

University of Groningen

Verkiezingsprogramma's

Lipschits, Isaac

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1977

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lipschits, I. (editor) (1977). *Verkiezingsprogramma's: bijeengebracht en van een register voorzien door prof. dr. I. Lipschits*. Staatsuitgeverij.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

BP GPV
CDA PPR
CPN PSP
DAC PvdA
D'66 RKPN
DS'70 SGP
VVD

Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1977

Bijengebracht en van een register voorzien door Prof. Dr. I. Lipschits

Omslagontwerp en vormgeving:
Staatsdrukkerij (Hans Kentie)

Het auteursrecht is voorbehouden ten
aanzien van het Woord vooraf, de Ver-
antwoording, het artikel: 'Hoe zit dat
met die verkiezingen?' en de Registers.

Woord vooraf

Er worden in Nederland allerlei benamingen gebruikt. In een korte blik over de schouder zie ik: program van actie, politiek werkprogram, actieprogram, beleidsplan, schets voor een regeringsbeleid, kernprogramma, actuele beleidsvragen, gemeenschappelijk urgentieprogram, hoofdlijnen van een regeringsprogram, regeerakkoord . . .

Er wordt ook niet altijd hetzelfde bedoeld. Soms nadert een verkiezingsprogram een program van beginnen; andere partijen stallen hun denkbelden uit zonder er bij te zeggen in welke periode die gedachten moeten worden verwezenlijkt; weer andere beperken zich tot vier jaar en vertellen er bij hoe de uitvoering bekostigd kan worden.

Sinds 1971 is er een nieuw verschijnsel, namelijk gezamenlijke programma's, van meer dan één partij dus. Bovendien naderen die dan de ontwerpen van een regeringsprogram; een interessante en gezonde ontwikkeling.

Het is vooral déze gang van zaken die maakt dat de betekenis van verkiezingsprogramma's toeneemt. Ze worden ook veel vaker genoemd en aangehaald. 'Keerpunt', 'Schets van beleid' en 'Program op hoofdzaken' ontbraken nooit als er in de laatste vier jaren algemene politieke beschouwingen werden gehouden in de volksvertegenwoordiging. Die programma's zijn een begrip geworden, mede omdat ze belangrijk basismateriaal leverden voor de kabinetsgrondslagen.

Bij de totstandkoming van de meeste programma's voor de aanstaande verkiezingen zijn tienduizenden partijleden betrokken geweest. Tijdens de voorbereiding ervan zijn in totaal zo'n tienduizend wijzigingsvoorstellen aan

de orde geweest! Dat was een verheugend teken van actief meeleven en meedenken. Toch is het voor de uitbreiding en verdieping van de parlementaire democratie een absoluut vereiste dat meer burgers bij de politiek, bij de kennis en kunde van hun bloeieigen Staat worden betrokken. Ons eigen nationale bedrijf, de Staatsuitgeverij, doet daarvoor terecht veel moeite. Een kort verblijf in de boekhandel die in de Tweede Kamer aan het Binnenhof is gevestigd (bij de bezoekersingang) zal iedereen die dat nog niet wist direct overtuigen. Daarom vind ik het ook haast vanzelfsprekend dat het S.D.U.B. het aanbod van Prof. Lipschits, de directeur van het Studie- en Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen te Groningen, om een aantal belangrijke gegevens voor de aanstaande verkiezingen bijeen te brengen, met beide handen aangreep. Ik ben ervan overtuigd, dat daarmee aan zeer velen een grote dienst wordt bewezen, óók na de verkiezingen. Het vergemakkelijkt de taak van de kiezers om hun vertegenwoordigers in de komende jaren te blijven controleren op de grote vraag hoe kort (of hoe lang?) de afstand zal zijn tussen woord en daad.

Inhoud

Woord vooraf	III
Verantwoording	VII
Hoe zit dat met die verkiezingen?	IX
BP	1
CDA	5
CPN	27
DAC	33
D'66	39
DS'70	51
GPV	69
PPR	87
PSP	113
PvdA	161
RKPN	189
SGP	195
VVD	211

Registers

1 Rubricering van trefwoorden in groepen en sub-groepen	235
2 Verwijzingen naar de verkiezingsprogramma's voor de groepen en de sub-groepen uit register 1	241
3 Trefwoordenregister met verwijzing naar de verkiezingsprogramma's	245

Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 29 november 1972 hebben veertien politieke partijen één of meer zetels veroverd. Hoewel al deze politieke groeperingen kandidaten hebben gesteld voor de verkiezingen van 25 mei 1977, zijn er in de samenstelling wijzigingen gekomen. ARP, CHU en KVP hebben besloten onder de naam Christen Democratisch Appèl als één partij de verkiezingen in te gaan. Verder neemt het kamerlid G. Nooteboom, die in de zomer van 1976 uit de fractie van D'66 trad, aan de verkiezingen deel voor het Democratisch Aktie Centrum. Het onafhankelijke kamerlid J. Huysen heeft zich niet kandidaat laten stellen. Van de veertien groeperingen, die de Tweede Kamer na de verkiezingen van 1972 telde, nemen dertien deel aan de verkiezingen van 1977. Alfabetisch geordend op de in dit boek gebruikte afkortingen zijn dat de volgende politieke partijen:

BP Boeren-Partij
CDA Christen Democratisch Appèl
CPN Communistische Partij van Nederland
DAC Democratisch Aktie Centrum – Vrijzinnig Demokraten
D'66 Democraten '66
DS'70 Democratisch Socialisten '70
GPV Gereformeerd Politiek Verbond
PPR Politieke Partij Radikalen
PSP Pacifistisch Socialistische Partij
PvdA Partij van de Arbeid
RKPN Rooms Katholieke Partij Nederland
SGP Staatskundig Gereformeerde Partij
VVD Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Van deze dertien partijen zijn de teksten van de verkiezingsprogramma's opgenomen. Enkele van deze partijen hebben pas in een vrij laat stadium de definitieve tekst van het verkiezingsprogramma vastgesteld. Omdat de kopij vóór 1 maart 1977 bij de Staatsuitgeverij binnen moest zijn, kon ik voor vier partijen slechts het ontwerp-verkiezingsprogramma opnemen: D'66, PSP, SGP en VVD. Dit is in overleg met die partijen gebeurd.

De teksten van de programma's zijn integraal opgenomen; toelichtingen, voorwoorden, begeleidende moties en dergelijke zijn weggelaten, voornamelijk omdat door het opnemen van die stukken de omvang van het boek vrijwel verdubbeld zou zijn. Om een vergelijking tussen de programma's door middel van een register van trefwoorden mogelijk te maken, heb ik voor iedere partij afzonderlijk in het programma een doorlopende nummering van artikelen aangebracht. De Staatsuitgeverij heeft gezorgd voor een zekere eenheid in de spelling.

De Boeren-Partij heeft een urgentieprogramma onder de titel: Wat de Boeren-Partij wil. Het bestaat uit 25 genummerde artikelen. Dit programma is integraal opgenomen.

Het verkiezingsprogramma van het Christen Democratisch Appèl heeft als opschrift: Niet bij brood alleen. Het bestaat uit een inleiding, 200 genummerde artikelen verdeeld over vier hoofdstukken, een slotparagraaf met een financiële verantwoording en een uitvoerige toelichting. Deze toelichting is buiten dit boek gelaten. De slotparagraaf heb ik als art. 201 opgenomen.

De Communistische Partij van Nederland werkt gewoonlijk niet met verkiezingsprogramma's, maar met actie- en eisenprogramma's, die periodiek door partijcongressen worden vastgesteld. Deze programma's worden regelmatig aangevuld met verklaringen van het partijbestuur. In dit boek is alleen het laatst aanvaarde actie- en eisenprogramma opgenomen, namelijk dat van het 25ste partijcongres (juni 1975). Het bestaat uit 15 ongenummerde paragrafen, die ik voor het register heb genummerd.

Het Democratisch Aktie Centrum – Vrijzinnig Demokraten heeft nog niet een echt verkiezingsprogramma, maar wat door die partij zelf wordt aangeduid als 'enkele programmatische punten in telegramstijl'. Het zijn 28 ongenummerde punten die – genummerd – zijn opgenomen.

Van Democraten '66 was slechts een ontwerp-verkiezingsprogramma beschikbaar onder de titel: Het redelijk alternatief. Het was niet mogelijk op het definitieve programma te wachten. Van het secretariaat van D'66 ontving ik een volledig stel ingediende amendementen, maar ik vond het niet juist deze in het ontwerp te verwerken, omdat ik niet kon weten welke amendementen wel en welke niet zouden worden aangenomen. Het ontwerp-verkiezingsprogramma bestaat uit acht paragrafen, die ik in 27 artikelen heb onderverdeeld.

Het verkiezingsprogramma van Democratisch Socialisten '70, met als opschrift 'Vrijheid en solidariteit: in redelijkheid', bestaat uit een inleiding en 28 genummerde artikelen. Het is in z'n geheel opgenomen.

Het *Gereformeerd Politiek Verbond* heeft zijn verkiezingsprogramma 'Toekomst voor Nederland' genoemd. Het bestaat uit een korte inleiding en een reeks ongenummerde paragrafen. Ik heb het geheel in 78 artikelen onderverdeeld.

Het verkiezingsprogramma van de *Politieke Partij Radikalen* telt vier hoofdstukken, onderverdeeld in tientallen paragrafen. Ik heb het geheel doorgenummerd en kwam tot 151 artikelen.

Voor de *Pacifistisch Socialistische Partij* kon ik slechts beschikken over een ontwerp Aktie Programma 1977-1981. Het is een uitvoerig stuk, dat ik in 112 paragrafen heb onderverdeeld.

De *Partij van de Arbeid* heeft haar verkiezingsprogramma als opschrift gegeven: Voorwaarts, en niet vergeten.... Hoewel het programma in definitieve vorm was aangenomen voordat dit boek werd afgesloten, beschikte ik niet op tijd over een gedrukte tekst. Van de PvdA ontving ik echter een fotocopy van de kopij zoals die door de PvdA naar haar eigen drukkerij was gestuurd. Uit dit materiaal heb ik gewerkt. Het verkiezingsprogramma bestaat uit een inleiding en vijf hoofdstukken, elk artikelsgewijze onderverdeeld. Ik heb de artikelen doorgenummerd, het geheel bestaat uit 398 artikelen.

Het partijprogramma van de *Rooms Katholieke Partij Nederland* telt zeven paragrafen, elk onderverdeeld in een reeks artikelen. Ik heb het geheel doorgenummerd tot 57 artikelen.

Voor de *Staatkundig Gereformeerde Partij* was slechts een ontwerp-verkiezingsprogramma beschikbaar onder de titel: Gerechtigheid verhoogt een volk... Het is een ongenummerd programma, dat ik heb onderverdeeld in 82 artikelen.

Ook voor de *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* kon ik slechts beschikken over het ontwerp-verkiezingsprogramma zoals dat eind maart 1977 door het Hoofdbestuur aan de Algemene Ledenvergadering wordt voorgelegd. Het draagt als titel 'Visie in Vrijheid' en het bestaat uit een inleiding en zes hoofdstukken. De hoofdstukken zijn door mij in 39 artikelen onderverdeeld.

Om een vergelijking tussen de verschillende verkiezingsprogramma's te vergemakkelijken zijn achter in dit boek een drietal registers opgenomen. Uitgaande van de programma's zelf heb ik een lijst van ruim 500 trefwoorden opgesteld. In register I zijn die tref-

woorden gerubriceerd in de volgende groepen:

- I buitenlands beleid, defensiebeleid, ontwikkelingssamenwerking en veiligheidsbeleid;
- II cultuurbeleid, mediabeleid, recreatie en sportbeleid;
- III economisch, financieel en sociaal beleid;
- IV energiebeleid, grondstoffenbeleid en milieubeleid;
- V grondpolitiek en landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij en visserij);
- VI inrichting van de staat;
- VII onderwijs en wetenschap;
- VIII verkeer en waterstaat;
- IX volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke gezondheid);
- X volkshuisvesting en ruimtelijke ordening;
- XI welzijnsbeleid en vormingswerk, vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen;
- XII wetshandhaving en politiebeleid (justitie);
- XIII diversen (waaronder drie trefwoorden zijn geplaatst: financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma; kabinet-Den Uyl; kabinetsformatie 1977).

Het merendeel van deze groepen is onderverdeeld in sub-groepen. Register I geeft een overzicht van de wijze waarop de trefwoorden zijn verdeeld over de groepen en sub-groepen. Indien men de verkiezingsprogramma's wil vergelijken voor deze groepen of sub-groepen, kan gebruik worden gemaakt van register II. In dat register zijn voor iedere groep en sub-groep verwijzingen opgenomen naar artikelen van de verkiezingsprogramma's. Register III, ten slotte, is een algemeen trefwoordenregister waar de trefwoorden alfabetisch zijn gerangschikt.

Bij het opstellen van de lijst van trefwoorden heb ik gestreefd naar een zo groot mogelijke mate van objectiviteit. Er is zoveel mogelijk rekening gehouden met de terminologie in de verschillende verkiezingsprogramma's. Daarnaast heb ik getracht me een voorstelling te maken naar welk soort trefwoorden een gebruiker van de registers zou kunnen zoeken. Vandaar dat er vrij veel verwijzingen voorkomen.

In het algemeen heb ik alleen dan een trefwoord opgenomen wanneer over het betrokken onderwerp in de verkiezingsprogramma's van drie of meer partijen iets vermeld werd. Inleidingen, die geen deel uitmaken van de eigenlijke programma's, zijn niet in het register verwerkt. Ik heb geprobeerd trefwoorden te groeperen om het register niet al te omvangrijk te maken.

Ook dit is een oorzaak van de vele verwijzingen. Zo wordt, om een voorbeeld te geven, de gebruiker voor de trefwoorden alimentatie, echtscheiding, onvolledige gezinnen en samenlevingsvormen anders dan huwelijk verwezen naar het trefwoord huwelijk. Ook bij dit groeperen van trefwoorden heb ik getracht de samenhang van de afzonderlijke verkiezingsprogramma's zo min mogelijk aan te tasten. Door de veelheid én verscheidenheid van de programma's zal dit niet altijd gelukt zijn.

Begin 1977 kwam in ons land een merkwaardige postzegel uit, met een waarde van 45 cent, filatelistisch bezien stellig een buitenbeentje. Want op die postzegel staat afgedrukt een klein stukje stembiljet, niet meer dan drie stemvakjes hoog, met links van boven naar beneden drie witte stipjes, geplaatst in een zwart vierkantje, en dan van rechts onder naar midden links een fraai aangepunt rood potlood, dat kennelijk juist het middelste stipje heeft roodgemaakt. Rechtsboven in kleine letters: Tweede Kamer der Staten-Generaal. Een herinnering aan, zo u wilt een aanbeveling voor de Tweede-Kamerverkiezing van 1977.

Het roodmaken van dat kleine witte stipje kost in werkelijkheid maar een enkele seconde. En het in de bus stoppen van het stembiljet niet meer. Maar alles wat daaraan voorafgegaan is en alles wat daarna komt, dat heeft enorm veel tijd, kennis en inspanning gevegd. Laten wij dat eens nader gaan bekijken.

De bron van al onze kennis op dit gebied ligt in de Kieswet. De gehele verkiezingsprocedure is namelijk, op één klein onderdeel na, tot in de kleinste details in die wet geregeld, een lijvig staatsstuk met niet minder dan 320 artikelen. Dat ontbrekende onderdeel betreft slechts één aanduiding, maar zonder welke geen verkiezing denkbaar is: het woord 'partij'. De politieke partij bestaat als zodanig voor de Kieswet niet. Het lijkt vreemd, maar de verklaring is eenvoudig. In ons stelsel kan namelijk iedereen die stemmen mag – die het 'actief' kiesrecht bezit – zich ook verkiesbaar stellen – dus gebruik maken van zijn 'passief' kiesrecht. Dat kan hij alléén doen, of met enkele geestverwanten, of in een al dan niet

in reglementen vastgelegd groeps- of partijverband. Evenwel kan de kandidaatstelling bij ons formeel niet door enige groepering geschieden, maar dient door individuele kiezers plaats te vinden. Die natuurlijk wel in partijverband zullen optreden, maar de kandidatenlijsten toch als particulier persoon indienen. Bij de Tweede-Kamerverkiezing geschiedt dit indienen vrijwel altijd vanuit een partij. Maar bij de gemeenteraadsverkiezingen gebeurt het herhaaldelijk, dat een of meer personen buiten partijverband een gooi naar de raadszetels doen. Vooral in de kleine gemeenten nogal eens met succes.

De Kieswet heeft in 1956 op het stringente negeren van de politieke partijen wel een zekere concessie gedaan. Toen werd de bevoegdheid aan 'politieke groeperingen' gegeven om boven de kandidatenlijsten de naam of de aanduiding van die groepering te plaatsen. Deze worden op verzoek van de politieke groepering opgetekend in een door de Kiesraad bij te houden register. Staan zij daarin eenmaal vermeld, dan mogen die naam en aanduiding of iets wat daarop lijkt niet meer door een andere groepering gebruikt worden. Van deze registratie kan een politieke enthousiasteling, die op zijn eentje een kamerzetel wil verwerven, geen gebruik maken, omdat de Kiesraad er vanuit gaat, dat een politieke groepering ten minste uit twee personen, niet zijnde een echtpaar, moet bestaan. Zo'n enkeling komt daarom zonder nadere aanduiding op het stembiljet.

De voorbereiding voor de verkiezing begint, wat de namenregistratie betreft, dus al lang vóór het moment, waarop de rode stip geplaatst wordt.

De registratie is aan tijd gebonden wanneer de verkiezing op komst is en dient uiterlijk zes weken vóór de kandidaatstelling plaats te vinden.

De datum van de kandidaatstelling staat van te voren vast. De Kieswet regelt precies in welk jaar en op welke dag de kandidaatstelling en de verkiezing vallen. Dat geldt voor alle verkiezingen, maar kan voor de Tweede Kamer wel eens anders uitvallen, namelijk wanneer de Kamer na politieke strubbelingen ontbonden wordt. Bij Koninklijk Besluit wordt dan de dag van kandidaatstelling bepaald. Niet die voor de verkiezing. Want de Kieswet bepaalt, dat tussen de dag van kandidaatstelling en die der stemming 43 dagen moeten liggen. En omdat de kandidaatstelling altijd op een dinsdag valt, stemmen wij ook altijd op een woensdag. Dan zijn er meer schoollokalen beschikbaar voor de inrichting van stemlokalen.

Aan zo'n kandidaatstelling gaat een hele procedure vooraf. De partijen, die jarenlang bestaan en in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn, hebben dat precies in hun reglementen geregeld. Een voorbereidingsperiode van een half jaar is niets bijzonders. Daarin worden voorlopige lijsten van kandidaten opgesteld, vóór-stemmingen in de afdelingen van de partij gehouden, nader beraad kan plaatsvinden en uiteindelijk wordt dan op een congres al dan niet middels afgevaardigden over de namen van de kandidaten en hun plaats op de lijst beslist. Bij politieke groeperingen, waar dat alles niet zo geregeld is, gaat het vaak heel wat eenvoudiger. Bij kleine splintergroepjes wordt het dikwijls een onder-onsje.

Op de dag van kandidaatstelling moeten die lijsten van kandidaten in-

geleverd worden bij de officiële instantie, die krachtens de Kieswet met dit deel van de voorbereiding voor de verkiezing belast is: het hoofdstembureau. Daarbij komen wij bij de openbare organen, die zich met de verkiezing bezighouden. Om dit verhaal niet te ingewikkeld te maken beperken wij ons verder tot de Tweede-Kamerverkiezing.

Ons land is voor deze verkiezing ingedeeld in 18 kieskringen met elk een hoofdstembureau. De gemeenten Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage vormen elk een eigen kieskring. De provincies Noord-Brabant, Gelderland, Noord- en Zuid-Holland tellen ieder twee kieskringen, terwijl de zeven overige provincies elk uit één kieskring bestaan.

Iedere partij mag in elke kieskring één kandidatenlijst indienen. Die lijsten mogen allemaal gelijk of verschillend zijn, maar ook voor bepaalde groepen kieskringen gelijk en voor andere weer verschillend. Daar op iedere lijst ten hoogste 30 kandidaten mogen voorkomen, ligt het minimum aantal kandidaten bij gelijklopende lijsten derhalve op 30, het maximum bij verschillende lijsten op $18 \times 30 = 540$. Dat laatste komt evenwel nooit voor, omdat bepaalde kandidaten op meer dan één lijst worden geplaatst, ook wanneer die onderling verschillend zijn.

Aan de kandidaatstelling voor de Tweede Kamer is een belangrijke voorwaarde verbonden. Voor iedere ingediende lijst moet namelijk een waarborgsom van f 1000 worden gestort, die terugbetaald wordt, wanneer de politieke groepering ten minste 75% van de kiesdeler heeft behaald. De kiesdeler is het totaal uitgebrachte aantal geldige stemmen, gedeeld door 150 (het aantal kamerzetels), en ligt rond de 50.000. Voor lijsten, waarop kamerleden voorkomen, behoeft dit bedrag niet betaald te worden. De nieuwe groeperingen, die in alle 18 kieskringen kandidatenlijsten indienen, moeten dus een waarborgsom van f 18.000 storten, die verloren gaat, wanneer niet rond 37.500 stemmen verkregen worden. Dat is een groot aantal en het blijkt dan ook in vele gevallen niet te gelukken om zo hoog te komen, ten detrimente van de groepering maar ten voordele van de staatskas.

Het hoofdstembureau onderzoekt de ingeleverde kandidatenlijsten en brengt eventuele fouten ter kennis van de inlevertaars. Er zijn enkele dagen voor het herstel van gebreken en dan worden de lijsten doorgezonden naar het centraal stembureau in Den Haag.

Als zodanig fungeert de al eerder genoemde Kiesraad, een permanent orgaan van vijf leden met een even permanent secretariaat, zetelend op het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Bij dit centraal stembureau vinden nu nog enkele handelingen plaats. In de eerste plaats wordt beslist over de lijstverbindingen. Het is namelijk zo, dat bij het vaststellen van de uitslag der verkiezing gekeken wordt, of de in de 18 kieskringen ingediende lijsten gelijklopend of onderling verbonden zijn. Want is dat het geval, dan worden de stemcijfers van die gelijklopende en van die verbonden lijsten bij elkaar geteld, hetgeen natuurlijk tot een hoger stemgetal leidt en meer kans op zetels geeft.

De regeling luidt aldus, dat een politieke groepering, die onderling verschillende lijsten heeft ingediend, die lijsten tot een lijstengroep kan verbinden. Dat kunnen er dus 18 zijn of, wanneer niet in alle kieskringen aan de verkiezing wordt deelgenomen, minder.

Kortgeleden is dit systeem van verbindingen nog uitgebreid. Nu kan ook een politieke groepering, die in alle kieskringen een lijst heeft ingediend, met een andere politieke groepering, die in dezelfde omstandigheden verkeert, nog een tweede verbinding aangaan, namelijk tussen de wederzijdse lijsten, dus ook binnen de kieskring. De Kieswet noemt dit een lijstencombinatie.

Op het stembiljet valt niet te constateren, of een lijst is verbonden met een lijst uit een andere kieskring. Wel, of een lijstencombinatie is gevormd. Dan staat boven de kandidatenlijst en onder de naam van de politieke groepering tussen haakjes, voorafgegaan door de woorden 'gecombineerd met', het (de) nummer(s) van de lijst(en), waarmee de lijstencombinatie is aangegaan.

Heeft het centraal stembureau de lijstverbindingen juist bevonden, dan komt een volgende handeling: het nummeren van de kandidatenlijsten.

Het is voor elke partij van groot belang, dat zij zo gunstig mogelijk op het stembiljet vermeld wordt. De lage nummers zijn daarom favoriet. Bepaald is, dat een of meer zitting hebbende leden van de Tweede Kamer een lijst bij het centraal stembureau voor een voorkeurnummer mogen aanbevelen. De lijst met de meeste aanbevelingen krijgt nummer 1, met de op één na meeste aanbevelingen 2 enzovoorts. De nummers voor de niet aanbevolen lijsten worden door het centraal stembureau in openbare zitting daarna in volgorde door het lot aangewezen.

Het centraal stembureau is nu klaar en zorgt voor plaatsing van de genummerde lijsten in de Nederlandse Staatscourant.

De voorbereiding voor de stemming is op gemeentelijk niveau nu nog niet afgerond. Allereerst moeten de stembiljetten gedrukt worden. Daarvoor zorgt de burgemeester van de gemeente, waar het hoofdstembureau is gevestigd. De stembiljetten worden, nadat zij gedrukt zijn, aan de burgemeesters van elke tot de kieskring behorende gemeente toegezonden. De burgemeester van die gemeente ziet er op toe, dat elk stembureau genoeg stembiljetten ontvangt. Inmiddels heeft de burgemeester ervoor gezorgd, dat de stemlokalen worden ingericht en dat voor elk stemlokaal drie leden van het stembureau zijn aangewezen, die voor de goede gang van zaken tijdens de stemming en voor het tellen van de stemmen na afloop moeten zorg dragen.

De kiezer heeft inmiddels een oproepingskaart ontvangen, waarop het adres van zijn stemlokaal is vermeld en tevens de uren – 8–19.00 uur – waarop dat open is. Die oproepingskaart kan hij ook gebruiken om een gemachtigde aan te wijzen, die bij verhindering voor hem kan stemmen. Die gemachtigde moet wel een oproeping voor hetzelfde stembureau hebben ontvangen als de kiezer. Wil hij een gemachtigde van elders aanwijzen, dan moet hij dat op de gemeentesecretarie regelen. Wil de kiezer in een andere gemeente stemmen, omdat hij op de dag der stemming niet in zijn eigen gemeente is, dan kan hij dat eveneens via de gemeentesecretarie regelen.

Nu zijn wij eindelijk zover, dat de kiezer de handeling kan verrichten, die op de postzegel staat aangegeven. Tegen inlevering van zijn oproepingskaart krijgt hij een stembiljet, gaat daarmee in een stemhokje, maakt één wit stipje rood – meer dan één maakt het stembiljet ongeldig – en deponeert het biljet in de bus. Na 19.00 uur zal het stembureau de bus ledigen, de stemmen tellen en de resultaten daarvan in de vorm van een proces-verbaal doorgeven aan de burgemeester van de gemeente. Die geeft de processen-verbaal uit zijn gemeente terstond door aan de burgemeester van de gemeente, waar het hoofdstembureau is gevestigd. Deze burgemeester is tevens voorzitter van het hoofdstembureau, dat nu in actie treedt. De taak van dit bureau is niet al te moeilijk. Het houdt op de tweede dag na de stemming een zitting, waar de uitslag van de stemming in de kieskring wordt vastge-

steld. Ook deze uitslag wordt in een proces-verbaal vastgelegd en op dezelfde dag bij het centraal stembureau – de Kiesraad – ingeleverd. Daar worden dus op die dag de uitslagen van de 18 kieskringen ontvangen.

Voordat de Kiesraad nu gaat rekenen, willen wij eerst een ogenblik stilstaan bij ons kiesstelsel, omdat dit mede de basis voor deze berekeningen vormt.

In grote lijnen kennen wij twee soorten kiesstelsels. Het ene, dat vooral in de angelsaksische landen wordt gebezigd, noemt men wel meerderheids- of districtenstelsel. Dat werkt heel eenvoudig. Het land wordt in evenveel districten verdeeld als er zetels in het parlement zijn; ieder district levert één parlements lid. Als kandidaat worden in ieder district maar enkele adspirant-kamerleden gesteld, omdat dit kiesstelsel leidt tot beperking van het aantal partijen. Dat is een voordeel, maar een nadeel is, dat veel stemmen verloren gaan, zodat de samenstelling van het parlement nogal kan afwijken van de politieke verhoudingen bij de kiezers. Het stelsel werkt nu zo. Er zijn in een district bijvoorbeeld drie kandidaten, die – in vereenvoudigde cijfers – de volgende aantallen stemmen krijgen: A 6, B 7 en C 8. Nu geldt C als gekozen, hoewel A en B samen meer stemmen hebben dan C. Deze heeft dus een relatieve meerderheid. Theoretisch is het mogelijk, dat een partij A in alle districten de relatieve meerderheid verwerft: zij krijgt dan bijvoorbeeld met 40% van de stemmen alle parlements zetels; de andere partijen met 60% geen enkele! Zo zwart-wit zal een verkiezing natuurlijk nooit lopen, maar het voorbeeld toont wel aan, dat dit stelsel bij de zetelverdeling geen evenredig beeld vertoont van de stemmenverhouding tussen de politieke partijen.

Dit stelsel is iets verfijnd bij bijvoorbeeld de Franse verkiezingen. Daar moet men de absolute meerderheid hebben om een zetel binnen een district te verwerven. Is de uitslag zoals hierboven weergegeven, dan komt er een herstemming in tweede ronde tussen de beide kandidaten met de meeste stemmen, dus tussen B en C. Eén van hen krijgt bij die tweede stemming dus altijd de absolute meerderheid. Maar ook hier blijft een evenredigheid ver te zoeken, omdat de stemmen van de in de tweede ronde niet deelnemende partijen alsmede die van de in die ronde verliezende partij verloren gaan.

Het andere kiesstelsel is dat van de evenredige vertegenwoordiging, of af-

gekort: E.V. Daarbij krijgt in principe iedere partij een percentage van de zetels dat overeenstemt met het percentage stemmen dat zij van het totaal aantal stemmen heeft verkregen. Dus 20% van de stemmen: 20% van de zetels.

Er bestaan nog talloze variaties op en tussen deze beide kiesstelsels, die zowel voor- als tegenstanders hebben. Het oordeel daarover laten wij aan de wetenschap, om zelf verder te gaan met een nadere uiteenzetting van het stelsel van E.V., zoals wij dat in ons land kennen.

Ons stelsel werkt aldus, dat eerst van iedere partij alle stemmen in het gehele land worden samengeteld. Men noemt het aldus verkregen totaalcijfer het stemcijfer van de lijst. Daarna worden de stemcijfers van alle lijsten samengeteld, met als resultaat het totaal van alle in het land uitgebrachte geldige stemmen. Dat totaal wordt nu gedeeld door 150, zijnde het aantal kamerzetels, waarna als quotiënt een getal wordt verkregen, dat 'de kiesdeler' wordt genoemd. Een magisch getal, want het dient als basis voor de verdeling van de kamerzetels. In 1972 bedroeg dat getal – om de gedachten te bepalen – 49.293 19/30.

Iedere partij, die minstens dit aantal stemmen heeft verkregen, doet mee aan de zetelverdeling voor de Kamer. Is dat niet het geval, dan is men verder uitgeschakeld.

De Kiesraad gaat nu verder rekenen. Even zovele malen als de kiesdeler is begrepen in het stemcijfer van de lijst (= de partij), wordt aan die lijst één der te vervullen plaatsen toegekend. Bij de genoemde kiesdeler krijgt men dus met 500.000 stemmen in eerste instantie 10 zetels.

Wanneer aan alle partijen aldus hun zetels zijn toebedeeld, blijven er altijd zetels over te blijven, de zogenaamde restzetels. Dat is ook logisch, want er is geen lijst, die precies het aantal stemmen heeft, dat voor de toegewezen zetels nodig is. Er zijn altijd stemmen over.

Over de wijze, waarop die restzetels verdeeld moeten worden, zijn velerlei theorieën ontwikkeld en oplossingen aangedragen. In ons land heeft men voor de Tweede-Kamerverkiezingen gekozen voor wat genoemd wordt het stelsel der grootste gemiddelden. Dat klinkt erg ingewikkeld, maar is het in wezen niet. Men gaat eenvoudig na wat er gebeurt, indien iedere partij één of meer zetels erbij krijgt. Hoeveel 'betaalt' zij dan voor die zetels. Heeft een partij met andere woorden in eerste instantie 10 zetels gekregen, dan deelt

men nu het stemcijfer van 500.000 door 11, vervolgens door 12, door 13 enzovoorts. De quotiënten, die aldus gevonden worden, zet men op een rijtje na het reeds verkregen aantal zetels van iedere partij. Heeft men nu bijvoorbeeld 8 restzetels, dan gaan die zetels achtereenvolgens naar de partij, wier quotiënt het hoogste is, die dus voor die restzetel het meeste betaalt. Het kan daarbij voorkomen, dat een partij twee, soms wel drie restzetels krijgt. Maar dan is voor die restzetel altijd nog meer betaald dan voor een eerste of tweede restzetel betaald zou worden door een partij, die zo'n zetel niet krijgt.

Heeft de Kiesraad alle restzetels verdeeld, dan wordt voor elke partij vastgesteld, hoeveel zetels die in totaal heeft verkregen. Maar daarmee is men nog niet klaar. Want nu moet nog worden aangegeven, op welke van de 18 lijsten, dus in welke kieskring, de partijzetels zijn gevallen. Voor een partij, die 18 gelijklopende lijsten heeft ingediend, ligt hier geen probleem. Zijn er acht gekozenen, dan zijn dat de nummers 1 tot en met 8 van alle lijsten. Bij de niet gelijklopende lijsten van een partij, die zoals de Kieswet dat noemt een lijstengroep vormen, moet weer gerekend worden. Want nu moet nog worden aangegeven op welke van die ongelijklopende lijsten de partijzetels zijn gevallen. Dit is van belang, omdat later, bij plaatsvervangings, de aan de beurt zijnde kandidaat in iedere kieskring een andere kan zijn.

Het verdelen van de zetels ener partij over de 18 kieskringen gaat in principe op gelijke manier als bij de eerste verdeling van alle zetels over de partijen. De partijzetels worden over de 18 kieskringen verdeeld naar verhouding van de aantallen daar verkregen stemmen. Daartoe wordt een groepskiesdeler gebruikt, die gevonden wordt door het aantal op de partij uitgebrachte stemmen te delen door het aantal door die partij verkregen zetels. Na de eerste toedeling van zetels op basis van die groepskiesdeler komen er ook nu weer enkele restzetels. Bij de verdeling van deze restzetels komen twee afwijkingen voor in de procedure, die hierboven is behandeld. Lijsten, die in eerste instantie niet de groepskiesdeler hebben behaald, doen nu wel mee. En er wordt niet gewerkt met een stelsel van grootste gemiddelden, maar de restzetels worden toegekend aan de lijsten, die de grootste overschotten hebben; dat zijn de stemmen, die na de eerste toedeling zijn overgebleven. Dit, omdat er altijd maar enkele restzetels zijn, waarbij het stelsel der groot-

ste gemiddelden niet goed zou werken.

Wanneer het aantal zetels per lijst in iedere kieskring is vastgesteld, moeten als volgende handeling op iedere lijst de kandidaten worden aangewezen, die benoemd verklaard worden. Omdat, zoals wij reeds zagen, dit bij gelijk-luidende lijsten reeds terstond vaststaat, vindt deze laatste handeling alleen plaats bij niet gelijk-luidende lijsten. Eerst wordt daartoe de lijstkiesdeler vastgesteld door het aantal op een lijst binnen de kieskring uitgebrachte stemmen te delen door het aantal aan een partij in die kieskring toebedeelde aantal zetels. Iedere kandidaat, die de lijstkiesdeler heeft behaald, is gekozen, al staat hij ook onderaan de lijst. Heeft de kandidaat meer stemmen dan de kiesdeler, dan gaan die stemmen naar de hoogst geplaatste kandidaat, die de kiesdeler nog niet heeft en komt deze daarmee boven de kiesdeler, dan gaat het overschot weer een trapje lager naar de volgende kandidaat.

Heeft geen enkele kandidaat de kiesdeler behaald, dan worden benoemd verklaard degenen, die de meeste stemmen hebben verkregen, voorzover hun aantal stemmen groter is dan de helft van de lijstkiesdeler. Zijn er dan nog plaatsen over, dan worden die toegekend aan de in volgorde hoogst geplaatste nog niet gekozen kandidaten.

Er blijkt bij sommige kiezers het misverstand te bestaan, dat een stem welke is uitgebracht op een kandidaat die de kiesdeler niet behaalt, verloren gaat. Dat is niet juist. Alle op een kandidaat uitgebrachte stemmen tellen mee voor het vaststellen van de kiesdelers en vervullen dus volledig hun functie bij het verdelen van de zetels.

Nadat de aanwijzing van de benoemde kandidaten heeft plaatsgevonden, komt er nog een laatste handeling. Sommige kandidaten blijken namelijk op meer dan één lijst gekozen te zijn. Bij eenzelfde lijstaanvoerder in de 18 kieskringen kan dat zelfs 18 keer gebeuren. Dan stelt de Kiesraad bij het lot vast, in welke kieskring betrokkene wordt geacht gekozen te zijn. In de andere kieskringen worden dan benoemd verklaard de kandidaten, die bovenaan de lijst van niet gekozenen staan.

Uiteindelijk zijn na deze lange en ingewikkelde procedure 150 namen uit de bus gekomen. Alle benoemden krijgen daarvan bericht en moeten aan de Kiesraad meedelen of zij de benoeming aannemen. Is dit het geval, dan meldt de Kiesraad zulks aan de Tweede Kamer. Neemt een benoemd lid zijn benoeming niet aan, dan wijst de voor-

zitter van de Kiesraad op grond van de verkiezingsuitslag diens opvolger aan. Ook nu moet deze meedelen of hij zijn benoeming aanneemt en komt er weer een bericht aan de Tweede Kamer. Zo worden binnen één tot twee weken de namen van 150 nieuwe kamerleden ter kennis van de Tweede Kamer gebracht. De Kamer onderzoekt nu nog eerst of de benoemingen terecht hebben plaatsgevonden, maar dan kan zij met haar werk beginnen. Alles dank zij de rode stip, die binnen enkele seconden in het stemhokje werd aangebracht, maar maanden van voorbereiding heeft gevergd en eerst dank zij vele tellingen en berekeningen haar doel heeft bereikt.

Boeren-Partij

Wat de Boeren-Partij wil
(urgentieprogramma)

BP

Boeren-Partij
Bovenweg 18, Bennekom
tel.: 0 83 89-43 86

1 Begroting sluitend maken door besparing op overheidsuitgaven, en niet door belastingverhoging.

2 Vrije woningbouw om de woningnood op te lossen en de werkgelegenheid in de bouwsector te herstellen.

3 Vrije belastingvoet aan loon, inkomen en salaris tot f 15.000 om een ieder de gelegenheid te geven eerst zijn gezin te onderhouden.

4 Afschaffing van de extra belasting, en van het ongelijke schenkings- en successierecht voor ongehuwden. Afschaffing van de BTW, van onroerend-goedbelasting, van loonbelasting op overuren.

5 Afschaffing van PBO's en andere dwanginstellingen die het eigendomsrecht zowel van de ondernemer als van de werknemer aantasten, de democratie ondermijnen, en onnodig zware heffingen opleggen aan bedrijfsgevoelens.

6 Wijziging van de Kieswet zodat cumulatie van openbare functies wordt uitgesloten en iemand die als lid van een politieke partij bedankt of door de partij wordt geroyeerd zijn openbare functie(s) voor die partij moet neerleggen.

7 Wijziging van de Ruilverkavelingswet zodat dit alleen mogelijk wordt op vrijwillige basis.

8 Verlaging der salarissen van Ministers, Kamerleden, Gedeputeerden, Wethouders enz., tot het behoefte-element en terugbrenging van het aantal 2e Kamerleden van 150 tot 100 en dat der 1ste Kamer van 75 tot 50 zoals voorheen het geval was.

9 Beëindiging van een EEG-beleid waardoor vele Nederlandse bedrijven door concurrentievervalsing en fraude te gronde worden gericht.

10 Zolang ons land met begrotings-tekorten kampt, ontwikkelingshulp alleen op vrijwillige basis, en niet door middel van belastingheffing.

11 Beëindiging van radio, pers en t.v.-activiteiten dewelke Godslasterlijk, gezagsondermijnd of in strijd zijn met eerbearheid en goede zeden.

12 Naleving der bestaande wetten zodat de staatsburger niet alleen plichten, maar ook rechten krijgt, en bescherming wordt geboden voor personen en bezittingen.

13 Erkenning van de rechten tot onafhankelijkheid der Zuid-Molukken en Nieuw-Guinea en wat de Nederlandse Antillen betreft, moet de bevolking aldaar recht op zelfbeschikking worden gegeven.

14 Vrije recreatie zodat uitneembare zomerhuisjes, caravans, tenten enz. geplaatst mogen worden op elk terrein wat eigendom is, of waarvan de eigenaar schriftelijk toestemming heeft verleend.

15 Geen kiesdrempelverhoging zodat elke groepering die de kiesdeler haalt tot de Kamer (of elk ander openbaar lichaam) wordt toegelaten, reststemmen worden toebedeeld aan partijen die het dichtste de kiesdeler hebben benaderd, en lijstnummering in volgorde van het behaalde aantal stemmen.

16 Geen bevuiling van bodem, lucht en water, en industrie zodanig van omvang en constructie dat het leefmilieu niet wordt aangetast.

17 Geen aantrekking van buitenlandse werknemers zolang bij ons grote werkloosheid heerst, er een groot woningtekort is, de ruimte in Nederland hoog nodig is voor eigen volk, en het economisch belang niet opweegt te

gen de veelvuldige problemen van allerlei aard, die buitenlandse werknemers met zich meebrengen.

18 Geen fluoridering van drinkwater.

19 Geen verdere verhoging van de leerplicht, en werkvrijheid voor afgestudeerden.

20 Loonsverhoging, vakantietoeslag en dergelijke niet in procenten maar voor iedereen in gelijke bedragen.

21 Geen wetswijziging tot verruiming van Abortus Provocatus.

22 Geen subsidie aan kranten, waarvoor de lezer geen belangstelling heeft.

23 Verlaging van lasten voor zelfstandige ondernemers.

24 Controle en strafbepaling op misbruik van sociale voorzieningen.

25 Opheffing van Gemeenten en Waterschappen slechts wanneer de betrokken inwoners en ingelanden dat zelf wensen.

Christen Democratisch Appèl

Niet bij brood alleen.
Verkiezingsprogram 1977-1981

CDA

CDA
Postbus 7676, Den Haag
tel.: 070-46 52 22/64 79 40

Program van uitgangspunten

In antwoord op de wereldwijde oproep van het Evangelie tot dienst aan God en medemens, en vanuit de bereidheid zich te stellen onder de voortdurende kritiek daarvan, acht het CDA zich gebonden aan de navolgende algemene uitgangspunten:

- a De samenleving waarvoor wij ons willen inzetten, is die:
- waarin menselijke verantwoordelijkheid en deelgenootschap veelkleurig tot hun recht komen;
 - waarin wordt uitgegaan van de fundamentele gelijkwaardigheid van alle mensen, ongeacht onder meer hun levensovertuiging, ras, geslacht, afkomst of economische positie;
 - waarin de geheel eigen plaats en verantwoordelijkheid van gezin en huwelijk worden erkend;
 - waarin de inrichting en de bestuurlijke vormgeving zijn aangepast aan de maat van de mondige mens en van de door deze te dragen verantwoordelijkheid;
 - waarin de macht is gespreid en waarin allen die macht hebben, over het gebruik daarvan verantwoording afleggen aan degenen wier welzijn daarvan mede afhankelijk is;
 - waarin gewaakt wordt tegen elke vorm van onderschikking van menselijke verantwoordelijkheden aan willekeur van staatsmacht of economisch belang, aan overheersing door technologie of wetenschap;
 - waarin de veiligheid van de burgers is gegarandeerd, de oorzaken van geweld waar mogelijk worden weggenomen en bestaand geweld op doelmatige wijze wordt bestreden.

Menselijk leven

- b Krachtens haar opdracht is de overheid geroepen de samenleving op

een zo rechtvaardig mogelijke wijze te dienen. De dienst houdt onder meer in, dat zij opkomt voor de zwakken, vervolgd en ontheemden, het onrecht bestraft, de gewetensvrijheid en de persoonlijke levenssfeer eerbiedigt en in het algemeen alle voorwaarden schept die voor een samenleving van verantwoordelijke mensen nodig zijn.

c Vanuit de erkenning dat het menselijk leven een gave is van God, is een publieke rechtsbescherming daarvan geboden. Dit geldt in het bijzonder voor het gehandicapte leven. Het geldt echter in even grote mate voor het ongeboren en het naar het einde neigende leven.

Rechtsstaat

d De parlementaire democratie is voor het goed functioneren van de rechtsstaat van wezenlijke betekenis terwijl het omgekeerde evenzeer geldt. Zij behoort uit te gaan van het respect voor minderheden en verdient bescherming tegen alle aanslagen, ongeacht of die van de zijde van andere staten, van particuliere belangengroepen of van saboterende minderheden afkomstig zijn.

e De bestaande maatschappelijke orde is terecht onderhevig aan voortdurende kritiek. Zij behoort – ook via een actief overheidsbeleid – van binnenuit te worden vernieuwd en stellig niet langs gewelddadige weg te worden omvergeworpen.

f Overleg en samenwerking behoren ook voor de overheid, met behoud van haar eigen rechtstaak, richtsnoer te zijn. Ten aanzien van de uit particulier initiatief gegroeide organisaties en instellingen behoort zij daarbij verschillen in levensbeschouwelijke uitgangspunten te respecteren. Tegenstellingen

binnen de bevolking die berusten op verschil in maatschappelijke positie, moeten zoveel mogelijk worden verkleind, mede met het oog op de vele verantwoordelijkheden in de samenleving die alleen gezamenlijk kunnen en mogen worden gedragen. Het doelbewust aanscherpen van deze tegenstellingen, evenals pogingen om de samenleving op te delen in groepen, onderscheiden naar levensovertuiging of ras, wijzen wij dan ook principieel af.

Menselijke ontplooiing

g Het onderwijs- en cultuurbeleid dient door een samenhangend geheel van voorzieningen, de mens te helpen bij zijn vorming en persoonlijke ontplooiing. Daarbij dient de overheid de eigen verantwoordelijkheid van de ouders te respecteren en tevens de levenskracht van groepen die de samenleving cultureel dragen, te bevorderen.

Sociaal-economisch beleid

h Arbeid als zodanig is van grote betekenis voor individuele ontplooiing en voor het functioneren van de samenleving. De mogelijkheid tot zinvolle arbeid als instrument voor inkomensverwerving en middel tot zelfontplooiing behoort in het overheidsbeleid een centrale plaats in te nemen.

i Het sociale en economische beleid behoort uit te gaan van een door de overheid te respecteren en waar nodig te ondersteunen eigen verantwoordelijkheid van de burgers. Voor wat de onderneming betreft moet worden uitgegaan van een volwaardig deelgenootschap van de werknemer in het bedrijf. Dit dient tot uitdrukking te komen in een gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid.

j Het economische leven zal gericht moeten zijn op een verantwoord beheer van de schepping. Daarom kan aan de voortgang van de groei van welstand en techniek geen overheersende positie worden gegund in de ontwikkeling van de samenleving. Alleen die vormen van economische en technologische expansie zijn aanvaardbaar, die mensen niet vervreemden van hun verantwoordelijkheid, die geen verrijking inhouden ten koste van het arme en zwakke in de wereldsamenleving en die beantwoorden aan vooraf te stellen eisen op het vlak van een goed beheer van de ons omringende natuur.

Internationale samenleving

k De ongebreidelde bewapening zoals manifest in de zogenaamde wapeningswedloop, dwingt tot een veiligheidsbeleid, waarin wapenbeheersing en ontwapening van vitaal belang zijn voor de internationale veiligheid. De Nederlandse defensie-inspanning behoort afgestemd te worden op een in bondgenootschappelijk verband aanvaard niveau. Daarbij dienen wij ons er echter ernstig van bewust te zijn dat er een perfectionering van het wapentuig gaande is, die de schepping als zodanig bedreigt. Dit versterkt de noodzaak van een wereldomvattende bezinning over de grens van toegestaan wapengebruik door overheden.

l In de internationale samenleving van volkeren zal de plaatsbepaling van Nederland in de eerste plaats getypeerd moeten zijn door solidariteit met wat arm is en geen voldoende bescherming geniet, alsook door een strikte naleving van internationale rechtsbeginselen in dienst van een vreedzaam samenleven van alle volkeren. Vanuit dit standpunt heeft ontwikkelingssamenwerking prioriteit. Deze kenmerken van internationale politiek behoren bij de gewenste verdergaande integratie van Europa in het bijzonder vorm te krijgen. Deze integratie zal alleen tot stand mogen worden gebracht in het kader van verdergaande democratisering van de Europese instellingen.

Thema: Niet bij brood alleen

Christen-democratische politiek – wat is dat eigenlijk?

In dit program is gepoogd dat duidelijk te maken en uit te werken in de situatie van nu. En dat is een situatie, die bepaald niet gemakkelijk is. Het kost al moeite om de problemen, waarvoor

we in de politiek op dit moment staan, enigszins in kaart te brengen.

a De welstandsgroei is de afgelopen jaren fiks geweest. Helaas nam ook de werkloosheid toe. Ze is bovendien van een soort dat heel moeilijk te bestrijden valt. Inflatie gaat van jaar tot jaar voort en bereikte reeds ongekende hoogte. Bezorgd vragen we ons af of we groei en welvaart niet op wegzakende bodem hebben gebouwd.

Grondstoffen en energie worden schaarser, het levensmilieu is op vele punten grondig beschadigd en het lot van de armste landen heeft nauwelijks verbetering ondergaan.

b Onderlinge menselijke verhoudingen zijn op niet weinig punten verhard. Mensen worden vanwege hun godsdienst vervolgd of op grond van hun ras onderdrukt. Ook binnen onze grenzen stellen mensen zich makkelijker dan ooit in bunkerstellingen tegenover elkaar op.

c Bij dit alles neemt voor velen de eenzaamheid toe. Een gevoel van onveiligheid, van zich bedreigd-weten steekt de kop op. Tegen de overmacht van een moderne wetenschap, alles regelende techniek en een bijna magische economische macht voelt de mens zich ongeveer weerloos.

Wat zal het standpunt van het CDA tegenover deze torenhoge problemen zijn?

U suggereren dat al die problemen gevolg zijn van onze foute samenleving en dat we het met behulp van sterker overheidsingrijpen wel klaren zullen? Of kunnen we de oorzaak van alle narigheid zoeken bij een overheid die zich te veel met ons leven heeft bemoeid en doen alsof bij terugkeer tot het vrije spel der maatschappelijke krachten de oplossing vanzelf wel weer in zicht komt?

Wie zich even in de aangeduide problemen heeft verdiept zal het met ons eens zijn, dat de kern dieper moet worden gezocht. Het gaat meer dan ooit om de koers van onze samenleving als geheel. Niet minder om het kompas dat daarvoor wordt geraadpleegd.

Het CDA is een christen-democratisch appel, wat betekent dat het zich wil stellen onder de kritiek van het Evangelie van Christus, en dat het ook vandaaruit zijn appel op de samenleving van nu wil laten uitgaan. Die opstelling brengt ons ertoe in deze situatie vooral twee dingen te onderstrepen:

In de eerste plaats is het onze overtuiging dat veel problemen teruggaan op het feit, dat onze samenleving te weinig de trekken heeft vertoond – en nog toont – van een echt-verantwoordelijke samenleving.

Een samenleving waarin de verantwoordelijkheid wordt beseft die wij dragen tegenover God voor de instandhouding van zijn schepping.

Een samenleving, waarin mensen zich voor elkaar verantwoordelijk weten en ook aan elkaar verantwoording willen afleggen.

Ons appel op de huidige samenleving is dat wij aan dat antwoordgeven voorrang moeten verlenen, ook al kost dat wellicht een vertraging in de uitbouw van ons materieel geluk. Wij doen dat appel omdat we weten dat de mens niet leven kan bij brood alleen.

In de tweede plaats willen we onderstrepen, dat naar onze overtuiging de overheid er op haar eigen wijze aan moet meehelpen, dat uit onze samenleving dat antwoord komen kan. De overheid kan het antwoord niet voor of namens een gehele samenleving verzorgen. Zij mag dat ook niet doen.

Maar wel zal ze op een rechtvaardige wijze de weg moeten banen en eventuele barrières moeten opruimen, zodat onze samenleving beter dan tot nu toe aan eigen veelkleurige verantwoordelijkheden kan toekomen¹.

Zo willen we dan ook het beleid voor de komende jaren vorm geven. De weg naar de medemens zal meer dan tot dusver ook door het overheidsbeleid moeten worden mogelijk gemaakt: dat is de invalshoek die in hoofdstuk 1 van dit program zal worden gevolgd.

Ook zal er meer accent moeten worden gegeven aan het antwoord dat ook op het vlak van onze economische ontwikkeling nodig is; dat is de invalshoek van hoofdstuk 2.

In de hoofdstukken 3 en 4 zullen ten slotte beide invalshoeken nader worden uitgewerkt naar respectievelijk de noodzaak van een dienstbaar beheer, en onze verantwoordelijkheid in de huidige wereldsamenleving.

¹ Als politiek systeem, waarbinnen de overheid haar beleid zal dienen te voeren, spreekt de CDA zich uit voor een democratische rechtsorde met een parlementair stelsel, in de vorm van een constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje.

1 Mensen leven samen

1a Gerichte aandacht voor de ander

Algemeen

1 Doorlopend onderzoek is nodig naar de oorzaken van specifieke noden in de samenleving.

2 In de gerichte dienst aan de medemens krijgt het vrijwilligerswerk meer kans. Specialisering van hulpverlening mag niet overheersen en wordt waar nodig teruggedrongen.

3 Het gezin is een onmisbare pijler van onze samenleving. Het schept het meest geëigende opvoedingsklimaat voor kinderen en verschaft de noodzakelijke basis voor wettelijke regelingen. Gelijke kansen voor man en vrouw; een in bovenstaand licht doeltreffende uitwerking van het emancipatiebeleid is gewenst.

Maatschappelijke dienstverlening en gezinsverzorging zijn noodzakelijk en moeten voor de mensen bereikbaar zijn.

4 Daarnaast vragen wij bijzondere aandacht voor velerlei groeperingen alleenstaanden, zoals ongehuwden, weduwen, weduwnaars, gescheidenen – allen met of zonder kinderen, al of niet in gezinsverband wonend – en voor samenwonenden in andere samenlevingsvormen.

Voor zover andere samenlevingsvormen als huishouding worden erkend, wordt dit niet alleen in een voor hen voordelige zin (huisvesting) maar ook in een voor hen nadelige zin (studiebeurzen, sociale uitkeringen) toegepast.

Zieken, gehandicapten

5 De positie en de rechten van de patiënt worden bij voorkeur in een statuut vastgelegd.

6 In de medische opleiding en research is meer aandacht nodig voor de psycho-sociale aspecten van de volksgezondheid.

7 Betere bescherming van de privacy van lichamelijk en geestelijk gehandicapte mensen die in verpleegtehuizen verblijven.

Grote aandacht en zorg voor verpleging van psychiatrische patiënten.

8 Het beleid ten aanzien van gehandicapten vergt een interdepartementale aanpak, waarbij speciaal de woongelegenheid, de arbeidsvormen en onderwijsvoorzieningen, de sportaccommodatie en de verkeersvoorzieningen ten behoeve van deze groep centraal staan.

Bejaarden

9 a De bejaarde wordt in de gelegenheid gesteld zo lang mogelijk zelfstandig te blijven in diverse woonsituaties. De verantwoordelijkheid van kinderen ten opzichte van ouders moet hierbij in aanmerking worden genomen.

b Te onderzoeken ware, of meer dan tot dusverre een vrijwillige flexibele pensioneringsleeftijd, zowel bij overheid als bij het bedrijfsleven, mogelijk is.

c De bouw van bejaardenwoningen, verzorgings- en verpleegtehuizen enerzijds en de verschillende vormen van dienstverlening ten behoeve van bejaarden anderzijds, worden beter op elkaar afgestemd. De behoefte aan deze voorzieningen wordt getoetst aan lokaal en regionaal vast te leggen criteria.

d Er komt een Raad voor bejaardenbeleid.

e Het universitair onderwijs in geriatrie wordt uitgebreid.

f De bejaarde dient in verzorgings-

en verpleegtehuizen mede verantwoordelijkheid te dragen voor het te voeren beleid.

Jeugdbeleid

10 Jeugd- en jongerenwerk, maar ook club- en buurthuiswerk kenmerken zich voornamelijk door:

a speciale aandacht voor hen, die door opleiding of leefsituatie achterbleven;

b integratie van het jeugdwelzijnsbeleid tussen en binnen de betrokken departementen;

c ruimte voor organisaties op levensbeschouwelijke grondslag, alsook ruimte voor verschillen in levens- en wereldbeschouwingen binnen gemeenschappelijke en tussen samenwerkende organen;

d een beleidsontwikkeling waarbij de jeugd zelf een wezenlijke inbreng moet kunnen hebben.

11 Ter zake van de toekomstige kindbescherming geldt onder meer:

a Kinderbeschermingsmaatregelen mogen slechts worden toegepast als andere mogelijkheden van hulp aan het kind en het gezin hebben gefaald.

b Het verblijf van een kind in een inrichting dient zo kort mogelijk te zijn. Bovendien dient een kind, zo enigszins mogelijk, in de directe omgeving van zijn milieu te worden geplaatst.

12 De rechtspositie van minderjarige werknemers wordt in een jongerenstatuut vastgelegd.

Geestelijke gezondheidszorg

13 Bijzondere aandacht voor allen, die op enigerlei wijze in psychisch opzicht hulp nodig hebben: vereenzaamen, geestelijk gehandicapten, gezin-

nen met huwelijks- en opvoedingsproblemen.

Maatregelen tegen toenemend gebruik van opwekkings-, kalmerings- en/of slaapmiddelen als een bedreiging van de geestelijke gezondheid.

Onderzoek en voorlichting inzake leef-, eet- en drinkgewoonten en het gebruik van alcohol, tabak en drugs.

Alcohol- en drugverslaving verdienen in toenemende mate zorg en aandacht van overheid en samenleving.

Ten aanzien van soft drugs geldt dat met inachtneming van bestaande internationale verdragen niet het gebruik ervan, maar de handel erin strafrechtelijk wordt vervolgd.

Ten aanzien van hard drugs worden opsporing en vervolging niet toegespitst op het gebruik maar op het bezitten van een aanmerkelijke hoeveelheid en de handel.

Voorts kan worden gedacht aan een betere opvang van verslaafden in speciale klinieken.

Minderheidsgroepen

14 Illegaal ronselen van buitenlandse werknemers wordt tegengegaan. Bij illegaal tewerkstellen of misbruik van werkvergunningen wordt de werkgever strafbaar gesteld.

15 Buitenlandse werknemers dienen voortdurend beroep te kunnen doen op voorlichting over beroep en arbeidsomstandigheden.

Het arbeidsmarktbeleid houdt rekening met hun achterstand in opleiding, taalkennis e.d.

16 Buitenlandse werknemers dient te worden toegestaan voor een langer verblijf in ons land te kiezen. Behandeling op voet van gelijkheid met Nederlandse werknemers.

17 Bij de begeleiding van minderheidsgroepen in onze samenleving worden voor zover mogelijk bestaande Nederlandse organisaties ingeschakeld. De Nederlandse bevolking moet worden geïnformeerd betreffende de cultuur- en leefgewoonten van de in ons land verkerende minderheidsgroepen, waaronder buitenlandse werknemers, Surinaamse Nederlanders en Zuid-Molukkers.

Asielrecht vluchtelingen

18 De Nederlandse overheid volgt een ruime interpretatie van het asielrecht ten aanzien van al degenen die buiten onze grenzen in strijd met de rechten van de mens worden vervolgd of zwaar worden gediscrimineerd.

1b Samen verantwoordelijk

Gezamenlijk bestuur

19 Een algemene wettelijke regeling komt tot stand ten aanzien van alle bij het bestuur geldende procedures van inspraak en samenspraak.

20 Colleges van Burgemeester en Wethouders en van Gedeputeerde Staten zijn bij voorkeur afspiegelingscolleges van brede samenwerking en op programma's gebaseerd. Bij de vorming van deze colleges worden geen partijen bij voorbaat uitgesloten.

21 Bij het openbaar en het bijzonder onderwijs moeten meer mogelijkheden komen tot inspraak door betrokkenen. Bij het openbaar onderwijs met behulp van bestuurscommissies ex art. 61 e.v. van de Gemeentewet. Het bijzonder onderwijs behoort op eigen initiatief ouders, docenten, niet-onderwyzend personeel en leerlingen – afhankelijk van hun leeftijd – op verantwoordelijke wijze bij het bestuur te betrekken.

22 In de SER behouden de Kroonleden hun belangrijke positie. Verder worden ook groeperingen tot het beslissend overleg toegelaten, die naar aanvaardbare normen werkgevers of werknemers vertegenwoordigen.

23 Met het oog op de voorbereiding en uitvoering van het economisch structuurbeleid worden per sector van het bedrijfsleven overlegorganen gevormd, waarin werkgevers en werknemers paritair zitting hebben. Deze overlegorganen kunnen in samenspraak met de overheid globale normen opstellen, waarop ondernemingen zich kunnen oriënteren bij de ontwikkeling van hun sociale, investerings-, consumenten- en milieubeleid.

Verantwoordelijkheid in de onderneming en de instelling

24 Beslissingen binnen de onderneming en de instelling over zaken waarop de vertegenwoordigers van het personeel bij de wet invloed hebben, kunnen niet genomen worden dan na gezamenlijk overleg tussen de ondernemingsleiding en de genoemde vertegenwoordigers.

25 Er komt een wettelijke regeling tot stand ter bevordering van het werkoverleg en de behandeling van klachten in ondernemingen. Deze regeling zal het karakter hebben van een opdracht tot regelgeving aan de ondernemer in nauw overleg met de personeelsvertegenwoordiging.

26 Voor kleine ondernemingen, te weten die waarin in de regel minder

dan 100 personen werkzaam zijn, komen aangepaste vormen van medezeggenschap tot stand. Er wordt een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheden om experimenten met afwijken van de vennootschappelijke structuren te legaliseren.

27 Rekening houdende met het te verwachten SER-advies en met de ervaringen opgedaan met de zgn. structuurwet, wordt binnen de komende kabinetperiode gestreefd naar een wijziging van de samenstelling van de raden van commissarissen.

Om de samenwerkingsgedachte te onderstrepen wordt daarbij uitgegaan van een directe verkiezing: $\frac{1}{3}$ van het aantal commissarissen door de werknemers van de betrokken onderneming, $\frac{1}{3}$ door de kapitaalverschaffers, terwijl het resterende $\frac{1}{3}$ deel door de aldus gekozen commissarissen gezamenlijk gekozen wordt. Voor overheidsbedrijven wordt een overeenkomstige regeling getroffen.

1c Een menselijke maat

Vormgeving van het bestuur

28 De organisatie van het bestuur is gericht op dienstbaarheid aan de burger. Zorg voor het leefmilieu, in brede zin, staat daarbij centraal.

29 De gemeente moet als kleinste eenheid van het bestuurssysteem groot genoeg zijn om basisvoorzieningen te kunnen handhaven, waarbij de gemeente in belangrijke mate zelf moet kunnen bepalen, op welke wijze aan deze voorzieningen vorm wordt gegeven.

30 Veel taken kunnen door het lokaal bestuur worden verzorgd. Uitgangspunten voor dit beleid zijn:

a totstandkoming van kaderregelingen, waarbij de taak duidelijk wordt begrensd en eventueel minimumnormen worden opgenomen;

b toedeling van bevoegdheden en verantwoordelijkheden volgens opbouw van onderaf;

c toewijzing van financiële middelen met inachtneming van de prioriteitsstelling van de betrokken organen;

d een betere afstemming van de verschillende procedures rond het vergunningenbeleid;

e verlegging van het accent van preventief naar repressief toezicht (onder gelijktijdige beperking van het repressieve toezicht).

31 De bevordering van de levenskracht van het – kleinschalige – midden- en kleinbedrijf is een centraal element in het gehele overheidsbeleid.

32 Bevordering van dienstverlening door kleinere eenheden, indien, naast bedrijfseconomische maatstaven, maatschappelijke overwegingen op een voorkeur daarvoor duiden.

33 Fondsvorming in het bedrijfsleven ten bate van de toepassing van kleinschalige produktie- of arbeidsmethoden, heeft recht op fiscale begunstiging aan de hand van duidelijk omschreven criteria.

34 Oprichting en instandhouding van kleinschalige bedrijfseenheden wordt bevorderd o.a. door het fiscale en sociale regime en wettelijke regelen toe te snijden op de mogelijkheden van het kleinere bedrijf ten einde ten minste gelijkwaardige behandeling ook bij de praktische toepassing te realiseren.

35 Met betrekking tot de grotere ondernemingen in nationaal en Europees verband zullen maatregelen worden genomen tegen nadelige gevolgen van verdergaande samenvoeging, met name waar deze is gericht op het veroveren van marktoverwicht. Fusies behoren preventief te worden getoetst, conform het desbetreffende SER-advies.

1d Vorming tot verantwoordelijkheid

36 Vrijheid van onderwijs (richting, inrichting en stichting) dient onverkort te worden gehandhaafd.

37 Stimulering van de oprichting van samenwerkingsscholen is geen overheidstaak.

38 Nadere wettelijke regelingen zijn in de sfeer van het onderwijs noodzakelijk voor advies en overleg, verzorging en het op permanente basis verlenen van extra voorzieningen.

39 Versterking van deskundigheid binnen de school is gewenst. In dit verband:

a Onderzoek naar de wijze waarop deze versterking binnen de personeelsformatie kan worden tot stand gebracht, vooral in het primaire en secundaire onderwijs.

b Voor het primaire onderwijs zijn schoolbegeleidingsdiensten nodig. Verantwoordelijkheid, behoeften en levensbeschouwelijkheid van de individuele school dienen daarbij het uitgangspunt te zijn.

Daar waar deze diensten op basis van samenwerking voor openbaar en

bijzonder onderwijs tot stand komen, zijn alleen privaatrechtelijke bestuursvormen aanvaardbaar. De wettelijke regelen subsidie wordt voor een deel via de scholen uitgekeerd.

c Voor zover voorzieningen voor school- en leerlingenbegeleiding bij het secundaire onderwijs tot stand komen, dienen deze zoveel mogelijk onder de personeelsformatie van de school te worden gebracht.

d Geleidelijke invoering van her- en bijscholing voor onderwijsgegenden. Voor het primaire onderwijs handhaving van het systeem waarbij de onderwijsgevende in het algemeen in een volledige weektaak wordt aangesteld. Voor het voortgezet onderwijs dient onderzoek te worden verricht naar de voor- en nadelen van een gedifferentieerd weektaaksysteem voor leraren.

e Mede vanwege hun levensbeschouwelijke inbreng worden de landelijke pedagogische centra verder uitgebouwd.

Deze uitbouw steunt tevens de vernieuwing in het onderwijs en coördinatie en ontwikkeling van schoolbegeleidingswerk.

f Bevordering van begrip en deskundigheid van de leerkrachten met betrekking tot emancipatie, rolwisseling man en vrouw en rolbepaaldheid bij studiekeuze.

40 Bijzondere aandacht is nodig voor kleuter- en basisonderwijs.

a Integratie moet worden bevorderd.

b De Stichting voor Leerplanontwikkeling (SLO) richt zich ook op speelplanontwikkeling.

c Een nieuwe opleiding voor onderwijsgegenden aan 4- tot 11- à 12-jarigen, gericht op geïntegreerd kleuter- en basisonderwijs, dient tot stand te komen. Voor reeds opgeleide onderwijsgegenden dienen mogelijkheden tot bijscholing te worden geschapen.

d Door verschuiving van prioriteiten binnen het onderwijs geleidelijke leerlingenschaalverlaging tot een schaal van 30.

e Vastlegging is gewenst van het minimum-eindniveau van de leerstof van primair onderwijs.

f Maatregelen moeten worden getroffen voor het bekostigen van godsdienstonderwijs.

g Waar mogelijk krijgt het buitengewoon lager onderwijs eigen voorzieningen voor school- en leerlingenbegeleiding.

41 Experimenten met een driejarige middenschool (vorm van funderend onderwijs voor 11- t/m 13- à 14-jarigen) zijn nodig – naast de in gang zijnde experimenten – om een gegronde me-

ning te vormen over een toekomstige middenschool. Op de uitkomsten van deze experimenten mag in het beleid niet worden vooruitgelopen. Goede doorstroming van elke leerling na de middenschool moet daarbij vaststaan. De minimum-inhoud van de leerstof dient te worden vastgelegd.

42 Handhaving van voortgezet onderwijs, zoals geregeld in de wet op het voortgezet onderwijs, met aandacht voor aansluiting aan de experimentele middenschool. De ontwikkeling van het voortgezet onderwijs, binnen de bestaande structuren, moet op overheidssteun kunnen rekenen.

De wet op het voortgezet onderwijs zal nader moeten worden bekeken.

Vooraf op de punten: a) doorstromingsmogelijkheden; b) kiezen van vakkenpakketten; c) vervaging beroeps- of functie-opleiding; d) brede scholengemeenschappen (bijvoorbeeld algemeen vormend onderwijs en lager beroepsonderwijs).

43 Na een eventuele invoering van de middenschool dient na de middenschool de beroepsopleiding in het beroepsonderwijs duidelijk tot zijn recht te komen. Zo enigszins mogelijk dient deze opleiding gegeven te worden vanaf het veertiende jaar. Voor de ontwikkeling van het beroepsonderwijs is daarom nodig: onderzoek naar de mogelijkheden van vervolg-beroeps- onderwijs na het lager beroepsonderwijs, hetzij als afzonderlijke scholen van voortgezet beroepsonderwijs, hetzij als niveaudifferentiatie binnen een verbreed middelbaar beroepsonderwijs.

Vakmanschap dient te worden gestimuleerd.

44 Wenselijk is een geleidelijke vervanging van het onderwijs en de vorming voor werkende jongeren door participatie-onderwijs aan bestaande initiële beroepsopleidingen, door onder andere samenwerking en – waar mogelijk – integratie van vormingswerk, beroepsbegeleidend onderwijs en lager beroepsonderwijs. Er dient te worden nagegaan hoe en in welke vormen van beroepsonderwijs de methode van participatie-onderwijs toepasbaar is. In het beroepsonderwijs dient in ruime mate plaats te zijn voor vorming ten aanzien van zaken die buiten het toekomstige beroep liggen. Zo lang volledig participatie-onderwijs niet is gerealiseerd, voor betrokkenen zo mogelijk de arbeidsovereenkomsten vervangen door leerovereenkomsten, onder de pedagogische verantwoordelijkheid van een bevoegde onderwijsinstantie, en met een voor iedereen gelijke stagevergoeding.

45 Hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs worden, met behoud van eigen karakter, onderling op elkaar afgestemd.

De keuzemogelijkheid van studieprogramma's wordt, door verschuiving van prioriteiten binnen het onderwijs, uitgebreid door nieuwe programma's in het hoger beroepsonderwijs.

46 Bij het wetenschappelijk onderwijs is nodig het geheel invoeren, uitwerken en zonodig herwaarderen van de wet op herstructurering en de wet universitaire bestuurshervormingen. Voor het wetenschappelijk en het hoger beroepsonderwijs is nodig het invoeren en herwaarderen van een planningssysteem dat ook op evenwichtige spreiding naar regio en levensbeschouwing is gericht. Eerst na opgedane ervaring met het bovenstaande wordt een wet op het hoger onderwijs voorbereid.

47 Nader onderzoek en experimenten op het gebied van wederkerend onderwijs. Doel is dat iedereen die daarvoor in aanmerking komt, na beëindiging van zijn initiële opleiding de gelegenheid krijgt tot verdere vorming en nascholing. Avondonderwijs en open school spelen hierin mee. Bij experimenten wordt voorrang gegeven aan groepen die weinig onderwijskansen ontvingen. Nadere uitwerking van het recht op wederkerend onderwijs en het daarmee samenhangend studieverlof is nodig. In dat verband geven verdere verlenging van de leerplicht.

48 Voor alle opleidingen van onderwijsgevenden moet spoedig een afzonderlijke wettelijke regeling komen. Het her- en bijscholen van onderwijsgevenden wordt ondergebracht bij de instellingen die met deze opleidingen zijn belast.

49 Huidige verschillen in wijze van studiefinanciering (kinderbijslag, beurzen, ouderlijke bijdragen) worden teruggebracht door de invoering van een eenduidig stelsel van studiefinanciering per onderwijssoort voor alle studerende van 18 jaar en ouder. Door de financiële middelen voor levensonderhoud rechtstreeks aan de studerende toe te kennen en door de mogelijkheid van gegarandeerde leningen wordt de financiële onafhankelijkheid van de studerende vergroot.

1e Bescherming van de bedreigde mens

Bescherming van leven en veiligheid

50 Voortgezet onderzoek is nodig naar de oorzaken van criminaliteit. De

mogelijkheid tot het opleggen van voorwaardelijke straffen wordt verruimd. Verruiming is eveneens wenselijk voor de mogelijkheid van het opleggen van andere straffen dan vrijheidsstraf en geldboete. Realisering van de mogelijkheid tot voorwaardelijk niet straffen.

51 Verbetering en versterking van het politie-apparaat heeft voorrang in het overheidsbeleid. Meer zorg voor de slachtoffers van delicten.

52 Het beleid tot verbetering van de begeleiding van gevangenen en van de materiële voorzieningen voor het gevangeniswezen wordt voortgezet; daarbij verdient de positie van het gevangenispersoneel zorgvuldige aandacht. Ook wordt gezocht naar vormen om de gevangenen zelf bij het interne gevangenis-regime te betrekken. Ruime toepassing – ook binnen de overheidssfeer – van reclassering van oud-gevangenen.

53 Bezinning is nodig ten aanzien van het voorkomen en bestrijden van massale wetsovertreding.

54 Ter bescherming van individuele belangen worden proeven genomen met het toelaten van organisaties tot het voeren van civiele procedures, in het bijzonder met betrekking tot de economische wetgeving.

55 Het aanpakken en ongevraagd thuis (laten) bezorgen en opdringen van pornografie behoort onderwerp te zijn c.q. te blijven van een strakke verbodswetgeving.

Bescherming van menselijk leven en samenleven

56 Vanuit de gestelde norm hebben de fracties van ARP en KVP in de Tweede Kamer een initiatief-voorstel ten aanzien van abortus ingediend en vervolgens ingetrokken, behelzende dat abortus door de medicus niet mag worden toegepast, tenzij:

a de voortzetting van de zwangerschap voor de lichamelijke of geestelijke gezondheid van de vrouw een ernstige bedreiging meebrengt, en
b deze bedreiging niet anders kan worden afgewend dan door de zwangerschap af te breken.

Er worden meer dan tot dusver voorzieningen getroffen om de vrouw te helpen en te begeleiden vóór zowel als na de beslissing inzake het al dan niet uitvoeren van abortus. De mogelijkheden tot adoptie van kinderen worden vereenvoudigd en verruimd.

57 Tegenover het probleem van de zwangerschapsafbreking behoort betere voorlichting over het voorkomen van zwangerschap gegeven te worden.

58 Het verantwoord omgaan met mogelijkheden van passieve euthanasie kan nadere wettelijke regelingen noodzakelijk maken. Hetzelfde geldt voor orgaantransplantaties en voor medische experimenten in het algemeen. In elk geval dient te worden voorkomen, dat de medische vermogens zich gaan richten tegen de mens en diens waardigheid.

Bescherming tegen onredelijke pressie

59 Een wettelijke regeling is nodig ter bescherming van burgers tegen misleidende reclame. Hierin past een verbod van met name die reclamemethoden die rechtstreeks zijn gericht op de beïnvloeding van het menselijk onderbewustzijn.

1f Cultuur, recreatie en communicatie

Cultuur

60 Zorg voor de cultuur behoort tot het beleid van alle departementen. Brede en actieve deelname aan kunstuitingen wordt bevorderd door:

a het aanmoedigen van kunstzinnige vormen en van kunstbeoefening door amateurs;
b het betrekken van kunstenaars bij het stichten en inrichten van openbare gebouwen;
c het onderling afstemmen van subsidiebeleid voor de verschillende kunstsectoren.

61 Regionale culturen worden door de overheid in hun eigenheid erkend en gesteund, waarbij de Friese cultuur met name door de eigen taal een bijzondere plaats inneemt.

62 Internationale culturele betrekkingen worden verstevigd door onder meer uitwisseling van jeugdgroepen. Speciale aandacht verdient de versterking van de culturele betrekkingen binnen West-Europa en dit zowel door uitwisselingsprogramma's als door gerichte aanpak in het onderwijs.

63 Het museumbeleid probeert de opgelopen achterstanden in te halen door een betere spreiding van musea en oudheidkamers. Meer aandacht voor de plaats en functie van het monument ten opzichte van zijn omgeving.

Sport

64 a Iedereen dient aan sport te kunnen deelnemen; daarvoor is nadruk op de ontwikkeling van de recreatieve sportbeoefening gewenst.

b De sportbeoefening en de organi-

satie ervan is een taak van de particuliere sportorganisaties.

c Er komt een landelijk overlegorgaan voor de sport.

65 De overheid gaat de verzekering-door-geld en de verruwing van de sport tegen, in overleg met de desbetreffende organisaties.

Mediabeleid

66 De overheid is mede verantwoordelijk voor het behoud van een vrije en gedifferentieerde pers. Zij dient vorming van monopolies tegen te gaan. Zij verleent daarom steun aan persorganen die in economische moeilijkheden verkeren en wier voortbestaan in een veelkleurige informatievoorziening niet kan worden gemist. Die steun kan worden verleend via het Bedrijfsfonds voor de Pers volgens openbare, vooraf bekende criteria.

67 De verscheidenheid in de omroep moet programmatisch tot uitdrukking komen naar gelang de grootte van de aanhang en de veelkleurigheid der vrije omroeporganisaties.

Hiertoe dient het aantal uren dat de NOS als zendgemachtigde ter beschikking staat, te worden teruggebracht ten gunste van de omroepen. Grote versnippering zowel als sterke concentratie worden in het omroepbestel naar vermogen tegengegaan.

68 De nationale overheid heeft wat betreft de regionale en de lokale omroep een stimulerende taak. Deze omroepen worden gefinancierd uit regionale en lokale middelen; zij zenden geen reclame uit.

69 De verdere ontwikkeling van de kabeltelevisie dient kritisch te worden gevolgd en zal zonodig moeten leiden tot een terughoudende beleidsopstelling. Geen commerciële gebruikers worden tot de eigenlijke kabeltelevisie-uitzendingen toegelaten.

70 Onze economische orde dient gebaseerd te zijn op een verantwoorde, maatschappelijk aanvaardbare ondernemingswijze organisatie van productie en dienstverlening, waarbij door een grote verscheidenheid van ondernemingen en ondernemingsvormen de aanwezige macht is gespreid en verantwoording aflegt. In algemene zin zal de organisatie van elke Nederlandse onderneming dienstbaar dienen te zijn aan:

- de voortbrenging van goederen en diensten;
- het in stand houden van de werkge-meenschap, waaraan in een goed werkklimaat zinvol werk wordt aangeboden;
- een goed samenspel tussen leiding, medewerkers en kapitaalverschaffers;
- een zinvol en doelmatig gebruik van grondstoffen, energie en ruimte;
- een verantwoord gedrag ten opzichte van consument, directe omgeving en milieu.

Het maken van een redelijke winst is daartoe een essentiële voorwaarde.

2a Wat voorop gaat

Milieubeleid

71 Nodig is:

- a Vaststelling, zo mogelijk in Europees verband, van randvoorwaarden, die bij bedrijfsinvesteringen onder geen beding mogen worden overschreden.
- b Het aanvaarden van een regionaal stilstand-principe bij toetsing van nieuwe investeringsprojecten van overheid en bedrijfsleven.
- c Het, zo mogelijk in Europees over-

leg, ontwerpen en uitvoeren van een beleid tot reiniging van het Nederlandse milieu – met name de Rijn-problematiek verdient aandacht – binnen tien tot vijftien jaar, waarbij de werkgelegenheidsaspecten niet veronachtzaamd mogen worden.

d Een scherp-kritisch beleid bij het uitgeven van vergunningen in het kader van de bestaande milieuwetgeving. Effectief optreden tegen degenen die zonder voldoende vergunning activiteiten ontplooiën. De stroomlijning van de vergunningsprocedures en de bekorting van tijdsduren daarvan dient een hoge prioriteit te hebben.

e Krachtiger voortzetting van het beleid ter stimulering van de milieuzuivering en toepassing van milieuvriendelijke technieken.

f Krachtiger aanpak van de internationale samenwerking inzake het milieubeleid. Hierbij daadwerkelijk bevorderen harmonisatie c.q. betere onderlinge afstemming van het instrumentarium in EG-verband; in ieder geval in het Nederlandse beleid ten aanzien van normen en instrumenten mede rekening houden met hetgeen zich in de EG op dit terrein ontwikkelt.

g Intensiever onderzoek naar de neveneffecten van de verandering en de verontreiniging van het milieu. Daarbij bijzondere aandacht voor de ontwikkeling van doelmatige opsporings- en meettechnieken gericht op activiteiten die voor het milieu schadelijk zijn.

h Naast de voorgestane internationale coördinatie is een voorwaarde dat ook nationaal een duidelijke en functionele coördinatie tussen de verschillende departementen en de verschillende overheidsniveaus tot stand komt.

72 De voorlichting met het oog op een verantwoord milieubeleid wordt

verbeterd, met behulp van de massamedia, doelgerichte groepsvoorlichting en verschillende onderwijsvormen.

73 De wetten op waterverontreiniging en op luchtverontreiniging behoeven aanpassing, evenals de warenwet en de bestrijdingsmiddelenwet. Met het oog op coördinatie en harmonisatie in wetgeving en uitvoering wordt op korte termijn een kaderwet milieubeheer gerealiseerd met inbegrip van de wetten op geluidshinder en bodemverontreiniging.

74 Bij de kaderregelingen inzake de bouwplanning en verkeers- en waterstaatsactiviteiten, wordt de bewindsvaardige belast met de zorg voor het milieu, effectief betrokken. Met betrekking tot de woningbouw worden stringente normen ten aanzien van geluidshinder en geluidsisolatie vastgesteld.

75 De intensieve veehouderij houdt in haar produktiewijze rekening met elementaire eisen op het gebied van een behoorlijke behandeling van de aanwezige vee- en pluimveestapel. Een en ander dient te passen in de EG-regelingen.

76 Het nationaal inkomen is als maatstaf van economische groei onvolledig. Initiatieven tot ontwikkeling van andere maatstaven van economische groei, alsmede tot ontwikkeling van zogenaamde sociale indicatoren, verdienen dan ook krachtige ondersteuning.

Natuur- en landschapsbehoud

77 Toekenning van een belangrijk gewicht in het geheel van maatschappelijke belangenafweging en politieke prioriteitsstelling aan in standhouding en ontwikkeling van natuurlijk mi-

lieu en landschap. Dit komt tot uitdrukking door toereikende wetgeving en een optimale organisatiestructuur voor het overheidsbeleid.

De financiële middelen zullen binnen het totaal van de rijksbegroting moeten worden gevonden. Inschakeling van het particulier initiatief, vooral de particuliere landbouw-, natuurbeschermings- en milieubeschermingsorganisaties. De inspanningen zullen – onder evenwichtige afweging van de in het geding zijnde belangen, met name die van de agrariërs – gericht zijn op:

- a intensivering van de veiligstelling van – in beginsel alle – natuurgebieden; totstandbrenging nationale parken;
- b instandhouding van waardevolle cultuurlandschappen, deels door inschakeling en honorering van de agrarische onderneming bij het land-schapsbeheer, deels door instelling van reservaten, conform relatienota landbouw en natuur- en landschaps-behoud;
- c instandhouding van natuurlijke systemen en rijkdommen van Noord-zee en estuaria; instandhouding Wad-den-zee als natuurgebied van internationale betekenis;
- d totstandkoming van bindende internationale regelingen voor behoud en beheer van dier- en plantsoorten;
- e intensivering van onderwijsactiviteiten betreffende natuur- en land-schapsbeheer.

Consumentenbeleid

78 Er wordt, zo mogelijk in Europees verband, een kwaliteitsmerk voor de industriële produkten ingevoerd waarbij wordt aangegeven de klasse van veiligheid, de mate van milieubelasting en/of de klasse van energieverbruik. In gevallen waarbij de negatieve aspecten cumuleren, moet het mogelijk zijn toelating tot de markt te verbieden.

79 De overheid ondersteunt het werk van de onafhankelijke consumentenorganisaties, met name voor zover dit gericht is op de verhoging van zowel het kwaliteits- als het sociale en het milieubewustzijn van de moderne consument.

Gerichte consumentenvoorlichting in radio en TV met inschakeling van de consumentenorganisaties.

80 De warenwet dient te worden uitgebreid tot een actief instrument van consumentenbeleid en eerlijkheid in de handel. Dit betreft hoeveelheidsaanduiding, datum-aanduiding, samenstellingsaanduiding, informatieve

etikettering. Het gebruik van chemische c.q. synthetische toevoegstoffen in etenswaren wordt aan nauwe banden gelegd.

81 De overheid gaat misleidende en agressieve reclame tegen. Ten aanzien van de STER bepleiten wij:

- a geen uitbreiding noch intensivering van de STER; geen STER op zondag;
- b in het belang van de volksgezondheid op korte termijn afschaffing van reclame voor bepaalde produkten, met name alcohol;
- c wijziging van het tijdstip van uitzending tot een minder dwingend moment;
- d onderzoek naar de wenselijkheid van de STER in het algemeen.

Energie- en grondstoffenbeleid

82 Bij het uitwerken van het energie- en grondstoffenbeleid wordt rekening gehouden met de te verwachten schaarste, de verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingslanden en toekomstige generaties, en met de positie van Nederland, bepaald door geografische ligging en hoge graad van welvaart en kennis.

83 Ten aanzien van het gebruik van grondstoffen en energie wordt in ons land een beleid ontwikkeld dat op een voortgaande besparing is gericht. Dit beleid omvat onder meer:

- a het bevorderen van technieken waarbij grondstoffen worden hergebruikt; maatregelen ter bevordering van de technische levensduur van produkten;
- b het bevorderen van het gebruik van restwarmte voor stadsverwarming daar waar dat mogelijk is;
- c beperkingen van de produktie en het gebruik van zgn. wegwerpartikelen;
- d de bevordering van isolatie van woningen en gebouwen;
- e een ruimtelijke ordening die de groei van het verkeer terugdringt.

84 Vormen van rantsoenering in grondstoffen en energie kunnen in de toekomst nodig zijn. Deze behoren dan in Europees verband te worden over-eengekomen.

85 Voor wat het toepassen van kern-energie betreft is, vanwege de daaraan verbonden risico's en effecten op langere termijn – die ten dele nog steeds onoverzienbaar zijn –, uiterste terughoudendheid geboden. Mede om die reden dient het beleid erop te zijn gericht de jaarlijkse toename van de vraag naar energie in onze samenleving zoveel mogelijk te beperken en de mogelijkheden aan te grijpen tot ver-

hoging van het aanbod van energie uit conventionele en uit nieuw te ontwikkelen energiebronnen (bijvoorbeeld wind-, zonne- en geothermische energie).

Produkten ontwikkelingslanden

86 De produkten van de ontwikkelingslanden krijgen in ruimere mate dan thans vrije toegang op de Europese markt, bij voorkeur met toepassing van algemene en niet-gebonden preferenties. Bevorderd wordt dat de ontwikkelingslanden hun eigen grondstoffen zelf verwerken.

Herstructurering van de Nederlandse economie

87 Rekening houdend met de internationale en Europese context, wordt voor ons land een herstructureringsbeleid ontworpen. Doel van dit beleid is het aansturen op een verbeterde structuur van het Nederlandse bedrijfsleven, waardoor:

- a dit in staat is ook op langere termijn een voldoende weerstandskracht van de Nederlandse economie op te bouwen en daardoor zinvolle werkgelegenheid te verschaffen aan de Nederlandse beroepsbevolking;
- b de economische ontwikkeling van ons land beter kan beantwoorden aan de maatstaven van een gezonde economische groei, die getypeerd is door een strikte naleving van eisen van milieubeheer, van een zorgvuldig omgaan met grondstoffen en energie, en door een voldoende openheid naar eisen van internationale arbeidsverdeling, met name ook ten aanzien van de ontwikkelingslanden. Deze eisen vormen bij de structurering van onze economie even zovele randvoorwaarden, waarvan de nakoming ook in Europees verband met kracht wordt nagestreefd;
- c de specifieke problemen van de grensregio's slagvaardiger aangepakt kunnen worden.

88 Over opzet en nadere vormgeving van het structuurbeleid overlegt de overheid met de sociale partners. De overheid krijgt voldoende beleidsinstrumenten, waarbij overheidsdeelnemingen van bij voorkeur tijdelijke aard niet worden uitgesloten. De oprichting wordt bevorderd van door werkgevers en werknemers samengestelde overlegorganen, vooral in de bedrijfstakken die in het kader van het zgn. speer- en knelpuntenbeleid van belang zijn. Die overlegorganen stellen, in het kader van de beoogde globale planning voor het Nederlandse

bedrijfsleven, na overleg met de overheid globale richtlijnen op voor het gewenste investeringsbeloop en het gewenste sociale, milieu- en consumentenbeleid in de bedrijfstak.

89 Bij haar structuurbeleid dient de overheid uit te gaan van algemene en geobjectiveerde normen en regels.

Regionaal beleid

90 Krachtige stimulering van regionale economische ontwikkeling waar deze bij de gemiddelde ontwikkeling achterblijft, moet hoge prioriteit behouden. Succesvolle aanpak van de veelal structurele werkloosheid vereist de mogelijkheid van gedifferentieerde inzet van stimuleringsinstrumenten ten behoeve van vooral de regionale industrialisatie. Het regionale beleid behoort in te spelen op de positieve ontwikkelingen in de betrokken regio's, terwijl de specifieke problemen van de grensregio's slagvaardiger aangepakt kunnen worden.

91 Een van de middelen die de overheid daarbij ten dienste staan, is een actief beleid ten aanzien van de spreiding der rijksdiensten. Daarbij kan met name gedacht worden aan nieuwe overheidsdiensten c.q. uitbreiding van bestaande diensten.

Land- en tuinbouw, midden- en kleinbedrijf en visserij

92 De doelstellingen en instrumenten van het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de EG dienen als basis en uitgangspunt voor het landbouwbeleid gehandhaafd te blijven en waar mogelijk verbeterd en versterkt te worden.

93 Met de van werknemers afwijken de positie van zelfstandigen wordt bij het algemeen beleid rekening gehouden. Het wordt gericht op sociale zekerheid en op een inkomensontwikkeling die gelijkwaardig is aan die van werknemers.

94 Het fiscaal beleid voor zelfstandige ondernemers wordt afgestemd op de drie functies van het ondernemersinkomen: consumptie, investering, reservering.

95 Inkomenstoelagen gekoppeld aan bedrijfsbeëindiging op termijn kunnen noodzakelijk zijn.

96 Het structuurbeleid in de landbouw is – mede in EG-verband – gericht op:

a het behoud van de concurrentiekracht van de Nederlandse agrarische bedrijven;

b actief herinrichtingsbeleid voor landelijke gebieden met zorgvuldige

afweging van de belangen van de landbouw, natuur, milieu en landenschap;

c toereikende beheersregelingen in de landschappelijk belangrijkste gebieden.

97 Het structuurbeleid in de visserij is – mede in EG-verband – gericht op het behoud van de concurrentiekracht van de Nederlandse visserij en aanverwante bedrijven. Waken tegen elke vorm van concurrentievervalsing tussen de EG-lid-staten.

98 Het beleid voor het midden- en kleinbedrijf dient mede te omvatten:

a uitbouw van de advies-, onderzoeks- en bedrijfsontwikkelingshulp-mogelijkheden;

b verruiming van de garantiekrediet-mogelijkheden en van de overbruggingsmogelijkheden bij tijdelijk moeilijke situaties;

c systematisch en zonodig herhaald structuuronderzoek per sector en regio met toereikende herstructureringshulp;

d oprichting van regionale dienstencentra voor eerste opvang en sociale begeleiding met regionale adviestaak ten aanzien van de lokale overheid.

99 Ondernemersafspraken en economische macht via concentratie dienen onder toezicht te staan. Daarbij zullen ondernemersafspraken die gericht zijn op verdediging en samenwerking van kleinbedrijf in beginsel – eventueel via soepele procedure – moeten worden toegestaan. De overheid dient de bevoegdheid te hebben – na raadpleging van de overlegorganen in de desbetreffende bedrijfstakken – minimumprijzen voor te schrijven. Prijsdiscriminatie moet worden tegengegaan.

100 Ten einde overcapaciteit in bedrijfssectoren tegen te gaan dient de overheid de bevoegdheid te hebben herstructureringsprocessen te begeleiden met tijdelijk ingrijpen.

Ten aanzien van de dienstensector moet een vergelijkbare bevoegdheid komen als neergelegd in de bedrijfsvergunningwet voor de industrie.

2b Zinnvolle arbeid

Werkgelegenheid

101 Ieder mens, jong en oud, man en vrouw, moet in staat gesteld worden in zijn onderhoud te voorzien door arbeid die is afgestemd op de persoonlijke en maatschappelijke behoeften en mogelijkheden. De overheid draagt ertoe bij, dat arbeidsmogelijkheden enerzijds en onderwijs, vorming en scholing anderzijds aan elkaar worden aangepast.

Met name de structurele kern van de jeugdwerkloosheid maakt deze aanpak noodzakelijk. Naast intensivering van de voorlichting dient nagegaan te worden of niet ook de capaciteit van het hoger beroepsonderwijs en hoger onderwijs meer dan tot dusver mede zal moeten worden afgestemd op de te verwachten mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

102 De overheid verleent actief steun aan experimenten met part-time werk, tweelingbanen, maatschappelijk aanvaardbare vormen van vrijwillige werkbeëindiging en studieverlof, waarin mensen tegen betaling vrijgesteld worden van het verrichten van arbeid. Een echtpaar moet kunnen kiezen of man dan wel vrouw als kostwinner aangemerkt wordt.

103 Bij de nog uit te voeren openbare werken-programma's wordt voorrang gegeven aan die openbare werken, die een positieve bijdrage inhouden aan nationale programma's op het vlak van milieuzuivering, energiebesparing en het opnieuw gebruiken van grondstoffen. Ook de stadsvernieuwing kan hierbij een bijdrage leveren.

104 Een nationaal arbeidsmarktbeleid vergt de ondersteuning van passende scholings-, herscholings- en bijscholingsmogelijkheden. Tussen de inhoudsbepaling van het begrip 'passende arbeid' en de mogelijkheid tot al dan niet aanvaarding van om- of bijscholingsmogelijkheden wordt een nauwer verband aangebracht. Aan het begrip 'passende arbeid' dient een niet te beperkte uitleg te worden gegeven.

105 Het beleid wordt gericht op het zoveel mogelijk overbodig maken van geestdodende arbeid. Voor zover dit niet mogelijk is worden de werkomstandigheden van deze arbeid verder verbeterd alsmede de arbeidsvoorwaarden.

De overheid bevordert mechanisering van vooral die werkzaamheden die door velen als van te laag niveau en daardoor als onaangenaam worden ervaren.

106 De overheid stimuleert ook van haar kant de vorming van fondsen die de bedoeling hebben in het bedrijfsleven aanvullende werkgelegenheid te scheppen en/of meer zinvol werk mogelijk te maken.

2c Rechtvaardige verdeling van lasten

Inflatiebestrijding

107 Hoofdpunten in een, ook met de EG-partners, te voeren anti-inflatiebeleid zijn:

a verdere zuivering van de indexatie, zodat hierin geen collectieve lasten worden afgewenteld;

b de overheid stelt – na overleg met de sociale partners – regels op inzake de verdeling van de beschikbare financiële ruimte voor particuliere bestedingen, de overheidsuitgaven en de sociale zekerheidslasten;

c de loonkosten-ontwikkeling dient zich in de eerstkomende periode onder de macro-economische produktiviteits-ontwikkeling te bewegen;

d prijsmaatregelen bij doorkruising van de met de overheid overeengekomen prijsgedragsregeling;

e de Nederlandse Bank signaleert intensiever en systematischer dan tot nu toe inflatie-bevorderende beslissingen en ontwikkelingen in onze samenleving. Zij geeft duidelijk aan wat haar beleid is inzake de expansie van de geldhoeveelheid;

f een wetsvoorstel wordt voorbereid – na overleg met de sociale partners – dat de overheid de bevoegdheid geeft een algemene matiging met bijbehorende maximering in de prijscompensatie voor te schrijven.

Inkomensbeleid

108 In het alle inkomensgroepen omvattend inkomensbeleid dient de positie van de laagste kostwinnersinkomens zoveel mogelijk te worden ontzien.

109 Een onderzoek, waarbij ook de verhoudingen binnen de EG moeten worden betrokken, vormt de basis voor aanvaardbare verschillen in inkomens. Er komt een Raad voor het inkomensbeleid, die normen ontwikkelt voor de inkomensvorming en die onder meer concrete voorstellen daaruit afleidt voor de te publiceren tarieven van beoefenaren van het vrije beroep en van andere vormen van beloning. In dit verband: algemene invoering van een globaal systeem van functie-waardering, openbaarheid van functie-beloningsschalen per werktijdeenheden.

110 In de uitwerking van voorstellen inzake de vermogensaanwasdeling wordt meer reliëf gegeven aan een gedecentraliseerde fondsvorming en individuele participatie in de vermogensvorming (binding met eigen onderneming of bedrijfstak).

111 In de totale bezinning op een juiste inkomensverdeling worden ook kinderbijslag en kinderaftrek betrokken. Bij wijzigingen mag de gezinsverantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen niet in het gedrang komen. De kinderbijslag dient daarom

voor elk kind te benaderen de minimale kosten van levensonderhoud van het kind in normale omstandigheden. Het belastingvrije vaste bedrag per kind kan geregeld worden rekening houdend met het aantal en de leeftijd van de kinderen in het gezin. Geen rekening dient te worden gehouden met de grootte van het inkomen van de ouder(s). Wijzigingen in de kinderbijslag-regelingen mogen niet leiden tot algemene compenserende inkomensclaims. De kinderaftrek bij de inkomstenbelasting kan worden afgeschaft.

112 De overheid zal met de ambtenarenorganisaties overleg openen over de ambtenarensalarissen en -pensioenen teneinde deze te bezien in samenhang met het algemene inkomensbeleid en in het bijzonder met de regelingen van arbeidsvoorwaarden van vergelijkbare groeperingen. Daarbij dienen noodzakelijke bijstellingen niet te worden uitgesloten.

Sociale zekerheid

113 Bij herziening van het stelsel van sociale zekerheid staat voorop dat de werkelijk zwakken in de samenleving worden ontzien.

114 Om ons stelsel van sociale zekerheid niet door misbruik en oneigenlijk gebruik te laten aantasten, wordt intensief nagegaan of als gevolg van gewijzigde omstandigheden van uitkeringsgerechtigden, uitkeringen niet ten onrechte worden genoten, of er ten onrechte meer dan één uitkering wordt genoten, of dat een volledige uitkering wordt genoten op basis van tijdelijke of part-time werkzaamheden.

115 Uitkeringen in het stelsel van sociale zekerheid moeten tenminste compensatie geven tegen de gevolgen van de geldontwaarding, zonder dat deze uitkeringen ook altijd en volledig de algemene verbeteringen in de welvaart van de werkende bevolkingsgroepen behoeven te volgen. Gedacht wordt aan omschakeling op de waardevastheid, waarbij de mogelijkheid open blijft voor periodieke bijstellingen. Nagegaan wordt voorts of en hoe het stelsel van sociale zekerheid ontkoppeld kan worden van de autonome verhogingen van het minimumloon.

Evenmin behoeft de hoogte van de uitkeringen steeds volledig afgestemd te zijn op het individuele inkomen dat verdiend werd vlak voordat men uitkeringsgerechtigd werd. Met zeer recente navorderingen en extra verdiensten als gevolg van overwerk e.d. behoeft niet altijd rekening te worden gehouden bij het vaststellen van de uitkeringen.

116 In het gehele stelsel van sociale zekerheid zal bij de bepaling van de hoogte in de uitkeringen rekening gehouden worden met het feit, of de betrokken uitkeringsgerechtigde al of niet kostwinner is. De niet-kostwinner krijgt recht op 70% van de voor de kostwinner geldende uitkeringsbedragen. Bij de uitwerking van deze regeling wordt er tegen gewaakt dat uitkeringsgerechtigden hogere uitkeringen krijgen dan onder het huidige stelsel.

117 Ten einde het geheel van de inkomensvervangende regelingen meer overzichtelijk en daardoor beter beheersbaar te maken worden deze verdeeld in regelingen die gedurende maximaal een 1/2 jaar recht op uitkering geven en in regelingen die recht geven op uitkeringen van langere duur.

De uitvoering van al deze regelingen behoort in één wet te worden geregeld en bij uitsluiting gebracht te worden onder de minister van Sociale Zaken. Lokaal of regionaal worden gesprekken georganiseerd waar iedereen volledig geïnformeerd kan worden over rechten en verplichtingen binnen de sociale zekerheid.

118 Nadrukkelijker dan tot nu toe wordt nagegaan welke eigen bijdragen de uitkeringsgerechtigden in ons sociale zekerheidsstelsel zelf kunnen leveren.

Ook in de gezondheidszorg dient dit overwogen te worden.

Belastingen

119 Vereenvoudiging van het belastingstelsel is noodzakelijk. Na het gereedkomen van de studie-Hofstra worden voorstellen gedaan om het belastingstelsel aan te passen aan de gevolgen van de inflatie, zowel in de winst-sfeer (schijnwinsten) als in de privé-sfeer (rente-inkomsten etc.).

120 De overheid stelt een diepgaand onderzoek in naar het ontstaan van zwart geld, alsmede naar de omvang daarvan. Aan uit het onderzoek eventueel blijvende noodzaak tot het treffen van wettelijke maatregelen, wordt voorrang verleend. Via een in onze democratie passend controle-apparaat zal op een afdoende wijze het zwarte geld moeten worden opgespoord en het ontstaan daarvan moeten worden voorkomen.

121 Bestudeerd zal worden, hoe de indirecte belastingen gebruikt kunnen worden als instrumenten voor het beïnvloeden van de vraag naar grondstoffen en energie, en voor het bevorderen van de volksgezondheid. Dit kan mede een motief zijn voor het gedeel-

telijk verschuiven van de belastingdruk van de directe naar de indirecte belastingen. Ook al wegens de beoogde EG-harmonisatie dient uitbreiding van het aantal BTW-tarieven uiterst terughoudend benaderd te worden.

122 Eigen woningbezit wordt ook fiscaal bevorderd; evenals bij renten op andere schulden wordt ook de fiscale renteaftrek voor hypotheek-rente voor de eigen woning gehandhaafd.

123 Bij de stimulering door de overheid van het eigen woningbezit kan de fiscale aftrek van onderhoudskosten een belangrijk middel zijn. Ter wille van de praktische uitvoerbaarheid kan deze aftrek eventueel aan bepaalde grenzen worden gebonden. De mindere belastingopbrengst moet gecompenseerd worden door een verhoging van het huurwaardeforfait, waarbij dan echter ook rekening gehouden moet worden met eventuele positieve belastingopbrengsten door het wegvallen van zwart werk (beunhazerij) en met positieve effecten op de werkgelegenheid in de bouw.

124 De fiscale positie van de gehuwde vrouw in de inkomstenbelasting dient voor wat de thuis werkende gehuwde vrouw betreft nadere bezinning. Hetzelfde geldt voor de bijzonder moeilijke positie waarin zich onvollledige gezinnen kunnen bevinden.

125 Een bepaald deel van de persoonlijke inkomens uit arbeid moet belastingvrij gespaard kunnen worden. Ook zal het gespaarde bezit met fiscale steun zo goed mogelijk worden beschermd tegen aantasting door geldontwaarding.

126 Knelpunten in de regeling van de fiscale oudedagsreserve worden zoveel mogelijk weggenomen, met name bij de afrekening van de zgn. fiscale claims bij 65-jarige leeftijd.

127 De belastingvrije voet in de vermogensbelasting wordt, rekening houdend met de inflatie, verhoogd. Bijzondere vrijstellingen zijn noodzakelijk:

a voor bedrijfsvermogen van zelfstandigen ook bij beëindiging van het bedrijf;

b voor degenen die wel vermogen bezitten, doch geen of onvoldoende pensioenrechten hebben.

128 Een belasting van vermogenswinsten (met de mogelijkheid van verrekening van vermogensverliezen) is principieel aanvaardbaar, zij het dat bij deze belasting de opbrengsten groter zullen moeten zijn dan de kosten.

129 De vrijstellingen in het schenkings- en successierecht in de eerste lijn worden verhoogd onder gelijktijdige opwaartse bijstelling van alle tarie-

ven in alle categorieën. De mogelijkheden van de zgn. derde progressie worden onderzocht. In het successierecht zal rekening worden gehouden met het belang van de erfopvolging in familiebedrijven van zelfstandigen en in familie-vennootschappen. Successierechten voor zeer langdurig samenwonenden worden gelijkgesteld met successierechten in de zijlijn.

3a Een dienstbare ordening

Binnenlands bestuur

130 Het openbaar bestuur moet democratisch en doelmatig zijn. Dit houdt in dat:

- a alle burgers de besluitvorming moeten kunnen beïnvloeden, met name via vertegenwoordigende organen;
- b openheid en openbaarheid van groot gewicht zijn;
- c de inrichting en werking van het bestuur voor de burgers doorzichtig en toegankelijk is;
- d het bestuur effectief en efficiënt gevoerd behoort te worden.

131 Hervreiding van de bestuurlijke taken en bevoegdheden van respectievelijk rijk, provincie en gemeente wordt uitgevoerd om het bestuur zo dicht mogelijk bij de burger te brengen.

Op korte termijn ware een daadwerkelijk begin te maken met decentralisatie van rijkstaken.

132 Gebiedsindelingen van provincies en gemeenten moeten beter aansluiten bij de gebieden waarop zich maatschappelijke en ruimtelijke problemen afspelen. Richtlijn daarbij is: schaalvergroting waar nodig, schaalverkleining waar mogelijk. In dat verband wensen wij:

- a een daarbij passende herindeling van gemeenten en vereenvoudiging van de procedures daartoe. Kleine gemeenten die levensvatbaar zijn handhaven;
- b binnengemeentelijke decentralisatie bij de grote steden;
- c ontwikkeling van een wettelijke regeling voor complementair bestuur.

133 Benoeming van de commissaris

der Koningin zal geschieden door de Kroon, na overleg met provinciale staten.

Benoeming van de burgemeester door de Kroon, na overleg met de gemeenteraad.

134 Gemeenten en provincies moeten hun taken in onderlinge samenhang kunnen vervullen en bij hun beslissingen nut en offer kunnen afwegen. Derhalve:

- a afstemmen van de rijksbijdragen op het verschillend takenpakket van gemeenten en provincies;
- b beperken van het aantal artikel 12-gemeenten en andere noodlijdende gemeenten;
- c doeluitkeringen waar mogelijk vervangen door een stelsel van algemene uitkeringen.

135 Omvang en toerusting van het politieapparaat eisen bijzondere aandacht. De korpsen van de rijks- en gemeentepolitie moeten worden verenigd tot een Nederlandse politie, bestaande uit provinciale eenheden en een aantal landelijke diensten.

136 Ter bevordering van een evenwichtig beleid op het terrein van het maatschappelijk en cultureel welzijn komt een kaderwet tot stand. Daarin worden de uitgangspunten geregeld van:

- a de planning van de verschillende voorzieningen;
- b de positie van het particulier initiatief en de rol daarvan bij de beleidsvoorbereiding;
- c de taakverdeling tussen rijk, provincie en gemeente;
- d het toezicht op het functioneren van de voorzieningen;
- e de beroepsmogelijkheden tegen overheidsbeslissingen op dit terrein en de inspraakprocedures.

Het beleid zal voor de voorzieningen binnen de functies zorg, educatie en recreatie ruimte laten aan de instellingen op basis van levens- en wereldbeschouwing.

De kaderwet zal zich in haar werking niet mogen beperken tot het arbeids-terrein van het huidige Ministerie van CRM. Ook beleidsonderdelen van Justitie, Volksgezondheid en Onderwijs, voor zover zij de functie zorg, educatie en recreatie betreffen, worden in deze wet betrokken.

Kabinet en departementen

137 Tijdens de komende kabinetsformatie wordt zonodig een procedure vastgesteld over de tijdens de volgende kabinetsperiode te nemen beslissingen over de departementale indeling, de werkwijze van het kabinet en het aantal ministers.

In ieder geval zullen bij de volgende kabinetsformatie de belangrijkste knelpunten in de huidige departementale taakverdeling (milieu, onderwijs en vorming, algemene bijstandswet en opperbeheer van politie) tot een oplossing moeten komen. Beleidsvraagstukken betreffende de emancipatie van de vrouw worden op ministerieel niveau gecoördineerd.

Ruimtelijke ordening

138 Alle nota's over het ruimtelijk beleid alsmede de structuurschetsen en -schema's zullen waar mogelijk uitmonden in beslissingen op nationaal niveau. Die beslissingen worden nader vertaald in streekplannen van de provincie en bestemmingsplannen van de gemeenten. De planologische kernbeslissingen hebben een dwingend ka-

rakter om een nationaal beleid te waarborgen. In de wet zal een procedure worden opgenomen voor de inspraak over het voorstel van de planologische kernbeslissingen. De uit de planologische kernbeslissingen voortvloeiende akkoorden geven aanwijzingen voor globale programmering van de volkshuisvesting op regionaal en lokaal niveau.

139 Door de ruimtelijke ordening (met name op lokaal of regionaal vlak) worden de verhoudingen in het midden- en kleinbedrijf in sterke mate bepaald. Planning, gronduitgifte en vergunningenbeleid zullen daarom worden gebaseerd op goed onderzoek, en de periode van onzekerheid bij het opstellen van de plannen zal zo beperkt mogelijk worden gehouden.

Stadsvernieuwing

140 Ten bate van de stadsvernieuwing is een doorbraak noodzakelijk in bestuurlijk, organisatorisch en financieel opzicht, daaronder begrepen een aan de stadsvernieuwing aangepast voorkeursrecht. Daarbij zal de functie van de stad als regionaal centrum van sociale, culturele en economische activiteiten worden hersteld.

Planmatige aanpak en sterke bestuurlijke coördinatie krijgen behartiging in een nieuwe wet op de stadsvernieuwing. Bij de invulling van deze aanpak krijgt vooral aandacht:

a een doelmatige verhouding tussen vernieuwbouw en binnenstedelijke bouw;

b aanpassing van verkeersvoorzieningen;

c intensivering van het openbaar vervoer;

d de economische situering van verzorgende diensten en sociaal-culturele instellingen;

e luchtverontreiniging en geluidshinder.

141 Er komt een goede regeling ter opvang van overbruggingsproblemen van bedrijven in gebieden die bij stadsvernieuwing betrokken zijn.

Verkeer en vervoer

142 Ten aanzien van verkeer en veiligheid wordt een beleid gevoerd dat gericht is op veiligheid. De verkeersopvoeding – waarbij de nadruk komt te liggen op het zich kunnen aanpassen aan elke verkeerssituatie – moet daarbij centraal staan.

Bij de uitvoering van het beleid dient rekening te worden gehouden met onze grote bevolkingsdichtheid en moeten mooie natuurgebieden en binnen-

steden ontzien worden. Vandaar:

a inpassing van het vak verkeersopvoeding in zoveel mogelijk lesroosters;

b meer aandacht voor voetganger en fietser;

c snelle invoering van het begrip 'woonerf' in woonwijken waardoor de leefbaarheid centraal wordt gesteld en de auto zich moet aanpassen (afschaffing voorrang voor auto, invoering zeer lage maximum-snelheid enz.);

d een meerjarenplan voor de verkeersveiligheid. Bij de maatregelen zal zowel aandacht besteed worden aan de mens (verkeersopvoeding, rijgedrag, betere controle), de auto (verplichte keuring) als de weg (scheiding van verkeerssoorten en opheffing van gevaarlijke flessehalzen);

e niet afschaffen van maximum-snelheden, ook niet op de autosnelwegen;

f voorrang voor het openbaar vervoer in grote bevolkingsagglomeraties; bevordering autovrije zones in de binnenstad van grote steden met behoud van de bereikbaarheid voor personen en goederen;

g een grofmazig wegennet; eerder verbetering van bestaande verbindingen dan aanleg van nieuwe; aanleg van fietspaden;

h een parkeerbeleid dat liever de auto's stapelt dan de mensen;

i een ruimere toepassing van treinhaltens in voorsteden;

j waar nodig optimaliseren van verkeersvoorzieningen voor kinderen, bejaarden en gehandicapten.

143 In het verkeers- en vervoersbeleid wordt nagegaan hoe de verschillende middelen van vervoer het beste de verkeers- en vervoersstromen kunnen verwerken. Dit vergt o.a.:

a één wet voor het gehele openbare personenvervoer;

b ruime overstapmogelijkheden voor auto en openbaar vervoer door goede en aantrekkelijke parkeermogelijkheden aan de rand van de stad en bij stations;

c bevorderen van experimenten, in het bijzonder voor de kleine kernen, waarbij taxi's voor het publiek sneller bereikbaar en beter betaalbaar worden;

d een modern openbaar vervoer met een betrouwbare dienstregeling, een goede dienstverlening, een uniform tariefsysteem en meer vrije banen in druk bereden trajecten van het openbaar vervoer;

e meer aandacht voor de ontsluiting van het platteland.

144 Een samenhangend beleid wordt gevoerd voor de nationale en regionale luchthavens, waarvoor o.a. nodig is een snelle beslissing of, en zo ja, waar

en wanneer er een tweede nationale luchthaven moet komen. Uitbreiding van Schiphol mag geen vermeerdering van de geluidsbelasting opleveren.

145 Het beleid ten aanzien van de groothandelsvaart wordt gericht op versteviging van het concurrentievermogen. Het beleid ten aanzien van de binnenvaart moet zijn gericht op het wegnemen van overcapaciteit en veroudering door middel van een aangepaste sloopregeling. Tevens is, behalve een versterking van de concurrentiepositie, het tot stand brengen van een verantwoorde werk- en rusttijdenregeling van grote betekenis.

146 Met betrekking tot het goederenvervoer wordt nationaal en Europees gestreefd naar het tot stand brengen van een gelijke start- en concurrentiepositie zowel binnen elk van de technieken rail, weg en water, als tussen deze technieken.

147 Voor de werknemers in de sector van het goederenvervoer zullen arbeidsvoorwaarden tot stand moeten komen, die vergelijkbaar zijn met overeenkomstige werknemers in andere bedrijfstakken.

Volksgesondheid

148 In de komende periode zullen de preventie en in het bijzonder de gezondheidsvoorlichting en -opvoeding een centrale plaats in het beleid dienen te krijgen. Daarbij zal de aandacht zich bijzonder richten op:

a de fysieke, sociale en psychologische opbouw van de samenleving, die zo dient te zijn dat de gezondheid wordt bevorderd (bestrijding flatneurose, geluidshinder, bevordering kleinschalige leef- en werkgemeenschappen, speelruimte, privacy).

Wetenschappelijk onderzoek in dit kader zal worden versterkt, zo mogelijk in internationaal verband;

b krachtige bestrijding van ernstige volksziekten zoals hart- en vaatziekten, kanker, cara, rheuma, is geboden door voorlichting en vroegtijdige ontdekking door middel van periodiek bevolkingsonderzoek;

c wetenschappelijk onderzoek.

149 a Het recht op hulpverlening in het algemeen en bijzonder in de gezondheidszorg dient te worden uitgewerkt. Grondbeginsel is daarbij de verkrijgbaarheid van betaalbare en bereikbare hulp voor ieder.

b De individuele patiënt heeft recht op een zo groot mogelijk vrije keus van de voorzieningen, op aandacht, overleg en ter zake van behandeling en verpleging en tevens op beslissingsruimte. Dege-

nen die de hulpzoekende terzijde staan, dienen vanuit dit rechtsbeginsel te handelen. Daarbij zal de mens als een unieke eenheid benaderd dienen te worden. Naast de medisch-technische zullen de psycho-sociale aspecten meer in ogenschouw genomen moeten worden. De rechten van de patiënt dienen in een statuut nader te worden uitgewerkt.

c Medische macht mag zich niet tegen de mens richten. Het past de mens daarom niet – anders dan in noodsituaties – eigen en andermans leven te beëindigen (suicide, passieve euthanasie en abortus provocatus). Evenmin past een extreem toegepaste medische technologie die een mens verhindert op menselijke wijze te sterven.

150 Een betere beheersing en besturing van de gezondheidszorg is nodig op basis van een onderlinge samenhang en samenwerking binnen en tussen de diverse voorzieningen (Structuurnota Gezondheidszorg). Daarbij is versterking van de eerste-lijnszorg noodzakelijk, waarbij samenwerking van mensen met verschillende deskundigheid en uit verschillende disciplines geboden is. Ook de poliklinische functie van de ziekenhuizen zal worden gestimuleerd, o.a. door een meer passende financieringsstructuur. Mede ten behoeve van een evenwichtige spreiding van de voorzieningen dient met voortvarendheid gewerkt te worden aan een reële regionalisatie.

Doorzichtige structuur, eigen regionale verantwoordelijkheid en participatie van alle betrokkenen zijn daarbij essentiële voorwaarden.

Bij de uitwerking zal ruim baan gegeven worden aan het particulier initiatief. Een te overheersende rol van de overheid wordt afgewezen. Er zullen eigentijdse democratische structuren ontwikkeld moeten worden (ook binnen het particulier initiatief) waardoor ook medewerkers kunnen participeren in het beleid en beheer van instellingen en inrichtingen.

Ten behoeve van de preventieve en curatieve tandheelkundige zorg is de opstelling en uitvoering van een ontwikkelingsplan noodzakelijk.

151 De geestelijke volksgezondheid verdient bijzondere aandacht. Het wegnemen van achterstand in nieuwbouw en de modernisering van bestaande inrichtingen behoeven prioriteit en mogen niet beperkt worden in verband met kostenontwikkeling gezondheidszorg. Gewaakt moet worden voor voldoende privacy en respect voor individuele rechten, ook bij bejaarden.

Bij de eerste-lijnszorg zal met name de ambulante geestelijke volksgezondheid nauwer betrokken dienen te worden.

152 De kosten van de gezondheidszorg zullen met kracht beheerst moeten worden, mede door beteugeling van het aanbod en gebruik van de voorzieningen. Daartoe dienen stringente normen voor de erkenning van de gezondheidsvoorzieningen en ook ten aanzien van het vestigingsbeleid van particuliere hulpverleners te worden vastgesteld.

Stimulering van beheersing en kostenbewust medisch handelen en geneesmiddelenverstrekking.

De tariefstelling zal voor het gehele gebied van de gezondheidszorg worden geregeld.

Aan de gesubsidieerde gezondheidsvoorzieningen dient een vaste financiering geboden te worden, hetzij via de AWBZ, hetzij via een algemene kaderwet.

153 De opleiding van medisch, paramedisch en verplegend personeel zal meer dan tot nu toe gericht worden op de gewenste versterking van de eerste-lijnsgezondheidszorg en op de psycho-sociale factoren. De opleiding van medici dient meer in algemene ziekenhuizen en andere gezondheidsvoorzieningen plaats te vinden. Een betere regeling van de opleiding ten behoeve van medische specialisten is gewenst, met daarbij een grotere verantwoordelijkheid van de overheid.

Huisvesting

154 Voorop staat de zorg voor een goede en betaalbare huisvesting voor de minst draagkrachtigen en gehandicapten. Bijzondere zorg ook voor alleenstaanden en buitenlandse werknemers met hun gezinnen.

155 Bevorderen dat zo spoedig mogelijk (semi-)openbare gebouwen en vervoersmiddelen geschikt worden gemaakt voor gebruik door gehandicapten en mensen met kinderwagens.

156 Bij het huurbeleid wordt uitgegaan van een doorzichtig huur- en subsidiesysteem. Uitgangspunt is dat allen die daartoe in staat zijn, de aan het wonen verbonden kosten moeten opbrengen.

Huursubsidies voor andere woningen dan bestemd voor speciale categorieën bewoners dienen individueel te zijn.

157 Het eigen woningbezit wordt gestimuleerd. Een wezenlijke vergroting van het aandeel eigen woningbezit in het gehele woningbestand is noodzakelijk.

158 Het woningbouwprogramma wordt afgestemd op 'behoefte-onderzoek', regionaal opgezet en bijgehouden.

159 Financiering van woningbouw en stadsvernieuwing zal met name steunen op:

a versnelde overgang naar een gemengd systeem van individuele huursubsidies en gerichte object-subsidies;

b aantrekken van middelen van de zijde van institutionele beleggers op basis van een voor een langere periode gegarandeerd rendement;

c beperking van de kosten;

d een verhoging van de huurquote die veelal op de meer draagkrachtigen betrekking heeft. De premiëring van de eigen woning moet zijn afgestemd op het beleid ter verhoging van de huurquote.

160 Verkorting van de tijd van bestuurlijke voorbereiding en beslissing op het vlak van het woningbouwbeleid wordt dringend nagestreefd. Bij grote bouwprojecten wordt het welstandstoezicht vroegtijdig ingeschakeld.

Grondpolitiek

161 Grondpolitiek is nodig om een ruimtelijk beperkt land bewoonbaar en leefbaar te houden. Het beheer van de grond staat centraal; de vraag naar de eigendom over de grond behoort daaraan ondergeschikt te zijn. Bij gebruiksbeperkingen dient schadeloosstelling te worden gegeven.

162 De gemeentelijke overheid komt een voorrangspositie toe bij de aankoop van onroerend goed. Deze voorrangspositie wordt gekoppeld aan een gebiedsaanwijzing op basis van bestemmingsplannen; voor deze gebieden is regeling van de aankoopplicht van gemeenten op verzoek van betrokkene noodzakelijk.

163 Gronduitgiften door middel van verkoop verdienen de voorkeur. Gronduitgiften door middel van verkoop en erfpacht worden bestuursrechtelijk geregeld, waarbij doorzichtigheid en controleerbaarheid voorop staan.

164 De mogelijkheid van een wettelijke regeling inzake stedelijke herverkaveling dient zowel voor stadsuitbreiding als stadsvernieuwing te worden onderzocht.

165 Indien de overheid grond verwerft, dient daarvoor een prijs betaald te worden, die zowel voor de verkopende of onteigende eigenaar als voor de gemeenschap gerechtvaardigd is. Dat betekent dat speculatie en invloeden van overheidsinvesterings bij de prijsvaststelling moeten worden uitgeschakeld.

166 Terzake de agrarische grondpolitiek geldt:

a de grondbank moet de mogelijkheid bieden om onder redelijke voorwaarden (w.o. recht op terugkoop) de eigendom van een bedrijf tegen verpachte waarde over te nemen van iedere boer, ondernemer met een levensvatbaar bedrijf, die vrijwillig deze eigendom in erfpacht of pacht wil omzetten;

b de opvolger van de overleden eigenaar-exploitant van een bedrijf wordt onder nader te stellen voorwaarden een voorkeursrecht toegekend in de vorm van een recht op overname in eigendom tegen verpachte waarde of in pacht.

3b Eigen vrijheid, eigen offers

167 Een vergroting van de eigen bijdrage van de burgers is in het algemeen redelijk en gewenst op het vlak van:

a de eigen huisvesting;

b de sportbeoefening;

c de sociale zekerheid en de volksgezondheid;

d de deelname aan recreatieve, sociaal-culturele en sportvoorzieningen.

Verenigde Naties

168 Nodig is, dat het instituut van de Verenigde Naties blijvend wordt gesteund en versterkt (hoewel het functioneren ervan zorgen baart), omdat het de enige wereldwijde organisatie is die een internationale rechtsorde kan scheppen, aan de groeiende onderlinge afhankelijkheid van landen en volkeren vorm kan geven en het steeds toenemend nationalisme kan tegen gaan.

169 Vasthouden aan de universaliteit van de VN. Geen ontneming van lidmaatschapsrechten op een manier die strijdig is met het Handvest.

170 Speciale aandacht voor vredebevarende en vredebevorderende taken.

Veelvuldiger gebruik van mogelijkheden tot vreedzame geschillenbeslechting, waaronder toegang tot Internationaal Gerechtshof.

171 Versterking van de procedures tot bescherming van de rechten van de mens, bijv. door de oprichting van een Raad c.q. Commissariaat voor de Mensenrechten.

Onderstreping van de fundamentele gelijkwaardigheid van alle mensen en verwerping van elke vorm van discriminatie; in de noodzakelijke omgang en samenwerking met totalitaire en niet-democratische staten, ook deze zaken aan de orde blijven stellen.

Wapenbeheersing en ontwapening

172 Actieve inzet, met name door lidmaatschap Geneefse Ontwapeningscommissie en deelname aan MBFR-besprekingen, voor effectieve maatregelen tot beheersing en vermindering van bewapening, met name van wa-

pens voor massale vernietiging. Dat betekent o.m.:

a een geringer accent op (het dreigen met) het eventuele gebruik van kernwapens in de defensiestrategieën; daarbij waken voor aantasting van de veiligheid als gevolg van onevenwichtigheden in de conventionele bewapening;

b afremming vooral van de kwalitatieve nucleaire bewapeningswedloop met name door de totstandkoming van een volledige stopzetting van alle kernproeven;

c het actief steunen van het tot stand komen van kernwapenvrije zones, te beginnen in gebieden waar het kernwapen zijn intree nog niet heeft gedaan;

d versterking van het waarborgenstelsel van het Internationale Agentschap voor Atoomenergie als bijdrage tot de niet-verspreiding van kernwapens;

e streven naar een overeenkomst tot verbod van bezit van chemische wapens;

f het steunen van maatregelen die beogen wereldwijde regelingen te treffen om de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen tijdig af te remmen en onder controle te houden.

Oost-West-verhouding

173 Krachtige bevordering van de doelstellingen van de Slotakte van de Conferentie voor Europese Veiligheid en Samenwerking. De Slotakte vormt één geheel, d.w.z. een hechte basis voor de normalisering van de verhoudingen in Europa vereist de naleving van zowel de afspraken over de verhouding tussen staten, als die over economische samenwerking en over

de contacten tussen mensen en volkeren.

174 Normalisering moet mede tot uitdrukking komen in een vermindering van de militaire confrontatie door afspraken in het MBFR-overleg over een globaal gelijk bewapeningspeil op een lager niveau.

175 Aangezien er nog geen echte normalisering van de verhoudingen in Europa is, blijft de NAVO onmisbaar voor het behoud van vrede en veiligheid, voor het voorkomen van oorlog – met eerbiediging van de strategie van het aangepaste antwoord – en voor het beschermen van de democratische en maatschappelijke waarden, die in onze samenleving gelden.

Het democratisch karakter van het bondgenootschap beklemtonen.

Europa

176 Het is geboden dat in het gehele Nederlandse beleid bij voortduring een Europese optiek wordt gehanteerd, die ertoe leidt dat in toenemende mate het beleid op basis van wederkerigheid wordt afgestemd op dat van de Europese partners.

In het Nederlandse beleid moet met name tot uitdrukking komen, dat inflatie en werkloosheid alleen nog maar mede in Europees verband oplosbaar zijn.

177 De Nederlandse christen-democraten besteden speciale aandacht aan de formulering van een gezamenlijk beleid van alle Europese christen-democraten. Hoofdpunten daarbij zijn een democratisch Europa dichterbij de burger te brengen en de politieke cohesie in West-Europa te versterken. Het doen slagen van directe verkiezingen.

gen voor het Europees Parlement is een prioriteit.

178 Op weg naar de Europese Unie is het – gelet op wat de Belgische christen-democraat Tindemans heeft voorgesteld – voor het beleid van de lidstaten van grote betekenis, dat zij onderling verplichtingen aanvaarden inzake inhoud en hantering van:

- a het interne monetair beleid: controle op de geldhoeveelheid;
- b het begrotingsbeleid: omvang en financiering van de tekorten;
- c de conjunctuurpolitieke instrumenten;
- d de inflatiebestrijding;
- e beginselen van een sociaal en milieubeleid.

Gewaakt moet worden tegen uitholling van effectief gebleken typisch communautaire verworvenheden. Nationale bevoegdheden moeten worden overgedragen aan communautaire organen. Tegelijkertijd wordt het Europees Parlement toegerust met effectieve controlerende bevoegdheden en sanctiebevoegdheden.

179 In verband met de schaalvergroting van de structurele vraagstukken zet Nederland zich in voor een Europees sociaal beleid, dat in de lidstaten leidt tot gemeenschappelijk aanvaarde grondslagen zowel op het gebied van de werkgelegenheid als de medezeggenschap; daarnaast voor een Europese industrie-, energie- en milieupolitiek met een daarop afgestemd concurrentieregime in de lidstaten zowel als op Europees niveau. In een actief regionaal beleid wordt de Europese solidariteit tot uiting gebracht. Aandacht voor nadelige structurele ontwikkelingen in bepaalde regio's als gevolg van de voortschrijdende internationale arbeidsverdeling.

180 Uitbreiding van de samenwerking op buitenlands politiek gebied en bijdragen tot het spreken met één stem in de wereld. Die samenwerking wordt dienstbaar aan de taken van Europa in de wereld zoals de bescherming van de mensenrechten, het bevorderen van ontwikkelingssamenwerking, het tot stand brengen van nieuwe economische structuren en het bijdragen aan het oplossen van conflicten elders in de wereld.

181 Speciale aandacht voor Portugal, Griekenland en Spanje; ondersteuning van ontwikkelingen die duiden op behoud, uitbouw en vergroting van democratische krachten.

182 Bevordering van de Europese samenwerking – binnen NAVO-kader – op het gebied van productie en normalisatie van conventionele bewapening en logistiek. Geen Europese kernmacht. In dat kader is het noodzakelijk

dat de Britse en Franse kernmachten worden afgebouwd.

Energievoorziening

183 Voor Europa – dus ook voor Nederland – is bij het grondstoffenvraagstuk van groot belang het veiligstellen van de energievoorziening tegen een redelijke prijs. Dit moet in de Noord-Zuid-dialoog meespelen bij de formulering van uitgangspunten voor nieuwe structuren in wereldeconomie en handel.

Via het International Energy Agency bevordert Nederland, ook in het belang van de ontwikkelingslanden, de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen.

In de politieke dialoog van de EEG-landen met de Arabische staten moeten de overdracht van kennis en technologie aan de olielanden en de door deze te geven energieggarantie hoog op de agenda prijken.

Midden-Oosten

184 Een oplossing van het Midden-Oostenconflict vereist, dat Israël en zijn Arabische buurlanden kunnen bestaan binnen veilige en erkende grenzen, dat territoriale bezettingen worden beëindigd en dat de positie der Palestijnen in staatkundige vorm wordt geregeld.

Zuidelijk Afrika

185 Afwijzing apartheidspolitiek in Zuid-Afrika, Namibië en Rhodesië. Onverkort steun aan wapenembargo- en sanctieresoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Bijdragen aan oplossingen langs vreedzame weg.

Nederlandse Antillen

186 Alle medewerking wordt verleend aan het streven naar onafhankelijkheid van de Nederlandse Antillen. Het wordt niet in overeenstemming met de interne zelfstandigheid van de Nederlandse Antillen geacht een datum te bepalen voor de onafhankelijkheid.

Nederland neemt actief deel aan de opstelling en uitvoering van een integraal ontwikkelingsplan voor alle eilanden, het biedt hulp bij decentralisatie en rationalisatie van het bestuursapparaat en bevordert de opnemings van de Nederlandse Antillen in regionale verbanden.

Ontwikkelingssamenwerking

187 Er is een beweging naar een nieuwe internationale economische orde gaande. Daarin moet gezocht worden naar gelijkwaardigheid van alle landen die aan het economische proces deelnemen, en naar daadwerkelijke erkenning van de onafhankelijkheid van ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen.

In dit kader bepleiten wij, dat deze nieuwe economische orde:

- a vorm en inhoud geeft aan de rechtmatige belangen van de deelnemende landen, met name de ontwikkelingslanden;
- b gericht is op een rechtvaardiger inrichting van de wereldhandel, het internationale geldwezen en de industriële productie;
- c regelingen bevat teneinde de ontwikkelde landen rechtvaardige prijzen te laten betalen voor de grondstoffen en andere producten die zij uit ontwikkelingslanden betrekken.

De Nederlandse ontwikkelingsinspanning mag niet terugvallen onder de bereikte 1½% van het netto nationaal produkt. Bij keuze, beschrijving, uitvoering en evaluatie van projecten van ontwikkelingssamenwerking dient te worden ingebracht de uitwerking van het beleid op het maatschappelijk functioneren van de vrouw. Speciale zorg hiervoor is geboden.

188 a Grotere aandacht voor de kwaliteit van de hulp, die gericht moet zijn op de allerarmsten en verzorgd door overheden en organisaties die corruptie willen uitbannen en een niet-verpolitiekte vorm van hulp nastreven.

b Voorlichtingsactiviteiten ten aanzien van de internationale solidariteit van Nederland voldoen aan eisen van doelmatigheid en vinden plaats in aansluiting op het werk van bestaande particuliere organisaties.

c Omzetting van het Europese voedseloverschottenbeleid in een wereldvoedselbeleid.

d Aandacht voor volkswoningbouw en bejaardenzorg in de ontwikkelingslanden als belangrijke knelpunten voor een gezonde demografische, sociale en culturele ontwikkeling.

189 De hulp wordt geconcentreerd op landen, die een hoge plaats geven aan verbetering van de levensomstandigheden van de allerarmsten, die een relatief laag inkomen per hoofd hebben en die ernst maken met het eerbiedigen van de rechten van de mens. Het is in het belang van de ontvangende landen als de hulp niet gebonden wordt aan besteding in het gevende land. Daartoe streven naar internati-

onale overeenstemming over ontbinding van de hulp.

190 Bij het bepalen van een standpunt over een land dat gewapende interventie pleegt in andere landen, wordt het geven van ontwikkelingshulp heroverwogen.

191 Bij het streven naar een betere internationale arbeidsverdeling moeten de gevolgen voor bepaalde bedrijfstakken zo goed mogelijk worden opgevangen door aanpassing en specialisatie in deze sectoren. De internationale arbeidsverdeling moet derhalve ook meewegen bij het nemen van industriepolitieke maatregelen van de overheid.

192 Ten aanzien van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden door transnationale ondernemingen is het opstellen van een internationale code van gedragsregels noodzakelijk. Ook zijn internationale rechtsregels nodig voor nationalisering van buitenlands vermogen en voor een procedure voor beslechting van geschillen op dit gebied. Investerings van kleinere dan transnationale ondernemingen verdienen aanmoediging.

193 Ofschoon projecten op grote schaal in de ontwikkelingslanden niet gemist kunnen worden, dient het Nederlandse ontwikkelingsbeleid bijzondere aandacht te geven aan kleinschalige projecten, met name in de sfeer van missie en zending. Goed toegeruste particuliere organisaties dienen daarbij ingeschakeld te worden.

194 Het beleid erkent de eigen waarde van het ontwikkelingswerk van particuliere organisaties, zoals die in de sfeer van missie en zending. Projecten in het kader van de medefinanciering worden slechts getoetst aan algemene criteria van regeringsbeleid.

195 Nederland streeft naar een communautair gevoerd ontwikkelingsbeleid van de Europese Gemeenschap. De overeenkomst die de Gemeenschap gesloten heeft met de Afrikaanse, Pacifische en Caraïbische landen, wordt naar letter en geest uitgevoerd en geleidelijk aangepast bij de eisen van een wereldomvattend beleid.

Defensie

196 De Nederlandse defensie-inspanning blijft in NAVO-verband gericht op het voorkomen van oorlog, het beheersen van crises en het beschermen van de democratische en maatschappelijke waarden die in onze samenleving gelden. De strijdkrachten dragen bij tot stabiele verhoudingen in Europa.

197 De omvang van de Nederlandse

bijdrage aan de NAVO is afhankelijk van de internationale veiligheidssituatie. Bij de onderhandelingen met de NAVO-bondgenoten over de verdere taakverdeling, specialisatie en standaardisatie, moet ervan worden uitgegaan dat de materiële defensie-inspanning, zoals deze in de Defensienota 1974 is voorzien, kwalitatief op peil blijft. Veranderingen in internationaal aanvaarde verplichtingen vinden alleen na bondgenootschappelijk overleg plaats.

198 Taakverdeling, standaardisatie en integratie binnen de NAVO worden met kracht bevorderd. Bestudeerd zal worden of één of meer van onze krijgsmachtonderdelen kunnen integreren met die van één of meer van onze buurlanden. Een grotere onderlinge afhankelijkheid van de Europese bondgenoten wordt aanvaard, zij het dat gewaakt wordt tegen monopolieposities.

199 De nadruk komt te liggen op snelle inzetbaarheid van de strijdkrachten. De organisatie wordt gestroomlijnd en de exploitatielasten worden teruggedrongen. Daartoe wordt intensief samengewerkt tussen de krijgsmacht delen.

200 Bevordering van de totstandkoming van een eigentijds materieel en formeel straf- en tuchtrecht, waarbij de berechting in vredetijd van militairen voor strafbare feiten dient te worden ondergebracht bij gespecialiseerde kamers van de gewone rechterlijke macht.

201 Het opstellen van een financieel verantwoord verkiezingsprogramma voor de komende periode is een moeilijke zaak. Het is een niet weg te praten realiteit, dat ter wille van het bitter noodzakelijke werkgelegenheidsherstel in onze economie en de investeringen die dat vergt, grenzen moeten worden gesteld aan de opmars van de 'collectieve sector' in de economie: hoe meer de overheid zelf uitgeeft en (via het stelsel van sociale zekerheid) doet uitgeven, hoe meer zij ook de ruimte bedreigt, die in onze economie voor het werkgelegenheidsherstel op langere termijn nodig is. Bovendien komen steeds duidelijker bepaalde grenzen in zicht aan wat nog via belastingheffing extra aan een bevolking als de onze kan worden opgelegd.

In de afgelopen jaren is het stijgingstempo van de collectieve sector in het nationaal inkomen zo fel opgelopen – tot dicht bij een 2% toename binnen het nationale inkomen per jaar –, dat een terugdringing van dit stijgingstempo tot in de buurt van 1% al grote problemen oproept; en elke stap, die nog verder op dit terugdringingspad wordt gezet, is niet alleen moeizamer en pijnlijker, maar staat ook meer vitale beleidsonderdelen naar het leven.

In dit programma is gekozen voor een benadering, waarbij een taakstelling wordt aangehouden voor de ontwikkeling van de collectieve sector in het nationale inkomen, die – ter wille van met name de werkgelegenheidsbelangen – duidelijk onder de 1% ligt.

Bij een te verwachten groei van $3\frac{1}{2}\%$ à $3\frac{3}{4}\%$ per jaar zal in de komende kabinetsperiode de toename in de collectieve sector, uitgedrukt in procenten van het nationale inkomen, maximaal 0,6 à 0,7% per jaar mogen

bedragen. Dit zal niet direct kunnen worden gerealiseerd. Er zijn grenzen aan wat op korte termijn aan ombuiging kan worden bereikt; de snelheid van een mammoettanker laat zich niet in korte tijd tot nul brengen. In ieder geval zal rond 1980/1981 de hiergenoemde norm gehaald moeten worden.

De norm voor de collectieve sector moet heel serieus genomen worden. Ontsnapping via een vergroting van het financieringstekort is niet te aanvaarden. Sterker nog: dit financieringstekort zal omstreeks 1980/1981 teruggebracht moeten zijn tot ca. 4% van het nationale inkomen.

Aan deze eis voor een verantwoord anti-inflatiebeleid voldoet dit programma onder de veronderstelling, dat de verhoging van het reëel beschikbare loon tot 1% beperkt zal kunnen blijven. Daarom zullen niet alleen voor de overheid, maar ook voor de burgers de komende jaren in het teken van matiging staan. Het doel daarvan, met name meer werkgelegenheid, zal de zich ook voor anderen verantwoordelijk voelende mens aanspreken. Noodzakelijk zullen zijn een rem op de inkomens, enige aanpassing van de positie van ambtenaren, het weer in de hand krijgen van de kostengroei van ons stelsel van sociale zekerheid en beperking van bepaalde subsidies. In dit programma blijft overigens volledig overeind, dat naar de economisch zwakken in onze samenleving onze bijzondere zorg blijft uitgaan.

Hoewel het programma ervan uitgaat, dat offers gebracht zullen moeten worden in vele sectoren van onze samenleving ten einde een beter perspectief te krijgen voor de toekomst, moet er wel op gewezen worden, dat

in dit programma niet op alle punten van extra matiging wordt uitgegaan. In dit verband moeten bijvoorbeeld genoemd worden: bescherming van de zwakke en bedreigde mens, stimulering van de ontwikkelingssamenwerking, verbetering van het onderwijs op een aantal punten en een krachtiger milieubeleid.

Communistische Partij
van Nederland

Actie- en eisenprogram 25ste congres
CPN, juni 1975

CPN

Communistische Partij van Nederland
Keizersgracht 324, Amsterdam
tel.: 020-23 97 04

Voor werk en hoger levenspeil

1 De CPN verwerpt en bestrijdt ieder streven om de gevolgen van de kapitalistische crisisverschijnselen af te wendelen op de werkers, ontvangers van sociale uitkeringen en studerenden. Bescherming en vergroting van de koopkracht is noodzakelijk door verhoging van lonen, salarissen en uitkeringen. De achteruitgang van het inkomen der werklozen moet worden tegengegaan door verlenging en verhoging van WW- en WWV-uitkeringen en door extra uitkeringen. De CPN bepleit hiertoe oprichting van een speciaal fonds, mede te financieren uit de superwinsten van de grote ondernemingen. De uitkeringen moeten gebaseerd zijn op het werkelijk verdiende loon. Ze moeten volledig gelden voor werkende gehuwde vrouwen, part-timers en schoolverlaters.

Aanspraken op huursubsidie moeten onmiddellijk ingaan.

Bij grote concerns dienen werktijdverkortingen niet uit de door de premies bijeengebrachte fondsen maar door deze ondernemingen betaald te worden.

De CPN treedt op tegen bedrijfssluitingen en voor een verbod van massa-ontslagen, eventueel doordat de staat zulke ondernemingen overneemt. In plaats van de zogenaamde spreiding van rijksdiensten, die door de CPN wordt verworpen, is in gebieden met grote werkloosheid vestiging van nieuwe staatsbedrijven geboden, waarbij volledig gebruik wordt gemaakt van de aanwezige bodemschatten als aardgas, kolen en magnesium.

Inflatiebestrijding

2 Ter bescherming van het inkomen der werkers en van het bezit der spaarders is een krachtige inflatiebestrijding geboden.

De belangrijkste eis is daarbij de vermindering van de bewapeningsuitgaven, die gepaard dient te gaan met snelle inkrimping van de uitgaven voor de NAVO. Urgente anti-inflatoire maatregelen zijn verder: drastische vermindering van de honderden miljoenen verslindende EEG-uitgaven en stopzetting van 'ontwikkelingshulp' die terecht komt bij landen waar de bevolking onderdrukt wordt, zoals Indonesië.

In Nederland dient de geldverslindende PBO te worden afgeschaft.

Er moet een streng prijzenregime komen voor de grote en rijke ondernemingen, de belastingen voor deze bedrijven en banken, alsmede voor de rijke particulieren moeten worden verhoogd.

Er moet een eind komen aan de verhoging van de aardgasprijs en van andere ingrijpende tariefsverhogingen door de staat. De bodemschatten moeten worden genationaliseerd.

Rechten en inkomens der werkers

3 Het is het recht van de arbeidersklasse en haar vakbonden dat zij beschikken over volle onderhandelingsvrijheid over lonen en andere arbeidsvoorwaarden, zonder regeringsingrijpen en regeringsdiktaten. Per bedrijf moet het recht bestaan om aanvullende overeenkomsten af te sluiten, met de CAO's als minimum.

De CPN treedt op voor verhoging van de lonen, verkorting van de werk-

tijd, verlenging der vakanties en voor de door de werkers naar voren gebrachte eisen tot verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd, in het bijzonder in slijtende beroepen.

Jongeren en vrouwen hebben recht op gelijk loon voor gelijkwaardige arbeid. Buitenlandse arbeiders moeten dezelfde rechten hebben als hun Nederlandse collega's.

Het stakingsrecht dient onverkort te gelden voor alle loon- en salaristrekken, zowel in het particuliere bedrijf als bij de overheid. Inmenging van de justitie in stakingen moet onmogelijk worden gemaakt. Daartoe dienen beide ontwerpen van een anti-stakingswet te worden ingetrokken. De huidige Wet op de ondernemingsraden dient te verdwijnen, personeelsvertegenwoordigingen op het bedrijf dienen het recht te krijgen op te treden voor verbetering van loon- en arbeidsvoorwaarden en tegen ontslagen.

Voor de lage en middeninkomens is belastingverlaging nodig, onder meer door verhoging van de belastingvrije voet voor de werkende vrouwen en door opheffing van de zgn. schandaalbelasting.

AOW-ers zonder of geringe neveninkomsten dienen buiten de belastingheffing te vallen.

Verbetering sociale wetgeving

4 De toenemende inflatie tast ook de inkomens der AOW-ers steeds meer aan. De staat dient zoveel aan het AOW-fonds bij te dragen, dat de bejaarden een bestaan zonder zorg gegarandeerd wordt.

Krachtige uitbreiding van verzorgingstehuizen, woningen en ook van de huisverzorging voor bejaarden is

noodzakelijk. Bij toepassing van de bijstandswet moeten de gemeenten het recht terugkrijgen, om met de landelijke normen als basisvoorziening een eigen aanvullend beleid te voeren.

Zeer urgent zijn verbetering van de lonen en werktijden in de sociale werkplaatsen. Dwang bij de plaatsing van WAO- en WWV-trekkenden in deze werkplaatsen wordt verworpen. Bij de ziekenfondsverzekering wordt invoering van een eigen risico van de hand gewezen. De ziekenfondspremie voor bejaarden met een gering inkomen dient te worden verlaagd. Bestaande bijbetalingen moeten worden vermindert en uiteindelijk afgeschaft. Er mag niet langer meer gewacht worden met het optrekken van de uitkeringen der zgn. interimtrekkers tot het peil van de WAO-uitkeringen.

Verbetering en onbureaucratische toepassing van de wettelijke voorzieningen voor invalide deelnemers aan het verzet, alsmede voor noodlijdende oorlogsslachtoffers, wordt als een ereplicht beschouwd.

Bestaansrecht voor zelfstandigen

5 De CPN eist dat een eind gemaakt wordt aan de voortdurende aantasting van het bestaansrecht van middenstanders, ambachtslieden, boeren, tuinders en vissers. Belastingverlaging, een goede en betaalbare ziekenfonds- en arbeidsongeschiktheidsverzekering, gelijktrekking van de kinderbijslag, goedkope kredietverschaffing alsook bevredigende saneringsregelingen zijn hier van dringend belang, evenals het ongedaan maken van de huurliberalisatie voor middenstandspanden. Ter bescherming van boer en tuinder is een aantal maatregelen nodig, waartoe behoren een krachtige prijsbeheersing van de produktiemiddelen, garantie van een minimum-inkomen dat met het loon van een vakarbeider overeenkomt, regelmatige prijsaanpassing, verruiming van investeringsaftrek en afschrijvingsmogelijkheden.

De CPN wijst opheffing van de evenredige vrachtverdeling voor schippers van de hand.

Voor vrede, veiligheid en internationale solidariteit

6 In de strijd voor de vrede is verdediging van de ontspanning tussen Oost en West tegen iedere aanslag of ondermijning een eerste vereiste; de vreedzame co-existentie moet worden afgedwongen, allereerst in Europa. Hiervoor is vermindering van de be-

wapening noodzakelijk en het terugdringen van de atoombewapening tot aan de uitbanning toe.

Nederland moet daartoe een eigen bijdrage leveren door het verwijderen van atoomwapens van zijn grondgebied en uit zijn strijdkrachten, en door een drastische vermindering der bewapeningsuitgaven. De CPN verlangt verkorting van de dienstdienst tot twaalf maanden en verwijdering van AFCENT uit Limburg. Er mogen geen nieuwe oefenterreinen worden ingericht, noch in het noorden, noch elders. Het besluit tot aanschaffing van de F-16 ter vervanging van de Starfighter-atoomvliegtuigen moet ongedaan worden gemaakt.

Tevens moet worden opgetreden tegen iedere poging om te komen tot een Europese kernmacht en tegen alles wat Duitse atoombewapening dichterbij kan brengen (Kalkar, het ultracentrifuge-project). De Nederlandse buitenlandse politiek, die op staatkundige neutraliteit gericht dient te zijn, mag niet langer ondergeschikt worden gemaakt aan Amerikaanse en West-Duitse NAVO-dictaten en voor ons land en de bevolking schadelijke EEG-voorschriften.

De CPN treedt op tegen iedere vorm van neo-kolonialisme en voor solidariteit met de tegen het imperialisme strijdende volkeren. Zij bestrijdt de neo-koloniale ontwikkelingshulp, zoals die gegeven wordt aan het door de CIA geïnstalleerde schrikbewind van Soeharto in Indonesië.

De anti-fascistische strijd van de volkeren, in het bijzonder die van Spanje, Chili en Zuid-Afrika, moet op de steun van het Nederlandse volk kunnen rekenen. Dat geldt ook voor het volk van Portugal in zijn optreden tegen NAVO- en EEG-inmenging en voor de definitieve uitroeiing van het fascisme.

Aan Vietnam, Laos en Cambodja moet zonder inmenging en zonder het stellen van voorwaarden hulp worden geboden bij het herstel in die landen van de schade die het Amerikaanse imperialisme er heeft aangericht.

Suriname en Antillen

7 De CPN eist volledige vrijheid en onafhankelijkheid van Suriname en de Antillen. Het koloniaal statuut moet in zijn geheel worden opgeheven en het koloniale en militaire apparaat moet uit deze landen worden teruggetrokken. De CPN treedt op voor solidariteit met de strijd van Surinamers en Antillianen tegen elke vorm van Nederlands en Amerikaans neo-kolonialisme en voor zelfstandige opbouw van hun landen.

Surinamers en Antillianen die in Nederland wonen hebben recht op een gelijkwaardige behandeling, zonder discriminatie.

Voor de democratie

8 De CPN treedt op tegen iedere aantasting van de democratische rechten van het volk en de daarbij behorende 'orde- en gezagpolitiek', voor de uitbreiding van de rechtspositie van de arbeiders en andere werkers.

Wijzigingen in het kiesstelsel, die zich keren tegen de arbeidersvertegenwoordiging en die gericht zijn op invoering van een 'sterke man', wijst zij af.

Rassendiscriminatie, anti-semitisme en discriminatie naar politieke overtuiging moet met kracht worden bestreden. De BVD en andere inlichtingendiensten dienen te verdwijnen.

Onze partij verlangt democratisering van het politie-apparaat. De eerste stap daartoe is zuivering van ultra-rechtse elementen. De zgn. oproer-politie dient te verdwijnen. Ook in de krijgsmacht worde een grondige democratisering doorgevoerd. In vredetijd behoort er geen plaats te zijn voor een aparte militaire rechtspraak. Vrijheid van meningsuiting moet gegarandeerd zijn tegen de willekeur van reactionaire officieren; vakbondswerkzaamheden, het recht op petitie, demonstratie en organisatie moeten beschermd worden. Militaire eenheden die afgericht worden op optreden tegen de burgerbevolking dienen te worden ontbonden.

Gemeenten

9 Verdediging en uitbreiding van de gemeentelijke autonomie is voor de verzorging van de belangen der plaatselijke bevolking noodzakelijk.

Ze vereist uitbreiding van de financiële middelen der gemeenten. Instelling van gewesten, die de gemeentelijke zelfstandigheid nog verder aan banden zouden leggen, wordt door de CPN afgewezen. Ook is verzet nodig tegen het voortdurende streven om de gemeenten te dwingen, voor noodzakelijke voorzieningen steeds hogere lasten op de bevolking te leggen.

De gemeentelijke autonomie moet worden bevestigd doordat de burgemeesters door de gemeenteraden worden gekozen.

Voor woningbouw, tegen hoge woonkosten

10 De nog steeds aanwezige woningnood, de noodzakelijke krotopruijing,

de schrijnende woningbehoefte van jongeren en bejaarden maakt opvoering van de onder het kabinet-Den Uyl ingezakte woningbouw met tienduizenden volkswoningen per jaar een dringend gebod. Daarnaast moet het program van ingrijpende verbetering van oude woningen krachtig worden opgevoerd. Er is behoefte aan een snelle wettelijke voorziening, waardoor stadsvernieuwing bespoedigd en grondspeculatie verhinderd wordt. Verwerkelijking van deze eisen betekent tevens bestrijding van werkloosheid onder bouwvakarbeiders – waarvoor ook bouw en verbetering van scholen, ziekenhuizen en andere werken voor sociale en culturele doeleinden nodig is.

Verlaging van de kosten van volkswoningbouw en dus van de huren moet plaatsvinden door vermindering van de BTW op deze bouw, beschikbaarstelling van gelden tegen lage rente, druk op de aannemerswinsten en vermindering van de grondkosten. Huurharmonisatie en -liberalisatie dienen te verduinzen, terwijl aan het proces van jaarlijkse huurverhoging een einde moet komen. De huidige milieu- en onroerend-goedbelastingen moeten worden opgeheven.

Een veilig en leefbaar milieu

11 De CPN eist bestrijding van de milieu-vervuiling aan de bron, door het afdwingen bij de ondernemingen van schone productie, op kosten van die ondernemingen.

Strengere voorschriften met betrekking tot afvalverwerking zijn noodzakelijk, openbaarheid van de controle dient gegarandeerd te zijn. Krachtig optreden tegen de Rijnvervuiling is geboden. De Wadden en andere natuurgebieden mogen niet aan de militarisering en aan de winsthonger der olieconcerns worden prijsgegeven. Nodig is dat op de bedrijven onafhankelijke, met de vereiste bevoegdheden toegeruste veiligheidscommissies van het personeel waken tegen milieuvervuiling en toezien op de bedrijfsveiligheid. Opwekking en toepassing van kernenergie moet een overheidstaak zijn, die omgeven is met maximale en controleerbare veiligheidsgaranties.

Onderwijs en wetenschap

12 Als partij van de arbeidersklasse streeft de Communistische Partij naar algemene culturele ontwikkeling en een hoogwaardige opleiding voor de jeugd van de arbeidersklasse en daarmee gelijk te stellen groepen.

Zij verzet zich tegen iedere aantasting, vervlakking of nivellering van het onderwijspeil, en tegen alle afbraakpogingen vanuit de EEG en de directiekantoren der grote ondernemers. Zij treedt op voor grondige vernieuwing van het onderwijs, die de best mogelijke ontplooiing van alle jonge mensen ten doel heeft en voor uitbreiding en verbetering op alle niveaus. Daarvoor zijn nodig verlaging van het klassegemiddelde, voortvarende scholenbouw, een goede sociale en materiële positie van onderwijzend personeel en verdere verlenging van de leerplicht. Ingevoerde beperkingen zoals opleidingenstops en vermindering van lesuren dienen ongedaan te worden gemaakt. Vorming van werkende jongeren moet gericht zijn op culturele ontwikkeling en kennisverrijking, los van de invloed van ondernemers. Er mag geen enkele belemmering bestaan bij de doorstroming naar hoger onderwijs en hoger beroepsonderwijs. Iedere afbraak van het niveau daarvan is verwerpelijk. De uitbreiding van dit onderwijs moet gelijke tred houden met de behoefte aan deelname daaraan. De CPN is voorstandster van beëindiging van het systeem van school- en cursusgeld en van invoering van een systeem van studiefinanciering dat uitgaat van de reële behoefte der studerenden. De CPN treedt op voor de vrijheid en volle ontplooiingsmogelijkheid van de wetenschap, tegen de ondergeschiktmaking daarvan aan de monopolies en aan EEG- en NAVO-richtlijnen. Van groot belang acht zij daarbij de verdediging en stimulering van het onderzoek aan de universiteiten.

Gezondheidszorg

13 De communisten treden met kracht op voor de bescherming van de lichamelijke en geestelijke gezondheid van de werkers, tegen de aanslagen die het kapitaal daarop in zijn niets ontziende winsthonger richt via produktiviteitsopvoering, continudiensten, overwerk, jaagmethodes alsook door afbraak van bestaande voorzieningen.

Iedere aantasting van de gezondheidszorg richt zich in de eerste plaats tegen de werkers en trekkers van uitkeringen. De kwaliteit en omvang moet daarom niet beperkt, maar uitgebreid worden. Dat geldt zowel de verzorging aan huis als de ziekenhuisvoorzieningen.

Stops aan medische studierichtingen moeten ongedaan worden gemaakt, het medisch wetenschappelijk onderzoek vereist uitbreiding. Straf-

rechtelijke bepalingen met betrekking tot de medische abortus moeten verdwijnen. Zowel de opleidingen, lonen, arbeidsvoorwaarden als de werkomstandigheden van de verpleegkundigen vragen verbetering.

Hun inspraak in het beleid is een dringende eis.

Welzijnswerk

14 De CPN is van mening dat het welzijnswerk, zonder bevoogding van regeringszijde, gericht dient te zijn op de behoeften van de werkende mensen en dat daartoe verbetering en uitbreiding van accommodaties en personeelsbezetting nodig is. Zij treedt op tegen reorganisatie (herstructurering) op basis van bestuurlijke herindeling (gewestvorming, wijkraden). Een duidelijke wettelijke basis kan niet langer ontbeerd worden. Tezelfder tijd moeten betrokkenen volledig worden ingeschakeld bij welzijnswerk en -beleid in alle fases. Verbetering van de rechtspositie der welzijnswerkers is dringend noodzakelijk.

Vernieuwing en democratisering van het cultuurbeleid

15 De CPN streeft er naar dat de nationale tradities op het gebied van de kunst ontwikkeld worden en dat zij verbonden worden met de activiteiten van hen, die in hun creatieve en uitvoerende werk stelling nemen tegen oorlog en fascisme, voor vrijheid en maatschappijverandering. Iedere nivellering en bureaucratisch dirigisme van overheidswege wordt daarbij afgewezen.

De massa van de bevolking mag noch door financiële barrières, noch door enigerlei vorm van bevoogding in de toegang tot kunstuitingen en informatiebronnen op cultureel gebied belemmerd worden. Dit veronderstelt onder meer: geen bezuinigingen, maar méér geld voor scheppende en uitvoerende kunst; vrijheid van experiment op artistiek gebied, zonder politieke voorwaarden, maar met financiële steun van de overheid onder werkelijk democratische controle; materiële steun voor amateuristische kunstbeoefening; uitbreiding van de beelden- de kunstenaarsregeling tot een volwaardige culturele regeling – waarin sociale garanties gehandhaafd blijven; wettelijke registratie en een uitvoerverbod van kunstschaten, die onvervangbaar zijn en typisch voor de maatschappelijke en culturele ontwikkeling van het land; maximale mogelijkheden voor de individuele kunstenaar.

Demokratisch Aktie Centrum –
Vrijzinnig Demokraten

Enkele programmatische punten
in telegramstijl

DAC

Demokratisch Aktie Centrum –
Vrijzinnig Demokraten
postbus 2399, Den Haag

1 *Parlementaire democratie* op basis van regelmatig overleg met en verantwoording aan geïnteresseerde kiezers.

2 *Overheidsmacht*. Volksvertegenwoordigers dienen zich volstrekt onafhankelijk op te stellen tegenover de overheidsmacht. Zij zijn primair aangewezen die machtsuitoefening door politieke en ambtelijke bestuurders te controleren. Een ombudsman zou overbodig moeten zijn maar is dat in de huidige omstandigheden niet. Hij dient ruimere bevoegdheden te krijgen dan wat is voorgesteld in het huidige wetsvoorstel.

3 Tegen discriminatie van onder andere vrouwen, ongehuwden, jongeren en minderheidsgroepen op allerlei terreinen zoals belastingen, woonruimte-toewijzing, uitkeringsrechten, enz.

4 *Ontwikkelingshulp* op huidig niveau handhaven, maar liever zorgen dat landen uit de derde wereld ook wat aan Europa kunnen verkopen en verdienen.

5 *Welzijnsvoorzieningen*, gezinsverzorging, bejaardenwerk, opbouwwerk, sociale raadsliedenwerk, voorlichting, enz. moeten door zelfstandige instellingen worden uitgevoerd, op basis van de concrete verlangens van de betrokken bevolkingsgroepen omtrent wijze en aard van uitvoering. De taak van de overheid is een controlerende, geen uitvoerende. Tot de taak van de welzijnswerkers behoort niet het opdringen van hun visies over de mensen maar het in dienst staan van de mensen, met eerbied voor de opvattingen van de mensen. Beroepsmensen en gewone vrijwilligers zijn beiden nodig. Geen overheid die uitmaakt hoe en wanneer je je gelukkig moet voelen. Minderheden hebben recht op hun ei-

gen soort van leven in onze maatschappij.

6 Het DAC kiest voor een *menselijke schaal*, dat wil zeggen omstandigheden waarin de mens zichzelf kan zijn en ontwikkelen. Soms is kleinschaligheid, soms grootschaligheid daartoe het geschiktste middel. Klein is menselijk, is mooi, is volgens ons flauwekul als algemeen en geldend principe.

7 Het beperkt toepassen van *kern-energie* voor elektriciteitsopwekking is verantwoord en gewenst; dus onder andere uitbreiding van het ultra-centrifugeproject Almelo. Maatregelen die er op neerkomen dat alleen de rijke industriestaten kernenergie kunnen gebruiken is discrimineren van andere landen. Diversificatie van energiebronnen is mede gewenst om de kwetsbaarheid van aanvoerstoringen te verminderen.

8 Overdracht van taken van *rijks-overheid naar provincies en gemeenten*. Geen gedeelde verantwoordelijkheid, waardoor overheidsorganen niet aansprakelijk zijn.

9 Overdracht van bevoegdheden aan *Europese Gemeenschap* ook ten aanzien van belastingheffing omdat Europese overheid beter de economische machten kan reguleren dan de nationale overheden.

10 Geen verlaging van *Defensie* uitgaven. Handhaven lidmaatschap NAVO met meer Europese inbreng.

11 De huidige *bezuinigingen* betekenen dat de overheidsuitgaven nog 1% per jaar stijgen. Vanaf 1979 geen verdere uitbreiding overheidsuitgaven. Vermindering uitgaven bij de Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Economische Zaken (subsidies en bedrijven), Landbouw (vermindering subsidies van produk-

ten, kosten opslag overschotten, ruilverkaveling, ontginningen, inpolderingen, voorlichting en proefstations), Sociale Zaken (subsidies aan sociale voorzieningen).

12 Een ombuiging van de Nederlandse en Europese *landbouwpolitiek* van steun via prijzen naar inkomens. Geen extra bevoordeling van grote boeren ten opzichte van kleine boeren. Steun bij het lenen van geld door aangepaste kredietvormen. Geen benadeling consument.

13 *Consumenten* vertegenwoordigers dienen zitting te hebben in Sociaal-Economische Raad, bedrijfstakken en branche-organen, etc. De overheid moet geld beschikbaar stellen voor prijs- en kwaliteitsvergelijkingen en voor publikatie van onderzoeken betreffende handelsmarges, provisies etc. Alleen in hoge uitzondering importbeperkingen ook voor landbouwprodukten.

14 *Sociale voorzieningen en verzekeringen*.

De druk van belasting en verplichte verzekeringen heeft voor grote bevolkingsgroepen het nivo overschreden dat men in feite bereid is op te brengen (ontduiken, ontgaan, zwart werk, enz.). Een verlaging van de verplichte heffingen is daarom nodig. Veelal wordt vooral gedacht aan de bekneveling op de uitkeringsrechten aan het onderend van de schaal (bij voorbeeld de koppeling aan minimumloon). Wij willen de basisvoorziening handhaven, maar geleidelijk het verplichte karakter ontnemen aan deelnemen aan verzekeringen met hogere en soms zeer hoge uitkeringen. Vrijwillig kan men dan zich verzekeren, met belastingfaciliteiten en overheidstoezicht op de premies, voor aanvullende uitke-

ringsrechten die bij voorbeeld gerelateerd zijn aan het laatst genoten loon, tot maximaal 3x het minimumloon. Boven dat nivo passen ook geen belastingfaciliteiten. Dus verlaging van de verplichte premies en heffingen en groter vrijheid het inkomen naar eigen inzicht te besteden.

15 *Pensioenen* (zie ook algemene uitgangspunten onder Sociale Verzekeringen). De waarde van in een jaar verdiende pensioenrechten vormt onderdeel van het arbeidsinkomen en dient ook zichtbaar te zijn om een eerlijke inkomensvergelijking mogelijk te maken. In principe bepaalt de werknemer wie zijn pensioengelden mag beheren en heeft hij het recht zijn eigen pensioenvermogen terug te lenen voor financiering van de eigen woning. Reeds verdiende pensioenrechten mogen ook voor ambtenaren niet worden aangetast. Aan collectieve pensioenregelingen zal de eis worden gesteld dat ze qua structuur niet belemmerend zijn voor de vrijheid om van werkgever te veranderen. De fiscale achterstelling van degenen die zelf voor hun oudedagsinkomen willen sparen dient te eindigen. Voor oudedags-besparingen zal waardevast beleggingsmateriaal (indexleningen) beschikbaar komen. Belasting van rente op spaargeld is alleen terecht voorzover er sprake is van een reële opbrengst en niet voor dat deel dat nodig is om de geldontwaarding te compenseren.

16 *VAD (Vermogens Aanwas Deling)*. Afroaming van overwinst is aanvaardbaar. De begunstigten dienen te zijn (binnen redelijke grenzen) de werknemers van het betrokken bedrijf en de consumenten (indirekt). De huidige VAD-voorstellen leiden tot machtsconcentratie bij de vakbondsleiding. Bovendien wordt de bevolking misleid door de indruk te wekken dat het geld bedoeld is voor pensioenverbetering terwijl in feite niemand enig pensioenrecht aan dat geld kan ontfangen. Zij dienen te worden afgewezen. De werknemers van een bedrijf zijn 'risikodragend' (verlies van arbeidsplaats) evenals aandeelhouders. Die werknemers (doch niet de vakbonden) hebben daarom recht op medezeggenschap over het ondernemingsbeleid, inclusief het investeringsbeleid. Geleidelijk zal dat zich kunnen ontwikkelen tot medebeslissingsrecht.

17 *Openbaarheid van inkomens*, zodanig dat inkomens op redelijke gronden vergelijkbaar zijn. In het algemeen een verhouding van 1 op 5 netto-inkomen, met mogelijkheid voor uitzondering in bijzondere gevallen.

18 *De loonvorming* dient in vrijheid

tot stand te komen. Slechts in zeer uitzonderlijke situaties is interventie van de overheid gewenst en dan gericht op haarden van loon- of prijsexplosies.

19 *Onderwijs*. Geen leerplicht boven 16 jaar, wel recht op onderwijs. Nadruk op mogelijkheden tot het volgen van onderwijs op hogere leeftijd en verruiming van doorstroom-mogelijkheden van de ene school naar de andere. Voorzover onderwijsplannen bij voorbeeld de middenschool leiden tot allerlei enge specialisaties, die doorstroming belemmeren worden zij afgewezen.

20 *Wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs* dienen een sterkere bestuurskracht te krijgen, waarbij meer mobiliteit van het personeel wordt verzekerd. De mogelijkheden tot studie op latere leeftijd en in de avonden dienen te worden uitgebreid. Vooral het hoger beroepsonderwijs moet meer mogelijkheden krijgen. Diploma's dienen gebaseerd te zijn op studieresultaten. Het onderzoek moet zelfstandig worden uitgevoerd zonder sterke inmenging van diverse ministeries.

21 *Werkgelegenheid* wordt bevorderd door een soepeler regeling voor ploegendienst en overwerk. Gelijke kansen op werk voor onder andere jeugdigen en ouderen. Indien overheid en bedrijfsleven in onderling overleg hiervoor geen oplossingen vinden, zullen overheidsmaatregelen noodzakelijk zijn.

22 *Het stakingsrecht* dient wettelijk te worden geregeld, waarbij wordt voorzien in arbitrage, afkoelingsperiodes en het toetsen van de schadelijke gevolgen van een staking. Een verbod van staking van *alle* ambtenaren is niet nodig. Daarentegen kan voor anderen een stakingsverbod gelden. Een soortgelijke wet is ook vereist voor andere vormen van economische pressie, zoals blokkering wegen, afsluiting havens, sluiting bedrijven of winkels.

23 *De eerste taak van de politie* is de bescherming van burgers. Maatschappelijke omstandigheden die delen van de bevolking (prostitutie, druggebruik, alcoholisme, jeugdwerkloosheid) tot criminaliteit kunnen brengen, dienen zoveel mogelijk gecorrigeerd te worden. Dit vereist een nuchtere en zakelijke aanpak en geen ethisch réveil met nostalgie naar het verleden.

24 *Van pers, radio en T.V.* wordt in een democratie verwacht dat zij meerzijdige informatie en belichting verstrekken, en controleren of informatie juist is; diverse opinies aan het woord laten komen. Van bovenaf opgelegde verzuiling wordt afgewezen. Het on-

derscheid tussen informatie en voorlichting enerzijds en propaganda en reclame anderzijds dient zoveel mogelijk te worden gehandhaafd en naar buiten te blijken. De gezamenlijke zendgemachtigden moeten een totaal program brengen. De NOS heeft hierbij een complementaire taak om bij voorbeeld uitzendingen te verzorgen die de omroepverenigingen zich niet kunnen of durven permitteren (angst ledenverlies). *Cultuurvormen* en vormen van sport en ontspanning, die niet massaal zijn, behoeven ondersteuning. Hilversum III en IV zijn muziek-geen praatzenders. Mondige mensen behoeven niet beleerd te worden. Iedereen boven 18 jaar is volwassen en mondig, hoe oneens we het met hem of haar ook zijn. De jeugd beneden 18 jaar is niet volstrekt onmondig, zodat zij afhankelijk van leeftijd op bepaalde gebieden eigen verantwoordelijkheid kan dragen. Het verstand en de mondigheid van mensen houdt niet op bij het 65ste jaar. De eigen keuze ten aanzien van wonen, verzorging en werken moet derhalve geëerbiedigd worden. Dit betekent dat zij ook in werkelijkheid een keuze moeten hebben tussen bij voorbeeld diverse woonvormen (bij voorbeeld bejaardenwoningen en bejaardenoord).

25 *Volkshuisvesting*. De keuze tussen huren of eigen woningbezit dient zo min mogelijk beïnvloed te worden door verschillen in financieringsmogelijkheden en behandeling door de overheid. De BTW op een basis hoeveelheid huisvesting wordt afgeschaft en slechts gehandhaafd voor het luxe deel. Hierdoor en door financiering middels waardevaste leningen worden de kosten van wonen, met name voor nieuwere woningen, zoveel lager dat subsidie grotendeels kan vervallen. Voor bijzondere gevallen dient individuele huursubsidie (bijstand) gehandhaafd te blijven.

26 *Geen wijken en steden laten uitgroeien of bouwen zonder dat er voldoende verkeersvoorzieningen zijn* (Almere, Zoetermeer, bij voorbeeld). Zorgen voor openbaar vervoer tegen redelijke kosten; maar als de mensen toch de auto gebruiken wél wegen aanleggen en veilige wegen. Aanleg van een tweede luchthaven. Vaste verbinding met Zeeuws-Vlaanderen.

27 *Regionale ontwikkeling* en ruimtelijk beleid dienen gericht te zijn op een spreiding van bevolking en werk over het gehele land, waaraan ook overheidsdiensten hun bijdrage moeten leveren.

28 *Wij hebben geen tot dogma-verzameling verheven onveranderlijk program*. Elk programonderdeel is 'voor-

lopig' in dien zin dat onze leden het kunnen wijzigen. Taak van de partij is daarbij vooral te zorgen dat die besluitvorming op verantwoorde wijze plaatsvindt, zodat niet de opvatting van een kleine elite of groepje technocraten, maar die van de gewone leden de inhoud der programmapunten bepaalt.

Democraten '66

Het redelijk alternatief
Ontwerp-verkiezingsprogramma 1977

(De vaststelling van het definitieve
programma vond plaats na afsluiting
van dit boek)

D'66

Democraten '66
Postbus 1966, Amsterdam
Secretariaat:
Javastraat 6, Den Haag
tel.: 070-45 32 71/46 71 88

Het redelijk alternatief

1 Democraten '66 is een partij die liever een goed plan bedenkt dan een mooie leus. Wij zien de politiek niet als een slagveld of een preekstoel maar als een onafzienbare reeks grote en kleine problemen die zo goed mogelijk moeten worden opgelost. Voor dat werk is verbeeldingskracht nodig – niet alleen van een handvol beroepsbedisselaars en alleswetters maar van zoveel mogelijk mensen.

Mensen verdienen de kans het beste uit zichzelf te halen. Allemaal, niet alleen degenen die het toch al aardig getroffen hebben in de wereld. In saamhorigheid en vrijheid – want mensen hebben elkaar nodig maar zijn gelukkig niet allemaal eender. Dat is ons uitgangspunt; vanuit die overtuiging willen we de problemen te lijf.

Welke problemen? Het zijn er veel, maar de meeste komen voort uit één onrustbarend verschijnsel: onze welvaartsmachine is dolgedraaid. Het was en is een indrukwekkende machine, een wonder van techniek en industrie die ons in staat heeft gesteld steeds meer dingen te maken en vervolgens te verteren. We zijn daardoor samen een stuk beter af dan onze voorouders en zeker dan de mensen in de derde wereld. Steeds groter leek de rijkdom en het enige probleem was eigenlijk nog die rijkdom zo eerlijk mogelijk te verdelen – bij ons zelf en tussen arm en rijk in de wereld.

Maar nu begint de welvaartsmachine zelf uit de hand te lopen. Zij verslindt in snel tempo de natuurlijke hulpbronnen en brengt onherstelbare schade toe aan het leven op aarde. De mensen zelf worden steeds meer willoze radertjes in een onpersoonlijk en

ondoorzichtig geheel. De wereld wordt kouder en harder, doodgewone hartelijkheid en kameraadschap wordt verdronken door de geverfde glimlach van de reclame en de kilheid van formulieren en loketten als je hulp nodig hebt. De kosten van dit soort welvaart beginnen de baten te overtreffen. De machine kreunt onder de last die zij zelf heeft veroorzaakt. Werkloosheid, inflatie, dure produkten die het buitenland niet meer wil kopen zijn het gevolg.

Wat moeten we daaraan doen? Bekvechten over de vraag wie meer moet hebben (loontrekkers of winstmakers, werkers of werklozen) is niet meer voldoende. Het hele systeem moet op de helling. De hele race naar meer (produktie, consumptie, loon, winst, subsidie, uitkering) moet worden omgebogen in een streven naar beter. Dat kan alleen als het hele probleem wordt aangepakt en in samenhang wordt opgelost.

Dat aanpakken is een kwestie van samenwerken, besluiten en uitvoeren – zeg maar van politiek. Bij dit alles is het van doorslaggevend belang dat zoveel mogelijk mensen meedoen. Mannen en vrouwen, overal waar mensen samenwerken. De vindingrijkheid van gewone mensen is de enige krachtbron die nooit uitgeput raakt.

Aan iedereen die op die manier wil meewerken heeft D'66 een aantal voorstellen te doen. De voornaamste daarvan staan in dit verkiezingsprogramma. Wie dat doorleest zal ontdekken dat een paar bedoelingen steeds centraal staan. Dat zijn het streven naar geestelijke vrijheid en individuele ontwikkelingsmogelijkheden, democratisering door spreiding van macht, en de ontwikkeling van een gezond bedrijfsleven in een gezond milieu.

Vrede en veiligheid

2 Duurzame vrede en veiligheid zijn niet mogelijk zolang de toestand in grote delen van de wereld is gekenmerkt door uitbuiting en onderdrukking. Richtsnoer voor ons buitenlands beleid zal moeten zijn een streven naar gerechtigheid en eerbiediging van de Rechten van de Mens.

De Nederlandse buitenlandse politiek dreigt in een impasse te geraken door zich te blijven baseren op verouderde concepties en organisatievormen. Om tot een effectieve buitenlandse politiek te komen moet het beleid sterker gebaseerd worden op één conceptie: Europese samenwerking, eenwording en integratie. Het Atlantisch kader blijft centraal voor onze veiligheid.

Voor een land als Nederland, dat voor zijn economische groei en welvaart zo zeer afhankelijk is van andere landen, hangt de verwezenlijking van binnenlandse politieke doeleinden sterk af van de ontwikkeling in het buitenland. Een progressief binnenlands beleid zoals D'66 zich dat voorstelt is niet mogelijk zonder de totstandkoming van een democratisch Europa.

Dit Europa moet naar buiten zijn gericht. Ook voor de Oost-West en de Noord-Zuid betrekkingen is Europese samenwerking noodzakelijk.

De Europese Gemeenschappen moeten versterkt worden door uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement en de Europese Commissie. Democratisering van de besluitvorming is de voornaamste voorwaarde die bij deze versterking gesteld moet worden.

Voor een goed Nederlands beleid op het gebied van de ontwikkelingssaa-

menwerking moeten hulpverlening (geld, kennis, voedsel) en structurele ontwikkelingssamenwerking (verbetering van exportopbrengsten, toegang tot markten e.d.) hand in hand gaan. Bij de onderhandelingen over dit laatste punt, die moeten leiden tot een nieuwe internationale economische orde, moet Nederland zich in de eerste plaats inzetten voor een positief EG-beleid.

In de komende jaren zal de internationale hulpverlening, dus ook de Nederlandse, zich vooral moeten richten op de armste ontwikkelingslanden, c.q. projecten ten gunste van de armste groepen: de mensen die nu geholpen moeten worden en niet morgen. De ontwikkelingslanden met een hoger inkomen per hoofd van de bevolking zijn vooral gebaat bij een herstructurering van de internationale orde.

Nederland moet minimaal 1 1/2% van het Netto Nationaal Inkomen aan zuivere ontwikkelingshulp besteden.

De bevolkingen van de ontwikkelingslanden zullen zoveel mogelijk zelf moeten bepalen hoe zij zich ontwikkelen, opdat zij hun eigen waarden en onafhankelijkheid kunnen behouden.

De ontspanningspolitiek moet ondanks de dikwijls teleurstellende ervaringen van de laatste jaren worden doorgezet. Voor ontspanning is militair evenwicht onontbeerlijk. Dit houdt voor Nederland in dat wij lid blijven van de NAVO en onze defensie-inspanning op een redelijk peil houden.

Nederland moet een initiatief nemen om in Europees en/of Atlantisch verband te komen tot een grotere parlementaire controle op de wapenproductie in Europa en Amerika en tot een aan banden leggen van de wapenexport naar de Derde Wereld.

De veiligheid van Nederland vereist de handhaving van een defensieve macht als een onderdeel van de inspanning tot het voorkomen van oorlog. Dat betekent nadruk op kleine, parate en mobiele eenheden en een beleid dat vóór alles gericht is op crisis-beheersing.

Vooraf voor kleine en middelgrote landen als Nederland zal het in stand houden van een voldoende defensieve kracht al in de komende jaren onbetaalbaar worden. Alleen door samenwerking, specialisatie en takenruil in bondgenootschappelijk kader zal het hoofd kunnen worden geboden aan de stijgende kosten. Dat betekent een grotere afhankelijkheid tussen de NAVO-landen onderling. D'66 maakt deze keuze, waarbij wij de nadruk leggen op integratie tussen de Europese landen van de NAVO.

De omvang van de defensie-uitgaven dient niet uitsluitend te worden gebaseerd op een percentage van het nationaal inkomen of het nationaal produkt. Hij moet vooral berusten op een nuchtere en zakelijke beoordeling van de veiligheidssituatie.

Het is in de huidige veiligheidssituatie niet verantwoord de niet-nucleaire defensie en de nucleaire defensie gelijktijdig te verminderen. D'66 wil in de eerste plaats de rol van het kernwapen terugdringen. Daarvoor is een meer evenwichtige krachtsverhouding in niet-nucleair opzicht noodzakelijk. Hierover wordt onderhandeld in de MBFR-besprekingen in Wenen. Zolang deze onderhandelingen geen resultaat hebben opgeleverd moet de vredessterkte van de landmacht worden gehandhaafd.

D'66 wijst een vrijwilligersleger af vanwege het gevaar van een maatschappelijk isolement van de krijgsmacht. Veeleer moet worden gestreefd naar een stelsel waarin militaire dienstplicht een onderdeel is van een algemene sociale dienstplicht ('maatschappelijk corvé') voor jongeren.

Binnenlands bestuur

3 Het huidige overheidsapparaat kan door zijn enorme omvang en door zijn grote bevoegdheden een bedreiging voor de burger vormen. Om te zorgen dat dit apparaat werkelijk democratisch functioneert kan niet worden volstaan met het toezicht van het parlement. Andere maatregelen zijn noodzakelijk zoals:

De instelling van een ombudsman. Deze moet zowel op klachten van burgers als op eigen initiatief kunnen nagaan of de burgers behoorlijk tegemoet worden getreden en of een voldoende duidelijk beleid wordt gevoerd. Daarvoor is nodig dat de ombudsman over meer bevoegdheden beschikt dan in het door de regering ingediende wetsontwerp is voorgesteld. Bovendien zou de ombudsman ook het optreden van gemeente en provincie moeten onderzoeken omdat juist daar de contacten met de burger veelvuldig zijn.

Een grotere mate van openbaarheid ook op provinciaal en gemeentelijk niveau (het eindelijk ingediende wetsontwerp laat provincies en gemeenten buiten schot).

Het democratiseren en overzichtelijk maken van het ingewikkelde overheidsapparaat door dit op te splitsen in een aantal duidelijk herkenbare eenheden van niet te grote omvang. De taak van

de ministers zou beperkt moeten worden tot de algemene beleidsvorming; de uitvoering moet worden opgedragen aan door burgers bestuurde organen (naar Zweeds voorbeeld).

Het decentraliseren van rijkstaken naar gemeente en provincie. Onderzoek naar de vraag welke taken voor decentralisatie in aanmerking komen moet niet door rijksambtenaren alleen geschieden maar het resultaat dan gering zal zijn. Met name moet ook de warwinkel van ongeveer honderd over het gehele land werkzame rijksdiensten, rijksinspecties, etc. kritisch worden doorgelicht. Zij treden vaak zeer zelfstandig op zonder dat enige democratische controle bestaat.

Reorganisatie van het binnenlands bestuur. Daarbij moet vooral ook de verhouding van de verschillende overheden en hun manier van samenwerken worden veranderd. Zonder dat zijn omvangrijke organisatorische veranderingen, zoals het aanzienlijk vergroten van het aantal provincies, nauwelijks zinvol, zeker wanneer zij plotseling worden ingevoerd.

De financiële ruimte

4 Belastingen en sociale premies

Het heffen van belastingen en sociale premies is niet alleen nodig voor de financiering van de collectieve uitgaven, maar moet tevens dienstbaar zijn aan een rechtvaardiger inkomensverdeling (heffing naar draagkracht).

De druk van de collectieve sector (voornamelijk belastingen en sociale verzekeringspremies) behoort in een overgangperiode tot 1980 per jaar niet meer te stijgen dan 1/4% voor elke procent groei van het nationale inkomen. In dat geval blijft van iedere gulden welvaartsgroei ongeveer 20 cent over voor de werknemersinkomens en bedrijfsinkomens (winsten). Na 1980 dient gestreefd te worden naar een stopzetting van de stijging van belasting- en premiedruk.

Hiertoe zal, ook in de periode tot 1980, een belangrijke beperking nodig zijn in de uitgavenstijging. Nagegaan moet worden of deze te bereiken is door: het voorgestelde stelsel van gezinssubsidies (zie: *Sociale zekerheid*), een beter huur- en subsidiebeleid voor woningen, beperking ziekenhuisbouw, een betere berekening van ambtenarsalarissen, minder beroep op de sociale voorzieningen (o.a. bestrijding werkloosheid) en vergroting efficiëntie overheidsapparaat en sociale zekerheidsstelsel. Als verdere beperkingen

noodzakelijk blijken, dan behoort daarover tussen overheid en sociale partners overleg gepleegd te worden bij het sociale contract (zie: *Economisch stelsel*).

Aan verhoging van indirecte belastingen zal in de toekomst niet zijn te ontkomen. Hierbij zullen effecten van productie en consumptie op het milieu in aanmerking moeten worden genomen. Dit kan leiden tot een hoger BTW-tarief op luxe goederen, milieu-vervuilende en grondstoffenverkwistende produkten.

Bij de loon- en inkomstenbelasting is een verhoging van de belastingvrije voet alsmede verlichting van de druk voor de middengroepen wenselijk. Er moet een strengere regeling voor de af-trekposten komen. Te overwegen valt de onderhoudskosten van het eigen huis weer aftrekbaar te maken. De aftrekbaarheid van hypotheekrente blijft; voor tweede woningen wordt deze evenwel afgeschaft.

Bij de vermogensbelasting wordt een progressie in het tarief ingevoerd (oplopend van 0,8% tot 1,2%). De belastingvrije voet wordt hierbij verhoogd. De hoogte van de successie- en schenkingsrechten wordt voortaan mede bepaald door de vermogenspositie van de verkrijger.

5 Inkomens

Er moet een algemene vergelijkingsbasis worden ontworpen om inkomens met elkaar te kunnen vergelijken. Het gaat daarbij om de totale arbeidsbeloningen. Deze hangen niet alleen af van de loonhoogte, maar ook van bijkomende arbeidsvoorwaarden, zoals pensioenrechten, en van werkgeversbijdragen en fiscale discriminaties (zelfstandigen). Op dit moment bestaan er onvoldoende gegevens over de totale inkomens van vele bevolkingsgroepen; een verdergaande nivellering bij de lagere en middeninkomensgroepen is daarom in het algemeen niet meer verantwoord.

In de komende jaren zal slechts een zeer geringe stijging van het door de consumenten vrij besteedbaar inkomen mogelijk zijn. De economische groei wordt namelijk beperkt door de noodzakelijke arbeidstijdverkorting voor de bestrijding van werkloosheid, door het tegengaan van milieubederf en door de totstandkoming van een betere internationale arbeidsverdeling ten behoeve van de ontwikkelingslanden. Daarnaast vragen de vele, noodzakelijke collectieve voorzieningen een nog groeiend deel van het nationaal inkomen.

Bij de wettelijke regeling voor gelijke beloning voor mannen en vrouwen dienen de pensioenkosten meegeteld te worden. Door de huidige uitzondering van pensioenkosten kunnen vrouwen thans toch nog belangrijk minder verdienen dan mannelijke collega's.

Er moet een onderzoek worden ingesteld naar de totale arbeidsbeloning van ambtenaren en die van vergelijkbare functionarissen bij het particuliere bedrijfsleven door naast de lonen en salarissen alle bijkomende arbeidsvoorwaarden, waaronder ook de pensioenkosten te vergelijken. Eventuele benodigde correcties moeten geleidelijk worden aangebracht.

Er moet een wettelijke regeling voor vermogensaanwasdeling (VAD) ingevoerd worden. Uitvoering door één centraal fonds wijst D'66 af wegens de hieraan verbonden machtsconcentratie. Het aandeel van de individuele deelgerechtigde wordt uitsluitend aangewend voor verbetering van persoonlijke pensioenaanspraken en beheerd door een door de deelgerechtigde zelf aan te wijzen spaar- of verzekeringsinstelling. Het collectieve deel van de VAD wordt gestort in het Algemeen Ouderdomsfonds voor verlaging van de AOW-premie of verhoging van de AOW-uitkeringen.

N.B. D'66 heeft ernstige bezwaren tegen het ingediende wetsontwerp voor de VAD wegens de vermogensoppeenhoping in het voorgestelde centrale fonds en het gebruik van vermoedelijk slechts een klein gedeelte in de pensioensfeer.

6 Economisch stelsel

D'66 streeft naar een democratische markteconomie en democratisering van de arbeidsverhoudingen.

De overheersende positie van de producent op de markt moet worden weggenomen door een versterking van de positie van de consument, o.a. door:

De Directie Consumentenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken moet meer taken krijgen en worden uitgebreid (o.a. met een centrale Prijzenkamer voor de coördinatie van het prijzenbeleid en een aparte afdeling voor de consumentenvoorlichting).

Er dient een Consumenten Ombudsman te komen, onder te brengen bij de in te stellen 'commissaris van onderzoek'.

De voorlichting en klachtenbehandeling door overheidsdiensten en -bedrijven (zoals belastinginspectie en nutsbedrijven) moeten worden verbeterd.

Het toezicht van de Economische Controle Dienst op produktveiligheid en de toepassing van nieuwe wetgeving moeten worden verscherpt.

Consumentenonderzoek naar de milieu- en gezondheidseffecten van produkten moet worden gestimuleerd en financieel ondersteund.

De Warenwet moet met spoed worden geactualiseerd. Hierbij moeten consumentenvertegenwoordigers nauw en niet in een minderheidsrol worden betrokken.

Er moet een wettelijke verplichting komen tot opgave van essentiële bestanddelen van produkten en een verbod op onware mededelingen op verpakkingen.

Er moet een wettelijke verplichting komen tot prijsaanduiding per standaardhoeveelheid en tot specificatie van rekeningen in de dienstensector.

Er moet een wettelijke regeling komen voor produktaansprakelijkheid (schadevergoeding bij fabricage- of installatiefouten).

Er moeten regelingen komen voor eenvoudige klachten- en beroepsprocedures bij geschillen tussen consument en leverancier.

Het is wenselijk dat de overheid en de sociale partners meerjarige 'sociale contracten' afsluiten, waarbij zij na onderhandelingen gemeenschappelijke doelstellingen accepteren o.a. voor het inkomensbeleid, de verdeling van het nationale inkomen over de collectieve en particuliere sector, het werkgelegenheidsbeleid en de inflatiebestrijding.

De productie behoort plaats te vinden in gedemocratiseerde particuliere bedrijven. In middelgrote en grote ondernemingen krijgt de personeelsvertegenwoordiging in het algemeen het medebeslissingsrecht (vetorecht) voor alle ingrijpende besluiten over het ondernemingsbeleid en de benoeming van de directeurs. Essentiële beslissingen van ondernemingsbeleid kunnen in deze opzet in principe alleen genomen worden met instemming van zowel de personeelsvertegenwoordiging als van de vertegenwoordigers van de aandeelhouders, die hiertoe regelmatig als raad van de onderneming te zamen bijeenkomen. Beide groepen dienen een even grote invloed te hebben op de samenstelling van de raad van commissarissen.

Voor kleine bedrijven dienen aangepaste vormen van bedrijfsdemocratie tot stand te komen (bijvoorbeeld door middel van een personeelsvergadering of aanwijzing van een vertrouwensman of vakorganisatie). Bij de overheidsdiensten en -bedrijven moe-

ten de personeelsvertegenwoordiging gekozen worden.

Discriminatie tussen de erkende en de categoriale vakbonden van middelbaar en hoger personeel behoort uitgebannen te worden. Vertegenwoordiging van organisaties van consumenten, gehandicapten en gepensioneerden in voor hen van belang zijnde advies-, overleg- en bestuursorganen moet worden gewaarborgd.

N.B. D'66 steunt het ingediende wetsontwerp over de ondernemingsraden maar vindt dit van beperkte betekenis omdat het medebeslissingsrecht voor de ondernemingsraad slechts op sociaal gebied met mondjesmaat wordt uitgebreid.

7 Sociale zekerheid

Hoewel het stelsel van sociale voorzieningen en zekerheid zijn voltooiing nadert zijn er ook nu nog grote onbillikheden die D'66 wil wegnemen.

Invoering van het 'Pensioenen-woningplan D'66' voor de gehele bevolking gericht op de totstandkoming van waardevaste aanvullende pensioenen naast de AOW door middel van een persoonlijk spaarsysteem. Hierbij bestaat vrije keuze van spaar- en verzekeringsinstelling en een verbod voor verplichte koppeling werkkring en pensioenfonds. Bij verandering van werkkring kan dan niemand gedwongen worden naar een ander fonds over te gaan en daardoor nadelen voor pensioenaanspraken te aanvaarden (afschaffing 'pensioenslavernij'). De besparingen voor oudedagsvoorzieningen worden voornamelijk aangewend voor financiering van woningbouw en woningverbetering met waardevaste leningen met een lage rente (zie: Wonen).

Vermindering van de buitensporig hoge pensioenrechten voor ministers, staatssecretarissen en Tweede-Kamerleden tot het peil van de ambtenaren.

Invoering van het 'ziektelastenverzekeringsplan D'66' gericht op de totstandkoming van één verplichte volksverzekering waarin de AWBZ en de Ziekenfondswet opgaan. Hierbij zal premieheffing naar draagkracht plaatsvinden. Het onderscheid tussen ziekenfondsen en particuliere verzekeringen en daarmee tussen fonds- en particuliere patiënten verdwijnt. De vrije keuze van verzekeringsinstelling blijft bestaan (tenzij dit niet zinvol blijkt te zijn).

Vervanging van het stelsel van kinderbijslag en kinderaftrek door één regeling van gezinssubsidie met gelijke rechten voor werknemers, ambte-

naren en zelfstandigen. De gezinssubsidie zal per kind onafhankelijk zijn van het rangnummer in het gezin of van het inkomen van de ouders; eventueel kan met de leeftijd rekening gehouden worden. Het bestaande stelsel van kinderbijslag en kinderaftrek moet geleidelijk worden afgebouwd op een wijze waarbij de lagere inkomensgroepen er niet op achteruitgaan.

Omzetting van de welvaartsvastheid van de sociale uitkeringen in waardevastheid wijst D'66 af.

N.B. D'66 steunt in hoofdlijnen het ingediende wetsontwerp voor samenvoeging van kinderaftrek en kinderbijslag.

8 Werkgelegenheid

De betekenis van de arbeid is toe aan een herwaardering. Onvrijwillige werkloosheid leidt echter tot demoralisering van de persoonlijkheid en tot vervreemding van de samenleving. Daarom behoort de werkloosheid, speciaal onder jongeren, met kracht te worden bestreden. Daarbij zal ook herverdeling van de werkgelegenheid nodig zijn.

Om de werkloosheid blijvend effectief te bestrijden is een herverdeling van de werkgelegenheid noodzakelijk tussen actieven en niet-actieven, tussen mannen en vrouwen. Het dalend aantal arbeidsplaatsen in verschillende industriële bedrijfstakken moet worden gecompenseerd door uitbreiding van de werkgelegenheid voor sociale en culturele dienstverlening. Jaarlijks zal een extra arbeidstijdverkortings behoren plaats te vinden in enige vorm (verkortings werkweek, wederkerend onderwijs, vervroegde pensionering), uiteindelijk voor alle bedrijfstakken, te beginnen daar waar de grootste werkloosheid bestaat. Voorts moeten de mogelijkheden voor het verrichten van deeltijdarbeid (part-time werk) belangrijk worden vergroot.

De werkloosheid dient verder bestreden te worden door:

- speciale loonsverhoging of arbeidstijdverkortings bij vuil of zeer zwaar lichamelijk werk, waardoor landgenoten weer het werk van gastarbeiders gaan overnemen;
- uitbreiding van het begrip passende arbeid;
- op langere termijn: betere afstemming van het onderwijs op de maatschappelijke mogelijkheden, en van het verwachtingspatroon van de jongeren op de maatschappelijke realiteit.

Op korte termijn moet onderzocht worden op welke manieren de werkloze schoolverlaters maatschappelijk

zinvolle activiteiten kunnen verrichten. Bij het ontwikkelen van projecten hiervoor (bijvoorbeeld stadsvernieuwing, aanleg leefstraten) moeten zoveel mogelijk de werklozen zelf worden betrokken.

Humanisering van de arbeid is gewenst zowel door verbetering van de werkomstandigheden, taakverruiming en het tegengaan van eentonigheid in de arbeid, als door uitbreiding en verbetering van het werkoverleg en vergroting van de verantwoordelijkheid en medezeggenschap van de werknemers. De oorzaken van menselijke slijtage in het arbeidsproces moeten opgespoord worden. Werkloze werknemers behoren gedurende een bepaalde tijd het dienstverband met de onderneming te kunnen behouden o.a. om later bij betere tijden met voorrang weer tot de onderneming te kunnen terugkeren. (Zie ook: Industriebeleid).

N.B. D'66 aanvaardt de hoofdlijnen van de regeringsvoorstellen om belastingfaciliteiten voor het bedrijfsleven te vervangen door gerichte investeringssubsidies.

9 Wonen

D'66 streeft naar een ver gaande democratisering van het beheer van woning en woonomgeving.

Daarom: bevordering van het persoonlijk eigen woningbezit en het gemeenschappelijk bezit van woningen door:

a Invoering van het 'Pensioenwoningplan D'66' (zie Sociale zekerheid). Volgens dit plan krijgt iedereen het recht van de spaar- of verzekeringsinstelling die zijn pensioenbesparingen beheert, deze gespaarde gelden in de vorm van een hypotheek voor de aankoop van een eigen huis terug te lenen. Hierbij zullen waardevaste hypotheekleningen worden verstrekt met een lage (maar reële) rente; dit leidt tot lage beginwoninglasten, waardoor zelfs beperking van algemene overheids-subsidies voor de nieuwbouw mogelijk wordt.

b Evenals voor huurders: invoering van individuele woonsubsidies voor eigenaar-bewoners.

Opening van de mogelijkheid woningbouwstichtingen, woningbouwverenigingen en particuliere huurverhoudingen om te zetten in coöperatieve verenigingen van eigenaar-bewoners. Daartoe dienen groepen huurders een aankooprecht te krijgen. De bewoners worden bij deze vormen van bewoners-zelfbestuur eigenaar van hun woning en beslissen in principe zelf over indeling, afwerking, aan-

kleding, verbetering of sloop. De nieuwe coöperatieve verenigingen behoren kleinschalig opgezet te worden en ieder bij voorbeeld slechts enkele blokken huizen te omvatten.

Invoering van het 'Pensioenwoningplan D'66' houdt tevens in financiering van de huurwoningen met waardevervalsleningen met lage rente. Volgens het plan zullen de huren daarbij jaarlijks worden aangepast aan koopkrachtverlies van de gulden door inflatie. Het nieuwe systeem maakt lagere aanvangshuren en/of lagere algemene subsidies voor nieuwe huurwoningen mogelijk, terwijl in de latere jaren voor een woning geen of vrijwel geen huurharmonisatie vereist zal zijn.

Stimulering van een grotere variatie in woonvormen en woonmilieu, o.a. door een betere aanpassing aan karakteristieke verschillen tussen steden en dorpen.

Invoering van de verplichting de bevolking inspraak te geven bij de beleidsvoorbereiding van ruimtelijke plannen, waaronder stadsvernieuwing. Bij stadsvernieuwing behoren de wijkbewoners het recht te krijgen om zich hiervoor door onafhankelijke deskundigen te laten bijstaan.

N.B. D'66 aanvaardt in hoofdlijnen de ingediende wetsontwerpen voor de onteigening tegen gebruikswaarde, een voorkeursrecht voor gemeenten bij aankoop van onroerend goed, en de samenvoeging van de vele huurgeregelingen in één 'Huurprijzenwet woonruimte'. Bezwaren bestaan tegen het ontwerp: 'Wet op de Stadsvernieuwing', aangezien deze te ingewikkeld is en de inspraak- en beroepsprocedures onvoldoende regelt.

De natuurlijke ruimte (milieu en energie)

10 Milieu

Milieubeheer is meer dan een zekere milieuhygiëne en het omheinen van bijzondere natuurgebieden: het gaat om het leefbaar maken en houden van onze leefomgeving, om het herstellen en handhaven van de evenwichten binnen het gehele ecosysteem waarvan de mens deel uitmaakt. Dat heeft net zo goed te maken met meer respect voor de natuur als met het leefbaar houden van binnensteden, net zo goed met verstandiger gebruik van energie en kritisch consumentengedrag als met een doordacht industriebeleid. Zorg voor een goed milieu is dan ook geen luxe voor betere tijden, maar een voortdurende verantwoor-

delijkheid waarin we, in ons eigen gemeenschappelijk belang, allemaal delen. Deze verantwoordelijkheid raakt vele onderwerpen; enkele van de meest dringende zijn hieronder kort weergegeven.

We maken met elkaar steeds meer afval; daar moet eindelijk paal en perk aan gesteld worden. Er moeten snel duidelijk maatregelen komen voor verlenging van de gebruiksduur van allerhande producten en tegen wegwerp-artikelen en verpakkingswaanzin. Daarnaast moet de afvalverwerking consequenter worden aangepakt: géén storten van chemisch afval, zo snel mogelijk afbouwen van het storten van stedelijk afval, spoedig sterke verbetering van de werkwijze van de VAM (anders sluiting), snel veel meer research naar recyclings-mogelijkheden en naar andere verwerkingsmethoden voor het resterende afval.

Het Waddengebied is ons meest on-ervangbare natuurgebied; voor het te laat is moet het tegen verdere aantasting worden beschermd. Hiervoor is nodig: consequente toepassing van het (door de regering aanvaarde) standstill-beginsel voor het gehele gebied, dus geen militaire oefenterreinen, geen petrochemische industrie, nog geen gasboringen (voorraad te bewaren als strategische reserve), spoedig instelling van een Waddentraad met aansluitend een integrale oplossing van de bestuurlijke problemen door een Waddenwet en een internationale overeenkomst met Duitsland en Denemarken.

In plaats van het aanwakken van de veelal schijnbare tegenstelling tussen milieubeheer en werkgelegenheid, moet meer gemikt worden op de vele mogelijkheden van zinvol werk in een schoon milieu en een leefbare omgeving. Dit vraagt een gericht industriebeleid dat meer rekening houdt met de kwetsbaarheden en belastbaarheid van gebieden en dat onze hoogwaardige schone specialismen (waaronder milieuhygiëne-technologie) stimuleert.

Productieprocessen worden steeds ingewikkelder, soms loopt het wel eens uit de hand (Sevesco, Tiel!); producten die onschadelijk leken blijken naderhand toch nadelige effecten te hebben. Het wordt hoog tijd dat de gegroeide praktijk 'alles is toegestaan zolang niet is gebleken dat het onveilig is' wordt omgebouwd tot de regel dat nieuwe producten en productieprocessen pas toegepast kunnen worden wanneer is aangetoond dat ze niet schadelijk zijn. Daarnaast moet een effectiever beleid ter controle van veilig-

heid binnen en buiten bestaande bedrijven worden opgezet (Hinderwet, Wet Luchtverontreiniging, Veiligheidswet).

11 Energie

Zolang de problemen rond veiligheid en radio-actief afval niet volstrekt toe-reikend zijn opgelost dient het praktische gebruik van kernenergie niet verder te worden uitgebreid. Indien op de duur al tot uitbreiding wordt overgegaan dan mag dit nooit vooruitlopen op oplossing van de problemen. Activiteiten die rechtstreeks kunnen leiden tot uitbreiding van praktische toepassing moeten worden nagelaten. (Alternatief: dus ook geen proefboringen voor afvalopslag en geen aanpak of uitbreiding van projecten als de verrijkingfabriek in Almelo).

Opwerking van afval van kerncentrales moet voorlopig worden nagelaten vanwege het gevaar van verdere verspreiding van kernwapens.

Investeringsbesparingen (in isolatie van gebouwen, in de industrie, in verkeer en ver-voer, etc.) verdienen de voorkeur boven investeringen die leiden tot energiewinning en energie-importen, al mogen ook deze laatste niet verwaarloosd worden.

Steenkool moet een grotere plaats krijgen in de energievoorziening dan in de Energienota van de regering in het vooruitzicht wordt gesteld.

Nederland kan een belangrijke rol spelen als doorvoerhaven van steenkool. Stofvrije opslag en overslag in waterige vorm (slurrie) is al mogelijk en moet verder worden geperfectioneerd.

Aardgas- en olievoorraden in kwetsbare natuurgebieden moeten niet worden gewonnen.

De prijsopbouw van gas, olie en elektriciteit moet zo zijn dat overmatig gebruik financieel onaantrekkelijk wordt gemaakt.

Werken

12 Industriebeleid

Onze welvaart is voor meer dan 50% afhankelijk van export. In meer dan 50% van onze energiebehoefte moeten wij voorzien door import. Deze verhoudingen worden straks aanzienlijk ongunstiger wanneer de aardgasexport slinkt en we meer energie zullen moeten importeren dan we kunnen exporteren (nu is het omgekeerde nog het geval). Ook noodzakelijke en ge-

wenste veranderingen in de internationale verdeling van werk en welvaart zullen gevolgen hebben voor onze economie.

We hebben nu nog de mogelijkheid ons voor te bereiden op de nog grotere problemen die ons boven het hoofd hangen. We moeten nu al een industriebeleid ontwikkelen dat rekening houdt met onze nadelen in de concurrentie met andere landen en dat is gebaseerd op de voordelen die we daarbij kunnen benutten. Nu hebben we immers (vooral dankzij de inkomsten uit het aardgas) nog de middelen voor de noodzakelijke heroriëntatie en omschakeling van onze industrie. Straks niet meer.

Tot de voordelen die we moeten benutten behoren het relatief hoge opleidingsniveau, de kwalitatief hoge infrastructuur en de goed ontwikkelde sociale en culturele voorzieningen in ons land. De voornaamste nadelen die we moeten overwinnen zijn de (mede door het hoge opleidingsniveau en de goed ontwikkelde sociale en culturele voorzieningen) relatief hoge arbeidskosten, het vrijwel ontbreken van grondstoffen en de kwetsbaarheid van ons natuurlijk milieu.

Om de balans in ons voordeel te laten uitslaan zullen we al onze krachten en creatieve vermogens moeten bundelen voor het voeren van een vooral op kennisintensieve productie gericht *nationaal industriebeleid*. Een dergelijk beleid kan alleen slagen op basis van een goede samenwerking tussen sociale partners en overheid maar ook onderwijs- en onderzoekinstellingen. Het vereist voortdurende technische vernieuwing van producten en productieprocessen en onderzoek naar wat wij concurrerend op de wereldmarkt kunnen afzetten. Het vereist ook op zodanige vernieuwing gericht onderwijs en onderzoek. Het vereist bovendien een maximale inzet van de vindingrijkheid van mensen op iedere plaats en ieder punt van het maatschappelijk gebeuren. In het onderzoek evenzeer als in de uitvoering. In de besluitvorming evenzeer als in de informatieverwerking. Steeds meer zal die inzet en die vindingrijkheid van mensen de belangrijkste bron worden van onze welvaart.

Die vindingrijkheid is ook de enige krachtbron die door gebruik niet opdraait maar juist sterker wordt. Voor de ontwikkeling en het gebruik van die krachtbron moeten dus ook de best mogelijke voorwaarden worden geschapen. Dat vereist een maatschappij met goed opgeleide mondigende mensen en een voldoende hoog peil van sociale zekerheid.

D'66 bepleit daarom:

Het instellen van een Nederlandse Industriële Vernieuwingsmaatschappij (NIVM), die wordt bestuurd door vertegenwoordigers van werkgeversorganisaties, werknemersorganisaties, overheid en onderzoekinstellingen. Hierin moeten voor een aantal gebieden technologische kennis, kennis van de behoeften, de internationale markt en van de financiële middelen samen worden gebracht voor het verkennen en tot ontwikkeling brengen van de meest kansrijke industriële vernieuwingen. Bovendien moeten hierin worden ondergebracht de overheidsontwikkelingskredieten, de speerpunten en de Nederlandse energie-ontwikkelingsmaatschappij.

Het ondersteunen van met name het middelgrote en kleine bedrijf (waarin 50% van de werkgelegenheid in de productiesector is vertegenwoordigd) met technologische kennis, marktkennis, management technieken en financiële middelen ten behoeve van produktvernieuwingen. De bestaande door de overheid gesubsidieerde instellingen moeten tot dat doel worden omgebouwd.

Het krachtig stimuleren van de export door naast de uitbouw van het bestaande pakket maatregelen in de vorm van exportontwikkelingskredieten nieuwe maatregelen in te voeren, zoals faciliteiten bij export van z.g. 'turn-key' leveranties en het detacheren van industriële attachés bij Nederlandse ambassades.

Gezien het grote belang van de industriële vernieuwing moet de politieke verantwoordelijkheid hiervoor in handen worden gelegd van een staatssecretaris binnen het Ministerie van Economische Zaken.

Humanisering van de arbeid en democratisering van de arbeidsverhoudingen ten dienste van betere menselijke ontplooiingsmogelijkheden.

Uitbreiding van tweede weg, participatie- en wederkerend onderwijs en meer doelbewuste gerichtheid van alle onderwijs op zelfontplooiing en vakbekwaamheid, mondigheid en vernieuwing.

13 Landbouw

Het grondbeleid moet worden gericht op beheersing van de grondprijzen, verhoging van de grondmobiliteit en instandhouding van de pacht. Dit kan worden bereikt door een selectief voorkeursrecht van de overheid bij grondaankoop, de verkeerswaarde naar gebruik als richtsnoer voor de grondprijs, verruiming van de normen

voor de hoogte van de pacht, ruimere mogelijkheden voor uitgifte in erfpacht en een actief landbouw-emigratiebeleid.

Het stuctuurbeleid moet meer worden gericht op de problemen van de kleine bedrijven. Ombouw van deze bedrijven tot nevenbedrijven moet worden gestimuleerd want (kleinschalige) nevenbedrijven bevorderen een evenwichtige plattelandsaanleving, leveren een eigen bijdrage bij de werkloosheidsbestrijding, passen in het landschap en zijn geneigd tot een extensieve bedrijfsvoering (met minder productie-overschotten). Schaalvergrotingen hebben juist de omgekeerde effecten. In dit verband moet de landbouwvoorlichting worden uitgebreid.

De uitwassen van de intensieve veehouderij moeten worden bestreden liefst in EEG-verband, anders op nationaal niveau. Eventuele aantasting van de concurrentiepositie moet worden opgevangen door de overheid.

De stormschade, wateroverlast en droogte van de laatste jaren hebben duidelijk gemaakt dat de instelling van een agrarisch rampenfonds of tenminste de invoering van fiscale regels voor rampenreservering nodig is.

De bedrijfsverzorgingsdiensten moeten door de overheid financieel worden gesteund

De bosbouw verdient meer aandacht omdat de houtproductie een van de meest economische bedrijfstakken is en een schoon milieu bevordert.

De menselijke maat

14 Onderwijs

Spreading van kennis moet in de eerste plaats gericht zijn op het vergroten van ieders vermogen tot zelfontplooiing. D'66 wil een dergelijke spreading bereiken niet door nivellering van het bestaande onderwijs maar door de bereikbaarheid van alle vormen van onderwijs te vergroten. Dit betekent dat in het onderwijsbeleid bijzondere aandacht moet worden gegeven aan het vergroten van die bereikbaarheid voor sociaal achtergestelden.

D'66 is tegen een centralistisch onderwijsbeleid. De mogelijkheden in de school zelf moeten worden vergroot, de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het onderwijs dient primair bij de school zelf te liggen.

Het onderwijs moet meer worden gespreid over het hele leven in plaats van te worden geconcentreerd in de eerste levensfase. Zowel met het oog

hierop als in verband met de wenselijkheid een getrapte overgang in te voeren voor minderjarigheid naar volle meerjarigheid dient de leerplicht te eindigen op 16 jaar en te worden aangevuld door een verruimd leerrecht.

Aan ieder moet een recht worden toegekend om telkens na een aantal arbeidsjaren onderwijs te genieten.

De toelating tot tertiair onderwijs moet niet uitsluitend afhankelijk zijn van selectie door loting, schoolprestaties en examenresultaten. Zij die een aantal jaren arbeid hebben verricht dienen op grond daarvan met voorrang te worden toegelaten tot het onderwijs waarvoor zij zich hebben gekwalificeerd. (Toelichting. Gevolgen hiervan zullen zijn: een billijker verdeling van onderwijskansen, betere onderwijs- en beroepskeuze, verhoging van de studiemotivatie, meer inzicht bij de student in wat voor zijn werk en algemeen maatschappelijk relevant is, een betere aanpassing van het onderwijs aan de maatschappelijke behoeften).

15 Kleuter/lager en buitengewoon onderwijs

In de komende regeringsperiode dient de gehele parlementaire behandeling plaats te vinden van een nieuwe wet op het basisonderwijs. Omdat het onderwijskundige belang een snelle integratie van het kleuter- en lager onderwijs eist, dienen controversiële zaken als de stichtingsprocedure van nieuwe scholen en het eigendomsvraagstuk van het schoolgebouw te worden losgemaakt van de onderwijskundige wetsartikelen.

Het buitengewoon onderwijs dient de mogelijkheden te krijgen om door middel van experimenten te onderzoeken op welke manier integratie met het reguliere onderwijs mogelijk is.

Zowel om onderwijskundige redenen als ten behoeve van de werkgelegenheid in het onderwijs dient ook in de volgende regeringsperiode de leerlingenschaalverlaging te worden voortgezet.

16 Voortgezet onderwijs

In de komende regeringsperiode dient een experiment funderend onderwijs voor 4-16 jarigen van start te gaan.

Bij de experimenten middenschool dient ook een experiment met variabele studieduur te worden betrokken.

Mede omdat de uitkomsten met de middenschool nog onzeker zijn, dient met kracht te worden gestreefd naar verdergaande integratie van diverse vormen van lager en middelbaar

beroepsonderwijs. Ook de integratie LBO-MAVO dient te worden bevorderd.

17 Open school, participatie-onderwijs

Met kracht dienen vormen van tweede weg onderwijs te worden ontwikkeld. Daarbij moet ook aandacht worden besteed aan opleidingen in de sfeer van het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs.

18 Opleidingen onderwijsgegenden

In de komende regeringsperiode moet een begin worden gemaakt met opleidingen die leiden tot een bevoegdheid voor onderwijs aan 4-12 jarigen.

Gezien de maatschappelijke ontwikkelingen in het zuiden van het land dient een nieuwe lerarenopleiding op algemene grondslag te worden gesticht in Eindhoven naast de bestaande katholieke opleidingen.

19 Verzorgingsstructuur

In de komende regeringsperiode moet met kracht de vorming ter hand worden genomen van landelijk gespreide schoolbegeleidingsdiensten.

Coördinatie en rationalisering van onderzoek, leerplanontwikkeling, begeleiding en innovatie is dringend noodzakelijk.

20 Gezondheidszorg

De patiënt behoort in het totaal van de volksgezondheid centraal te staan.

Er dient gestreefd te worden naar niet meer dan vier ziekenhuisbedden per duizend inwoners.

Strengere controle op investeringen in de gezondheidszorg.

Strengere controle op particuliere en ziekenfondstarieven.

Accentverschuiving van intramurale naar extramurale gezondheidszorg, bij voorbeeld door het bouwen van meer poliklinieken en gezondheidscentra.

Snelle doorvoering van de regionalisatie van de gezondheidszorg.

Snelle totstandkoming van algemene volksverzekering met premie naar draagkracht en vrije keuze verzekeraar.

Meer geld voor Sociaal Psychiatrische Diensten (SPD).

Stichting van 'School of Public Health'.

Meer aandacht voor tandheelkunde, zowel preventie als behandeling.

Grote aandacht voor gezondheidsvoorlichting en opvoeding (GVO).

Financieren van de gezondheidszorg via systeem van budgettering.

21 Drugs

In toenemende mate komen aan drugs verslaafden in aanraking met de justitie en in de penitentiaire inrichtingen. Het criminele gedrag is in deze gevallen vaak een gevolg van de verslaving (verslaafd zijn kost veel geld en ten slotte vervalt men tot crimineel gedrag om aan dat geld te komen). Om de oorzaak van het criminele gedrag aan te pakken, moet dus de verslaving aangepakt worden.

Daarvoor zijn de penitentiaire inrichtingen niet adequaat toegerust. De oplossing zou gevonden moeten worden in behandeling in bestaande klinieken of wel in een op te richten speciale afdeling van het penitentiaire ziekenhuis.

22 Welzijnsbeleid

Het welzijnsbeleid vertoont een aantal knelpunten die maken dat cliënten van het kastje naar de muur worden gestuurd; er is een tekort aan coördinatie en in veel gevallen hebben welzijnsorganisaties meer de neiging zich te richten op het eigen voortbestaan dan op de hulpverlening. Er heeft zich een nieuw soort deskundigheid ontwikkeld die de hulpbehoevenden dikwijls afstoot.

Veel zorg kan overbodig worden gemaakt door omstandigheden te scheppen waarin het goed is te leven en vooral op te groeien. Vroege aandacht voor signalering van onwelzijn geeft een beter uitzicht op snel en volledig herstel dan zorg op een later tijdstip. Vroege signalering roept om herkenbare adressen, vlak bij huis, met lage drempels en zonder wachtlijsten, waar men de taken op elkaar heeft afgestemd en leemtes tijdig onderkent. Vroege signalering roept ook om voorzieningen die op zo'n manier deel uitmaken van de dagelijkse leefwereld, dat welzijnszorg niet als 'vreemd' en stigmatiserend wordt ervaren.

Om aan deze hoofdvereisten te voldoen zijn nodig:

stedebouwkundige ontwikkelingen die in samenwerking met wijkopbouwwerk een klimaat scheppen dat onderlinge betrokkenheid van de bewoners in de hand werkt in plaats van tegenwerkt;

sterke bevordering van vrijwilligerswerk waarbij professionele deskundigheid vooral ten dienste staat van dit werk (kadertraining, informatiever-schaffing, stimuleren, waarderen, emotionele steun verlenen, enz.);

inschakeling van welzijnswerkers door aanstellingen in bedrijven, diensten, plaatselijke afdelingen van vak-

bonden enz. in plaats van in afzonderlijke welzijnsstichtingen;

versterking van de eerstelijns voorzieningen in wijk en dorp;

vorming van tweedelijns teams van meer gespecialiseerde deskundigheid die het eerstelijns werk aanvullen en ondersteunen;

functionele netwerken waarin gezondheidszorg, maatschappelijk werk, reclassering, jeugdbescherming en bejaardenzorg (zoveel mogelijk in teamverband) samenwerken;

versterking van de extramurale hulpverlening en uitbouw van meer gedifferentieerde semi-murale voorzieningen;

decentralisatie van het welzijnsbeleid; de eerst verantwoordelijken dienen gemeenten te zijn, terwijl het beleid op lokaal niveau primair wordt gedragen door plaatselijke (niet publieke) organisaties;

het bevorderen van plaatselijke service centra (wetswinkel, ombudsman, burenhulp, gezinshulp in directe zin, bejaardenvervoer, stencilmachine) boven instituties;

een algemeen geldend arbeidsvoorwaardenbeleid voor welzijnswerkers via een CAO, door het Rijk gedragen, met een geleide marktpolitiek (onder controle houden van het aantal van rijkswege opgeleide welzijnswerkers); een herbezinning op de opleiding aan sociale academies;

welzijnswerk als dienstplicht (de plicht om bijvoorbeeld minstens twee jaar van je leven je direct – zonder profijt – in te zetten voor je medemens in nood; een dienstplicht die niet alleen voor jongens maar ook voor meisjes zou moeten gelden);

het steunen van organisaties die hulp verlenen uit 'roeping': (religieuze organisaties, NVSH, Leger des Heils, pastoraat, AA, enz.

23 Oudere of gehandicapte mensen

Het beleid moet erop gericht zijn, dat ouderen en gehandicapten zoveel mogelijk ingeschakeld blijven in het sociale leven. Daartoe zullen ook mogelijkheden moeten worden ontwikkeld om oudere of gehandicapte mensen in hun omgeving nuttige bezigheden te bieden.

Voor wie tijdelijk of langdurig niet in staat is zich in zijn eigen huis te handhaven moet in wijk of dorp opvang worden geboden in een 'wijkhof'. In die wijkhof wordt de zorg geboden van het bejaardenhuis, het verpleeghuis en het verpleeghuis voor psychisch gestoorde bejaarden. Daar kan ook dagverzorging en -verpleging worden geboden.

Het tijdstip van pensionering moet verschuifbaar zijn: vroeger voor wie het werk te zwaar wordt, later voor wie werkklust over heeft. In beide gevallen moet de mogelijkheid van part-time werk openstaan.

Voor wie zich slecht kan verplaatsen dienen betaalbare en aangepaste vervoersmogelijkheden te worden geboden.

Ook in verzorgingstehuizen moet alles in het werk worden gesteld om oudere en gehandicapte mensen hun eigen identiteit te laten behouden en hun bestaan als zinvol te laten beleven.

24 Justitie

De leden van de rechterlijke macht dienen zoveel mogelijk de diverse maatschappelijke stromingen binnen de samenleving te vertegenwoordigen. Daartoe moet de volksvertegenwoordiging meer directe invloed krijgen op de procedure t.a.v. de selectie, de opleiding en de benoeming.

De overzichtelijkheid van het functioneren van de rechterlijke macht moet verbeterd worden. De meest aangewezen weg daartoe is de rechterlijke organisatie herin te delen overeenkomstig de provincies nieuwe stijl of – indien zou blijken dat deze er binnen afzienbare tijd niet komen – overeenkomstig de bestaande provincies.

Te vaak komt het voor dat burgers hun recht niet (kunnen) halen omdat de daaraan verbonden kosten te hoog zijn. De bestaande voorzieningen op dit punt zijn volstrekt onvoldoende. De beste oplossing is een volksverzekering voor kosten van rechtsbijstand en overige proces- en gerechtskosten.

Er zijn mensen die zich in hun eigen land niet veilig weten omdat zij een bepaalde politieke of godsdienstige overtuiging hebben of omdat zij tot een bepaald ras behoren. Hun aantal neemt helaas toe. Nederland heeft als het gaat om het verlenen van gastvrijheid aan deze mensen een naam hoog te houden. Wij zullen, gezien de huidige situatie in de wereld, niet moeten aarzelen het toelatingsbeleid van vluchtelingen te verruimen. Wel zullen we daarbij rekening moeten houden met de geografische beperkingen die ons land nu eenmaal heeft. Extra ruimte voor vluchtelingen zal wellicht gevonden kunnen worden door meer vat te krijgen op het illegale verblijf van vreemdelingen in ons land.

De taak van het gevangenispersoneel wordt steeds zwaarder. Enerzijds omdat men steeds meer te maken

krijgt met moeilijke gevallen, anderzijds door de toename van het aantal buitenlanders. Het personeel moet ook in de komende jaren voor zijn taak berekend blijven. De opleiding moet derhalve worden verbeterd en de salariëring zal navenant moeten worden aangepast.

Ook de burger die gevangenisstraf ondergaat heeft recht op waarborging van zijn rechtspositie t.o.v. de Staat die hem zijn vrijheid beneemt. De vraag of de tenuitvoerlegging van de straf voldoet aan de eisen die de wet en het recht stellen, moet kunnen worden getoetst door een onafhankelijke instantie. Het instellen van een speciale rechter, de detentierechter, is de beste manier om dat te realiseren.

De resocialisatie neemt een belangrijke plaats in binnen de gevangenis. De ontplooiingskansen na de detentie zijn echter niet minder belangrijk, zo niet belangrijker. Een grote moeilijkheid is vaak dat de ex-gedeteneerde geen werk kan vinden. De grootste werkgever in Nederland, de overheid, is één van de werkgevers die terughoudend is als het gaat om het in dienst nemen van ex-gedeteneerden. Daarin moet verandering komen. Om particuliere werkgevers te stimuleren ex-gedeteneerden in dienst te nemen zou een subsidie- en/of garantieregeling te overwegen zijn.

De vrijheidsstraffen (gevangenis en hechtenis) dienen zoveel mogelijk te worden teruggedrongen en vervangen door andere straffen met minder schadelijke gevolgen voor de maatschappij en de betrokkenen zelf (zoals verplichting tot sociale dienst, beperking van bewegingsvrijheid door meldingsplicht, intrekken van rijbewijs ook voor andere dan verkeersdelicten).

De preventieve hechtenis moet zoveel mogelijk overbodig worden gemaakt door het scheppen van andere opvangmogelijkheden buiten het gevangeniswezen.

Alle vormen van detentie dienen zoveel mogelijk in de nabijheid van de woonplaats van de gedetineerde te kunnen worden ondergaan.

De schaalvergroting in het gevangeniswezen moet worden teruggedrongen.

Het gevangeniswezen dient te worden geregionaliseerd.

25 Minderjarigen

Onze kinderen groeien op in een maatschappij die op steeds jongere leeftijd een steeds grotere zelfstandigheid van hen verwacht. Het huidige recht is voor een groot deel gebaseerd op een

maatschappij waarin dat nog anders was. Er is behoefte het recht aan de veranderde maatschappij aan te passen. Daartoe zullen in het bijzonder de rechten van minderjarigen moeten worden uitgebreid.

De kindbescherming dient zoveel mogelijk te worden geïntegreerd met andere vormen van jeugdwelzijnszorg en te worden omgevormd tot samenhangende zorg voor ouders en kinderen.

De schaalvergroting in de kindbeschermingstehuizen moet met kracht worden teruggedrongen.

De noodzaak van uithuisplaatsingen moet zoveel mogelijk worden voorkomen, onder andere door het verbeteren van de hulpverlening aan ouders en gezinnen in de eigen dagelijkse leefwereld (zie ook Welzijnsbeleid) en de uitbouw van dagverblijven en andere semimurale voorzieningen.

Bij uithuisplaatsing dient de opvang te gebeuren in vormen die zo dicht mogelijk aansluiten bij die van andere kinderen. Zowel om stigmatisering tegen te gaan als om de kinderen die ervaringen te laten opdoen die voor hun eigen rol als ouder van belang kunnen zijn.

Het voorzieningenbeleid van de kindbescherming moet met kracht worden geobjectiveerd en geregionaliseerd.

26 Departement

Het departement van Justitie moet worden gereorganiseerd.

27 Staatkundige hervorming

D'66 acht onverminderde vergroting van de kiezersinvloed op de samenstelling van de regering noodzakelijk. Het huidige kiesstelsel staat dit in de weg. Onder de werking van dit kiesstelsel komt de meerderheidsvorming die in een parlementair regeringsstelsel nodig is voor de vorming van een regering pas tot stand na de verkiezingen. De regeringsvorming vereist dan langdurige en voor de kiezers ondoorzichtige onderhandelingen tussen de leiders van de politieke partijen. De uitkomsten van die onderhandelingen onttrekken zich aan de invloed van en toetsing door de kiezers. Het is in het kader van het huidige stelsel zelfs mogelijk dat op grond van één en dezelfde verkiezingsuitslag achtereenvolgens twee politiek tegengestelde regeringen worden gevormd. De moeizaamheid van deze manier van regeringsvorming staat bovendien een juiste werking van de politieke ver-

antwoordelijkheid van de regering en van de ministers afzonderlijk tegenover het parlement in de weg. Hervorming van ons kiesstelsel is om deze redenen geboden. Het kiesstelsel moet op zo'n manier worden veranderd, dat het maken van coalities vóór de verkiezingen in de hand wordt gewerkt in plaats dat, zoals nu, uitstel daarvan tot na de verkiezingen wordt bevorderd.

Een dergelijke verandering van het kiesstelsel vereist een wijziging van de Grondwet. Voorstellen daartoe van de huidige regering zijn gestuit op de tegenstand van een meerderheid in het parlement (vooral VVD, KVP, ARP, CHU en CPN). Hoewel opiniepeilingen hadden aangetoond, dat een meerderheid van de kiezers de veranderingen wenste. Verwacht moet worden, dat de komende kabinetsformatie de noodzaak van de verandering van ons kiesstelsel opnieuw zal onderstrepen en aanscherpen.

Voor D'66 is deze staatkundige hervorming een onderdeel van zijn algemene streven naar meer openheid en democratisering in de besluitvorming. Gezien de nederlaag van de recente regeringsvoorstellen tot hervorming van het kiesstelsel heeft het geen zin hieraan nu een hoge prioriteit te geven. D'66 zal echter voortgaan met het ontwikkelen en uitdragen van voorstellen hiertoe.

Democratisch Socialisten '70

Verkiezingsprogramma 1977

Vrijheid en solidariteit: in redelijkheid

DS'70

DS'70
Herengracht 94, Amsterdam
tel : 020-247793/241812

Inleiding

Het staatsbestel is omvangrijk en ingewikkeld. Daarom moet een verkiezingsprogramma ook vrij uitgebreid zijn, want een ieder, die in het bijzonder in een bepaald onderdeel van het regeringsbeleid belangstelt, moet kunnen zien, welk standpunt DS'70 daarbij inneemt. Maar daardoor loopt iemand met meer algemene belangstelling het gevaar, bij het lezen van het programma door de bomen het bos niet meer te zien of met andere woorden de beginselen, waar DS'70 voor staat, onvoldoende te ontdekken.

Deze inleiding is bedoeld om dit bezwaar enigszins op te heffen.

De beginselen, waardoor DS'70 zich wil laten leiden, zijn reeds gedrukt in de titel van dit programma.

Deze mogen hieronder kort (en dus onvolledig) worden toegelicht.

DS'70 wil:

Vrijheid

Zowel persoonlijke vrijheid, zoals deze slechts in een democratie kan bestaan, hetgeen insluit:

- emancipatie van achtergebleven groepen;
 - afwijzen van te veel overheidsbemoeiing;
 - een inkomensbeleid, dat de nadruk legt op een zo groot mogelijke bestedingsvrijheid voor de individuele burger ('baas in eigen beurs') boven overheidsbetutteling;
- als ook nationale vrijheid, hetgeen insluit:
- voldoende afweer tegen machtsstreven van totalitaire staten, die hun

wijze van leven ook aan anderen willen opdringen.

maar: ... *in redelijkheid*, dus vrijheid in verantwoordelijkheid en geen anarchie, want 'de ware vrijheid luistert naar de wetten' (Jacques Perk) en het recht moet worden gehandhaafd.

Solidariteit

- Nationaal, in het bijzonder met de sociaal-zwakken, bij voorbeeld onder minder validen, bejaarden, zieken, werklozen en laag-betaalden;
- internationaal, onder meer in het kader van de ontwikkelingssamenwerking met de derde wereld.

maar: ... *in redelijkheid*, dus doelbewust optreden tegen alle soorten van misbruik van sociale voorzieningen en liever helpen door middelen te bieden om zichzelf te helpen dan door permanente giften.

Redelijkheid

Hetgeen ook betekent, dat wat het zwaarst is, het zwaarst moet wegen, en dat de meeste aandacht en middelen moeten worden besteed aan de maatregelen, die voor ons welzijn het allerbelangrijkst zijn. Als zodanig ziet DS'70 - naast wat hiervoor al is genoemd - in dit tijdperk ook:

- op korte termijn: het stoppen van de inflatie en het terugdringen van de werkloosheid;
- op middellange termijn: het leefbaar houden van Nederland door te zorgen voor een goed milieu en goede ruimtelijke ordening alsmede een verstandige bevolkingspolitiek.

1 Inrichten van de samenleving

1 Democratie in staat en onderneming

DS'70 wil verdediging en bevordering van de werkelijke waarden van de democratie zowel in de staat als in de samenleving. Eerbiediging van de rechten van de mens dient voorop te staan, hetgeen slechts mogelijk is als het recht heerst en verdraagzaamheid in de onderlinge betrekkingen voldoende tot uiting komt. In de staat behoeven de bestuurders op alle niveaus het vertrouwen van de gekozen vertegenwoordigers van de bestuursorganen, waar bij laatstgenoemden de voortdurende mogelijkheid moeten hebben tot het verkrijgen van informatie, het uiten van hun inzichten en het propageren van hun wensen inzake het te voeren beleid.

Dit betekent:

A In de staat

- a Democratische vormen van inspraak worden nog verder ontwikkeld, echter met behoud van voldoende besluitvaardigheid in het bestuur.
- b Met gerechtvaardigde belangen van minderheden wordt bij de besluitvorming zoveel mogelijk rekening gehouden.
- c Op democratische wijze tot stand gekomen wetten dienen te worden nageleefd.
- d Aan onwettige acties of intimidatie mag niet worden toegegeven.
- e In een sterk geschakeerde bevolking is de bereidheid van een partij tot samenwerking met andere democratische partijen een levensnoodzaak voor de democratie.

- f Polarisatie wordt afgewezen.
- g De overheid dient in woord en daad uit te dragen, dat een democratie eisen stelt aan deelhebbers ten aanzien van onderlinge verdraagzaamheid, eerbiediging van het recht en sociale verantwoordelijkheid.

B In de onderneming

- a De medezeggenschap en de medeverantwoordelijkheid van de werknemers in de bedrijven worden erkend en bevorderd.
- b In de raden van commissarissen van ondernemingen wordt 1/3 van het aantal door de werknemers gekozen.
- c De ondernemingsraad dient te blijven en de ondernemingsleiding dient er deel van te blijven uitmaken. De voorzitter wordt gekozen door de leden van de raad.
- d Slechts bij hoge uitzondering en slechts op grond van zwaarwegende redenen mag de ondernemingsleiding het verschaffen van informatie aan de ondernemingsraad weigeren.
- e De publikatieplicht, die voor naamloze vennootschappen geldt, wordt uitgebreid, zodat bedrijven van voldoende grootte onder andere vennootschapsvormen er ook aan moeten voldoen.
- f In een pluriforme samenleving past een gemengde economische structuur met naast elkaar ondernemingen volgens het kapitalistische en coöperatieve model, bedrijven met arbeiderszelfbestuur, overheidsbedrijven en mengvormen daarvan.

2 Bestuurlijke verbetering

DS'70 wil, dat de democratie goed

functioneert; daartoe dient het bestuur aan hoge eisen van doeltreffendheid en doorzichtigheid te voldoen. Aan zichzelf overgelaten zal een bestuursstructuur veelal steeds ingewikkelder worden. Naar verbetering hiervan en naar vereenvoudiging van bestuurlijke procedures moet voortvarend en volhardend worden gestreefd.

Dit brengt mede:

- a Een gedegen, zakelijke bestudering van de optimale departementale indelingen, van de interdepartementale taakverdeling en coördinatie moet vóór de volgende verkiezing leiden tot het vooraf vaststellen van een doeltreffende regeringsstructuur. Deze mag niet achteraf bij de kabinetsformatie worden veranderd ter wille van partijbelangen.
- b Zowel regering als parlement dienen regelmatig na te gaan of de in afgelopen jaren bestede rijksmiddelen het gewenste effect hebben gehad en daarvan gebruik te maken bij het opstellen dan wel beoordelen van de begroting voor het komende jaar.
- c Bij de reorganisatie binnenlands bestuur mag geen vierde bestuurslaag worden ingevoerd. Een beperkte vergroting van het aantal provincies in de dichtstbevolkte delen van Nederland komt in aanmerking, maar, opdat de afstand bestuurder-burger zo klein mogelijk blijft, wordt een groot aantal 'provincies nieuwe stijl', die taken aan de gemeenten onttrekken, afgewezen.
- d De benoeming van commissarissen der Koningin en van burgemeesters blijft geschieden door de Kroon.
- e Gemeenten en provincies moeten verplicht en in staat zijn om nut en kosten van hun verschillende taken zelfstandig af te wegen; de financiële ver-

houding met het Rijk moet daarop worden afgestemd.

f Het subsidiestelsel wordt vereenvoudigd, waardoor subsidies in de regel alleen door één overheidsorgaan worden verstrekt en in elk geval de beslissing over de subsidie slechts op één plaats behoeft te worden genomen.

g Voor gebieden, waar rekening moet worden gehouden met rampen (bijvoorbeeld van industriële of waterstaatkundige aard) wordt een 'noodbrigade' opgericht, waaraan alle betrokken gemeenten, dienstverlenende instanties en organisaties deelnemen. Voor het in actie komen wordt een draaiboek opgesteld, dat ter goedkeuring wordt voorgelegd aan het provinciale en landsbestuur. De betrokken inwoners dienen hierover te worden voorgelicht.

3 Emancipatie

DS'70 wil, dat zoveel mogelijk mensen hun democratische rechten en vrijheid kunnen beleven en dat de overheid aandacht moet wijden aan groepen, die in dit opzicht in het wettelijk bestel of in het cultuurpatroon (nog) onvoldoende tot hun recht komen.

Dit betekent o.a.:

a De meerderjarigheidsgrens wordt verlaagd tot 18 jaar, terwijl voor minderjarigen wettelijk een geleidelijk groeiende zeggenschap over hun eigen leven wordt verwezenlijkt.

b Man en vrouw dienen gelijke rechten te hebben; op korte termijn dient te worden nagegaan, welke wettelijke bepalingen hiermee in strijd zijn en hoe daarin verbetering kan worden gebracht.

c Beperking van de alimentatieplicht van gescheiden mensen jegens elkaar door normering naar hoogte en duur.

d Voor de overheid zijn alle meerderjarige vrouwen: mevrouw: (zoals alle mannen: meneer zijn). Zowel in de opleiding als in de beroepsuitoefening moet de vrouw gelijke kansen hebben als de man; de overheid geeft hierbij het voorbeeld.

e Naast de velen, die in het huwelijk het traditionele rollenpatroon handhaven, zijn er thans ook echtparen, die dit op maatschappelijk en economisch terrein willen doorbreken. De overheid dient daartoe mogelijkheden te openen door in haar diensten deeltaken voor gehuwden en tweelingbanen in te stellen en te bevorderen dat andere werkgevers haar voorbeeld volgen. Bij de sociale verzekering wordt onder-

zocht in hoeverre 'rolwisseling' mogelijk gemaakt kan en moet worden.

f Bestudeerd wordt hoe men op langere termijn de wetgeving zo kan inrichten, dat deze meer uitgaat van de individuele mens en minder van het echtpaar, zeker als dit zonder kinderen is. Uiteraard dienen daarbij economische schokken of sociale misstanden te worden vermeden.

4 Justitie

DS'70 beseft, dat de democratie een rechtsorde behoeft, die humaan is, maar de burger op straat en thuis de veiligheid biedt zonder welke van welzijn geen sprake is. Een weloverwogen, duidelijk beleid op het gebied van de preventie, opsporing en bestrijding van de misdaad, gebaseerd op een tijdig aan nieuwe omstandigheden aangepaste wetgeving moet de oorzaken van de bestaande gevoelens van onveiligheid in de samenleving zoveel mogelijk wegnemen.

Dit brengt mede:

a Het politie-apparaat wordt uitgebreid en beter toegerust, terwijl de organisatie wordt verbeterd door één Nederlands politiekorps te vormen, bestaande uit territoriale eenheden met een aantal landelijke diensten.

b Met kracht wordt opgetreden tegen onwettige acties.

c Het overheidsapparaat zij optimaal voorbereid op het voorkomen, bestrijden en bestraffen van terreuracties. Het aanzetten tot en deelnemen aan terreuracties dient strafbaar te worden gesteld.

d Ernstige gevolgen van alcohol- en druggebruik vragen – behalve om medisch-sociale maatregelen – ook om een aanpak in de juridische sfeer. De handel in drugs moet met kracht worden bestreden.

e De kinderscherming dient zodanig te worden toegerust dat zij in staat is jongeren met ernstige problemen daadwerkelijk te helpen door deskundige hulp en begeleiding. Te zamen met de erkende particuliere kinderscherming dient een beleidsplan voor de komende jaren te worden opgesteld.

f Gedetineerden in jeugdgevangenis moeten een intern beroepsrecht hebben.

g De adoptiemogelijkheden worden verruimd.

h Er dient een doeltreffende begeleiding te komen voor slachtoffers van misdrijven.

5 Massamedia

DS'70 beseft dat het voor de democratie van levensbelang is, dat de bevolking een goede voorlichting krijgt door een vrije pers, radio en televisie van voldoende verscheidenheid. De overheid dient hiervoor goede mogelijkheden te scheppen, maar zonder beïnvloeding.

Dit brengt mede:

a Voor dagbladen en periodieken geldt het lage BTW-tarief (thans 4%).

b Geen perssubsidie.

c Geen verdere uitbreiding van de STER-reclame.

d Ruimte voor regionale en plaatselijke omroepen; een nauwgezet volgen van de ontwikkeling van de kabeltelevisie.

e Betere controle op de efficiëntie van de bestedingen bij radio- en televisie, opdat kijk- en luistergeld niet ten onrechte wordt verhoogd.

f Ontkoppeling lidmaatschap en abonnement op radio-t.v.-gids van de omroepverenigingen.

g De NOS verleent centrale technische dienstverlening tegen kostprijs aan de omroepgebruikers, inclusief beheer van de studio's en verdere hulpmiddelen. Wat de programma's betreft, beperkt de NOS zich tot duidelijk omschreven, algemene programma's.

2 Samen werken en samen delen

6 Economische zaken

DS'70 wil, dat bij het samen werken de overheid regelend optreedt, alsmede een gezonde economie bevordert. Tot deze taak behoort het herstellen van het vertrouwen in het bedrijfsklimaat in Nederland en het streven naar een volledige en verantwoord over het land gespreide werkgelegenheid.

Dit betekent:

A Algemeen

a Voor een gezonde economische ontwikkeling is in Nederland op het ogenblik bestrijding van de inflatie van beslissend belang.

b Om de hoge kosten van een verantwoord beheer van het milieu te kunnen dragen en een te groot beroep op de schaarse grondstoffen en energiebronnen te voorkomen, zal men aan de groei van de consumptie grenzen moeten stellen, al betekent dit niet, dat de zgn. 'nul-groeidoctrine' (volgens welke de welvaart in Nederland geheel niet meer mag stijgen) moet worden aanvaard.

B Bedrijfsleven

a Ten einde te komen tot een doorbreking van de ongunstige ontwikkeling van de laatste jaren zal – naast maatregelen om het vertrouwen in het bedrijfsklimaat in Nederland te herstellen – ook rechtstreekse stimulering van bedrijfsinvesteringen noodzakelijk zijn, o.a. door zo spoedig mogelijk verlagen van de vennootschapsbelasting, verbeteren van de fiscale investeringsfaciliteiten en het beëindigen van ex-

perimenten op het gebied van gemeentelijk sociaal vestigingsbeleid.

b Stroomlijning en daardoor verkorting van de vergunningenprocedure verdient grote aandacht. Door betere en tijdige voorlichting omtrent het belang van vestiging van nieuwe projecten zal vertraging van de vergunningsverlening door het streven van veronturste individuen en groepen in mindere mate optreden dan thans het geval is.

c De Nederlandse markt is een onderdeel van de Europese markt zodat de Europese samenwerking in het Nederlandse overheidsbeleid met kracht dient te worden bevorderd.

d Essentieel voor het economisch beleid in de komende overheidsperiode moet zijn het zekerstellen van de bestaansmogelijkheid van de zelfstandige ondernemers. De waarde van goedgeleide en in zichzelf gezonde bedrijven en ondernemingen is groot en de expansie van zulke bedrijven en ondernemingen moet worden bevorderd. Bij een goed financieel-economisch beleid zullen veel meer bedrijven dan thans rendabel kunnen zijn.

e Bedrijven, die ongezond zijn, dienen hun bestaan niet door subsidies kunstmatig gerekt te zien.

f Internationale afspraken zijn noodzakelijk om te komen tot een code van goed gedrag voor multinationale ondernemingen.

C Midden- en kleinbedrijf

a De voortdurende stijging van de belasting- en premiedruk vormt een ernstige bedreiging voor de bestaansmogelijkheden van het als regel arbeidsintensieve midden- en kleinbedrijf. Door verlaging van de overheids-

uitgaven en door besparingen bij de sociale voorzieningen kunnen voor het midden- en kleinbedrijf gunstiger voorwaarden ontstaan.

b De invoering van een algemene volksverzekering voor de zware geneeskundige risico's is gewenst.

c Aan winkels en ambachtelijke bedrijven in saneringswijken van stad of dorp moet deskundige voorlichting worden gegeven over mogelijke voortzetting van het bedrijf met verstrekking van vervangende bedrijfsruimte en/of een redelijke schadevergoeding.

d Er moeten geen vergunningen worden verleend voor de vestiging van zgn. 'weilandswinkels', zowel omdat deze winkels de nekslag voor het midden- en kleinbedrijf kunnen betekenen als omdat ze een inbreuk vormen op het landelijk schoon en de verkeersproblemen vergroten.

e Ondernemers dienen binnen redelijke grenzen en tot een door de wet bepaald maximum aantal uren zelf te mogen bepalen op welke uren zij hun zaken willen openstellen.

7 Werkloosheidsbestrijding

DS'70 ziet het samen werken niet alleen als een plicht, maar ook als een recht voor ieder, die daartoe in staat is en zij acht werkloosheid een ramp voor de betrokkenen en hun gezinsleden.

DS'70 wil daarom krachtige maatregelen tot bestrijding van de werkloosheid, die in Nederland tot een onnodig hoog en onaanvaardbaar peil is gestegen. Naast de hiervoor al aangegeven punten tot het gezondmaken van de economie en het bestrijden van de inflatie betekent dit:

a De bouwactiviteit wordt bevorderd, zoals door de aanleg van spoorlijnen, de Hemtunnel en de bouw van parkeergarages ter verlichting van de parkeerproblemen.

b Zwaar en vuil werk moet beter worden beloond, waardoor dit werk voor Nederlanders aantrekkelijker wordt. De thans nog bestaande zuigkracht op buitenlandse arbeiders dient te worden verminderd.

c De werkgelegenheid wordt beter gespreid door handhaving van de selectieve investeringsregeling en bevordering van industrievestiging in streken, waar de werkgelegenheid het ongunstigst is.

d In de wetgeving wordt het begrip 'passende arbeid' verruimd. De mobiliteit van de beroepsbevolking, zowel naar de aard van het beroep als naar de woonplaats, wordt bevorderd; en wel te sterker naarmate de werkloosheid langer duurt en de kans om in het eigen beroep weer aan de slag te komen, kleiner is.

e Voor hen, die in het eigen beroep geen werk kunnen vinden, worden ruimere mogelijkheden voor omscholing geschapen.

f De gewestelijke arbeidsbureaus zullen actiever moeten worden bij het tot elkaar brengen van werkgevers en werkzoekenden.

g Aan opleidingen tot weinig toekomstbiedende beroepen worden minder subsidies toegekend.

h Bij de ontwikkelingshulp wordt meer aandacht gegeven aan de economische factor, t.w. de inschakeling van Nederlandse bedrijven en Nederlandse werkkrachten.

8 Landbouw en visserij

DS'70 beseft dat de landbouwproblematiek bijzondere aandacht van de overheid vereist omdat hierbij het streven naar economische gezondheid is vervlochten met sociale rechtvaardigheid en het behoud van een aantrekkelijk landschap.

Dit brengt mede:

A Landbouw

a Het huidige landbouwbeleid van de EEG voldoet niet aan de eisen en moet zodanig worden omgebogen, dat de blijvende beschermende maatregelen, die thans voor de landbouw gelden, geleidelijk worden afgeschaft. Uiteraard moeten dan regelingen worden ingevoerd die de agrarische on-

dernemers, die hierdoor in moeilijkheden zouden komen, een redelijk inkomen waarborgen; de structurele aanpassing van de bedrijfsfak dient daarbij voorop te staan.

b Beperking van het ruilverkavelingsprogramma tot ten hoogste 30.000 ha per jaar is gewenst. De rente op de voor-gefinancierde bedragen dient te worden verhoogd.

c Veeteelt en akkerbouw zonder of met minder gebruik van chemische middelen verdienen ernstige bestudering en dienen naar gelang van de resultaten van deze studie te worden aangemoedigd. De overheid moet steun geven aan de instandhouding van bosbouw en bijdragen geven opdat de particuliere bossen geen gevaar lopen door verwaarlozing te verdwijnen. Bossen en natuurterreinen, die niet door de eigenaar kunnen worden onderhouden, moeten worden overgenomen door de gesubsidieerde natuurbeschermingsinstellingen of door de overheid zelf.

d Beperkende bepalingen voor de bio-industrie.

e In de agrarische sector dienen enkele noodzakelijke maatregelen te worden genomen. Zo moeten kapitaalsmogelijkheden worden geschapen voor aan moderne eisen aangepaste levenskrachtige boerenbedrijven ten einde versnippering door bij voorbeeld vererving te voorkomen.

B Visserij

a In het kader van de visvangstbeperking dient op Europees niveau te worden overlegd over de herstructurering van de Europese en daarmee ook de Nederlandse vissersvloot. Daarbij moet worden voorkomen, dat de Nederlandse vissers worden gedupeerd door op de resultaten van het overleg vooruit te lopen.

b Vissers die door de vangstbeperking worden gedwongen om hun beroep op te geven of het aantal schepen van hun vloot te beperken dienen door de overheid financieel te worden gesteund.

c Internationaal gemaakte afspraken over vangstbeperking dienen te worden nageleefd. Controle door een daartoe te stichten internationaal controle-apparaat verdient de voorkeur.

9 Verkeer en vervoer

DS'70 ziet het verkeer en vervoer als een belangrijke factor in het economische en sociale leven. Zij wil op dit gebied een duidelijk beleid, dat rekening

houdt met het ruimtegebrek en is gericht op het tegengaan en terugdringen van verkeersongelukken, geluidhinder, luchtverontreiniging en risico bij het vervoer van gevaarlijke stoffen.

Dit leidt tot:

A Vervoer te land

a Een betere ruimtelijke ordening, waardoor een gunstige menging plaatsvindt van wonen, werken, winkelen en recreatie en dientengevolge de vervoersbehoefte afneemt.

b Grote aandacht voor voorzieningen ten behoeve van fietsers en voetgangers, vooral in de binnensteden, bossen en landschapsparken.

c Een zo beperkt mogelijke aantasting van het landschap en binnensteden bij de aanleg van nieuwe verkeersvoorzieningen.

d Bevordering van het openbaar vervoer vooral in en tussen de grotere bevolkingsagglomeraties; o.a. aanleg van de Amsterdam-Almere-spoorlijn; doortrekking van deze spoorlijn naar Lelystad en in de toekomst van Lelystad naar Groningen.

e Het afwegen op welke wijze gemeenschapsgelden in dezen het beste kunnen worden besteed (één nationale vervoerrekening voor alle vormen van verkeer en vervoer), zodat geen kortzichtige, eenzijdige besnoeiingen plaatsvinden.

f Het combineren van de overheidsbijdrage aan de verschillende openbare vervoerbedrijven met een duidelijke taakstelling, waarbij de verschillende vormen van openbaar vervoer, optimaal op elkaar afgestemd hun rol vervullen.

g Subsidiëring van het openbaar vervoer, zodanig dat de tarieven niet sterker stijgen dan het algemene prijspeil en het openbaar vervoer een aantrekkelijk alternatief voor de (particuliere) auto blijft.

h Stimulering van het taxi-gebruik; enerzijds door het bevorderen van voor het publiek betaalbare tarieven en anderzijds door, waar mogelijk, de benuttingsgraad van deze vorm van vervoer te optimaliseren.

i Bevordering van het parkeren op daarvoor geschikte terreinen en in parkeergarages, zodat de straten vrijkomen voor andere functies met in het bijzonder parkeervoorzieningen aan de rand van de stad en bij stations, ten einde de overstapmogelijkheden van de auto op openbaar vervoer te verruimen.

j Het bevorderen van een selectief

autogebruik mede door een goede voorlichting van overheidswege.
k Bevordering van het gebruik van openbaar vervoer door de tegemoetkoming in de reiskosten door de overheid zoveel mogelijk te beperken tot openbaar vervoer.

l Mede in het kader van de werkgelegenheid het streven naar continuïteit in de wegenbouw met voorkeur voor goed onderhoud en verbetering van bestaande wegen boven aanleg van nieuwe wegen.

m Strengere bepalingen voor het vervoer van gevaarlijke en explosieve stoffen, zowel wat betreft het vervoermiddel als de vervoerswegen.

n Bestrijding van de geluidhinder veroorzaakt door het verkeer te land door het stellen van normen enerzijds betreffende de geluidhinderbron, anderzijds betreffende de plaats van nieuwbouw.

o Voor een optimale beheersing van het verkeers- en vervoersproces in Nederland dienen de taken en beslissingsbevoegdheden van de ministeries van Verkeer en Waterstaat enerzijds en Economische Zaken anderzijds te worden herzien.

B. Vervoer in de lucht en te water

a Een snelle beslissing of en zo ja waar en wanneer een tweede internationale luchthaven moet komen, zo mogelijk in internationaal contact met onze buurlanden.

b Bestrijding van geluidhinder bij het luchtverkeer, o.a. door het onthouden van landingsrechten aan vliegtuigtypen, die onaanvaardbare geluidhinder veroorzaken.

c Handhaving van een koopvaardijvloot, onder Nederlandse vlag, van behoorlijke omvang, o.a. door een aan internationale omstandigheden aangepaste fiscale behandeling en door het bevorderen van nautische research.

10 Financiën en inflatiebestrijding

DS'70 beseft, dat het financiële beleid van de overheid een vergaande invloed heeft, zowel op het samen werken als op het samen delen. Zij kent op dit terrein de hoogste prioriteit toe aan een wilskrachtige en volhardende bestrijding van de inflatie. Inflatie leidt tot vele ongewenste inkomens- en vermogensveranderingen, die o.a. spaarders en rechthebbenden op levensverzekeringen en particuliere pensioenen zwaar kunnen treffen; voorts tot ontwrichting van de overheidsuitgaven

en de woningmarkt, tot het opschrijven van de belastingdruk en tot aantasting van de werkgelegenheid. Bij de bestrijding is – naast het loon- en prijsbeleid – het beheersen van de staatsuitgaven door efficiëntie en verantwoordte bezuinigingen een belangrijk wapen.

Daarom:

a Als het georganiseerd bedrijfsleven niet tot sluitende afspraken komt over de inflatiebestrijding en niet in alle geledingen toont die afspraken ook metterdaad na te komen dan moet de regering ondubbelzinnig ingrijpen door middel van strenge inkomens- en prijsmaatregelen.

DS'70 verstaat onder de prijzen uitdrukkelijk ook de tarieven van zelfstandige beroepen.

b Prijsmaatregelen moeten in beginsel ook van toepassing zijn op de overheidstarieven.

c De overheidsuitgaven moeten bij voortdurend aan een kritische toetsing worden onderworpen. Daarbij moet zorgvuldig worden afgewogen de wenselijkheid verschillende overheidsuitgaven tegenover elkaar en tegenover de offers die daarvoor van de bevolking worden gevraagd. Voorbeelden van een dergelijke toetsing zijn o.a. tot in detail uitgewerkt te vinden in het rapport van DS'70 'Uit het slop'; verschenen in januari 1976. Met name moeten belastingen en sociale premies beperkt blijven tot het huidige percentage van het nationale inkomen.

d De inflatiecorrectie moet blijvend worden toegepast. De drukverdeling van loon- en inkomstenbelasting mag niet automatisch en willekeurig worden veranderd als gevolg van de inflatie; belastingverhogingen behoren, als ze gewenst worden geacht, democratisch, dus in het parlement, en bewust tot stand te komen.

e De door onjuist overheidsbeleid en inflatie opgestuwde overheidsuitgaven moeten snel worden gesaneerd en het beleid worden gericht op vermindering van de te zware belastingdruk. Die belastingverlaging zal o.a. dienen te geschieden door verhoging van de belastingvrije voet bij de loon- en inkomstenbelasting tot een bedrag, gelijk aan het minimumloon en door gelijkstelling van ongehuwden beneden 35 jaar met de ongehuwden van 35 jaar en ouder.

f Wettelijk moet worden vastgesteld dat begrotingen van gemeenten sluitend dienen te zijn; hiertoe dienen de financiën van gemeenten te worden gesaneerd.

11 Beleid inzake inkomen en vermogen

DS'70 wil bij het samen delen uitgaan van solidariteit in redelijkheid. Het inkomens- en prijsbeleid, dat gericht moet zijn op alle groepen van de bevolking, dient een streven naar een verdere vermindering van de ongelijkheid in inkomen (waarbij het gaat om het netto-inkomen over de gehele levensperiode) in te sluiten, echter niet zodanig, dat daardoor de bereidheid tot werken en het dragen van verantwoordelijkheid afnemen. Een blijvende, wilskrachtige bestrijding van de inflatie is ook voor een effectief inkomensbeleid een wezenlijke voorwaarde.

Dit leidt tot:

a Bij het geldelijk waarderen van taken en beroepen dient een grotere invloed te worden toegekend aan ongunstige werkomstandigheden.

b Als men sociaal-zwakkeren wil helpen, is het in de regel juist en doeltreffender om de gebruikers direct financiële middelen te verstrekken dan de door hen gebruikte produkten en diensten te subsidiëren. Van dit laatste profiteren ook degenen, die geen steun nodig hebben, terwijl anderzijds zij, die op zichzelf voor subsidie in aanmerking komen er geen profijt van hebben als zij de dienst of het produkt niet wensen. Door uitkering in contanten wordt bovendien de bestedingsvrijheid van deze groepen verhoogd. Verschillende subsidieregelingen dienen in overeenstemming hiermede te worden herzien en heroverwogen.

c Een doordachte spreiding van welvaartsbronnen en werkgelegenheid over het land is nodig voor een rechtvaardige inkomensverdeling.

d De toekomstige werkgelegenheid moet worden veilig gesteld door te voorkomen dat Nederland door een voortgezette sterke prijs- en loonstijging zich als 'te dure leverancier' uit de markt priist.

e De bedragen die zelfstandigen vrij van belastingen kunnen reserveren voor hun oudedagsvoorziening moeten geleidelijk worden verhoogd. De netto AOW-uitkering voor gehuwden wordt gehandhaafd op het netto minimumloon, waarbij de AOW voor ongehuwden en de AWW-uitkeringen bij verhogingen in dezelfde mate meestijgen.

f Het is rechtvaardig, dat een deel van de winst van (bepaalde) bedrijven ten goede komt aan hen die – naast de kapitaalverschaffers – deze winst mogelijk hebben gemaakt. Primair moet daarom een raamwet tot stand komen,

die winstdeling aan eigen werknemers verplicht stelt.

Daarnaast zal een landelijk VAD-fonds moeten worden gecreëerd, waarvan de inkomsten verkregen worden door opcenten op de (verlaagde) vennootschapsbelasting. De bestemming van de gelden uit het VAD-fonds alsmede het beheer hiervan zullen eveneens in de eerder genoemde raamwet moeten worden geregeld.

12 Sociale voorzieningen

DS'70 wil, dat het samen delen zich niet beperkt tot hen, die samen werken, maar dat ook zij, die niet of niet meer kunnen werken daarin volledig worden betrokken. Voor hen, die het werkelijk nodig hebben dienen de voorzieningen niet te worden aangetaast en waar deze nodig zijn, verbeterd. Willen de lasten draagbaar blijven, dan moet misbruik zoveel mogelijk worden voorkomen en de efficiëntie van het stelsel worden verhoogd.

Dit betekent:

- a Vereenvoudiging van het geheel van de sociale verzekeringswetten is mogelijk en dit dient zo snel mogelijk te worden aangepakt.
- b Noodzakelijk zijn voorts een betere organisatie van de sociale verzekering, bestrijding van misbruik en maatregelen om 'oneigenlijk gebruik' van de sociale wetten tegen te gaan, alsmede verruiming van het begrip 'passende arbeid'. Door deze maatregelen kan aan de sterke stijging van de premiedruk een halt worden toegeroepen.
- c Bestudering van de mogelijkheden tot het invoeren van een gedifferentieerde, op premiebetaling gebaseerde, welvaartsvaste pensioenvoorziening boven de AOW, zowel voor loontrekken als voor zelfstandigen.
- d Part-timewerk van werknemers moet, indien het daaruit voortvloeiende inkomen een nader te bepalen grens overtreft, recht op pensioen geven op dezelfde wijze als voor werknemers, die een volledige werkkring hebben.
- e Opheffing van de bevoorrechtiging van ministers, staatssecretarissen, leden van de Tweede Kamer en andere politieke functionarissen wat betreft het percentage waarmee het pensioen jaarlijks wordt opgebouwd.
- f Uitvoering van de voorstellen zoals bepleit in ons rapport 'Sociale zekerheid in een beweeglijke maatschappij'.

3 Zorg voor de toekomst

13 Onderwijs

DS'70 rekent tot de zo noodzakelijke zorg voor de toekomst in de eerste plaats het zo goed mogelijk voorbereiden van de jonge mens op de veranderende wereld, het bevorderen van zijn vermogen om daarin goede beslissingen te nemen en het ontwikkelen van zijn dienstbaarheid aan mens en maatschappij.

Dit betekent:

A *Kleuter-, lager- en voortgezet onderwijs*

- a De samenhang van het kleuter- en lager onderwijs dient te worden bevorderd; regeling hiervan binnen één wettelijk kader is gewenst.
- b Ter ondersteuning van een flexibele onderwijsorganisatie worden bijpassende leerplannen en de daarbij behorende leerpakketten en studietoetsen ontwikkeld.
- c De ontwikkeling van een samenhangend geheel van onderwijs- en vormingsbevoegdheden en van daarbij behorende moderne opleidingen verdient een krachtige aanpak.
- d Stimulering van voortgezette studie boven 16 jaar, op basis van vrijwilligheid; dus geen leerplichtverlenging.
- e De overheid dient te waarborgen dat bij scholing en vorming, zeker waar het maatschappijleer betreft, alle maatschappelijke stromingen tot hun recht komen.
- f Herbezinning op het onderwijs aan gehandicapte en zwakbegaafde kinderen is noodzakelijk.
- g Er moeten meer mogelijkheden komen om tekorten aan onderwijs en

vorming op latere leeftijd in te halen zowel via dag- als avondonderwijs. Bijzondere aandacht krijgen daarbij de bijscholing via het beroepsonderwijs en de moedermavo.

h Voor tijdelijke arbeidsongeschikten en werklozen, dienen er op de praktijk gerichte onderwijsvoorzieningen te komen.

i Voor 4 t/m 12-jarigen dient de leerlingenschaal tot 30 verlaagd te worden, terwijl de mogelijkheden in de kansarme woongebieden om milieuachterstanden te compenseren verruimd worden. Wanneer tussentijds het aantal leerlingen terugloopt, dient tot het einde van het schooljaar het aantal onderwijskrachten gelijk te blijven.

j De criteria voor toelating tot het m.b.o. en h.b.o. dienen zodanig te worden vastgesteld, dat de toegelaten leerlingen ook inderdaad een redelijke kans hebben het onderwijs met succes te volgen. De 'uitval'-percentages moeten omlaag. Het rendement omhoog.

k Een verbreding van het m.b.o. dient te worden gerealiseerd door naast de overwegende theoretische 'stromen' ook meer op de praktijk gerichte 'stromen' in de programma's op te nemen. De verbreding dient te geschieden zonder aantasting van het niveau. Een te ver gaande 'veralgemenisering' van het beroepsonderwijs dient vermeden te worden.

l De overheid dient de emancipatie van de vrouw te bevorderen door een betere voorlichting te geven aan de jongere generatie omtrent maatschappelijke rol en beroepsmogelijkheden van man en vrouw. Voor huisvrouwen die buiten het onderwijsstelsel vallen, dienen kansen geschapen te worden

door het instellen van deeltijd-opleidingen, aangepast zijnde aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid van man en vrouw in het gezin.

m Veranderingen in de onderwijsstructuur dienen pas algemeen te worden ingevoerd of voorgeschreven, nadat zorgvuldig voorbereide en uitgevoerde experimenten, alsmede nauwkeurige kostenanalyse de wenselijkheid hebben aangetoond, en nadat de zekerheid is verkregen dat de resultaten van deze experimenten overdraagbaar zijn.

Onder geen beding mogen experimenten onverantwoorde risico's inhouden voor leerlingen of zonder grondige evaluatie worden gebruikt om veranderingen te forceren. Dit geldt in het bijzonder voor het invoeren van een middenschool en bij het streven naar integratie van schooltypen en het vormen van grote scholengemeenschappen.

n Handhaving voor de eerstkomende jaren van de faciliteiten t.b.v. het onderwijs aan uit Suriname afkomstige leerlingen en het onderwijs aan kinderen van buitenlandse werknemers.

o Handhaving van de verkeerslessen in het onderwijs en meer ruimte voor lessen over het milieu.

B *Hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs*

a Gestreefd wordt naar een verkorting van de nominale cursusduur tot 4 jaar bij het hoger beroepsonderwijs en 5 jaar bij het wetenschappelijk onderwijs; dit in samenhang met maatregelen ter bevordering van post-academisch onderwijs.

b De huidige wetgeving inzake wetenschappelijk onderwijs (WUB) wordt

aan een kritische herbezinning onderworpen.

c Gepaard gaande met een adequate studiefinanciering moet de eigen bijdrage van de student aan zijn studie worden verhoogd. Indien studententstops voor bepaalde studierichtingen onvermijdelijk zijn, verdient verzwaaring van de eisen voor toelating de voorkeur boven loting.

d Een 'open universiteit' verdient met spoed tot stand te komen, waarbij hulpmiddelen als schriftelijk onderwijs, radio en televisie intensief worden gebruikt naast persoonlijk contact tussen docenten en studenten.

C Financiering van het onderwijs

a DS'70 acht een groter kostenbesef en een redelijke kostenverdeling bij financiering van het onderwijs in en buiten de school dringend noodzakelijk. Daarbij dient een relatie te worden gelegd tussen profijt dat de gemeenschap resp. het individu van deelneming aan een onderwijssoort heeft alsmede de mate waarin de gemeenschap resp. het individu aan de kosten daarvan bijdraagt.

b Zo dient het leerplichtig onderwijs geheel door de overheid d.w.z. door alle belastingbetalers te worden bekostigd; het hierop aansluitend onderwijs, waarbij de algemene vorming voorop staat, grotendeels. Bij het hoger beroeps- en het wetenschappelijk onderwijs dient de eigen bijdrage groter te zijn. Onderwijs tenslotte, dat uitsluitend of nagenoeg uitsluitend persoonlijk belang heeft voor de betrokkenen dient nagenoeg geheel door de betrokkenen te worden bekostigd.

c Vergroting van de doeltreffendheid van de schoolorganisaties kan een belangrijke bijdrage zijn tot beperking van de stijging van kosten van het onderwijs.

d Het dient te worden gestimuleerd, dat schoolgebouwen buiten schooltijd ter beschikking worden gesteld voor buitenschoolse vormingsbehoeften waarbij een goede regeling moet worden getroffen voor verrekening van de hierdoor gemaakte additionele kosten.

e Er dient te worden gestreefd naar gezamenlijke bouw en gezamenlijk gebruik van daarvoor in aanmerking komende gemeenschapsruimten, zoals gymnastieklokalen, aula's e.d. voor bijzonder en openbaar onderwijs.

f Voor alle studerende van 18 jaar en ouder wordt de kinderbijslag afgeschaft. De middelen voor studiefinanciering worden rechtstreeks door de overheid dan wel door het garanderen van een lening ter beschikking van de

studerende gesteld, waardoor de student onafhankelijk van zijn ouders kan zijn.

14 Wetenschapsbeleid

DS'70 erkent de betekenis van de wetenschap voor de cultuur en voor het oplossen van de problemen waarvoor de mensheid zich nu en in de toekomst ziet geplaagd. DS'70 wil, dat Nederland zijn eervolle plaats in het wetenschappelijk onderzoek blijft bezetten, maar beseft, dat de zeer hoge kosten ervan dwingen tot een voorzichtig beleid en het stellen van prioriteiten.

Daarom:

a Met behoud van fundamenteel onderzoek over een breed scala van onderwerpen wordt in het bijzonder het speurwerk bevorderd naar voor de maatschappij belangrijke problemen (b.v. milieu-vriendelijke vormen van energieproductie, de invloeden van verontreiniging en processen op de mens en natuur, psychologische gevolgen van moderne levenswijzen, alsmede het gebruik van multidisciplinaire onderzoeken voor maatschappelijke verschijnselen).

b Het blijven toekennen van een centrale plaats bij vooral het fundamentele onderzoek aan de universiteiten en hogescholen gaat gepaard met een selectieve toewijzing van kostbare onderzoeksuitrustingen aan één of enkele instellingen, zodat voor een diepgaand onderzoek een specialisatie kan worden ontwikkeld, die tot kwaliteitsverhoging en kostenbesparing leidt.

c Met het scheppen van ingewikkelde organisatievormen voor het wetenschappelijk onderzoek (b.v. sectorraden) wordt voorzichtigheid betracht; experimentele invoering op enkele gebieden verdient de voorkeur boven onvoldoende getoetste kostbare organisaties voor het gehele terrein.

15 Ruimtelijke ordening

DS'70 beseft, dat bouwkundige en waterstaatswerken een lange levensduur hebben. Wat op dit terrein tot stand komt bepaalt niet alleen in sterke mate het toekomstbeeld van Nederland, maar ook welke problemen zich dan zullen voordoen bij wonen, werken, recreatie en vervoer in hun onderlinge verwevenheid. Zorg voor een weloverwogen ruimtelijke ordening is daarom van groot belang.

Dit betekent:

a De gebundelde deconcentratie blijft de algemene richtlijn voor het landelijk ruimtelijk beleid.

b De centrale open ruimte wordt gespaard.

c Natuurgebieden (nationale parken) moeten in stand blijven en waar mogelijk worden uitgebreid. Het instellen van landschapsparken dient voortgang te vinden, waarbij een goed samengaan tussen agrarisch gebruik, recreatie en natuurgebied grote aandacht verdient.

d Locatiesubsidies worden gebruikt om woningbouw op de ruimtelijk juiste plaatsen aantrekkelijk te maken.

e In ons ruimtelijk beperkt land dient de overheid zeggenschap te hebben over het gebruik en beheer van grond. Particulier eigendom van grond mag geen gelegenheid bieden tot speculatiewinsten.

f Onteigening geschiedt in beginsel op basis van gebruikswaarde.

g Gemeenschapseigendom van de grond wordt bevorderd. Verkoop van gemeenschapsgrond mag slechts bij hoge uitzondering plaatsvinden. Bij verkoop van grond dienen gemeenten voor de verwezenlijking van bestemmingsplannen e.d. een voorkeursrecht tot aankoop tegen actuele taxatiewaarde van de grond te bezitten.

h Stadsvernieuwing is een nationale zaak, waarvoor de offers grotendeels nationaal worden gedragen.

i De ervaring met stadsvernieuwing in alle steden wordt bestudeerd en centraal verwerkt; het beleid wordt hieraan zo snel mogelijk aangepast; voorshands lijkt nadruk te moeten vallen op kleinschalige, aangepaste nieuwbouw volgens het bestaande stratenplan met buurt- en wijkverbetering door groenvoorziening en woonerven met speelgelegenheid. Voor de grote steden met omvangrijke negentiende eeuwse wijken zal een meer ingrijpende aanpak nodig zijn.

16 Milieuhygiëne

DS'70 ziet de groei van de bevolking en het toenemend gebruik van vervuilende stoffen in de industrie, landbouw en de gezinnen als een ernstige bedreiging van het milieu, waardoor het welzijn reeds op korte, maar vooral op lange termijn sterk kan achteruitgaan. Vervuiling moet worden tegengehouden en ter verbetering van het milieu zijn noodzakelijk; de daarvoor nodige materiële offers moet Nederland aanvaarden.

Dit betekent:

a De overheid moet het voorbeeld geven in het milieubewust handelen en ten aanzien van milieu-overtreders een actief opsporingsbeleid voeren met gebruik van alle beschikbare wettelijke middelen.

b Met voortvarendheid moet worden gewerkt aan het aanpassen van de hinderwet aan de laatste ontwikkelingen op dit gebied. Waar nodig worden wettelijke bepalingen inzake de milieu-bescherming uitgebreid.

c Er worden normen vastgesteld voor de maximaal toelaatbare afval- en warmtebelasting. Onderzoek wordt bevorderd naar nieuwe technieken voor zuivering van afval en kringloop-processen.

d De richtlijn blijft dat 'de vervuiler betaalt', maar het vermijden van vervuiling door kringloopprocessen en zuivering ter plaatse zonder betaling aan de overheid verdienen de voorkeur boven het lozen van afval met betaling voor centrale zuiveringen. De overheid bevordert de eerstgenoemde methode door het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek op dit terrein en waar mogelijk door fiscale verlichting voor de benodigde investering.

e De rijks- of provinciale overheid moet waar nodig financiële steun verlenen aan gemeenten en waterschappen bij het aanschaffen van milieuzuiverende installaties om te voorkomen, dat de geringe financiële draagkracht van deze bestuursorganen een belemmering zou zijn bij de uitvoering van de wettelijke bepalingen. In principe dienen de heffingen voldoende hoog te zijn om de exploitatiekosten van deze installaties te kunnen dragen.

f Streven naar een aanpak van de vraagstukken van milieuverontreiniging in internationaal verband. Voor het stroomgebied van Rijn en Maas moet het beheer worden gecoördineerd.

g Persoonlijke verantwoordelijkheid voor een goed milieu wordt gestimuleerd via onderwijs en voorlichting, gekoppeld aan een goede publieke verslaggeving.

h Uiterste zorg wordt besteed aan het zo rijk mogelijk geschakeerd houden van het milieu in ons dichtbevolkte land.

i Een krachtig beleid wordt gevoerd, hetwelk is gericht op het behoud en de uitbreiding van natuurgebieden, o.a. door bestuurslichamen in te stellen. De Waddenzee dient behouden te blijven en onder één beheer te worden gesteld. Grote aandacht moet worden besteed aan de Noordzee als veelzijdig rijk milieu. Op deze zee vinden veel lo-

zingen plaats (via rivieren en op zee; dumping van vast afval, toenemende scheepvaart en toenemend risico voor ongelukken met tankers, olie- en gaswinningen, plannen voor de bouw van industriële eilanden, conflicten onderling en met visserij), een internationaal niemandsland, dat op korte termijn een krachtiger aanpak behoeft.

j Kernenergiereactoren t.b.v. elektriciteitscentrales en industrie mogen niet eerder worden gebouwd in of nabij dichtbevolkte agglomeraties, dan nadat een beveiliging is ontwikkeld, die volgens de laatste inzichten het risico voor de omgeving beperkt tot een aanvaardbaar niveau.

17 Energiebeheer

DS'70 acht het dringend nodig dat, ter wille van de toekomst, de energie verstandig wordt gebruikt, zowel ter besparing op de eindige grondstoffen-voorraad als ter bescherming van het milieu. Het beleid moet zich richten zowel op de consumptie als op de productie van energie.

Dit betekent:

a Voor wat betreft de particuliere consumptie dient de groei van het binnenlands energieverbruik minder sterk te zijn dan de bevolkingsgroei. Bij het industrieel verbruik geldt een dergelijke koppeling niet; de nodige zorgvuldigheid moet hier evenwel in acht worden genomen.

b Goede voorlichting moet worden gegeven ten aanzien van energiebesparende maatregelen in woning, openbare gebouwen en het verkeer. Onderzocht dient te worden op welke wijze kan worden voorkomen, dat gebruiksartikelen met een relatief hoog energieverbruik (doch meestal met een lage aanschafwaarde) in de handel worden gebracht.

c Reclame en andere stimulerende maatregelen tot bevorderen van energieverbruik moeten worden afgeschaft.

d Aan buitenlandse energievraag moet worden voldaan in overeenstemming met onze energievoorraad en de produktiemogelijkheid van de energiebedrijven (elektrische centrales en oliaffinaderijen) zonder deze te behoeven op te voeren of uit te breiden.

e Een goede coördinatie van onderzoek is essentieel; een bundeling van kennis en ervaring van de ontginners van energiestoffen en van de bedrijven, die energie muteren en distribueren moet worden tot stand gebracht. De

bestaande organisaties op dit terrein dienen te worden geactiveerd.

f Er dient onderzoek te worden verricht naar nieuwe energiebronnen of methoden, waarbij ruime aandacht moet worden geschonken aan vormen als wind- en zonne-energie en kernfusie.

g Onderzoek naar de mogelijkheid van hergebruik van opgewarmd koelwater van industrie en geloosd water van elektrische centrales krijgt een hoge prioriteit.

h Indien toepassing van kernsplittingsenergie niet vermeden kan worden, dan dient dit met maximale zorgvuldigheid te geschieden. Dit betekent o.m. dat het afval optimaal wordt gezuiverd t.b.v. de terugwinning van zoveel mogelijk nieuwe 'brandstof' zodat de omvang van het echte afval zoveel mogelijk wordt teruggebracht.

18 Bevolkingsbeleid

DS'70 ziet de huidige bevolkingsgroei in de wereld als de – na het gevaar van een atoomoorlog – ernstigste bedreiging van de mensheid. Op nationale schaal bestaan weinig mogelijkheden om tot de afwendende van deze dreiging bij te dragen, terwijl de kansen op stabilisatie van de Nederlandse bevolking in de laatste jaren sterk zijn verbeterd. Toch vraagt in ons dichtbevolkte land het tegengaan van de bevolkingsgroei voortdurende aandacht.

Dit betekent:

a Een verantwoorde gezinsvorming wordt bevorderd, o.m. door voorlichting op ruime schaal, ook in het onderwijs.

b Immigratie wordt niet bevorderd, doch op verantwoorde wijze tegengegaan (dit mede door een zodanig beleid, dat de eigen bevolking alle benodigde arbeidsplaatsen kan vervullen).

4 Aandacht voor de mens

19 Welzijnzorg

DS'70 is ervan overtuigd dat de grote meerderheid van de Nederlanders op basis van hun inkomen uit arbeid, pensioen of sociale voorzieningen in staat is zelfstandig met het leven in het reine te komen en daarbij geen persoonlijke hulp of begeleiding behoeft. Aan hen, die daaraan wel behoefte hebben, dient de overheid mogelijkheden te bieden om hulp of steun te verkrijgen, terwijl zij voor groepen, die in de maatschappij dreigen te kort te komen, moet zorgen voor aangepaste voorzieningen. Dit welzijnswerk moet zoveel mogelijk worden gerealiseerd in de directe omgeving van de betrokkenen. Daarbij zullen beroepskrachten en vrijwilligers nauw moeten samenwerken; het is een taak van de overheid de bereidheid om vrijwillige hulp te bieden te stimuleren. Succes daarbij is slechts mogelijk als het subsidiesysteem wordt ontdaan van bevoogdende trekken.

Dit betekent o.a.:

- a* Bij de voorzieningen t.b.v. jongeren dient de coördinatie tussen de verschillende overheidsinstanties te worden verbeterd. De financiering dient niet door verdeelde subsidies van rijk en gemeenten plaats te vinden; een rijksbijdrageregeling aan de gemeenten verdient de voorkeur.
- b* Bejaarden dienen zo lang mogelijk in staat te worden gesteld hun zelfstandigheid en mobiliteit te bewaren en aan de gemeenschap deel te nemen.
- c* De ouder wordende mens moet een gevoel van veiligheid en geborgenheid in zijn eigen omgeving ervaren; om dit te bereiken moet een net van voorzieningen tot stand worden

gebracht. Het bouwen van kleine groepjes bejaardenwoningen temidden van andere woningen kan hiertoe bijdragen.

d Gehandicapten moeten als volwaardige leden van de maatschappij kunnen functioneren, waartoe voorzieningen nodig zijn bij het onderwijs, openbare gebouwen, het openbaar vervoer, in het verkeer en bij de woning- en stedenbouw.

e Hoewel moet worden voorkomen, dat Nederland een immigratieland wordt, hebben hier aanwezige Molukkers, Surinamers, buitenlandse arbeidskrachten e.d. gelijke aanspraak op de welzijnzorg als Nederlanders. Daarbij dient enerzijds ruimte te worden gelaten voor een beleving van de eigen culturele waarden, maar anderzijds voor hen, die zich hier blijvend willen vestigen, een integratie in de Nederlandse samenleving te worden bevorderd. De zorg voor Nederlandse minderheidsgroepen (b.v. woonwagengebwoners) moet op overeenkomstige beginselen berusten.

20 Volksgezondheid

DS'70 acht de bevordering van de volksgezondheid een belangrijke overheidstaak. Hoofddoel is daarbij het helpen van de mens om zich geestelijk en lichamelijk te handhaven in zijn omgeving zonder gebruik van vluchtmiddelen en om de voor hem optimale gezondheid te bereiken. Het recht op voor allen gelijkwaardige aandacht en behandeling is een grondslag voor het beleid. Preventie moet een groeiende betekenis krijgen en de mondigheid van de patiënt moet worden erkend en geëerbiedigd.

Daartoe wenst DS'70:

a Goede en begrijpelijke inlichtingen aan de patiënt over ziekten en behandeling en geen sterker bevoogding dan voor de behandeling strikt nodig is.

b Behoud van de huisarts als centrale figuur in de eerste-lijns-gezondheidszorg, met de daarvoor noodzakelijke continue medisch-theoretische en praktische bij- en nascholing.

c Bevordering van experimenten met werken in teamverband (b.v. in wijkgezondheidscentra) alsmede met artsen in loondienst met zorgvuldige toetsing van de baten en de kosten ervan; aan de resultaten hiervan wordt het beleid aangepast.

d Het zorgvuldiger op elkaar afstemmen van de bouw van ziekenhuizen, verpleegthuizen, verzorgingstehuizen; en van bijzondere specialisatie (ter voorkoming van doublures van kostbare apparatuur).

e Stimuleren van wijkverpleging en andere vormen van extramurale gezondheidszorg, waardoor de behoefte aan verpleegthuizen en ziekenhuizen afneemt.

f Bevordering van de invoering van een standaardlaboratoriumuitrusting.

g Bevordering van het loondienstverband voor specialisten.

h Nadruk op de voorlichting over de gevolgen van roken, drinken van alcoholische dranken en gebruik van verdovende en verslavende middelen.

i Het aanpakken van het alcohol- en drugprobleem zowel vanuit de juridische als vanuit de medisch-sociale sfeer.

j Er dient een medisch, sociaal en juridisch verantwoorde regeling tot stand te komen voor vraagstukken als abortus en euthanasie. In vraagstukken als deze is voor DS'70 bepalend

dat een ieder, dus ook elk partijlid, daarbij de vrijheid heeft zijn standpunt naar eigen inzicht te vormen.

21 Volkshuisvesting

DS'70 beschouwt de woning als een eerste levensbehoefte en wil dat zowel in het belastingstelsel als bij het subsidiebeleid tot uitdrukking brengen. De lange levensduur van woningen maakt het noodzakelijk dat de overheid grote aandacht blijft geven aan het aantal en de kwaliteit waarin en de plaats waar woningen worden gebouwd.

Dit brengt mede:

- a Allen, die daartoe in staat zijn, dienen de aan het wonen verbonden kosten zelf op te brengen.
- b De bouw van woningen en ook het onderhoud van woningen wordt niet belast met een BTW-tarief van 18%, maar van 4%.
- c De algemene objectsubsidies worden afgeschaft, behalve voor bijzondere woningsoorten (bouw voor gehandicapten en andere speciale categorieën, experimentele bouw).
- d Voor minder draagkrachtigen moet individuele huursubsidie een goede huisvesting mogelijk maken. De normaal te achten huurquote dient geleidelijk te worden opgevoerd tot een waarde, die overeenkomt met de gestegen welvaart.
- e Het eigen woningbezit wordt bevorderd.
- f Geen verkoop van gemeentewoningen aan particulieren zolang de woningnood ter plaatse nog groot is.
- g De verschillen in huur tussen gelijkwaardige, maar op verschillende tijden gebouwde woningen moeten verdwijnen.
- h Het bouwbeleid wordt gericht op het terugdringen van woningschaarste en op verbetering van het woningbestand.
- i Gebieden en groepen, die nog lijden onder woningschaarste dienen bij het bouwbeleid voorrang te hebben (dit betekent o.a. grotere contingenten woningen voor één- of twee-persoons-huishoudens en wooneenheden voor grote gezinnen).
- j De voortdurend dalende lijn bij de woningbouw in de afgelopen jaren dient te worden omgebogen.
- k Het woningbouwprogramma wordt afgestemd op behoefte-onderzoek, regionaal opgezet en bijgehouden. Met verantwoorde wensen van de bevolking t.a.v. woonvorm, woningontwerp en vormgeving van buurt en wijk wordt rekening gehouden.

/ De warmte- en geluidsisolatie van nieuwe woningen wordt opgevoerd tot de kwaliteit 'goed' van de normen.
m Veel aandacht wordt besteed aan maatregelen ter opvoering van de efficiëntie, zowel op het terrein van de bestuurlijke voorbereiding en beslissing als van het ontwerp en bouwen.

22 Consumentenbeleid

DS'70 constateert, dat de in de huishoudingen gebruikte artikelen sterk groeien in aantal, alsmede in diversiteit van aard en samenstelling, terwijl het productieproces ervan voor de burger ondoorzichtig blijft. DS'70 wil daarom, dat de overheid maatregelen treft om de consument te beschermen tegen schadelijke en gevaarlijke producten, tegen valse voorspiegelingen bij reclame en tegen agressieve verkoopmethoden.

Dit betekent o.a.:

- a De Warenwet wordt uitgebreid tot een actief instrument van consumentenbeleid. De consumentenorganisaties worden bij de voorbereiding en toepassing van maatregelen doeltreffend betrokken.
- b Voor alle industrieproducten, die hiervoor in aanmerking komen, wordt genormaliseerde etikettering verplicht gesteld. Daarmede worden in voor de consument begrijpelijke taal gegevens verstrekt over het gebruik, de veiligheid, het milieunadeel en het energieverbruik. Op verpakte artikelen van dagelijks verbruik moeten duidelijk zijn vermeld: uiterste consumptiedatum, prijs, hoeveelheid, samenstelling en prijs per eenheid, zodat de consument in één oogopslag prijs en kwaliteit bewust kan vergelijken.
- c Het gebruik van chemische kleurstoffen en smaakstoffen in levensmiddelen wordt aan nauwe banden gelegd. Het moet mogelijk worden van producten, waarbij de negatieve aspecten voor gebruiker, milieu en energievoorziening overwegen, de afzet door accijnzen te bemoeilijken of zelfs te verbieden.
- d De overheid gaat misleidende en agressieve reclame en verkoopmethoden tegen.
- e Verbetering brengen in de rechtspositie van de consument. Procederen kan eenvoudiger en goedkoper.
- f Meer bekendheid wordt gegeven aan de adressen van de officiële instanties waar klachten over overtredingen van de Warenwet, prijsmaatregelen e.d. ter bescherming van de consument kunnen worden ingediend.

23 Kunst

DS'70 acht de kunst belangrijk voor het menselijk welzijn en wil, dat iedere burger de mogelijkheid krijgt, dit te ervaren. Zij ziet als taak van de overheid om de kostbare, uit het verleden stammende kunstuitingen (museum, toneel, orkesten, opera) door subsidiëring in stand te houden en deze zo doende door te geven aan het nageslacht. Dit dient echter in redelijke mate te geschieden, zodat er meer ruimte komt voor een beleid, gericht op eigen activiteit op het ontvankelijk maken voor kunst.

Dit betekent:

- a Gedurende de leerplichttijd bevordering van de culturele vorming door het zelfdoen aan muziek, dans, gymnastiek, schilderen, boetseren, toneelspeken, enz.
- b Het besturen van culturele en vormingsactiviteiten zoveel mogelijk overlaten aan de burgers. Een democratisch opgebouwd verenigingsleven verdient de voorkeur boven stichtingen en overheidsinstellingen.
- c Zodanige reorganisatie van het toneel- en orkestwezen dat met dezelfde menskracht een grotere differentiatie ontstaat, opdat de burger meer keuze heeft.
- d Voorrang aan hulp bij introductie van kunstenaars in de samenleving boven automatisch voortdurende staatsverzorging.
- e Het rechtstreeks en vroegtijdig betrekken van kunstenaars bij de vormgeving van het woonmilieu.

24 Recreatie en sport

DS'70 beseft, dat de toegenomen vrije tijd behoefte schept aan meer recreatieve activiteiten en dat de sportbeoefening, waarbij het lichaam de functie herkrijgt, die het overigens in het gemechaniseerde maatschappelijke leven heeft verloren, daarbij een belangrijke plaats verdient. DS'70 wil, dat de overheid ruimte schept voor deze activiteiten, daarbij de eigen organisaties van recreanten en sportbeoefenaars stimuleert, maar ook mogelijkheden schept voor groepen die zonder dit van recreatie en sport verstoken dreigen te blijven.

Dit betekent:

- a Sterke bevordering van openlucht-recreatie in en nabij woonkernen.
- b Scheppen van gelegenheden tot recreatie in nationale parken en nationale landschapsparken met het in

acht nemen van de eisen van natuurbehoud.

c Uitbreiding van mogelijkheden tot recreatieve sport, zoveel mogelijk in samenwerking met de georganiseerde sportwereld. Een democratisch opgebouwd verenigingsleven verdient de voorkeur boven stichtingen en overheidslichamen.

d De subsidies voor beroepssport beperken tot het verhuren van accommodaties in het bezit van de overheid, tegen een huur waarin de kapitaalslasten niet verrekend zijn.

e De overheid gaat verruwing in de sport tegen, in overleg met de betreffende organisaties.

De Nederlandse Sportraad heeft in 1970 een advies uitgebracht over de sport in Nederland. Het advies is gebaseerd op de volgende principes:

- a. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- b. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- c. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- d. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- e. De sport moet openbaar en democratisch zijn.

De Nederlandse Sportraad heeft in 1970 een advies uitgebracht over de sport in Nederland. Het advies is gebaseerd op de volgende principes:

- a. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- b. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- c. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- d. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- e. De sport moet openbaar en democratisch zijn.

De Nederlandse Sportraad heeft in 1970 een advies uitgebracht over de sport in Nederland. Het advies is gebaseerd op de volgende principes:

- a. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- b. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- c. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- d. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- e. De sport moet openbaar en democratisch zijn.

De Nederlandse Sportraad heeft in 1970 een advies uitgebracht over de sport in Nederland. Het advies is gebaseerd op de volgende principes:

- a. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- b. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- c. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- d. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- e. De sport moet openbaar en democratisch zijn.

De Nederlandse Sportraad heeft in 1970 een advies uitgebracht over de sport in Nederland. Het advies is gebaseerd op de volgende principes:

- a. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- b. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- c. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- d. De sport moet openbaar en democratisch zijn.
- e. De sport moet openbaar en democratisch zijn.

25 Buitenlands beleid

DS'70 wil, dat het buitenlands beleid is gebaseerd op realiteitszin, in het bijzonder op erkenning van het feit dat Nederland een klein land is met weinig invloed op de wereldproblemen. Binnen dit kader dient het beleid – naast het behartigen van de belangen van Nederland en van Nederlanders in het buitenland – het bevorderen van algemene vrede, veiligheid en sociale rechtvaardigheid te omvatten, benevens het opkomen voor eerbiediging van de rechten van de mens. Nederland is daarbij aangewezen op samenwerking met gelijkgezinde staten.

Dit betekent:

A Europese politiek

a De Europese gemeenschap dient zo spoedig mogelijk te worden uitgebouwd tot een Europese politieke unie, omdat de nationale staat steeds minder voldoet als kader ter oplossing van belangrijke politieke, sociale en economische problemen en de politieke stabiliteit in Midden- en West-Europa hiermee is gediend.

b De economische integratie wordt verdiept.

c Door een gemeenschappelijke buitenlandse politiek moet Europa een groter gewicht verkrijgen in de huidige mondiale verhoudingen.

d De democratisering van de Europese besluitvorming eist een aanzienlijke uitbreiding van de bevoegdheden van het in 1978 rechtstreeks te kiezen Europese Parlement. Evenzeer is het noodzakelijk dat de politieke rol van de Europese Commissie wordt versterkt.

e Meerderheidsbesluitvorming in de Europese ministerraad dient te worden ingevoerd.

f De defensiesamenwerking in Europees verband wordt vergroot voorzover zulks geen afbreuk doet aan de effectiviteit van het NAVO-bondgenootschap. Op korte termijn betekent dit vooral het streven naar een grotere samenwerking op het gebied van materieel.

g De ontwikkelingshulp van de lidstaten dient hoofdzakelijk via de Europese Economische Gemeenschap te lopen.

h Ernstig moet worden gestreefd naar daadwerkelijk onderlinge afstemming van nationale beleidsvoorstellen op economisch, sociaal, budgettair, fiscaal en monetair terrein.

i Voor de industriële sectoren, die in moeilijkheden verkeren, wordt een Europees herstructureringsbeleid gekoppeld aan een beleid gericht op werkgelegenheidschepping in technisch hoogwaardige industrieën.

B Veiligheidsbeleid

a Zolang en voorzover een algemene vrede en veiligheid niet mondiaal kan worden verwezenlijkt, biedt een politiek en strategisch evenwicht in de wereld voor deze verwezenlijking de enige mogelijkheid. Aangezien de Noord-atlantische Verdragsorganisatie thans het enige bestaande instrument is voor handhaving van het strategische evenwicht als grondslag voor het bereiken van een politiek evenwicht, is de veiligheid en de politieke beslissingsvrijheid in Nederland slechts verzekerd door continuering van het lidmaatschap van de NAVO.

b De volledige uitvoering van de resultaten van de CEVS (Conferentie voor Europese Veiligheid en Samenwerking) alsmede de constructieve en op evenwichtige resultaten gerichte opstelling van alle deelnemers aan de MBFR (Mutual and Balanced Force Reduction)-onderhandelingen, dienen voortdurend als toetsstenen voor de ontspanningspolitiek in Europa te worden beschouwd.

c De NAVO-strijdmacht dient zodanig van omvang en samenstelling te zijn, dat daaruit een geloofwaardige, niet-provocerende afschrikking en verdedigingsbereidheid blijkt.

De nationale NAVO-bijdrage dient in overeenstemming te blijven met de door het bondgenootschap geformuleerde eisen, gericht op:

- afschrikking en crisisbeheersing;
- de verdediging van West-Europa;
- de maritieme beveiliging van de Atlantische Oceaan, de Noordzee en het Kanaal.

C Mondiale problemen

a Een vredesregeling in het Midden-Oosten dient het recht van Israël en de andere staten aldaar op een bestaan binnen veilige en erkende grenzen te eerbiedigen. Deze vredesregeling dient tevens een oplossing te bewerkstelligen voor het vraagstuk van de Palestijnen.

b Nederland moet actief blijven bijdragen aan verbetering van het functioneren van de Verenigde Naties in de politieke besluitvorming.

c Via de daartoe passende organen moet Nederland voor de onderdrukten opkomen.

26 Ontwikkelingssamenwerking

DS'70 stelt als uitgangspunt voor het ontwikkelingsamenwerkingsbeleid de stringente eis van internationale solidariteit.

Dit betekent:

- a Geen hulp dient te worden verleend aan landen, die hun beleid richten op de vernietiging van de democratische staatsvorm of de hulp gebruiken – direct of indirect – voor agressieve doeleinden.
- b De Nederlandse bijdrage aan de internationale hulpverlening dient te blijven gebaseerd op de criteria, zoals vastgelegd in de strategie voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium (1971–1980) van de Verenigde Naties.
- c Nederland levert een positieve bijdrage aan het ontwikkelingsbeleid van de Europese Economische Gemeenschap (EEG). De overeenkomst die de EEG heeft gesloten met de Afrikaanse en Caraïbische landen wordt naar letter en geest uitgevoerd.
- d Een betere internationale arbeidsverdeling is noodzakelijk. Dit kan inhouden dat in Nederland bepaalde bedrijfstakken – of onderdelen daarvan – moeten worden ingekrompen of zullen verdwijnen. Internationale afspraken daarover zijn noodzakelijk.
- e De hulp wordt bij voorkeur verleend aan die landen welke een hoge prioriteit geven aan de sociale en economische ontwikkeling van hun eigen structuur en die tevens naar verhouding een laag inkomen per hoofd van de bevolking hebben, waarbij een hoge plaats wordt gegeven aan de verbetering van de welvaart van de armste groepen van de bevolking. Die ontwikkelingslanden dienen een zeer hoge prioriteit te geven aan voorlichting, gericht op de regulering van de bevolkingstoename.
- f De invoer van grondstoffen en andere producten uit ontwikkelingslanden dient gebaseerd te zijn op regelingen, waardoor de ontwikkelde landen eerlijke prijzen betalen voor deze grondstoffen en andere producten.
- g Projecten op grote schaal zullen in het algemeen tot de doelstelling van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid behoren; bijzondere aandacht dient echter te worden gegeven aan kleinschalige projecten, waarbij de particuliere organisaties dienen te worden ingeschakeld.

27 Nederlandse Antillen en de Republiek Suriname

DS'70 wil, dat de bijzondere betrekkingen met deze landen, die voortvloeien uit het koloniaal verleden, tot uiting komen in eerbiediging van hun nationale streven, en wederzijds begrip voor elkaars rechtvaardige verlangens.

Dit brengt mede:

- a Indien de Nederlandse Antillen zulks wensen verleent Nederland alle medewerking aan het vervangen van de bestaande staatsrechtelijke band tussen Nederland en de Nederlandse Antillen door een volkenrechtelijke band.
- b Zolang de Nederlandse Antillen aan samenwerking binnen het koninkrijksverband de voorkeur geven dient aan deze wens te worden voldaan, met dien verstande dat aan de Nederlandse Antillen de mogelijkheid moet worden gegeven hun eigen identiteit duidelijk te presenteren in de internationale verhoudingen en wel in het bijzonder op het Amerikaanse continent.
- c DS'70 is voorstander van:
 - een vestigingsregeling voor rijksgenoten op basis van wederkerigheid;
 - wederkerige goede voorlichting aan hen, die vestiging in een ander koninkrijksdeel overwegen;
 - maatregelen om de inpassing van rijksgenoten in de nieuwe woonplaats optimaal te doen verlopen;
 - handhaving van de naleving van de overeenkomst tussen Nederland en Suriname ('Toescheidingsovereenkomst');
 - de begeleiding van voormalige rijksgenoten zal in hoofdzaak gericht moeten zijn op het stimuleren van migratie. De hiervoor noodzakelijke materiële steun en de ondersteuning van hen die uiteindelijk in Nederland wensen te blijven, wordt gezien als een onderdeel van de ontwikkelingshulp aan de Republiek Suriname, en moet op die hulp in mindering worden gebracht.

28 Defensie

DS'70 aanvaardt de defensie als een noodzaak zonder welke agressieve staten de wereld zouden beheersen en noch van vrijheid, noch van democratie sprake zou zijn. De Nederlandse defensie heeft slechts zin in samenwerking met andere staten, zoals deze in de NAVO gestalte heeft gekregen.

Dit betekent:

- a De omvang van het defensiebudget dient in de eerste plaats te voorzien in het NAVO-verband militair noodzakelijke. Ter waarborging van de hiervoor noodzakelijke continuïteit wordt overgegaan tot het werken met een in de wetgeving vastgelegde meerjarenplanning.
- b In NAVO-verband wordt gestreefd naar:
 - een doeltreffende taakverdeling en de standaardisatie van operationele concepten, doctrine en materieel, ten einde een optimale kosten-batenverhouding te bereiken;
 - grotere operationele flexibiliteit.
- c De Nederlandse defensie-organisatie dient voorts te worden uitgerust voor taken in het kader van de internationale samenwerking in koninkrijksverband en op nationaal terrein.

Te noemen vallen:

- bijdrage aan vredesoperaties van de Verenigde Naties;
- nakomen van verdragsverplichtingen (bijvoorbeeld opsporings- en reddingsdiensten alsmede visserijinspectie);
- beveiligen van de Nederlandse Antillen;
- beschermen van Nederlandse belangen op zee;
- militaire bijstand aan de overheid bij handhaven van veiligheid en orde;
- hulpverlening bij rampen;
- aan krijgsmacht delen toegewezen werkzaamheden van staatszorg (bijvoorbeeld loodswezen, hydrografie, explosievenopruiming, luchtverkeersbeveiliging).
- d In de organisatie van de Nederlandse krijgsmacht krijgen grote nadruk:
 - tijdige vervanging van verouderd materieel, zowel ter wille van het peil van de gevechtskracht als van de veiligheid van het personeel;
 - het streven naar een zo efficiënt mogelijke bedrijfsvoering;
 - grotere billijkheid bij de thans zeer ongelijk verdeelde dienstplichtlast, herziening van het vrijstellingsbeleid;
 - medezeggenschap van de belanggenorganisaties in het te voeren personeelsbeleid (arbeidsvoorwaarden, sociale zorg, werk- en rusttijden).

Gereformeerd Politiek Verbond

Toekomst voor Nederland.
Verkiezingsprogramma GPV

Dit verkiezingsprogramma is op
11 december 1976 vastgesteld door
de Generale Verbondsraad

GPV

Gereformeerd Politiek Verbond
Postbus 439, Amersfoort
tel.: 033-3 43 33

Volgens de opiniemakers zou het bij de komende verkiezingen gaan om drie grote blokken, de PvdA, de VVD en het CDA. Een stem op één van die blokken zou bepalend zijn voor de toekomst van land en volk.

Natuurlijk is hier niets van waar. Als de grote blokken het voor het zeggen hadden zou de politiek ontzaglijk veel ruwer worden en zou de toekomst voor Nederland donker zijn.

Er is echter ook een andere en betere richting. Dat is de richting van de nationaal-gereformeerde of nationaal-christelijke politiek.

De bedoeling van deze politiek is te leven en te streven in dienst van God en tot Zijn eer. Dat staat ook in ons volkslied, het Wilhelmus. Het is dan ook nationale politiek. Deze richting heeft in ons land diepe wortels.

1 *Bedreigde vrijheid*

Ons land behoort tot dat kleine deel van de wereld, waar de mensen in geestelijke vrijheid kunnen leven. Bovendien is er een uitgebreid stelsel van sociale voorzieningen, zodat niemand die zonder werk is, of ziek, tot armoede vervalt. Het gaat hier niet toe als in de Sovjet-Unie. Daar wordt iemand die enkele maanden zonder werk is, als een luilak en vijand van de staat opgepakt en in een werkkamp gesloten, zoals Amalrik onthulde. Maar het bezit van deze sociale zekerheid, vrijheid en vrede is nu onzeker geworden. De maatschappelijke misstand van de werkloosheid, die niet losstaat van het waardebederf van onze guldens, heeft om zich heengegrepen. Bovendien wordt het deel van de wereld waartoe wij behoren, bedreigd door de macht van de Sovjet-Unie. Zij ver-

sterkt voortdurend haar militaire strijdkrachten. Haar macht dringt op en is bijna allesomvattend.

2 *Kabinet-Den Uyl*

Het kabinet-Den Uyl heeft in de afgelopen jaren te weinig gedaan om ons volk meer zekerheid voor de toekomst te geven. Door de waardedaling van het geld daalt ook de waarde van veel pensioenen.

De torenhoge financieringstekorten van de regering maken onze toekomst steeds moeilijker. Bovendien wordt de economische ontwikkeling van ons land geremd, want de regering twijfelt aan het doel ervan. Zij is in de milieuproblemen vastgelopen, omdat zij niet erkent dat ieder mens op aarde Gods rentmeester moet zijn.

Ze heeft de wet veranderd om het gebruik van softdrugs vrij te laten. Ze heeft niet weten te verhinderen dat ons land het meest beruchte centrum voor verdoovende middelen in West-Europa is geworden.

Ze beschermt het gezin onvoldoende onder meer doordat ze aan andere manieren van samenwonen gelijke rechten wil geven als aan het gezin.

Het kabinet wil verder het onderwijs zó veranderen, dat het dient voor de gelijkmakerij van bekwaamheden. Daardoor is het onderwijs niet langer vrij en afgestemd op de behoeften van de maatschappij. De besturen van scholen voor christelijk onderwijs die geen revolutie willen doen onderwijzen, voelen zich bedreigd in hun vrijheid.

Ook is er weinig tegen gedaan, dat de mensen geen lust meer hebben in het zware werk. Daarom wordt het zware werk aan buitenlandse arbeiders

overgelaten. Maar dan blijft dit werk ook altijd onderbetaald.

Verder zijn onze noodzakelijke en afgesproken defensieplannen niet uitgevoerd. Daardoor worden we een gemakkelijk doelwit van buitenlandse machtsconcentraties. Daarmee bedoelen we in de eerste plaats Rusland. Maar ook andere sterke landen zullen de Nederlanders als tweederangs mensen behandelen. Het kabinet heeft zich wel sterk gemaakt om de greep van de overheid op het maatschappelijke en economische leven te versterken waardoor particuliere instellingen en bedrijven in een positie van afhankelijkheid zijn gebracht en eigen initiatief en verantwoordelijkheid worden afgeremd.

3 *Onderminning van geestelijke kracht*

Het is niet voldoende dat wij tegen de militaire en politieke dreiging uit het oosten alleen onze *militaire* defensie zouden versterken. Dat is nodig, maar nog eerder komt onze *geestelijke* defensie.

We leven in een tijd waarin het met het geloof in God en met de praktische toepassing van dit geloof in de samenleving snel achteruit gaat. Sommigen willen een dialoog met het Marxisme en anderen gaan rond als apostelen van de twijfel. Zij ondermijnen het vertrouwen.

De grote blokken van VVD, PvdA en CDA kunnen dit niet tegengaan. Integendeel: PvdA en VVD willen door een revolutionair democratiseringsproces, dat de mens op de troon van God zet, Gods naam uit het openbare leven stoten.

Minister Van Agt en het CDA gingen dit te weinig tegen. Toen het kabinet de bede tot God uit de troonrede had weggelaten, praatte de heer Van Agt dat goed. Hij zei dat God te verheven is om zich met de kleinschalige zaken van de politiek te bemoeien. Zo leverde hij minister Den Uyl de argumenten voor diens onchristelijke politiek.

Het kan zijn dat God het licht van de waarheid uit ons land terugtrekt. Er is genoeg aanleiding voor. De ARP en de CHU geloven niet meer in hun eigen toekomst. Bij de komende verkiezingen zal men hun namen op het stembiljet niet meer tegenkomen. Ze zijn opgegaan in het CDA, waarvan de vandoord weinig principiële KVP de hoofdmoot vormt.

Erger dan het verdwijnen van oude, eenmaal vertrouwde namen is het wegsterven van werkelijk christelijke politiek. Dit stervensproces was al een hele tijd gaande. Nu de drie partijen op één CDA-lijst samengaan zal de terugtocht op principiële punten versneld voortgaan en valt te vrezen dat de stem van het Evangelie in deze groepering verder zal verstommen. Zolang christelijke partijen niet opkomen voor de betekenis van God drieëinig in het politieke leven, kunnen ze ons land niet uit de moeite helpen. Want Gods wet is het richtsnoer en de steun van het gezag, en Zijn eer het doel van alle goede werken.

4 Sterk de slappe handen

Gelukkig kan er in ons land nog steeds op een christelijke manier worden gestemd. Het GPV wil door een nationaal-gereformeerde politiek, dus door een nationaal-christelijke politiek een hoopvolle toekomst voor ons volk aanwijzen. Het wil ook door het program dat hieronder volgt een overeenkomstig beleid voor de regering aanwijzen. Op die manier kunnen volk en regering het perspectief zien van een nieuwe economische ontwikkeling en van de goede beveiliging van ons land. Al ons werken moet één bezielend doel dienen: dat we proberen een sieraad onder de volken te worden, om daarmee eer te geven aan de grote Naam van God, die ons land zo wilde bevoorrechten. Zo wordt Christus' Rijk gebouwd.

We willen door een politiek die op dit perspectief mikt alle slappe handen weer sterken en alle knikkende knieën weer doen strekken. Doordat er zo bezieling in ons land komt, zal er ook vaart komen in de stagnerende machinerie van onze maatschappij.

5 Een kabinet met nationale strekking

Wij begeren een Tweede Kamer die niet langer initiatiefwetten aanneemt over abortus en speelzalen, zondagswet en filmkeuring, die de openbare zeden ondermijnen. We willen bouwers, geen brekers in de Kamer. Wij begeren de vorming van een kabinet dat aanpakken zal blazen in onze nationale economische ontwikkeling. Een tweede kabinet-Den Uyl kan niet. De heer Den Uyl is te veel het symbool geworden van het wegsnijten van geestelijke waarden uit onze samenleving.

Maar we willen ook geen kabinet dat de overmacht van de tegenwoordige VVD zal demonstren. Bij het abortus-debat in de Tweede Kamer is gebleken dat, als het gaat om christelijke barmhartigheid en om de betekenis van Gods geboden in het politieke leven, ook deze vertegenwoordigers van de liberalen ons volk in de steek laten.

Zelfs het CDA kwam inzake de abortus met z.g. oplossingen, die niet aanvaardbaar waren. In de strijd tegen de verwildering van onze samenleving stelt het CDA telkens teleur. De lijsttrekker, mr. Van Agt, is er het levende bewijs van. Het is de politiek van wanhoopsgebaren maken en dan toch meedoen.

We hopen daarom straks op een ander soort van kabinet, namelijk een kabinet van nationale strekking. Dat kan onder andere bestaan uit personen uit verschillende partijen, die geen afspraken met de Kamer hebben gemaakt die tot in bijzonderheden afdalen.

Als dat kabinet tijdens de formatie echter wel enige algemene afspraken van principeel karakter wil aanvaarden, zullen wij zo'n kabinet steunen. Daarbij mag de bijbel die God gaf, niet ongebruikt blijven liggen. Want door die bijbel kunnen wij Zijn geboden op het politieke leven toepassen. Daardoor kunnen wij ook op Hem vertrouwen en kracht ontvangen. Wij zullen dan eendrachtig werken aan een nieuwe opleving en een nieuwe versterking van het land waar God ons doet wonen.

Hoogheid van het gezag

6 Falend vervolgingsbeleid

De bijbel zegt van de overheid: 'Zij staat in dienst van God u ten goede' (Rom. 13, 4). Daarom moet de overheid God eren en in het openbare leven de ongebondenheid der mensen bedwingen.

Ons land bevindt zich echter in een duidelijke gezagscrisis. Op allerlei punten worden bestaande wetten overtreden zonder dat de overheid er krachtig tegen optreedt. Heel duidelijk bleek dat bij het falende vervolgingsbeleid inzake de abortus provocatus. Overal in ons land zijn abortusklinieken als giftige paddestoelen uit de grond gerezen en van daadwerkelijk optreden daartegen was geen sprake. Toen Minister Van Agt ten slotte de ergste uitwas van het kwaad wilde afsnijden en tot tweemaal toe probeerde de Bloemenhove-kliniek te sluiten, stuitte hij op zoveel tegenstand dat hij – ten onrechte – niet doorzette. Die tegenstand kwam niet alleen van dolle mina's, wakkere wijven en aanverwante groepen, maar ook van collega's uit het kabinet. In het bijzonder van minister Vorrink. Ook de meerderheid van de Tweede Kamer zette de bewindsmannen de voet dwars.

Telkens weer blijkt dat revolutionaire buitenparlementaire acties, die vaak gepaard gaan met ergerlijke ongehoorzaamheid, de overheid doen terugwijken (waardoor wetten krachteloos worden gemaakt).

De overheid faalt ook in haar beleid ten aanzien van weggelopen minderjarigen. Met miskenning van de rechten der ouders worden allerlei alternatieve hulpverleners, die dergelijke minderjarigen opvangen en verbergen, door de overheid ontzien. De politie staat vaak voor een bovenmate zware taak, niet alleen door het slappe vervolgingsbeleid, maar ook door onvoldoende sterkte van de korpsen.

De straffen zijn in veel gevallen te licht, omdat men van straf als vergelding meestal niet meer wil weten. Daardoor schrikken ze ook weinig af, zodat van de beoogde bescherming der maatschappij niets terecht komt. Door inkrimping van het aantal gevangissen en huizen van bewaring ligt er een veel te grote wachttijd tussen de vonnissen en het ondergaan van de straf.

7 Via willekeur naar dictatuur

Falend overheidsgezag en onvoldoende wetshandhaving zetten de deur wijd open voor willekeur en voeren ten slotte tot chaos. En die chaos mondt uit in dictatuur. Dat kan een 'bruine' dictatuur zijn (fascisme), maar ook een 'rode' (communisme).

De communisten en aanverwante politieke groeperingen beseffen dit heel goed en zien hun kans rijpen. Zij pleiten in ons land voor verzet tegen overheidsmaatregelen (milieubelast-

ting, huurverhoging en dergelijke) en eisen onbeperkte vrijheid van meningsuiting en inspraak voor iedereen. In de communistisch geregeerde landen is er echter nauwelijks enige mogelijkheid tot vrije meningsuiting gegeven.

De geestelijke verblindings die zich van een deel van ons volk heeft meester gemaakt geeft het communisme grotere kansen dan ooit. Hoogleraren, studenten en afgestudeerden aan de Vrije Universiteit pleiten voor het recht van communistische studenten zitting te hebben in commissies die het beleid bepalen. De communistische fractieleider Bakker beroemde zich in de Tweede Kamer openlijk op het feit dat zoveel studenten van de VU zijn toegetreden tot de CPN.

In sommige Westeuropese landen (Italië, Frankrijk) dreigt een volledige machtsovername door de communisten.

8 Bescherming van de vrijheid

Het internationaal opdringen van de rode ideologie wordt gesteund en bevorderd door de enorme militaire machtsontplooiing van de Sovjet-Unie en haar satellietlanden. Daartegenover stelt het Westen, ook Nederland, voortgaande geestelijke ontwapening en een ontoereikende materiële defensie.

Wil Nederland zijn van binnen en van buiten bedreigde vrijheid behouden, dan zal het de gezagscrisis moeten overwinnen.

Alleen daar waar het gezag wordt gehandhaafd kan ook de vrijheid gedijen.

Handhaving van de openbare christelijke zede

9 De zeden losgeslagen

De leuze 'de staat is geen zedenmeester' is misleidend en heeft al veel kwaad gesticht.

Op grond van die leuze heeft de wetgever homofiele verhoudingen van meerderjarigen met minderjarigen grotendeels uit de sfeer van de strafwet gehaald, terwijl de overheid andere wettelijke bepalingen op zedelijk gebied, die nog wel bestaan, in de praktijk niet meer handhaaft. Ondanks de strafbepalingen tegen pornografie zijn sekswinkels met hun aanstootgevende uitstallingen in alle steden en in vele dorpen van ons land te vinden.

Tegen het opdringende openbare

nudisme biedt de overheid nauwelijks verweer.

Maatregelen van het huidige kabinet, onder andere op het gebied van de volkshuisvesting en van het burgerlijk recht, hebben de strekking homofiele betrekkingen een formele erkenning te geven. Minister Pronk heeft daar op het wereldbevolkingscongres in Boekarest met trots op gewezen.

Daarentegen wordt het wettelijk huwelijk steeds meer teruggedrongen, ook door de erkenning van het concubinaat.

Een verwoestende uitwerking op het huwelijk en op het gezin heeft ook de van overheidswege gepropageerde afremming van de bevolkingsgroei, waardoor ons volk vergrijsd en een langzame nationale zelfmoord pleegt, terwijl de jongere generatie de plicht om voor het levensonderhoud van de bejaarden te zorgen steeds moeilijker zal kunnen nakomen.

10 Gehuwde vrouw

De gehuwde vrouw heeft in de eerste plaats een taak in het gezin. De emancipatiepropaganda die daarvan niet wil weten moet worden afgewezen. Daarmee is niet in strijd dat een vrouw voor wie geen taak in het gezin is weggelegd, een maatschappelijke betrekking bekleeft, of dat vrouwen in bepaalde omstandigheden naast hun gezinstaat een nevenfunctie vervullen.

11 Abortus en euthanasie

Het is een schrikbarend verschijnsel, dat de overheid jarenlang vrijwel passief heeft toegezien hoe kwalijke abortuspraktijken om zich heen grepen. Velen zoeken reeds geruime tijd naar wegen om aan deze gruwelijke methoden ook in wettelijk opzicht ruimere mogelijkheden te bieden. Maar door de toelating van de abortus provocatus wordt Gods gebod 'Gij zult niet doodslaan' met voeten getreden.

De tegen-natuurlijkheid hiervan blijkt ook doordat er in ons land veel echtparen zijn, die geen kinderen kunnen krijgen, en kinderen adopteren van buiten Europa, terwijl elders in ons land de kinderen vóór hun geboorte worden gedood.

Er zijn duidelijke aanwijzingen, dat de volgende stap zal worden legalisering van de euthanasie, dat wil zeggen het wettelijk geoorloofd doden van bij voorbeeld stokouden, ongeneeslijk zieken en ernstig invalide mensen.

De overheid, die Gods Naam uit de Troonrede schrapte, treedt niet ambtshalve op tegen smalende godslastering en verleent subsidie voor verto-

ningen, waarin Gods Naam op ontstellende wijze wordt onteerd.

12 Gods geboden in het openbare leven

Al deze dingen slaan steeds meer pijlers onder onze samenleving weg en leiden tot toenemende morele en maatschappelijke ontwrichting.

Herstel van de openbare christelijke zede is een eerste voorwaarde voor het behoud van een in wetteloosheid wegzinkende natie.

Het is de plicht van de regering, deze ontbindingsverschijnselen met vastberadenheid tegen te gaan. Als het kabinet aarzelt, dient vanuit de Kamer een initiatief genomen te worden tot een zodanige wijziging van de wetgeving, dat abortus provocatus in alle gevallen, waarin het leven van de moeder geen gevaar loopt, opnieuw strafbaar wordt gesteld. De overheid heeft al Gods dienaar de roeping in het openbare leven te waken voor de handhaving van Gods geboden.

13 Een sterke defensie noodzakelijk

De regering moet door duidelijke voorlichting de praatjes tegengaan, als zou een goede Nederlandse defensie overbodig en zinloos zijn of erger nog, de vrede in gevaar brengen. Zij moet erop wijzen, dat mensen en staten van nature geneigd zijn hun eigenbelang te zoeken en elkaar te overheersen. God Almachtig gaf echter aan de regering het recht wapens te dragen om het woongebied van de burgers tegen aanvallen of andere inbreuken op de rechtsorde te verdedigen.

Thans worden de rechten en vrijheden van de burgers en de christelijke kerk vooral van de kant van het communistische blok bedreigd. Terecht heeft Nederland zich aangesloten bij de NAVO om door bondgenootschappelijke defensie dit gevaar af te wenden. Aanhangers van het pacifisme beroepen zich vaak op het gebod 'Gij zult niet doodslaan' om daarmee militaire weerloosheid en dienstweigering te verdedigen. Dit beroep is niet houdbaar. Het zesde gebod verbiedt ons *naar eigen willekeur* het bloed van onze naasten te vergieten, maar de bijbel zegt uitdrukkelijk dat de overheid wél het zwaard van God heeft ontvangen om in een door de zonde geschonden wereld het recht te handhaven. Zij mag daarbij de onderdanen oproepen haar in de vervulling van deze taak bij te staan.

Sinds de slotconferentie van Helsinki in de zomer van 1975 koesteren veel mensen de illusie, dat er sprake is van aanzienlijke ontspanning tussen Oost en West en dat nu onze defensie-inspanning wel kan worden verminderd.

De werkelijkheid is anders. Helsinki heeft geen vrijheid binnen de landen van het Warschau-Pact gebracht. De ook door de Russen getekende stukken bevatten zoveel vaagheden en ontsnappingsmogelijkheden, dat er geen grond was voor hoog gespannen verwachtingen.

Nog steeds worden in de Sovjet-Unie mensen met een afwijkende politieke overtuiging in gevangenkampen of zenuwinrichtingen opgesloten. Bijbelgetrouwe christenen worden vervolgd en soms beroofd van hun kinderen, die dan van staatswege een communistische en atheïstische opvoeding krijgen. Aan de aanschaf van bijbels worden grote belemmeringen in de weg gelegd.

Wat de Sovjet-Unie onder democratie verstaat blijkt uit Brezjnevs woorden op het 25ste partijcongres in februari 1976 (uitg. persagentschap Novosti, blz. 151):

'Men kan Lenins woorden in herinnering brengen, dat in onze maatschappij alles zedelijk is wat de belangen dient van de opbouw van het communisme. Precies net zo kunnen we zeggen, dat voor ons datgene democratisch is wat dienstig is voor de belangen van het volk en voor de belangen van de communistische opbouw. Wat in tegenspraak is met deze belangen, wijzen we van de hand'.

Tegelijk met een harde ideologische oorlog tegen de christenen en tegen allen in de wereld die het communisme niet willen belijden, voert de Sovjet-Unie haar bewapening verder op. Zowel in de Noordepoolse wateren als in de gebieden van onze voornaamste overzeese aanvoerlijnen vertonen zich sterke Sovjet-marine-eenheden.

15 *Offensieve kracht van het oost-blok*

De Weense pogingen om te komen tot wederzijdse vermindering van bewapening te land liepen tot nu toe op niets uit. In plaats daarvan werd het aantal tanks in Oost-Duitsland uitgebreid met moderne typen met verhoogde vuurkracht en geperfectioneerde uitvoering. Over het geheel vertoont de Russische bewapening in sterke mate een offensief karakter. Aan

de Russische burgerlijke verdediging wordt bovendien veel aandacht besteed door bouw van talloze ondergrondse schuilplaatsen, aanleg van voedselvoorraadplaatsen, spreiding van de industrie en plaatsing van atoomraketten in uitermate beschermde silo's.

Deze opvoering van de bewapening door de Sovjet-Unie opent de mogelijkheid, dat de westelijke landen die geestelijke vrijheid erkennen zich op de duur uit angst zullen onderwerpen aan de communistische supermacht. Het zou eveneens kunnen gebeuren dat de Russische overmacht West-Europa, en dus ook ons land dwingt zijn economische middelen in dienst te stellen van een toekomstige Russische strijd tegen China. Vast staat in elk geval dat voor het tegengaan van zulke rampzalige ontwikkelingen ten minste nodig is, dat er een krachtige tegenmacht in de wereld is, die kan helpen de geestelijke vrijheid te beschermen. Zo'n macht kan vandaag – zolang God het wil – nog worden gevormd door de NAVO, en onze regering (die in ons land de vrijheid moet beschermen om God volgens de normen van zijn Woord te dienen) behoort daarom als bondgenoot een evenredige bijdrage aan de NAVO-defensie te leveren.

16 *Geen avonturenpolitiek*

Onze regering dient ervoor te ijveren dat de atoombescherming vanwege het NAVO-bondgenootschap effectief blijft en moet gelijktijdig de instelling van een Europees kernwapen tegengaan. Zulk een 'eigen' kernwapen zou een Europees nationalisme in de hand werken, de afstand tot de Verenigde Staten vergroten en kunnen leiden tot een gevaarlijke avonturenpolitiek.

17 *Defensie van Nederland*

Onder de heersende omstandigheden moet het programma van de Defensienota-1974 als een minimum worden gezien. Op de begrotingen moeten bovendien extra middelen worden uitgetrokken om de gevolgen van de geringe voortgang van de ontwapeningsonderhandelingen in Wenen te kunnen opvangen. Deze kosten mogen niet worden verhaald op andere posten van de defensiebegroting.

Onderzocht moet worden of bepaalde leemten (bij de luchtverdediging) kunnen worden opgeheven.

Onze regering moet voortvarend blijven streven naar wapenstandaardisatie binnen de NAVO. De Nederlandse industrie moet voor een even-

redig deel bij de militaire aanschaffingen worden ingeschakeld.

Aangezien wij binnen de NAVO een zelfstandige staat met eigen verplichtingen vormen mag de rationalisatie er niet toe leiden, dat één van onze zelfstandige krijgsmachtonderdelen vrijwel wordt opgeheven. Evenmin mag een herstructurering ertoe leiden dat het korps der mariniers, dat voor speciale, steeds aanwezige taken is opgeleid, wordt ingedeeld bij een geheel ander krijgsmachtonderdeel, aangezien dit tot een vermindering van de totale militaire kracht zou leiden.

18 *Eigen karakter van de krijgsmacht*

Bij het streven naar vermaatschappelijking van de krijgsmacht mag niet uit het oog worden verloren, dat het militaire apparaat een geheel eigen karakter bezit ten opzichte van de burgermaatschappij. Dit is het gevolg van de noodzaak tot snelle inzetbaarheid en van het gevaar dat aan de uitvoering van militaire taken verbonden kan zijn. Ook staat de krijgsmacht het meest rechtstreeks in dienst van de regering, waardoor zij vaak fungeert als de naamplaat van de overheid. De regering moet dit eigen karakter eerbiedigen door aan de militair eisen te stellen wat betreft gedrag, voorkomen en discipline, die zij aan bij haar in dienst zijnde burgers niet hoeft te stellen. Het dienstbevel mag alleen dan niet worden opgevolgd, als uitvoering de militair rechtstreeks in conflict zou brengen met zijn geestelijke levensovertuiging of met de wet.

Dienstweigerings op grond van politieke bezwaren, die niet tevens bezwaren van geestelijke aard zijn, behoren niet door de regering te worden erkend.

De regering moet het recht erkennen van de militairen om zich te houden aan een christelijke levenswijze, ook op de zondag. Zij dient door haar eigen optreden deze levenswijze te bevorderen.

19 *Dienstplichtigen*

Omdat een dienstplichtig militair in beginsel dezelfde taak heeft als een vrijwillig dienende, is het mogelijk dat beide soorten militairen tot eenzelfde maatschappelijke organisatie behoren. Voor zover afzonderlijke verenigingen van dienstplichtigen bestaan, dient de overheid daarmee slechts overleg te voeren, wanneer hun doelstelling en optreden geen destructief karakter hebben.

Het materiële verschil tussen dienstplichtige militairen en vrijgestelden dient zoveel mogelijk te worden opgeheven. Aan de wens van dienstplichtigen om hun dienstverband met vrijwilligersdienst te verlengen, moet naar vermogen gehoor worden gegeven. Door het verschaffen van faciliteiten bij verdere burgerlijke beroepsvoorbereiding dient te worden bevorderd, dat vrijwilligers na hun militaire periode een passende functie in de burgermaatschappij kunnen ontvangen.

20 Burgerlijke verdediging

De beveiliging van de burgers tegen de gevolgen van oorlogsgeweld en andere rampen (civiele verdediging), moet niet alleen worden overgelaten aan de plaatselijke overheden en aan de minister van binnenlandse zaken, maar ook op centraal niveau worden bevorderd door de minister van defensie. Een goede burgerlijke beveiliging is tevens een versterking van de gehele defensie van ons land en volk.

Buitenlands beleid

21 Europa

Uitgangspunt van het buitenlands beleid moet zijn de bewaring van de Nederlandse zelfstandigheid en nationale identiteit. Deze zelfstandigheid en eigengeaardheid zijn rijke gaven die God in de loop der historie aan land en volk heeft geschonken. Wij moeten ze gebruiken tot Zijn eer en tot heil van onze naasten.

Economische samenwerking tussen de negen landen van de EG is een goede zaak. Het is gewenst ook andere Europese landen waar de grondwet de burgerlijke vrijheden verzekert daarbij te betrekken. Het verschil in economisch ontwikkelingspeil mag daarbij echter niet uit het oog worden verloren.

Een monetaire unie zou, gezien dit verschil in ontwikkeling volstrekt verkeerd zijn; ze zou de positie van de zwakke gebieden nog moeilijker maken.

Nederland dient een zelfstandige buitenlandse politiek te blijven voeren; samenwerking met anderen mag niet ten koste gaan van wat het krachtens eigen roeping verplicht is te doen of te zeggen.

Voorkomen moet worden dat de grote staten binnen de EG een overheersende positie gaan innemen. De kleine lid-staten dienen daartoe hun onderlinge banden te versterken.

De controlebevoegdheden van de nationale parlementen over hetgeen de EG-ministerraad overeenkomt, dienen te worden vergroot. Bij de vaststelling van de werkwijze van het Europese parlement moet worden bevorderd, dat in de eerste plaats de nationale delegaties der parlementsleden afzonderlijk stemmen.

Bevorderd worde dat de staten zich onderwerpen aan een internationaal arbitrageorgaan op het punt van grensoverschrijdende milieuvervuiling.

22 Het Atlantische verdrag

Het verdient aanbeveling dat de NAVO wordt uitgebreid met Spanje, zodra de fundamentele vrijheden daar op vertrouwenwekkende wijze verzekerd zijn. De beperking van het NAVO-defensiegebied tot de Kreeftskeerkring dient in verband met de maritieme ontplooiing van de Sovjet-Unie te vervallen.

23 Geestelijke vrijheid

Ons land heeft een naam hoog te houden als toevlucht voor mensen die elders om hun godsdienstige overtuiging worden vervolgd. Een centrale doelstelling van de Nederlandse buitenlandse politiek moet zijn bevordering, waar dit maar mogelijk is, van de vrijheid van godsdienstig belijden en van de daarmee samenhangende geestelijke vrijheden.

Nederland dient openlijke morele en diplomatieke steun te geven aan christenen en andere vervolgd in Midden- en Oost-Europa, ook als dit ten koste gaat van internationale ontspanning. Voorkomen moet worden een medewerking aan economische, technische of culturele betrekkingen, die een versterking tot gevolg heeft van de totale greep van communistische machthebbers op hun volk.

Nederland dient afwijzend te staan tegenover elk totalitair systeem, of dat nu 'links' of 'rechts' heet, omdat het kenmerk van een totalitair bewind is, dat het heel het leven onderwerpt aan de tirannie van de almachtige staat en elke geestelijke vrijheid wegneemt.

Indien de tendens zich voortzet dat het binnen de VN onmogelijk is internationale gerechtigheid te bevorderen, kan uittreding uit de politieke organisatie noodzakelijk worden.

24 Zuid-Molukkers en Papoea's

Ons land dient elke mogelijkheid die zich voordoet te benutten om het recht van de Republiek der Zuid-Molukken

internationaal te bepleiten en te bevorderen. De regering zal ook elke kans moeten aangrijpen om tot bemiddeling in deze zaak te komen. Evenzo behoort het tot haar taak op te komen voor de rechten van de Papoea's. De regering mag het gevaar van een verkoeling van de verhouding met Indonesië hiervoor niet uit de weg gaan.

Waar volken van sterk uiteenlopende culturen, hetzij als gevolg van de koloniale periode, hetzij door andere oorzaken, zonder harmonie in één staatsverband samenleven, dient de vorming van zelfstandige homogene staten te worden bevorderd.

24 Zuidelijk Afrika

Nederland dient zich te keren tegen isolering van Zuid-Afrika, mede vanwege het belang van de Zuidafrikaanse havens voor de olielijn naar West-Europa. De regering moet de blijvende woonrechten van de Europese Zuidafrikaners aan de zuidpunt van Afrika erkennen en de regering daar steunen in het vinden van oplossingen voor zijn etnische en culturele problemen, naar de norm van Gods Woord. De republiek Transkei dient door de Nederlandse regering als onafhankelijke staat te worden erkend. Nederland behoort geen enkele steun te verlenen aan gewelddadige bevrijdingsbewegingen in zuidelijk Afrika.

26 Israël

Nederland moet het opnemen voor het bestaansrecht van Israël binnen veilige grenzen.

Met strikte inachtneming van het voorgaande kan voor de Palestijnen de vorming van een afzonderlijke staat in het huidige bezette gebied worden bevorderd.

27 Ontwikkelingssamenwerking

De regering dient oog te hebben voor het niet-neutrale karakter van de hulpverlening en haar dienstbaar te maken aan de ontplooiing van de gehele wereld, in erkenning van de almachtige God.

De grote geestelijke en materiële nood in grote delen van de wereld moet de overheid ertoe brengen – ter stimulering en aanvulling van particuliere initiatieven – belangrijke personele, technische en financiële hulp te verlenen. De aller-armste landen komen hiervoor bij voorrang in aanmerking, alsmede landen waar de hulpverlening kan aansluiten bij de verkondiging van het Evangelie. Daarentegen

dienen landen die zich afsluiten voor de prediking van het Evangelie, of die de ontwikkelingsgelden direct of indirect gebruiken voor het bedreigen van de vrijheid en veiligheid van andere landen, geen Nederlandse overheidssteun te ontvangen.

Verhoging van het peil van onze hulp dient gepaard te gaan met matiging van de binnenlandse consumptie, omdat anders inflatie optreedt.

Rechtstreekse projecthulp met kennisoverdracht is in het algemeen te verkiezen boven kapitaaloverdracht van regering aan regering. Inschakeling van particuliere organisaties is hier van belang, aangezien zij vaak beter dan overheden in staat zijn de armen te bereiken. Eveneens kan hulp aansluiten bij de terugkeer van buitenlandse werknemers naar hun vaderland.

Door goede afspraken over grondstoffenprijzen moet worden getracht de economische basis van de arme landen te versterken, zodat zij minder afhankelijk worden van hulp. Dat moet echter niet leiden tot socialisme op wereldschaal.

Ontwikkelingssamenwerking dient primair te worden behartigd door het ministerie van buitenlandse zaken, dat voor bepaalde onderdelen een beroep moet kunnen doen op andere departementen.

Binnenlands bestuur

28 Gedecentraliseerd bestuur

In het binnenlands bestuur dienen gemeenten en provincies in overeenstemming met de wijze van ontstaan en ontwikkeling van onze natie een centrale rol te spelen. Een dergelijk gedecentraliseerd bestuur vormt een rem op de groei naar een allesbeheersende overheid en maakt het mogelijk het beleid af te stemmen op de behoeften en wensen van de bevolking in de gemeente of provincie.

Als de gemeenten bij hun autonome plaatselijke beleid de grenzen van de gemeentelijke huishouding in acht nemen en zich niet aan wetsovertreding schuldig maken, moet de centrale of provinciale overheid niet bevoogdend of corrigerend optreden. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld toen de zondagswet werd gewijzigd om enkele gemeentebesturen te dwingen het gemeentelijke zwembad op zondag open te stellen.

Wel moet de centrale overheid ingrijpen, als provincies en gemeenten zich begeven buiten het terrein van de eigen bevoegdheidssfeer en daarmee

een inbreuk kunnen maken op nationaal beleid.

Als gevolg van de ingrijpende veranderingen, die zich zowel in de maatschappij als in de overheidsactiviteiten hebben voorgedaan is reorganisatie van het binnenlands bestuur noodzakelijk. Deze organisatie dient echter aan te sluiten bij wat in de loop der eeuwen is tot stand gekomen en zijn waarde heeft bewezen, en zal tot doel moeten hebben het lokale bestuur te versterken en de decentralisatie te bevorderen.

De vorming van 20 à 25 provincies nieuwe stijl zou zowel met het een als met het ander in strijd zijn. Het lokale bestuur wordt er door uitgehold ten bate van nieuwe overheidslichamen, die alleen de naam gemeen hebben met de diep in ons staatsbestel gewortelde provincies. Beter zou het zijn ernst te maken met de decentralisatie van rijkstaken ten behoeve van met name de provincies. In verscheidene delen van het land zal voorts een versterking van het lokale bestuur kunnen worden verkregen door een gemeentelijke herindeling. Hierbij dient de huidige en toekomstige functie van de betrokken streek de maatstaf te zijn en niet zozeer het aantal inwoners. Gemeenten met een duidelijk eigen geestelijk karakter dienen zo lang mogelijk hun zelfstandigheid te behouden. Aan de gevoelens van de plaatselijke besturen en bevolking dient grote waarde te worden toegekend.

Voorts zal moeten worden onderzocht waar in samenhang met gemeentelijke herindeling aanpassing van de provinciale grenzen nodig is.

Tenslotte zal door wetswijziging een betere samenwerking van gemeenten en provincies moeten worden bevorderd. Deze wijze van reorganisatie van het binnenlands bestuur versterkt niet alleen het lokale bestuur, maar maakt ook een geleidelijke aanpassing mogelijk, zodat geen kostbare experimenten behoeven te worden uitgevoerd, waarbij een weg terug niet of nauwelijks meer aanwezig is. Ook zal een dergelijke reorganisatie minder gemakkelijk kunnen leiden tot een algehele besturing van het maatschappelijk leven door de centrale overheid.

29 Kleinschalig bestuur

Dit laatste moet als een extra pluspunt worden beschouwd, omdat daardoor meer ruimte zal blijven bestaan voor de eigen verantwoordelijkheid van de burger. De kleinschaligheid van de gemeenten heeft onder meer als voordeel de bereidheid van de burgers

tot het verrichten van vrijwilligerswerk, bij voorbeeld in de brandweer en bij de maatschappelijke dienstverlening. Schaalvergroting doet hieraan vrijwel altijd afbreuk. Met overheveling van dit soort taken naar de provincie dient ook daarom uiterste terughoudendheid te worden betracht.

De kleinschaligheid kan verder worden bevorderd door decentralisatie binnen de gemeenten. Hiervoor komen met name de grote steden en door samenvoeging ontstane nieuwe gemeenten in aanmerking. Als aan deze gedecentraliseerde organen (wijkraden) bevoegdheden van het gemeentebestuur worden overgedragen verdere samenwerking door rechtstreekse verkiezingen als regel aanbeveling. De besluitvorming over de vraag of en hoe tot decentralisatie binnen de gemeente zal worden overgegaan dient, als behorende tot de verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur, daaraan te worden overgelaten en niet door hogere overheden te worden voorgeschreven.

30 Financiële armslag

Versterking van het lokale bestuur is slechts mogelijk bij beschikbaarheid van voldoende financiële middelen voor de gemeenten en vrijheid in de wijze van aanwending ervan. Doeluitkeringen dienen dan ook waar mogelijk op te gaan in de algemene uitkering uit het gemeentefonds. Ook de vervanging van rijkssubsidies aan plaatselijke instellingen door rijksbijdragen aan de gemeenten in de kosten van gemeentelijke subsidies doet meer recht aan de gemeentelijke zelfstandigheid, mits deze zelfstandigheid niet, bij voorbeeld door procedurevoorschriften, tot een schijn-vertoning wordt.

31 Openbaarheid van bestuur

Openbaarheid van bestuur kan de kwaliteit van het bestuur ten goede komen, mits de openbaarheid niet wordt gezien als doel op zichzelf. Het is een middel om de burgers in staat te stellen hun roeping ten opzichte van de overheid beter te vervullen en als waarborg tegen het voeren van ongewenst beleid door de overheid.

32 Grondwet

Het GPV acht het belang van een algehele grondwetsherziening betrekkelijk, zolang daarin geen begin van nationale overeenstemming wordt ge-

constateerd over geest en doelstelling van de Nederlandse staat in afhankelijkheid van God. De sociale grondrechten, die in de voorstellen tot grondwetsherziening zijn opgenomen, geven een richting aan voor het overheidsbeleid en leiden op een verkeerd spoor, nu zij niet zijn onderbouwd door een artikel in de grondwet, dat verwijst naar Gods wet als laatste toetssteen voor het beleid.

Nu het lidmaatschap van de Tweede Kamer zich heeft ontwikkeld tot méér dan een volle dagtaak, hechten wij des te meer waarde aan heroverweging van wetsontwerpen door een Eerste Kamer, die bestaat uit leden wier normale arbeidsterrein buiten dat van de parlementaire werkzaamheden ligt.

Een zittend kabinet dient alleen ontslag aan te bieden als de basis voor vruchtbare samenwerking met de volksvertegenwoordiging is weggevalen. Periodieke Tweede-Kamerkiezingen zijn geen dwingende reden voor het optreden van een nieuw kabinet.

Over een onheilbare breuk binnen het kabinet dient eerst het oordeel van de Koning en de Staten-Generaal te worden ingewonnen; stellen deze zich achter de meerderheid van het kabinet, dan biedt alleen de minderheid ontslag aan.

Het is onjuist de parlementaire vertrouwenskwestie te gebruiken als drukmiddel om het standpunt van een politieke minderheid in de Staten-Generaal te doen zegevieren.

Financiën

33 Bescherming tegen het inflatie-onrecht

De regering moet de geldcirculatie in de hand houden en zowel hierdoor, als door controle van het krediet, de geldontwaarding tegengaan. De opheffing van de stagnatie van het economische leven moet bij voorkeur worden bevorderd door maatregelen die niet als eerste gevolg een vergroting van de geldhoeveelheid hebben. Als conjuncturele maatregel komt in de eerste plaats belastingverlaging in aanmerking, en als structurele maatregel een bevordering van een matiging van lonen en andere inkomens en wel op zodanige manier, dat alle maatschappelijke groepen een evenredig aandeel leveren.

De regering moet bevorderen dat het stelsel van pensioenvoorzieningen voor ambtenaren (die min of meer gelijk lopen met het hoofdelijk nationaal

inkomen) geleidelijk ook gaat gelden voor alle particuliere gepensioneerden. Daarvoor moet zij voorzien in een beperkte uitgifte van laagrentende indexobligaties.

34 Belastingen en sociale premies

Verder is het noodzakelijk dat de belastingheffing op zodanige manier wordt herzien, dat geen belasting wordt geheven van inflatoire toenames van guldenbedragen, die geen reële betekenis bezitten. Daarom moet de inflatiecorrectie niet alleen bij de inkomstenbelasting in acht worden genomen, maar ook bij het optrekken van de belastingvrije voet van de vermogensbelasting.

Belasting moet worden geheven naar draagkracht en is geen middel tot inkomensnivellering. Bij de loon- en inkomstenbelasting dient een stelsel van kinderaftrek te gelden, waarin in het bijzonder rekening wordt gehouden met de kinderrijke gezinnen.

Hoewel in de tarieven van de sociale premies terecht een premievrije voet is opgenomen, behoort in deze tarieven geen verdere progressie te worden aangebracht, omdat daardoor het verzekeringskarakter geheel verloren zou gaan. De stijging van de belastingen en sociale premies mag de evenredigheid met de stijging van het nationaal inkomen niet overschrijden.

35 Postbank

De werkzaamheden van Rijkspostspaarbank en Postcheque- en Girodienst moeten niet worden uitgebreid tot die van een bankbedrijf. In dat geval zou een staatsbankbedrijf ontstaan dat in sterke concurrentie treedt met de particuliere banken. Onderzocht moet worden welke regels kunnen worden vastgelegd om de particuliere banken voldoende concurrerend te doen zijn.

36 Standaard voor de geldeenheden

De overheid kan bij stijgende importprijzen, schaarste, oorlog, enz. niet het prijspeil beheersen, maar wel de geldcirculatie. Mede daarom moet, na een overgangperiode, de waarde van de gulden wettelijk worden vastgelegd als een constant aandeel van het nationaal inkomen, gerekend als een gemiddelde per hoofd van de bevolking. Omdat van een betrouwbare regering wordt verwacht, dat zij ervoor zal zorgen dat het geld een gelijke waarde behoudt, is het noodzakelijk haar en de Nederlandse Bank hiervoor zwaarder verantwoordelijk te stellen.

Geldontwaarding en zedelijke ontwaarding werken elkaar in de hand.

Omdat vandaag niemand weet wat de gulden morgen waard zal zijn, wordt er met betrekking tot het geld een mentaliteit van onverantwoordelijkheid gekweekt. Door echter de gulden op den duur op een standaardwaarde vast te houden, wordt het sparen weer zinvol gemaakt voor brede lagen van ons volk.

Economie en ontwikkeling

37 Program voor nationale inspanning

De regering zal een plan van nationale inspanning moeten opstellen met een inventarisatie van het werk dat moet worden gedaan. Dit zijn in de eerste plaats openbare werken op het gebied van milieubehoud en milieu-opbouw, energie en openbaar railvervoer, en het leggen van verbindingen tussen het Noorden van ons land en Noord-Europa, zodat Groningen en Friesland geen eindstations zijn, maar centra worden. Verder kunnen worden genoemd civiele defensie, voortgaande stadsvernieuwing, restauratie van monumenten, enz. Ook de mogelijkheden van het industrie-eiland in de Noordzee moeten worden onderzocht. Daarnaast moet een schatting worden gemaakt van het extra werk dat hierdoor in de particuliere sector ontstaat.

Ons land moet optimaal worden ontwikkeld, waardoor tevens voor een belangrijk deel van de ca. 275.000 thans beschikbare en tot 1981 beschikbaar komende arbeidskrachten werk kan worden gevonden.

Omdat het in de eerste plaats de bedoeling is, dat deze werken met de beschikbare arbeidskrachten en middelen worden uitgevoerd, kan desnoods soberheid bij de investeringen worden betracht, waardoor de kosten van eventuele arbeidsbesparende machines kunnen worden beperkt.

Om voldoende ruimte te krijgen voor de financiering van dit program van nationale inspanning moet de overheid een plan opstellen voor bezuiniging op haar niet-essentiële uitgaven, dat aanzienlijk verder gaat dan de zgn. 1%-operatie van het tegenwoordige kabinet.

38 Energievoorziening in de toekomst

Noodzakelijk is voorts uitvoering van de plannen, die nodig zijn voor de energievoorziening op middellange en

lange termijn. Spoedig moet worden begonnen met de bouw van de in uitzicht gestelde drie kerncentrales van 1000 MW. De regering moet zich verzekeren van een blijvend contract met een opwerf fabriek (bij voorkeur in samenwerking met België en andere kleine landen). Voor het bewaren van het actieve afval moet een permanente bewakingsdienst (tegen sabotage) worden ingesteld. De regering moet goede voorlichting geven om ons volk vertrouwd te maken met de eigenschappen van de radioactiviteit. De deelneming aan een project voor een snelle kweekreactor wordt voortgezet, op voorwaarde dat voldoende zeggenschap van ons land bij het project verzekerd is, terwijl de maxima van de door Nederland te betalen bijdragen over een reeks van jaren vooraf kunnen worden vastgesteld. De kernfusie wordt verder onderzocht met het oog op de toekomstige energievoorziening. Hierbij is samenwerking in EG-verband, in het bijzonder met het Verenigd Koninkrijk, dat de meeste ervaring op dit gebied heeft, noodzakelijk. Ook het onderzoek naar het zuiveren van steenkoolrookgassen en de conversie van steenkolen, het verwerven van rechten op steenkolenimporten gedurende een lange periode en het onderzoek naar de toepassing van zonne-energie, moeten voortvarend worden aangepakt.

39 De aardgas-opbrengst

Er is reden tot ernstige verontrusting over het feit dat de regering haar baten uit onze nationale gasbronnen in de algemene middelen aanwendt om er de lopende uitgaven mee te dekken.

Het GPV ziet deze bodemschat als een bijzondere gunst van God, die ons land, in een kritieke fase van zijn economische bestaan tijdens de energiecrisis, minder kwetsbaar maakte dan vele andere landen. Daarmee is tevens een grote verantwoordelijkheid op de schouders van de regering gelegd om deze schat zó te beheren, dat enerzijds de bevolking zolang mogelijk van de baten in de toekomst profijt heeft, en anderzijds voor de toekomst mogelijkheden ontwikkeld worden die een redelijke energievoorziening waarborgen als de gasvelden zijn uitgeput.

De totale aardgasopbrengsten bedroegen blijkens de stukken bij de miljoenennota 1977 in het afgelopen jaar reeds f 4¹/₄ miljard, terwijl daarnaast de export van ons gas nog eens f 3 miljard ten gunste van onze betalingsbalans betekende.

De overheid heeft de plicht deze ba-

ten in de eerste plaats aan te wenden voor de ontwikkeling van vervangende energiebronnen (bij voorbeeld gas uit steenkool, veilige kernenergie), terwijl het winnen van gas in een deel van het land met een relatief sterk stagnerende economische ontwikkeling een extra argument vormt voor het treffen van stimulerende maatregelen voor dit gebied.

40 Economie en overheid

Onze regering, die voor de voortgang van het openbare leven in ons land verantwoordelijk is, moet geen beleid voeren dat is gericht op een centrale planning van ons hele economische leven. Want het economische leven is slechts ten dele een openbare zaak.

Voorkeur moet worden gegeven aan investeringsaftrek boven investeringspremiegelingen, hetgeen investeringsfaciliteiten in bijzondere gevallen niet uitsluit. Als regel moeten fusies en machtsconcentraties van bedrijven worden tegengegaan. Kartelvorming moet bestreden worden door meer strikte toepassing van de wetgeving voor economische mededinging.

De regering moet ervoor waken, dat onze export geen nadeel ondervindt van verschillen tussen de exportfaciliteiten in ons land en elders.

Een overheid die haar taak verstaat zal voor het openbare element in de economische ontwikkeling van ons land de publieke belangstelling trekken en bij belangrijke stadia van het werk God in passende, bijbelse bewoordingen openlijk alle dank en eer bewijzen.

41 Midden- en kleinbedrijf

Ook de functie van het midden- en kleinbedrijf, een dienende functie, dient geplaatst te worden in het kader van de opdracht aan iedere mens om te werken tot eer van de Schepper, van Wie alle leven en welvaart afhankelijk is. Voor haar deel moet de overheid ook voor deze tak van het economische leven de mogelijkheden scheppen om aan de gestelde opdracht te kunnen voldoen.

Onvoldoende organisatiegraad in het midden- en kleinbedrijf, alsook de gevarieerdheid in de structuren van deze groepering, zijn mede de oorzaak van het feit dat de wensen en noden van deze bevolkingsgroep onvoldoende doordringen tot de overheid. Dit mag echter geen reden zijn om te weinig aandacht te schenken aan de middenstand. Deze hardwerkende groep

vormt een belangrijk bindend element in de Nederlandse samenleving en is in economisch opzicht onmisbaar.

De overheid dient op korte termijn te zamen met de georganiseerde middenstanders na te gaan, welke maatregelen gewenst zijn om de goede kleine bedrijven te beschermen tegen de druk van de grootbedrijven.

Minimumeisen ten aanzien van de persoonlijke dienstverlening dienen te worden ontworpen. Tevens dient nagegaan te worden of het stellen van minimumeisen aan de vakbekwaamheid en de geschooldheid van het bedienend personeel aanvaardbaar en in de praktijk uitvoerbaar is, uiteraard in samenhang met omzetkenngetallen.

De mogelijkheden tot kredietverlening voor midden- en kleinbedrijf, die eerder van de geldontwaarding hebben te lijden dan de grootbedrijven, moeten worden verbeterd.

Voor de uitvoering van werkzaamheden – met de daaraan verbonden kosten – verricht ter wille van de belastingheffing voor het Rijk moet een meer rechtvaardige oplossing worden gevonden.

42 Landbouw

De landbouw – waaronder we ook verstaan akkerbouw, tuinbouw, bloementeel, veehouderij, agrarische industrie, enz. – is onmisbaar voor ons nationale bestaan en van grote betekenis voor onze nationale economie.

Evenals iedere andere maatschappelijke activiteit, is ook de landbouw gebonden aan Gods opdracht. In dat kader moet gestreefd worden naar verantwoorde, optimale bedrijfsvoering.

De landbouw levert een belangrijke bijdrage aan onze voedselvoorziening. Hij is onderdeel van onze totale economie en niet los te zien van andere bedrijfsmatige activiteiten.

43 Een nationaal accent

Ondanks het Europese karakter van het landbouwbeleid moet de nationale landbouw tevens worden gestuurd door een nationaal beleid, zodat de landbouw niet volledig wordt overgeleverd aan de wensen van internationale organen maar in een rechtvaardige concurrentiepositie wordt geplaatst.

44 Landbouw en natuurbeheer

In gebieden die voor de landbouw zijn bestemd moeten maatregelen worden

getroffen die volledige en moderne bedrijfsvoering mogelijk maken. In streken van overgang naar natuurgebieden dient een wettelijk vastgelegd overleg harmonieuze samenwerking te bevorderen in het belang van heel de bevolking van Nederland. Overheersing in het overleg door pressiegroepen wijzen wij af.

Waar de boer met zijn bedrijf een plaats en taak krijgt toegewezen binnen een landschapspark, moet hem een vergoeding worden toegekend die overeenkomt met de kostenverhogende werking van de maatregelen en voorschriften, die hem worden opgelegd.

45 Voorlichting en beleid

Het rijksvoorlichtingsapparaat zal moeten worden uitgebreid en zich vooral moeten richten op praktische voorlichting. De mogelijkheden voor goed geleide, kleine en middelgrote bedrijven, als kern van onze nationale landbouw, moeten bijzondere aandacht ontvangen, terwijl het stimuleren van mammoetbedrijven moet worden tegengegaan. De ruilverkavelingen en landinrichtingswetgeving dient met spoed te worden afgerond, waarbij er duidelijkheid moet komen ten aanzien van landschapsparken, beheersovereenkomsten en inspraakprocedures.

Aan alle agrarische bedrijfsgenoten dienen gelijke rechten te worden verleend, ongeacht hun organisatiekeuze. De kwaliteit van landbouwprodukten dient nauwlettend te worden gecontroleerd.

De mogelijke gevolgen van residuen van bestrijdingsmiddelen moeten uitputtend worden onderzocht.

Werkgelegenheid en sociale verbondenheid

46 Werkloosheidsbestrijding

(Zie ook artikel 37). Onderzocht moet worden of het financiële perspectief van de individuele werknemer op langere termijn wat meer zekerheid kan opleveren en of gelijktijdig de jeugdwerkloosheid kan worden tegengegaan door voorwaarden te scheppen, waardoor de werknemers tot bij voorbeeld hun 50e jaar in aanmerking komen voor periodieke verhogingen van hun lonen. Naarmate zij ouder worden ontvangen zij dus meer. Hierbij moeten de werkgevers zich onderling verzekeren, zodat indienstneming van oudere personeel geen enkele belemmering ondervindt.

Er moet worden gestreefd naar een versterking van onze exportpositie bij zo gering mogelijke aantasting van het binnenlandse bestedingsniveau. Vermeerdering van het aantal arbeidsplaatsen moet worden bevorderd door vakgericht onderwijs, door bij- en omscholing en door nationale matiging van lonen en inkomens. Economisch-technologisch onderzoek en prijscontrole moeten hierbij de produktie met betere kwaliteit en lagere prijzen bevorderen.

De regering moet de legaal aanwezige buitenlandse arbeiders, onder andere door het treffen van maatregelen die tot betere huisvesting zullen leiden, een zo goed mogelijke verblijftijd hier te lande helpen verschaffen. Maar zij moet tegengaan dat er nieuwe buitenlandse arbeiders worden gewonnen. Daarom moet zij een verbetering van de beloning van zwaar en vuil werk bevorderen, terwijl het begrip passende arbeid ruimer moet worden opgevat.

In gevallen waarin tot werktijdvermindering wordt overgegaan moet de voorkeur worden gegeven aan methodes, waarbij het opnieuw beginnen met tijdelijk weggevallen arbeid gemakkelijk blijft. Daarom moet de overheid loonsubsidie blijven verschaffen in gevallen van tijdelijke werktijdverkorting. Zij moet het nietsdoen tegengaan door te bevorderen, dat geheel of gedeeltelijk werklozen in hun vrijetijd volwassenen-onderwijs van voldoende hoog peil zullen volgen. Evenals bij alle onderwijs moet daarbij uitgangspunt zijn, dat rekening wordt gehouden met de verschillen in levensbeschouwing van de cursisten.

47 Inkomensverschillen

De regering is gerechtigd een minimum-inkomen voor loontrekkenden vast te stellen en ter bescherming van bij voorbeeld de muntwaarde of de exportpositie in loon- en prijsvorming in te grijpen. Zij heeft echter als openbaar gezag geen bevoegdheid om in loononderhandelingen en inkomensvorming met zuiver particulier karakter in te grijpen. Als er afgunst is tussen de verschillende inkomensgroepen, mag de overheid zich nooit op het standpunt plaatsen van de een of andere groep. Zij moet dan wijzen op de nationale taken die wij hebben en op de historische verbondenheid van ons volk, om zo het klimaat rijp te maken voor een vrijwillige verkleining van inkomensverschillen, die zodanig is dat zij de sociale verbondenheid van allen in de samenleving kan versterken. Uit-

gangspunt hierbij is, dat de inkomens behoren te zijn gegrond zowel op de waarde van het gepresteerde als op de behoefte. De voorstellen tot verplichte vermogensaanwasdeling moeten worden omgebogen tot een stelsel van geblokkeerde winstdeling, waarbij het verband tussen de hoogte van de winstdeling en de resultaten van het bedrijf waar de werknemer werkzaam is, behouden blijft.

48 Verhoudingen binnen de onderneming

Gekozen ondernemingsraadsleden bezitten het zedelijke recht ertegen te waken dat de ondernemingsdirecties geen bevoegdheden overschrijden door schade toe te brengen aan het geestelijke of particuliere leven van de werknemers. Zij kunnen ter wille van een christelijke levenswijze misschien wel eens verplicht zijn te zeggen dat het niet juist is, meer naar de directies te luisteren dan naar God, maar het is verkeerd als de regering in het particuliere bedrijfsleven bevoegdheden van een ondernemingsleiding tegen haar wil overdraagt aan een ondernemingsraad. Als er op vrijwillige basis verschuiving van bevoegdheden plaatsvindt tussen een ondernemingsleiding en ondernemingsraden, moet de overheid bevorderen dat de rechtmatige belangen van de aandeelhouders gewaarborgd blijven. Ook moet de overheid bevorderen dat de ondernemingsraden een werkelijke vertegenwoordiging zijn van de medewerkers in de onderneming, en niet alleen van het deel dat bij de bepaalde organisaties is aangesloten.

Onderzocht moet worden hoe de veiligheidsvoorschriften kunnen worden verscherpt, om vergiftiging van personeel en omgeving van een bedrijf praktisch geheel uit te sluiten.

De overheid moet door goede voorlichting aan het personeel in haar eigen diensten en bedrijven laten zien, dat de persoonlijke arbeidsbijdrage van ieder zo goed mogelijk wordt gericht op de ontwikkeling en beveiliging van het land, om daardoor lof te geven aan God Almachtig. Dit moet het uitgangspunt zijn bij alle werkoverleg, werkstructurering en inspraak door middel van een ondernemingsraad.

De overheid moet het voorbeeld geven, waardoor de sociale verbondenheid van ons gehele volk bij de vervulling van onze gemeenschappelijke roeping duidelijker naar voren wordt gebracht.

Het wetsontwerp tot legalisering van werkstakingen door ambtenaren, dat door de Tweede Kamer is aangenomen, maar niet door de Eerste, behoort te worden ingetrokken. Organisaties van werknemers behoren geen wettelijk beschreven recht van staking te bezitten. Politieke werkstakingen moeten als onwettige acties tegen het wettige regeringsgezag, scherp worden veroordeeld en tegengegaan.

De regering moet de vrijheid van maatschappelijke organisaties metterdaad handhaven en daarom maatschappelijke monopolievorming niet in de hand werken. Zij moet bevorderen dat kleinere maatschappelijke organisaties aan het landelijk en verder overleg zoveel mogelijk kunnen deelnemen.

50 *Sociale verzekeringen*

Wegens de onrustbarende stijging van de premiebedragen voor de verplichte sociale verzekeringen moet de parlementaire controle op de heffing van verplichte premies worden uitgebreid. Voorkomen moet worden dat, door wisselende ambtelijke ramingen, de voorspelde in te vorderen premiebedragen honderden miljoenen guldens in een jaar kunnen verschillen. Het deel van de verplichte verzekeringen dat voorziet in uitkeringen, die meer omvatten dan leniging van sociale nood, dient omgezet te worden in vrijwillige verzekeringen (eventueel met compensatie in de rechtstreekse inkomenssfeer). Hiervoor komen met name die voorzieningen in aanmerking, die betrekking hebben op min of meer normale risico's. De invoering van een eigen risico bij daarvoor in aanmerking komende verplichte verzekeringen is gewenst. Als de muntinflatie is beëindigd, of als indexeringen op beperkte schaal zijn ingevoerd, kan een verdere uitbreiding van het stelsel van volksverzekeringen worden voorkomen en kunnen in plaats daarvan regelingen worden getroffen, die meer gericht zijn op hen die economisch het zwakste staan.

Onderwijs

51 *Particulier en openbaar onderwijs*

Vanwege de unieke verantwoordelijkheid, die ouders hebben voor de opvoeding en het onderwijs van hun kinderen, dient de wetgeving uit te gaan

van de regel dat het onderwijs wordt gegeven aan van de ouders uitgaande scholen en dat de vrijheid om dit onderwijs te doen geven zowel tot uitdrukking komt ten aanzien van de stichting en instandhouding van scholen als ten aanzien van de inrichting van het onderwijs.

De verantwoordelijkheid van de overheid voor het particulier onderwijs verschilt principieel van die voor het openbaar onderwijs. Eisen van deugdelijkheid, aan het particulier onderwijs te stellen, dienen dan ook geen afspiegeling te zijn van de eisen die aan het openbaar onderwijs worden gesteld, maar voorwaarden waaraan de door het bestuur bepaalde inrichting van de school, met het oog op de kwaliteit van het onderwijs, wordt getoetst. Bepalingen omtrent de samenstelling van de schoolbesturen behoren in ieder geval niet tot de eisen van deugdelijkheid.

Ook het onderwijs aan openbare scholen kan niet waarde vrij zijn, maar moet beantwoorden aan de hoge roeping van de overheid in dienst van God. Ten aanzien van het streven de ouders meer te betrekken bij het onderwijs aan openbare scholen dient bedacht te worden, dat het openbare karakter van deze scholen altijd een fundamentele belemmering vormt om hiertoe te komen.

De overheid dient geen medewerking te verlenen aan de totstandkoming van zogenaamde samenwerkingsscholen die niet alleen leiden tot identiteitsverlies, maar ook tot verwarf van verantwoordelijkheden. Schoolbegeleidingsdiensten kunnen de kwaliteit van het onderwijs ten goede komen, mits de dienstverlening aansluit bij de grondslag en doelstelling van het onderwijs aan de betrokken scholen. De scholen dienen dan ook op basis van de financiële gelijkstelling vrij te kunnen kiezen door welke dienst zij zich willen laten begeleiden en welke begeleiding zij willen ontvangen. Bij de eisen die aan een SBD worden gesteld dient rekening te worden gehouden met de belangen en rechten van minderheidsgroeperingen met een eigen geestelijk karakter.

52 *Onderwijsvernieuwing*

Ook nu nog is de eerste doelstelling van het onderwijs het verschaffen van kennis, inzicht en vaardigheid, om de leerling in staat te stellen zijn taak in de samenleving – die God hem gegeven heeft – te verrichten.

Zaken als mondigheid en maatschappelijke weerbaarheid mogen dan

ook op zichzelf geen doelstelling zijn.

In rekening moet worden gebracht, dat de begaafdheden en vaardigheden van de verschillende leerlingen evenzeer verscheiden zijn als hun toekomstige taken. Een middenschool die geheel in de plaats zou komen van de scholen van het VWO- en HAVO-type, zou hieraan onvoldoende recht doen.

Voor verbetering van het onderwijs moet algemene regel zijn, dat het peil van kunde en inzicht bij onderwijsvragende groepen met een achterstand wordt omhoog gebracht, zonder dat als gevolg van een proces van nivellering dit peil bij andere groepen wordt gedrukt.

Het onderwijs moet degelijke kennis van onze moedertaal en van de Nederlandse geschiedenis bijbrengen, terwijl eerbied moet worden aangekweekt voor onze nationale symbolen. Het behoort niet tot de taak van het onderwijs de plaats van de ouders in te nemen door het doen geven van specifieke seksuele voorlichting.

Mede met het oog op de kostenbeheersing dienen noodzakelijke vernieuwingen in het onderwijs geleidelijk te worden doorgevoerd. Prioriteit moet worden verleend aan verbeteringen binnen de scholen – zoals verlaging van de leerlingenschaal, taakverlichting van de schoolhoofden en nascholing – boven een verdere uitbouw van de verzorgingsstructuur ten behoeve van het onderwijs in het algemeen.

53 *Kleuter-, basis- en voortgezet onderwijs*

Het is een goede zaak, dat de overgang van kleuter- naar basisonderwijs soepeler wordt gemaakt. De manier waarop deze overgang plaatsvindt behoort evenwel tot de verantwoordelijkheid van de schoolbesturen. Een uitbreiding van de leerplicht tot de kleuterleeftijd wordt als onnodig en in strijd met de verantwoordelijkheid van de ouders voor hun jonge kind afgewezen. Evenmin dient er leerplicht te zijn voor 17- en 18-jarigen. In plaats hiervan dient de overgang van dagonderwijs naar beroepsonderwijs te worden bevorderd door een wettelijk geregeld leerrecht.

De consequenties van de voor de komende jaren te verwachten verdere daling van de aantallen leerlingen van het kleuter- en basisonderwijs behoren niet te worden afgewenteld op particuliere scholen, zoals het geval zou zijn bij invoering van een planprocedure voor het basisonderwijs. Eerder moet worden gedacht aan samenvoe-

ging van op niet te grote afstand van elkaar gelegen scholen van dezelfde richting.

Overigens dient te worden gewaakt tegen het ontstaan van zo grote scholen, dat het persoonlijke contact tussen de schoolleiding en de leerlingen verloren gaat. Voor kleine door de ouders gedragen scholen met een eigen signatuur behoort in ons onderwijsbestel een plaats verzekerd te blijven.

Een eventuele invoering van een nieuw onderwijsbestel zal zowel onderwijskundig als financieel een drastische ingreep betekenen, waarbij de belangen van de scholen en de toekomst van de leerlingen gedurende een reeks van jaren op het spel kunnen staan. Alvorens de invoering van een dergelijk bestel te overwegen, zal dan ook moeten worden aangetoond dat het huidige stelsel wijzigingen behoeft en dat aan deze behoefte door partiële wijzigingen niet op redelijke wijze kan worden tegemoet gekomen. Een beslissing over een nieuw bestel kan pas worden genomen, als de onderwijskundige en financiële consequenties goed zijn geanalyseerd.

54 Doorstroming naar het wetenschappelijk onderwijs

Bij het hoger onderwijs (hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs) moet de regering enerzijds rekening houden met de belangrijke aanknopingspunten die er tussen het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs in veel gevallen bestaan, maar aan de andere kant zich niet laten leiden door een gelijkheidsmythologie. De mensen hebben een gelijke roeping gekregen om samen Gods schepping tot ontplooiing te brengen, maar ze moeten daarbij niet allemaal hetzelfde werk doen, doch in veel noodzakelijke gevallen ongelijk werk.

Belangstelling en aanleg verschillen van persoon tot persoon en daarom mag de ontwikkeling van het hoger onderwijs niet zo zijn, alsof HBO en WO min of meer 'één pot nat' vormen.

Waar er aanknopingspunten zijn in de opleiding aan HBO-instellingen enerzijds en universiteiten anderzijds, moet de regering bevorderen dat afgestudeerden of bijna afgestudeerden van de HBO-instellingen, die daarvoor in aanmerking komen, in een programmatijd van max. 3 jaar aan een universiteit verder kunnen studeren en het doctorale examen behalen. Er moet dus een structuur van opeenvolging komen tussen het niet-universitaire en het universitaire hoger onder-

wijs, zoals die ook in veel andere landen in de Atlantische wereld in de loop der tijden is ontstaan.

De regering moet de grote toeloop naar de universiteiten ombuigen, door aan bezitters van een eindexamen voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (die een jaar langer op school hebben moeten zitten dan de bezitters van een HAVO-diploma) volop mogelijkheden te bieden het HBO te volgen en het daarbij behorende eindexamen een jaar eerder te behalen dan de HAVO-afgestudeerden. De omvang van het studentenbestand van de eerste jaren universitaire studie zal drastisch kunnen worden ingekrompen, als het regel wordt dat de studie na VWO en HAVO begint bij het HBO. Mede met het oog op de financiële consequenties moeten de studieprogramma's zo worden ingericht, dat de opleiding via het HBO tot het doctorale niveau ten hoogste één studiejaar langer duurt dan de opleiding uitsluitend aan een universiteit. Zij die een universitaire opleiding begeren, moeten tijdens de HBO-fase worden geselecteerd, terwijl de universiteit voor de student zonder HBO-opleiding slechts na een toelatingsexamen wordt opengesteld. Hierdoor zal het aantal mensen dat ieder jaar aan de universiteit afstudeert kunnen dalen, terwijl een belangrijk deel van de functies, die nu nog door doctorandi worden vervuld, door HBO-afgestudeerden kunnen worden uitgeoefend.

55 Vrijheid voor het hoger beroeps-onderwijs

De regering moet een zodanige opbouw van het HBO bevorderen, dat ieder die een hogere opleiding wil volgen kan worden toegelaten.

De overheid mag een schaalvergroting van HBO-instellingen niet als voorwaarde stellen voor verbeteringen van haar voorzieningen of van de wettelijke status van deze instellingen. Bovendien moet de overheid het particuliere karakter van veel instituten voor HBO (die ook vaak christelijke scholen zijn) strikt ontzien. Zij mag ook geen bepaalde bestuursstructuur voorschrijven als voorwaarde voor subsidie. Ook zogenaamde liëring van een HBO-instelling met een universiteit, c.q. de vorming van levensbeschouwelijke 'samenwerkingsscholen' voor hoger onderwijs moet worden vermeden, respectievelijk niet bevorderd door de overheid.

De regering moet geen zogenaamde algemene opleiding bij het hoger onderwijs instellen, maar bevordert

dat de algemene opleiding bij het hoger onderwijs een deel is van de specialistische opleiding.

56 Hoger onderwijs en maatschappij

De numerus fixus met loting wordt zo snel mogelijk afgeschaft. Wel moet worden erkend dat de kosten, die de overheid op zich neemt voor de studie-financiering en voor het betrekkelijk laag houden van het officiële collegegeld, samenhangen met de openbare betekenis van een voldoende aantal universitair-afgestudeerden voor de maatschappij.

Als het aantal kandidaat-studenten de verwachtingen omtrent het door de maatschappij gevraagde aantal universitair opgeleiden sterk overtreft, wordt de studie voor de studenten met de laagste, maar toch nog positieve, selectieresultaten vooral een kostbare persoonlijke welzijnsvoorziening. In zulke gevallen moet de regering het recht hebben hun studie niet te financieren en een kostendekkende toeslag op het collegegeld te heffen.

57 Het wetenschappelijk niveau bewaken

Aanvragen voor een vijfjarige (dus niet vierjarige) doctorale opleiding, die niet duidelijk op ondeugdelijke gronden zijn ingediend, moeten worden goedgekeurd.

Bij de vaststelling van de middellange termijnprogramma's voor het hoger onderwijs ('planning') moet van het begin af rekening worden gehouden met de verdeling van het onderwijs over instellingen met verschillende wereldbeschouwing.

Bij de verdere ontwikkeling van de universitaire bestuursvorming ('WUB') mag de democratisering de doelmatigheid niet in de weg staan. Ook mag voor het bijzonder wetenschappelijk onderwijs de aanvaarding van een bepaalde bestuursstructuur geen subsidievoorwaarde zijn.

De wetenschapsbeoefening als geheel moet een nationale aangelegenheid zijn en geen partijpolitieke, die wisselt van kabinet tot kabinet. Bij de aanwijzing van probleemvelden voor het door de overheid bekostigde buitenuniversitaire onderzoek zijn goed overleg met de wetenschappelijke instellingen en een zo onpartijdig en objectief mogelijke coördinatie door de regering noodzakelijk. Ons land moet zijn goede naam als land van serieuze wetenschapsbeoefening niet verliezen en met personele en financiële bijdragen deelnemen aan internationaal we-

tenschappelijk werk dat zulks waard is. Het universitaire wetenschappelijke personeel moet in elk geval de helft van de arbeidstijd aan onderzoek besteden.

Welzijnsbeleid naar bijbelse normen

58 *Welzijn is niet waardevrij*

Het welzijn van de mens wordt door velen gezien als de uiteindelijke doelstelling van het overheidsbeleid. Welzijn is dan identiek aan zich welbevinden. Bedacht dient te worden, dat alle handelen van mensen en overheden moeten beantwoorden aan de normen die God stelt in Zijn Woord.

Een echt welzijnsbeleid is dan ook niet in de eerste plaats een beleid, dat particuliere of collectieve behoeften van de mens bevredigt, maar een beleid dat ertoe bijdraagt dat alle burgers beter kunnen beantwoorden aan die normen. In het houden van die normen ligt immers rijke beloning. Vanwege deze normatieve betekenis van het begrip welzijn kunnen wij veel vormen, die als welzijnswerk worden gepresenteerd, niet als zodanig erkennen.

Daarnaast moet in rekening worden gebracht, dat de eerste verantwoordelijkheid voor het welzijn ligt bij de burgers zelf. Deze verantwoordelijkheid kunnen zij niet afstaan of overdoen aan de overheid. Vanwege die verantwoordelijkheid zijn juist in deze sector in de loop der jaren bij voorbeeld tal van instellingen ontstaan, die in hun werk willen uitgaan van de bijbel. Verandering van instellingen met dit uitgangspunt door zogenaamde algemene instellingen leidt tot een vermindering van de kwaliteit van het welzijnswerk en dient door de overheid dan ook niet te worden nagestreefd. Veel eerder zou zij de grote betekenis moeten erkennen van de christelijke grondslag voor allerlei vormen van welzijnswerk, en de totstandkoming en instandhouding van dergelijke instellingen moeten stimuleren. Ook zogenaamde gevulde algemene instellingen kunnen de kwaliteitsvermindering niet ongedaan maken, omdat dergelijke instellingen uitgaan van de veronderstelling, dat alle levensovertuigingen het welzijn van de mens gelijkkelijk kunnen dienen.

59 *Wel of geen subsidie?*

Subsidiëring kan een middel zijn om noodzakelijke voorzieningen van de grond te krijgen of in stand te houden.

Zij zal echter steeds een aanvullend karakter moeten dragen en zoveel mogelijk moeten geschieden op basis van tevoren geformuleerde objectieve criteria. Vanwege de mede-verantwoordelijkheid, die de overheid door haar subsidiëring voor de betreffende activiteiten aanvaardt, moet zij erop toezien, dat de middelen niet worden aangewend in strijd met de roeping van de samenleving. Zo behoren instellingen die zich schuldig maken aan het onttrekken van minderjarigen aan het ouderlijk gezag, of aan het kraken van panden, of die het druggebruik tolereren, om deze reden niet voor subsidiëring in aanmerking te komen.

De overheid moet niet trachten door het verbinden van voorwaarden aan een subsidieverlening de zogenaamde democratisering van gesubsidieerde instellingen af te dwingen. Het inslaan van deze weg zou de eigen verantwoordelijkheid van de instellingen – die goede argumenten kunnen hebben voor een bepaalde regeling van de interne verhoudingen – vervangen door een overheidsverantwoordelijkheid en zo tekort doen aan de betekenis van het particulier initiatief.

Nu de noodzaak tot het stellen van prioriteiten steeds duidelijker aanwezig is, dient voorrang te worden gegeven aan die voorzieningen, waarvoor de overheid in belangrijke mate verantwoordelijkheid draagt. Ten aanzien van andere gesubsidieerde activiteiten dient de vraag onder ogen te worden gezien, welke belemmeringen er eventueel zouden bestaan als de bekostiging van deze activiteiten geheel of gedeeltelijk zou worden gestaakt. Hieraan dient bijzondere aandacht te worden besteed bij de voorbereiding en vaststelling van nationale, provinciale en gemeentelijke plannen voor welzijnsvoorzieningen.

Het jeugdwerk ligt in het verlengde van de taak van de ouders in opvoeding van en onderwijs aan hun kinderen. Eventuele subsidiëring van dit werk zal dan ook deze taakuitoefening ten goede moeten komen.

Voor financiële steun aan vormen van sport en recreatie bestaat aanleiding, als deze de mens in staat stellen zijn taak beter te verrichten. Subsidiëring van beroepssport ligt niet op de weg van de overheid. Zij zal alle beschikbare middelen moeten aanwenden ter verplaatsing van de zondagsport naar bij voorbeeld de zaterdag.

60 *Bejaardenzorg*

De zorg voor de bejaarden is een eretaak voor de jongeren. De overheid

dient voor de uitoefening van deze taak ruimte te bieden, bij voorbeeld door het verlenen van belastingfaciliteiten aan diegenen, die materiële steun verlenen aan bejaarden die anders een beroep op bijstand van de overheid zouden kunnen doen.

Naar de leefsituatie van de bejaarden dient meer wetenschappelijk verantwoord onderzoek te worden ingesteld om tot zo doelgericht mogelijke maatregelen ten behoeve van deze groeiende bevolkingscategorie te komen. Met het oog op de voorzieningen in de materiële sfeer is met name een budgetonderzoek van belang. De huisvestingsmogelijkheden en de voorzieningen in de extramurale sfeer moeten erop gericht zijn dat de bejaarde zo lang mogelijk zelfstandig kan blijven functioneren. De huidige situatie, waarin vrijwel alle bejaarden die in een bejaardentehuis wonen aangewezen zijn op uitkeringen ingevolge de Algemene Bijstandswet, dient spoedig te worden beëindigd. Onderzocht dient te worden of het mogelijk is via een verzekeringsstelsel deze kosten te dekken. Aangezien een vaste en uniforme leeftijdsgrens voor pensionering een abrupte ingreep betekent in het leven van mensen met geheel verschillende leef- en werkomstandigheden, dient meer aandacht te worden besteed aan de voorbereiding op pensionering en aan verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd in functies, waarvan in de praktijk blijkt dat velen reeds voortijdig met (invaliditeits)pensioen gaan.

61 *Gehandicapten*

Er dient naar te worden gestreefd de gehandicapten waar mogelijk een normale plaats in onze samenleving te laten innemen. Voor de lichamelijk gehandicapten denken wij hierbij onder meer aan aangepaste woningen en aan maatregelen ter vergemakkelijking van de toegang tot openbare en bijzondere gebouwen.

Vanwege de specifieke band tussen een geestelijk gehandicapte en zijn ouders dient de mogelijkheid te worden geopend om de wettelijke minderjarigheid van deze personen te verlengen.

62 *Samenlevingsopbouw*

Als belangrijke functie van de samenlevingsopbouw wordt veelal gezien het bewerkstelligen van bewustwording van burgers. Dit werk ligt op het terrein van particuliere organisaties. De overheid dient er tegen te waken, dat zij de aanstelling bekostigt van

functionarissen, die zich in naam van 'de gemeenschap' tot taak stellen de leden van de gemeenschap van wat zij zien als hun positie bewust te maken. Wanneer de bevolking van een bepaalde wijk de behoefte kenbaar maakt aan deskundige hulp, met het oog op de specifieke problemen van de wijk (bijvoorbeeld bij stadsreconstructie), kan er aanleiding zijn deze hulp mede op kosten van de overheid aan te trekken.

63 *Cultuurbeleid en Nederlandse taal*

Het GPV is verheugd over de inwerkingtreding per 1 januari 1977 van de wet betreffende de positie van de in ons land verblijvende Molukkers. Reeds jarenlang heeft het GPV voor een dergelijke regeling gepleit. Het hoopt, dat de nu wettelijk geregelde positie van de Zuid-Molukkers zal bijdragen tot een harmonische samenwerking binnen de Nederlandse samenleving van deze bevolkingsgroep, met behoud van eigen identiteit zolang hun verblijf in Nederland noodzakelijk is.

De uitgaven van de overheid voor culturele doeleinden zijn dringend aan herwaardering toe. Hierbij dient het uitgangspunt te zijn, dat uitingen van cultuur dienstbaar moeten zijn aan het ontdekken, ontplooien en bereikbaar maken van in de schepping aanwezige mogelijkheden, in gebondenheid aan de normen van de bijbel. Activiteiten die in feite neerkomen op het bieden van verstrooiing dienen voor rekening van betrokkenen te blijven. Hetzelfde geldt, als culturele vormen in dienst worden gesteld van politieke en maatschappelijke indoctrinatie. Daarentegen kunnen vormen van amateuristische kunstbeoefening van zodanige algemene betekenis zijn, dat een stimuleringssubsidie van de overheid gerechtvaardigd is.

64 Tot de cultuurtaak van de overheid behoort ook, dat ze toeziet op de instandhouding van monumenten en andere cultuur-historische waardevolle objecten en landschappen. Vanwege de abnormaal hoge kosten van deze instandhouding is een belangrijke bijdrage van de overheid onvermijdelijk. Hierbij dient ernaar te worden gestreefd de monumenten een zodanige bestemming te geven, dat ze toegankelijk zijn voor een breed publiek.

De regering dient zich – ook in financieel opzicht – sterker in te spannen voor de kennis en bekendheid van de Nederlandse taal en cultuur buiten onze grenzen. Dit beleid dient zich met

name te richten op de landen van de Europese Gemeenschappen. Dat zal er toe bijdragen dat de Nederlandse taal in de praktijk van de Europese samenwerking niet wordt achtergesteld bij het Frans, Duits of Engels.

Daarnaast verdienen landen als Indonesië en Zuid-Afrika, waar voor onze taal een meer dan gewone belangstelling aanwezig is, bijzondere aandacht.

Volksgezondheid

65 *Iedere burger verantwoordelijk*

De organisatie van de gezondheidszorg dient zo te zijn, dat iedere burger in verantwoordelijkheid tegenover God en zijn medemensen voldoende zorg aan zijn gezondheid kan besteden. Op grond van deze verantwoordelijkheid krijgt de noodzaak van voorzieningen op christelijke grondslag hernieuwde actualiteit, nu binnen de algemene instellingen de aan de bijbel ontleende normen voor levensstijl en ethiek steeds meer miskend worden. De overheid dient de totstandkoming van dergelijke voorzieningen mogelijk te maken en niet haar inzichten omtrent de doelmatigheid van organisaties op levensbeschouwelijke grondslag te laten prevaleren. Om dezelfde reden moet het worden betreurd, dat de kruisverenigingen in grote meerderheid hun levensbeschouwelijke grondslag niet meer hebben gehandhaafd. De ontwikkeling van het kruiswerk in de richting van maatschappelijk-preventieve zorg, waarbij de wijkverpleegkundige steeds meer wordt geconfronteerd met ethische problemen, doet de betekenis van het levensbeschouwelijk uitgangspunt sterk toenemen. De kwaliteit van het kruiswerk zal dan ook gediend zijn met handhaving c.q. hernieuwde totstandkoming van organisaties die willen werken vanuit de normen van de bijbel.

Regionalisatie van de gezondheidszorg heeft overigens duidelijke voordelen, mits de vrije keuze van arts en andere hulpverleners voor de burger verzekerd blijft. Met name geldt dit ook bij de totstandkoming van wijkgezondheidscentra.

Vanwege de persoonlijke verantwoordelijkheid van iedere burger voor zijn gezondheid en die van zijn medemensen dient de organisatie van de gezondheidszorg zoveel mogelijk op particuliere basis te geschieden, waarbij de zorg van de overheid zich met name richt op het waarborgen van de kwaliteit van deze zorg.

De vrije keuze op het terrein van de geestelijke gezondheidszorg zou geweld worden aangedaan als de hele ambulante geestelijke gezondheidszorg zou worden opgedragen aan regionale instituten voor de ambulante geestelijke gezondheidszorg (de zgn. riaggs). In plaats daarvan dient de vrije vestiging van psychiaters te worden gestimuleerd en samenwerking met en tussen de instellingen voor ambulante geestelijke gezondheidszorg te worden bevorderd.

66 *Financiën*

Het streven naar beperking van de kosten van de gezondheidszorg verdient ondersteuning. Omdat het hiertoe scheppen van nieuwe structuren in eerste instantie veelal kostenverhogend werkt, terwijl nog moet blijken of de kosten later zullen dalen, dient de beperking van de kosten vooral te worden gevonden in wijzigingen van bestaande regelingen en praktijken.

Gedacht kan bij voorbeeld worden aan samenwerking en taakverdeling tussen instellingen van gezondheidszorg en aan een bescheiden eigen risico bij de verzekeringen tegen ziektekosten.

Een volksverzekering tegen ziektekosten doet tekort aan de eigen verantwoordelijkheid van de burgers, nu het gaat om een verzekering tegen min of meer normale risico's. In plaats daarvan zou een wettelijk recht moeten worden gecreëerd om zich te verzekeren tegen ziektekosten, en een verplichting voor de ziektekostenverzekeraars een verzekeringsovereenkomst aan te gaan. Op deze wijze zou ook de verplichte ziekenfondsverzekering geleidelijk kunnen worden teruggedrongen, bij voorbeeld door bevestiging of verlaging van de welstandsgrens, gepaard aan een bijdrage van de werkgever en/of de overheid in de premie van een particuliere verzekering.

67 *Verdovende middelen*

Een van de grootste bedreigingen voor de volksgezondheid is het gebruik van verdovende middelen. Er kan ter bestrijding van dit kwaad niet worden volstaan met strafbaarstelling van de handelaren; ook tegen het gebruik zelf dient te worden opgetreden in overeenstemming met de ernst van het feit, dat de gebruiker zichzelf onbekwaam maakt te voldoen aan zijn roeping: bijdragen aan de ontwikkeling van de samenleving.

Het is verheugend dat de regering heeft afgezien van haar voorstel tot een voorlopige legalisering van de fluoridering van het drinkwater. Waakzaamheid blijft echter geboden om te voorkomen, dat de drinkwaterleiding wordt aangewend om de gehele bevolking middelen toe te dienen, die de overheid voor haar nuttig oordeelt.

Milieu

69 *De mens als rentmeester*

Gods prachtige schepping werd eenmaal volmaakt aan de mens ter beschikking gesteld, om die te bouwen en te bewaren tot eer van de Schepper. Het gehele leven ligt onder het beslag van die opdracht. Daartoe is het geschapene, ook het milieu, als werkmateriaal door de mens ontvangen. Door de zonde is de schepping gebroken, werd het geschapene misbruikt. Een vervuild milieu is één van de gevolgen. Niet de eer van God, maar de oneer van de mens is het zichtbaar resultaat.

Water, lucht en bodem zijn letterlijk van levensbelang voor iedereen. Daarom is een nationale, werkbare milieuwetgeving van het grootste belang. Omdat milieu-problematiek niet eindigt bij grenzen is internationaal overleg noodzakelijk.

70 *Milieu en bedrijvigheid*

Milieu-eisen, die bedrijven te zwaar belasten, geven grond voor speciale fiscale faciliteiten, omdat hiermee de werkgelegenheid en onze Nederlandse exportpositie onlosmakelijk zijn verbonden. De wetgeving op het terrein van de ruimtelijke ordening zal mee dienstbaar moeten zijn aan een goede zone-indeling, teneinde goede harmonie tot stand te brengen tussen agrarische bedrijvigheid en andere belangen, als bij voorbeeld de noodzakelijke landschapsverzorging. Vernieuwing van de Hinderwet dient te worden gerealiseerd. Regionale, eventueel landelijke, verwerking van huisvuil moet spoedig worden verwezenlijkt, waarbij her-gebruik van materialen bevordert moet worden.

Opslag van radio-actieve afvalstoffen dient internationaal te worden geregeld.

Onderzoeken ter ontwikkeling van milieuvriendelijke bedrijfsvoering in de economische, waaronder de agrari-

sche, bedrijvigheid dienen de hoogste prioriteit te hebben. Een behoorlijk deel van de nationale middelen moet beschikbaar worden gesteld voor de opheffing van milieuverontreiniging. Afdoende straffen dienen gesteld te worden op overtreding van milieuwetgeving.

Er is een nauwe relatie tussen economie en milieu-problematiek. Er zal met alle middelen gestreefd moeten worden naar het verkrijgen van schone lucht, water en bodem. Dat betekent dat wij voorstanders zijn van zorgvuldig nationaal, maar ook internationaal overleg, met de bedoeling het leefmilieu veilig te stellen. Dit zal, gezien de kosten, met zich brengen dat de prioriteiten ter aanwending van ons nationaal inkomen anders komen te liggen dan tot heden het geval is.

Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting

71 *Wonen en werken*

Nog steeds zijn delen in het westen van ons land verhoudingsgewijs dichtbevolkt, terwijl in economisch zwakke landsdelen een matige bevolkingsdichtheid en voldoende ruimte aanwezig zijn. Het blijft dan ook de taak van de overheid een betere bevolkings-spreiding te stimuleren, onder meer door in economisch achtergebleven gebieden nieuwe rijksdiensten te vestigen en vestiging van particuliere bedrijven aan te moedigen.

Binnen de grenzen van de haar toegewezen taak moet de overheid snelle krotopruijing bevorderen, troosteloze stadswijken naar vermogen leefbaar maken en voortgaande onttaking van kleine kernen tegengaan.

Wonen, werken en recreatie moeten niet nodeloos van elkaar worden gescheiden, maar juist in onderling harmonisch verband met elkaar worden gebracht, waardoor overbodig verkeer en tijdverlies worden beperkt.

Deze maatregelen kunnen eraan meewerken dat een klimaat ontstaat, waarin de mens optimaal zijn door God gegeven taak kan verrichten. Daartoe is ook nodig dat passende woongelegenheden wordt geschapen voor onderscheiden categorieën van mensen, zoals gezinnen met kinderen, onvolledige gezinnen, alleenstaanden, lichamelijk gehandicapten en gastarbeiders.

Het percentage hoogbouw moet overeenkomen met de vraag en niet onnodig opgevoerd worden. Aan de

woonomgeving moet alle aandacht worden besteed.

72 *Volkshuisvesting*

Eigen woningbezit, ook voor minder draagkrachtigen, dient sterk te worden aangemoedigd. Het bevordert de spaarzin, vergroot de eigen verantwoordelijkheid en werkt eraan mee dat een deel van de geldstroom, die anders naar niet-duurzame verbruiks-goederen zou gaan, ten goede komt aan een gezonde volkshuisvesting.

Het huurbeleid moet zodanig zijn, dat gemeenten en woningcorporaties niet gedwongen worden hun woningen te verhuren aan ongehuwd samenlevende paren of aan mensen die een homofiele relatie hebben aangegaan.

De door het huidige kabinet voorgestelde dynamische kostprijs huur verdient in die vorm geen aanbeveling, onder meer omdat dit voor de belegger niet aantrekkelijk is ten opzichte van andere beleggingsmogelijkheden, met het gevolg dat er in deze sector aanmerkelijk minder woningen worden gebouwd.

De liberalisatie van de huren moet zo snel mogelijk over het gehele land worden uitgebreid. Voor minder draagkrachtigen moet individuele huursubsidie uitkomst geven indien er niet voldoende goedkope woningen beschikbaar zijn.

73 *Grondpolitiek*

Het invoeren van gewestelijke grond-bedrijven tast onnodig de gemeentelijke zelfstandigheid aan. Het aankopen van gronden door de overheid, nodig voor nieuwe gemeentelijke uitbreiding, behoort de bevoegdheid te blijven van de gemeentebesturen, die een actief aankoopbeleid moeten voeren. Een recht van eerste koop (voorkeursrecht) is niet noodzakelijk. De prijsvaststelling van de grond moet gebaseerd zijn op de werkelijke waarde en niet op de zogenaamde gebruiks waarde.

Een rechtvaardig volkshuisvestingsbeleid vereist dat de grond voor woningwet- en particuliere woningen, bij gelijkwaardige situaties, voor eenzelfde prijs wordt verkocht.

Bij stadsvernieuwing is het goedkoper, als overgegaan wordt tot het toepassen van herverkaveling in plaats van de gebruikelijke grondverwerving door de gemeente. Bovendien kan bij deze methode een belangrijke tijd-winst ontstaan.

74 Goederenvervoer

De regering dient het belang van het beroepsgoederenvervoer voor de nationale economie goed in het oog te houden. Daarbij dient zij ook het gebruik van de rail- en vaarwegen voor het goederenvervoer te stimuleren. Bij het overleg over de zeescheepvaart moet de regering internationale maatregelen tegen vrachtdumping bevorderen, om daardoor de bedreiging van de westelijke vrachtafvaart door de Comecon-vloten tegen te gaan.

Het zeehavenbeleid in ons land moet meer op nationale schaal worden gevoerd. Onderzocht moet worden, welke uitbreidingen van bestaande zeehavens noodzakelijk zijn. Daarbij moet worden gelet op de eisen van een goede ruimtelijke ordening. Er dient te worden zorg gedragen voor een goede bereikbaarheid van onze zeehavens voor het internationale scheepvaartverkeer.

75 Infrastructuur

Voor de verdere ontsluiting van Zuidwest-Nederland is de aanleg van een vaste oeververbinding in de Westerschelde dringend gewenst. De regering moet het gebruik van de Noord-Nederlandse Eemshaven en van een roll on/roll off veerboot van daar naar Noord-Europese havens bevorderen. De voorbereiding voor de aanleg van een spoorlijn Amsterdam-Almere-Lelystad dient met spoed ter hand te worden genomen. Verdergaande studie moet uitmaken of een doortrekken van deze lijn naar het noorden van ons land wenselijk is.

Een verdere uitbouw van het rijks-wegenplan moet dienstbaar zijn aan een betere regionale ontwikkeling en een evenwichtiger bevolkingsspreiding. Verder moet deze uitbouw vooral zijn gericht op het wegnemen van verkeersknelpunten.

Naast deze zorg voor een goede infrastructuur zal men bij de vaststelling van de tracés moeten rekenen met het leefklimaat. De regering dient de snelle ontwikkeling van het verkeer, met name de groei van het aantal personenauto's, niet langer te beschouwen als een vast gegeven voor ruimtelijke ordening en wegeaanleg.

76 Openbaar vervoer

Aan een goed functionerend openbaar vervoer, zowel in de steden als over het gehele land, met inbegrip van het

streekvervoer, moet grote waarde worden gehecht. Een gedeeltelijke aanpassing aan de feitelijke vraag naar vervoer voor de zeer onrendabele gedeelten van het streekvervoer is noodzakelijk. Hierbij dient mede gezocht te worden naar de mogelijkheid van het inschakelen van nieuwe vormen van vervoer. In dunbevolkte streken van ons land moet de overheid het peil van de onmisbare vervoersvoorzieningen door middel van financiële ondersteuning zoveel mogelijk handhaven.

In de stadscentra moeten de openbare vervoersvoorzieningen beter op elkaar worden afgestemd. De uitbreiding van metro- en tramnetten moet worden gestimuleerd om dichtslibben van binnensteden te voorkomen. Aan de randen van de binnensteden moeten goede parkeervoorzieningen komen, om in de stadscentra het autobezit te kunnen beperken. De stadscentra moeten echter goed toegankelijk blijven voor het bezorgende verkeer. De toegankelijkheid van deze centra moet voor het openbaar vervoer worden vergemakkelijkt door de aanleg van bijvoorbeeld vrije bus- en trambanen.

77 Verkeersveiligheid

De bevordering van de verkeersveiligheid verdient de voortdurende aandacht. Met name in de woongebieden moet rekening worden gehouden met de wensen van de bevolking. De leefruimte voor kinderen dient waar mogelijk uitgebreid en verbeterd te worden door de aanleg van woonerven en het aanbrengen van verkeersdrempels. In de binnensteden en stadswijken moet men meer oog hebben voor de belangen van voetgangers en fietsers.

78 Onze toekomst in dienst van de Allerhoogste

Wij, die achter dit manifest staan, begrijpen heel goed dat de landgenoten die dit lezen, nog geen nieuwe wereld zien opdoemen door dit program. Wel hopen wij dat een voldoende aantal punten hen zal aanspreken, en dat ook zij willen dat daarvoor in de Tweede Kamer wordt gewerkt.

Maar het gaat niet alleen om die punten zelf. Het gaat er ook om, dat die punten gedragen worden door een christelijke wereldbeschouwing, die eerlijk is en die universeel is, dat wil zeggen dat ze geldt voor alle mensen van welke geboorte ze ook zijn en welk verleden ze ook hebben. Die wereldbe-

schouwing moet terrein winnen in ons volksleven.

Het is daarvoor nodig, dat er als het ware een goede politieke zendingssactie wordt gevoerd, een goede politieke propaganda in dienst van de Allerhoogste binnen de rijen van ons volk. Daardoor kan er een vonk door ons land slaan. Ons volk moet weigeren verder aan de lijn gehouden te worden in een dagelijkse sleur, die alleen maar leidt tot onverschilligheid en ontevredenheid, zonder echte vreugde en edele geestdrift.

Het is nodig dat er een nieuwe veerkracht in ons volk ontstaat, en een nieuw gevoel van verbondenheid, waardoor wij elkaar in goede saamhorigheid willen helpen. En ook is het nodig dat onze ministers een goede voorlichting zullen geven, die meteen voor ieder een bemoediging is. Daarbij zullen zij onze grondwet in acht nemen en ieders persoonlijke en geestelijke vrijheden erkennen.

Onze strijd tegen alle neutralisme in onze samenleving is daarop gericht. Zowel de enkelingen als de groeperingen uit ons volk moeten hun hoge bestemming en de waarheid waarmee zij te maken hebben, kunnen aflezen uit de instellingen van onze staat en uit de daden van onze regering. Op de niet-neutrale christelijke staat rust de plicht zijn doelstellingen zo te kiezen en te formuleren, dat deze overeenkomen met het hoogste doel van de mens als burger van onze samenleving.

Dat doel is, dat er een welomschreven ontwikkeling en een welomschreven orde in deze wereld zullen worden zichtbaar gemaakt, die in het teken zullen staan van het kruis waardoor de Zoon van de Allerhoogste de dood heeft overwonnen. Dat doel zal de mens ook herinneren aan de fontein van kracht en vertroosting die hij kan krijgen.

Dit doel kan niet verbleken en tot een levenloze zaak worden, omdat God het leven zelf is, die het begin en het einde van de wereldsgeschiedenis bepaalt.

Voor dat doel te werken, ons land in die vaart op te stuwen, gezamenlijk als volk van Nederland dat te beleven, dat is het hart van onze nationale christelijke politiek. Dat geeft toekomst voor Nederland. Steunt die politiek met alle kracht, om daardoor te bewerken dat er een nieuw en bezielend geluid door Nederland zal klinken.

Politieke Partij Radikalen

Verkiezingsprogramma 1977/1981

Dit programma is vastgesteld op
2 oktober 1976

PPR

Politieke Partij Radikalen
Postbus 10, Lelystad
tel.: 020-22 73 42

1 Uitgangspunten

1 Het buitenlands beleid wordt voor een groot deel bepaald door het *veiligheidsbeleid*. Dit veiligheidsbeleid is er op gericht zowel steeds aanwezige als mogelijke toekomstige dreigingen weg te nemen, of die zoveel mogelijk te beperken.

Waardoor wordt de samenleving bedreigd?

Volgens velen is het dreigend wapengeweld tussen staten het wezen van de internationale veiligheidsproblematiek. Maar kunnen we hiermee volstaan?

2 De *doelstelling* van het buitenlands beleid moet zijn: het scheppen van een wereldsamenleving, die voor de wereldbevolking als geheel overlevingskansen biedt en ieder mens kans geeft zich zoveel mogelijk te ontplooiën.

Men noemt dit ook wel: een situatie van *positieve vrede*.

Het ontbreken van een situatie van positieve vrede maakt het vermijden of eventueel het beperken van oorlog en geweld onmogelijk, omdat de oorzaken van spanningen blijven bestaan en zelfs nog toenemen. Daarom is het streven naar negatieve vrede (de afwezigheid van oorlog) een té beperkte doelstelling van het veiligheidsbeleid.

Ook andere aspecten van het ontbreken van veiligheid, zoals armoede, uitbuiting, onderdrukking en verstoring van het natuurlijk leefmilieu vormen een grote bedreiging van de wereldsamenleving.

Deze bedreiging blokkeert het *recht op menselijke waardigheid*, gebaseerd op een redelijk welvaartsniveau waarbij een ieder zijn basisbehoeften aan kleding, huisvesting, voedsel, onderwijs, gezondheidszorg, werk en meebeslissen kan bevredigen.

3 Voor de meeste mensen in de wereld is dit recht nog geen werkelijkheid: zij leven minderwaardig.

Gerechtigde pogingen van arme en ontrechte groepen om dit recht voor zich te verwerven worden belemmerd door krachten die gericht zijn op handhaving van de gevestigde internationale en nationale structuren.

De eis van de verdelende gerechtigheid dwingt tot herverdeling van inkomsten.

Menselijke waardigheid, gebaseerd op een redelijk welvaartsniveau is dan ook niet los te zien van het begrip *bevrijding*. Bevrijding van onderdrukking en uitbuiting door belangengroepen, die zich ver over de landsgrenzen uitstrekken.

Het buitenlands beleid dient aan te sluiten bij deze bevrijdingsprocessen. Dit betekent dat bestaande machtsblokken, die slechts remmend werken, moeten worden opgebroken.

De besluitvorming in het buitenlands beleid moet doortrokken zijn van de idee de mensenrechten te willen handhaven.

4 Vanuit een mondiaal perspectief zal het *buitenlands beleid* gedragen moeten worden door de volgende *hoekstenen*:

a vervulling van voorwaarden, die gericht zijn op een democratische integratie op wereldniveau, vooral door versterking van de Verenigde Naties;

b herverdeling van kennis, macht, werk en inkomen ter verbetering van het lot van de kansarme groepen;

c vormgeven aan de nieuwe visie van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, vooruitlopend op het tot stand komen van een Nieuwe Internationale Economische Orde. Essentieel daarbij is de aanwezigheid van de politieke wil, berustend op een groeiende bewust-

wording in Nederland; die bewustwording moet ondersteund worden door een actief voorlichtings- en bewustmakingsbeleid inzake de problemen van rijke en arme wereld, de problemen van orde en veiligheid en de mondiale samenhang hiervan;

d streven naar een Europees veiligheidsstelsel, waarin militaire organisaties worden afgebroken en andere samenwerkingsskaders worden ontwikkeld;

e invloed uitoefenen op landen, waar grove schendingen van de mensenrechten voorkomen. Dit zou kunnen gebeuren door o.a. diplomatiek overleg; interventies in internationale organisaties; anders richten van ontwikkelings samenwerking; sociaal-culturele, economische en/of politieke boycot; en als uiterste middel het opschorten of verbreken van diplomatieke betrekkingen.

5 *Zuidelijk Afrika*. De Nederlandse regering zal verder gestalte geven aan de principiële afwijzing van apartheid door bij te dragen aan het vergroten van de internationale druk op Zuid-Afrika. Daartoe zal de regering:

a al het mogelijke doen om in zo breed mogelijk verband (bij voorkeur door een besluit van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties) te komen tot een verplicht wapenembargo en een effectieve algehele economische boycot van Zuid-Afrika;

b zo spoedig mogelijk overgaan tot het verbreken van de culturele banden met Zuid-Afrika door opzegging van het cultureel verdrag;

c de 'onafhankelijk' geworden thuislanden niet erkennen;

d morele en materiële steun verlenen aan die groeperingen in zuidelijk Afrika die zich daadwerkelijk inzetten voor de bevrijding van de Afrikaanse bevolking.

6 *Midden-Oosten*. Als belangrijke stappen op weg naar een vredesregeling in het Midden-Oosten ziet de PPR:

- a terugtrekking van Israël uit de in 1967 bezette gebieden;

- b erkenning van het bestaansrecht van de Staat Israël ook door de Arabische Staten en de Palestijnen;
- c erkenning van de rechten van het Palestijnse volk, inclusief het recht op een eigen staatsverband, ook door Israël.

De Nederlandse regering zal haar invloed aanwenden om het zetten van deze stappen te bespoedigen. Verder zal de regering zich inzetten voor een menswaardig bestaan van de bewoners van de in 1967 bezette gebieden, alsook voor de positie van Joodse minderheden in bepaalde Arabische landen.

II *Verenigde Naties*

7 Nederland ijvert ervoor, dat de organisaties van de Verenigde Naties alle staten ter wereld omvatten.

In de volkerenorganisatie moeten ontrechte minderheden en volkeren zich kunnen laten horen.

Nederland zal, al of niet in samenwerking met andere lid-staten, initiatieven nemen en steunen om de volkerenorganisatie om te smeden tot een doeltreffender instrument om de vrede te handhaven, de mensenrechten te beschermen, de armoede te overwinnen, imperialisme, discriminatie en kolonialisme (ook economische) uit te roeien en het leefmilieu veilig te stellen.

8 *Voor Nederland betekent dit:*

- a werken aan een verbetering van de organisatie zelf:

- versterking van de organisatie en inrichting van het secretariaat;
- verbetering van de beraadslagingen;
- versterking van de plaats van de Algemene Vergadering;
- betere coördinatie van de ontwikkelingssamenwerking.

Voor studies en uitwerkingen stelt Nederland mankracht en geld ter beschikking;

- b uitvoeren van alle resoluties, waar het vóór heeft gestemd. Het moet zich zelden van stemming onthouden;

- c bijdragen aan een permanent vredesleger van de VN, dat onafhankelijk is van de nationale en verbonden krijgsmachten en onder de directe supervisie van de Veiligheidsraad staat;
- d verhogen van de bijdragen in speciale fondsen van de VN voor het ondersteunen van slachtoffers van racisme, kolonialisme en dictatuur;

- e streven naar een gegarandeerde naleving van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het uitgangspunt van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden moet verlaten worden in die gevallen waarin sprake is van grove schending van de rechten van de mens;

- f streven naar de instelling van een Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens;

- g vergroting van de rol van het Internationaal Gerechtshof.

III *Europese Gemeenschap*

9 Wij streven er naar dat de Europese Gemeenschap een rechtvaardige verdeling van kennis, macht, werk, inkomen en ruimte bewerkstelligt.

Hoofdkenmerken van de gemeenschap moeten zijn:

- a democratie, ook op economisch gebied;

- b onderlinge solidariteit;

- c solidariteit met de derde wereld.

De economische ontwikkeling van de EG moet ondergeschikt zijn aan deze doelstellingen. Ongericht economische ontwikkeling maakt dan plaats voor selectieve groei.

10 De verdere politieke integratie moet o.a. uitmonden in een onafhankelijk buitenlands beleid en een actieve vredespolitiek, zonder dat de EG zoals nu alleen een op eigen belang gericht machtsblok is.

Tegelijk met de uitbouw van de supra-nationale democratische organen worden regionale bestuurlijke eenheden gevormd met een zo groot mogelijke autonomie, op basis van historische, culturele en economische overeenkomstige kenmerken. Zij kunnen dan ook de tegenwoordige nationale grenzen doorsnijden.

11 Wij willen *alleen maar meewerken aan een verdere integratie*, bijvoorbeeld in de vorm van een Europese Unie, *wanneer:*

- a de beleidsombuïgingen die we wensen mogelijk zijn, ook al zouden bestaande verdragen anders verstaan of herzien moeten worden;

- b er een daadwerkelijke solidariteit groeit met de derde wereld;

- c een Europese kernmacht wordt uitgesloten;

- d onder brede lagen van de bevolking een discussie op gang wordt gebracht over de toekomst van de gemeenschap: de wenselijkheid van verdere integratie, richting, doel en gevolgen van de Europese eenwording moeten uitdrukkelijk aan de orde komen;

- e steun verleend wordt bij grote sociaal-economische moeilijkheden van een lid-staat of een regio.

12 Nu vaststaat dat het *Europees Parlement* rechtstreeks wordt gekozen, moet het wetgevende, budgettaire en controlerende bevoegdheden krijgen.

De Europese Commissie dient zodanig te worden samengesteld dat zij het vertrouwen geniet van de meerderheid van het Europees Parlement. Zij is verantwoordelijk verschuldigd aan dit parlement.

De bevoegdheden van de Raad van Ministers worden geleidelijk overgeheveld naar de Europese Commissie en het Europees Parlement.

Zolang deze overdracht nog niet voltooid is moet de Raad van Ministers besluiten nemen bij meerderheid van stemmen.

De Europese Raad wordt ingepast in het kader van de Raad van Ministers.

13 Er moet een Europees Statuut worden opgesteld, dat de positie van de *buitenlandse werknemers* regelt. Het moet hen beschermen tegen economische uitbuiting, hun politieke rechten verlenen, hen helpen bij hun culturele ontwikkeling. Het statuut moet gelden voor de gemeenschap.

14 *De ontwikkelingssamenwerking van de Europese Gemeenschap* moet in beginsel gericht zijn op alle ontwikkelingslanden.

Regionale ontwikkelingssamenwerking zoals vastgelegd in het verdrag van Lomé¹ moet hieraan ondergeschikt gemaakt worden.

De eerstvolgende verlenging van het verdrag van Lomé zal in een dergelijke uitbreiding moeten voorzien.

Kernelementen in het beleid moeten zijn:

- a gerichtheid op de armste en ontrechte groepen in de ontwikkelingslanden;

- b verbreding van het algemeen preferentieel systeem (d.w.z. de voordelen die de gemeenschap nu biedt aan bepaalde ontwikkelingslanden en voor bepaalde produkten moeten gelden voor alle ontwikkelingslanden en voor meer produkten);

- c herstructurering van de Europese industrie zodanig dat:

- vergroting van de hulp aan ontwikkelingslanden tot stand komt;

- controle op in Europa werkzame multinationals mogelijk wordt;

¹ Het verdrag van Lomé regelt de (economische) verhoudingen tussen de EG en een groep ontwikkelingslanden (vooral ontwikkelingslanden die historische banden hebben met EG-landen).

– overheidscontrole op de grondstof-
fenvoorzieningen wordt uitgeoefend;
d een volledige uitvoering van be-
sluiten die in VN-verband genomen
zijn.

In de handelspolitiek van de ge-
meenschap krijgen de ontwikkelings-
landen een voorkeursbehandeling om
de produkten die voor hun export van
belang zijn, in de gemeenschap te kun-
nen verkopen.

Nederland werkt alleen maar mee
aan de verdere uitbouw van de Euro-
pese Gemeenschap, wanneer de poli-
tiek van de afzonderlijke lid-staten en
de gemeenschap als geheel gericht is
op een werkelijke vergroting van de
ontwikkelingsinspanning.

IV Ontwikkelingssamenwerking

15 *Ontwikkelingssamenwerking is
gericht op bevrijding van de armste en
ontrechte groepen uit hun armoede en
onderdrukking. Vanuit deze gezichts-
punten bepalen we hoe ontwikkelings-
samenwerking moet plaats vinden.*

Vooral de armste ontwikkelingslan-
den hebben veel hulp nodig.

Daarom zal de overheidshulp in
1980 op 3 pct. van het Bruto Nationaal
Produkt tegen marktprijzen worden
gebracht.

Vanaf 1980 stijgt de hulp jaarlijks.

De berekening van de hulp omvat al-
leen werkelijke hulp volgens de in de
OESO (Organisatie voor Economische
Samenwerking en Ontwikkeling) ge-
hanteerde omschrijving.

Bij bezuinigingen zal op het ontwik-
kelingsbudget niet worden besnoeid,
want ontwikkelingshulp is een recht
van de ontwikkelingslanden.

16 *De wijze van hulpverlening zal af-
hangen van:*

- a de mogelijkheden, die het land heeft
om de basis in te schakelen;
- b het scheppen van arbeidsplaatsen;
- c betere inkomensverdeling;
- d aangepaste technologie, die de af-
hankelijkheid van geïmporteerde wes-
terse technologie vermindert.

Van particuliere instellingen zal een
ruim, maar kritisch gebruik worden ge-
maakt.

17 *De hulp bestaat uit schenkingen
en renteloze leningen en wordt niet-
gebonden gegeven¹.*

De ontwikkelingslanden kunnen hun
rente op oude leningen en aflossingen
op lopende en nieuwe leningen beta-
len in hun eigen valuta.

Financiering van het ontwikkelings-
budget vindt uitsluitend plaats uit be-
grotingsmiddelen. De kosten van een
eventuele financiering via de kapitaal-
markt in de vorm van rentesubsidies,
mogen niet worden toegerekend aan
het ontwikkelingsplafond.

18 *Voedsel. De voedselvoorziening
in de wereld moet worden veilig
gesteld. De belangrijkste middelen
hiervoor zijn:*

- a uitbreiding van de produktie in de
ontwikkelingslanden die in de eerste
plaats gericht is op consumptie door
de eigen bevolking van die landen;
- b een doelmatige internationale or-
ganisatie van produktie, afzet en prijs-
vorming van de belangrijkste voe-
dingsgewassen. De last van de buffer-
functie in de voedselvoorziening ter
voorkoming van hongersnood en ter
opvang van overvloed moet verlegd
worden van de ontwikkelingslanden
naar de rijke landen, ook naar de EG.

Waar mogelijk mag op landbouw-
gronden geen veevoeder verbouwd
worden. Samen met particuliere orga-
nisaties moet de overheid zorgen voor
goede voorlichting voor een verant-
woord voedselgebruik.

Uit ontwikkelingslanden wordt veel
eiwitrijk voedsel uitgevoerd. Om dit te-
gen te gaan moet het beschikbare
vlees in Nederland eerlijk verdeeld wor-
den en wordt het vleeseten afgeremd.
Voedsel dat geschikt is voor mensen,
mag niet als veevoeder gebruikt wor-
den ten behoeve van de vleesproduk-
tie.

19 *Monetaire hervorming-schulden-
problematiek. De schulden van de arm-
ste landen (tot 200 dollar inkomen per
hoofd) worden kwijtescholden, mits
gewaarborgd is dat dit niet ten goede
komt aan nationale en internationale
elites.*

Internationale monetaire hervormin-
gen dienen met name gericht te zijn op
verruiming van de financieringsmid-
delen van ontwikkelingslanden. In het
Internationale Monetaire Fonds wordt
overeengekomen dat nieuw gecreëer-
de Speciale Trekkingsrechten ter
beschikking komen van internationale
organisaties die middelen aan ontwik-
kelingslanden verstrekken tegen zeer
zachte voorwaarden (zoals de Interna-
tionale Ontwikkelings Associatie van
de Wereldbank). De deelname van ont-
wikkelingslanden in de besluitvorming
in het IMF moet verder worden ver-
groot.

20 *Grondstoffen en handel. Neder-
land zal zich niet verzetten, wanneer
de ontwikkelingslanden zich aaneen
sluiten om de rijke landen beter onder
druk te zetten.*

Deze machtsvorming op basis van
bundeling van eigen economische en
politieke kracht biedt nu een goed ont-
wikkelingsperspectief. Nederland be-
pleit in de EG een handelspolitiek, die
de ontwikkelingslanden een hogere en
stabiele opbrengst verzekert. Dit kan,
door de grondstoffenprijzen eerst te
verhogen en dan te koppelen aan de
prijsstijgingen van de eindprodukten
uit de industrielanden.

Er moet een nationaal en internati-
onaal systeem van buffervoorraden
komen, dat ook de opbrengst van de
export van grondstoffen voor de ont-
wikkelingslanden op een redelijk ni-
veau stabiliseert. Instrumenten hier-
voor zijn goederenovereenkomsten en
algemeen gerichte maatregelen, die
de markt beter ordenen.

Heffingen op goederen uit ontwikke-
lingslanden dienen te worden afge-
schaft. Zolang de goederen uit ontwik-
kelingslanden nog onderworpen zijn
aan heffingen, wordt dit geld gebruikt
voor extra ontwikkelingshulp. Daarbij
heft Nederland een zware belasting (zo
mogelijk in Europees verband) op het
verbruik van grondstoffen die niet her-
wonnen kunnen worden, voorzover
dat gebruik niet strikt noodzakelijk is.
De opbrengst van deze belasting gaat
naar de grondstofarme landen van de
Derde Wereld.

Het beschikkingsrecht over natuurlij-
ke hulpbronnen in en onder internati-
onale wateren valt toe aan de gehele
internationale gemeenschap. Dit bete-
kent dat uiteindelijk de beschikkings-
macht losgekoppeld moet worden van
de toevallige geografische ligging en
dus van nationale overheden.

De ontginning van de zeebodem be-
dreigt de economie van sommige
grondstoffen-uitvoerende landen. De-
ze moeten schadeloos gesteld wor-
den. Ook gaat een deel van de op-
brengsten naar de (grondstof-)arme
ontwikkelingslanden. Voorkomen moet
worden dat alleen de technologisch
hoog ontwikkelde machten van deze
natuurlijke hulpbronnen profiteren.
21 *Internationale verdeling van de
produktie. Ieder land heeft het recht
de produktiemiddelen en de natuurlijke
rijdommen te onteigenen, waarbij de
compensatie gebaseerd wordt op de
economische geschiedenis van het be-
trokken bedrijf.*

Nederland ontwikkelt (met andere
landen) een code om de technologie
zo over te dragen, dat de ontwikke-
lingslanden ook in hun techniek onaf-
hankelijk van het westen kunnen wor-
den; vooral overdracht van patenten
en de ontwikkeling van aangepaste
technologie worden geregeld.

¹ (Niet-gebonden betekent: de ontvanger
heeft behalve de aflossing geen verdere ver-
plichtingen aan het hulpverlenende land).

Bij de herstructurering van de Nederlandse economie moet ook het (toekomstige) belang van de armste groepen uit de ontwikkelingslanden gewaarborgd zijn, zeker wanneer dit door de regering wordt gesubsidieerd. Ontwikkelingsgeld wordt niet gebruikt om het Nederlandse bedrijfsleven te stimuleren.

De regering bevordert alleen particuliere investeringen door garanties en subsidies, wanneer de armste bevolkingsgroepen in de ontwikkelingslanden er profijt van hebben.

Nederland bevordert dat de productie van kunstmatige producten wordt verboden, waar natuurlijke producten uit ontwikkelingslanden evenzeer bruikbaar zijn.

22 De Nederlandse bevolking dient doordrongen te worden van de noodzaak en het belang van ontwikkelings-samenwerking. Daartoe ontvangt de *Nationale Commissie Ontwikkelings-samenwerking* ruime middelen en wordt haar politiserende functie versterkt.

23 *Antillen*. De Nederlandse Antillen dienen op korte termijn de onafhankelijkheid te verkrijgen. Het zelfstandigheidsplan voor de Nederlandse Antillen wordt in gezamenlijk overleg – tussen de Nederlandse Antillen en Nederland – opgesteld.

Dit plan dient rekening te houden met het eigen karakter en de economische positie van de afzonderlijke eilanden binnen de Antillen als geheel, zonder dat daarmee een eiland via veto-recht de besluitvorming kan blokkeren.

De datum van de soevereiniteits-overdracht moet in nauw overleg met alle betrokken partijen worden bepaald.

V Militair veiligheidsbeleid

24 Het militair veiligheidsbeleid is gericht op ontspanning en ontwapening met als *doel* het tot stand brengen binnen Europa van een *collectief veiligheidssysteem*, waarin alle Europese landen kunnen deelnemen.

Dit systeem dient een stap te zijn op weg naar een wereldomvattend systeem van verdragen en garanties binnen het kader van de Verenigde Naties.

Er komt een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen regeringen en parlementen uit de landen van Oost- en West-Europa. Binnen dit orgaan worden afspraken gemaakt om geschillen vreedzaam op te lossen: een eerste stap naar het beoogde veiligheidssysteem.

25 *Het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO vormt niet langer de hoeksteen van het Nederlandse veiligheidsbeleid.*

De NAVO is een organisatie die door haar bestaan – net als het Warschaupakt – het bewerkstelligen van een duurzame vrede en veiligheid in Europa in de weg staat.

Bovendien verdedigt de NAVO in feite de machtspositie van het kapitalistische economische systeem en houdt het de sociaal-economische onrechtvaardigheid in de wereld in stand.

De PPR zal zich dan ook inspannen om Nederland los te maken uit de NAVO.

26 *Zolang Nederland nog lid is van de NAVO*, moet de deelname aan het bondgenootschap gericht zijn op het realiseren van onderstaande doelstellingen:

a De strategie van 'het aangepaste antwoord' wordt afgewezen.

b Er dient een wijziging te komen in de strategie, zodat deze is afgestemd op ontspanning door een zo defensief mogelijk gerichte wapenopbouw op conventioneel gebied.

c Nederland bepleit dat de NAVO een no-first-use verklaring (= niet als eerste kernwapens gebruiken) afgeeft.

d In Europa worden kernwapenvrije zones overeengekomen. Op korte termijn worden de tactische kernwapens belangrijk uitgedund en wordt – al dan niet eenzijdig – overgegaan tot afschaffing van nucleaire artilleriegranaten en de onderdelen van de nucleaire luchtmacht in de voorste lijn. De mini-nukes (kleine atoomwapens) worden niet aangeschaft.

e Nederland stoot zijn kernwapentaak af. Kernwapens worden van Nederlands grondgebied verwijderd en transport van kernwapens op en over Nederlands grondgebied wordt verboden.

f Het militaire veiligheidsbeleid richt zich actief op het verhinderen van het tot stand komen van enigerlei vorm van Westeuropese kernmacht. Nederland zet zich in voor een verklaring van de leden van de EG, waarbij zij afstand doen van de optie op een federale Europese kernmacht, als zijnde in strijd met het streven naar non-proliferatie.

Dit beleid moet er ook op gericht zijn dat een Westeuropese kernmacht niet langs andere (niet-politieke) wegen tot stand kan komen.

Dit zou onder andere moeten betekenen:

– geen verdere integratie, standaardisatie en taakverdeling binnen de NAVO;

– geen medewerking aan multilaterale research-projecten;

– terugtrekking van Nederland uit de z.g. Eurogroep.

g Er wordt geen medewerking verleend aan systematische uitbreiding (ook niet door vervanging) van het militair potentieel van de NAVO.

h Het karakter van de NAVO als overlegorgaan van regeringen moet benadrukt worden, omdat we alleen zo een eigen rol in de internationale besluitvorming kunnen spelen.

i Pogingen om aan de NAVO andere dan strikt militaire taken toe te kennen worden afgewezen. Uitbreiding van het aantal lid-staten van de NAVO en uitbreiding van het verdragsgebied en de werkingssfeer van de NAVO worden eveneens afgewezen.

27 Nederlandse troepen worden uit het buitenland teruggetrokken. Alle bases en al het militaire personeel van de Verenigde Staten worden van Nederlands grondgebied verwijderd.

Nederland zet zich bij de *ontwapeningsbesprekingen* in Wenen (MBFR)¹ actief in voor het spoedig tot stand komen van afspraken over bewapenings-niveaus op een zo laag mogelijk peil en over wederzijdse vermindering van de parate troepensterkte.

Ook zal Nederland zich actief inzetten voor het welslagen van de Salt-besprekingen².

Nederland spant zich in voor het tot stand komen en naleven van verdragen die alle *kernproeven*, ook ondergrondse, verbieden en die chemische, biologische en ecologische strijdmiddelen uitbannen. Nederland zet zich, door middel van nationale en internationale maatregelen, in voor een doeltreffende controle op de internationale *wapenhandel*. Nederland laat zelf elke wapenexport achterwege; dit geldt ook voor de verkoop van 'verouderd' materiaal.

Deze regel wordt in de wet vastgelegd, evenals de voorwaarden voor het exporteren van goederen die geen wapens zijn, maar wel voor militaire doeleinden kunnen worden gebruikt (bij voorbeeld verbindingsapparatuur).

Er komt onderzoek (onder andere parlementaire enquête) naar *militair-industriële belangenverstrengeling*, omdat deze een actieve vredespolitiek belemmert. Deze verstrengeling wordt

¹ MBFR = Mutual and Balanced Force Reduction (wederzijdse en evenwichtige troepenvermindering). ² Salt = Strategic Arms Limitation Talks (besprekingen over beperking van strategische wapens).

zo veel mogelijk openbaar gemaakt en tegengegaan.

28 *Niet-gewelddadige vormen van verdediging*, zoals bijvoorbeeld verschillende vormen van sociale verdediging moeten worden voorbereid en geïntroduceerd.

Gezocht wordt naar mogelijkheden de inspanningen op het gebied van de wetenschappelijke en technische research voor militaire doeleinden in universiteiten en hogescholen en in het bedrijfsleven onder controle van het parlement te krijgen en aan normen te binden.

Instellingen die zich inzetten voor een verkleining van de communicatie- en informatie-achterstand op het terrein van de veiligheidsproblematiek verdienen actieve ondersteuning.

Er wordt een Nationale Commissie voor Veiligheidsvraagstukken (te vergelijken met de Nationale Commissie Ontwikkelingssamenwerking) ingesteld om de communicatie- en informatie-achterstand te verkleinen.

VI Defensie

29 Uit de *defensie-inspanning* moet blijken dat de politieke wil om tot verdere ontspanning tussen Oost en West te komen ook op militair gebied gevolgen heeft.

Aan deze inspanning dient, in vergelijking met andere rijkstaken, een *lagere prioriteit* te worden gegeven.

Voortdurend moet een lager aandeel van de defensielasten ten opzichte van het nationaal inkomen in overweging zijn, waarbij het bedrag in reële guldens zeker niet hoger mag worden.

Deze lagere prioriteit dient tot uitdrukking te komen in afstoting van taken.

Daarnaast kunnen in het algemeen bezuinigingen bereikt worden door:

- slagvaardige organisatievorm;
- rationele bedrijfsvoering;
- ingrijpende versobering.

De directe paraatheid van de Nederlandse krijgsmacht wordt verminderd.

30 Aan de *democratisering en vermaatschappelijking van de krijgsmacht* moet de hoogste prioriteit worden gegeven, zodat het bestaande isolement ten opzichte van de omringende samenleving (waar dat nog bestaat) wordt doorbroken.

Dit betekent:

- a beëindiging van het bestaande benoemingensysteem van de militaire top, waarin die top zichzelf aanvult;
- b openstelling voor niet-militairen van opleidingen voor vrijwillig dienend personeel;

c het meer door niet-militairen laten vervullen van functies die niet noodzakelijk door militairen vervuld hoeven te worden;

d algehele herziening van het militaire straf- en tuchtrecht;

e toekenning aan militairen van het ook aan vergelijkbare soorten ambtenaren (bij voorbeeld politie, brandweer, binnenlandse veiligheidsdienst) toe te kennen stakingsrecht. Algemeen: het zoveel mogelijk op militaire ambtenaren van toepassing doen worden van de regels die ook voor andere ambtenaren gelden;

f vrijheid van meningsuiting op elk gebied, het recht van verspreiding, het recht van vereniging en vergadering, alsmede het recht van demonstratie en betoging buiten de vastgestelde dienstitijden.

31 De vorming van een *beroeps- of vrijwilligersleger* wordt afgewezen.

Advertenties en andere wervingsacties voor beroeps- of vrijwilligersopleidingen dienen op geen enkele wijze te appelleren aan ongewenste eigenschappen bij sollicitanten zoals drang naar macht, heldhaftigheid en superioriteit.

Ernstige *gewetensbezwaren* tegen persoonlijke vervulling van de militaire dienstplicht moeten worden erkend, indien daartoe een gemotiveerd verzoek wordt ingediend.

Vervangende dienstplicht dient op geen enkele wijze door aard of duur gebruikt te worden als strafmaatregel, maar moet wel het karakter hebben van een alternatieve dienst aan de samenleving.

Het aantal te erkennen gewetensbezwaren in een lichtingsjaar dient onafhankelijk te zijn van het resterende potentieel.

Er moet een onderzoek worden ingesteld naar de wenselijkheid van een *dienstplicht voor mannen en vrouwen* waarbij iedereen de keuze kan maken tussen *militaire en sociale dienstplicht*. Zolang een dergelijk systeem niet bestaat, moeten de lasten zo rechtvaardig mogelijk verdeeld worden over de huidige dienstplichtigen.

Dit betekent:

- a verkorting van de dienstplicht tot 12 maanden;
- b geen verlaging van de dienstplichtige leeftijd;
- c vrijstelling van militaire dienst alleen op grond van:
 - sociale of medische indicatie (bij voorbeeld moeilijke gezinsomstandigheden);
 - onmisbaarheid in eigen bedrijf of het bedrijf van een derde;
 - een algemeen maatschappelijk

belang van overwegende aard (bij voorbeeld ontwikkelingswerkers, onderwijzers in bepaalde gebieden);

d het verbeteren van de sociale positie van de dienstplichtige.

Het aantal en de totale oppervlakte van de militaire oefenterreinen wordt verminderd. Overbodig uiterlijk vertoon zoals bij voorbeeld parades dient te worden afgeschaft.

A Sociaal-economische macht

I Uitgangspunten

32 De hoofdlijnen voor het sociaal, economisch en financieel beleid zijn:

- a De productie en consumptie worden zo gericht, dat:
 - de drang om steeds meer te produceren vermindert;
 - de economische macht beter gespreid en gecontroleerd kan worden;
 - de welvaartsverschillen tussen Nederland (en Europa) en de Derde Wereld, en die binnen Nederland zelf, belangrijk kleiner worden;
 - de natuur en het leefmilieu niet verder aangetast maar zover mogelijk hersteld worden.
- b Het werk dat in onze maatschappij te doen is wordt zo verdeeld, dat iedereen die dat wil de gelegenheid krijgt om te werken en zich daarin te ontploien.
- c Iedereen moet op den duur een basisinkomen krijgen.
- d De inflatie moet worden beteugeld.
- e Op de betalingsbalans mogen geen grote overschotten of tekorten optreden en op de lange duur moeten deze elkaar opheffen.

II Vermaatschappelijking

33. De regering stelt voor haar zittingsperiode een *meerjarig economisch structuurplan* op. Ze doet dit na overleg met het bedrijfsleven (werkgevers en werknemers), de lagere overheid en de consumentenorganisaties. Jaarlijks wordt het plan bijgestuurd en voor een volgende vierjaarsperiode herzien. Het wordt ter goedkeuring aan het parlement voorgelegd. In het structuurplan staat het beleid aange-

geven ten aanzien van verschillende sectoren en regio's.

Om dit beleid uit te voeren, moeten de volgende *instrumenten* (verder) ontwikkeld worden:

- a Een meerjarenplan voor de middelen en de bestedingen, waarin elk jaar een raming wordt gegeven van de inkomsten van overheid, bedrijven, particuliere instellingen en particulieren en waarin wordt aangegeven hoe deze middelen worden verdeeld zowel over de investeringen per sector als over de consumptie van overheid en van particulieren. Binnen deze globale nationale planning kunnen de ondernemingen en andere organen verder gedecentraliseerd hun beslissingen nemen.
- b Een wettelijke aanwijzingsbevoegdheid voor de overheid om aan banken, verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen richtlijnen te geven (een deel van) hun geld voor de maatschappelijk meest dringende zaken te gebruiken. De overheid garandeert daarbij een aanvaardbare rente.
- c Een landelijke selectieve investeringsregeling, waardoor de overheid een vetorecht krijgt op investeringen, die niet voldoen aan nader vast te stellen eisen ten aanzien van: milieubeslag, ruimtegebruik, energieverbruik, grondstoffenverbruik, werkgelegenheid en de economische politiek onder meer ten aanzien van ontwikkelingslanden.
- d Regionale ontwikkelingsmaatschappijen, onder controle van de regionale overheden met grote inspraak vanuit de bevolking en met bevoegdheden en middelen om deel te nemen in bepaalde bedrijven of om nieuwe bedrijven op te richten, om zo de voorgenomen politiek uit te voeren.
- e Het recht voor de overheid om

technische ontwikkelingsprogramma's te toetsen op hun maatschappelijke wenselijkheid.

f Het recht op octrooien die voortkomen uit overheidswerkzaamheden of uit onderzoek, dat de overheid groten-deels subsidieert.

g Overheidsmiddelen, voor industriële vernieuwing, die gericht moet worden op kleinschalige productietechnieken en op het behoud van zinvolle arbeid, en die – waar nodig – gebruikt worden om de zeggenschap van de werknemers te vergroten.

h Steun aan noodlijdende particuliere bedrijven, die alleen gegeven kan worden op basis van ontwikkelingsplannen die:

- passen in het economisch structuurplan
- de instemming hebben van de ondernemingsraad en
- waarvan uitvoering door de overheid gecontroleerd wordt.

i Er wordt een *milieu-effect-rapport* opgesteld voor ieder beleidsvoornemen (wetgeving, planning, onderzoek, vergunningverlening, financiering grondverkoop).

Het geeft informatie over het doel en de verwachte gevolgen voor het milieu in zijn ruimste betekenis. Het wordt in een vroeg stadium van de besluitvorming bekendgemaakt.

Iedereen krijgt de gelegenheid zijn mening over het milieu-effect-rapport te geven. Bovendien wordt het getoetst door een onafhankelijke instantie.

Zolang gegronde twijfel bestaat over de juistheid en/of volledigheid van het milieu-effect-rapport blijft de omzetting van het beleidsvoornemen in een definitief besluit geblokkeerd. Dit geldt eveneens als gegevens over

alternatieven ontbreken. Blokkering van de besluitvorming betekent, dat ook uitvoering (of voorbereiding daarvan) stopgezet wordt.

III Democratisering

34 De rechten van de werknemers worden vastgelegd in een beginselenwet. Tot deze rechten behoren recht op informatie, vrije meningsuiting, vergadering, werkoverleg, uiting van levensovertuiging, weigering van werk dat strijdig is met de levensovertuiging, verlof voor het uitoefenen van publieke rechten en taken, educatief verlof, gelijke behandeling, stakingsrecht, recht op scholing en vorming met vrije keuze van programma en scholingsinstituut. In rechtspositiereglementen en pensioenvoorzieningen mag geen onderscheid worden gemaakt tussen man en vrouw en evenmin tussen gehuwden en ongehuwden.

Op weg naar arbeiderszelfbestuur worden in de komende vier jaar de volgende maatregelen genomen.

a In de Wet op de ondernemingsraden wordt opgenomen:

1 De verantwoordelijkheid voor het werkoverleg berust bij de OR (ondernemingsraad).

2 De OR krijgt medezeggenschap over investeringen en over de wijze van produceren.

3 De OR krijgt de zeggenschap over de organisatie van het bedrijf en het vetorecht bij de benoeming van leidinggevend personeel, bij fusies en bij sluitingen.

4 De OR krijgt het recht ten minste de helft van het aantal commissarissen te benoemen.

5 De OR bepaalt de selectienormen bij sollicitaties. De bedrijfsleiding legt over de toepassing hiervan verantwoording af aan de OR.

6 De informatie- en controlerechten van de OR worden verder uitgebreid.

7 Verplichte overlegvergaderingen worden alleen gehouden wanneer één van de twee partners daaraan behoefte toont.

8 Leden van de OR hebben recht op tijd en middelen om hun taak optimaal te verrichten.

b Ondernemingen worden verplicht aan de vakbonden communicatiemiddelen en informatie beschikbaar te stellen.

c Nederlandse ondernemingen moeten de internationale vakbeweging erkennen als onderhandelingspartner, wanneer de Nederlandse vakbeweging daarom vraagt en wanneer ook de belangen van werknemers van de

onderneming over de grenzen in het geding zijn.

d In kleine ondernemingen (minder dan 100 werknemers) worden ondernemers en werknemers wettelijk verplicht alle zaken, die het bedrijf of de organisatie betreffen, met elkaar te overleggen.

e In stichtingen, verenigingen en overheidsinstellingen krijgen de werknemers soortgelijke zeggenschapsrechten als in de bedrijven. Hierbij wordt er rekening mee gehouden, dat bij overheidsinstellingen de volksvertegenwoordiging het beleid bepaalt en bij verenigingen de ledenvergadering.

f In pensioenfondsen waar de werknemerspensioenen worden beheerd, moeten de besturen alleen door de werknemers worden gekozen. Dus niet zoals het nu gebeurt door werknemers en werkgevers.

g Om de vermaatschappelijking van het economische leven te bevorderen:

– zullen fusies en trustvorming binnen één bedrijfstak onderworpen worden aan controle van de overheid. Zij heeft vetorecht wanneer dergelijke fusies monopolieposities in de hand werken;

– worden grote ondernemingen, werkzaam in verschillende bedrijfstakken, opgesplitst in zelfstandige eenheden per bedrijfstak, wanneer dat maatschappelijk wenselijk is;

– worden dochterondernemingen onderworpen aan de structuurwet van vennootschappen;

– kan de overheid financiële instellingen splitsen, wanneer concentratie van financiële macht daartoe aanleiding geeft.

h Om een herverdeling van winsten te bewerkstelligen wordt een progressief tarief in de vennootschapsbelasting ingevoerd. Bedrijfsonderdelen met een zelfstandig OR of bij minder dan 100 werknemers met een zelfstandig overleg werkgevers-werknemers, gelden voor de belasting als zelfstandige eenheden.

i Het percentage overwinst dat bestemd is voor de VAD zal binnen de komende 4 jaar op ten minste 50 procent gebracht worden.

j Daarnaast vervalt de plicht van de Regering de SER (Sociaal-Economische Raad) te horen over sociaal-economische maatregelen.

IV Openbaarheid van gegevens

35 De verslaggeving van bedrijven moet zo gebeuren, dat betere onderlinge vergelijking mogelijk is. Zij moet zo zijn, dat een goed inzicht wordt gegeven in de totale situatie van het be-

drijf (financieel, sociaal en wat betreft milieubeleid) en in zijn toekomstperspectieven. De financieel-economische verslaggeving omvat ook de fiscale winst- en verliesrekening.

Behalve voor Naamloze Vennootschappen, geldt deze *verscherpte publiekatieplicht* ook voor Besloten Vennootschappen, Commanditaire Vennootschappen, maatschappen, vennootschappen onder firma en dochterondernemingen met meer dan 25 werknemers of met een balanstotaal van meer dan 5 miljoen gulden. Voor stichtingen en verenigingen geldt een vergelijkbare publicatieplicht.

36 Jaarlijkse *milieuverslagen* van bedrijven en ondernemingen worden verplicht gesteld. Daarin worden de aard en omvang vermeld van:

- lozing van stoffen en warmte;
- energieverbruik;
- ruimtegebruik;
- grondstoffenverbruik;
- investeringen;
- gebruik van vervoermiddelen;
- vrijkomende radio-actieve straling;
- geluidhinder.

De overheid stelt normen vast voor elke sector van bedrijvigheid om deze gegevens te toetsen.

37 *Sociale jaarverslagen* worden voor bedrijven en instellingen verplicht gesteld. Zij bevatten ten minste de gegevens over:

- personeelsbezetting (aantal, aard etc.) en personeelsverloop;
- ziekte en verzuim;
- toepassing sociale wetgeving;
- het reizen van werknemers tussen woon- en werkplaats;
- ondernemingsraden en andere overlegorganen;
- werkoverleg;
- functioneren van hulpdiensten, artsen, psychologen, maatschappelijk werkers, etc.).

38 Bedrijven en instellingen worden wettelijk verplicht hun jaarverslagen ter inzage te leggen bij de centrale bibliotheek van elke provincie waar activiteiten worden ontwikkeld. Zo nodig dienen deze bibliotheken daarvoor extra uitgerust te worden.

V Werk

39 Het leidende principe bij het werkgelegenheidsbeleid en de arbeidsbemiddeling is: iedereen moet kunnen werken overeenkomstig zijn of haar mogelijkheden (interessen en capaciteiten), maar moet ook een deel van het noodzakelijke, minder aantrekkelijke werk op zich nemen.

40 *Werkgelegenheid.* De werkloosheid wordt gericht bestreden in het kader van het meerjarenstructuurplan.

Dat betekent:

- a geen algemene koopkrachtinjecties;
- b het fiscaal regime voor ondernemingen wordt zo aangepast dat meer nadruk komt te liggen op het bevorderen van arbeidsintensieve en kleinschalige bedrijvigheid;
- c invoering van een vrijwillig vervroegd pensioen, te beginnen met de werkende ongehuwde vrouwen;
- d een algemene arbeidstijdverkorting in combinatie met matiging van de lonen, maar zodanig dat de zwakkeren er niet op achteruit gaan;
- e continu-arbeid dient te worden teruggedrongen. Waar dat niet mogelijk is wordt het 5-ploegenstelsel bevorderd boven het 4-ploegenstelsel;
- f bevordering van deelbanen (o.a. door maatregelen in het beloningssysteem, belastingstelsel, werkloosheidsregelingen en plaatsingsbeleid);
- g uitbreiding van regelingen, die moeilijk plaatsbare werknemers (jongeren, ouderen, gehandicapten e.a.) gelijke kansen geven om aan de slag te komen (bijvoorbeeld door loonaanvulling, verplichte indienstneming);
- h sterke beperking van overwerk en van betaalde nevenfuncties.

41 Het moet mogelijk gemaakt worden, dat men zich met onbetaald *vrijwilligerswerk* kan bezighouden met behoud van een basisinkomen.

42 Wanneer er geen behoefte meer bestaat aan bepaalde producten of diensten, dan worden in overleg met werknemers of hun vertegenwoordigers (OR) en de vakbeweging voor die bepaalde sector afbouw- en ombouwplannen opgesteld.

Eventuele omscholingsmogelijkheden en zoeken naar nieuwe werkgelegenheid moet een onderdeel van die plannen zijn.

43 Buitenlandse werknemers hebben, als ze éénmaal in Nederland zijn, dezelfde rechten als de Nederlandse werknemers (zie verder: WELZIJN).

44 *Arbeidsbemiddeling.* Het rijk decentraliseert zijn verantwoordelijkheid voor de arbeidsbemiddeling en de uitvoering van het werkgelegenheidsbeleid naar de gewesten (of de provincies).

Dit betekent, dat de regionale overheden ten minste de volgende (semi) overheidsinstellingen gaan coördineren: het gewestelijk arbeidsbureau, de regionale raden voor de arbeidsmarkt, de ontwikkelingsmaatschappijen en de economisch-technische instituten. Zij krijgen ook het geld om hun verantwoordelijkheid waar te maken. In sa-

menhang met de invoering van de inkomstendervingswet wordt de *opzet* van het *gewestelijk arbeidsbureau* veranderd:

- a het wordt geïntegreerd in welzijnscentra;
- b het gaat actiever bemiddelen en kan adviseren bij sollicitatieaanvragen;
- c het neemt de arbeidsbemiddeling over, die nu door uitzendbureaus wordt verricht. Zolang er nog uitzendbureaus bestaan worden zij verplicht de bij hen ingediende aanvragen te melden bij het arbeidsbureau;
- d bij ontslagaanvragen door bedrijven kan het die aanvragen ook bedrijfs-economisch beoordelen;
- e het coördineert activiteiten buiten de sfeer van betaalde werkzaamheden;
- f alle bedrijven (ook diensten en bedrijven van de overheid) worden verplicht hun vakatures te melden bij het arbeidsbureau.

45 *Werkomstandigheden.* De veiligheidswetten worden uitgebreid en omgewerkt tot een wet op de inrichting van de arbeidsplaats, waardoor elke werknemer menswaardige arbeidsomstandigheden gegarandeerd kunnen worden.

46 De regering bevordert dat verdere *specialisatie* (die betekent, dat de werkers een steeds beperkter aantal handelingen moeten verrichten) wordt tegengegaan en dat in plaats daarvan het werk steeds meer zo georganiseerd wordt, dat de werkers zo veel mogelijk meewerken in alle stadia.

47 *Sociale werkplaatsen* worden geërganiseerd:

- a er mogen geen afdelingen gecombineerd worden, waarvan het werk niets met elkaar te maken heeft;
- b de bedrijfseenheden mogen niet te groot zijn (maximaal 100 à 150 werknemers);
- c niemand mag gedwongen worden er werk te aanvaarden (bij voorbeeld door het stoppen van een uitkering);
- d aan de leiding en begeleiding worden hoge eisen gesteld (bij voorbeeld inzicht in de leefsituatie van de werknemers).

48 *Oudere werknemers* worden meer ingeschakeld bij adviserende functies. Aanvullende vorming en scholing waardoor werknemers op latere leeftijd een beter gebruik van hun ervaring kunnen maken wordt mogelijk gemaakt.

VI *Inkomens*

49 Het *doel van het inkomensbeleid* is dat iedereen gelijke kansen krijgt

zich te ontplooien. Elke Nederlander moet een basisinkomen krijgen, dat voldoende is om in het eigen levensonderhoud te voorzien. Dit betekent ten minste een ingrijpende verandering van premies en uitkeringen in het sociale voorzieningenstelsel, de belastingheffing en de pensioenwetgeving. De komende vier jaar zal begonnen worden met de uitwerking van deze doelstelling.

De herverdeling van inkomens vindt plaats door de netto-inkomsten te nivelleren. De overheid – de grootste werkgever – neemt in overleg met de vakbeweging daarbij het voortouw. Verdere maatregelen om de nivellering te bereiken, zijn:

a het parlement stelt jaarlijks richtlijnen op voor een samenhangend inkomensbeleid. Op basis hiervan kan de regering een tarieven- en prijsbeleid voeren en ingrijpen in het loonoverleg;

b loonsverhogingen worden bij voorkeur alleen in centen en niet meer in procenten uitgekeerd;

c alle werknemers worden onder een collectieve arbeidsovereenkomst gebracht;

d er wordt een maximuminkomen vastgesteld;

e de werknemers bij gesubsidieerde instellingen mogen hun salarissen onderling nivelleren, zonder dat de subsidie daardoor vermindert.

50 *Belastingen.* a De belasting wordt ook gebruikt om niet-looninkomens te nivelleren. Tevens wordt gezocht naar middelen om deze inkomens buiten de fiscale tarieven om te kunnen reguleren;

b aftrekkeregelingen in de inkomsten- en loonbelasting worden herzien om denivellerende effecten ongedaan te maken;

c de successiewet wordt herzien. Er wordt rekening gehouden met de rijkdom van degene, die de erfenis krijgt;

d er wordt een oplopend tarief in de vermogensbelasting ingevoerd;

e over alle winsten uit vermogens wordt in beginsel belasting geheven;

f het belastingstelsel wordt uitgekamd op mogelijkheden om de belasting te ontgaan (steekpenningen, boeten, onkostenvergoedingen, e.d.). De belastingdienst wordt beter uitgerust om ontduiking te voorkomen;

g het minimumloon moet buiten de heffing komen te vallen door geleidelijke optrekking van de belastingvrije sommen;

h inkomens en vermogens en de daarover betaalde belastingbedragen zijn openbaar;

i er komt een onderzoek naar de vlucht van kapitaal en bedrijven. Tevens wordt gezocht naar maatregelen om dit verschijnsel te bestrijden.

51 *Sociale voorzieningen.* a Werkloosheidswet (WW), Wet Werkloosheids Voorziening (WWV), Bijstandswet (ABW) en alle andere regelingen van gelijke aard moeten ondergebracht worden in één *inkomstendervingswet*. Er komt één uitvoerend orgaan, met een netwerk van lokale kantoren.

b De *netto-uitkeringen* van de sociale verzekeringen en de bijstand blijven gelijk aan het *netto-minimumloon*. Ondanks deze regeling mag het minimumloon niet extra laag worden gehouden. Bedrijven met veel minimumloners moeten daarom zo nodig extra gesteund worden.

c Op den duur moet de *premieheffing opgenomen worden in het belastingstelsel*. Uitkeringen vinden dan plaats uit de algemene middelen. De eerste stappen op deze weg zijn;

- gelijke premies Ziektewet en Werkloosheidswet voor alle bedrijfstakken;

- inning door de belastingdienst;
- afschaffing van de maximumbedragen, waarover premie wordt geheven;

- de hoogte van de uitkeringen wordt ingepast in het inkomensbeleid;
- premies van de AOW-AWW zijn niet langer aftrekbaar.

d De *kinderaftrek* wordt afgeschaft. De *kinderbijslag* wordt aangepast aan het inkomen.

e Wanneer iemand de voorschriften van de sociale voorzieningen heeft overtreden, mogen de gezinsleden niet het slachtoffer worden van strafmaatregelen.

f De *kleine zelfstandigen* verkeren in een moeilijke positie: hun sociale positie moet worden versterkt en de regelingen om hun een aanvullend inkomen te geven moeten worden uitgebreid (onder andere via de rijksgroepsregeling).

g Zo spoedig mogelijk worden alle regelingen op het gebied van belastingen en sociale verzekeringen (zowel bij heffingen als bij uitkeringen) zodanig herzien, dat man en vrouw, gehuwd of ongehuwd, met of zonder kinderen, *gelijke zelfstandige plichten en rechten* krijgen. Zolang dit nog niet het geval is, worden andere samenlevingsvormen gelijkgesteld aan het huwelijk. Voor het erkennen van een samenlevingsvorm moet het voldoende zijn dat men zich als zodanig bij de burgerlijke stand laat registreren.

VII Consumenten, winkels en prijzen

52 *Prijzen.* Het prijs- en tarievenbeleid moet worden gebruikt voor een anti-inflatiepolitiek, voor een consumentenbeleid en (zeker voorlopig) voor een inkomensbeleid.

De prijzen van goederen en diensten moeten doorzichtig zijn. Duidelijk moeten op elk produkt aangegeven staan: de prijs per standaardhoeveelheid, de samenstelling en de verantwoordelijke producent.

Rekeningen moeten duidelijk gespecificeerd worden.

Minimprijzen voor dagelijkse goederen kunnen ingevoerd worden om de kleine middenstanders te beschermen tegen concurrentie van grootwinkelbedrijven. Ook moeten verkopen met verlies ('lok-artikelen') en prijsdiscriminatie van leveranciers en fabrikanten worden verboden.

53 Om een *kleinschalig distributiepatroon* (de middenstand) te kunnen handhaven, wordt massaverkoop door weidewinkels en dergelijke tegengegaan.

Samenwerking tussen kleine zelfstandigen onderling en tussen hen en groepen consumenten, zoals bij voorbeeld 'consumenten-kringen' moet gestimuleerd worden.

54 De *consumenten* hebben een zwakke rechtspositie tegenover fabrikanten, leveranciers en financiële instellingen. Ze moeten wettelijk meer beschermd worden.

Daarbij moet door voorlichting en ook bij voorbeeld in het onderwijs meer aandacht besteed worden aan de opvoeding van mensen tot 'mondige consumenten'.

55 De overheid stimuleert het ontstaan van een *centrale consumentenorganisatie* die bestaande produkten op economisch nut, kwaliteit, prijsstelling en garantie beproeft.

De overheid adviseert (in overleg met deze organisaties) aan het bedrijfsleven of nieuwe produkten aan bestaande criteria voldoen en geeft bindende regels over noodzakelijke informatie van producent aan consument.

VIII Energie

56 Binnen het streven naar beperking van de groei is het *energiebeleid* er op gericht, dat de toename van het energieverbruik zo snel mogelijk afneemt, in 1985 is gestabiliseerd om daarna te kunnen dalen. De middelen, die de centrale overheid hiervoor kan gebruiken zijn: tarieven- en prijsbeleid, heffingen, een warmte-isolatieplan, gebruik van warm koelwater,

verbetering van energie-rendementen en stimulering van investeringen die daarop gericht zijn, voorlichting en opleiding van voorlichtingsfunctionarissen. De uitvoering van dit beleid komt zoveel mogelijk in handen van de lagere overheid.

De *organisatie van de fossiele energievoerverschaffing*.

57 De overheid verwerft een meerderheidsbelang bij het onderzoek naar en de winning van fossiele brandstoffen in de Nederlandse bodem en op het continentaal plat.

Particuliere ondernemingen, die hierbij worden ingeschakeld, krijgen een beloning die hun kosten dekt. De rest van de winst van de winning komt geheel ten goede aan de Nederlandse samenleving.

58 De overheid krijgt het recht om, wanneer de energiepolitiek dreigt te mislukken door toedoen van – particuliere – energieproducenten en/of verkopers, dezen dwingende richtlijnen t.a.v. hun gedragingen op te leggen.

59 De bouw van nieuwe *elektrische centrales* of de uitbreiding van bestaande moet waar mogelijk worden beperkt.

60 *Kernenergie* (gebruikt als energiebron) is *niet aanvaardbaar* omdat niet voldaan kan worden aan de volgende voorwaarden:

- a veilige opruiming van langlevend radio-actief afval;

- b een voldoende garantie voor de veiligheid van het productieproces (dit geldt vooral voor de z.g. snelle-kweekreactoren);

- c een sluitende regeling (ook internationaal) voor het beheer van radio-actieve bijprodukten, die voor de fabricage van atoomwapens gebruikt kunnen worden;

- d gedecentraliseerde toepassing die wenselijk is vanuit het oogpunt van techniek, economie en ecologie;

- e een zodanige organisatie van het gehele kernenergiesysteem dat zeker is, dat er geen staat-in-de-staat zal ontstaan.

Daarom worden:

- bestaande kerncentrales buiten bedrijf gesteld;

- huidige kernenergieprojecten stopgezet;

- geen nieuwe plannen in voorbereiding genomen.

Nederland neemt niet meer deel aan internationale kernenergieprojecten.

61 Wetenschappelijk onderzoek wordt gericht op het gebruik van 'niet-eindigende' *energiebronnen* als zon en wind (op de lange termijn) en van steenkool (op korte termijn).

Om ons met alternatieve vormen van energie en bewust energiegebruik vertrouwd te maken, zullen deze vormen worden gestimuleerd (bijvoorbeeld Kleine Aarde) en uitgebreide voorlichtingscampagnes worden opgezet.

B Politieke macht

I Uitgangspunten

62 Het politieke bestel moet zo zijn georganiseerd, dat *iedere burger betrokken is* – en zich betrokken voelt – bij beslissingen die hem of zijn omgeving raken. Daarom moet die beslissing op een zo laag mogelijk niveau worden genomen. Voorts moet worden geprobeerd bij de beslissing een echte keuze voor te leggen. Dat kan alleen als er ook alternatieven worden aangeboden. Mede om die alternatieven te ontdekken moet openbaarheid een leidend beginsel zijn.

63 Spoedig moet er een *ombudsman* worden aangesteld.

64 De *vertegenwoordigende democratie* blijft centraal staan, en dient te worden versterkt door goede bewerktuiging van volksvertegenwoordigers. Daarnaast moeten elementen van directe *sociale actie* ruimte blijven krijgen om vanuit de basis de besluitvorming te beïnvloeden, en controle uit te oefenen op de machtsuitoefening.

II Regering

65 De Nederlanders moeten kunnen kiezen voor een regeringsbeleid en dus voor de samenstelling van een bepaalde regering. Als een regering valt, moeten er eerst *verkiezingen* worden gehouden, voordat er een nieuwe regering komt uit andere politieke partijen.

66 De Tweede Kamer kiest de *kabinetshoofd*.

67 Iedere *minister* kan medewerkers aanstellen om hem te adviseren over zaken, die niet zoveel met zijn departement te maken hebben, maar waarover hij wel mee moet beslissen in de ministerraad en waarvoor hij dus medeverantwoordelijk is.

III Vertegenwoordigende lichamen

68 De *Eerste Kamer* moet nu eindelijk afgeschaft worden.

69 De Tweede-Kamerfracties en de kamerleden krijgen veel *meer geld* voor assistenten en kantoorbehoeften. De ministers werken eraan mee, dat hun ambtenaren feitelijke informatie aan de kamerleden geven.

Ook voor de Provinciale Staten en de gemeenteraden worden dergelijke regelingen doorgevoerd.

70 De *adviesorganen* van de regering brengen hun adviezen gelijktijdig en in dezelfde bewoordingen uit aan het kabinet en aan de Tweede Kamer.

71 De Tweede Kamer krijgt het geld om zelfstandig *onderzoeken* te laten verrichten.

De Tweede Kamer krijgt meer mogelijkheden om mensen onder de hoede te horen. Voor het horen van ambtenaren geldt bovendien dat dit zonder toestemming van de minister kan.

Ook parlementaire minderheden krijgen het recht van enquête.

72 Kamerleden mogen geen betaalde *bijbanen* hebben. Alle onbetaalde bijbaantjes moeten openbaar zijn.

73 Het *lidmaatschap van de gemeenteraad* wordt beschouwd als een volledige of gedeeltelijke dagtaak en moet dan ook als zodanig betaald worden.

74 De *burgemeester* wordt gekozen door de gemeenteraad, de *commissaris van de Koningin* door de Provinciale Staten. Zolang dit nog niet het geval is, kunnen gemeenteraad en Provinciale Staten drie namen noemen, waaruit de minister moet kiezen.

De burgemeester en het college van burgemeester en wethouders, de commissaris van de Koningin en Gedeputeerde Staten, moeten over al hun beleidsdaden *verantwoording* afleggen aan de gemeenteraad respectievelijk Provinciale Staten. Uitzonderingen worden uitdrukkelijk door een wet geregeld.

75 Eén persoon mag maar één volledige betaalde bestuursfunctie hebben. Een opeenstapeling van half- of onbetaalde baantjes wordt verboden.

76 Commissies als bedoeld in de artikelen 61 en 62 van de gemeentewet en de artikelen 64 en 65 van de provinciewet vergaderen in het openbaar. (Beperkingen als bij gemeenteraads- en Provinciale Statenvergaderingen). Voor eventuele wetgeving voor gewestelijke organen geldt hetzelfde.

IV Bestuurlijke organisaties

77 *Wijk- en buurtleden* moeten wettelijke bevoegdheden krijgen én daarbij het geld om hun taken te kunnen uitvoeren.

De minimale bevoegdheden van wijk- en buurtleden moeten in de wet worden vastgelegd.

Juist op het wijk-, buurt- en dorpsniveau moeten de mensen zoveel mogelijk invloed kunnen uitoefenen.

78 De *waterschappen* moeten verantwoording afleggen aan gemeente-

raden, gewestraden of Provinciale Staten. Ook recreatieschappen en andere instellingen moeten gedemocratiseerd worden.

V De overheid als werkgever

79 De verschillen in *rechtspositie* tussen ambtenaren en andere werknemers worden verminderd.

80 De *medezeggenschap* bij de overheid kan niet worden geregeld zoals wij het bij het bedrijfsleven wensen; de volksvertegenwoordigers bepalen het beleid. Wel dient de ambtenaar via dienst- en medezeggenschapscommissies optimale mogelijkheden te krijgen om invloed uit te oefenen op zijn of haar werksituatie; het beslissingsrecht mag voor bepaalde zaken niet uitgesloten worden. Alle werknemers krijgen intern het actieve en passieve kiesrecht.

81 De *overheid loopt voorop bij*:

- de democratisering van haar bedrijven;
- het geven van gelijke kansen aan mannen en vrouwen;
- een eerlijke verdeling van haar werk;
- een nivellering van de salarissen en pensioenen van ambtenaren (ook politieke ambtsdragers).

82 Ambtenaren krijgen inspraak bij de benoeming van een nieuwe chef, bijvoorbeeld door het opstellen van een profiel en door lid te zijn van de sollicitatiecommissie.

83 Ambtenaren krijgen *stakingsrecht*.

VI Wetgevingsprioriteiten

84 Het zwaar belaste Ministerie van Justitie moet eerst die wetten maken, die nodig zijn om het regeringsprogramma uit te voeren. Daarom zetten we bijvoorbeeld het werk aan een nieuw burgerlijk wetboek onderaan ons lijstje.

VII Burgerlijke ongehoorzaamheid

85 Er vindt een *fundamentele heroverweging* plaats t.a.v. het justitiële optreden tegen onwettige sociale actie, voorzover sprake is van uitingen van burgerlijke ongehoorzaamheid tegenover overheidsmaatregelen die als onrecht worden ervaren.

De rechter moet de mogelijkheid krijgen om in dit kader wetsovertreders van rechtsvervolgning te ontslaan, met name wanneer is vastgesteld dat zij:

a eerst wettige middelen hebben geprobeerd;

- b geweldloze actie voeren met respect voor de rechten van anderen;
- c gewetensvol, weloverwogen en openlijk handelen;
- d actievormen kiezen, die inhoudelijk samenhangen met het (overheids-) handelen waartegen men bezwaar heeft;
- e actievormen kiezen waarbij evenredigheid bestaat tussen het beoogde doel en de toegebrachte schade;
- f het risico van straf bewust aanvaard hebben en daarom meegewerkt hebben aan arrestatie en gerechtelijke vervolging.

3 Milieu, beheer en gebruik van de leefomgeving

I Uitgangspunten

86 *Ons milieu wordt op een onaanvaardbare manier bedreigd: niet alleen door de te snelle groei van de wereldbevolking, maar vooral door veranderingen in de aard en omvang van de produktie en consumptie sinds de industriële revolutie. Deze bedreiging berust in diepte wezen op de huidige economische wereldorde, die gericht is op produktiegroei en winst en die leidt tot uitputting. Een fundamenteel ander milieubeleid is dan ook alleen maar mogelijk in een andere economische orde dan de huidige.*

De verstoring van het natuurlijk leefmilieu vormt een grote bedreiging van de wereldsamenleving. Vooral ook omdat economische groei niet alleen ten koste gaat van het milieu in het westen, maar ook ten koste van het milieu, de welvaart en het welzijn in de Derde Wereld.

Alleen internationale aanvaarding van het milieubeleid zal uiteindelijk tot verbetering leiden. Zonder een forse greep van de gemeenschap op het economisch leven kan geen sprake zijn van een verantwoord ruimtegebruik. Ook een goede inrichting van de leefomgeving is dan niet mogelijk. Toch willen wij binnen het huidige economische systeem de bedreiging van de leefomgeving zoveel mogelijk terugdringen. Hierdoor willen wij ook bijdragen tot het bereiken van een nieuwe en milieuvriendelijke economische orde.

87 *Onze uitgangspunten voor een zuinig ruimtegebruik en een verantwoord milieubeleid zijn:*

a woongebieden in de nabijheid van werk, ontspanning, winkels, onderwijs en dergelijke;

b beperking van de noodzaak om te reizen en het terugdringen van het aantal voertuigen;

c behoud van het karakter van het Nederlandse landschap;

d tegengaan van vervuiling van het leefmilieu.

In het hoofdstuk over de sociaal-economische politiek zeggen wat we de komende vier jaar willen doen om de gemeenschap iets meer macht te geven over de economische processen. In dit hoofdstuk willen we aangeven, wat we de komende vier jaar willen proberen te doen aan een verbetering van de leefomgeving.

Naast de noodzakelijke veranderingen in de economische orde is verandering in het menselijk gedrag van grote betekenis. Een soberder manier van leven (bewuste persoonlijke consumptiebeperking) dient ook voor het behoud van het milieu te worden nagestreefd. Een zeer grote voorrang moet worden gegeven aan milieu-opvoeding.

II Beheer en inrichting van de ruimte

88 *De grondslagen voor het beheer en de inrichting van de ruimte zijn:*

a ruimte is een schaars goed. Daarom moet in het gebruik ervan verspilling worden tegengegaan;

b het beginsel van 'eerlijk delen' moet ook vooropstaan wanneer bepaald moet worden welk ruimtegebruik aanvaardbaar is;

c de uitbreiding van stedelijke bebouwing wordt zoveel mogelijk tegengegaan;

d behoud van het karakter van stads- en dorpen;

e behoud en zo nodig herstel van natuurgebieden en landschappelijk waardevolle landbouwgronden.

89 Dit kan onder meer bereikt worden door:

a eigendom en beheer van de grond in handen van de gemeenschap te stellen;

b bundeling van activiteiten in stedelijke gebieden (zoals wonen, ontspanning, werken, vervoer) door planologische maatregelen (streek-, structuur- en bestemmingsplannen) te bevorderen;

c instelling van landschapsparken en beschermde natuurgebieden.

III Beheer van de grond

90 Het beheer van de grond moet in handen van de gemeenschap liggen, want het is het belangrijkste wapen om de ruimte naar onze inzichten in te delen. Alle grond moet op den duur in gemeenschapshanden komen. De wettelijke mogelijkheden om dit te bereiken moeten sterk uitgebreid worden.

De komende vier jaar willen we vooral die grond verwerven:

– waarmee anders gespeculeerd kan worden;

– die zo beheerd wordt dat belangrijke maatschappelijke functies, zoals wonen, milieu of de landbouw, verloren dreigen te gaan;

– die nodig is om de belangrijkste maatschappelijke voorzieningen te treffen (bijvoorbeeld stadsvernieuwing).

91 Om deze grond te verwerven worden de volgende maatregelen genomen:

a de (lagere) overheid krijgt het voorkeursrecht bij alle aankopen van onroerend goed;

b bestemmingsplannen (ook in landbouwgebieden) en stadsvernieuwingplannen zijn een wettelijke basis om

tot onteigening over te gaan, ook als de eigenaar de vastgelegde bestemming wil uitvoeren;

c de lagere overheden krijgen de middelen om grondaankopen te doen;

d onteigening gebeurt op basis van de gebruikswaarde van de grond.

92 Het beheer van de aangekochte grond moet als volgt geregeld worden.

Het uitgeven van de grond gebeurt

alleen in erfpacht, pacht en huur.

De pacht- en huurhoogte hangt af van de bestemming en van de ontwikkeling van de grondwaarde, is gekoppeld aan het inflatie-percentages en wordt vastgesteld aan de hand van landelijke richtlijnen.

De grondbanken moeten hun dienstverlening aan de boeren verbeteren door:

a geen normen aan te leggen voor de bedrijfsgrootte;

b vermogensverliezen bij inbreng op te vangen;

c erfpachtvoorwaarden en de gewone pachtvoorwaarden op elkaar af te stemmen.

Zolang dit nog niet gerealiseerd is maakt de minister een beter gebruik van zijn bevoegdheid om de prijzenwet te laten naleven. Het prijzenstelsel van de pacht wordt zo veranderd, dat voor betere gronden een hogere pacht prijs moet worden betaald.

IV Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting

93 Ruimtelijke ordening moet gericht zijn op een *zuinig ruimtegebruik* en op een *eerlijke verdeling* van de mogelijkheden om de ruimte te benutten. Dit betekent, dat de natuurgebieden niet verder worden aangetast, dat het platteland zijn karakter behoudt, dorpen niet vergroeiën tot slaapdorpen en slaapstadjes waarvan de bewoners elders werken, en dat steden plaatsen blijven waar geleefd wordt.

Dit betekent verder dat we de bestaande, vaak oneerlijke verdeling van de ruimte willen aanpakken, zodat ook bevolkingsgroepen met geringe ont-plooiingskansen de beschikking krijgen over behoorlijke ruimtelijke voorzieningen.

94 Concreet houdt dit het volgende in:

a een krachtige aanpak van de stadsvernieuwing, waarbij de oorspronkelijke bewoners het eerste recht hebben op de vernieuwde of nieuwe woning;

b in de stadsvernieuwingsgebieden veel woningen bouwen, in een wisselende woonvorm en op een klein gebied;

c in de stadsvernieuwingsgebieden moet naast het behoud van de woonmogelijkheid – juist voor de oorspronkelijke bewoners – zoveel mogelijk het behoud van de kleine middenstand en het tot stand brengen van recreatieve, maatschappelijke en sociaal-culturele voorzieningen voorop staan;

d ook in de nieuwe of vernieuwde woonwijken de woningen mengen met geschikte vormen van bedrijvigheid en voorzieningen;

e in steden gevestigde industrie- en kazernecomplexen die er niet meer passen, verplaatsen en op de vrijgekomen terreinen nieuwe woningen en voorzieningen bouwen;

f voor de nieuwbouw wordt in eerste instantie ruimte gevonden binnen de bestaande stedelijke gebieden, onder andere door een grondige herinrichting van de steden;

g daarnaast nieuwe woonwijken allereerst bouwen aan de randen van de stad, vooral daar waar ze goed liggen voor het railvervoer en waar ze weinig schade toebrengen aan natuur en landschap;

h plattelandskernen mogen alleen nog maar bouwen voor de aanwas van hun eigen bevolking; dus geen verdere bouw van tweede woningen of ingebruikneming van bestaande woningen als zodanig. Het teruglopen van de voorzieningen in deze kleine kernen wordt tegengegaan door subsidies en andere gerichte maatregelen;

i het weinige waardevolle dat ons nog rest mag niet nog verder worden aangetast. Het platteland blijft zijn eigen functie en karakter behouden. Daar moet wel een evenwicht komen tussen ontwikkelingen in de landbouw en de belangen van natuur, landschap en recreatie;

j alle natuurgebieden die we nog hebben moeten veilig gesteld kunnen worden door aankoop of beheersovereenkomsten;

k er komt een gedetailleerde kaart van het natuurlijk milieu in Nederland. Dit overzicht wordt regelmatig herzien als hulpmiddel bij het beleid op lange termijn voor milieu en ruimtelijke ordening;

l er komen algemene natuurbeschermingswetten;

m er komen waterdichte procedures, waarbij alle plannen en maatregelen die milieu, natuur en landschap (kunnen) beïnvloeden, aan ecologische inzichten worden getoetst;

n er wordt alleen dan een bouwvergunning afgegeven indien een hinderwetvergunning, zo nodig, verleend is;

o er komt een wettelijke regeling waardoor er een vergoeding gegeven

kan worden voor het onderhoud van waardevolle landschapselementen.

95 De 'overloop' van grote-stadsbewoners naar steden en dorpen in de omgeving wordt tegengegaan. De hierdoor niet bestede miljarden zijn hard nodig voor de stadsvernieuwing. Dit is een van de vele gevolgen van een nieuw beleid in het zorgvuldig beheer en gebruik van de ruimte.

96 Er moeten mogelijkheden komen om *experimentele leefgemeenschappen* te stichten, die zoeken naar een leefwijze en een technologie voor een stabiele en aan het milieu aangepaste samenleving.

97 *Woningen, voor wie?* Op den duur moet iedereen, die 18 jaar of ouder is en over een zelfstandige woonruimte wil beschikken, ongeacht zijn inkomen, daar ook de gelegenheid voor krijgen. De achterstand die huurders hebben ten opzichte van eigenaar-bewoners wordt weggewerkt.

De weg naar dit ideaal is lang, maar we komen er nooit als we niet een paar flinke stappen zetten:

a de woonruimtetwet moet aan deze doelstelling aangepast worden en overal weer kunnen worden ingevoerd. Hierdoor kan deze gebruikt worden om een meer rechtvaardige verdeling te krijgen van de woonruimte en woonlasten;

b mogelijkheden voor huisvesting van experimentele leefgemeenschappen worden uitgebreid;

c het subsidie-systeem blijft gehandhaafd, de leeftijdsnormen worden geleidelijk verlaagd en er komen uitbreidingen van subsidiemogelijkheden, die speciaal gericht worden op de stadsvernieuwing.

Subsidie voor koopwoningen wordt gekoppeld aan het inkomen van de koper en gebonden aan een maximum inkomensgrens;

d de belasting-huurwaarde voor eigen woningen wordt verhoogd; tevens wordt deze op een zodanige manier aan het inkomen gekoppeld dat hogere inkomensgroepen door belastingaftrek van hypotheekrente niet in het voordeel zijn vergeleken bij huurders;

e er komt een prijsbeheersing voor onroerend goed; transactiewinsten worden zoveel mogelijk tegengegaan.

98 *Woningen, van wie?*

a binnen de door de overheid vastgestelde algemene beleidslijnen komt de zeggenschap over woning en woonomgeving bij de bewoners te liggen, onafhankelijk van het feit of zij eigenaar of huurder zijn;

b die zeggenschap zou kunnen berusten bij bewonersraden, die als experi-

rimentele vorm van coöperatieve en collectieve eigendom gaan functioneren;

c naast dergelijke experimenten worden de rechten van huurder en onderhuurder tegenover de eigenaars verder versterkt en worden woningcorporaties, gemeentelijke woningstichtingen en dergelijke vergaand gedemocratiseerd;

d in ieder geval in stadsvernieuwingsgebieden proberen de gemeenten zoveel mogelijk woningen in eigendom te verwerven. De Rijksoverheid moet dit juridisch en financieel mogelijk maken.

Er wordt gestreefd naar een betere beïnvloeding en regeling van de totale bouwcapaciteit op basis van een meerjarenplanning. In dit kader wordt een regionaal bouwprogramma ontwikkeld. Om dit uit te voeren kunnen ook overheidsbouwbedrijven opgericht worden.

V Verkeer, vervoer en telecommunicatie

99 *Iedereen heeft recht op een veilige, rustige en gezonde leefomgeving.* Naast de beleidsveranderingen, die we in het onderdeel 'Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting' hebben aangegeven en die ertoe moeten leiden, dat de noodzaak tot het verplaatsen van personen, dieren en goederen vermindert, vormt dit het *uitgangspunt voor het verkeersbeleid*. Voor iedereen moeten redelijke vervoersmogelijkheden binnen het bereik liggen, ongeacht leeftijd, welstand, woonplaats of rijvaardigheid.

100 Dit betekent dat economische redenen niet de doorslag mogen geven bij het opheffen van onrendabele lijnen of halteplaatsen bij het openbaar vervoer.

Ook noodzakelijke goederen moeten vervoerd kunnen worden.

De aanleg en uitbreiding van bestaande wegen, kanalen, zee- en luchthavens vergroot wél de ruimte voor het verkeer, maar lost de problemen van het groeiend verkeer niet op. De groei van het verkeer zelf moet tot staan gebracht worden door veranderingen in het verkeers- en vervoersgedrag, anders blijven nieuwe verkeersopstoppen steeds nieuwe voorzieningen eisen. Daarom moet in het gemotoriseerde verkeer gestreefd worden naar gemeenschappelijke vervoersmogelijkheden in plaats van naar particuliere voertuigen: dus voorrang voor het openbaar vervoer boven het privé-vervoer. Het resterende verkeer moet minder milieuschadelijk ge-

maakt worden, d.w.z. schoon, geluid-arm, zuinig.

101 *Het openbaar vervoer moet voor de gebruiker gratis zijn.* De volgende stappen worden daarvoor genomen:

a tariefsverhogingen die passagiers afstoten bij het openbaar vervoer worden vermeden;

b de tarieven mogen niet sneller stijgen dan de inflatie;

c vervolgens worden de tarieven bevroren, waarna ze verder verminderd kunnen worden;

d uit de algemene middelen moet een steeds groter deel van de tekorten van het openbaar vervoer betaald worden (nu is dat al voor meer dan 50 procent het geval).

Als overgang naar volledig gratis openbaar vervoer wordt gedacht aan:

– de invoering van een persoonlijke openbaarvervoerskaart;

– de invoering van een algemene vervoersbelasting, afhankelijk van het inkomen;

– een toeslag op de motorrijtuigenbelasting, zodat ook automobilisten meebetalen aan het openbaar vervoer, want zij profiteren er indirect van (meer ruimte op de weg, de bus is er bij autopech);

– uiteindelijk moet het openbaar vervoer volledig uit de algemene middelen betaald worden;

– experimenten met de witkar worden blijvend gesteund. Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe vormen van openbaar vervoer (sociale taxi, groepsvervoer in beheer van bewoners, enzovoort);

102 *Het autoverkeer moet worden beperkt:*

a de verkeerssituatie wordt grondig gewijzigd ten gunste van de fietser, de voetganger en het openbaar vervoer. Dus de wetgeving moet daarvoor worden aangepast;

b er wordt een nationale vervoersrekening opgesteld: een kosten- en batenanalyse voor alle vervoerstakken.

Daarin zijn opgenomen: de kosten voor stadsplanning, grondstoffen- en energieverbruik, milieuvervuiling, gezondheidszorg, justitie, politie, parkeervervoorzieningen en dergelijke. De veroorzakers van de kosten moeten deze ook betalen;

c het rijkswegenfonds wordt afgeschaft. De uitgaven voor wegen en dergelijke komen voortaan uit de algemene middelen;

d bij belastingaftrek van vervoerskosten wordt de voordelige positie van automobilisten ten opzichte van de gebruikers van openbaar vervoer of fiets opgeheven.

Ook het gebruik van de auto door

ambtenaren in functie wordt beperkt;

e technische eisen gesteld aan de auto, bus enzovoort ten behoeve van het milieu en de veiligheid dienen verzwakt te worden.

103 *Buiten de bebouwde kom.* Het verkeersbeleid voor gebieden buiten de bebouwde kom wordt als volgt:

a in natuur- en recreatiegebieden wordt de vorming van autovrije en auto-arme gebieden krachtig bevorderd.

Controle door parkwachters op milieuverontreiniging zal beter worden toegepast;

b de maximumsnelheid van 100 km per uur blijft gehandhaafd. Controle op snelheidsovertredingen en drankmisbruik wordt op een betere en meer doeltreffende wijze toegepast;

c de uitbreiding van het aantal snelwegen en andere wegen tussen steden en dorpen wordt tegengegaan, behalve om knelpunten (vooral in de veiligheid van fietser en voetganger) op te lossen. Hiervoor in de plaats worden voorzieningen geschapen voor de voetganger, de fietser en het openbaar vervoer en voor verbetering van de openbare ruimten in steden en dorpen; zoveel mogelijk gebeurt dit door een herverdeling van de bestaande verkeersruimte;

d de groei van de watersportrecreatie, vooral door motorboten, wordt afgeremd. Belemmerende maatregelen, motorbootvrije gebieden, vaarbevis en vaarbelasting worden ingevoerd;

e de waterpolitie controleert beter op milieuverontreiniging. Het houden van auto- en motorwedstrijden in natuurgebieden wordt verboden.

104 *Binnen de bebouwde kom.* Om de bebouwde kom van steden en dorpen auto-arm of auto-vrij te maken worden de volgende maatregelen genomen:

a scheiding van verkeerssoorten en beïnvloeding van het rijgedrag (o.a. door veranderingen van het wegprofiel).

Fietzers en voetgangers krijgen de kortste routes; de auto's kunnen omrijden;

b het parkeren wordt teruggedrongen tot terreinen of gebouwen, die daar speciaal voor worden aangewezen;

c het openbaar vervoer wordt verbeterd door:

– verhoging van de frequentie;

– busverbindingen van wijk tot wijk;

– verbetering van informatie en dienstverlening (beter aansluitende dienstregelingen, lagere opstaptijden, liften op stations, overdekte bushaltes met banken, meer stalling voor

fietsen, meeneem mogelijkheden van fietsen in bus, tram en trein);

– eigen rijbanen en beïnvloedbare verkeerslichten voor het openbaar ver-
voer;

– een zo gunstig mogelijke inpassing in bestaande of nieuwe bebouwing;
d aan de randen van steden worden overslagcentra voor goederen aange-
legd, waar goederen van buiten de stad binnenkomen, gesorteerd worden op buurt en met lichte wagens de stad worden binnengebracht;
e van de bebouwde kommen wordt een geleidelijk steeds groter wordend deel aangewezen als autovrije verblijfsgebieden. Voetgangers en fietsers hebben daar voorrang boven de rest van het verkeer. De maximumsnelheid wordt in deze gebieden teruggelaten tot zo nodig 20 km per uur.

105 Het goederenvervoersbeleid wordt gericht op het tot stand brengen van gezonde sociale en economische verhoudingen, te weten een normale arbeidstijd tegen normaal loon en kostendeckende prijzen die ook de schaars-
te aan kapitaalgoederen, grondstoffen, energie en dergelijke weerspiegelen. De maatschappelijke kosten die door wegvervoer, binnenvaart en spoorwegen worden veroorzaakt, zullen zo goed mogelijk in de vrachtprijzen tot uitdrukking moeten worden gebracht.

106 Het luchtvaartbeleid wordt gericht op: vermindering van het vliegen over korte afstand (te vervangen door treinverkeer); een verminderde groei en vervolgens een gelijkblijven van de omvang van het luchtverkeer, en zo mogelijk een teruggang van het totale vliegverkeer.

Vermindering van de geluidhinder moet worden verkregen door planologische en technische maatregelen, zoals instelling van geluidzones, gebruik van geluidarme motoren, betere vliegprocedures (zodat het landen en stijgen met zo weinig mogelijk overlast gepaard gaat en de route over bevolkte gebieden zo kort mogelijk is) en beperking van het aantal vluchten, onder andere door een hogere bezettingsgraad.

Alle exploitatie-subsidies van rijk, provincie en gemeente voor het vliegverkeer (met name voor luchthavens) worden binnen twee jaar afgeschaft. Het reclame- en sportvliegen wordt verboden (behalve met zweefvliegtuigen). De kleine luchtvaart wordt sterk beperkt. Ook militaire vluchten worden beperkt.

107 De concurrentievervalsing in de zeescheepvaart door de politiek van

het onder goedkope vlag varen, dumping en ladingverdeling wordt in internationaal verband tegengegaan.

De koopvaardijvloot van de ontwikkelingslanden moeten een evenredig deel kunnen krijgen in het internationale zeevervoer.

We stimuleren de sectoren in de Nederlandse koopvaardij (eventueel door staatsdeelneming) die duidelijke vooruitzichten hebben door hun specialisatie of die onmisbaar zijn voor de aanvoer van goederen, die voor onze economie in tijden van crisis onmisbaar zijn.

108 Post, telegraaf en telefoon. De prijzen voor post en telecommunicatie moeten de kosten dekken. Als organisaties hierdoor in moeilijkheden komen, moeten ze gesteund worden door verhoging van de normale subsidie.

Het abonnementsgeld voor de telefoon blijft zo laag mogelijk. Telecommunicatie door middel van de telefoon wordt bevorderd als alternatief voor dat zakenverkeer waarbij reizen overbodig is. Tariefsverhogingen worden daarom alleen bij uiterste noodzaak doorgevoerd.

De dienstverlening van de PTT wordt niet verder aangetast.

VI Landbouwbeleid

109 Op lange termijn wordt ernaar gestreefd dat de Europese Gemeenschap zelf haar eigen voedsel produceert. Ditzelfde geldt, hoewel in mindere mate, voor de regio's binnen de Gemeenschap, waardoor de directe relatie van voedselproducent en -consument zoveel mogelijk hersteld wordt. Het streven van ontwikkelingslanden naar eenzelfde toestand moet krachtig ondersteund worden.

Het landbouwbeleid moet uitgaan van de volgende doelstellingen:

a er moet voor gezorgd worden dat de bevolking nu en in de toekomst voorzien wordt van voldoende goed voedsel en grondstoffen;
b de afstand (geografisch, handels-technisch, psychologisch) tussen dege-
ne, die het voedsel verbouwt en die het eet moet zo klein mogelijk gemaakt worden. Tussenhandel zoveel mogelijk beperken en de dienstverlening uitbreiden;

c ondernemers en werknemers in de land- en tuinbouw en de visserij moeten een inkomen krijgen, dat gelijkwaardig is aan de beloning die andere ondernemers en werknemers ontvangen.

Blijkt het niet mogelijk om dit via de prijzen van de producten te verwezen-

lijken, dan moeten inkomenstoelagen (in plaats van produktietoelagen) aanvullend werken, mede om afvloeiing uit de landbouw te voorkomen;
d het landbouwbeleid mag niet in strijd zijn met de belangen van de derde wereld;

e alternatieve landbouw wordt gezien als een verkenning van de mogelijkheden landbouw te bedrijven met een minimaal gebruik van fossiele energie, kunstmest, bestrijdingsmiddelen en met gebruikmaking van aangepaste technologie; hierbij wordt tegelijkertijd een vernieuwing van levensstijl beoogd. Steun aan deze landbouw in de vorm van voorlichting, onderzoek en ontwikkelingssubsidies (bijvoorbeeld voor het onderzoek naar de mogelijke distributiemethoden) is zeer gewenst.

110 Nader uitgewerkt leiden deze algemene beginselen tot een nieuw structuurbeleid voor de landbouw:

a als landbouwers steun nodig hebben bij bedrijfsaanpassingen wordt er niet meer gelet op een minimumgrootte van het bedrijf en worden aan alle zelfstandigen met landbouw als hoofdberoep gelijke kansen geboden. Het nu op afvloeiing gericht beleid kan dan drastisch gewijzigd worden en het proces van schaalvergroting wordt niet langer bevorderd;

b het economisch nut van cultuurtechnische werken wordt meer dan tot nu toe afgewogen tegen sociale en ecologische offers;

c bio-industrie is wegens het milieu-belastende en dieronterende karakter onaanvaardbaar. Een wettelijke regeling van de levensomstandigheden van landbouwhuisdieren is nodig om de bio-industrie aan banden te leggen. Op den duur worden slechts de niet voor menselijke consumptie geschikte (neven)produkten als veevoer gebruikt.

111 Prijzen en inkomens. Het markt- en prijsbeleid van de E.G. en de voorraadvorming worden er op gericht, dat schommelingen in inkomens die veroorzaakt worden door verschil in levensomstandigheden, worden opgeheven en dat de omvang van de produktie op een meer directe manier kan worden beheerst.

Verhoging van de kosten moet opgevangen worden door aanpassing van de prijzen en door inkomenstoelagen; niet door verdere vergroting van de produktie en van de arbeidsproduktiviteit. Vergroting van de produktie en arbeidsproduktiviteit wordt afgewezen voor zover deze in strijd is met ecologische inzichten.

Ook in de landbouw en de visserij moet iedereen een minimuminkomen krijgen.

Als eerste stap moet er een regeling komen voor inkomenstoeslagen, die in werking treedt als in een bepaalde sector de bedrijfsresultaten zwaar tegenvallen.

Samenwerkende landbouwers moeten extra worden gesteund.

112 *De organisatie van de landbouw.* Alle ondernemers en werknemers in de landbouw krijgen actief en passief kiesrecht binnen het Landbouwschap.

Er moet een wettelijke regeling komen voor alle contracten die samenhangen met de productie. Zo kan uitbuiting van ondernemers in de landbouw door financiers, toeleveringsbedrijven en afnemers bestreden worden.

113 *De visserij.* De visvangst moet in overeenstemming zijn met wat de zee kan voortbrengen.

Zo nodig wordt daarom het quota-systeem uitgebreid tot alle vissoorten en alle zeeën. De internationale controle op de naleving moet dan ook verbeterd worden. Als dit meebrengt dat een deel van de schepen uit de vaart genomen dient te worden, zal dit bij voorkeur een klein aantal schepen met een grote vangcapaciteit betreffen. Wanneer onze vissers uitwijken naar andere visgronden, mag dit niet gaan ten koste van de visserij en de voedselvoorziening van ontwikkelingslanden.

Vormen van samenwerking tussen vissers worden bevorderd, zeker als zij de visgronden gezamenlijk willen behouden en investeringen willen reguleren.

VII *Tegengaan van milieu-verontreiniging*

114 Het beleid moet gericht zijn op herstel en instandhouding van het evenwicht tussen het aantal mensen en hun gedragwijze aan de ene kant, en de (toekomstige) leefmogelijkheden op aarde aan de andere kant. Daarom moeten ingrepen in het milieu getoetst worden op hun totale effect op de samenleving op korte en lange termijn, met name aan ecologische inzichten. Alle betrokkenen – en niet alleen belanghebbenden – krijgen (of behouden) inspraak in alle plannen, die hun leefmilieu ingrijpend wijzigen.

115 Nederland moet dan ook voor een intensief *internationaal milieubeleid* op de bres blijven staan, uitgaande van de volgende overwegingen:

- a de mede-verantwoordelijkheid van Nederland voor de instandhouding van het wereldmilieu;

- b de bijzondere verantwoordelijkheid van ons land voor de door ons te weeggebrachte milieubeïnvloeding buiten eigen grenzen;

- c onze specifieke geografische ligging, die tot gevolg heeft dat de kwaliteit van het milieu in Nederland voor een belangrijk deel bepaald wordt door de milieuzorg in de ons omringende landen.

Nederland zal zich vooral moeten inzetten voor de totstandkoming van een bindende internationale regeling voor de aanpak van grensoverschrijdende milieuverontreiniging.

De grootste voorrang hebben hierbij de internationale rivieren Rijn, Maas, Schelde en Eems én de kernenergiecentrales. Internationaal aanvaarde milieunormen, bijvoorbeeld in het kader van de Europese Gemeenschap, kunnen slechts minimumnormen zijn.

In aanvulling hierop moeten waarborgen worden verkregen dat gebieden die (nog) ruimschoots aan deze minimum-eisen voldoen niet aan 'milieu-nivellering' ten prooi zullen vallen.

116 Een noodzakelijke voorwaarde voor resultaten van internationaal milieu-overleg is het orde op zaken stellen in eigen huis; zonder een strikt *milieubeleid binnen Nederland* kunnen wij moreel gezien geen aanspraak maken op een schone Rijn, schone lucht uit de buurlanden of olievrije stranden. Omgekeerd vormt echter een impasse in het internationale overleg geen grond voor afzwakking of uitstel van onze nationaal voorgenomen milieu-maatregelen.

De komende vier jaar worden dan ook de volgende *maatregelen* genomen:

- a allereerst moet er een onderzoek gehouden worden naar de samenhang tussen menselijke ingrepen op het milieu en het effect daarvan op de samenleving;

- b de vervuiling van het milieu, die onherstelbare schade veroorzaakt, wordt verboden;

- c herstelbare schade wordt zoveel mogelijk voorkomen en, indien al aanwezig, teruggedrongen;

- d het maatschappelijk nut van een produkt of het productieproces bepaalt of vervuiling, die herstelbare schade met zich meebrengt, aanvaard kan worden;

- e hergebruik en kringloopgebruik worden bevorderd. Bij de wet wordt de invoering van standaardverpakkingen (maten en vormen) geregeld;

- f milieuvervuiling wordt allereerst bestreden bij de bron, bij voorkeur door geboden en verboden (vergunningen-beleid) en zo nodig door heffingen en vergunningen;

- g de bewijslast wordt omgekeerd: producenten moeten aantonen, dat hun productieprocessen en produkten het milieu niet vervuilen. Nu is alles toegelaten totdat (in het gunstigste geval!) door anderen is aangetoond, dat die processen of produkten wél vervuilen;

- h ons water zal zuiniger verbruikt worden en beter beschermd, onder andere door zoveel mogelijk waterzuiveringsinstallaties uit te rusten met een derde trap;

- i de zuiveringsheffing voor huishoudens wordt afgeschaft. De kosten voor zuivering van huishoudelijk afvalwater dienen bij voorkeur gedekt te worden uit de algemene middelen;

- j het gebruik van chemische, breedwerkende en moeilijk afbreekbare bestrijdingsmiddelen wordt teruggebracht tot die middelen, waarvan vaststaat, dat ze nu nog nodig zijn voor de voedselvoorziening en de gezondheidszorg en dat ze geen onaanvaardbaar nadelige gevolgen hebben voor het milieu. Andere bestrijdingsmiddelen worden bevorderd, met name de resistentie-veredeling, de geïntegreerde bestrijding en de alternatieve landbouw;

- k milieuwetgeving en -bescherming worden in één hand gebracht. De uitvoering wordt bij één instantie ondergebracht. Vergunningverlening en beroepsprocedures moeten duidelijk geregeld worden en voor iedereen toegankelijk zijn;

- l ieder bedrijf moet een milieuboekhouding bijhouden en daarover elk jaar een verslag uitbrengen. Deze verslagen zijn openbaar;

- m het verwerken van milieuschadelijke materialen in de produkten wordt tegengegaan;

- n de mensen moeten weten wat ze kopen. De verpakking moet dit vermelden;

- o door onderzoek moet worden vastgesteld:

- hoe het gebruik van grondstoffen in de produkten kan worden vermindert;

- hoe levensduur en herstel van produkten opgevoerd kunnen worden;

- hoe op energie kan worden bespaard;

- hoe (zolang het inkomensbeleid nog niet duidelijk herverdelend heeft gewerkt) het prijsmechanisme toch nog gebruikt kan worden om meerverbruik tegen te gaan;

- hoe standaardisatie en hergebruik van verpakkingen het snelst bereikt kunnen worden;

- p productie, verkoop en gebruik van spuitbussen of soortgelijke houders

met drijfmiddelen, die een (mogelijke) schadelijke invloed op de atmosfeer uitoefenen, worden verboden;
q in voor het publiek toegankelijke ruimten in openbare gebouwen wordt het roken verboden.

VIII Actuele zaken

117 Vooral op het gebied van de ruimtelijke ordening zal de nieuwe regering snel een aantal beslissingen moeten nemen. Voor een paar actuele zaken willen we heel duidelijk maken, waar we staan:

- a de Oosterschelde blijft open;
- b de Waddenzee en de Waddeneilanden worden beschermd Europees natuurgebied;
- c de Markerwaard komt er niet;
- d er komt geen tweede nationale luchthaven. Schiphol wordt niet uitgebreid. En ook de regionale luchthavens blijven minstens even klein. Welschap wordt geen burgerluchthaven;
- e er komt geen Noordzee-eiland;
- f geen voorhaven bij IJmuiden;
- g geen verlegging van de Waalbocht bij Nijmegen;
- h geen uitbreiding van het rijkswegennet en van andere wegen tussen de steden en dorpen, behalve om knelpunten (vooral in de veiligheid) op te lossen;
- i dieptelozingen en opslag van afval (bijvoorbeeld radioactief materiaal) in de aardkorst worden verboden;
- j er wordt niet supersonisch gevlogen boven of vanuit Nederland;
- k er komen geen hoge-snelheid railverbindingen (sneller dan 200 km);
- l verbreding en verdieping van de geul voor de Nieuwe Waterweg vindt niet plaats;
- m voor het vrachtvervoer geldt: maximale asbelasting: tien ton, maximaal totaal gewicht voertuigen: veertig ton, geen zesduw-bakkenvaart, maximaal 6 PK trekkracht per ton laadvermogen;
- n de Maasvlakte wordt niet verder opgespoten en niet voor industrieel gebruik uitgegeven.

118 Het spreidingsbeleid gaat door. Het is er enerzijds op gericht de congestieverschijnselen in de Randstad op te heffen, anderzijds de vaak eenzijdige sociaal-economische structuur van de provincies buiten de Randstad te verbeteren. In het algemeen zal het moeten gaan om arbeidsplaatsen in de dienstensector en in de lichte industrie. Een eerste aanzet kan de spreiding van zelfstandige, weinig contactgevoelige rijksdiensten en overheidsbedrijven zijn. Onze voorkeur gaat uit naar het scheppen van nieuwe arbeids-

plaatsen, maar verplaatsing van bestaande diensten willen we niet op voorhand uitsluiten. Verder dienen nieuwe instrumenten ontwikkeld te worden voor het bevorderen van vestiging of uitbreiding van andere bedrijven.

Bij de uitvoering van de spreiding moet ook de sociaal-economische structuur van de Randstad en de situatie van de daarbij betrokken werknemers en hun gezinnen goed in de besluitvorming betrokken worden.

Met name uitbreiding van de Wet Selectieve Investeringsregeling en overheidsdeelname in het aandelenkapitaal van bedrijven via regionale ontwikkelingsmaatschappijen zijn goede middelen. De regionale ontwikkelingsmaatschappijen moeten ook zelf bedrijven kunnen oprichten.

4 Welzijn. De zorg voor de mens

I Uitgangspunten

119 Het welzijn en het persoonlijk geluk van velen is alleen mogelijk, wanneer de hele maatschappij hierop gericht is.

Veel mensen kunnen zich in hun werk niet ontplooien: ze zijn afhankelijk van anderen, doen zinloos werk, krijgen plotseling ontslag. Vooral in steden wonen velen in slechte huizen, omringd door te veel verkeer. Nog steeds is het onderwijs méér gericht op een onduidelijke arbeidsmarkt van over tien à vijftien jaar, dan op de ontwikkeling van de mogelijkheden van iedere leerling. De gezondheidszorg doet er te weinig aan om iedereen te leren zichzelf gezond te maken en te houden. Gehandicapten, ouderen en andere groepen hebben te weinig kansen om volledig in de samenleving mee te draaien.

Pas wanneer het welzijnsbeleid het iedereen mogelijk maakt *zichzelf te ontplooien* en vorm te geven aan de eigen woon- en werksituatie, is het niet meer de pleister op de wonden, die het maatschappelijk systeem toebrengt en overschrijdt 'welzijnsbeleid' de drempel van vele ministeries. Welzijnspolitiek moet er dan ook op gericht zijn de hindernissen weg te nemen die belemmeren, dat mensen hun leven in eigen handen kunnen nemen. Dit betekent, dat welzijnsvoorzieningen er niet alleen zijn om je even uit te leven, zodat je de volgende dag weer in de pas kunt lopen. Naast ontspanning mogen ze ook ideeën en inspiratie geven om de maatschappij te veranderen.

Wanneer we het bestaande welzijnsbeleid opnieuw bekijken, moet dit gebeuren met de vraag: 'Stimuleren de

bestaande welzijnsvoorzieningen mannen en vrouwen om zich bezig te houden met hun eigen ontplooiing en om deel te nemen aan het maatschappelijke en politieke leven?' Daarbij verdienen dan die *mensen* het eerst de aandacht, die *in de slechtste woon-, werk- en leefomgeving* verkeren. Want maar al te vaak komen mogelijkheden en middelen niet verder dan 'de middengroepen', die zichzelf al kunnen helpen. Er moet daarom meer onderzoek gehouden worden om te weten waar materiële en geestelijke armoede heerst en hoe het komt dat groepen mensen van welvaart en welzijn uitgesloten blijven.

Om dit welzijnsbeleid goed te organiseren moet er een *raamwet* komen, waarin aangegeven staat welke voorzieningen er in wijken, buurten en dorpen minstens moeten zijn. Die wet moet verhinderen, dat allerlei organisaties langs en door elkaar heen groeien. De rechten van gebruikers en werkers worden erdoor veilig gesteld en het recht van beroep wordt erin geregeld. De veelheid aan subsidieregelingen van het Ministerie van CRM moet drastisch vereenvoudigd worden.

De overheid moet allerlei 'potjes' bij welzijnsinstellingen, die niet gebruikt worden voor hun eigenlijke bestemming, onder haar controle kunnen brengen of voor nieuwe doeleinden bestemmen, vooral als die potjes gevuld zijn met overgehouden subsidiegelden.

De lagere overheden moeten duidelijk omschreven taken van het Rijk overnemen; zij moeten de vele voorzieningen op wijk- en buurtniveau regelen. Samen met de werkers en de gebruikers zal een organisatievorm ontwikkeld moeten worden, die een

bundeling betekent van vele aparte organisaties: gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, buurt- en clubhuiswerk, rechtshulp, arbeidsbemiddeling, scholing en vorming. Ook de voorzieningen voor aparte groepen (het zogenaamde categorale welzijnswerk) zullen opgenomen moeten worden binnen de algemene voorzieningen. Wel is nodig dat er mensen zijn die zich binnen deze algemene voorzieningen bezig houden met speciale groepen (bejaarden, Surinamers bij voorbeeld).

Wanneer door de (lagere) overheid het welzijnsbeleid is bepaald, wordt het uitgevoerd door de werkers, in goed samenspel met de gebruikers. In plaats van 'stichtingen' moeten daarom nieuwe organisatievormen ontwikkeld worden. In tehuizen moeten de bewoners veel meer zeggenschap krijgen (bejaarden-tehuizen, gehandicapten, gezondheidsinstellingen, kindertehuizen).

Welzijnsinstellingen moeten in eenvoudige gebouwen gehuisvest zijn, dicht bij de mensen. Hoewel vele organisaties gebundeld moeten worden, mag niet alles op een centrale plaats ondergebracht worden. Welzijnsvoorzieningen moeten sterk gespreid en voor iedereen bereikbaar zijn. De werkers moeten naar de mensen toe gaan, in de gezondheidszorg, maar ook bij de andere welzijnsvoorzieningen.

Dit alles betekent: zo min mogelijk 'specialisme' op buurt-, wijk- en dorpsniveau, maar een zo sterk mogelijke samenwerking aan de voet van de berg 'welzijn'.

II Onderwijs en vorming

120 Het doel van ons onderwijs- en vormingsbeleid. Iedereen moet zich op

elk moment van zijn leven kunnen ontplooiën in een richting en op een manier, die hij/zij zelf wenst, wat zijn vooropleiding ook is en waar hij ook woont. Wel moet er rekening gehouden worden met de taken, die in de maatschappij nu eenmaal gedaan moeten worden. Samenwerking en solidariteit is het kenmerk van goed onderwijs.

Bij het onderwijs zal veel aandacht gegeven moeten worden aan wat de leerlingen in hun leven mee (zullen) maken en aan de idealen die ze hebben. Leren door ervaring staat hierbij centraal.

121 Beleidsuitgangspunten

a De school moet een gemeenschap zijn, waar iedereen zijn inzicht en kennis kan vergroten, waar de deelnemers hun creativiteit kunnen ontwikkelen en waar zij leren hoe de maatschappij in elkaar zit en wat er voor nodig is om die te veranderen.

Daarom moet wat op school gebeurt, alles te maken hebben met wat er in de maatschappij plaatsvindt.

b Op den duur zullen er twee vormen van onderwijs moeten groeien:

1 Kleuterschool, lagere school en de eerste klassen van het voortgezet onderwijs zullen langzaam maar zeker opgenomen moeten worden in één onderwijsvorm, 'funderend onderwijs' genoemd, waar iedereen zijn eigen fundament kan leggen voor zijn latere leven.

2 Na deze basis zal het onderwijs er heel anders uit moeten zien dan tegenwoordig: géén volledig dagonderwijs, maar een sterk samengaan van werk en vorming, praktijkervaring en kennis: een open school voor iedereen, die zich graag wil verdiepen door een cursus te volgen vanuit het werk, dat hij doet.

Om dit mogelijk te maken:

- heeft iedereen de eerste 16 jaar van zijn/haar leven het recht (beschermde door de leerplicht) om zich te ontwikkelen tot weerbare volwassene. Verdere verlenging van de leerplicht moet erg terughoudend worden toegepast;
- heeft iedereen (na zijn 16e jaar) steeds voor een periode van ten minste een half jaar, het recht om zich te vormen en te scholen. Elke Nederlander heeft recht op een aantal periodes van een halfjaar, die hij naar eigen inzicht kan gebruiken voor bij voorbeeld vorming, vervroegd pensioen, of vrije tijd. In deze periodes krijgt iedereen een uitkering van ten minste het minimum-loon.

De invoering van dit systeem wordt mede bepaald door maatschappelijke mogelijkheden, in samenhang met het

werkgelegenheids- en inkomensbeleid.

c Als regel is het onderwijs gratis. Ouders van leerplichtigen kunnen een tegemoetkoming in de studiekosten krijgen. Wanneer mensen door een langere opleiding een hoger inkomen krijgen, moet dit opgevangen worden door een algemene inkomensnivelleringsring.

d Degenen, die bij onderwijs en vorming betrokken zijn (ouders, leerlingen en personeel) beheren hun eigen voorzieningen binnen het raam van wetten en richtlijnen; voor leerkrachten behoort dit tot de normale dagtaak. Daarom moet grondig bestudeerd worden of en hoe de lagere overheden meer middelen kunnen krijgen om – ook financieel – de zorg voor onderwijs en vorming geheel of gedeeltelijk van het Rijk over te nemen.

Dit betekent ook dat onderwijs op specifiek levensbeschouwelijke grondslag mogelijk zal blijven.

122 *Uitwerking.* Vanuit deze achtergrond willen we de komende vier jaar een aantal maatregelen nemen:

a peuterspeelplaatsen worden gesubsidieerd om kinderen vóór hun vierde jaar meer ontlooiingskansen te geven dan binnen het gezin mogelijk zijn;

b het samengaan van kleuterschool en lagere school zullen we sterk bevorderen;

c de band tussen school en buurt moet versterkt worden doordat de school en de verschillende buurtinstellingen nauw gaan samenwerken;

d om projectonderwijs meer kansen te geven moet de indeling in aparte vakken steeds meer losgelaten kunnen worden. Op basis van een leerplan en met de gegeven middelen kunnen instellingen zelf de groepsgrootte en de verdeling van lesuren vaststellen;

e de onderwijsinspectie moet vernieuwing stimuleren en de schoolbegeleidingsdiensten moeten deze begeleiden;

f kinderen moeten zo min mogelijk naar aparte scholen gestuurd worden. Op de gewone scholen moeten daarom extra leerkrachten aangesteld worden om kinderen met leer- en gedragsmoeilijkheden, maar ook kinderen met een andere sociale en culturele achtergrond beter te kunnen opvangen;

g de scholen voor het voortgezet onderwijs zullen op den duur gelijke mogelijkheden krijgen. Als eerste stap worden de onkostenvergoedingen voor Lager beroepsonderwijs, Middelbaar beroepsonderwijs, MAVO, HAVO en Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs geharmoniseerd;

h experimenten met een 'midden-school' kunnen er toe leiden, dat alle vormen van voortgezet onderwijs (van lager beroepsonderwijs tot gymnasium) in één onderwijsinstelling worden ondergebracht. Hierbij kan ook geëxperimenteerd worden met het 'funderend onderwijs', door basisscholen en middenscholen zeer nauw met elkaar te laten samenwerken;

i groepen, die tot nu toe niet voldeende hebben kunnen profiteren van onderwijsvoorzieningen, krijgen extra voorrechten totdat hun achterstand is ingehaald;

j een examen geeft de school en de leerling alleen maar een aanwijzing of een bepaalde cursus aansluit bij de kennis en ervaring van de leerling;

k scholieren- en studentenvakbonden moeten gesubsidieerd kunnen worden en schoolkranten moeten steun kunnen krijgen;

l de leeftijdsgrens voor onderwijs en vorming aan 'jonge volwassenen' moet opgetrokken worden tot 30 jaar;

m wanneer het – vanwege gebrek aan geld of leerkrachten – onmogelijk is om iedereen de cursus te laten volgen die hij graag wil, moeten bestaande onderwijsvoorzieningen eerlijk verdeeld worden over allen die onderwijs willen volgen;

n het Hoger Beroepsonderwijs krijgt dezelfde faciliteiten als het Wetenschappelijk Onderwijs. HBO en WO worden beter op elkaar afgestemd;

o onderwijsvoorzieningen worden zo gespreid, dat iemands woonplaats geen belemmering is om onderwijs te volgen;

p de vormings- en onderwijsinstellingen voor mensen die ouder dan 18 jaar zijn, moeten een bestuursstructuur krijgen zoals de universiteiten op dit moment hebben;

q binnen de universiteiten moet allereerst de democratisering van de vakgroepen gestimuleerd worden;

r de Regering benoemt niet langer meer buitenuiversitaire leden in een universiteitsraad of hogeschoolraad. De band met de maatschappij moet op een andere manier onderhouden worden;

s onderwijskrachten zullen de ruimte moeten krijgen om mee te werken aan de nieuwe beleidsrichting. Daarom komen er twee opleidingsvormen: één voor het onderwijs aan kleuter- en lagere school en de lagere klassen van het voortgezet onderwijs en één voor het onderwijs- en vormingswerk daarna.

Binnen deze opleidingen moet het mogelijk zijn zich te richten op een speciale taak.

Leerkrachten krijgen meer mogelijkheden om in teamverband te werken; mede daarom worden het gradenstelsel en de salarisverschillen langzaam afgebroken.

Binnen de opleiding wordt ruimte geschapen om aankomende leerkrachten kennis te laten maken met de manier, waarop anderen leven (buitenlandse arbeiders, mensen in saneringsbuurten);

Leerkrachten kunnen zich door speciale cursussen of een studieperiode van een jaar voorbereiden op deze nieuwe opzet.

III Wetenschapsbeleid

123 Het wetenschappelijke speur- en ontwikkelingswerk zal moeten bijdragen aan de oplossing van brandende maatschappelijke problemen en aan de opbouw van een rechtvaardiger en vriendelijker samenleving, of het nu door de overheid, door universiteiten en hogescholen of door het bedrijfsleven en andere instellingen wordt uitgevoerd.

Daarom stelt de overheid jaarlijks een *wetenschapsplan* op in overleg met een veelheid van maatschappelijke groeperingen, waaronder wetenschappers. Dit plan wordt aan het parlement voorgelegd. Het omvat voortschrijdende meerjarenplannen in hoofdlijnen, voor elk aandachtsgebied en afzonderlijk voor het universitaire onderzoek. Het bedrijfsleven zal erin worden betrokken en wordt geacht de informatie te geven die voor het opstellen van het plan nodig is.

Alle adviezen voor het wetenschapsplan worden openbaar gemaakt, evenals eventuele minderheidsadviezen en alternatieve voorstellen.

Om het wetenschapsplan uit te voeren zullen universitaire onderzoekers, onderzoeksteams uit het bedrijfsleven en degenen, die voor hun onderzoek overheidssubsidie krijgen, moeten samenwerken (bijvoorbeeld in nationale programma's).

Ook anderen dan wetenschappers kunnen op eigen initiatief of op verzoek voorstellen indienen om vraagstukken wetenschappelijk te bestuderen of te begeleiden. Het geld voor dit onderzoek wordt zo nodig verstrekt uit een apart daarvoor ingesteld fonds.

Krachtig zullen we bevorderen, dat er onderzoekscommissies van de ondernemingsraden komen, die werkelijke mogelijkheden krijgen om invloed uit te oefenen op het *onderzoeksbbeleid van de bedrijven*. Ze moeten alle informatie krijgen, die nodig is om de onderzoeksprogramma's te kunnen beoordelen.

Bestudeerd moet worden wat de toekomstige gevolgen zijn van huidige wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Dit onderzoek moet ertoe leiden, dat uit een aantal mogelijke toekomstige doelstellingen op dit moment democratisch kan worden gekozen.

Wetenschappelijke onderzoekers (waarbij inbegrepen industriële onderzoekers) moeten door de wet beschermd worden wanneer zij uit maatschappelijke overwegingen opdrachten weigeren of vroegtijdig hun opdrachten, de resultaten of de gevolgen ervan publiceren.

Bij internationale samenwerking wordt de planning in het bijzonder afgestemd op landen met beperkte mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek. Deze landen worden geholpen bij het verbeteren van hun positie.

IV De geestelijke en lichamelijke gezondheid

124 *Uitgangspunten*. Een volwaardig menselijk bestaan kent zijn grenzen: ongelukken, ziekten, het naderend einde. Het kent zijn beperkingen: je onwel voelen. Deze beperkingen worden niet alleen veroorzaakt door bacillen en virussen. Van een plotseling ontslag kun je beroerd worden. Hoeveel ouderen kwijnen niet weg door een te plotseling pensioen? Een slecht huis gaat op je zenuwen werken. Als je werk je helemaal niet bevalt, kun je er een maagzweer aan overhouden.

Aan dergelijke *ziekmakende factoren* moet *meer aandacht* geschonken worden, want de klemtoon van het beleid in de gezondheidszorg moet komen te liggen op het voorkómen van ziekten. Daarnaast moet ook de nazorg meer aandacht krijgen (bijvoorbeeld een soepele overgang van ziekenhuis naar het gewone leven).

Iedereen is verantwoordelijk voor de manier, waarop hij wil genezen. Daarom moet de patiënt – zeker als hij dat wenst – over zijn gezondheidstoestand voorgelicht worden. Hij moet ook weten wat de (bij)-werking en de samenstelling van zijn geneesmiddelen is. De dood moet als levensgegeven worden aanvaard. Daarom zal er meer aandacht gegeven worden aan stervensbegeleiding. De patiënt (of de meest nabijstaande in overeenstemming met de wil van de patiënt) heeft het recht te beslissen of hij thuis of in het ziekenhuis wil sterven. Ook kan hij beslissen welke middelen toegediend zullen worden om zijn biologisch leven te redden.

De hele organisatie van de gezond-

heidszorg moet worden veranderd: de gemeenschap bepaalt de hoofdlijnen van het gezondheidsbeleid, waarbij elk winstbejag in de gezondheidszorg moet worden tegengegaan. Dit leidt tot een *socialisering van de gezondheidszorg*, waarin vooral de lagere overheid het beleid bepaalt en uitwerkt, met grote zeggenschap voor de medewerkers en de gebruikers van de gezondheidsvoorzieningen.

125 *De democratisering van de gezondheidszorg*. Op weg naar een volledige democratisering van de gezondheidszorg worden de volgende *stap-pen* gezet:

- a er komt een wet 'algemene gezondheidsverzekering', waarin ook de tandverzorging en de aanvullende verzekeringen worden opgenomen. Zo lang er nog 'fondspatiënten' en 'particuliere patiënten' bestaan moeten ze toch op dezelfde manier behandeld worden. Verschillen in tarieven moeten dan ook verdwijnen;
- b alle gezondheidsinstellingen worden gedemocratiseerd en allen, die in een gezondheidsinstelling werken, moeten er ook in dienst zijn;
- c de regering stelt een algemeen beleidsplan voor de gezondheidszorg vast na overleg met alle betrokkenen. Daarin wordt aangegeven:
 - aan welke eisen de gezondheidszorg moet voldoen;
 - hoe de diverse instellingen beter beheerd moeten worden;
 - hoe de voorzieningen gespreid moeten worden;
 - hoe de diverse instellingen beter moeten samenwerken;
 - hoe duur diensten en medicijnen moeten zijn.

De lagere overheden werken dit beleid verder uit naar de plaatselijke situatie;

- d de besturen van gezondheidsinstellingen zijn verantwoording schuldig aan gekozen bestuursorganen van hun niveau (gemeenteraad, enz.);
- e de ingewikkelde structuur van de gehandicaptenzorg moet grondig worden doorgelicht. De ministeries die bij deze zorg betrokken zijn, moeten veel beter samenwerken;
- f ziekenfondsen moeten worden omgebouwd tot organisaties van gebruikers van de gezondheidszorg. Minstens voorlopig moeten ze hun eigen gezondheidsinstellingen kunnen oprichten. Instellingen zoals de Ziekenfondsraad en het college voor ziekenhuisvoorzieningen moeten voor minstens de helft bestaan uit vertegenwoordigers van gebruikers en de overheid;

g de gezondheidszorg wordt zo spoedig mogelijk uit de belasting betaald;

h de nadruk in het beleid voor de gezondheidszorg komt te liggen op de behandeling van de mensen in of zo dicht mogelijk bij hun woon- en werkomgeving. Daarom worden gezondheidscentra sterk gestimuleerd, zo mogelijk ingepast in welzijnscentra;

i de overheid ontwikkelt een erkenningsbeleid voor instellingen en een vestigingsbeleid voor medische beroepen door een systeem van vestigingsvergunningen;

j de mogelijkheden van alternatieve geneeswijzen moeten grondig worden onderzocht;

k het rijksinkoopbureau koopt de medicijnen en de apparatuur in en verkoopt die door aan de gezondheidsinstellingen;

l apothekers moeten in loondienst van gezondheidsinstellingen kunnen treden;

m alle voorbehoedsmiddelen en abortus komen in het ziekenfondspakket;

n de rechten van de patiënten worden vastgelegd; psychiatrische patiënten krijgen recht van beroep o.a. tegen verplichte opname en behandeling.

126 *Voorkomen is beter dan genezen.* Daarom willen we ons de komende jaren sterk maken voor de volgende maatregelen:

a er worden meer onderzoeken en experimenten uitgevoerd, die gericht zijn op het bevorderen van de gezondheid en het voorkomen van ziekten. Bevolkingsonderzoeken en klachten over woon- en werkomgeving krijgen grote aandacht. De gezondheidsvoorlichting en -opvoeding worden sterk verbeterd; voedings- en leefgewoonten krijgen hierbij de (grote) aandacht die hun toekomt;

b alle geneesmiddelen worden streng gekeurd en moeten een bijsluiting hebben met een streng gecontroleerde tekst. Geneesmiddelen die niet nodig zijn, worden niet meer verkocht. Het gebruik van geneesmiddelen wordt beperkt en de reclame voor geneesmiddelen wordt verboden;

c de warenwet en de vleeskeuringswet worden afgestemd op de bevordering van de gezondheid; er worden maatregelen genomen om het vleesgebruik te verminderen; voedselproducenten worden strafbaar gesteld als ze onjuiste of onvolledige voedselvoorlichting geven; reclame voor voedings- en genotmiddelen wordt verboden, tenzij is aangetoond dat ze de gezondheid niet nadelig beïnvloeden; op alle verpakte voedings- en geneesmiddelen wordt de samenstelling ver-

meld; alleen die stoffen mogen aan het voedsel worden toegevoegd, waarvan vaststaat dat ze geen schadelijke effecten op de gezondheid hebben;

d de tandverzorging wordt sterk uitgebreid, vooral voor kinderen, bijvoorbeeld door meer tandheelkundige hulp aan te trekken en hun bevoegdheid te vergroten.

127 *Een mens wordt niet zo maar ziek.* Daarom moet het verband tussen de gezondheidszorg en alle andere maatschappelijke situaties veel duidelijker dan nu gezien worden:

a de inbreng van sociale wetenschappers en van maatschappelijke en pastorale werkers in het beleid van de gezondheidszorg moet veel sterker worden;

b lichamelijke en geestelijke volksgezondheid hangen nauw samen; bij hulpverlening moeten de ziekenfondsen de gevolgen hiervan op zich nemen;

c de geestelijke volksgezondheidszorg moet versneld haar achterstand kunnen inhalen. Verouderde gebouwen moeten vervangen worden. Mensen met vormen van zwakzinnigheid die niet veranderbaar zijn, moeten een goede menselijke verzorging krijgen;

d de gezondheidszorg in de bedrijven moet verbeterd worden:

- onafhankelijke bedrijfsgeneeskundige diensten moeten meer oog hebben voor de sociale omstandigheden in het bedrijf;

- zij moeten de aanstellingskeuringen verrichten en daarbij alleen letten op de geschiktheid voor de functie en niet op het voorkómen van risico's voor de werkgever;

- hun aantal moet worden uitgebreid, evenals het aantal bedrijven dat van hun diensten gebruik maakt;

- taak en mankracht van de arbeidsinspectie worden uitgebreid;
- de 'controlerend geneesheer' wordt afgeschaft.

128 *De mensen die het moeten doen* moeten een goede opleiding krijgen. In de opleiding moet daarom grote aandacht worden besteed aan de geestelijke en maatschappelijke oorzaken van ziekten, aan het leren met mensen omgaan en aan het stimuleren van de patiënt om de verantwoordelijkheid voor zijn eigen gezondheid op zich te nemen.

Alle opleidingen voor beroepen in de gezondheidszorg (ook die van medische specialisten) vallen onder verantwoordelijkheid van het ministerie van onderwijs. Regelmatige bijscholing wordt gekoppeld aan onderwijsinstellingen en wordt ook wettelijk

geregeld. Vooral in de gezondheidszorg is een nivellering van inkomens noodzakelijk. Zolang er nog inter-naats-opleidingen zijn moet de rechtspositie van de leerlingen verbeterd worden. Die van het overige personeel in de gezondheidszorg zal nader onderzocht worden: hun rechten en plichten moeten duidelijk zijn.

Uitbreiding van het personeel in de gezondheidszorg moet vooral plaatsvinden in de wijkverpleging en de ziekenverzorging en bij instellingen voor geestelijke gezondheid. Mogelijkheden voor parttime-werk moeten sterk worden uitgebreid. In ziekenhuizen en andere instellingen mag maar 40 pct. van het personeel in opleiding zijn.

Om de kwaliteit van de gezondheidszorg te verbeteren stimuleert de overheid, dat de werkers hun manier van werken aan elkaar toetsen.

De zin en de functie van het medisch tuchtrecht moeten aan een grondige studie onderworpen worden.

V *Maatschappelijke ontplooiing, vooral voor de zwakkeren*

129 De laatste tien jaar is een begin gemaakt met de opvang van de grootste knelpunten in het welzijnsbeleid: bijstand werd een recht voor iedereen; opbouw-werk, buurtwerk, vormings- en ontwikkelingswerk en maatschappelijk werk hebben de weerbaarheid van velen vergroot. Kunst, cultuur en media kropen uit hun enge kastje. Sport, recreatie en natuurbehoud kregen de aandacht van de overheid.

Het welzijn moet op alle fronten bevochten worden. Maar binnen deze strijd zal er een samenhangend beleid moeten worden gevoerd op de plaatsen waar de mensen wonen, werken en leven. Welzijnsbeleid wordt dan meer dan het opvangen van degenen die in de raderen van de bestaande structuren vermalen dreigen te worden.

130 *Vorming en emancipatie.* Levenslange vorming moet erop gericht zijn angsten en vooroordelen af te breken door de zelfontplooiing, de kritische zin en het samen kunnen werken (o.a. aan concrete maatschappelijke veranderingen) te bevorderen. De 'open school' en het plaatselijk vormingswerk moeten hier vanuit gaan. Als eerste aanzet voor samenwerking tussen allerlei instanties zullen gebouwen en voorzieningen door meerdere instellingen gebruikt moeten worden (ook club- en buurthuizen).

Het emancipatiebeleid moet veel meer aandacht krijgen dan onder het huidige kabinet. Zo zal het vijfjaren-

plan van de Emancipatie-commissie worden uitgevoerd.

131 Kunst en cultuur. Iedereen moet met kunst in contact kunnen komen. Voor velen is dit eerder vormingsstof, jazz of pop, dan concerten en opera.

Het kunstbeleid is erop gericht ieders creativiteit te stimuleren: kunstenaars en bewoners verfraaien wijken en gebouwen. Van kunstenaars wordt verwacht, dat ze een deel van hun tijd besteden aan vorming van belangstellenden. Dan kunnen ze, in samenhang met een overheidsbeleid om meer opdrachten te geven, een gegarandeerd inkomen krijgen.

Kunstenaars zullen meer verantwoordelijkheid voor het beleid moeten kunnen dragen. Het toneel- en muziekbestel moeten gereorganiseerd worden. De artotheken worden uitgebreid om een breder publiek te bereiken.

132 Mediabeleid. Het aanbod van pers, radio, televisie, boeken en films moet veelvormig blijven en door velen ook werkelijk gelezen, gehoord of gezien kunnen worden. Daarom is er soms gerichte steun nodig. Dag- en weekbladen krijgen een redactiestatuut. In de komende vier jaar komt de instructieve omroep van de grond, onder een democratisch beheer.

Ook kabelsystemen zullen democratisch beheerd moeten worden. Plaatselijke radio en televisie is allereerst een welzijnsvoorziening voor de bevolking: experimenten zullen worden gestuurd.

De openbare bibliotheek is een belangrijke voorziening voor kennisverrijking, vorming en ontspanning. De contributies moeten worden afgeschaft. Experimenten waarbij bibliotheken worden ondergebracht bij andere sociaal-culturele instellingen, worden bevorderd. De organisatie van het bibliotheekwezen wordt gedemocratiseerd.

De reclame moet meer en meer voorlichting worden. Ze mag alleen maar juiste mededelingen bevatten. Ze dient sober te zijn en beknopt (geen kleurendruk zo min mogelijk papier etc).

Er wordt onderzocht welke vormen van reclame afgeschaft kunnen worden. Radio-, televisie- en lucht-reclame komen hier het eerst voor in aanmerking. De zendtijd van de STER wordt niet verder uitgebreid, integendeel: in een jaar moet hij verdwijnen. De vrijkomende zendtijd kan worden gebruikt voor ideale reclame en consumenten-voorlichting.

Voor alle overige vormen van reclame worden strenge wettelijke normen

opgesteld. Hierbij denken we vooral aan reclame voor geneesmiddelen, rookartikelen, alcohol en soft-drugs.

133 Sport, recreatie en gezondheid. Zware nadruk krijgen in het sportbeleid de amateur- en recreatiesport: zoveel mogelijk mensen moeten aan sport kunnen doen. Sportbeoefening buiten verenigingsverband zullen we stimuleren, wel in overleg met de sportverenigingen. Samen met organisaties van werknemers in de sport worden uitwassen, fanatisme, verzuim en druggebruik besproken om tot een ander beleid te komen.

Met dit beleid kan de sport van steeds meer belang worden voor de volksgezondheid.

Prestatiesport moet niet uit overheidsgeld gesubsidieerd worden. Ook zullen we proberen financiering van sportverenigingen door commerciële sponsors tegen te gaan.

134 De dieren. Er moet snel een 'dierenwet' komen om de dieren te beschermen. De bio-industrie wordt zo snel mogelijk afgebroken. De handel in en het houden van dieren wordt aan strikte regels gebonden, die het welzijn van de dieren waarborgen.

Proeven met dieren moeten tot het uiterste beperkt worden; proeven, die alleen goed zijn voor de cosmetische industrie worden helemaal verboden.

135 Maatschappelijke dienstverlening en samenlevingsopbouw. De maatschappelijke dienstverlening vindt plaats in wijken, buurten en dorpen.

De samenlevingsopbouw richt zich vooral op de achterstandsgebieden en kwetsbare groepen, met name in de stadsvernieuwingsgebieden en in grote nieuwbouwwijken.

Daarnaast worden het Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid en het Aanvullende Werkgelegenheidsbeleid op elkaar afgestemd met extra middelen.

136 Rechtshulp. Het is voor iedereen van belang, dat hij of zij goede rechtshulp kan krijgen. Het bestaande systeem van rechtshulp moet vooral opgebroken worden voor de mensen, die er nu hun weg niet in weten of hun hulp niet kunnen betalen.

Daarom moeten er centra komen, waar maatschappelijke hulpverlening en rechtshulp samen worden gegeven. Daar kunnen de eerste problemen opgevangen worden en bovendien kan men daar zien welke wettelijke regelingen steeds weer moeilijkheden veroorzaken.

Advocaten-collectieven en experimentele centra voor rechtshulp worden gestimuleerd. Overheidsinstellingen schrijven hun beslissingen aan

burgers in begrijpelijke taal en maken duidelijk of (en zo ja, hoe) ze daartegen in beroep kunnen gaan.

137 Persoonlijke levenssfeer. Iedereen krijgt het recht alle persoonsgegevens, die over hem in een computer of een kaartenbak van de overheid zitten, in te zien en te corrigeren. Anderen mogen die gegevens niet inzien; alleen door een aparte wet kunnen uitzonderingen gemaakt worden. Ook op adreslijsten van particuliere personen of instellingen moet streng toezicht zijn.

Er komt een drastische beperking van het aantal functies, waarvoor een veiligheidsonderzoek door de BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst) vereist is. De Tweede Kamer stelt ze vast. De gemeenteraad controleert de politie, wanneer die belast is met de verzamelen van inlichtingen en met veiligheidszaken.

Als sollicitanten worden afgewezen op grond van hun veiligheidsrapport of op grond van politieke en medische gegevens, krijgen ze die rapporten te zien. Ze moeten dan in beroep kunnen gaan bij de Raad van State.

Ook moet iedere sollicitant de mogelijkheid hebben het rapport van zijn psychologisch onderzoek te zien voordat het naar de opdrachtgever gaat. Rapporten, die door particulieren of overheidsinstellingen over burgers worden uitgebracht (bijvoorbeeld bij hulpverlening of in het kader van reclassering) mogen slechts met medeweten en medewerking van de betrokkene aan derden ter inzage worden gegeven.

138 Gelijke rechten. Discriminatie op grond van ras, levensbeschouwing, politieke overtuiging, geslacht en seksuele geaardheid wordt door een nieuwe wet verboden. Vrouw en man zullen op gelijkwaardige wijze en op grond van gelijke rechten deel kunnen nemen aan het maatschappelijk leven. Kinderen moeten de naam van hun moeder kunnen dragen.

Discriminatie tussen het samenleven in gezinsverband en andere duurzame vormen van samenleven wordt opgeheven.

De aparte zedelijkheidswetgeving uit het begin van deze eeuw wordt afgeschaft. Als straf noodzakelijk is, bieden andere wettelijke bepalingen nog mogelijkheden om te straffen.

VI Het beleid voor de meest kwetsbare groepen

139 Het is gevaarlijk mensen in groepen in te delen. Maar toch is het nodig om de aandacht op speciale groepen te richten.

140 *Vreemdelingen.* Nederland kan geen immigratieland zijn. Toch moet ons land een toevluchtsoord zijn voor mensen, die in hun eigen land vervolgd en verdrukt worden. Ook Nederlandse ambassades, consulaten e.d. moeten altijd open staan voor ieder, die zich bedreigd voelt.

Daarom wordt het verblijfsrecht toegekend aan:

- vluchtelingen;
- gezinsleden van Nederlanders;
- mensen, die langer dan vijf jaar in Nederland wonen (bij voorbeeld buitenlandse arbeiders).

Als iemand ons land wordt uitgewezen, moet hij tegen deze beslissing in beroep kunnen gaan. In afwachting van de uitspraak mag hij niet worden uitgewezen. Ook mag hij niet worden uitgewezen naar een land waar hij gevaar loopt.

Vreemdelingen moeten in ons land zo snel mogelijk zelfstandig kunnen worden. Dit betekent: taalcursussen, tussentijdse bijstand, voorlopige huisvesting, om- en bijscholing, aangepaste werkbemiddeling.

141 *Buitenlandse werknemers.* De Nederlandse investerings- en herstructureringspolitiek, de handelspolitiek en het ontwikkelingswerk, zoals we die in dit program hebben beschreven, worden mede gericht op de bevordering van de werkgelegenheid in de landen van herkomst van de buitenlandse werknemers.

Er zullen op velerlei gebied (sociale zekerheid, onderwijs, religie, medische begeleiding) extra maatregelen getroffen moeten worden, die zowel gericht zijn op aanvaarding in onze samenleving als op het blijvend kunnen beleven van de eigen cultuur.

Gemeenten moeten betere mogelijkheden krijgen de huisvesting van buitenlandse werknemers te regelen.

Deelneming van buitenlandse werknemers aan het politiek en bestuurlijk leven in Nederland wordt geregeld en bevorderd.

142 *Jongeren en minderjarigen.* Jongeren moeten meer ruimte krijgen hun eigen mogelijkheden te ontwikkelen en te benutten. Daarom zullen er regelmatig nieuwe experimenten op het gebied van jeugdwelzijn worden begonnen, die minstens twee à drie jaar kunnen duren. Er moet een veel grotere samenwerking van allerlei instanties komen om de grootste knelpunten aan te pakken: gezinsproblemen, de situatie op het werk of juist het werkloos zijn, afgekapte opleiding, slechte huisvesting, drug- en alcoholproblemen, jeugdcriminaliteit.

Kinderbescherming is hulpverlening

aan minderjarigen en hun omgeving en moet dan ook deel uitmaken van de welzijnszorg.

Door hulpverlening aan gezinnen uit te breiden moet voorkomen worden, dat de rechter maatregelen neemt. Zorgvuldige hulp aan bijvoorbeeld weggelopen minderjarigen zal niet langer strafbaar zijn.

We streven naar een algemene meerderjarigheid op de leeftijd van 18 jaar. In verband met de financiële gevolgen hiervan zal er een geleidelijke verlaging van de meerderjarigheidsgrens moeten plaatsvinden. Ook minderjarigen krijgen rechten en wel steeds meer naarmate zij ouder worden. Zo krijgen in zaken van echtscheiding, voogdij en kindbescherming kinderen (boven 12 jaar) vastgelegd medesprekrecht.

In tehuizen mogen de groepen uit niet meer dan acht pupillen bestaan. Het beleid moet erop gericht zijn, dat kleinere tehuizen bestaansmogelijkheden behouden. De tehuizen moeten gedemocratiseerd worden.

143 *Ouderen.* Voorop blijft staan, dat bejaarden er werkelijk bij blijven horen. Het overgrote deel kan blijven wonen en leven zonder afhankelijk te zijn of verzorgingsbehoefte. Ook de bejaarde moet kunnen blijven wonen in de omgeving, die hij als 'zijn eigen' ervaart. Gezinsverzorging en dienstencentra moeten daarop hun werk afstellen. Ook de omvang en spreiding van bejaardentehuizen moeten op deze gedachte gericht zijn.

Bij de bepaling van de urgentie en bij de keuze van het tehuis worden de bejaarde en zijn hulpverlener betrokken. Een verscherpt aanwijzingsbeleid is nodig voor zeer dringende opnamen.

Speciale aandacht verdient de situatie van bejaarde echtparen, wanneer een van beide partners geestelijk of lichamelijk gehandicapt is: mede daarom moeten er vele verschillende soorten voorzieningen komen. De norm van 7 pct. (plaatsen op het aantal bejaarden) voor verzorgingstehuizen moet naar gelang de stad of streek ondergeschikt blijven aan de werkelijke behoefte. In tehuizen zullen personeels- en bewonersraden met duidelijke bevoegdheden worden ingesteld en beschermd.

De pensionering zal beter begeleid moeten worden. De gerontologie wordt door de overheid sterk gestimuleerd.

144 *Bewoners van een woonwagen.* Wonen in een woonwagen wordt erkend als gelijkwaardig aan wonen in een huis, met gelijke rechten en plichten. In overleg met de betrokkenen

worden kleinere woonwagencentra ingericht en de standplaatsen op grote regionale centra worden sterk vermindert. De ligging van alle centra mag het sociaal isolement niet nog meer in de hand werken. Waar lagere overheden medewerking weigeren, zal de centrale overheid ingrijpen.

De beroepsstructuur van woonwagebewoners moet opnieuw worden doorgelicht. Traditionele beroepen moeten weer op hun waarde worden geschat.

Bewoners van woonboten moeten van Rijk en gemeenten eindelijk ook eens voldoende aandacht krijgen.

145 *Oorlogsvervolgden.* Voor oorlogsvervolgden wordt met een pensioenregeling recht gedaan aan hun bijzondere positie. Bezien moet worden hoe hoog de eenmalige uitkering kan zijn aan dienstplichtige soldaten, reserve-officieren en burgers – ook van het KNIL –, die in Indonesische en Japanse gevangenschap zaten.

146 *Molukkers.* Het beleid zal uit moeten gaan van de feitelijke aanwezigheid van de Molukkers in ons land. Het richt zich op hun welzijnsvraagstukken, met begrip voor de in de Molukse gemeenschap voorkomende politieke opvattingen en idealen. Dit beleid mag niet geschaad worden door de vrees voor verbrekking van (goede) relaties met de Republiek Indonesia.

147 *Surinamers en Antillianen.* Het beleid zal zich voorlopig moeten richten op de veronderstelling, dat velen hier zullen willen blijven. Tevens moet er gezocht worden naar maximale steun aan de Surinaamse en Antilliaanse samenleving om de noodzakelijke voorzieningen op gang te brengen, zodat terugkeer niet bij voorbaat onmogelijk wordt gemaakt. Dit laatste is eveneens een eis van rechtvaardigheid ten aanzien van hen die in eigen land bleven en niet de Nederlandse welvaart kozen.

Er moet in Nederland ruimte blijven voor het benadrukken van eigen cultuur en identiteit.

148 *Gehandicapten.* De voortgang van de algehele integratie en emancipatie van gehandicapten moet bevorderd worden door allerlei belemmeringen weg te nemen. Vooral moeten er zo veel mogelijk aangepaste woonmogelijkheden komen, verspreid in de woonwijken. Dan kunnen gehandicapten zo lang mogelijk zelfstandig wonen buiten de verzorgingscentra.

In de verzorgings- en revalidatiecentra krijgen personeel en bewoners vastgelegd medebeslissingsrecht.

De overheid zorgt ervoor, dat er meer arbeidsplaatsen voor gehandicapten worden vrijgehouden.

De organisaties van gehandicapten worden financieel en moreel gesteund.

149 *Ontvangers van bijstand.* De bijstandsuitkeringen blijven reëel gelijk aan het minimum-loon.

Telefoonkosten worden voor 65-plussers, die alleen van een minimum-uitkering moeten leven, door de bijstand betaald.

Er wordt een onderzoek gehouden naar de werkelijke behoeften van de mensen, die verzorgd worden in bejaarden- en verpleegtehuizen en er wordt een bedrag voor persoonlijke uitgaven vastgesteld.

150 *Verdovende middelen.* Het gebruik van verdovende middelen mag niet langer strafbaar zijn.

De handel in harddrugs moet zwaar gestraft worden. Daarnaast moet de handel ook bestreden worden door verslaafden die geregistreerd zijn, de middelen gratis te geven. Dan is toezicht op de kwaliteit mogelijk en wordt de kans groter, dat verslaafden vrijwillig een ontwenningsskuur volgen. Ook het marktmechanisme wordt daarmee ondergraven.

Voor de handel in hennep-producten worden dezelfde regelingen getroffen als voor alcoholhoudende dranken en rookwaren, zodat kwaliteitscontrole mogelijk is. Ondertussen worden 'huisdealers' (bijvoorbeeld in jongerencentra) toegelaten.

Bijzondere aandacht wordt gegeven aan voorzorg, behandeling en nazorg ten behoeve van verslaafden. Zo snel mogelijk moet het beleid gecoördineerd worden, zowel door de ministeries als door de volksvertegenwoordiging.

151 *Wetsovertreding.* De regering bevordert een diepgaand onderzoek naar de conflicten in de samenleving. De traditionele misdadigheid mag daarbij niet apart bekeken worden. Ook de schending van economische, sociale en milieu-wetten moet daarin betrokken worden.

Vrijheidsstraffen worden zoveel mogelijk teruggedrongen. Het strafrecht draagt vaak niet bij om de wet te laten naleven; soms zelfs het tegendeel. Daarom moeten ook andere methoden dan het strafrecht worden ontwikkeld om het naleven van de wet te bevorderen. Slachtoffers van misdaden worden zoveel mogelijk opgevangen door bestaande welzijnsinstellingen.

Er moeten meer wijkagenten komen ('oom agent'). Particuliere bewakings- en veiligheidsdiensten worden wettelijk geregeld en gecontroleerd.

Er worden geen huizen van bewaring en gevangenen gesloten, zo-

lang er geen vervangende gebouwen beschikbaar zijn. Nieuwe of vervangende huizen zijn klein, worden niet buiten de gemeenschap neergezet en worden ontwikkeld samen met al degenen, die met gevangenen te maken hebben.

Het bestuur over de huizen van bewaring wordt gedecentraliseerd. Het leefklimaat voor gevangenen en het werkklimaat voor het personeel in gevangenen worden verbeterd. Daarom zal het aantal goed opgeleide personeelsleden worden uitgebreid. Alle gevangenen krijgen hun kiesrecht terug. Gevangenen die nog niet veroordeeld zijn en veroordeelden blijven leden van de samenleving en zijn geen tweederangs burgers.

De opvang van oud-gevangenen (reclassering) gebeurt door het ministerie van CRM. De overheid houdt arbeidsplaatsen voor hen vrij.

Pacifistisch Socialistische Partij

Ontwerp Aktie Programma 1977-1981

(De vaststelling van het definitieve
programma vond plaats na afsluiting
van dit boek)

PSP

PSP
Postbus 700, Amsterdam
tel.: 020-22 73 39

Waarom PSP

1 Hoewel de maatschappij waarin we leven vaak 'het vrije Westen' wordt genoemd, is er in diezelfde maatschappij zeer veel onvrijheid. Velen kunnen niet beschikken over een goede woning, worden in het arbeidsproces lichamelijk of geestelijk gesloopt, zijn niet in staat die scholing te ontvangen die hun mogelijkheden tot hun recht doet komen, worden in hun gezondheid aangetast door milieuvervuiling. De democratie waarin het Westen zou uitblinken houdt op met het invullen van een stembiljet. Wie in fabriek of kantoor van het grondwettelijk recht op vrijheid van meningsuiting gebruik maakt om openlijk te zeggen wat hij *werkelijk* vindt, zal merken dat hij zijn baan op het spel zet. In het kapitalistische systeem wordt de meerderheid van de bevolking onderdrukt. Dit geldt nog eens in het bijzonder voor groepen als vrouwen en buitenlandse arbeiders, soms ondanks wetten die aan hen gelijke rechten toekennen maar die een dode letter blijken, vaak echter ook door wetten die rondt discrimineren.

Nog veel scherper worden uitbuiting en onderdrukking zichtbaar in de Derde Wereld. Die worden uitgeoefend door een plaatselijke elite, maar in stand gehouden door de westerse maatschappij. Al kan men zich in ons eigen land niet alleen verzetten tegen zijn eigen uitbuiting, maar ook tegen die uitbuiting elders – en velen doen dat ook –, het blijkt niet mogelijk er onmiddellijk een einde aan te maken. Ook dat is een vorm van onvrijheid.

De westerse maatschappij is een *kapitalistische* maatschappij. Dat wil zeggen dat de middelen waarmee de pro-

duktie tot stand komt – zoals bedrijven, machines, grond – in handen zijn van een kleine groep mensen. Het gaat er bij de produktie niet om in de maatschappelijke behoeften te voorzien, maar om daarmee zoveel mogelijk winst te maken. Dat bepaalt *wat* er geproduceerd wordt, en *waar, wanneer, hoe en hoeveel*. Dit systeem heeft gezorgd voor een groeiende stroom consumptiegoederen, ook wel aangeduid met 'welvaart', een stroom die overigens zeer ongelijk wordt verdeeld. Maar het kapitalisme heeft bewezen ondanks deze welvaart niet te kunnen leiden tot een bevrijding van de mens van alle vormen van uitbuiting, onderdrukking en geweld. Integendeel het kan slechts in stand blijven door de verhouding van uitbuiting en onderdrukking te bestendigen. Deze maatschappij is erop gericht de bevoorrechte positie van de bezitters van de produktiemiddelen te beschermen en zonodig met geweld te verdedigen.

Met dat geweld hebben volkeren in de Derde Wereld die voor hun vrijheid strijden kennis gemaakt, in zijn meest openlijke en vernietigende vorm. Maar geweld bestaat overal waar de maatschappelijke structuur mensen tot voorwerp van uitbuiting en onderdrukking maakt en daarmee hun mogelijkheden tot een zinvol bestaan belemmert.

Zowel de omvang van het opgebouwde geweldsapparaat, als de wijze waarop de produktie, ter wille van de winst, roofoverval pleegt op het milieu en de grondstoffen, brengen het voortbestaan van de mensheid in gevaar.

2 De PSP strijdt voor een wereld zonder uitbuiting, onderdrukking en geweld. Een noodzakelijke voorwaarde

daarvoor is dat het bezit en het beheer van de produktiemiddelen in handen komen van de gemeenschap, en dat daarmee de tegenstelling tussen de heersende klasse die die produktiemiddelen bezit en de arbeidersklasse die door haar arbeid de produktie tot stand brengt, de arbeidersklasse, wordt opgeheven. Want socialistische economische verhoudingen zijn een voorwaarde voor de grootst mogelijke keuzevrijheid van de mensen om samen hun samenleving in te vullen. Op zich bieden socialistische verhoudingen nog geen garantie dat de keuzen die gedaan worden ook de beste zijn – daarvoor blijven die mensen gezamenlijk verantwoordelijk. Pas in een socialistische maatschappij wordt het mogelijk die vrijheid te gebruiken om gezamenlijk de arbeid te richten op een zo zinvol mogelijk menselijk bestaan. Alleen in een socialistische en dus klassenloze wereld is geweld niet langer noodzakelijk om de uitbuiting van de ene klasse door de andere te handhaven, wat een voorwaarde is voor een organisatie van de maatschappij die de toepassing van geweld voorkomt.

Nog nooit in de geschiedenis heeft een bevoorrechte klasse zich laten overtuigen vrijwillig afstand te doen van haar voorrechten. Het getuigt niet van werkelijkheidszin aan te nemen dat een maatschappelijke omwenteling zoals de PSP voorstaat, tot stand kan komen zonder dat de heersende klasse zal proberen met geweld de bevrijding van de onderdrukte meerderheid te voorkomen. Maar het wordt de bevoorrechten moeilijk een gewelddadig antwoord te geven op een geweldloze socialistische massastrijd: een strijd die uitgaat van de belangen van

de meerderheid van de bevolking en die ook door die meerderheid actief wordt ondersteund.

Aan een socialistische omwenteling gaat een langdurig proces vooraf van bewustwording en machtsvorming van onderop. Dat proces komt nu al, ook in ons land tot uiting op veel gebieden: het optreden van actiegroepen, huurdersprotest, democratiseringsbewegingen in het onderwijs en in het leger, en een toegenomen strijdbaarheid van groepen werknemers, die ook tot uitdrukking komt in de opstelling van de vakbeweging. Wat al deze ontwikkelingen gemeen hebben, is dat ze gedragen worden door groeperingen die in verzet komen tegen de gevolgen van het kapitalistisch systeem. Zij nemen het gewoon niet meer dat veel mensen moeten werken, wonen, leren – kortom, leven – onder slechte omstandigheden: zij eisen de macht op zelf te beslissen over hun eigen bestaan.

De PSP maakt deel uit van deze beweging en ziet het als haar voornaamste taak deze te versterken. Als machtsfactor in de Nederlandse politieke verhoudingen lijkt de PSP niet zo belangrijk, maar door haar manier van werken heeft de PSP een betekenis die de grootte te boven gaat. Door de tegenstellingen binnen het kapitalisme met elkaar in verband te brengen, door samen te leren van de ervaringen in de praktische strijd opgedaan en door de bundeling van krachten te bevorderen, wil de PSP het verzet tegen de gevolgen van het kapitalisme omzetten in de strijd voor het socialisme en bouwen aan de eenheid van links die voor deze strijd noodzakelijk is.

3 De PSP in de Nederlandse politieke verhoudingen

Sinds het midden van de jaren zestig zijn de politieke verhoudingen in Nederland sterk veranderd. De verlamende werking van de koude oorlog, die links bevroed maakte voor stappen naar het socialisme, is doorbroken. Aan de basis van de vakbeweging en van de linkse partijen heeft een radicalisering plaatsgevonden, zowel in strijdmethoden als in doeleinden. Naast de bestaande organisaties van de arbeidersbeweging ontstonden op nieuwe deelterreinen strijdorganen in de vorm van actiegroepen. Na een periode van berusting en illusies over economische bloei door klassensamenwerking, die volgde op crisisjaren en oorlog, heeft een steeds groter deel van links Nederland de noodzaak van strijd tegen het kapitaal opnieuw ont-

dekt. De heropleving van de klassenstrijd in bedrijven en buurten ging gepaard met een politieke polarisatie, waarin de arbeidersbeweging (vakbonden en linkse partijen) weer tegenover de ondernemers en de rechtse partijen kwamen te staan. Het confessionele middenblok brokkelde af. Hierdoor ontstonden ook in het zuiden normale politieke verhoudingen, en het NKV ontdeed zich van confessionele politieke invloeden. Dit leidde ten slotte tot een samengaan met het NVV in de Federatie Nederlandse Vakbeweging.

Veel opvattingen die jarenlang alleen door de PSP naar voren zijn gebracht, zijn tegenwoordig aan de gehele linkerzijde gemeengoed. Hierdoor kwamen velen tot de gedachte dat het zelfstandig voortbestaan van een PSP niet langer nodig was. Dat werd ook zichtbaar in afnemende verkiezingsresultaten voor de PSP. De PSP is in de eerste plaats een buitenparlementaire beweging, maar doet ook aan verkiezingen mee om ook zo bij te dragen tot de machtsvorming en de bewustwording die nodig zijn voor een socialistische omwenteling. Door een groter zeltal in de vertegenwoordigende lichamen kan zij ook daar belangrijke initiatieven nemen en meer steun geven aan de buitenparlementaire strijd tegen het kapitalisme. Bovendien blijkt dat het overnemen van PSP-opvattingen door anderen helaas meestal niet wordt gekoppeld aan een socialistisch toekomstperspectief en evenmin aan een strategie om de strijd daarvoor tot een goed einde te brengen.

Dit is vooral gebleken door de ontwikkelingen in de jaren zeventig. Toen in een tijd van toenemende werkloosheid de tegenstellingen tussen kapitaal en arbeid steeds scherper en duidelijker werden, heeft de politieke polarisatie zich niet doorgezet. De radicalisering van de basis van PvdA en PPR is doodgelopen op het ongeduld van de leidingen van deze partijen om te kunnen regeren. Zij bleken bereid om ook regeringsverantwoordelijkheid te dragen zonder een door buitenparlementaire strijd ondersteunde linkse kamermeerderheid die mogelijkheden biedt tot ingrijpende wijzigingen in de economische machtsverhoudingen. Daardoor konden de hervormingsplannen uit het regeerakkoord *Keerpunt '72* – door toedoen van D'66 toch al sterk afgezwakt – geen serieuze kans krijgen. De confessionele partijen wisten een einde aan de polarisatie, die niet past in hun keuze voor klassenvrede en die ertoe leidde dat hun aanhang naar links of naar rechts wegliep. Zij vreesden dat hun laatste vakbonds-

aanhang verloren zou gaan als ze met de VVD bleven regeren. Daarom hoopen ze door een regeringscoalitie met sommige linkse partijen (de 'Keerpuntpartijen') de arbeidersbeweging te verdelen, medeverantwoordelijk te maken voor voortzetting van een kapitalistisch beleid en haar hervormingsdrang af te remmen.

4 De PSP heeft er bij de vorming van het kabinet-Den Uyl in 1973 voor gewaarschuwd dat de hervormingsplannen op de lange baan geschoven zouden worden en dat het de confessionelen er alleen om ging door linkse regeringsdeelname de vakbeweging te onderwerpen aan het kabinetsbeleid. Dit is overtuigend bevestigd door de wijze waarop het kabinet-Den Uyl heeft gereageerd op de kapitalistische crisis, een crisis die heeft geleid tot massale werkloosheid. In plaats van die crisis te gebruiken om het kapitalisme af te breken, werd de crisis een argument voor het aanvaarden van een verdergaande onderwerping aan de eisen van het kapitaal. Het kabinet kreeg steeds meer tot taak het kapitalisme weer een tijdje gezond te maken op kosten van de arbeidersklasse. In de bezuinigingen op lonen en collectieve voorzieningen, in het voeren van een rechtse buitenlandse politiek en in het vervullen van zijn NAVO-taken week dit kabinet nauwelijks af van rechtse kabinetten. Alle traditionele fouten van de sociaal-democratie, die zich door rechts laat misbruiken om een kapitalistisch beleid aan de arbeidersklasse te verkopen, werden herhaald.

Velen die de illusie hadden dat het door de PSP gestelde doel van een socialistisch Nederland in een socialistische wereld sneller en beter door grotere partijen als PvdA en PPR zou kunnen worden verwezenlijkt, zijn bedrogen uitgekomen. De weg die PvdA en PPR hebben gevolgd – overhaaste regeringsdeelname in plaats van strijd aan de basis – blijkt voor de arbeidersbeweging niet tot stappen vooruit te kunnen leiden. De methode-Den Uyl kan niet leiden tot vestiging van een socialistische democratie. Sommigen leiden daaruit af dat het socialisme niet mogelijk is en vervallen daardoor tot politieke onverschilligheid. Voor anderen is deze ervaring daarentegen een reden om de strijd tegen het kapitalisme des te scherper te voeren. Daardoor is een nieuwe stroom naar de PSP toe ontstaan.

De PSP wil al diegenen bundelen die beseffen dat voor het tot stand brengen van een socialistische democratie machtsvorming en bewustwording

van de arbeidersklasse tegenover het kapitaal nodig is. Daarbij zoekt zij samenwerking met alle anti-kapitalistische belangenorganisaties, zoals vakbonden, actiegroepen, huurdersverenigingen.

Ook die linkse partijen die hun falen hebben getoond in de regering-Den Uyl moeten worden gewonnen voor de socialistische strijd. De PSP is altijd bereid met hen samen te werken tegen rechts en de ondernemers, maar zolang zij zich laten gebruiken als uitvoerders van door de heersende klasse voorgeschreven beslissingen, is een scherpe bestrijding van hun politieke opstelling noodzakelijk. Hun optreden heeft de PSP gesterkt in haar opvatting dat een grote linkse eenheidspartij niet mogelijk is zolang dit betekent dat socialistische worden onderworpen aan een centrale politieke leiding die in meerderheid het voortbestaan van kapitalistische machtsbezits- en inkomensverhoudingen aanvaardt.

De PSP heeft in 1975 uitgesproken dat zij voorstander is van een linkse meerderheidsregering die het perspectief voorop stelt van de overname van de politieke en economische macht door de meerderheid van de bevolking, die thans nog behoort tot de onderliggende klasse. Het PSP-congres heeft toen vastgesteld dat een door de PSP gesteunde regering ten minste moet werken aan:

- a democratische zeggenschap over de investeringen, mede ten behoeve van een goede spreiding van de werkgelegenheid;
- b socialisatie, dat wil zeggen, nationalisatie onder arbeiderscontrole, van de voornaamste produktiemiddelen; banken, grond, transportwezen, verzekeringswezen, pensioenfondsen (die worden opgenomen in één algemeen staatspensioenfonds) en andere grote bedrijven;
- c een staatsmonopolie op de handel met het buitenland;
- d het scheppen van een wettelijk kader waarbinnen democratisering van de maatschappij op alle niveaus mogelijk wordt, onder andere in de vorm van arbeiderszelfbeheer en zeggenschap van de huurders over de woningen, als eerste stap naar socialisatie van het grote woningbezit;
- e gratis onderwijs voor iedereen;
- f ontwapening en een anti-imperialistische politiek, onder andere tot uiting komend in het uittreden uit de NAVO.

Mede door het gebrekkige tegenspel van PvdA en PPR in het kabinet-Den Uyl tegen de druk van de ondernemers

en de confessionele partijen, is het uitzicht op zo'n regering voorlopig afgenomen. Aan het tot stand brengen van zo'n regering zal nog veel vooraf moeten gaan. In de komende jaren zal de PSP met vernieuwde kracht in en buiten het parlement de strijd tegen het kapitalisme ondersteunen en die initiatieven nemen die bijdragen tot de overgang naar een socialistische maatschappij.

Socialistische Democratie

5 Democratie betekent letterlijk: *volksmacht of volksregering*. In de praktijk zijn het echter de machthebbers die voorschrijven wat het volk onder democratie moet verstaan. Zij stellen de grenzen van die democratie vast, al moeten ze daarbij soms tegemoetkomingen doen aan het verzet vanuit de bevolking. De manier waarop de politieke besluitvorming in een land plaatsvindt, heeft alles te maken met de bezitsverhoudingen in de economie. Als alle mensen in economisch opzicht gelijk zijn, in een klassenloze maatschappij dus, is er ook een gelijke zeggenschap van allen mogelijk.

Gelijkheid is een voorwaarde voor democratie. Waar echter een kleine groep ondernemers de produktiemiddelen bezit en beheerst, bestaat geen gelijkheid. Die minderheid zal dan zijn voorrechten tot elke prijs verdedigen tegenover de verlangens van de meerderheid. Waar de machthebbers door een vorm van democratie hun macht dreigen te verliezen, werpen ze hun democratisch masker af om met behulp van hun militaire apparaat een sterke staat of zelfs een openlijk fascistische dictatuur in te stellen.

In een kapitalistische maatschappij hebben alleen de grote ondernemers zeggenschap over de economie. Regeringen die nalaten aan de afschaffing van het kapitalisme mee te werken, zijn – of ze dat willen of niet – van die ondernemers afhankelijk, doordat deze de economie en daarmee de hele maatschappij kunnen ontwrichten. Binnen de bedrijven bestaat helemaal geen democratie. De domme macht van het kapitaalbezit is daar het enige wat geldt. Ondernemingsraden en andere van boven af opgelegde vormen van 'medezeggenschap' zijn bedoeld om de arbeiders medeverantwoordelijk te maken en rustig te houden, zonder dat zij werkelijk de macht hebben het bedrijfsbeleid te bepalen.

De meerderheid van de beroepsbevolking, die genooddaakt is om in zijn levensonderhoud te voorzien door zijn

arbeidskracht en daarmee een kwart van zijn tijd te verkopen aan een ondernemer, verliest elke zeggenschap over zijn arbeid. Democratie is onverenigbaar met kapitalisme. Zolang het privé-bezit van de voornaamste produktiemiddelen niet wordt opgeheven, heerst de dictatuur van het kapitaal. Strijd voor democratie is daarom vooral een strijd tegen deze dictatuur en voor een socialistische klassenloze maatschappij.

Toch wordt in de kapitalistische landen van West-Europa, waaronder Nederland, ieder van jongs af aan geleerd dat er democratie bestaat. Twijfelen aan deze democratie geldt als heiligschennis, en kan leiden tot vervolging en het weren uit vele beroepen. Men noemt zulke landen democratisch omdat er een parlementair politiek stelsel bestaat. In de heersende opvatting wordt onder democratie iets verstaan dat zich kenmerkt door vastgelegde spelregels voor het nemen van politieke besluiten, in plaats van door de inhoud van die besluiten en de machtsverhoudingen in de maatschappij. Democratie zou dan betekenen dat er een parlement bestaat, waarvoor eens per 4 tot 7 jaar verkiezingen worden gehouden waaraan meer dan één politieke partij mag deelnemen. Dat parlement kan veel of weinig zeggenschap over de regering hebben, het kan openstaan voor alle partijen of voor slechts enkele door de regering toegelaten partijen, en het kan worden gekozen langs de weg van evenredige tegenwoordiging of door middel van een districtenstelsel dat de opkomst van nieuwe en veranderingsgezinde partijen belemmert.

Deze vorm van democratie gaat er van uit dat de massa van de bevolking maar moet vertrouwen op de wijsheid van een klein aantal gekozen beroepscontroleurs, die hun macht weer overdragen aan een regering. Regeerders en controleurs worden bij voorbaat geacht het beste met de mensen voor te hebben, zodat ieder op hen behoort te vertrouwen. Als deze kleine, niet tussentijds terugroepbare, afvaardiging in meerderheid een veldongene feit schept, neemt men maar aan dat dus ook de meerderheid van de bevolking het daar wel mee eens zal zijn en wordt elk verzet ertegen als 'ondemocratisch' afgeschilderd.

Het parlementaire stelsel gaat er van uit dat de massa dom en extremistisch is en daarom niet zelf kan beslissen. Bovendien wordt het bestaan verondersteld van een 'algemeen belang' en een 'nationale eenheid', die de tegenstrijdige klassebelangen zouden over-

bruggen. Met een beroep daarop rechtvaardigen regeringen maatregelen die het de ondernemers, bij voorbeeld door lage lonen, lage belastingen en hoge oorlogsuitgaven, zo veel mogelijk naar de zin maken, maar die in het nadeel van de meerderheid zijn. Het erfelijk koningschap wordt gebruikt als het symbool van die nationale eenheid en dat algemeen belang, het wordt geacht onpartijdig en boven alle deelbelangen verheven te zijn.

6 Dit is slechts een bazendemocratie, waarin beroepspolitici die alles bij het oude willen laten, concurreren om het verwerven van zoveel mogelijk parlementszetels. Maatschappijveranderingen worden beschouwd als vreemde pottekijkers, die het parlement misbruiken als propagandatribune voor hun gevaarlijke ideeën en er daarom eigenlijk niet in thuis horen. De wetgeving isoleert de afgevaardigden zelfs van hun partij, doordat ze niet terugroepen kunnen worden en last en ruggespraak verboden zijn.

Het zal duidelijk zijn dat deze politici zich weinig hoeven aan te trekken van de bevolking, die er dan ook nauwelijks aan te pas komt. De enige wettelijke betrokkenheid is het recht af en toe een stembiljet in te vullen. Daarbij denkt de kiezer op een bepaalde partij met een bepaald programma te stemmen, maar of de afgevaardigde die hij op een zetel helpt zich ook aan dat programma zal houden, moet hij maar afwachten. Wel beroepen afgevaardigden die zich hebben aangepast aan de gangbare gemiddelde standpunten van de parlementariër, zich vaak op de wil van hun kiezers als zij een gematigder standpunt innemen dan hun partij van hen verwacht.

Voor het verwerven van zetels zijn vrijwel alle manipulatiemiddelen toegestaan, zoals reclame-effecten, gelegenheidsstunts, kiesstelselgeknoei, het doen van valse beloften, het innemen van onduidelijke standpunten, het tegen elkaar ophitsen van bevolkingsgroepen en het roepen om een sterke man.

In sommige landen wordt deze vertegenwoordigende vorm van democratie aangevuld met referendums, om tussentijds de kiezers te raadplegen over beleidsonderdelen. Omdat de kiezers echter nauwelijks invloed hebben op de vraagstelling en niet door onderling beraad gezamenlijk tot hun conclusies komen, biedt deze aanvulling van de parlementaire democratie geen enkele garantie voor een grotere volksmacht. Net als de verkiezing van parlementariërs kan zo'n referen-

dum voorwerp van manipulatie worden. Hoewel het soms kan bijdragen tot een iets grotere mate van democratie, leidt het doorgaans tot een verdere beperking zoals in het Gaullistische model van de sterke staat in Frankrijk is gebleken. Alle vormen van parlementaire democratie blijken dan ook uitstekend te kunnen samengaan met de dictatuur van het kapitaal.

Ook binnen de arbeidersbeweging is in ruime mate het misverstand verbreid dat democratie en een parlementair stelsel hetzelfde zijn. Dit is mede een erfenis van de strijd voor het algemeen kiesrecht die de arbeidersbeweging aan het begin van de twintigste eeuw terecht heeft gevoerd. Toen werden de nationale parlementen, die in de 19e eeuw dienst deden als een door de koning toegestaan overlegorgaan tussen conservatieve adel (grondbezitters) en liberale bourgeoisie (fabrieksbezitters en handelaren) om hun macht en voorrechten over de hoofden van de bevolking heen te handhaven, opengesteld voor vertegenwoordigers van arbeiderspartijen. De hoop om het parlementarisme zodanig te kunnen democratiseren dat het zou kunnen worden benut voor de snelle opbouw van een echte democratie voor het hele volk, ging echter niet in vervulling.

De arbeidersklasse bracht haar meerderheid niet altijd tot gelding in linkse verkiezingsmeerderheden, vooral daar waar confessionele middenpartijen de meest achtergebleven delen van de arbeidersklasse wisten te onderwerpen aan de belangen van het kapitaal en middenstand. Zelfs waar zo'n linkse meerderheid wel tot stand kwam (bij voorbeeld in Skandinavië en Groot-Brittannië en in veel gemeentelijke en provinciebesturen in verschillende landen, waaronder Nederland) heeft dat nog niet kunnen leiden tot de opbouw van een socialistische democratie, omdat links ingekapseld raakte in parlementaire spelregels en gevestigde machtsverhoudingen. Bovendien nam met de verschuiving naar links de invloed van de parlementen af, doordat ze er nauwelijks nieuwe bevoegdheden bij kregen, terwijl oude bevoegdheden werden overgedragen naar uitvoerende besturen en een steeds onoverzichtelijker ambtelijk apparaat.

De rechterzijde heeft sinds de invoering van het algemeen kiesrecht voortdurend geprobeerd het voor de heersende klasse niet meer geheel betrouwbare parlement uit te hollen tot een zinloze randversiering (sterke staat) of zelfs geheel af te schaffen

(fascistische dictatuur), ten gunste van de rechtstreekse machtsuitoefening door grootkapitaal, leger en technocratisch staatsgezag. Voortdurend klinkt de roep om een efficiënter bestuur, dat zou moeten worden bereikt door centralisatie en stroomlijning die de reeds geringe zeggenschap van de bevolking nog verder verminderen. Nieuwe bestuurslagen, zoals agglomeratiebesturen en EEG, zijn niet meer opgezet met een rechtstreeks gekozen parlementair orgaan, maar vanuit overleg tussen dagelijkse besturen

7 Socialisten mogen er niet van uitgaan dat het meedoen aan het parlementaire stelsel zal leiden tot de vestiging van een socialistische democratie. Toch kan men in de verdere socialistische strijd aan het bestaan van het parlementaire stelsel niet voorbijgaan. Het moet worden verdedigd tegen stelsels die nog minder democratie waarborgen. Socialisten moeten parlementaire organen benutten als hulpmiddel voor anti-kapitalistische bewustmaking, propaganda voor socialistische oplossingen, ondersteuning van buitenparlementaire belangenstrijd en machtsvorming, wetgeving ten voordele van de arbeidersklasse, het aantonen van de tekortkomingen van het parlementarisme en alle andere taken die in de socialistische strijd passen.

Deelneming door socialisten aan parlementaire lichamen mag nooit betekenen dat men daardoor instemt met de doelstellingen en opvattingen van de in die organen zetelende rechtse meerderheid. Het doel is niet om vanuit een minderheidspositie compromissen aan te gaan met burgerlijke partijen om daarmee dan een aandeel te krijgen in het beheer van de kapitalistische staat. Zelfs een linkse meerderheid, die alleen bestaat in kamertels en die niet werkelijk leeft binnen de arbeidersbeweging, zal steeds genoodzaakt zijn te capituleren voor de druk van de meest effectieve buitenparlementaire pressiegroep die er bestaat, het grootkapitaal.

Het voeren van een campagne bij de verkiezingen en het verwerven van publiciteit rond het werk van de gekozenen zijn mogelijkheden om propaganda te maken voor socialistische oplossingen. Zelfs voor het politiek beïnvloeden van diegenen die sinds de afschaffing van de opkomstplicht uit moedeloosheid niet meer naar de stembus komen is deelname aan parlementaire werk nuttig. Daarom is een boycot van dit werk door socialisten in het algemeen – en zeker in de huidige

Nederlandse verhoudingen – niet zinvol. Het zou de propaganda en de strijd voor een socialistische toekomst verzwakken.

De PSP vindt dat de caricatuur van volksmacht die parlementaire democratie wordt genoemd, vervangen moet worden door een maximale democratie, waarin de beslissingen door de betrokkenen zelf gezamenlijk worden genomen in plaats van door buitenstaanders over hen. Zij kiest voor een democratie van onder op. Haar keuze voor een republiek is niet die voor een burgerlijke staat met een gekozen in plaats van een erfelijk staats-hoofd, maar gericht op een socialistische radenrepubliek, het oude ideaal van uiteenlopende socialistische stromingen van anarchistisch tot marxistisch. Daarin bestaat een directe democratie die is samengesteld uit volksvergaderingen van alle betrokkenen. Zij kiezen afgevaardigden naar raden voor centrale beslissingen. Deze afgevaardigden zijn direct terugroepbaar. De kandidaten daarvoor dienen niet geleverd te worden door partijen die een verkiezingscircus opvoeren, maar moeten naar voren komen vanuit een actief deelnemen aan organisatievormen op het desbetreffende werkterrein en hun inzet voor de belangen van alle betrokkenen.

Deze directe democratie heeft niet alleen betrekking op het besturen van gebieden, maar dient ook voor bedrijven te gelden. De rol van een socialistische partij in zo'n stelsel is niet het verdelen van baantjes (kiesvereniging), maar die van een kaderorganisatie binnen de arbeidersbeweging die politieke ideeën ontwikkelt, actie voert, door middel van scholing de ervaringen van de arbeidersbeweging overdraagt en daarmee samenhang brengt in de aanpak van maatschappelijke vraagstukken.

8 Onder het burgerlijke parlementaire stelsel zijn nu al aanzetten tot directe democratie te zien. Buurtactiegroepen, bedrijfsledengroepen van de vakbonden, stakings- en bezettingscomités, en dergelijke vormen een voorafspiegeling van het toekomstige socialistische zelfbeheer. Reeds in hun onvolmaakte vorm, als organisaties voor belangenbehartiging onder kapitalistische verhoudingen, betrekken zulke organen alle geïnteresseerde deelnemers aan het desbetreffende werkterrein in een democratische stellingname, zodat zij meestal representatiever zijn voor wat er werkelijk leeft onder de bevolking dan de parlementaire organen die de bevolking heten te verte-

genwoordigen. Zij tonen aan dat democratie niet als gunst is te krijgen maar als recht moet worden genomen. Zij zijn het begin van de tegenmacht die kan overgaan in de dubbele macht van arbeid en kapitaal, die nodig is voor de overgang naar het socialisme. Na deze overgang moeten zij uitgroeien tot de beslissende organen van de socialistische democratie.

Het heeft geen zin pasklare modellen in elkaar te knutselen om alle details van de socialistische democratie in een radenrepubliek te regelen en alle vraagstukken die zich daarbij kunnen voordoen vooraf op te lossen. Die nieuwe vormen van democratie zullen van onderop moeten groeien uit experimenten in de praktijk en kunnen niet door een partij worden voorgeschreven. Belangrijke vraagstukken zijn, of voor centrale beslissingen naast de raden ook een via partijen gekozen parlement een taak kan vervullen, en hoe de onder het parlementaire stelsel bestaande vrijheden (van vereniging, van drukpers, e.d.) kunnen worden uitgebreid. Voorts moet de maximale deelname van alle betrokkenen aan de besluitvorming worden gewaarborgd. Dit is een voorwaarde om het afglijden naar bureaucratische structuren of een terugval naar het kapitalisme te voorkomen.

Socialisten moeten het parlementaire stelsel gebruiken om de strijd voor hun doelstellingen te ondersteunen, maar moeten daarnaast hun eigen vormen van democratie ontwikkelen en horen in de eerste plaats een buitenparlementaire beweging te zijn. De PSP zal overal, ook in het parlementaire werk, opkomen voor ontwikkelingen die de democratische machtsvorming aan de basis stimuleren en beschermen.

De PSP streeft naar parlementaire meerderheden van de arbeiderspartijen vooral om daarmee de beste kansen te scheppen voor de aanzetten tot directe democratie aan de basis, die beschermd moeten worden tegen de aanvallen van rechts. Deze meerderheid moet voortkomen uit de werfkracht die gezamenlijk links door het opkomen voor maatschappelijke veranderingen uitoefent op niet-stemmers, vlottende kiezers, confessionele vakbondsleden en anderen die tot nu toe rechts stemden, en nieuwe kiesgerechtigden. Een linkse Kamer-meerderheid mag niet het gevolg zijn van gesleutel aan het kiesstelsel van de evenredige vertegenwoordiging, omdat dit resultaten oplevert die strijdig zijn met de wil van de kiezers en de politieke verscheidenheid binnen de linkerzijde.

Hoe de PSP de bijdrage ziet die een linkse parlementaire meerderheid zou kunnen leveren aan de overname van de politieke en economische macht door de meerderheid van de bevolking, die thans nog behoort tot de onderliggende klassen, heeft zij in 1975 vastgelegd in het congresstuk 'De PSP en de regeringsmacht'. Binnen het parlementaire stelsel zal de PSP die ontwikkelingen steunen die een stap voorwaarts betekenen naar een socialistische democratie en die de bestaande beperkte vormen van democratie beschermen tegen uitholling door rechts.

9 Daarom wil de PSP:

- a Verplichting tot last en ruggespraak met hun partij voor alle parlementaire vertegenwoordigers.
- b Op de lijsten bij verkiezingen alleen vermelding van de partijen, niet van kandidaten. De zetels behoren toe aan de partijen, die uitmaken wie de zetels zullen bezetten en die hun afgevaardigden desgewenst tussentijds kunnen vervangen.
- c Afschaffing van de Eerste Kamer en verduubeling van het zeteltal van de Tweede Kamer, die volledig op grondslag van evenredige vertegenwoordiging zonder kiesdrempel gekozen moet worden.
- d Afschaffing of ten minste verkiezing van de functies van staatshoofd, provinciaal commissaris en burgemeester.
- e Een parlementair onderzoek wanneer 10 procent van de Tweede Kamer dit verlangt.
- f Decentralisatie van bestuursbevoegdheden naar een zo laag mogelijk niveau. Bij gemeentelijke en provinciale grenswijzigingen en herindeling dienen samenhang, decentralisatie en schaalverkleining het uitgangspunt te zijn.
- g Voldoende financiële ruimte voor de lagere bestuursorganen om hun taak naar behoren te vervullen.
- h Overdracht van bevoegdheden door parlementaire organen aan organen die uit de actie van de bevolking voortkomen, bij voorbeeld door gemeenteraden aan buurtgroepen die hun buurt in zelfbeheer nemen.
- i Geen inkapseling van buurtacties door het van bovenaf opleggen van wijkraden, die als buffer moeten dienen om kritiek op gemeentebesturen op te vangen, maar zelf machteloze organen blijven.
- j In elk opzicht dezelfde rechten voor niet-Nederlanders die in Nederland wonen als voor Nederlanders, dus ook het actief en passief kiesrecht.

k Een maximale informatie en openbaarheid over bestuursbeslissingen en het vooraf ter discussie stellen van verschillende keuzemogelijkheden.

l Het recht van activerende groeperingen om te kunnen beschikken over vergaderruimte in openbare gebouwen (bij voorbeeld schoollokalen), over openbare aanplakruimte voor oproepen en standpunten, over alle overheidsarchieven en over financiële bijstand voor het aantrekken van eigen deskundigen tegenover die van overheid en bedrijfsleven.

m Recht op het beleggen van politieke vergaderingen in elk bedrijf, in elke onderwijsinstelling en in elk legeronderdeel.

n Geen registratie van de bevolking met behulp van centrale persoonsnummers.

o Opheffing van alle geheime diensten, zoals de BVD en de DID.

Economie

10 Het Nederlandse economische stelsel is kapitalistisch. Dat betekent dat de economie georganiseerd is rond de privé-eigendom van de produktiemiddelen. Deze eigendom is in deze maatschappij heilig verklaard. Voor het gebruik van de produktiemiddelen door de maatschappelijke produktiekrachten strijken de particuliere bezitters hoge winsten op. Elke andere Nederlander moet door werken in zijn inkomen voorzien, hetzij rechtstreeks, door zelf te werken, hetzij langs een omweg, doordat de werkenden hem via de sociale voorzieningen een inkomen doen toekomen.

De kapitalist (de bezitter van de produktiemiddelen) ontleent aan zijn bezit niet alleen een inkomen, maar bovenal ook macht. Macht over de produktie, macht over de werkelijke producenten (de arbeiders), macht over de oplossing van maatschappelijke vraagstukken en macht om die vraagstukken in het leven te roepen. Deze macht oefenen veel kapitaalbezitters bij de huidige stand van ontwikkeling van het kapitalistisch systeem vaak niet meer zelf uit, maar het wordt voor hen gedaan. Door mensen in hun dienst, die vaak zelf geen kapitaalbezitter meer zijn (de managers). Ook die groep echter heeft maar één doel: vergroting van de winst, zowel ten opzichte van voorgaande perioden als ten opzichte van concurrerende bedrijven en andere produktiesectoren. Deze stand van zaken heeft tot gevolg dat er niet wordt geproduceerd om daardoor in de maatschappelijke behoeften te voor-

zien, maar om winst te maken. De gevolgen daarvan zijn duidelijk zichtbaar voor iedere Nederlander: milieuvervuiling, slechte kwaliteit van het geproduceerde (bij voorbeeld woningen), het bij elkaar drijven van mensen op kleine stukjes grondgebied, met als gevolg verstedelijkingsproblemen, regionale werkloosheid, het onderwerpen van arbeiders aan een produktiesysteem dat geen rekening houdt met hun welzijn of dat van de maatschappij als geheel, dat hen opjaagt tot bovenmenselijke prestaties onder onmenselijke omstandigheden.

Het kapitalistisch stelsel heeft ook gevolgen voor de stabiliteit van de maatschappij. Elke kapitalist streeft zijn eigen doelen na ten koste van die van anderen, zonder oog voor maatschappelijke belangen. Dat heeft in het verleden al een groot aantal crises van allerlei aard tot gevolg gehad. Niet alleen puur economische crises, maar ook milieucrisis (denk aan de Rijnmond), honger (India bij voorbeeld), en dergelijke.

De PSP vindt dat het economisch beleid maar één doel mag hebben: het bevredigen van de maatschappelijke behoeften aan goederen en diensten, zonder dat daarbij de winst en het rendement doel op zich zijn. Wanneer het bevredigen van maatschappelijke behoeften centraal wordt gesteld, kan uiteraard van privétoeëigening van het daarbij eventueel optredende meerprodukt geen sprake meer zijn. Over de verdeling van dit meerprodukt (nu te herkennen als winst, afschrijvingen en investeringsreserves) zal op democratische wijze moeten worden beslist ten bate van de maatschappij als geheel. Uiteraard vloeien uit het door de PSP voorgestane produktiedoel consequenties voort ten aanzien van de wijze waarop de produktie plaatsvindt. Men kan niet spreken van het bevredigen van maatschappelijke behoeften, als dat gebeurt op een wijze die nu juist die bevrediging in onaanvaardbare mate in de weg staat. Voor het bevredigen van maatschappelijke behoeften zijn in het rijke, geïndustrialiseerde Nederland alle materiële voorwaarden aanwezig. Alleen een socialistisch stelsel kan ervoor zorgen dat het ook werkelijk gebeurt.

In de door de PSP gewenste maatschappij speelt de particuliere eigendom van de produktiemiddelen geen enkele rol meer. Alle produktiemiddelen en grondstoffenvoorraden zijn eigendom van de gemeenschap en worden uit naam van die gemeenschap beheerd door de meest direct betrok-

kenen, de arbeiders. Uitgangspunt voor de produktie is een democratisch tot stand gekomen centraal economisch plan, waarin over een bepaalde periode de produktieprioriteiten en de verdeling van de produktie worden geregeld.

De kapitalistische Nederlandse economie wordt nog altijd in toenemende mate verweven met die van andere kapitalistische landen, met name in West-Europa. Dit betekent, dat, wanneer de socialistische strijd alléén in Nederland succes zou hebben, onze socialistische economie in wording uitzonderlijk gevoelig zou zijn voor de geringste tegenmaatregel vanuit de dan nog kapitalistische handelspartners. Alleen al daarom moet de Nederlandse socialistische strijd worden geplaatst in een internationaal kader en moet de arbeidersbeweging in de afzonderlijke landen streven naar verregaande internationale samenwerking op Europees en wereldniveau. Het doel moet zijn: een socialistisch Nederland in een socialistisch Europa in een socialistische wereld. De PSP moet, als uitvloeisel van haar strijd in Nederland, bij deze eenheidsvorming een rol spelen.

De noodzaak van het socialisme is aanwezig zolang het kapitalisme er is. Toch was er, in Nederland althans, lange tijd maar een kleine groep die die noodzaak inzag. Een belangrijke oorzaak daarvan was het gemak waarmee eisen van structuurveranderingen op zij konden worden geschoven door de alom bestaande hooggespannen verwachtingen van de economische groei. Zolang de groei nog oneindig leek gaf dat een gemakkelijke uitvlucht om voorlopig niet te denken aan herverdeling van de maatschappelijke rijkdom. Immers, iedereen zou vroeg of laat wel op een hoger peil komen.

Economische groei, in de zin van de groei van wat elk jaar aan extra welvaart te verdelen valt, is geen doel op zich. Een belangrijk maatschappelijk feit van de jaren zeventig is de ontdekking dat de groei eindig is. Economische groei is in die zin voorlopig nog een belangrijke noodzaak. De ontwikkeling van de Derde Wereld en van de in het Westen tot op heden achtergebleven gebieden, het herstel van het milieu, interne en externe democratisering van de maatschappij en haar instellingen en de bevolkingsgroei, die ook in Nederland het nulpunt nog steeds niet heeft bereikt, kosten allemaal geld en maken dus alle een vergroting van de maatschappelijk te verdelen produktie-opbrengst nog noodzakelijk, ook als we ervan uitgaan dat h

reeds bereikte verregaand herverdeeld wordt.

Maar de uitputting van de grondstoffen, de reeds omvangrijke aantasting van het milieu en het feit dat de negatieve kanten van de *welvaarts*-groei door de *welzijns*-groei vrijwel niet meer opgevangen kunnen worden, maken duidelijk dat de grens van de groei in zicht is en dat er serieus gedacht moet worden aan de begeleiding van het einde ervan. Het vraagstuk van de ombuiging van de groei is betrekkelijk nieuw, en de reactie van links er op is daar dan ook naar. Een deel van de progressieve beweging in Nederland huldigt het niet uitgewerkt standpunt dat 'de' groei gestopt moet worden. De PSP deelt dat standpunt in die vorm niet. Nog is een herziening van het begrip economische groei. We kunnen niet meer ongenueanceerd praten over bij voorbeeld de groei van het nationaal inkomen tegen marktprijzen in guldens, maar we moeten meer gaan denken in termen als de groei van het nationaal inkomen tegen *sociële* prijzen. Daarbij mag de linkse beweging echter niet uit het oog verliezen, dat een aanzienlijke verhoging van het maatschappelijk meerprodukt in tal van sectoren nog nodig zal zijn om aan essentiële maatschappelijke belangen (zoals goede woningbouw, uitbreiding van het onderwijs, het op peil brengen van de levensstandaard van achtergebleven groepen in en buiten Nederland) tegemoet te kunnen komen. De filosofie van de niet-socialistische 'hervormers', met inbegrip van de Partij van de Arbeid, dat hervormingen zullen moeten worden betaald door gewijzigde verdeling van nieuwe groei, heeft echter zijn geldigheid verloren.

Nu de groei zijn einde nadert, wordt meer en meer duidelijk dat die hervormingen er zowel snel als radicaal zullen moeten komen. Dat is *binnen* het kapitalisme echter niet mogelijk. Wat binnen het kapitalisme wel mogelijk is, is strijd tegen de meest ernstige negatieve gevolgen van de economische groei en bovenal strijd om een zo eerlijk mogelijke verdeling van de maatschappelijke welvaart. De tweede helft van de jaren '70 zal door heel links Nederland in het teken van die strijd moeten worden gezet.

11 Daarom wil de PSP:

a Nationalisatie van de volgende soorten ondernemingen, als eerste stap op weg naar een maatschappij waarin de produktiemiddelen volledig in handen van de gemeenschap zijn:

- banken
- verzekeringsmaatschappijen
- beleggingsmaatschappijen
- pensioenfondsen
- internationale handelsondernemingen
- beheersmaatschappijen van onroerend goed
- bedrijven voor regionaal, nationaal en internationaal transport
- de voornaamste basisindustrieën, zoals de zware metaalindustrie, de petrochemische industrie en de bouw.
- b De exploitatie van aardolie en aardgas, de exploitatie van het Groningse magnesium en de eventuele herexploitatie van de steenkoolvoorraden onder volledige staatscontrole. Alle baten moeten aan de gemeenschap toekomen. Deelneming van particulieren vindt alleen plaats waar dat onvermijdelijk is en dan alleen in de vorm van de gunning van uitvoerende werkzaamheden. Dezelfde regels gelden voor alle eventuele toekomstige vondsten van bodemschatten. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen bodemschatten op het Nederlandse vasteland en het Nederlandse deel van het continentale plat.
- c Een verscherpt toezicht op de Nederlandse vestiging van multinationale ondernemingen, ook waar geen overname door de gemeenschap plaatsvindt. Het optreden van Nederland in de Europese Gemeenschappen wordt er mede op gericht binnen Europa een doeltreffende supra-nationale anti-trust- en anti-multinationalswetgeving tot stand te doen komen.
- d Het afbreken van monopolies en oligopolies buiten de sectoren van de openbare nutsbedrijven (die uiteraard gemeenschapseigendom zijn). Hun bestaan is in strijd met de maatschappelijke doelstelling van democratisering en decentralisatie. De voordelen van monopolisering, zoals hogere efficiëntie door centrale planning, moeten worden opgevangen door centrale gedemocratiseerde planning van productie en consumptie.
- e Het gebruik van wettelijke hervormingsmaatregelen als aanzet tot structuurveranderingen in anti-kapitalistische zin. De volstrekt onvoldoende maatregelen van opeenvolgende regeringen die bedoeld waren om tot enige gematigde maatschappijhervorming te komen, maatregelen die pover aandoen in vergelijking met een fundamentele socialistische politiek, dragen toch allemaal zulke elementen in zich. Het optreden van de PSP in de Tweede Kamer is erop gericht deze elementen (zoals VAD, Wet op de ondernemingsraden, Wet op de jaarrekening, prijs-

wetgeving) te versterken en te benadrukken. De eerste taak van een toekomstige echt linkse regering zal zijn deze elementen verder uit te bouwen en te ontwikkelen.

f Een versnelde toename van de collectieve sector, om de voorwaarden te scheppen voor herziening van de personele en de functionele inkomensverdeling. Het in evenwicht houden van het aandeel van de collectieve en de particuliere sector in het nationaal inkomen is geen uitgangspunt van een links, maar van een rechts beleid, een beleid dat de ondernemersbelangen bevoordeelt ten koste van die van de arbeidersklasse. Zo'n streven wordt door de PSP dan ook volledig afgewezen.

g Maatregelen op het gebied van openbaarheid en voorschriften ten aanzien van boekhoudingen, die een belangrijke steun zijn om de strijd tegen het kapitalisme te kunnen voeren. Het gaat vooral om de volgende maatregelen:

- a Wettelijke regels voor de boekhouding van particuliere ondernemingen. Een speciaal daartoe in te stellen afdeling van het Ministerie van Economische Zaken met opsporingsbevoegdheid ziet toe op de naleving.
- b Volledige openbaarheid van alle inkomens en tariefstellingen.
- c Openbaarheid van alle boekhoudgegevens van ondernemingen. Bedrijven met een omzet boven een miljoen gulden zijn verplicht zelf voor de publicatie van die gegevens zorg te dragen.
- d Informatiecentra, gespreid over het land, waar de onder b en c genoemde gegevens gratis ter inzage liggen.

12 Crises

Het kapitalisme roept door zijn onplanmatig karakter een reeks crises en recessies op. De zeventiger jaren zijn getuige geweest van de ernstigste recessie sinds de Tweede Wereldoorlog. De verschijnselen van een recessie zijn eens te meer algemeen bekend geworden: stijgende werkloosheid met een grotere 'structurele component' (dus een grote groep waar de situatie helemaal hopeloos voor is), massale kapitaalvlucht, stijgende kosten van de sociale uitkeringen, krampachtige reacties van sociaal-democraten en andere 'progressieven', die enerzijds best beseffen dat elke opgeloste crisis of recessie de voorbode is van een nieuwe, maar wie het anderzijds aan de politieke moed ontbreekt om zich openlijk van dit systeem te distantiëren en er de oorlog aan te verklaren.

Ook de andere, duidelijker in het kader van de klassenstrijd staande verschijnselen zijn in de Nederlandse en Europese politiek weer volop te zien: een massale en onverbloemde aanval op verkregen rechten van werklozen en andere trekkers van de sociale voorzieningen, een algemene roep van rechts om meer winst, waarbij dan het fabeltje de ronde doet als zou dat hetzelfde zijn als meer werk, het toegeven aan zware druk van de ondernemers om allerlei essentiële overheidsvoorzieningen op het gebied van het welzijn af te breken, aantasting van lonen en salarissen met gelijktijdige verhoging van de prijzen, vuilspuiterij in de richting van de vakbeweging alsof die de crisis veroorzaakt heeft en niet de kapitalisten.

De PSP vindt – in tegenstelling tot de sociaal-democratie – dat het kapitalisme niet leefbaar gemaakt moet worden, maar dat het voor altijd moet verdwijnen. Crisisbestrijdende maatregelen moeten dan ook gericht zijn op het overschrijden van de grenzen die binnen het kapitalisme aan het optreden van de overheid, de vakbeweging, en dergelijke zijn gesteld.

13 *Daarom wil de PSP:*

Een crisisbestrijdingsbeleid, waarbij de volgende punten voorop staan:

- a Stelselmatige vermindering van de particuliere macht over kapitaal en productiecapaciteit.
- b Handhaving van de omvang en de kwaliteit van de collectieve voorzieningen.
- c Inkomensbeperking van werkers en niet-werkers alleen in ruil voor waterdichte garanties dat de verkregen financieel-economische ruimte volledig wordt gebruikt ten behoeve van de verbetering van de werkgelegenheid en de collectieve voorzieningen en bovendien het verlies gecompenseerd wordt door meer zeggenschap.
- d Het gebruiken van de periode van werkloosheid om, meer dan gewoonlijk al zou moeten gebeuren (en nu te weinig gebeurt) de kwaliteit van de arbeidskracht door onder andere groot-scheepse scholingsprogramma's te verbeteren.
- e Handhaving van de binnenlandse koopkracht.

14 *Werkloosheid*

Doordat de kosten van werkloosheid door de gemeenschap worden gedragen, is het voor de ondernemers vaak voordeliger een bedrijf te sluiten, ook al levert het nog wel een positieve bij-

drage aan de economie. De belangrijkste oorzaak van de werkloosheid is echter de vervanging van menselijke arbeid door machines. Niet alleen kunnen de gemeenschap en de individuele werkloze opdraaien voor de gevolgen van deze arbeidsuitstoot, maar van de massale werkloosheid gaat ook een loondrukkende werking uit.

De PSP vindt dat het noodzakelijke werk eerlijk over de werkende bevolking moet worden verdeeld. Het mag niet zo zijn dat de een wordt opgejaagd tot steeds grotere inspanningen, terwijl de ander geen werk kan vinden.

Anti-werkloosheidsprogramma's mogen er niet uit bestaan dat de ondernemers winstsubsidies krijgen toegestopt in de hoop dat daaruit arbeidsplaatsen voortvloeien, maar moeten rechtstreeks gericht worden op het scheppen en eerlijk verdelen van werk. In verband met de menselijkheid van zulke programma's moeten deze, binnen een centraal plan, op een zo laag mogelijk bestuurlijk niveau worden uitgevoerd: door gemeenten en provincies.

15 *Daarom wil de PSP:*

- a Werktijdverkorting met behoud van gemiddelde koopkracht. Want als we met ons allen – in minder tijd – evenveel produceren, moeten we daarvoor ook met ons allen evenveel verdienen.
- b Verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd tot 60 jaar op basis van vrijwilligheid, met de mogelijkheid van geleidelijke overgang en met behoud van koopkracht.
- c Ruimere mogelijkheden op latere leeftijd een voortgezette of andere beroepsopleiding te volgen.
- d Leerplicht tot 18 jaar, zolang de mogelijkheden voor latere scholing onvoldoende zijn.
- e Verdeling van beschikbaar werk, via onder andere de in punt a t/m d genoemde mogelijkheden, maar ook via andere bruikbare middelen, waarbij onder meer te denken valt aan zogenaamde tweelingbanen.
- f Overname door de overheid van ieder bedrijf dat gesloten dreigt te worden als gevolg van wanbeleid, maar dat bij gewijzigd beleid nog levenskansen heeft.
- g Afroming van de particuliere kapitaalmarkt ten behoeve van productieve investeringen door de overheid.
- h Ruim gebruik van werklozen voor experimenten op het gebied van samenlevingsopbouw, democratisering, en dergelijke. Hierbij moeten met name de initiatieven die van werklozen

zelf komen, bij voorbeeld in de vorm van actiecentra, gestimuleerd worden.

16 *Inflatie*

Naast de werkloosheid is het voornaamste kenmerk van de huidige economische toestand het hoge inflatietempo, wat zich uit in voortdurende prijsstijgingen. De Nederlandse economie is sterk op het buitenland gericht en gebonden aan verdragen van de Europese Gemeenschappen die het internationale kapitaal bevoordelen. Daardoor is een werkelijke aanpak van de inflatie niet mogelijk wanneer die tot Nederland beperkt blijft.

De PSP vindt dat de inflatiebestrijding geen voorrang mag krijgen boven werkloosheidsbestrijding. Het uitgangspunt moet de bescherming zijn van de lagere inkomens tegen de stijgende prijzen.

17 *Daarom wil de PSP:*

- a Beperking van de beschikbaarheid van kapitaal op de particuliere markt, bij een lage rentevoet. Aangezien deze twee doelen volgens de logica van de markteconomie met elkaar in strijd zijn, moet met name het laatste door middel van dwingende voorschriften gebeuren.
- b Volledige prijscompensatie die maandelijks wordt aangepast.
- c Scherpe prijscontrole, waarbij prijsstijgingen van grondstoffen en dergelijke slechts ten dele in de consumentenprijzen mogen worden doorberekend.
- d Bevordering van consumenten-coöperaties voor de inkoop van consumptiegoederen, zodat de prijzen laag gehouden kunnen worden.
- e Het opbreken van monopolie- en oligopoliebedrijven, omdat deze op de marktprijzen en de invoerprijzen van grondstoffen een veel te grote invloed hebben.

18 *Regionale onderontwikkeling*

In Nederland wordt een aantal gebieden sterker getroffen door de recessie dan andere. Niet omdat de achteruitgang daar zoveel sterker is dan elders, maar omdat deze gebieden al achter lagen. De activiteit van de overheid ten aanzien van deze regio's heeft van oudsher voornamelijk bestaan uit het bedenken van nieuwe namen ervoor en het uitspreken van de hoop dat de kapitalistische economie het wel allemaal zou oplossen.

Er is tenminste één aanzet die in de goede richting wijst, namelijk de op-

richting van regionale ontwikkelingsmaatschappijen in Groningen en Limburg. Aan de huidige opzet kleven echter grote nadelen: de overheersing van de Rijksoverheid en het particuliere bedrijfsleven en het gebrek aan eigen fondsen. Daardoor komt het in vrijwel geen geval tot het zelf oprichten of overnemen van bedrijven, de enige blijvende oplossing van deze regionale problemen.

Het spreidingsbeleid van overheidsinstellingen houdt de ondemocratisch gedwongen verhuizing in van duizenden ambtenaren. Nergens is nog de 'stuwende' werking aangetoond die van dit beleid zou uitgaan.

In de overloopp gemeenten in het Westen treedt een bijzondere vorm van onderontwikkeling op. De lange afstandspendel betekent daar een flinke hoeveelheid verborgen regionale werkloosheid en door de lange reistijden een aanslag op de vrije tijd.

De PSP vindt dat het werk naar de mensen moet worden gebracht, en niet de mensen naar het werk. In gebieden waar onvoldoende werk is moeten nieuwe bedrijven worden opgericht. Daartoe moeten er meer regionale ontwikkelingsmaatschappijen komen die voldoende worden toegelust om een actief industrialisatiebeleid te voeren.

19 Daarom wil de PSP:

a Aanvulling van de rij regionale ontwikkelingsmaatschappijen met een maatschappij voor:

a oostelijk Overijssel + oostelijk Gelderland;

b West-Brabant en Zeeland;

c de kop van Noord-Holland;

d het rivierengebied.

b In alle regionale ontwikkelingsmaatschappijen en in de NeHem de meerderheid van de macht in handen van Rijksoverheid en vakbeweging gezamenlijk. Daarnaast moeten de gemeentelijke en provinciale besturen en de werkgevers deelnemen.

c Het gebruik van de volgende middelen door de ontwikkelingsmaatschappijen ter bevordering van de werkgelegenheid en ter verbetering van de structuur van de economie:

a Verbetering van de structuur van de aanbodzijde van de arbeidsmarkt door scholing en opleiding van werklozen en werkenden.

b Zo vroegtijdig mogelijke overname van bedrijven die gesloten dreigen te worden, hoewel zij bij ander beleid nog levenskansen hebben. Deze bedrijven worden door de ontwikkelingsmaatschappij zelf voortgezet, zoveel

mogelijk onder zelfbeheer van de werknemers.

c Het zelf stichten van produktiebedrijven van voldoende omvang om economisch zelfstandig voort te bestaan. Ook deze bedrijven komen waar mogelijk onder zelfbeheer.

d Een ruim gebruik van bestaande en nog te stichten fondsen voor experimenten met sociale opbouwwerkzaamheden door werklozen, produktie- en consumptiecoöperaties, arbeiderszelfbestuur, en dergelijke.

d Een meerderheidsaandeel in het bestuur van bedrijven waarvan het bedrijfsrisico gedeeltelijk door de overheid is overgenomen, voor overheid, vakbonden en werknemers gezamenlijk.

e Het meetellen van lange reistijden bij de arbeidstijd. Dit zal de vrije tijd beschermen en bedrijven aanzetten zich bij de mensen te vestigen.

Arbeid en inkomen

20 Arbeid is het middel waarmee de welvaart en het welzijn van de maatschappij worden voortgebracht. Het wezenlijke bezwaar tegen het kapitalisme is dan ook niet dat er gewerkt moet worden, maar heeft betrekking op de wijze waarop beslist wordt hoe er gewerkt wordt, wat er geproduceerd wordt en hoe de opbrengsten van de arbeid worden verdeeld.

Het overgrote deel van de bevolking voorziet in zijn levensonderhoud door zijn arbeidskracht te koop aan te bieden. Wanneer de koop, door middel van een arbeidsovereenkomst, gesloten is, is de zeggenschap over de wijze waarop die arbeidskracht in het produktieproces moet worden aangewend ten einde. Of die arbeid werkelijk het maatschappelijk welzijn ten goede komt onttrekt zich aan de beslissingsmacht van de afzonderlijke werknemers. Het gaat er in deze maatschappij om of die arbeid winst oplevert voor de ondernemer; al het andere is franje.

Het streven naar een zo groot mogelijke winst bepaalt ook de omstandigheden waaronder moet worden gewerkt. Wanneer het voordeliger uitkomt de arbeid op te delen in eenvoudige handelingen die aan de lopende band kunnen worden verricht, dan gebeurt dat ook, ongeacht hoe geestdodend het is zo'n handeling uren achtereen te herhalen. Ontstaan onverwachte afzetmogelijkheden, dan wordt het werktempo opgejaagd tot de grens van het verdraagbare. Zijn doeltreffende veiligheidsmaatregelen duur, dan laten ondernemers hun arbeiders met

een gerust hart in een onveilige situatie werken. Pas wanneer bij voorbeeld het ziekteverzuim de winst gaat aantasten, kunnen maatregelen verwacht worden.

De kapitalistische maatschappij maakt onderscheid tussen produktieve en onproduktieve arbeid. Daarbij brengt produktieve arbeid materiële welvaart voort – of schijnt dat te doen – terwijl onproduktieve arbeid alle andere soorten arbeid omvat. Belangrijke zaken als maatschappelijke status of de mate waarin het inkomen van bevolkingsgroepen is gegarandeerd hangen mede van dit onderscheid af.

Een veel zinvoller onderscheid is dat tussen arbeid die wel, en arbeid die niet maatschappelijk *welzijn* voortbrengt. Zo zal de produktie van atoomwapens volgens de kapitalistische definitie produktieve arbeid zijn, terwijl toch niet vol te houden valt dat die arbeid maatschappelijk *welzijn* voortbrengt. En omgekeerd levert arbeid voor de democratisering van de maatschappij in al haar geledingen geen verkoopbare waar op, maar draagt zeker bij tot het maatschappelijk *welzijn*.

21 De PSP vindt dat de arbeid zo moet worden georganiseerd dat alle werk zinvol is en aan de werkenden bevrediging schenkt. Zinvol werk is gericht op de bevrediging van maatschappelijke behoeften zonder tegelijk andere maatschappelijke behoeften in de weg te staan. Zo kan men volhouden dat de aanleg van autowegen door natuurgebieden in een zekere vervoersbehoefte voorziet, maar tegelijk wordt de behoefte aan recreatie in de kou gezet.

Zinloos of geestdodend werk moet verdwijnen. In de maatschappij als geheel moet de produktie democratisch worden gepland, waardoor de werkenden de bevrediging voor hun arbeid vinden in de uitvoering van hun maatschappelijke opdracht, de verhoging van het maatschappelijk *welzijn*. Hiertoe moet het beheer van de bedrijven in handen komen van alle betrokken werkers, zodat zij de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van die opdracht waar kunnen maken. Ook binnen het bedrijf zal die verantwoordelijkheid zoveel mogelijk moeten worden gedelegeerd naar de afdelingen, en vandaar naar de afzonderlijke werkeenheden.

Het zal duidelijk zijn dat deze verantwoordelijkheid en democratisering nooit binnen de beperkingen van het kapitalistische stelsel zijn te verwezenlijken. Zulke maatregelen kunnen alleen genomen worden als de onderne-

ming een samenwerkingsverband is van arbeiders, waarbij het kapitaal niets meer is dan een van de middelen om de produktie tot stand te brengen. En dat valt uiteraard niet te verenigen met privé-eigendom van de produktie-middelen of met een zienswijze waarbij de onderneming als een samenwerkingsverband tussen kapitaal en arbeid wordt beschouwd.

Zo blijkt dus duidelijk dat het streven om het kapitalisme te vervangen door een stelsel van socialistisch zelfbeheer niet alleen gegrond is op het afwijzen van dit systeem, maar dat het een wezenlijke voorwaarde is om tot een werkelijk democratische maatschappij te komen.

22 Maar ook in de huidige maatschappij moet het begrip produktieve arbeid gebruikt gaan worden in de zin van zinvolle arbeid: arbeid die maatschappelijk welzijn voortbrengt. Dit heeft uiteraard ver reikende gevolgen, onder meer voor de sociale wetgeving en de toepassing daarvan.

De zinvolheid van het werk blijft echter in deze maatschappij beperkt doordat de producent geen verantwoordelijkheid heeft voor de wijze waarop het produkt tot stand komt. Wel zijn er een aantal aanzetten in die richting te vinden, zoals variabele werktijden of werkstructurering. Deze *kunnen* dienen als middel om binnen het bedrijf tot democratisering en decentralisering van verantwoordelijkheid te komen. Het gevaar is echter groot dat ze juist gebruikt worden als eenvoudig middel om de uitbuiting van de arbeid te vergroten en de werkomstandigheden juist te verslechteren, versluiert door deze schijnverbeteringen.

Het is daarom noodzakelijk dat ondernemingsraad (personeelsraad), vakbeweging en overheid actief en nauwgezet toezien op de toepassing.

23 Daarom wil de PSP:

a Uitbreiding van de punten die in de secundaire arbeidsvoorwaarden worden geregeld met de mate van eigen verantwoordelijkheid, de wijze van gezagsuitoefening in het bedrijf en het voorkomen van discriminatie tussen groepen werknemers, zoals kantoor- en productiepersoneel. Het toezicht op de naleving komt bij de arbeidsinspectie, die daartoe voldoende wordt toegerust.

b Geen afstand van overheidsaandelen in particuliere ondernemingen. Plannen om bij voorbeeld DSM op de vrije markt te verkopen moeten onvoorwaardelijk worden afgewezen.

c Deling van zeggenschap van de overheid in particuliere ondernemingen met de werknemers. Wanneer de betekenis van zo'n bedrijf zich over verscheidene gewesten uitstrekt moet ook de vakbeweging een stem krijgen. Bovendien moet de rijksoverheid naast interne democratisering ook regionale spreiding van de beslissingsmacht nastreven.

d Arbeiderszelfbeheer in alle overheidsbedrijven.

e Afschaffing van het verplichte overleg tussen ondernemingsraad en ondernemer, en wijziging van de Wet op de Ondernemingsraden tot een Wet op de Personeelsraden. Advies van de personeelsraad moet ten minste verplicht worden bij:

- vaststelling van de jaarrekening en het jaarverslag;
- investeringsbeslissingen die minstens 5 procent van het ondernemingsvermogen betreffen;
- iedere vergroting of verkleining van het vermogen;
- wijziging van de verhouding vreemd/eigen vermogen;
- alle collectieve ontslagen;
- uitbreiding of inkrimping van het personeel met meer dan 5 procent;
- verplaatsing van vestigingen over meer dan 5 kilometer;
- benoeming van nieuwe directieleden of commissarissen;
- wijziging van de rechtspersoon van de onderneming;
- veranderingen in het artikelen- of dienstenpakket dat de onderneming voortbrengt;
- wijzigingen in de onderlinge verdeling van het personeel met meer dan 10 personeelsleden over de verschillende vestigingen.

f Nationalisering zonder vergoeding op verzoek van de personeelsraad van ondernemingen waar de activiteiten van de bedrijfsleiding bij herhaling in strijd zijn met de belangen van het personeel, de maatschappij als geheel of het voortbestaan van de onderneming. In minder ernstige gevallen moet ook ondertoezichtstelling van de overheid mogelijk zijn. De bevoegdheid tot deze maatregel kan komen te berusten bij ondernemingskamers van de gerechtshoven.

g Passief kiesrecht voor iedere werknemer die zes maanden werkzaam is in de onderneming, ook als dat is op een leerling-, scholings- of uitleencontract, ongeacht leeftijd actief kiesrecht voor iedereen die in de onderneming werkzaam is.

h Bescherming van de positie van allen die in de personeelsraad zitting hebben, zitting hebben gehad of kan-

daat zijn geweest, onder andere door:

- ontslagverbod van vijf jaar;
- maatregelen tegen positieve of negatieve discriminatie;
- bij sluiting of massaontslag als laatsten de poort uit.

i Uitbreiding van de mogelijkheden voor personeelsraadsleden en vakbondsvertegenwoordigers om hun functie ook buiten de vergadering uit te oefenen. Daartoe moeten onder andere bepalingen in de Wet op de Personeelsraden worden opgenomen met de volgende strekking:

- personeelsraadsleden en bondskaderleden krijgen tijdens hun normale werktijden een controlerende taak op het functioneren van het bedrijf, waarvoor zij ook hun eigen werk mogen onderbreken;
- de personeelsraad bepaalt zelf de hoeveelheid administratieve en financiële steun, die zij voor haar functioneren nodig heeft en die door het bedrijf ter beschikking wordt gesteld;
- de personeelsraad bepaalt zelf het aantal vrijgestelde leden in haar midden, wie vrijgesteld worden, en voor hoeveel tijd de personeelsraadsleden vrijgesteld worden voor scholing en opleiding;
- wanneer door de personeelsraad van deze bevoegdheden een onverantwoord gebruik wordt gemaakt, ligt de beslissing niet (zoals nu) bij de bedrijfscommissie, maar bij de ondernemingskamers van de gerechtshoven.
- j Een personeelsraad van ten minste vijf leden voor elk bedrijf vanaf 50 werknemers. In kleinere bedrijven kan het personeel een personeelsraad doen instellen van ten minste vijf leden. Kiest het personeel daar niet voor, dan gaan de bevoegdheden van de personeelsraad over naar de plenaire personeelsvergadering.

24 Inkomen

In de kapitalistische maatschappij die in Nederland nog bestaat is er een rechtstreekse koppeling tussen het al of niet verrichten van arbeid aan de ene kant, en het recht op inkomen – en de hoogte daarvan – aan de andere kant. Wie een menswaardig inkomen wil hebben zal daar hard voor moeten werken, met minder of juist met meer kans dan zijn medemens. Slechts één groep is van deze dwang uitgezonderd: de bezitters van de produktie-middelen, de kapitalisten. In het kapitalisme is het bezit heilig. Voor het gebruik van het bezit van de kapitalisten moet fors betaald worden, in de vorm van rente en in de vorm van dividend.

Het bezit van de produktiemiddelen is uiteindelijk bepalend voor de inkomensverhoudingen. Ruwweg kan gesteld worden dat in de kapitalistische maatschappij de hoogte van het inkomen bepaald wordt door de mate van verantwoordelijkheid voor de hoogte van de winst. Alleen zo kan verklaard worden dat de verkoper meestal meer verdient dan de arbeider en de tijdschrijver meer dan de machinebankwerker. De enkele uitzonderingen doen aan deze algemene regel geen afbreuk.

De ongelijkheid in de inkomensverdeling is misschien wel het duidelijkste voorbeeld van onrechtvaardigheid die uit het kapitalisme voortvloeit. Het valt voor niemand te ontkennen dat hier iets goed scheef zit. Enkele zwakke pogingen zijn door de gematigde Nederlandse regeringen in het verleden genomen om tot een zekere rechtvaardigheid in de inkomensverdeling te komen: het wettelijk minimumloon en de progressie in het belastingstelsel. Daarbij gaat het alleen om een herverdeling tussen de lagere midden-inkomens en de laagste inkomens. De hogere midden-inkomens en de topinkomens worden niet aangepakt. Nog altijd houdt de progressie in de inkomstenbelasting op bij ongeveer 150.000 gulden, nog altijd kennen tal van premieheffingen een maximumgrens, nog altijd komt een groot deel van de belastingopbrengst uit de indirecte belastingen, die naar verhouding op de laagste inkomens het zwaarste drukken.

Slechter nog is het gesteld met de functionele inkomensverdeling, dat wil zeggen, de verdeling over de beide produktiefactoren kapitaal en arbeid. Het enige vroeger algemeen bestaande winstdelingsstelsel, tantièmes, is vrijwel verdwenen. Overigens zat daar geen enkele vorm van zeggenschap voor de werknemers aan vast.

De nieuwste poging om deze vorm van verdeling te verbeteren, de VAD, leek er aardig uit te zien. Maar alleen al het percentage, maximaal 20, maakt dat de regeling niet veel voorstelt: op zijn minst had dat toch wel 50 procent moeten zijn. Erger is nog, dat de VAD wordt gebruikt om verdere loonmatiging door te drukken en dat de VAD ten onrechte wordt voorgesteld als een weg tot de democratisering van investeringsbeslissingen.

25 De PSP vindt dat het principe moet gelden: loon naar behoefte, werken naar vermogen. Het particulier bezit van de produktiemiddelen moet worden afgeschaft en kan dan ook niet dienen als grondslag van de in-

komenspolitiek. Maar evenmin mag daarvoor de prestatie, of de persoonlijke beoordeling van die prestatie in de plaats treden: uiteindelijk is de enige aanvaardbare grondslag voor de inkomensverdeling de behoefte aan besteedbaar inkomen. Het recht op inkomen en de plicht tot arbeid zijn dan gebaseerd op maatschappelijke solidariteit: samenwerken om de samenleving zo zinvol mogelijk in te vullen.

Dat is nog een ver verwijderd ideaal, dat ook bij de verwezenlijking van het socialisme niet eenvoudig te bereiken is. In ons huidige maatschappelijk stelsel staat de PSP dan ook het beperkte doel voor van een gegarandeerd minimuminkomen voor iedere burger dat hoog genoeg is om een minimumpakket aan wensen te vervullen, geldend voor onze maatschappij. De sociale wetgeving moet erop worden afgestemd deze inkomensgarantie ook te geven aan de groepen die er tot nu toe niet aan toekomen.

Daarnaast moet worden gewerkt aan grotere gelijkheid van inkomens. Twee wegen staan daarvoor open: een betere verdeling bij het ontvangen van het inkomen, en een correctie achteraf via de belastingen. Het eerste verdient de voorkeur, maar stuit op problemen bij de vrije beroepsbeoefenaren. Daarom blijft voorlopig ook correctie achteraf nodig.

26 Daarom wil de PSP:

a Onverkorte welvaartsvaste indexering van het minimumloon met maandelijks bijstelling. Het pakket waarop de indexcijfers worden gebaseerd moet jaarlijks worden bijgesteld.

b Alle loonsverhogingen in centen in plaats van procenten, ook de verhogingen inzake prijscompensatie.

c Verschuiving van de indirecte belastingen (accijnzen, BTW) naar de directe belastingen.

d Versterking van de progressie in het belastingstelsel tot een schijf van 100 procent voor het inkomen boven een ton.

e Afschaffing van maximum-premiegrenzen.

f Maxima aan onkostenvergoedingen.

g Verhoging van de belastingen op arbeidsloos inkomen, zoals dividendbelasting, successierecht en vermogensbelasting.

27 Sociale voorzieningen

In Nederland doet al jaren de fabel de ronde, als zou het Nederlandse stelsel van sociale voorzieningen een van de

beste ter wereld zijn. Weinig dingen zijn minder waar. Er zijn landen in Europa – niet eens de rijkste – waar bij voorbeeld bij ziekte het volledige loon wordt uitgekeerd, de pensioengerechtigde leeftijd 60 jaar is voor mannen en voor vrouwen 55, voorzieningen voor arbeidsongeschiktheid en ouderdom voor iedereen gelden, sociale werkplaatsen echte aangepaste werksituaties zijn en niet een soort werkcampen zoals zoveel WSW-werkplaatsen hier, enzovoorts.

Dat kan doordat in die landen het hele volk meebetaalt aan de sociale voorzieningen, en niet, zoals in Nederland, alleen één groep en dan nog tot een bepaald maximum inkomen.

Wat verder aan het Nederlandse sociale stelsel opvalt is dat het een doolhof is van tientallen regelingen en instanties. Bedrijfsverenigingen, Raden van Arbeid, Sociale Verzekeringsbank, Pensioenfondsen, Sociale Verzekeringsfondsen, Sociale Diensten, Ziektefondsen, ... (vul zelf maar verder in), allemaal samen vormen ze een volslagen onoverzichtelijk geheel. Alleen al die onoverzichtelijkheid werkt op zich kostenverhogend.

Het sociale stelsel van Nederland is verre van volledig of ideaal. De recessie van de jaren zeventig heeft echter zelfs nog voor dit kleine pakket een grote bedreiging opgeleverd. Op grote schaal wordt gekort op sociale uitkeringen onder het mom van werkloosheidsbestrijding. Reserves van de sociale voorzieningen worden gebruikt om de loonkosten van de werkgevers te drukken. Een grof staaltje van misbruik van sociale voorzieningen, omdat deze reserves gebruikt behoren te worden om de uitkeringen te verhogen of anders de lasten van de werknemers te verlagen.

Een blijvend gevaar voor het sociale stelsel is de druk op achtereenvolgende regeringen om grote groepen uitkeringsgerechtigden blijvend hun recht op uitkering te ontnemen of die uitkeringen blijvend te verlagen. Er wordt bewust geprobeerd degenen die door welke oorzaak dan ook niet aan het arbeidsproces kunnen deelnemen het etiket 'profiteur' op te plakken en hun een schuldcomplex aan te praten. Kunstmatige tegenstellingen tussen 'actieven' en 'niet-actieven' worden in het leven geroepen. In het bijzonder de zogenaamde verruiming van het begrip 'passende arbeid' wordt afgewezen als één van de middelen bij uitstek, waarmee men aan werklozen de weinige verkregen rechten die ze als werkenden hebben, probeert te ontnemen. Deze verruiming zal in de praktijk

kunnen leiden tot een stelsel van verlichte dwangarbeid, zoals we sinds de mensonwaardige werkverschaffing van de dertiger jaren niet meer hebben gezien.

'Oneigenlijk gebruik' en 'misbruik' zijn de leuzen waaronder rechts ten strijde trekt tegen de sociale voorzieningen, de verworvenheden van de strijd van de arbeidersbeweging.

Ongetwijfeld komt oneigenlijk gebruik of misbruik van de sociale voorzieningen voor. Het is juist als deze vanuit de solidariteits- en rechtvaardigheidsgedachte bestreden worden. Maar wat is daarbij belangrijker, de kunstenaars die ten gevolge van hun arbeidscontracten gedwongen zijn enkele maanden per jaar van de sociale wetgeving te leven, de vrouw van een werkloze die zwart bijwerkt omdat haar mans uitkering domweg beneden het bestaansminimum ligt, of de praktijken van sommige werkgevers die op onjuiste gronden WAO aanvragen voor werknemers die anders in de WW terecht zouden zijn gekomen – wat hun kansen op werk vergroot zou hebben –, die eerst werknemers ontslaan en dan vette premies opstrijken door ze onder een andere naam weer in dienst te nemen, die voor de uitvoering van projecten werknemers van ver weg halen terwijl er ter plaatse genoeg werklozen rondlopen, of die werk laten uitvoeren via de regelingen voor 'aanvullend werk' terwijl daarvoor eerst gewone werknemers zijn ontslagen?

28 De PSP vindt dat het pakket van sociale voorzieningen aan iedereen die in Nederland verblijft materiële bestaanszekerheid moet verschaffen. Het uitgangspunt van de sociale wetgeving moet de solidariteit zijn tussen hen die werken en hen die nog niet of niet meer werken. Daarom moet iedere tegenstelling tussen 'actieven' en 'niet-actieven' ten stelligste van de hand gewezen worden. Dat geldt des te meer omdat allerlei werk dat geen verkoopbare waar oplevert en dus in de kapitalistische zienswijze niet productief is, wel degelijk maatschappelijk welzijn kan voortbrengen en dus maatschappelijk uiterst productief kan zijn.

De wirwar van sociale wetten moet vereenvoudigd worden tot een welzijnswet met één uitkerende instelling en één inkomstenbron. Iedereen heeft daarbij recht op dezelfde uitkering in guldens volgens dezelfde normen – waarbij rekening wordt gehouden met persoonlijke omstandigheden die bijzondere lasten met zich brengen – maar

iedereen betaalt ook mee aan alle uitkeringen naar draagkracht.

Bij de bestrijding van oneigenlijk gebruik en misbruik van sociale voorzieningen moeten regelrecht bedrog en misleiding zonder aanvaardbare reden worden gestraft, waarbij met name het misbruik op grote schaal door werkgevers moet worden aangepakt. Waar echter sprake is van oneigenlijk gebruik doordat het maatschappelijk stelsel bepaalde groepen niet voldoende bestaanszekerheid biedt, moet het oneigenlijk gebruik worden opgevangen door een op die groepen gerichte voorziening, zodat een bestaand gat in de sociale voorzieningen wordt opgevuld.

29 Daarom wil de PSP:

a Alle sociale uitkeringen gelijk aan een welvaartsvast wettelijk minimumloon, zonodig aangevuld in verband met kinderen, hoge huur en dergelijke.

b Eén welzijnswet die de verschillen in de sociale wetten omvat, met één uitkerende instelling. Dit is uiteraard het beste te verwezenlijken nadat de sociale uitkeringen gelijk getrokken zijn.

c Omvorming van de Sociale Diensten van de gemeenten en instellingen van maatschappelijk werk die als 'betaalmeester' optreden tot uitsluitend dienstverlenende instellingen.

Op het ogenblik zijn de sociale wetten zo ingewikkeld, dat het bijna ondoenlijk is ze ineens gelijk te trekken. Als stappen in de goede richting kunnen vast groepen vergelijkbare voorzieningen samen worden genomen.

30 Daarom wil de PSP:

a Vervanging van de WW en de WWV door één werkloosheidswet met uitkeringsduur tot de pensioengerechtigde leeftijd, gelijk aan 100 procent van het laatst ontvangen loon, maar minstens even hoog als het minimumloon. Het hiervoor benodigde extra bedrag komt uit de algemene middelen en mag geen aanleiding tot premiestijging geven.

b Recht op uitkering van WW/WWV en WAO/AWW voor alle voormalige werkers, ongeacht hun geslacht, burgerlijke staat of arbeidsverleden.

c Studietoeloon voor studerende en uitwonende scholieren. Voor hen die slechts een gedeeltelijke taak aan de studie hebben wordt het loon naar evenredigheid aangepast.

d Vervanging van AOW, pensioenen en bijstandsuitkeringen aan bejaarden door één algemene ouderdomsvoorziening. Iedereen moet vanaf de pensi-

oengerechtigde leeftijd het recht hebben op hetzelfde inkomen, zonodig aangepast aan bijzondere lasten. Hier toe worden de particuliere pensioenfondsen genationaliseerd. Deze voorziening moet welvaartsvast en belastingvrij zijn. De kosten worden niet opgebracht uit premies, maar uit de algemene middelen.

Financiën

31 Het voornaamste deel van de staatsinkomsten bestaat uit belastingen. Dat is in een kapitalistische maatschappij zo, en dat zal ook in een socialistische maatschappij wel op zijn minst erg lang zo blijven.

Daarmee zijn de belastingen dus financieringsmiddel. Maar ze zijn ook instrument van beleid. Het maakt groot verschil of belastingen geheven zullen worden over kapitaal of wat er gekocht wordt voor het levensonderhoud of over het vervoer of over wonen. Evenzo maakt het groot verschil, waar, als allerlei dingen belast worden, het zwaartepunt gelegd wordt.

In Nederland wordt een zeer belangrijk deel van het staatsinkomen verkregen door indirecte belastingen. Indirecte belastingen werken denivellerend, dat wil zeggen ze versterken verschillen in inkomen. Als bijvoorbeeld iedereen eenzelfde bedrag betaalt aan belastingen over het wonen, drukt dat zwaarder op iemand met 25.000 dan op iemand met 100.000 gulden inkomen. Directe belastingen (belastingen over inkomen en vermogen) bieden de mogelijkheid de druk te laten stijgen naarmate het inkomen hoger wordt, en te laten dalen naarmate het inkomen lager wordt. Dat is bij indirecte belastingen onmogelijk. Daarom wijst de PSP indirecte belastingen af.

Een argument dat door voorstanders wordt gebruikt om indirecte belastingen te verdedigen is, dat op die manier het koopbedrag van de mensen beïnvloed zou kunnen worden. Zo zou het verhogen van accijns en BTW op bij voorbeeld benzine en tabak respectievelijk het rijden en het roken kunnen verminderen. Die politiek werkt duidelijk niet. Of de mensen een bepaald produkt wel of niet willen gebruiken, is afhankelijk van het feit of er een vervanging voor is, of de reden waarom ze het produkt gebruiken er nog is of niet, of de wil om het produkt te gebruiken sterk is of niet. Zolang de prijs laag is, zal hij veelal worden betaald, wanneer er geen alternatief aangeboden wordt of de reden om het produkt te kopen niet is weggenomen.

De PSP wijst daarom ook de op die gronden ingestelde indirecte belastingen en de verhogingen daarvan af. Het enige resultaat van de indirecte belastingen kan zijn, dat bepaalde producten te duur worden voor iedereen behalve voor een kleine rijke elite. Als de overheid koopgedrag wil beïnvloeden, moet dat gebeuren via het bieden van alternatieven, het wegnemen van oorzaken, het beïnvloeden van de mentaliteit van de mensen en, waar nodig, reglementering.

Hoewel de directe belastingen in principe eerlijk verdeeld zouden kunnen worden, zodat de rijkere meer en armeren minder betalen, gebeurt dat in Nederland niet of in te geringe mate. De loon- en inkomstenbelasting heeft een progressie (stijgend tarief) die loopt tot omstreeks 150.000 gulden. Daarboven blijft het tarief gelijk. De zeer rijken worden dus niet méér belast dan de rijken. De inkomstenbelasting voor bedrijven (vennootschapsbelasting) kent helemaal geen progressie, noch met de hoogte van de winst noch met bij voorbeeld de arbeidsproductiviteit als criterium, waardoor arbeidsintensieve bedrijven relatief minder, en kapitaalsintensieve bedrijven relatief meer belasting zouden betalen (toch voor de hand liggend in een tijd van werkloosheid).

32 De PSP vindt belastingen niet het meest ideale middel om tot inkomensverdeling te komen, maar het is wel een middel dat in deze maatschappij gebruikt moet worden. Andere wegen waarlangs we tot eerlijke verdeling kunnen komen zijn een verhoging van de belastingen op vermogen en erfenissen (waarbij voor dat laatste geldt, dat natuurlijk een flink bedrag, overeenkomstig met wat gewoonlijk aan persoonlijke goederen wordt nagelaten, moet worden vrijgesteld), en afschaffing van heffingen door gemeenten, provincies en schappen. Immers, laatstgenoemde heffingen werken plaatselijke verschillen in de hand. De PSP vindt dat de gehele financiering van lagere overheden door de rijks-overheid moet gebeuren.

Naast dit alles vindt de PSP dus, dat indirecte belastingen moeten worden afgeschaft. Dat hoeft helemaal geen grote schokken op korte termijn op te leveren. Men kan beginnen, bij voorbeeld ten aanzien van de BTW, met alle eerste levensbehoeften die nu in het hoge tarief zitten, naar het lage te verschuiven, en die in het lage naar het nultarief. In centen berekende heffingen worden al reël verlaagd (door de inflatie) als we ze constant houden.

33 De PSP vindt dat in het bijzonder de selectieve indirecte heffingen (op bij voorbeeld televisiekijken) verwerpelijk zijn. Die heffingen worden vaak gevraagd over eerste levensbehoeften zoals informatie, warm water (vast-recht), communicatie (telefoon), voer (straatbelastingen), een schoon milieu (milieuheffing), wonen (onroerend-goedbelasting) en tal van andere grote en kleine zaken, die voor het leven van belang zijn. Eerste levensbehoeften behoren gratis te zijn of tegen kostprijs te worden aangeboden, ze behoren zeker niet in prijs verhoogd te worden door heffingen.

34 *Daarom wil de PSP:*

a Afschaffing van indirecte belastingen te beginnen met de BTW. Vooruitlopend op de algehele afschaffing van de BTW als de meest denivellerende van de indirecte belastingen worden alle BTW-heffingen op primaire levensbehoeften als voeding, wonen, kleding en onderwijsmiddelen alsmede informatiebronnen eerst op het laagste tarief gesteld en vervolgens afgeschaft.

b Recht op vrije toegang tot informatie. Daarom worden kijk- en luistergeld afgeschaft en worden kranten en tijdschriften fiscaal bevoordeeld. Alle kosten voor de koop van informatie- en communicatie zijn fiscaal aftrekbaar.

c Afschaffing van gemeentelijke en provinciale heffingen, daar zij een ongelijke verdeling van maatschappelijke lasten over de bevolking in de hand werken. De gemeenten en provincies worden van middelen voorzien door de Rijksoverheid, evenals de waterschappen en andere publiekrechtelijke lichamen wier heffingen ook worden ingetrokken.

d Een in hoge mate progressief belastingstelsel. Als eerste stap ter complettering van het in Nederland reeds bestaande stelsel op dit gebied, wordt elke gulden inkomen boven de f 100.000 voor 100% belast. Op deze 100% belasting is geen aftrek mogelijk.

e Opvoering van successierechten tot 100%. Voorzieningen worden getroffen om een als gevolg van deze maatregel mogelijk optredend verlies van arbeidsplaatsen te voorkomen. De successierechtenvrije voet wordt gehandhaafd op een niveau dat in overeenstemming is met de te verwachten behoefte van nabestaanden aan persoonlijke goederen die in het bezit waren van de overledene. Successierechten op een door de overledene voorheen bewoond huis worden afge-

schaft. Successierechten worden ook geheven over giften, door de overledene ten hoogste 10 jaar voor zijn/haar dood gedaan, boven een nader vast te stellen bedrag.

f Elke belasting op loon en inkomen wordt individueel geheven, ongeacht de burgerlijke staat van de desbetreffende persoon.

g Het recht voor zowel de overheid als de individuele burger om tegen niet aan hem/haarzelf opgelegde belastingaanslagen in beroep te gaan, indien zij op goede gronden menen dat die aanslagen in strijd zijn met de geest en/of de letter van de belastingwetgeving.

h Aanpak van het zwarte circuit, in 1976 geschat op 10 tot 40 miljard. Enerzijds door grondig onderzoek van de bestaande gaten in het belastingstelsel en de controle daarop, anderzijds door uitbreiding van het corps controleurs dat reeds de bestaande controle uitvoert.

i Tegengaan van het oneigenlijk gebruik van de diverse ontheffings- en belastingverminderingmaatregelen. In het bijzonder heeft een pakket maatregelen tegen het oprichten en dan failliet laten gaan van vennootschappen om belastingtechnische redenen prioriteit.

j Geen belasting over sociale uitkeringen van overheidswege, evenals eventuele toekomstige VAD-uitkeringen. Zolang het kapitalisme bestaat en dus bezitsvorming één van de middelen is om de maatschappelijke positie te verbeteren, dienen de fiscale voordelen voor kleine spaarders vergroot te worden.

35 Een ander deel van de inkomsten van de overheid is afkomstig van de vrije kapitaalmarkt; in het bijzonder geldt dit voor de financiering van tekorten op begrotingen. Kapitalistische overheden maken zich op deze manier afhankelijk van kapitalistische marktwetten. Bovendien laten ze de lasten veelal drukken op de gewone Nederlander. Woonkosten bij voorbeeld worden mede verhoogd vanwege rentestijgingen.

De PSP vindt dat het in Nederland beschikbare kapitaal eigendom is van het Nederlandse volk. In een socialistische maatschappij is dat uiteraard het geval. Ook in het kapitalisme moet door de progressieven dit beginsel als leidraad van de macro-economische en de fiscale politiek worden gekozen.

36 *Daarom wil de PSP:*

a Waar een volgens aanvaardbare normen gedaan beroep op de kapi-

taalmarkt geen succes heeft, en zolang de institutionele beleggers nog niet zijn genationaliseerd, moet een stelsel van gedwongen leningen onder sanctie van de confiscatie van vermogen niet geschuwd worden. Een beroep op de buitenlandse kapitaalmarkt is een aanvaardbaar en onder bepaalde omstandigheden uit macro-economisch oogpunt zelfs wenselijk middel om in de kapitaalbehoefte van de overheid te voorzien.

b Voor de stelling dat de ruime aanwezigheid van kapitaal op de particuliere markt leidt tot het scheppen van werkgelegenheid, bestaat geen bewijs. Afoming van die markt door de overheid met als doel met het aldus verkregen kapitaal zelf tot het scheppen van werk over te gaan, verdient dan ook verre de voorkeur boven het kunstmatig versterken van de particuliere markt.

c Het in evenwicht zijn van de overheidsbegrotingen moet geen uitgangspunt van beleid zijn. Tekorten op begrotingen zijn volkomen aanvaardbaar wanneer daarmee vitale maatschappelijke belangen zijn gediend.

d De stijging van de overheidsuitgaven wordt niet beperkt tot de stijging van het nationaal inkomen. Integendeel, de voortgaande stijging van het aandeel van de collectieve sector in het nationaal inkomen, in zoverre ten minste het bestedingspatroon van de collectieve sector in overeenstemming is met een toenemende spreiding van kennis, macht, inkomen en werk in socialistische zin, is een uitgangspunt van beleid.

e Zolang de EG hun huidige karakter bewaren en zolang Nederland er lid van is, mogen in Europees verband gemaakte afspraken over invoering of verhoging van belastingen geen reden zijn de Nederlandse belastingwetgeving in de zin van die afspraken aan te passen, wanneer die aanpassing in strijd is met de boven omschreven doelstellingen van het Nederlandse fiscaal beleid.

f De deelnemingsvrijstelling wordt afgeschaft. Aan in Nederland gevestigde ondernemingen of personen uitgekeerde dividenden uit het buitenland, waarover daar reeds belasting is betaald, zijn in Nederland belastbaar onder de vennootschapsbelasting, na aftrek van de reeds elders betaalde som.

37 Een aantal zaken in onze maatschappij zijn opvallend buiten de belastingen gehouden. Vaak gaat het daarbij om winsten die gemaakt kunnen worden wanneer enkelingen van het anarchistisch karakter van het kapi-

talisme gebruik weten te maken om bijzondere winsten binnen te halen.

38 Daarom wil de PSP invoering van een aantal nieuwe belastingen:

a Een belasting op reclame, zolang ten minste reclame nog bestaat. De opbrengsten van deze nieuwe belasting dienen in het bijzonder te worden besteed ten behoeve van de consumentenvoorlichting.

b Invoering van een planwinstheffing. Bestemmingsplannen leveren niet alleen schade op, ze vormen ook de aanleiding voor veel speculatie, waarbij weliswaar enorme verliezen kunnen worden geleden, maar meestal enorme winsten worden gemaakt. Deze winsten moeten fors worden belast. Het geld kan gebruikt worden om de planschade-uitkeringen uit te betalen.

c Overwinsten zijn mede het gevolg van de omstandigheden dat in bepaalde bedrijven de lonen achterblijven bij de produktiviteit. Daarom zijn winstdelingsstelsels op zichzelf rechtvaardig. Echter ook andere factoren spelen bij de totstandkoming van overwinst een rol, waarbij minder eenvoudig de recht-hebbende is aan te wijzen. Daarom moeten overwinst en vermogens-groei, na aftrek van het winstdelings-aandeel der arbeiders, belast worden.

39 *Wat kost ons programma?*

Het PSP-programma is duur en toch ook weer niet.

Het zou duur zijn als men probeerde onze maatregelen, die in een revolutionair-socialistisch kader zijn geplaatst, uit te voeren zonder de structuur van de maatschappij te veranderen. Daarom is het ook weer niet duur, want een onder socialistische voorwaarden ingerichte maatschappij kent totaal andere eigendoms- en bezitsverhoudingen, zodat de situatie niet te vergelijken is.

Maar het programma is ook niet duur omdat de uitvoering van die maatregelen die onder het kapitalisme al uitvoerbaar zijn, tegenover de hoge financiële kosten een aanzienlijke toename van het welzijn opleveren.

Zeer veel van onze maatregelen zijn eigenlijk al voor een deel uitvoerbaar binnen het kapitalisme, als de politieke wil er maar is. Tegelijkertijd zou het uitvoeren ervan betekenen dat de weg wordt gewezen naar een ander stelsel; het zijn veelal overgangsmatregelen.

Voor al die voorstellen waar het bovenstaande voor geldt, is door ons zoveel mogelijk aangegeven waar het geld (dat ook zou kunnen komen uit een aantal door ons voorgestelde bezuinigingen op *maatschappelijk nutte-*

loze zaken) vandaan moet komen. Veel veranderingen (zoals de wijzigingen in de werkloosheidsbestrijding) betalen zichzelf en in andere gevallen gaat het om verschuivingen *binnen* de grenzen van nu al gemaakte kosten (zoals bij de herziening van het huurstelsel). Toch blijven er ook dan nog een rij maatregelen over (zoals de uitbreiding van het onderwijs) die veel *extra* geld kosten. Daarom ook staan wij een verregaande herziening van het belastingstelsel voor, zodat inderdaad de sterke schouders de zwaarste lasten dragen, waarvan in het huidige stelsel natuurlijk helemaal geen sprake is.

Aan iedereen in Nederland, in Europa en in de wereld een menswaardig bestaan garanderen *is* duur. Het is echter niet *te duur*, want de benodigde rijkdom is of al aanwezig, of ze ligt binnen ons bereik. Wat slechts ontbreekt is de krachtige massabeweging, die het mogelijk maakt de rijkdom te gebruiken op de juiste manier.

Landbouw

40 Vergeleken bij de industrie en de distributiesector, is de kapitaalsconcentratie in de agrarische bedrijfstakken tot nu toe achtergebleven. De laatste jaren wordt deze achterstand in versneld tempo ingehaald. Bij dit proces blijven ook de boeren zonder kapitaalreserves (vooral de kleine boeren en vaak ook pachtboeren) toch in naam zelfstandig, zodat handel en industrie kapitaal zich de kosten van grondverwerving en sociale voorzieningen besparen. De boeren behouden het bedrijfsrisico, maar worden zeer vaak door contracten met handen en voeten gebonden aan de toeleveringsbedrijven en de afnemers. Deze dwingen hen tot dure investeringen, die hen financieel volledig afhankelijk maken, hetzij van de banken, hetzij van de afnemers zelf, doordat deze de kapitaalgoederen leveren. In feite zijn veel boeren slechtbetaalde arbeiders met een dubbele afhankelijkheid: zij pachten hun land en verkopen hun arbeidskracht, maar bezitten zelf geen produktiemiddelen.

Door de vele kleine bedrijven zijn de inkomsten laag, zelfs bij lange werktijden. Er is overproductie en veel verborgen werkloosheid.

Tegenover de prijzen die deze boeren voor hun produkten krijgen, vormen de prijzen in de winkel een schrilte tegenstelling. Dit komt doordat de handel in agrarische produkten een zeer sterke positie inneemt en daar-

door het prijsverschil groot kan houden.

Naast de kleine bedrijven bestaan ook agrarische grootbedrijven. Deze zijn op kapitalistische leest geschoeid, en de hereboeren die de leiding van zulke bedrijven hebben zijn niet anders dan de directeur van een agrarische onderneming. De arbeiders van deze ondernemingen bestaan voor een deel uit kleine boeren die het zelfstandig niet meer konden bolwerken. Het plan-Mansholt van de Europese Gemeenschappen wil de landbouwproblemen oplossen door alleen nog maar zulke kapitalistische grootbedrijven te laten bestaan.

In dit verband worden nieuw ontgonnen gronden aan kapitaalcrachtige zelfstandigen verpacht of zelfs verkocht. Het ontbreekt daarbij aan een regionale landbouwpolitiek voor het opvangen van de werkloosheid die het gevolg is van deze 'oplossing'.

Het Landbouwschap en de verschillende produktschappen worden geacht de belangen te behartigen van allen die in de agrarische sector werken. Maar die belangen zijn zo tegengesteld dat dit onmogelijk is. In feite behartigen deze 'schappen' in de eerste plaats de belangen van de afnemers en van de staat.

Bij de veehouderij gaan grote hoeveelheden calorieën verloren die de dieren nodig hebben voor hun lichaamswarmte en voor andere levensverrichtingen. Zolang die dieren hun kostje zelf opscharrelen (vroeger varkens in de bossen en de kippen op een ouderwets boeren erf) is daar geen enkel bezwaar tegen. Bij het houden van rundvee bestaat in mindere mate bezwaar, omdat de koeien in de zomer hun kostje grotendeels zelf zoeken. Bovendien heeft gras voor de mens geen voedingswaarde en is melk nauwelijks uit het voedselpakket weg te denken. Toch zou veel grasland gebruikt kunnen worden om voedselgewassen in cultuur te brengen.

Het probleem is echter tot monsterlijke afmetingen uitgegroeid bij de huidige *bio-industrie* (zeer intensieve, vaak gedeels geautomatiseerde, veehouderij). Naast bezwaren van milieu en dieren mishandeling ligt het voornaamste bezwaar op het gebied van de wereldvoedselhuishouding: bij een groot wereldvoedseltekort wordt voor de produktie van dierlijke eiwitten een grote hoeveelheid gelijkwaardige plantaardige eiwitten opgeofferd. De individuele boer kan niet anders, vooral niet nu hij juist door de investeringen voor de *bio-industrie* met handen en voeten daaraan gebonden is.

De PSP vindt dat in de agrarische bedrijfstakken, die voor een groot deel voorzien in de eerste levensbehoefte, voedsel, het winstoogmerk geen rol mag spelen. Dit is des te meer onaanvaardbaar omdat daardoor de prijzen voor de consumenten onnodig hoog zijn, terwijl tegelijk de agrarische arbeiders bij lange werktijden een laag inkomen verdienen. Grote agrarische bedrijven waar op rationele wijze geproduceerd wordt kunnen zowel in het belang zijn van de consument (redelijke prijzen, goede kwaliteit) als van de producent (redelijke arbeidstijd en werkomstandigheden). Maar dit vereist dat deze bedrijven geen kapitalistisch grootbedrijf zijn, maar ontstaan uit de vrijwillige samenwerking van boeren met aangrenzende bedrijven. De tussenhandel in agrarische produkten moet in handen komen van zulke bedrijven.

De Nederlandse voedselproduktie moet gericht zijn op een wereldvoedselhuishouding die mogelijk maakt dat het grote voedseltekort wordt opgeheven. Daarom moet een einde worden gemaakt aan de verspilling van eiwitten op grote schaal. Uitsluitend een planmatige produktie kan hierin verandering brengen, te samen met het terugbrengen van de vleesconsumptie, vooral van kalfs-, varkens- en kippevlees.

41 Daarom wil de PSP:

a Bevordering van coöperatieve grootbedrijven door subsidies, voorlichting en onderwijs. Deze coöperaties moeten democratisch beheerd worden door allen die in het gezamenlijke bedrijf werken. Nieuwe poldergronden moeten in de eerste plaats in pacht gegeven worden aan coöperatieve bedrijven van kleine boeren die elders moeten afvloeien.

b Een gecoördineerd prijs- en marktbeleid dat de bij de landbouw betrokkenen een redelijk inkomen garandeert bij een normale arbeidstijd. Hierdoor zal speculatie van de tussenhandel onmogelijk worden en kunnen overschotten worden vermeden.

c Opvang van de werkloosheid in de agrarische sector (ook van de verborgen werkloosheid) door met subsidies meer arbeidskrachten in te schakelen. Hierdoor wordt arbeidstijdverkorting mogelijk en kunnen ook kleine boeren nog iets aan hun oude dag hebben. Verder moet ter plaatse vervangende werkgelegenheid geschapen worden en moeten daarop gerichte opleidingen en omscholingsprogramma's worden ingesteld. Bij de uitgifte van

nieuwe poldergronden moeten zij die overplaatsing willen voorrang krijgen.

d Opheffing van het Landbouwschap en de verschillende produktschappen. Hun taken moeten worden overgenomen door boeren- en landarbeidersorganisaties, die daartoe grondig gedemocratiseerd moeten worden, zodat een werkelijke belangenbehartiging van boeren en landarbeiders mogelijk wordt.

e De grond in gemeenschapshanden, waarbij de agrarische gronden beheerd worden door grondbanken. Deze moeten de boeren in de gelegenheid stellen te investeren in de rationalisering van hun produktie. In de grondbanken moeten in ieder geval de boeren- en landarbeidersorganisaties vertegenwoordigd zijn.

f Financiering van de waterschapslasten uit de algemene middelen en opheffing van het meervoudig stemrecht op basis van grondbezit in waterschappen.

g Geen ontginning van nieuwe landbouwgronden ten koste van natuurgebieden. Behoud van oude cultuurlandschappen met recreatieve of cultuurhistorische waarde door de betrokken boeren met subsidies in staat te stellen hun anders onrendabele bedrijf voort te zetten.

h Het veilingwezen in gemeenschapshanden. Groenten en fruit mogen niet worden doorgedraaid. Eventuele overschotten moeten een zinvolle bestemming krijgen, zoals gebruik door scholen, ziekenhuizen en bejaardentehuizen, of vervoer naar de Derde Wereld, zo nodig met subsidie.

i Geen bio-industrie.

Wetenschap

42 De opkomst van de moderne wetenschap hangt samen met de opkomst van het kapitalisme. Het doel van de wetenschap, de natuur te begrijpen, bleek een bruikbaar middel om de natuur te beheersen en daardoor produkten en produktietechnieken te ontwikkelen. De ondernemers namen daarom wetenschapsmensen in dienst, en de wetenschapper werd arbeider.

Met de ontwikkeling van het latere kapitalisme, die (naast schaalvergroting) wordt gekenmerkt door het ontstaan van een staf met niet alleen beheers- maar ook beleidstaken, moeten nieuwe technieken worden ontwikkeld om de factor arbeid te beheersen: de sociale wetenschappen bloeien op.

Tegenwoordig is het overgrote deel van de wetenschapsbeoefening, zo

niet rechtstreeks dan wel via een omweg, gericht op de doeleinden van de ondernemingen. Economische groei is alleen mogelijk wanneer de wetenschap voortdurend nieuwe produkten of produktietechnieken aandraagt. Ook het zogenaamde fundamentele onderzoek moet in dit licht worden gezien; zo heeft het intensieve onderzoek naar de eigenschappen van elementaire deeltjes nauw te maken met het aanboren van nieuwe energiebronnen.

Al staat veel wetenschap in dienst van het maken van winst, die winst wordt werkelijkheid doordat de staat een groot gedeelte betaalt van de steeds hogere kosten voor onderzoek en ontwikkeling. Dat gebeurt via de universiteiten en hogescholen, via door de overheid betaalde onderzoeksinstellingen als TNO en via onderzoek in bedrijven op staatscontract (meestal ook nog met garanties voor afzet op de staatsmarkt) en ontwikkelingskredieten (waarbij de staat vaak het ondernemersrisico draagt). Een aanzienlijke bijdrage hiertoe levert het militair onderzoek, dat overigens soms gedaan wordt door onderzoekers die onkundig worden gelaten over de mogelijke toepassingen van hun arbeid. Ook de kosten voor onderzoek en ontwikkeling rechtstreeks door en voor de ondernemingen worden voor bijna de helft door de gemeenschap gedragen, doordat de ondernemer ze van zijn winst mag aftrekken.

Door het systeem van patenten vindt een geweldige verspilling plaats. Resultaten van onderzoek kunnen vaak niet toegepast worden doordat ondernemingen via een patent een voorsprong op de markt hopen te krijgen. Tegelijk wordt bij voorbeeld in de geneesmiddelenindustrie meer onderzoek verricht om patenten van anderen te omzeilen, dan om nieuwe of verbeterde middelen uit te brengen! Zelfs blijven vindingen tientallen jaren in de kluis liggen, uitsluitend om de marktpositie van een eigen produkt niet aan te tasten of om op het gunstigste ogenblik met een produkt met een 'nieuw' snufje uit te komen.

Onderzoek dat gericht is op de werkelijke maatschappelijke behoeften levert veelal geen resultaten op waarmee winst kan worden gemaakt. Daardoor komt zulk onderzoek in onze maatschappij in het gedrang. Groepen die in verdrukking komen door het kapitalisme, vaak rechtstreeks door toepassingen van wetenschap, kunnen niet als opdrachtgever optreden en een beroep doen op diezelfde wetenschap om nu voor hun belangen on-

derzoek te verrichten. Subsidies voor onderzoek zijn afhankelijk van de aangelegde normen voor 'wetenschappelijkheid'. In de praktijk betekent dit: de normen die de grote wetenschappelijke tijdschriften aanleggen voor publikatie, wat langs een omweg toch weer uitkomt op de normen van het kapitaal.

Binnen universiteiten vindt hier en daar wel onderzoek plaats ten behoeve van onderdrukte groepen. Maar dat onderzoek wordt voortdurend bedreigd met het argument dat het 'niet waardevrij' of zelfs 'onwetenschappelijk' zou zijn.

De overheid streeft naar een organisatie van de wetenschapsbeoefening waarbij haar invloed op het beleid wordt vergroot. Zolang de staat de behoeften van de maatschappij gelijk stelt aan de behoeften van de ondernemers, valt hieruit weinig goeds te verwachten. Om hierbij een 'flexibel' beleid mogelijk te maken, wordt er steeds meer toe overgegaan nog uitsluitend pas afgestudeerden op tijdelijke basis in dienst te nemen.

De PSP vindt dat de wetenschap gericht moet worden op de maatschappelijke behoeften door haar in dienst te stellen van hen die in onze maatschappij onderdrukt worden. Op welke gebieden en in welke richting onderzoek wordt gedaan mag niet bepaald worden door de ondernemersbehoeften, maar moet voortkomen uit een wetenschapsbeleid dat op democratische wijze wordt vastgesteld. De resultaten van wetenschappelijk onderzoek, dat geheel of voor een groot deel door de gemeenschap wordt betaald, moeten ook aan de gehele gemeenschap ten goede komen.

43 *Daarom wil de PSP:*

a Democratisering van alle onderzoeksinstellingen, zodat alle betrokkenen samen het onderzoeksbeleid bepalen. Dit geldt ook voor de bedrijfslaboratoria en -researchinstituten.

b Openbaarheid van de subsidienormen voor wetenschappelijk onderzoek en van de zittingen van subsidieverlenende organen.

c Een nationaal wetenschapsbeleid dat ontworpen wordt door een overkoepelend orgaan dat wordt gekozen in open verkiezingen, waarbij alle betrokken onderzoekers rechtstreeks hun stem kunnen uitbrengen. De verlening van subsidies moet via ditzelfde orgaan worden geregeld.

d Oprichting van door de overheid betaalde instituten die onderzoek doen in opdracht van vakbonden, bedrijfs-

groepen, buurtgroepen, milieugroepen en dergelijke. Bij de financiering mag 'wetenschappelijkheid' niet als norm worden gehanteerd.

e Opheffing van patenten en niet-erkenning van buitenlandse patenten.

f Het recht op publikatie van resultaten en het uitdragen van standpunten voor alle onderzoekers.

g Het recht voor onderzoekers te weten wie de opdrachtgever is en waarvoor de onderzoeksresultaten gebruikt zullen worden, en het recht bepaald onderzoek te weigeren.

h Afschaffing van alle militair onderzoek.

i Het recht op vaste aanstellingen voor onderzoekers. Wetenschapsbeoefening is een baan net als andere banen.

Energie

44 De energievoorziening neemt een steeds belangrijker plaats in binnen deze maatschappij. Steeds meer lichamelijke arbeid wordt vervangen door mechanische handelingen, en de materiële welvaart is gebaseerd op een gebruik op grote schaal van goedkope energie. Het is daarom niet verwonderlijk dat juist in deze sector de machtsconcentratie in grote ondernemingen al ver gevorderd is, en nog steeds verder gaat. Was deze concentratie in de oliesector al sinds het eind van de 19e eeuw een feit, in de 60er jaren begonnen de olieconcerns actief de beheersing van andere bronnen (steenkool, uranium) na te streven. Energie kan als een sleutelsector worden beschouwd, en macht over deze sector geeft ook veel macht in andere sectoren van de economie die hiervan afhankelijk zijn.

De technologische revolutie brengt de mens veel goede dingen. Arbeidsverlichting, verbetering van de volksgezondheid en verbetering van de materiële welvaart zijn slechts enkele voorbeelden. Aan de andere kant brengt deze technologische revolutie, omdat ze plaatsvindt binnen een kapitalistisch produktiesysteem, ook veel verspilling met zich mee. Dit komt omdat de aard en de omvang van de produktie niet worden bepaald door alle betrokkenen, met inachtneming van criteria met betrekking tot de noodzakelijkheid, wenselijkheid en milieuveiligheid van de produktie en een evenwichtige verdeling van de welvaart over de wereld. Ze wordt daarentegen bepaald door het winstmotief en het streven naar een zo groot mogelijk marktaandeel van particuliere onder-

nemingen. Daardoor ontstaat keer op keer een conflict tussen het nut van de produktie voor de onderneming en de maatschappelijke gevolgen van die produktie. De economische groei, die gekoppeld is aan de technologische ontwikkeling in een kapitalistische context, geeft ook een groei van de energiesector te zien, en wel een grotere dan gemiddelde groei. De sociale en ruimtelijke infrastructuur van deze samenleving wordt steeds afhankelijk van een hoog energieverbruik. Hierin schuilt het gevaar van een steeds grotere afhankelijkheid van de grote bedrijven die de energiemarkt beheersen. De 'oliecrisis' heeft ons hiervan al een voorproefje gegeven.

De energieopwekking vindt in Nederland voor nagenoeg 100% plaats door middel van verbranding van steenkool, olie en aardgas, en de splijting van uranium. Al deze energiebronnen zijn in eindige hoeveelheden aanwezig: steenkool nog voor geruime tijd, de andere voor korte tijd. Naast de dreigende uitputting brengen deze vormen van energieopwekking ook gevaren mee voor ons, onze omgeving en ons nageslacht.

Thermische verontreiniging (het opwarmen van water en lucht) heeft een nadelige invloed op het milieu, omdat biologische evenwichten verstoord worden (denk aan botulisme). Thermische verontreiniging komt voor bij verbranding van alle fossiele brandstoffen, en bij kernenergie nog iets meer. Ook brengen deze vormen van energieopwekking schadelijke stoffen in het milieu. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen fossiele brandstoffen en kernenergie. Het eerste levert bij het huidige verbruik gevaren op voor de bewoners van de stedelijke gebieden, waar energieopwekking uit fossiele bronnen plaatsvindt. Over de gevaren voor een verstoren van de evenwichtige samenstelling van de atmosfeer en van het klimaat bij uitstoot van grote hoeveelheden afvalstoffen op lange termijn bestaan op basis van wetenschappelijk onderzoek ernstige vermoedens. Kernenergie levert al bij geringe toepassing bedreigingen op voor mens en milieu over een zeer lange periode. Het vrijkomen van radioactieve straling en afvalstoffen en de opslag van het afval dat niet is vrijgekomen zijn onopgeloste problemen. De militaire toepassing van de 'vreedzame' kernenergie vormt een ernstige bedreiging van de wereldvrede. De veiligheidsmaatregelen en bewakingsdiensten, die met een beroep om bescherming

tegen sabotage in het leven geroepen zullen worden bedreigen de burgerlijke vrijheden en de parlementaire democratie. Allemaal redenen om te werken aan een beleidsomgeving op het gebied van de energievoorziening.

Bezuiniging is één aspect van de oplossing. Verspilling scheiden van nuttig gebruik, en er tegen optreden. Dit kan op lange termijn door het veranderen van de sociale en ruimtelijke infrastructuur, zoals het verminderen van de scheiding wonen-werken, terugdringen van het autogebruik, enzovoort. Op korte termijn gaat het om het beteugelen van de produktie van overbodige verpakking en apparaten die meer energie opslorpen dan nodig is. Verder kan de isolatie van gebouwen verbeterd worden.

Een gedecentraliseerde elektriciteitsvoorziening kan verlies van energie bij het transport beperken.

Het ontwikkelen van de 'stroombronnen' is een tweede aspect. Deze stroombronnen zijn de alternatieven voor de eindige fossiele brandstoffen. Voorbeelden zijn zonne-energie, wind-energie, geothermische energie en getijden-energie. De gevaren voor ons milieu van de fossiele brandstoffen en kernenergie zijn bij de stroombronnen nauwelijks aanwezig, terwijl de bronnen onuitputtelijk zijn.

Zijn de stroombronnen in de tijd onuitputtelijk, het op te wekken vermogen (dat wil zeggen de hoeveelheid elektriciteit die tegelijkertijd geproduceerd kan worden) is aan beperkingen onderhevig: namelijk de mogelijkheden om natuurlijke energiebronnen af te tappen. Naast technologisch onderzoek vereist dit veel investeringen. Daarom zullen fossiele brandstoffen bescheiden gebruikt moeten worden zolang de kloof tussen het energiegebruik en de stroombronopwekking nog niet door bezuiniging op het gebied, energiebesparende technologie, en de ontwikkeling van nieuwe stroombronnen is gedicht. Kernenergie is voor een afzienbare termijn onaanvaardbaar.

Waarom willen bedrijfsleven en overheid hun energiebeleid niet wezenlijk herzien? Vooral de olieconcerns zijn bezig om een zo groot mogelijk aandeel in de grondstoffen, transport en distributie te krijgen. Zo kopen ze behalve oliebronnen ook aardgasvelden en steenkool- en uraniummijnen op, en investeren op grote schaal in spoorwerk naar nieuwe vindplaatsen. Het transport en de distributie zijn al grotendeels in hun handen, deels in samenwerking met de overheden van de staten waarin zij werkzaam zijn. Het

is duidelijk dat al deze activiteiten in de energievoorziening een hoge winst voor hen opleveren. Men spreekt hier van superwinsten, omdat men door ver gaande samenwerking tussen de olieconcerns tot prijzen komt die ver boven de prijzen liggen die op de vrije markt tot stand zouden komen.

Omdat de technologie van de energievoorziening in een richting is ontwikkeld waardoor zij steeds ingewikkelder en grootschaliger is geworden, zijn er steeds grotere investeringen nodig, die pas na langere tijd winst opleveren. Alleen de grootste bedrijven kunnen zich daarom nog op een concurrerende manier met energie bezig houden. Daardoor ziet men een steeds verder gaande machtsconcentratie, vooral op het gebied van de technologie. Deze machtsconcentratie geeft de mogelijkheid prijzen te dicteren en de energievoorziening als politiek of economisch machtsmiddel te gebruiken. De ontwikkeling van de stroombron-energie heeft minder mogelijkheden in zich om een dergelijke machtsconcentratie te verkrijgen en te bestendigen, omdat de technologie eenvoudiger kan zijn. Omdat de 'stroombronnen' niet afhankelijk zijn van een beperkt aantal vindplaatsen kan men het transport moeilijk monopoliseren. Dit alles maakt investeren in stroombron-energievoorziening onaantrekkelijk voor het grootkapitaal.

In de energievoorziening is sprake van een dienstverlening van de overheid aan de energiegeiganten. De staat stimuleert door staatsdeelneming investeringen om naar aardgas en olie te zoeken zonder dat de bedrijven bang hoeven te zijn voor hun winstaandeel. De staat sloot de steenkoolmijnen in Zuid-Limburg zodat de marktpositie van olie en kernenergie verstevigd kan worden. De staat pompt geld in onrendabele research (Kalkar, RCN, nu ECN, TNO) voor kernenergie, en stelt de resultaten aan het bedrijfsleven zonder tegenprestatie ter beschikking. Dit geld wordt vooral opgebracht door de kleinverbruiker van energie, onder andere door de degressieve tarievenstelsels voor elektriciteit en aardgas. (Een degressief tarief wil zeggen dat de prijs per eenheid lager wordt naarmate het verbruik hoger wordt). Terwijl vooral de grootverbruikers (met name de petro-chemische en metallurgische industrie), die hun energie voor een zeer lage prijs krijgen, het meeste profijt hebben van de resultaten.

De PSP vindt dat er een nieuw nationaal energieplan moet komen met de volgende uitgangspunten: energiebezuiniging in de produktie door wat en

hoe er geproduceerd wordt te toetsen aan criteria met betrekking tot onmisbaarheid, wenselijkheid, milieuveiligheid en een evenwichtige verdeling van de welvaart over de wereld. Gezien de eindigheid en de schadelijke gevolgen van het gebruik van fossiele brandstoffen moet de overgang naar energie uit 'stroombronnen' bevorderd worden. Onderzocht moet worden of intussen het gebruik van steenkool, onder andere door vergassingsmethodes, een grotere rol kan spelen. Gezien de gevaren voor het milieu en risico van oorlogstoepassing moet de ontwikkeling van kernsplitsing stopgezet worden. Het onderzoek naar kernfusie moet op een zeer laag pitje worden gezet omdat, gezien de zeer twijfelachtige resultaten, geen voorrang kan worden gegeven aan deze ontzaglijk kostbare research boven ander energieonderzoek.

De energievoorziening moet gedecentraliseerd worden voorzover dat energiebesparing en democratische besluitvorming ten goede komt.

45 *Daarom wil de PSP:*

- a Stopzetting van het Kalkar-project, de kerncentrales in Dodewaard en Borssele en de UCN-fabriek in Almelo. Geen nieuwe kerncentrales in Nederland.
- b Verzet tegen de kernenergieplannen van met name West-Duitsland en België.
- c De baten van aardgas- en oliewinning in Nederland aan de gemeenschap ten goede laten komen.
- d Afschaffing van het energie-tariefvenstelsel waarbij grootverbruik voordeliger is dan kleinverbruik en instelling van een progressief tarief voor energieverbruik voor consumptieve doeleinden. Levering en prijs van energie voor produktiedoeleinden moeten bepaald worden aan de hand van de noodzakelijkheid en de wenselijkheid van de betreffende produktie.
- e Steun aan initiatieven om 'stroombronnen' te ontwikkelen. Het oprichten van gemeenschapsinstellingen die zich hiermee bezig houden. De gelden voor het onderzoek naar stroombronnen dienen drastisch te worden vermeerderd tot een niveau dat beantwoordt aan het belang van de energievoorziening voor de samenleving.

Milieu

- 46 De mens is een onderdeel van de natuur. In engere zin verstaat men onder 'natuur' alleen datgene wat niet

rechtstreeks het produkt van menselijke arbeid is.

Alle levensvormen zijn direct of indirect van elkaar en de hen omringende natuur afhankelijk. Het leven zoals wij dat kennen, bestaat dankzij een goed samenspel tussen deze afhankelijkheidsketens. Deze vormen de zogenaamde eco-systemen. Het leven is afhankelijk van het bestaan van kringlopen in deze systemen. Door de wisselwerking van deze systemen ontstaat een natuurlijk evenwicht dat de omstandigheden schept waaronder leven kan bestaan. Van dit ingewikkelde proces begrijpen wij maar een klein gedeelte. Bij verstoring van die systemen kan het oorspronkelijke evenwicht zich herstellen, maar als de verstoring een bepaalde drempel overschrijdt ontstaat een nieuw evenwicht dat geheel anders van aard kan zijn.

Sterke verstoringen kunnen ook onomkeerbare gevolgen hebben waarbij bepaalde levensvormen verdwijnen en andere onevenredig ruime levenskansen krijgen. Bij toenemende verstoring van het evenwicht kunnen voorwaarden voor het bestaan van leven gaan ontbreken. Plaatselijk, maar ook op wereldschaal.

Voor de menselijke produktie, die het aanzien bepaalt van de maatschappij, vormt de natuur de onmisbare grondslag. Het kan voor iemand die omgeven is door industriële produkten misschien lijken dat de mens zich een zekere onafhankelijkheid van de natuur heeft verworven, maar dat is dan schijn: tegenover een betrekkelijke beheersing van de natuur staat een veel diepere afhankelijkheid.

Door zijn produktie oefent de mens invloed uit op zijn milieu, dat wil zeggen, op de natuur die hem omringt en waarvan hij afhankelijk is. Deze invloed betekent een zekere verstoring van het milieu, die echter op beperkte schaal zonder blijvende schade door datzelfde milieu kan worden opgevangen. Maar de huidige wijze van produceren, die ongebreideld en chaotisch is, leidt tot een steeds zwaardere belasting van het milieu en een verspilling van grondstoffen.

Nederland is met zijn hoge bevolkingsdichtheid en zijn ligging aan de delta van een aantal rivieren in West-Europa een uitverkoren land voor kapitalistische beleggers en staat daardoor bij uitstek bloot aan de gevaren van lucht-, bodem-, water- en landschapsbederf. Het natuurlijke, onbebouwde gedeelte van Nederland wordt voortdurend kleiner, omdat er steeds weer nieuwe terreinen nodig zijn voor wonen, werken, recreëren en het verkeer daartussen.

De lozing van industriële afvalstoffen en het gebruik van bestrijdingsmiddelen tegen insecten, onkruid en schimmels grijpen in de voedselketens in en kunnen niet te voorziene en rampzalige gevolgen hebben. Door de ontleding van zulke stoffen of door combinatiewerking kunnen onbekende en onverwachte nevenwerkingen ontstaan. Andere stoffen zijn praktisch onafbreekbaar en hopen zich op tot ontoelaatbare concentraties.

Verder betekent het verlies van iedere plant- of diersoort die uitsterft bovendien een onherstelbaar verlies aan erfelijk materiaal. Onder de inmiddels uitgestorven of niet meer te redden soorten zijn er ongetwijfeld enkele die van grote waarde hadden kunnen zijn bij de ontwikkeling van nieuwe teelsoorten of op andere, nog onvermoe-de wijze.

Niet de voortschrijdende techniek, maar het kapitalisme zelf, is de oorzaak van een voortdurende ondermijning en dreigende vernietiging van deze bron van rijkdom, de natuur. Want vanuit kapitalistisch standpunt telt alleen de winst die de afzonderlijke ondernemingen maken, en niet het verlies dat wij daardoor gezamenlijk lijden. Winst wordt gemeten in geld, en milieuwaarden zijn objectief niet in geld uit te drukken. Nog wel in geld te meten zijn het verlies aan arbeidskracht door aantasting van de gezondheid ten gevolge van milieuraamp en de kosten voor het treffen van maatregelen om bepaalde vormen van aantasting van het milieu tegen te gaan of ongedaan te maken. Dat zijn nu juist kosten waarvoor de gemeenschap kan opdraaien.

Milieuvrijwilligers worden soms tegenovergesteld dat het allemaal nog wel meevalt, alsof we pas in beweging zouden mogen komen nadat er grote aantallen slachtoffers zijn gevallen, en dat terwijl een ver gaande milieuaantasting zich niet meteen als milieuraamp hoeft te uiten. Een andere vaak gehoorde tegenwerping is dat milieueisen de werkgelegenheid bedreigen. Deze gecreëerde tegenstelling tussen werkgelegenheid en een schoon milieu is om verschillende redenen vals. In de eerste plaats gaat het er niet om de produktie af te schaffen, maar om tot andere produktiemethoden te komen. Er is op voorhand geen reden om aan te nemen dat de ontwikkeling en toepassing van methoden die het milieu minder in gevaar brengen aanzienlijke arbeidsbesparing zullen geven. Maar al was dat zo, dan betekent dat de mogelijkheid de arbeidstijd aanzienlijk te verkorten en meer werk te

geven in al die gebieden van het bestaan die zoveel minder het milieu belasten: vorming, onderwijs, verzorging, kunst en ontspanning. Toch is denkbaar dat bepaalde fabrieksuitbreidingen onverenigbaar blijken met een verstandig milieubeheer.

In een aantal provincies wordt milieubelasting geheven. Deze versluipt de aard van het probleem. De milieubelasting wordt aangewend om zuiveringsinstallaties te bouwen. Deze installaties zuiveren wel het vuil uit dat biologisch afbreekbaar is, maar dat tegenwoordig wordt geloosd in zo grote hoeveelheden dat de natuurlijke ecosystemen daarbij het loodje leggen. Maar de biologisch niet afbreekbare gifstoffen, juist de gevaarlijkste, kunnen deze installaties niet aan. De gewone huishoudens moeten milieubelasting betalen alsof hun bijdrage tot de aantasting van het milieu vergelijkbaar zou zijn met de aantasting die het gevolg is van de huidige produktiewijze en alsof zij daarop afzonderlijk invloed kunnen uitoefenen. Voor de ondernemers werkt de milieubelasting als een afkoopsom: voor een som geld kopen zij het recht om milieu te vervuilen. Bovendien verwerkt de ondernemer zijn 'milieukosten' in zijn prijzen, zodat we 2 maal betalen voor de bescherming van het milieu.

De PSP vindt dat de rooibouw op onze gezamenlijke rijkdommen een halt moet worden toegeroepen. Daarvoor is nodig dat niet langer de winst bepaalt hoe en hoeveel geproduceerd wordt, maar de behoefte.

Hoe dit op te lossen is alleen in een socialistische, planmatige, maatschappij-opbouw mogelijk. Om twee problemen te noemen: Dat deel van het produktievermogen dat gericht is op uitbreiding is veel minder nodig. Dat vraagt omschakeling evenals het inkrimpen van alle produktie die op non-sensartikelen is gericht, en de omschakeling i.v.m. milieuproblemen. In een kapitalistisch stelsel zullen die omschakelingen alleen komen als bij voorbeeld de schaarste van grondstoffen daartoe dwingt; zo'n aanpassing zal met grote sociale problemen gepaard gaan, nimmer geleidelijk en altijd met schokken verlopen. Pas wanneer de produktiemiddelen in handen van de gemeenschap zijn, wordt het mogelijk langs democratische weg de produktie te richten op zinvolle en vooral duurzame gebruiksgoederen. Bovendien is de grond in gemeenschapshanden voorwaarde voor een goed natuurbeheer. Maar we mogen dat niet berustend afwachten: juist daarom is het nu noodzakelijk produk-

tiemethoden te eisen die niet het milieu verontreinigen en grondstoffen verspillen. In de acties voor het milieu kan de huidige wijze van produceren aan de kaak worden gesteld en kan de kapitalistische oorsprong daarvan worden blootgelegd. Door goed gevoerde milieu-acties kunnen bovendien natuurgebieden gered worden die anders onherroepelijk ten prooi waren gevallen aan de eisen van het kapitaal, en veiligheids- en milieuhygiënische maatregelen afgedwongen worden, die de arbeiders en de omwonenden beschermen tegen gevaar, schade en hinder.

Een belangrijke bijdrage tot de oplossing van het milieuvraagstuk en het zuinig gebruik van grondstoffen kan geleverd worden door produkten een duurzamer leven te geven en/of door ze repareerbaar te maken. In beide gevallen van grote invloed op het bestaande produktievermogen.

Dit is in strijd met het kapitalistisch streven een voortdurende afzet te verzekeren. Eisen in deze richting zullen dan ook alleen door harde acties worden verwezenlijkt. Het is daarom hoog tijd dat de consumenten zich organiseren om produkten met onnodig korte levensduur te boycotten en via inkoopcoöperaties nog alleen die produkten te kopen die op een aanvaardbare manier worden geproduceerd.

47 Daarom wil de PSP:

Een zorgvuldig behoud van bestaande natuurgebieden. Het ruimtelijke-orderingsbeleid moet zeer zuinig omspringen met de ruimte voor wonen, werken en verkeer en voldoende ruimte voor de natuur overhouden.

- Behoud van het overgebleven deel van het IJsselmeer. Geen inpoldering van de Markerwaard.

- Bescherming van de Waddenzee als een van de belangrijkste natuurgebieden in Europa. De bestaande vervuiling moet worden teruggedrongen. In de Waddenzee en de Eems-Dollard mag alleen via zuiveringsinstallaties geloosd worden. Gas- en olieboringen in de Waddenzee moeten worden verboden.

- Geen verdere ontbossing van het toch al bosarme Nederland. Het bosgebied dient uitgebreid te worden van ongeveer 280.000 ha tot ruim 750.000 ha.

Hergebruik van alle afvalhout voor de vezelplaatindustrie en kringloopverwerking van alle oud papier kunnen de ontbossing voor de hout- en papierindustrie opvangen.

- Geen ontginning van de zeebo-

dem, zolang de gevolgen voor het zee-milieu niet zijn onderzocht en de noodzaak niet is aangetoond. Het aanleggen van 'industrie-eilanden' moet worden afgewezen.

- Beroepsprocedures tegen voorgenomen plannen die voor iedereen open staan – in het bijzonder voor natuurorganisaties en actiecomités – en die tot en met de kroon gaan. Alle informatie moet vrij toegankelijk zijn.

- Bevoegdheid tot het verlenen van vergunningen voor het lozen van afvalstoffen alleen bij het rijk en de provincies. Geen delegatie van bevoegdheden op dit gebied aan de oncontroleerbare en weinig democratische waterschappen, die in hun besturen een sterke vertegenwoordiging van de 'grote vervuilers' hebben.

- Geen milieubelasting voor particuliere huishoudens. De zuivering van huishoudelijk afvalwater moet bekostigd worden uit de algemene middelen en uit de instelling van een heffing op sterk vervuulende produkten.

- Aan vergunningen voor het lozen van vloeibare afvalstoffen moeten zodanige bepalingen worden verbonden, dat een afvalwater wordt geleverd dat de werking van een biologische zuiveringsinstallatie, noch de ecosystemen in het oppervlaktewater er door in gevaar gebracht zouden kunnen worden.

- Meer zuiveringsinstallaties die ook fosfaten verwijderen en slib verwerken.

- Regionale installaties, door de overheid te stichten, waar vloeibare biologisch niet-afbreekbare stoffen tegen kostprijs onschadelijk worden gemaakt.

- Een verbod op de lozing van warmte op grote schaal in oppervlaktewater (thermische vervuiling), waarvan het gevaar de laatste jaren door het voortdurend uitbreken van botulisme duidelijk is gebleken. Koelwatercircuits moeten gesloten zijn en niet aan het oppervlaktewater warmte afstaan. In stedelijke gebieden kan de vrijkomende warmte voor stadsverwarming worden gebruikt.

- Voorrang voor methoden van elektriciteitsopwekking die weinig warmte afstaan. Kerncentrales zijn alleen al uit oogpunt van thermische vervuiling onaanvaardbaar.

- Een verbod op alle dieptelozingen.

- Een verbod op het gebruik van kwaliteitsgrondwater voor koel- en spoeldoeleinden, en terugdringing van bronbemalingen.

Aanleg van een gesloten industriewater met verplicht gebruik door de industrieën voor alle toepassingen die geen kwaliteitswater vereisen.

- Het in Nederland aanwezige radio-actief afval uitsluitend in bovengrondse opslag, die volledig beveiligd en voortdurend gecontroleerd wordt. Zelfs buiten de door de PSP afgewezen energieopwekking door kernsplijting, zal er radio-actief afval zijn.
- Toepassing van bestrijdingsmiddelen in het milieu uitsluitend door nieuw op te richten provinciale bestrijdingsdiensten. Uitgangspunt moet zijn de aangetoonde onschadelijkheid voor het milieu en de noodzaak van het gebruik. De werking op de mens en de gevolgen voor het milieu moeten uitgebreid en stelselmatig worden onderzocht.
- Wijziging van het waterleidingbesluit in die zin dat kankerverwekkende stoffen niet in aantoonbare hoeveelheden mogen voorkomen. Geen toevoeging van stoffen anders dan met het doel veilig drinkwater te leveren.
- Gesorteerde verwerking van huishoudelijk afval, die voor het ophalen al voorgesorteerd is in groenteafval, oud papier, metalen, glas en overig afval. Verbod op plastic wegwerpvpakking en het stimuleren van hergebruik van glasverpakkingen.
- Het instellen van een produkthef-fing op die produkten, die sterk vervu-lend zijn, zoals bepaalde wasmidde-len, olie, chemische vloeistoffen, plas-tics, alsmede industriële produkten en halffabrikaten.
- Gemeentelijke reparatiediensten die afgedankte meubelen en huishou-delijke apparaten zo mogelijk herstel-len en tegen kostprijs verkopen. Het-zelfde geldt voor nog bruikbare onder-delen.
- Voorlichting door de overheid om te komen tot noodzakelijke bewust-wording, zodat de grote meerderheid van de bevolking een milieu- en grondstoffenbeleid zal kunnen dragen. De overheid heeft in dit kader tot taak:
 - het geven van objectieve voorlich-ting via de media en door middel van brochures;
 - te bevorderen dat milieu- en schaarsteproblemen een plaats krijgen in het reguliere onderwijs, en erop toe zien dat de voorlichting niet eenzijdig en dogmatisch is;
 - het bevorderen van zo objectief mogelijke vergelijkende warenonder-zoeken, waarbij tevens aandacht moet worden geschonken aan de milieube-lastening en het energie- en grondstof-fengebruik van nieuwe produkten;
 - het tegengaan van misleidende re-clame;
 - zelf het goede voorbeeld te geven door alle overheidsactiviteiten mede op hun consequenties voor het milieu te beoordelen.
- Bindende internationale regelingen tegen grensoverschrijdende vervui-ling. Vooral het gebruik van de Rijn als vuilnisvat van Europa moet op de krachtigst mogelijke wijze worden be-streden. Wanneer niet op korte termijn bevredigende regelingen van kracht worden, moet Nederland uit de Euro-pese Gemeenschappen treden.
- Geen onderscheid tussen het toe-gestane zwavelgehalte van stook-oliën en gasolie. Aan alle stookoliën moet de eis gesteld worden van een te bereiken maximum zwavelgehalte van 0,3 pct. in 1980. Van nu tot 1980 dient in een urgentie-overgangsrege-ling de normering gefaseerd te wor-den aangepast.
- Vaststelling van immissie- en emis-sienormen voor alle stoffen binnen een termijn van twee jaar, waarbij dient te worden uitgegaan van het zgn. nul-effect niveau als landelijk maximum, en de mogelijkheid om als regio of provincie het maximum toelaatbare niveau hier ver onder te leggen. Bij het regionaal of provinciaal vaststellen van emissienormen moet naast de ge-zondheidsnorm als uitgangspunt gel-den 'best technical means'.
- Openbaarheid van meetgegevens door de overheid in begrijpelijke vorm. Een potentiële vervuiler moet verplicht worden zijn emissies bekend te ma-ken.
- Een wettelijk verbod op het gebruik van chloorfluorwaterstofverbindingen die het drijfgas voor de spuitbussen en onder andere het blaasmiddel bij de produktie van kunststofschuimen vor-men.
- Verscheping van de eisen voor motorrijtuigen met benzinemotoren ten aanzien van de uitwerp van veront-reinigende stoffen. Een streven naar het zo snel mogelijk loodvrij maken van benzine met terugdringing van het benzeengehalte, uitlopend op een al-geheel verbod op gebruik, verkoop, in-voer en produktie van loodbevattende benzine, en een maximum benzeenge-halte van 4 volumeprocenten.
- Maatregelen ter bestrijding van de vervuiling tijdens het produktieproces, mede in het belang van degenen die aan de produktie werken. Ten onre-chte wordt nog steeds geen verband ge-legd tussen luchtverontreiniging en geluidshinder door bedrijven naar bui-ten, en de werkomstandigheden bin-nen de bedrijven. Milieubeheer dient op de totale milieukwaliteit, de leef-baarheid, en het gevaar op de indu-strieterreinen zelf in te gaan. Daartoe moet ook de Arbeidsinspectie gede-centraliseerd worden, en geïntegreerd worden met de uitvoerende Hinder-wet-instanties.
- Een volledig verbod op carcinoge-ne, mutagene en teratogene stoffen, en ook op stoffen die hiervan verdacht worden en waarvan het tegendeel niet wetenschappelijk is aangetoond.
- Geen zware chemische en petro-chemische industrie in de dichtbevolk-te regio's. Bedrijven en/of bepaalde handelingen die calamiteiten van gro-te omvang kunnen veroorzaken, moe-ten in Nederland worden geweerd; bij voorbeeld: fabrieken voor het vervaar-digen van explosieven, kernenergie-centrales, transport en overslag van vloeibaar gemaakte gassen in of van-uit vaartuigen van meer dan 5000 ton. Wanneer opslag nabij woongebieden niet direct opgeheven kan worden, moet ter beperking van risico's exposi-tie aan de hand van zgn. EPEL-waar-den (Eenmalige Populatie Expositie Li-miet) en een maximum aantal kubieke meter opslag per vierkante kilometer terreinoppervlak bepaald worden. De opslag van sterk giftige gassen of vluchtige vloeistoffen mag uitsluitend in kleine hoeveelheden plaatsvinden, in gekoelde toestand, met toepassing van een tweede omhulling.
- De samenvoeging en integratie van de nu sectorgewijze wetgeving (water, bodem, lucht, geluid) tot één milieu-totaalwet. In plaats van de uitgifte van vergunningen op onderdelen moeten totaalvergunningen worden verstrekt op basis van een totaaleisenpakket.
- Een streeksgewijze organisatie van de milieubewaking, en wel zodanig dat èn een goed toegerust apparaat ter beschikking staat, èn een goed contact tussen de milieubewakers en vergun-ningsplichtigen gewaarborgd kan wor-den.
- Concentratie van het milieukundig onderzoek (ecologie), naast het ver-gunningenbeleid, binnen de milieube-wakingsdiensten.
- Versterking van de positie van de minister voor het milieubeheer ten op-zichte van de andere minister (verge-lijikbaar met die van de minister van fi-nanciën). In de colleges van Gedeput-eerde Staten, en die van Burgemees-ter en Wethouders in gemeenten met meer dan 15.000 inwoners, dient een gedeputeerde of wethouder uitslui-tend voor milieuhygiëne aangesteld te worden.
- Herroepbaarheid voor alle vergun-ningen met betrekking tot het milieu. Bij de indiening van de aanvraag dient een zgn. milieueffectenrapport bijge-voegd te zijn.
- Recht op gratis deskundige bij-stand van juristen, milieudeskundigen enz. voor de arbeiders in een bedrijf en voor de bevolking.

- Strengere controle door de milieudiensten en de Arbeidsinspectie op de naleving van de normen, en volledige openbaarheid van de inspectierapporten.
- Snelle uitbreiding in de personeelssector bij de provinciale en gemeentelijke milieudiensten, ten einde controle op de naleving van de gestelde eisen mogelijk te maken, vergunningenprocedures te versnellen en beroepsmogelijkheden beter te kunnen benutten; dit alles ten bate van een optimaal milieubeheer.

Ruimtelijke Ordening

48 Kenmerkend voor de huidige chaotische ordening van de ruimte is dat voornamelijk economische belangen bepalen hoe de schaarse ruimte in ons land wordt benut. De technische kennis van planologen en de keuze van politici passen zich aan bij de behoeften van het kapitaal. Degenen die de marges om binnen het marktmechanisme toch nog enige leefbaarheid te bewerkstelligen willen gebruiken, lopen vaak dood op het technocratisch doordraven van bestuurders en ontwerpers.

De grote industriële concerns vestigen hun bedrijven daar waar door een gunstige verkeersligging de hoogste opbrengsten en de laagste kosten worden verwacht. Dit heeft sinds de industriële revolutie geleid tot een sterke opeenhoping van werken en wonen in enkele gebieden. Deze zuigen arbeidskrachten aan uit andere landsdelen, waar de weigering van de ondernemers om te investeren in moderne bedrijven met groeikansen leidt tot een permanente werkloosheid. Zelfs uit andere, ver weg gelegen staten worden arbeiders aangezogen. Onder kapitalistische verhoudingen wordt het werk niet naar de mensen gebracht, maar de mensen naar het werk.

In de volle gebieden ontstaan woningnood, verkeerschaos, landschapbederf en milieuvergiftiging. In de lege gebieden blijven de sociaal-culturele voorzieningen en het openbaar vervoer sterk achter. De bouwondernemers bouwen in streken met veel werkgelegenheid woningen op die gronden, die hun toevallig het goedkoopste in handen vallen, in plaats van op erfpachtgronden of plaatsen die in bestemmingsplannen zijn aangewezen. Het scheppen van verkeers- en recreatievoorzieningen door rijk, provincies en gemeenten is erop gericht de door het kapitaal opgelegde indeling van de ruimte zo draaglijk mogelijk te maken.

Deze gang van zaken heeft in deze eeuw ingrijpende gevolgen gehad voor de spreiding van wonen en werken in ons land. De grote industrie, en daardoor ook de bevolking, heeft zich vooral geconcentreerd aan diep vaarwater in de Randstad Holland (Rijmond en Noordzeekanaalgebied) en langs de verbindingssassen van de kust met het industriële achterland (zuidelijke Veluwezoom, Brabantse stedenrij). De helft van Nederland ten noordoosten van de lijn Alkmaar-Arnhem heeft zich daarentegen in economisch opzicht niet kunnen ontwikkelen. Door deze regionale onderontwikkeling huisvest dit landsdeel, na een massale uittocht naar het westen, nog slechts een kwart van alle Nederlanders. Mensen die zich er vestigen, zoals bezitters van een tweede woning of rijke bejaarden, kunnen dat alleen doen omdat zij niet afhankelijk zijn van de beschikbaarheid van arbeidsplaatsen.

In het volle deel van ons land heeft de concentratie van kantoren het wonen voor een belangrijk deel uit de oude binnensteden verdrongen: cityvorming. Onder druk van het kapitaal neigen stadsbesturen ertoe grotere gezinnen met hogere inkomens aan te trekken door de woningvoorraad op deze groep af te stemmen. Daardoor komen de laagstbetaalden, alleenstaanden en minderheidsgroepen in de knel. Voor auto's en parkeren wordt ruimte geschapen ten koste van goedkope woonbebouwing. De huishoudens worden naar omvang kleiner maar in aantal groter, en de moderne woonwensen leiden tot de vraag naar meer vloeroppervlakte per persoon en meer groen er omheen. Dit alles heeft tot gevolg dat een naar verhouding gering aantal mensen per oppervlakte-eenheid in nieuwe en vernieuwde woonwijken gehuisvest wordt. Ook door omzetting van woongebied in werkgebied neemt het aantal inwoners van de grote steden af. Doordat de werkgelegenheid in die steden onverminderd wordt bevorderd, moet een steeds groter deel van de arbeidsplaatsen worden vervuld door mensen die buiten de stad wonen en verplicht zijn dagelijks te pendelen naar hun bedrijf. De steden en hun randgemeenten groeien sterk in oppervlakte, ondanks een massale uittocht van jonge gezinnen en hoger betaalden. Ruimte voor de bouw wordt gevonden door de voor milieu en recreatie onmisbare groene ruimte rondom de steden op te vullen en door op enige tientallen kilometers buiten de industriezones slaapsteden zonder voldoende eigen werkgelegenheid neer te zetten. De hoogst-

betaalden trekken weg naar forensendorpen in een aantrekkelijke natuurlijke omgeving, ver van de industrie. Zo vindt een ruimtelijke scheiding plaats van de bevolking naar leeftijd, beroep en inkomen. Deze scheiding, die in de Randstad Holland tot in het absurde is doorgevoerd, maakt uitgebreide verkeersvoorzieningen nodig. De kosten daarvan worden door de ondernemers afgewenteld op de arbeiders, die hogere reiskosten te betalen krijgen en hun lange reistijden niet vergoed krijgen, en op de overheid die voortdurend moet investeren in de uitbreiding van de infrastructuur voor het verkeer.

Zolang de particuliere grondeigenendom en de vrijheid van ondernemen voortbestaan, kan de bestaande wetgeving met betrekking tot de ruimtelijke ordening tot weinig anders leiden dan tot het optekenen en bevestigen van voldongen feiten, en het zoveel mogelijk opvangen van de nadelen van een onverantwoord ruimtebeheer. De doeleinden van de stimuleringspremie voor het bedrijfsleven en de plannen uit de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966), die erop gericht waren het ruimtelijk evenwicht tussen Noord-Oost en Zuid-West Nederland enigszins te herstellen, zijn volstrekt niet bereikt. Sindsdien is het regeringsbeleid meer en meer gericht op toevoegen aan de kapitalistische concentratie.

Naast economische onmacht zijn er ook militaire belangen (ruimte voor militaire opslag- en oefenterreinen in ontvolkte gebieden) die de rijksoverheid beletten krachtig in te grijpen tegen de scheefgroei. Ook gemeentebesturen in het volle deel van ons land hebben, door een kortzichtig streven zoveel mogelijk bedrijvigheid binnen hun grenzen te halen, in nauwe samenwerking met de ondernemers de chaos bevorderd.

Waar de overheid de vrijheid mist om onafhankelijk een beleid uit te stippen, krijgen inspraakprocedures voor de bevolking helemaal geen kans om zinvol te functioneren. Zij zijn er dan ook meer op gericht om voldongen feiten aan de bevolking te verklaren dan op de mogelijkheid een ander beleid te voeren. Het protest hiertegen dient niet alleen gericht te worden tegen gemeentebesturen, de planologen of 'de grootschaligheid': allereerst moet de strijd worden aangeboden tegen de economische machten op de achtergrond.

De PSP vindt dat een krachtig beleid nodig is waarin economische belangen ondergeschikt zijn aan het bewerkstelligen van een evenwichtige

verdeling van de schaarse ruimte, en het werk naar de mensen wordt gebracht. Dit vereist dat elk gebied een met voldoende voorzieningen toegeruste stedelijke verzorgingskern als centrum heeft en dat er voldoende recreatiegebied rondom de steden beschikbaar is. Doordat iedere streek, en zo mogelijk iedere woonkern, in zijn eigen werkgelegenheid kan voorzien, worden forensisme en de aanleg van omvangrijke verkeersvoorzieningen overbodig.

Binnen de steden moet, in overeenstemming met de wensen van de bewoners, een grotere bebouwingsdichtheid worden nagestreefd dan thans bij nieuwbouw gebruikelijk is, door te bezuinigen op het verkeersareaal. Aan de uitbreiding van stedelijke gebieden moet een grens worden gesteld, opdat een groene gordel rondom de steden in stand kan blijven. Karakteristieke natuur- en cultuurlandschappen moeten worden beschermd. Daar waar de traditionele wijze van opvullen van de ruimte heeft geleid tot een zo chaotische indeling, dat daardoor het welzijn van de bewoners wordt aangetast, bijvoorbeeld door overlast van grote en hinderlijke industrieën en de daarbij behorende verkeersvoorzieningen, moeten radicale ingrepen alsnog een gelijkmatige spreiding tot stand brengen.

Waar en hoe eventuele uitbreiding van woon- en werkgebieden plaatsvindt, en hoe de stadsvernieuwing wordt georganiseerd, moet niet worden bepaald door het winststreven van weinigen, maar door het welzijn van de bevolking. Dit vereist democratisering van de besluitvorming. In een zo vroeg mogelijk stadium moeten plannen openbaar worden en behoort de bevolking te worden uitgenodigd tot het ontwikkelen en afwegen van alternatieven. Het vormen van groepen die de strijd voor zulke alternatieven voeren, is belangrijker dan het verfijnen van wettelijke inspraakprocedures.

49 *Daarom wil de PSP:*

a De grond door vereenvoudigde ont-eigeningsprocedures in handen van rijk, provincies en gemeenten, waarbij het niet is toegestaan deze door te verkopen aan particulieren. Alle uitgifte van de grond door de overheid in huur of in tijdelijke erfpacht.

b Een vergunningenstelsel waaraan vestiging of uitbreiding van bedrijven in industriële concentratiegebieden onderworpen wordt.

c Een nationaal zeehavenbeleid dat

gericht is op een evenwichtige spreiding van de goederenstromen over alle havens, rekening houdend met werkgelegenheid en milieu-eisen.

d Een planwinstheffing, die door kapitaalcrachtige bedrijven betaald wordt waar zij profiteren van ruimtelijke-ordeningsmaatregelen door de overheid. Uit deze heffing worden de nadelen voor zwakke bedrijven van dit orderingsbeleid en stadsvernieuwing gecompenseerd.

e Dichte bebouwing van steden zonder ruimtevreterende voorzieningen voor de auto, door nadruk te leggen op het openbaar vervoer. Dit mag niet leiden tot de bouw van torenflats of het achterwege laten van speelruimte en groenvoorzieningen.

f Nieuwe stadswijken die zo zijn opgezet dat vervreemding door een te grote schaal, eentonigheid en het ontbreken van ontmoetingsplaatsen wordt voorkomen. Bij stadsvernieuwing kan dit worden bereikt door gefaseerd te vernieuwen binnen de bestaande structurelementen en groot-scheepse kaalslag te voorkomen.

g Bestrijding van cityvorming, slaapsteden en forensisme door een evenwichtige spreiding van de werkgelegenheid, om zo te komen tot een evenwichtiger bevolkingsopbouw van alle steden naar leeftijd, opleiding en inkomen.

h Een bouwverbod voor de groene gordels rondom de grote steden en alle natuurgebieden ten einde voldoende recreatieruimte ter beschikking te houden en ruimteverslindende sub-urbanisatie tegen te gaan. Invoering van een verbod op weidewinkels en sluiting van zulke bedrijven waar ze reeds bestaan.

i Betaalbare woningbouw in dorpen voor ingezetenen; een verbod op dure bouw die overwegend wordt bewoond door forensen.

j Voldoende werkgelegenheid, sociaal-culturele voorzieningen en openbaar vervoer, beschikbaar tegelijk met het gereedkomen van nieuwe woon-gebieden.

k Investerings door de overheid en opvoering van de collectieve voorzieningen in gebieden met een regionale onderontwikkeling. Zo wordt in die gebieden werkgelegenheid geschapen en worden zij weer aantrekkelijk als woongebied.

l Beschikbaarstelling voor nuttiger bestemmingen, zoals recreatie, van alle terreinen die thans worden gebruikt voor militaire doeleinden of het storten van afval.

m Behoud van het karakter van de nog overgebleven grotere aaneenge-

sloten open gebieden (het middengebied van de Randstad, het rivierengebied). Geen verdere uitbreiding van de stedelijke zone in de Veluwe.

Waar wel verstedelijking plaatsvindt, dient waar mogelijk een inpassing van het wonen in het oorspronkelijke milieu plaats te vinden in plaats van dit milieu volledig uit te wissen.

n Wijzigingen in de Wet op de Ruimtelijke Ordening die uitvoering van de door de bevolking ontwikkelde alternatieven beter afdwingbaar maken en overrompeling door speedprocedures of reeds gemaakte kosten voorkomen.

o Herziening van de mijnbouwwetgeving zodat niet langer de verplichting bestaat ontginningsconcessies te verlenen die belangrijker bestemmingen doorkruisen.

p Bevordering van het vormen van volkscomités voor controle op de ruimtelijke ordening, samengesteld uit vakbeweging, milieu-actiegroepen, huurdersverenigingen en dergelijke, als tegenwicht voor de druk van het kapitaal op het ruimtelijke beleid.

Volkshuisvesting

50 De volkshuisvesting is bij uitstek een gebied, waarin zich de chaos en ontoereikendheid van het kapitalisme weerspiegelen. Dit komt doordat de bouw en exploitatie van woningen in toenemende mate een voorwerp zijn van het particuliere winststreven.

De verslechteringen van de laatste jaren kan niet los worden gezien van de toenemende inflatie en stijging van de rentevoet waardoor ook de stichtingskosten van nieuwe woningen sterk stijgen. De verslechteringen zijn mede het gevolg van het regeringsstreven om de bouw en exploitatie van woningen te koppelen aan een marktprijzenpolitiek.

Grote delen van de bevolking zijn afhankelijk van de gesubsidieerde woningwetbouw; het is echter deze sector die steeds meer onbetaalbaar wordt voor de lage inkomensgroepen.

De PSP vindt dat het bewonen van een goed huis in een leefbare omgeving voor iedereen een recht behoort te zijn. Huisvesting moet een onderdeel worden van een uitgebreid voorzieningenpakket, waardoor gratis wonen mogelijk wordt. Zolang dit nog niet is gerealiseerd moet iedereen goede huisvesting tegen een betaalbare huur kunnen krijgen. Daarvoor is van belang om de stichtingskosten van woningen te verlagen.

a Het oprichten van bouwbedrijven in gemeenschapshanden waardoor de mogelijkheid wordt geschapen tegen kostprijs te produceren.

Bovendien zal de thans als gevolg van de ineens stortende 'woningbouwmarkt' optredende kapitaalsvernietiging worden afgeremd en wordt de mogelijkheid geboden om het onderzoek naar verbeterde bouwmethoden af te stemmen op de behoeften die er op dit gebied bestaan. Wanneer op korte termijn de oprichting van bouwbedrijven in gemeenschapshanden niet mogelijk is, moet er in ieder geval gestreefd worden naar zo veel mogelijk zeggenschap van de overheid in het bouwbedrijf.

b Bevordering van de bouw van woningwetwoningen met voorrang op de bouw in de particuliere sector.

c Als overgangsmaatregel naar een socialistische volkshuisvestingspolitiek moet een fonds voor de woningbouwfinanciering worden ingesteld. Dit fonds moet gevoed worden uit de belastingen op de winsten van ondernemingen, banken en institutionele beleggers. Hierdoor kunnen de voor-schotten voor de woningwetbouw renteloos verstrekt worden.

d Afschaffing van het BTW-tarief op de woningwetbouw.

e Het verhinderen van speculatie met bouwgrond en bebouwing. Het verhogen van locatie- en objectsubsidie.

52 Nauw verbonden met het huisvestingsbeleid is de *huurpolitiek*. Het huurbeleid van de diverse regeringen komt steeds meer overeen met de belangen van de kapitaalverschaffers en de grote woningbezitters. Waar het vraag- en aanbodmechanisme dit maar enigszins toeliet is de zogenaamde huurliberalisatie ingevoerd. Waar men dit nog niet mogelijk achtte, heeft men getracht de huren van vóór- en vlak naoorlogse woningen te 'harmooniseren'; eerst via de wet-Huurharmoonisatie, later via het systeem van de zogenaamde kwaliteitshuren.

In al deze gevallen hebben deze maatregelen geleid tot forse huurverhogingen en in de geliberaliseerde gebieden bovendien tot sterk verminderde huurbescherming.

Wanneer de woningproductie wordt losgekoppeld van het kapitalistische machts- en winstprincipe ontstaan er voorwaarden voor een geheel andere huurpolitiek.

De PSP zal zich tegen iedere huurverhogingsronde verzetten zolang het volkshuisvestingsbeleid niet ingrijpend in socialistische zin verandert.

a Het woningbezit in gemeenschaps-handen waardoor een eind kan worden gemaakt aan speculatie, huuropdrijving, en dergelijke.

Een uitzondering kan worden gemaakt voor het woningbezit dat dient voor zelfbewoning, mits gebonden aan voorwaarden waardoor speculatie en beoordeling ten opzichte van huurders voorkomen wordt.

b Afschaffing van de huurliberalisatie.

c Onmiddellijke huurstop.

54 De huidige *huursubsidieregelingen* bieden slechts in een zeer beperkt aantal gevallen uitkomst. Voorts is gebleken dat men in het kader van een bezuinigingspolitiek maar al te gauw in deze regelingen gaat snoeien.

De PSP vindt dat individuele huursubsidie niet het juiste middel, maar slechts een bijsturing van de kapitalistische prijsopdrijving is. Voor de huurders betekent dit jarenlange loonstop (bij hoger loon lagere huursubsidie). Uiteraard betekent dit niet een onverschillige opstelling ten aanzien van maatregelen die een gunstige invloed hebben op de huurprijzen van met name de laagste inkomensgroepen.

55 *Daarom wil de PSP:*

Uitbreiding en optrekking van de individuele huursubsidie, die beschikbaar moet zijn voor iedereen vanaf 18 jaar.

56 Als middel om de belangen van de huurders te behartigen wil de PSP de oprichting van huurdersorganisaties stimuleren en de bestaande huurdersorganisaties versterken door het verlenen van technische en organisatorische hulp en het verstrekken van juridische, economische en politieke achtergrondinformatie.

Voorts is de PSP van mening dat de democratisering van woningbouwcorporaties met alle kracht moet worden bevorderd. Als middel daartoe moeten stichtingsvormen worden omgezet in verenigingen. Ledenvergaderingen moeten verplicht worden gesteld. Woningbouwcorporaties die hier niet aan voldoen, mogen hun woningbestand niet meer uitbreiden.

Het streven naar 'doorstroming' van goedkope naar duurere woningen, voor zover bedoeld om de hogere inkomensgroepen te bewegen duurere woningen te betrekken, draagt bij tot getto-vorming, dat wil zeggen dat de oudste en slechtste woonbuurten ten slotte alleen bewoond zullen worden

door de allerlaagste inkomensgroepen. Op deze wijze wordt bovendien bereikt dat de altijd al bestaande gelaagdheid binnen de arbeidersklasse (hand- en hoofdarbeiders, lagere en midden-groep) nog meer wordt geaccentueerd, hetgeen de onderlinge verdeeldheid slechts kan versterken.

In tegenstelling tot een dergelijk op doorstroming gericht beleid vindt de PSP dat, zolang het wonen nog geen kosteloze zaak is, de woonkosten een zo laag mogelijk, vast, maar progressief berekend percentage van het inkomen moeten uitmaken, waarbij geen onderscheid mag worden gemaakt tussen huurders en eigenaar-bewoners.

Dat betekent, dat de overdreven fiscale voordelen die verbonden zijn aan het nemen van hypotheek (met name voor de hoge inkomensgroepen) ten opzichte van huurders ook opgeheven dienen te worden.

Zolang het woningbestand in kwalitatief opzicht veel verschillen vertoont zal het voorlopig noodzakelijk zijn om de hoogte van de woonheffing aan de woonkwaliteit te koppelen.

Het gevaar dat de hogere inkomensgroepen ook dan nog de mooiste en grootste woningen zullen betrekken kan worden ondervangen door woningdistributie in te voeren voor alle woningen.

57 *Daarom wil de PSP:*

a Volledige woningdistributie aan de hand van democratisch vast te stellen en te controleren regels.

De leeftijdsgrens om als woningzoekende ingeschreven te kunnen worden, dient in alle gevallen verlaagd te worden tot 18 jaar.

b Verbod van woning- en kamerbureaus. Voorzover aan woningbemiddeling behoefte bestaat moet de overheid deze taak op zich nemen.

58 Bepalend voor het proces van *stadsvernieuwing* zijn de veranderingen die in de stadscentra en de daar-aan grenzende oude woonwijken plaatsvinden. Veelal vindt er groot-scheepse kaalslag plaats, waar niet zelden economische belangen aan ten grondslag liggen. (Hoog-Catharijne-Utrecht, Metro-Amsterdam, Zuidplein-Rotterdam). Soms vindt er ook rehabilitatie plaats maar ook dan moet worden geconstateerd dat de oorspronkelijke bewoners, soms letterlijk, worden verdreven en niet terugkeren.

De PSP vindt dat herstel of handhaving van de woonfunctie van oude wijken voor de oorspronkelijke bewoners

voorop dient te staan. Het bedrijfsleven moet, voorzover het overlast oplevert en zich al te sterk uitbreidt, zoveel mogelijk uit de binnensteden en woonwijken geweerd worden.

Verder vindt de PSP dat de renovatie en rehabilitatie van oude woonwijken en/of vervangende nieuwbouw meer gestimuleerd moet worden.

Versnelling van het tempo van deze vorm van stadsvernieuwing, die mede de werkgelegenheid bevordert, moet echter uitdrukkelijk samengaan met volledige zeggenschap van de betrokken bewoners.

De PSP vindt ook dat op het gebied van de stadsvernieuwing uitschakeling van het particuliere bedrijfsleven nodig is; niet alleen waar het de voorbereiding, maar ook waar het de uitvoering van stadsvernieuwingsprojecten betreft, moet de overheid volledige zeggenschap houden.

Hierdoor wordt het ook mogelijk om meer dan thans het geval is de sociale aspecten in overweging te nemen. Onder de huidige omstandigheden liggen aan besluiten over renovatie of kaalslag en de wijze van uitvoering daarvan hoofdzakelijk economische overwegingen ten grondslag. Er dienen in alle gevallen duidelijke procedures te komen, welke door de bewoners worden vastgesteld, die zowel bij de voorbereiding als uitvoering van stadsvernieuwingsprojecten de belangen van de betrokken bewoners garanderen: voorlichting, beslissingsrecht, sociale begeleiding enz. Op deze wijze wordt bereikt dat renovatie en rehabilitatie het resultaat zijn van democratische besluitvormingsprocessen in plaats van het resultaat van een financiële optel- en aftreksom.

Voorzover de huidige stadsvernieuwingssubsidies ontoereikend zijn om een terugkeer van de oorspronkelijke bewoners te garanderen zullen deze regelingen verbeterd moeten worden en moeten nieuwe subsidiemogelijkheden geschapen worden.

59 Daarom wil de PSP:

a Onmiddellijke uitbreiding en optrekking van de krotopruimings- en renovatiepremies.

b Verhoging van de onderhoudssubsidies voor woningbouwcorporaties.

c Uitbreiding van het wettelijke pakket maatregelen die de eigenaars van woningen dwingen om hun woningen te onderhouden.

60 Zolang de overheid toestaat dat woonruimte in een tijd van woningnood leegstaat is het kraken van deze woningen gerechtvaardigd.

61 Daarom wil de PSP:

Intrekking van de anti-kraakwet en wettelijke maatregelen tegen onnodige leegstand.

62 Verder vindt de PSP dat er maatregelen moeten worden getroffen waardoor in overeenstemming met de wensen van de betrokken bewoners onmiddellijke uitvoering kan worden gegeven aan de bouw van kleine woonwagenvelden en woonwijken. Omdat de nog steeds heersende woningnood snelle *bouw van woningen* gebiedt, moet er in nieuwe wijken veelvormig gebouwd worden.

Naast de huizen die gebouwd worden voor echtparen met kinderen, bejaarden en lichamelijk gehandicapten, moet er in de woningbouw veel meer gerekend worden met diverse vormen van samenwonen. Bij de woningdistributie moet rekening worden gehouden met alleenstaanden, vrienden- en vriendinnenparen, zelfstandig wonende jongeren enz.

Woonvormen met centrale voorzieningen zoals kinderopvang, centrale keuken, wasserij, hobby- en ontmoetingsruimten, waardoor de vrouw haar recht op arbeid kan realiseren en menselijke contacten bevorderd worden, moeten bij planning van de wijken de voorkeur krijgen. Er zal op ruimere schaal moeten worden geëxperimenteerd met nieuwe bouw- en woonvormen.

Voorts heeft de overheid de taak menswaardige woonruimte voor buitenlandse werknemers te scheppen, waarbij men er op zal moeten toezien dat er geen concentratie plaatsvindt van minderheden die belemmerend werkt voor hun integratie. Het Ministerie van Sociale Zaken moet controle uitoefenen op bestaande huisvesting en in het bijzonder op de naleving van de door hem gestelde eisen bij logementen.

De werkgevers moeten de huisvesting van de in hun dienst werkende buitenlandse werknemers zelf betalen.

Ten slotte vindt de PSP dat: Actiegroepen van bewoners en woningzoekenden noodzakelijk zijn om bovengenoemde eisen af te dwingen. Uit deze groepen kunnen leden gevonden worden die zitting nemen in woningvorderingscommissies, woningtoezichtcommissies, huuradviescommissies en toezicht houden op de juiste toewijzing van woningen aan woningzoekenden door het gemeentelijk huisvestingsbureau.

Verkeer

63 De behoefte aan en de mogelijkheid tot vervoer is in deze eeuw sterk toegenomen. Nadat eerst de spoor- en tramwegen waren opgekomen en de fiets een massale verbreiding had gekregen, werden deze vervoermiddelen verdrongen door de auto. Het openbaar vervoer, dat vroeger werd opgezet als een winstgevend luxevoorziening, is bezig te vervallen tot een verliesgevend restvoorziening voor huisvrouwen, kinderen, bejaarden en in het algemeen mensen die zich geen auto kunnen of willen veroorloven. Alleen door subsidies uit de belastinggelden kan het openbaar vervoer nog in beperkte mate voortbestaan. De railverbindingen op vrije banen zijn niet gemoderniseerd, maar zo veel mogelijk vervangen door autobusdiensten met lage frequenties, die vastlopen in het autoverkeer.

Een grootscheepse bevordering van het privévervoer door middel van de auto werd lange tijd beschouwd als een belangrijke vooruitgang, waaraan iedere arbeider zijn deel zou moeten hebben. Sinds ongeveer 1960 is echter gebleken dat deze ontwikkeling veel negatieve kanten heeft. De toenemende onveiligheid, het lawaai, de luchtverontreiniging en het opslorpen van ruimte door autowegen en parkeerplaatsen zijn vooral in de dichtstbevolkte delen van Nederland onaanvaardbaar geworden.

Nu ervan wordt uitgegaan dat de meeste mensen toch een auto bezitten, wordt dat gebruikt als rechtvaardiging om ze te laten werken, winkelen en recreëren op plaatsen die ver van hun woning liggen en slechts per openbaar vervoer bereikbaar zijn. Velen zijn genooddaakt een onevenredig groot deel van hun arbeidsinkomen aan vervoer uit te geven en daardoor op belangrijke uitgaven te beknopten. Het autobezit leidt voor de arbeidersklasse tot een verscherpte uitbuiting door het kapitaal. Niet alleen voor de individuele gebruiker, maar ook voor de gemeenschap als geheel stijgen de kosten van het autoverkeer voortdurend.

Aanvankelijk werden de automobilisten, en daarmee de autofabrikanten de olieconcerns en de wegenbouwmaatschappijen, door het overheidsbeleid financieel bevoordeeld. De werkelijke kosten werden niet doorberekend. Sinds de jaren '60 hebben de achtereenvolgende regeringen de door de auto veroorzaakte overlast echter aangegrepen als argument om de kosten voor de automobilisten te

verhogen en te bezuinigen op de aanleg van nieuwe wegen. Daarvan worden mensen met lage inkomens, die door het slechte openbaar vervoer niet zonder auto kunnen, het meest de dupe. Toch zou de benadeling van de auto gerechtvaardigd zijn als deze samen viel met een ingrijpende verbetering van het in de crisis- en oorlogsjaren sterk uitgedunde openbaar vervoer, zodat dit vervoer het gebruik van de auto voor velen overbodig zou maken. Het tegendeel is echter gebeurd.

Nadat de regering de verliesgeven- de particuliere streekvervoersbedrijven stilzwijgend had genationaliseerd door ze te laten opkopen door de NS (een staats-NV), werden ook de nog veel verliesgevender gemeentelijke bedrijven in de grote steden onder rijks- toezicht gesteld, in ruil voor subsidie. Hoewel het openbaar vervoer vrijwel volledig in handen van de overheid is, hebben de parlementaire instellingen op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau geen zeggenschap over het door de Minister van Verkeer en Waterstaat gevoerde beleid. Dit beleid is steeds gericht op het verhogen van de tarieven, het verlagen van de rijfrequenties, het uitdunnen van het vervoersnet en het opheffen van de minst-gebruikte lijnen. Van de benodigde nieuwe railverbindingen wordt slechts een klein deel aangelegd, waardoor dit een sterke concentratie van vervoers- stromen oproept, die negatieve gevolgen kan hebben voor de ruimtelijke ordening, en speculatie rondom stations uitlokt.

Naarmate de kwaliteit van het openbaar vervoer daalt en de prijs stijgt, wordt het voor meer mensen nodig een auto aan te schaffen, of wordt het moeilijker de auto te laten staan. Daardoor wordt het openbaar vervoer weer minder gebruikt, waarop weer een aantal lijnen zal worden opgeheven, enz. In de meeste binnensteden wordt het openbaar vervoer nu al belemmerd doordat de wegen voortdurend door auto's verstopt zijn.

64 De PSP vindt dat openbaar vervoer een fundamenteel sociaal recht voor iedereen moet zijn. Omdat het de veiligste en zuinigste vervoersmogelijkheden biedt, moet het zo veel mogelijk bevorderd worden. Op iedere plaats en op ieder tijdstip van elke dag (en waar nodig ook van de nacht) moet het voortdurend in ieders behoefte kunnen voorzien. Door een laag tarief (liefst een nul-tarief) en een fijnmazig net moet het voor ieder betaalbaar en bereikbaar zijn. Dat maakt het openbaar vervoer ongeschikt als winstob-

ject voor het kapitaal, in tegenstelling tot de auto.

Ook al is het openbaar vervoer vanuit kapitalistisch standpunt in bedrijfs-economisch opzicht sterk verliesgevend, voor de gemeenschap als geheel levert het winst op doordat de uitgaven voor en de overlast van het auto-verkeer beperkt kunnen worden. Daarom is toepassing van het zogenaamde profijtbeginsel, dat leidt tot bezuiniging op deze en andere collectieve voorzieningen, volstrekt misleidend. Het is goedkoper om het openbaar vervoer juist uit te breiden en elke drempel die het gebruik van dit vervoer afremt op te ruimen.

Waar óók bij een evenwichtiger verdeling van wonen, werken en recreatie omvangrijke vervoersstromen zullen blijven bestaan, zijn railverbindingen te verkiezen boven autobussen of vliegtuigen die op de lange termijn duurder zijn en meer gevaren en vervuiling opleveren. Het vervoersnet moet zo overzichtelijk mogelijk zijn, opdat de gebruikers niet het gevoel krijgen dat ze er in verdwalen. Tot die overzichtelijkheid kan worden bijgedragen door overal dezelfde regels en tarieven te hanteren en niet te veel verschillende soorten van vervoer naast elkaar te laten bestaan (bijvoorbeeld geen metro's naast trams en treinen). Van het grootste belang is dat het openbaar vervoer gratis wordt, waardoor ook de laagstbetaalden, de grote gezinnen en diegenen die genooddaakt zijn lange afstanden af te leggen er beter gebruik van kunnen maken. Het recht van ieder om zonder afzonderlijke betaling van het openbaar vervoer gebruik te maken, is een bijdrage tot de inkomensnivellering. Dit recht kan worden ingevoerd doordat de kaartjes worden afgeschaft en de kosten volledig uit de algemene middelen worden betaald. Het beleid moet erop gericht zijn de personenauto overbodig te maken en, naarmate dit lukt, ook daadwerkelijk terug te dringen.

65 Daarom wil de PSP:

a Subsidieregelingen, verkeersregels, wegenplanning en belastingwetgeving die het openbaar vervoer in elk opzicht voorrang verlenen.

b Openbaar stadsvervoer onder controle van de gemeenteraad, met afsluiting van de binnensteden voor het autoverkeer en in de grote steden railvervoer op vrije banen, zonder dat daarbij de historische stadskernen vernietigd worden.

c Voldoende financiële middelen voor de aanleg en exploitatie van snel-

tramnetten in grote steden en agglomeraties.

d Eén nationaal streekvervoerbedrijf in nauwe verbinding met de NS. Het lijnennet en de frequentie moeten worden vastgesteld door de betrokken provinciale staten of gewestraden.

e De NS onder controle van de Tweede Kamer. Het spoorwegnet moet snel en grootscheeps worden uitgebreid, onder meer met een lijn Randstad-Lelystad-Heerenveen-Groningen. Ook de dienstverlening (en dus het personeelsbestand) moet worden uitgebreid, en het onderscheid tussen eerste en tweede klas moet verdwijnen.

f Voorzieningen die het openbaar vervoer in staat stellen snel grote aantallen mensen naar de recreatiegebieden te vervoeren.

g Bevriezing van de tarieven van het openbaar vervoer en vervolgens een voortdurende verlaging totdat de kosten voor kaartjes en controle hoger zijn dan de opbrengst, zodat dan het nul-tarief kan worden ingevoerd. Een zonetarief binnen de steden moet worden afgewezen.

h Het goederenverkeer zoveel mogelijk via spoorweg of waterweg. Daarom moeten alle grote industrieën op het spoorwegnet worden aangesloten en mogen geen goederenstations of -lijnen worden gesloten. Vrachtauto's moeten uit steden worden geweerd; hun goederen kunnen aan de stadsrand worden overgeladen in bestelwagens of boten van een gemeentelijk vervoersbedrijf, die liefst worden aangedreven door milieuvriendelijke motoren.

i Geen verdere aanleg van autosnelwegen, uitgezonderd ringwegen om steden die het verkeer in de stad ontlasten en wegen die de achtergebleven verbindingen met het Noorden en Oosten verbeteren. Geen verhoging van maximum-snelheden voor auto's.

j Beperking van de autoproduktie en vaststelling van scherpe normen voor alle gemotoriseerd vervoer op het gebied van de veiligheid, geluid, uitstoot van uitlaatgassen en afmetingen. Bevordering van de ontwikkeling van milieuvriendelijke vervoermiddelen.

k Geen financiële maatregelen tegen de auto, die de laagstbetaalden het slachtoffer laten worden van een slecht en duur openbaar vervoer, of het hen onmogelijk maken te reizen in dunbevolkte plattelandsgebieden, waar de auto moeilijk helemaal overbodig gemaakt kan worden. Bij op- en afritten van autowegen moeten liftplaatsen worden ingericht. Door de taxi's in handen van overheidsbedrijven te brengen en daarmee de tarie-

ven laag te houden (voor bejaarden en invaliden dezelfde prijs als voor gewoon openbaar vervoer) kan de privé-auto worden teruggedrongen.

l Bevordering van het gebruik van de fiets door aanleg van fietspaden, gratis NS-vervoer voor fietsen en aan elk station de mogelijkheid om fietsen te huren en te stallen.

m Geen uitbreiding van Schiphol en geen tweede nationale luchthaven. Voor de middellange afstanden moet het spoor als alternatief voor de luchtvaart worden ontwikkeld. De intercontinentale luchtvaart moet beperkt worden tot enkele vliegvelden in dunbevolkte delen van Europa.

Onderwijs

66 In iedere maatschappijvorm zorgt de maatschappelijke laag die de politieke en de economische macht in handen heeft ervoor, dat het onderwijs in dienst staat van de behoeften van die maatschappij. Sinds de industrialisatie en de ver doorgevoerde scheiding tussen hoofd- en handarbeid voorziet een steeds uitgebreider stelsel van onderwijsvoorzieningen in de behoeften van het bedrijfsleven aan geschikte arbeidskrachten. In de loop van de twintigste eeuw is de deelname aan het onderwijs steeds sterker toegenomen. Het bedrijfsleven kreeg door zijn sterke groei steeds meer behoefte aan gekwalificeerde arbeidskrachten en aan wetenschappelijke resultaten. De kapitalistische organisatie van het productieproces werd op het onderwijs overgebracht. Scheiding van het arbeidsproces in zuiver wetenschappelijk onderzoek, de technische toepassing daarvan in de productie door geschoolde arbeiders en de aanvullende taken van ongeschoolde arbeiders, veroorzaakten een overeenkomstige scheiding in het onderwijs.

In iedere maatschappijvorm staat het onderwijs in dienst van de behoeften van de maatschappij. Sinds de industrialisatie en de ver doorgevoerde scheiding tussen hoofd- en handarbeid voorziet een steeds uitgebreider stelsel van onderwijs in de behoeften van het bedrijfsleven aan geschikte arbeidskrachten.

In een kapitalistische maatschappij, die berust op de ongelijkheid van de mensen, dient het onderwijs als zeef; ieder wordt gesorteerd en krijgt zijn plaats toegewezen. Vroeger waren kinderen uit de bezittende klasse bij voorbaat voorbestemd voor het verwerven van de hoogste diploma's, ongeacht hun capaciteiten, en werd aan andere

vrijwel elke mogelijkheid onthouden om dezelfde resultaten te bereiken. Tegengoedig zijn, mede door de strijd van de arbeidersbeweging, de opleidingskansen in theorie veel gelijk geworden. Of men op een hoge of op een lage plaats terecht komt, hangt echter nog steeds in sterke mate af van vooropleiding, beroep, huisvesting en inkomen van de ouders.

Onnodige kwaliteitsverschillen en verdeeldheid in het onderwijs dragen bij tot het bestendigen van sociale ongelijkheid. In het basisonderwijs verschilt de kwaliteit per buurt; scholen in arbeidersbuurten leiden niet op voor de hoogste vormen van voortgezet onderwijs. Een groot deel van de leerlingen van het basisonderwijs kan door de te grote klassen het tempo niet bijhouden, en wordt daarom ten onrechte verwezen naar het *buitengewoon onderwijs*, dat maar voor een veel beperkter groep leerlingen echt noodzakelijk is. Na het twaalfde levensjaar vindt een opdeling plaats, uiteenlopend van lager beroepsonderwijs tot gymnasium. Deze voorbarige opdeling belemmert de doorstromingskansen, en wordt meer bepaald door de mogelijkheden van het kind dan door de intelligentie van het kind.

67 Voor zover er thans pogingen worden gedaan om de kloof tussen de verschillende vormen van voortgezet onderwijs te overbruggen, leidt dit door centrale financiële normen vaak tot scholengemeenschappen van een zo grote omvang dat elke overzichtelijkheid verloren gaat.

De uitgaven zijn nog lang niet voldoende om iedere ontvanger van onderwijs de beste mogelijkheden te geven. Na een tijdelijke groei van de onderwijsuitgaven is het overheidsbeleid er echter op gericht deze uitgaven juist in te dammen. Hierdoor

of slecht bruikbare noodgebouwen. Nu door de daling van het geboortecijfer het aantal leerlingen afneemt leidt dat niet tot kleinere klassen, maar tot een toenemende werkloosheid voor onderwijzend personeel.

Na de tweede wereldoorlog waarin sprake was van een sterke uitbreiding van de industrie, wordt het onderwijs sterk veranderende produktiewijze bedrieften, renteloze voorschotten). Aan het eind van de jaren-60 blijkt echter als gevolg van de economische ontwikkelingen (i.p.v. breedte-investeringen, diepte-investeringen) werkloosheid te ontstaan onder de hogeschoolden. Het bedrijfsleven gaat steeds meer gebruik maken van betere

machines (automatisering en mechanisering) waardoor de produktiviteit wordt opgevoerd. Dit heeft tot gevolg dat het aantal arbeidsplaatsen vermindert. Een grondige herstructurering en strenge selectienormen worden ingevoerd omdat het bedrijfsleven door de sterk veranderde produktiewijze behoefte heeft aan een grote groep algemeen gevormde arbeidskrachten, die overal inzetbaar zijn, en maar aan een kleine groep zeer gespecialiseerde arbeiders. In dit licht moeten de invoering van de mammoetwet, de plannen van Posthumus, de huidige plannen van Van Kemenade en de bezuinigingsplannen worden gezien. De invoering van de mammoetwet in 1968 heeft een externe democratisering beoogd. In de praktijk is hiervan echter geen sprake geweest. In feite ziet men een verscherpte selectie en strenge normen, die aansluiten bij de eisen van het bedrijfsleven. Ook de komende vernieuwingen ('contouren van een toekomstig onderwijsbestel') bereiken waarschijnlijk niet het doel dat de voorstellers voor ogen staat nl: 'meer en beter onderwijs voor de kansarme groepen'. Nog steeds blijkt dat hogere vormen van onderwijs voornamelijk bereikbaar zijn voor mensen uit hogere sociale milieus, juist omdat het onderwijsbestel op hun waarden- en normenpatroon is afgestemd. De vernieuwingen die nu worden doorgevoerd hebben vooral te maken met de toenemende mate van efficiency en rationalisering van het productieproces. Het bedrijfsleven heeft langer behoefte aan gedreide, gehoorzame arbeidskrachten die alleen in staat zijn bevelen blindelings op te volgen. Men blijkt meer behoefte te hebben aan zelfstandige arbeidskrachten die mobiel en flexibel zijn en zich gemakkelijk aan kunnen passen aan het steeds veranderende productieproces.

Als gevolg van deze ontwikkeling wordt geprobeerd het aantal opleidingsmogelijkheden voor de hoogstgekwalificeerde beroepen te beperken door een studentenstop voor hoger beroepsonderwijs en universiteit en verschralling van deze opleidingen tot datgene wat nodig is om beroepsgerichte 'vakidioten' op te leiden. Ook de verhoogde school- en collegegelden maken deze opleidingen ontoegankelijker. De toenemende verslechtering van de arbeidsmarkt, de studentenstops en de moordende selecties op de scholen wakkeren de neiging aan om snel diploma's te behalen zonder afgeleid te worden door onderzoek en actie.

68 Het onderwijs is lange tijd door de beheerders van de onderwijsinstellingen gebruikt om de leerlingen behoudzucht en onderdanigheid aan ondernemers en geestelijkheid aan te leren. Het bedrijfsleven, dat behoefte heeft aan zo goedkoop mogelijke arbeidskrachten die zich zonder morren laten uitbuiten, heeft een sterke greep op het technisch onderwijs, mede doordat de gemeenten tot de mammoetwet geen scholen voor deze vorm van onderwijs mochten oprichten. De confessionele politici en kerkelijke leiders hebben hun invloed over grote delen van de bevolking bestendig door de verzuiling van het onderwijs. Het bestaan van verschillende onderwijs-netten naast elkaar heeft geleid tot een ondoelmatige ruimtelijke spreiding van scholen, een gebrek aan coördinatie en geldverspilling.

Daarnaast handhaaft het onderwijs meestal de rolverdeling tussen vrouwen en mannen en wakker het veelal concurrentiezucht en prestatiedrang aan.

Ideologieën die het voortbestaan van het kapitalisme rechtvaardigen, worden ook nu nog overgedragen op de leerlingen. Een kritische houding wordt binnen dit onderwijs alleen gewaardeerd zolang de bestaande maatschappelijke structuur daardoor niet wordt bedreigd. Een nieuwe methode om het onderwijs onder controle van de machthebbers te brengen, is de poging om een deel ervan in te lijven bij het militaire apparaat. Wie zich als vrijwilliger verbindt tot dienstneming, kan zonder hoge studiekosten vakgerichte diploma's behalen. Tot nu toe is het onderwijs te eenzijdig gericht geweest op kennisontwikkeling. Afgezien van een aantal gelukkige uitzonderingen zijn op de scholen bij voorbeeld de technische, creatieve, maatschappij-critische, sociale en morele vorming teveel als bijzaak gezien, of werden geheel verwaarloosd. Bovendien ontbreekt bij de overspannen, prestatie-gerichte kennisontwikkeling vaak de samenhang tussen de vele vakken. De ervaring van de leerling is te weinig uitgangspunt voor het onderwijs. De maatschappelijke betekenis van de leerstof komt te weinig aan bod.

Binnen het onderwijs worden echter overal tegenkrachten opgeroepen die zich niet storen aan de grenzen van de traditionele zuilen. Gevers en ontvangers van onderwijs komen in beweging, met het doel het onderwijs in dienst te stellen van de behoeften van de grote meerderheid in plaats van die van de machthebbers. Onderwijskundige vernieuwingen die vroeger be-

perkt bleven tot afwijkende scholen voor kinderen van idealistische intellectuelen, vinden nu algemener ingang.

Dit alles wordt mogelijk doordat de ontwikkeling van de produktie het onderwijs noodzaakt tot groei. Omdat een hoogontwikkelde industriële maatschappij niet kan functioneren met uitsluitend onmondigen, ontstaat er een toenemende behoefte aan geschoolde kaders die in staat zijn snel van functie te veranderen. Daardoor heeft het onderwijs velen de mogelijkheid gegeven kennis aan te leren die daarna op een andere wijze kan worden aangewend dan waarvoor hij was bedoeld.

Zolang het kapitalisme voortbestaat, zal er binnen het onderwijs een voortdurende strijd plaatsvinden tussen enerzijds de pogingen om het onderwijs te onderwerpen aan de ondernemers en de kosten er van te beperken, en anderzijds het onderwijsverzet, dat het onderwijs probeert te bevrijden van de beperkingen die de huidige maatschappij oplegt. Allerlei onderwijsvernieuwingen, die in de loop der jaren door links en in het bijzonder door het onderwijsverzet zijn ontwikkeld, lopen het gevaar dat zij op een verkeerde wijze zullen worden toegepast. Zo kan met de integratie van kleuter- en basisonderwijs en door de opsplitsing van het voortgezet onderwijs in een middenschool en een bovenschool bevorderd worden dat alle leerlingen tot hun 16e jaar allemaal hetzelfde onderwijspakket volgen, maar het is ook mogelijk dat binnen de vernieuwde scholen door het werken met heterogene groepen een verscherpte selectie wordt toegepast. Wettelijke maatregelen om nieuwe structuren in het onderwijs te scheppen, zijn hard nodig, maar hoe ze zullen worden gebruikt hangt af van de machtsverhoudingen binnen het onderwijs en binnen de maatschappij als geheel.

69 De PSP vindt dat de strijd voor een vernieuwing van het onderwijs, gericht op een zo goed mogelijke ontwikkeling van zo veel mogelijk mensen alle steun verdient. Aan het onderwijs mag best een zeer groot deel van het nationaal inkomen besteed worden opdat de best mogelijke voorzieningen gratis kunnen worden geleverd.

Teneinde een zo breed mogelijk opleiding voor iedereen te bewerkstelligen, moeten alle 4- tot 16-jarigen die niet ver beneden de gemiddelde intelligentie komen onverdeeld hetzelfde onderwijspakket volgen, waartoe kleu-

terschool, basisschool en eventueel middenschool kunnen worden samen-gevoegd. Binnen dit onderwijs moeten leren en arbeid tot een geheel samengesmeed worden, door zowel intellectuele als technische, creatieve en expressieve vaardigheden in het leerprogramma op te nemen. Alle overbodige scheidingen tussen de leerlingen, zoals indelingen naar zuilen en geslachten, worden opgeheven. Voor zover het onderwijs klassikaal wordt gegeven, mag de klassegrootte die van 15 leerlingen niet overschrijden. Daardoor kan een deel van de thans nog naar het buitengewoon onderwijs verwezen leerlingen gewoon onderwijs volgen.

Na het doorlopen van deze school heeft ieder recht op een beroepsgerichte of wetenschappelijke vervolgopleiding, hetzij onmiddellijk aansluitend, hetzij na een korte of lange onderbreking. Bij het volgen van deze gratis vervolgopleidingen zal een studietoeloon moeten voorzien in de kosten van het levensonderhoud, waardoor een tijdelijke vrijstelling van loonarbeid mogelijk wordt. Deze regeling maakt een levenslang leerrecht mogelijk en vermindert de scheiding tussen een leerperiode en een arbeidsperiode.

Het recht (op voortdurend) onderwijs betekent natuurlijk niet dat iedereen van de wieg tot het graf onderwijsinstellingen zal kunnen bezoeken. In de samenleving – en uiteraard ook in een socialistische maatschappij – zal geproduceerd moeten worden. Waar het om gaat, is dat er een rechtvaardige verdeling tot stand komt van de leermogelijkheden die voor het geheel van de samenleving beschikbaar zijn.

Ook door de steeds verdergaande technische ontwikkelingen, en de daaruit voortkomende verminderde vraag naar arbeidskrachten kunnen mogelijkheden ontstaan om ook op latere leeftijd opnieuw van de bestaande en nieuw op te zetten onderwijs- en scholingsmogelijkheden gebruik te maken.

Herstructureringsmaatregelen, die in de eerste plaats ten doel hebben de mogelijkheden tot het volgen van onderwijs te beperken, zoals bezuinigingsmaatregelen, een verscherpte selectie, verkorting van de opleidingsduur en een oppervlakkiger opleiding, zijn onaanvaardbaar. Een tegengestelde ontwikkeling is noodzakelijk.

Omdat het onderwijs in dienst behoort te staan van de maatschappelijke behoeften van de overgrote meerderheid van de bevolking, is niet alleen externe democratisering (een zo groot

mogelijke toegankelijkheid) maar ook interne democratisering van het onderwijs nodig. Het gezamenlijk beslissen van alle betrokkenen moet in de plaats komen van een autoritaire leiding die van boven af de gang van zaken bepaalt. Het onderwijs moet gericht worden op inzicht voor allen in het maatschappelijk gebeuren in plaats van de onderworpenheid, terwijl concurrentiezucht en prestatiedrang dienen te worden vervangen door solidariteit en samenwerking. De mens moet in de school in zijn totaliteit aangesproken worden.

De school moet aansluiten bij de ervaringen van de leerling en een onderwijspakket aanbieden dat inzicht geeft in het functioneren, de samenhang en de tegenstellingen van de maatschappij. Het werken met projectgroepen kan de integratie tussen verschillende vakken en vaardigheden, en daarmee het inzicht in de maatschappij bevorderen. Het onderwijs dient zich bezig te houden met de vraagstukken die leven in de fabrieken, wijken en het milieu. Het doorvoeren van experimenten, die vooruitlopen op vernieuwingen, moet niet gericht zijn op de vraag of er vernieuwingen moeten komen maar hoe die moeten worden doorgevoerd.

70 Daarom wil de PSP:

- a Opheffing van de verzuiling door bevorderen van het openbaar onderwijs en waar nodig van samenwerkingsscholen.
- b Onderwijs dat aansluit bij de ervaringswereld van alle kinderen, dus ook bij de verschillen tussen groepen kinderen (arbeiderskinderen, kinderen van niet-Nederlandstalige arbeiders, Surinaamse kinderen e.d.). Voor het werken met deze kinderen dienen extra voorzieningen geschapen te worden, zoals meer onderwijskrachten en aangepaste leermiddelen.
- c Bevordering van experimenten, opdat onderwijsvernieuwingen op grote schaal onderzocht en ontwikkeld kunnen worden voordat ze algemeen worden ingevoerd. De instellingen voor leerplanontwikkeling moeten daarbij dienstverlenend en ondersteunend werken. De lerarenopleidingen moeten nauw bij de experimenten betrokken zijn om deze zoveel mogelijk bij de vernieuwingen te laten aansluiten.
- d Opvoering van de nieuwbouw, ten einde te beschikken over voldoende aan moderne eisen aangepaste blijvende schoolgebouwen, die daarnaast zo veel mogelijk voor andere doeleinden beschikbaar moeten zijn.

e Bevordering van ouderparticipatie in het basisonderwijs (daarbij inbegrepen het kleuteronderwijs) en de kresjes. De ouders moeten werkelijk invloed krijgen en niet slechts als onbetaalde krachten worden ingezet. Het wijkopbouwwerk moet in het schoolgebeuren betrokken worden en omgekeerd.

f Een jaarlijkse vermindering van de groepgrootte tot overal het aantal van 15 leerlingen is bereikt.

g Een sterke vermindering van de salarisverschillen tussen leerkrachten bij kleuteronderwijs, basisonderwijs, voortgezet onderwijs, hoger onderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Binnen de universitaire opleiding tot leraar dienen de didactische en pedagogische kennis en ervaring beter te worden ontwikkeld, onder andere door samenwerking met de afzonderlijke lerarenopleidingen en experimenteer-scholen.

h Instelling van gratis kresjes en peuterscholen voor kinderen tot het vierde levensjaar, niet alleen om de moeders te ontlasten van huishoudelijke taken, maar ook om reeds in een vroeg stadium kinderen uit de groepen die daar tot nu toe niet aan toe gekomen zijn, beter voor te bereiden op de school, en daarmee ieder een gelijk uitgangspunt te geven.

i Oprichting van zo veel mogelijk kleine maar brede scholengemeenschappen die onderwijspakketten aanbieden die uiteenlopen van lager beroepsonderwijs tot gymnasium, als stap op weg naar de algemene invoering van de middenschool. Waar een brede scholengemeenschap nog niet mogelijk is, dienen ontwikkelingen als ongedeeld voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en samensmelting van lager technisch onderwijs met huishoudonderwijs bevorderd te worden.

j Instelling van schoolbegeleidingsdiensten, die in samenwerking met alle betrokkenen in de school, project-gewijze ondersteunend werken in plaats van controlerend.

k Het CITO (Centraal Instituut voor Toets Ontwikkeling) moet zijn een instelling die zich richt op activiteiten waarvan je de wenselijkheid door het onderwijsveld zelf wordt aangegeven. Het eventuele gebruik van toetsen mag niet ten dienste staan van de selectie door het meten van kennis, maar dient de vaardigheidsontwikkeling en het verwerven van kennis te ondersteunen.

l Bevordering van leermethoden die zittenblijven overbodig maken. In plaats van een diploma kan een evaluatierapport samengesteld worden

door leraar en leerling samen. Afschaffing van alle titels.

m Algemene invoering van het leer-vak esperanto vanaf de basisschool.

n Oprichting van een nationaal centrum voor onderzoek, ontwikkeling en produktie van leermiddelen, opgezet als coöperatie van overheid, onderwijsvakbonden en andere onderwijsorganisaties. Beëindiging van de produktie van leermiddelen door commerciële ondernemers. Extra voorzieningen om te bevorderen dat de scholen zelf leermiddelen kunnen maken als onderdeel van het leerproces.

o Boven de leerplichtige leeftijd behoudt ieder het recht om zijn arbeid gedurende enige jaren te onderbreken om terug te keren naar het onderwijs voor een vervolgopleiding. Bij verwezenlijking van dit levenslange leerrecht kan de leerplicht duren tot 16 jaar.

p Zolang het levenslange leerrecht ontbreekt, zijn de volgende noodmaatregelen nodig: ouder-MAVO's, open-scholen en leerplicht tot 18 jaar. De verlengde leerplicht vereist maatregelen om te voorkomen dat vele minder gemotiveerde jongeren dit als een straf ervaren.

q Afschaffing van alle school- en collegegelden; recht op studietoeloon na de leerplichtige leeftijd.

r Geen studistops of verscherpte selectiecriteria, die erop gericht zijn de opleiding voor de hoger betaalde beroepen schaars te maken. Ieder heeft recht om, naar zijn/haar keuze en mogelijkheden, te kunnen studeren.

s Vervulling van de partiële leerplicht voor werkende jongeren op zo'n manier, dat niet de eisen van het bedrijf centraal staan, maar hun ontwikkeling. De werkgever moet het volledige loon over de onderwijsdagen doorbetalen. Omzetting van streekcentra in openbare scholen, zonder invloed van het bedrijfsleven.

t Verbod van nevenfuncties in het bedrijfsleven en de vrije beroepen voor het wetenschappelijk personeel van universiteiten en hogescholen.

u Verbod op onderwijs in handen van het leger en het bedrijfsleven.

v Algehele democratisering van het onderwijs, zodat alle betrokkenen de gelegenheid krijgen om leeromgeving en lesinhoud mee vorm te geven. In het voortgezet onderwijs ligt het bestuur van de school bij een gekozen raad, waarin de ontvangers van onderwijs ten minste de helft van de zetels bezetten. Buiten de zorg van de gemeenschap voor de kwaliteit en de gelijkwaardigheid van het onderwijs, kunnen buitenstaanders (de zgn. maatschappijvertegenwoordigers) geen

aandeel hebben in de beleidsbepaling binnen een onderwijsinstelling. Bij het samenstellen van universitaire bestuursorganen geldt het principe één persoon één stem.

w Volledige vrijheid van meningsuiting op de scholen. Recht op het beleggen van politieke vergaderingen binnen elke onderwijsinstelling. Het samenstellen en verspreiden van een schoolkrant mag niet worden onderworpen aan ingrepen van de schoolleiding.

x Subsidies aan (besturen van) onderwijsinstellingen mogen uitsluitend worden ingetrokken indien een tekort aan interne democratie hiervoor de reden is.

Vrouwenbevrijding

71 Nederland is een van de westerse landen, waar in de jaren zestig het feminisme weer opleeft. Deze tweede feministische golf – de eerste, die zich met name op het vrouwenkiesrecht richtte, ontstond rond de eeuwwisseling – is een gevolg van de brede radicalisering die in die jaren plaatsvond. De democratiseringsactie op universiteit en bedrijf, Provo en Vietnam-acties, schiepen een politiek klimaat dat ertoe bijdroeg dat vrouwen hun positie – ook in de actiegroepen waarin zij actief waren – ter discussie gingen stellen.

In Nederland maakten *Man Vrouw Maatschappij* en *Dolle Mina* in het begin '70 een bloeiperiode door, maar geleidelijk aan werd wat zij gestart hadden voortgezet in de vorm van vrouwenhuizen, vrouwencafés, vrouwen telefoons, opvangcentra voor mishandelde vrouwen, feministisch-socialistische groepen, vrouwengroepen in de vakbonden, universiteiten en politieke partijen. In 1973 werd de eerste vrouwengroep in de PSP opgericht. De PSP-vrouwen maken deel uit van het feministisch-socialistisch platform, waarin diverse groepen samenwerken.

De strijd voor de bevrijding van de vrouw moet zich niet beperken tot het opheffen van de rolverdeling tussen vrouw en man of tot het maken van wetten die iedere ongelijkheid tussen vrouw en man verbieden. Het patriarchaat, de feitelijke en ideologische overheersing van mannen over vrouwen, is ouder dan het kapitalisme; het kapitalisme profiteert ervan.

De onderdrukking van de vrouw bestaat eeuwenlang en is geïnfiltreerd in cultuur en ideologie. Zowel mannen als vrouwen worden opgevoed in het

patriarchaat en het uitbannen daarvan betekent ook een grondige psychische schoonmaak. De strijd voor de bevrijding van de vrouw is dus gericht tegen het kapitalisme en het patriarchaat.

Zomin de kapitalist zijn bezit vanzelf zal prijsgeven, zomin zal de man zijn voorrechten vanzelf opgeven. Het feminisme richt zich niet tegen de man als individu, maar tegen de verhouding man-vrouw zoals die in dit systeem verankerd is.

Mede daarom ziet de PSP het ontstaan van de mannenemancipatiebeweging als positief. Deze beweging verkeert nog in het beginstadium. Zij ontstond in Nederland begin 1976 rond het blad 'Mannentaal'. Via onder meer praatgroepen draagt deze beweging bij tot bewustwording van onderdrukkende 'mannelijke' rolpatronen, waaraan mannen vaak op straffe van persoonlijke en maatschappelijke uitstoting moeten voldoen. Hieruit ontstond de strijd voor persoonlijke bevrijding van prestatiedwang, zowel in het beroep als in de sexualiteit. Deze persoonlijke bevrijding komt onder meer in conflict met het huidige op prestatie, concurrentie, zakelijkheid en rationaliteit gerichte productiesysteem, waarbinnen gevoeligheid als belemmerend wordt gezien.

Deze emancipatiebeweging draagt zo bij tot de bewustwording van de voor velen verloren gegane eenheid tussen persoonlijke onderdrukking in het privé-leven en politieke (structurele) onderdrukking. Ook de feministisch-socialistische beweging en de diverse homo-emancipatiebewegingen proberen dit verband te leggen.

De botsing met het heersende, grotereels met het kapitalistisch productiesysteem samenhangende waarden- en normensysteem, met name op gebieden als rolpatronen, relatievormen en sexualiteit, maakt dat de mannen-emancipatiestrijd zich in anti-kapitalistische zin kan ontwikkelen.

Wat ook gezegd kan worden van eisen voor meer part-time werk voor mannen, en het zich verzetten tegen opgelegde carrière-makerij.

Het zijn zowel de vrouwen zelf als de mannen zelf die elk voor hun bevrijding moeten vechten, en dit ook doen.

Het feminisme moet onderdeel van de klassenstrijd zijn; wie de bevrijding van de vrouw niet in zijn actieprogramma opneemt en er daadwerkelijk mee aan de gang gaat, is geen revolutionair. Een autonome vrouwenbeweging is noodzakelijk; het socialisme is een voorwaarde maar nog geen garantie voor de bevrijding van de vrouw.

72 Huisvrouwen

De vrouwen kunnen in twee hoofdgroepen worden onderscheiden: huisvrouwen en vrouwen in loondienst (tevens huisvrouwen). Het merendeel van de Nederlandse vrouwen is uitsluitend huisvrouw (ongeveer 70 procent).

Huishoudelijke arbeid lijkt los te staan van de verhouding kapitaal-arbeid, omdat de bijdrage die huisvrouwen leveren niet rechtstreeks in onderhandelingen met de ondernemer geruild wordt tegen een loon. Het werk van huisvrouwen bestaat vooral uit de reproductie van de voor het kapitaal meest belangrijke waar: die van de arbeidskracht. Vrouwen reproduceren niet alleen hun eigen arbeidskracht, maar ook die van hun in loondienst werkende mannen en van de volgende generatie loonafhankelijken. (Met produktie bedoelen we 'het herstel van het vermogen om te werken'). Omdat huisvrouwen hun arbeidskracht dus niet per uur verhuren en er niet rechtstreeks winst op hun werk gemaakt kan worden, zal het de ondernemers een zorg zijn hoelang zij over hun werk doen en hoe efficiënt het gebeurt.

Slechts wanneer de ondernemers er belang bij hebben, zullen zij bepaalde voorzieningen, zoals kresjes willen treffen; als het een bedrijf slecht gaat, worden die echter weer ongedaan gemaakt.

De PSP vindt dat er huishouden vervangende voorzieningen moeten komen die het de huisvrouw mogelijk maken tijd over te houden voor haar zelf.

Het bevorderen van vrijwilligerswerk wordt vaak genoemd als mogelijkheid voor huisvrouwen om zich te ontplooien en nuttig bezig zijn. Voor individuele vrouwen kan dit een begin zijn van hun eigen bevrijding, maar in een groter verband zien we de nadelen. Door juist huisvrouwen aan te trekken voor allerlei vormen van vrijwilligerswerk, wordt verborgen dat er eigenlijk veel meer geld uitgetrokken zou moeten worden voor de welzijnssector en het onderwijs. Bovendien verzwakken de vrijwilligers de positie van de vrouwen die hetzelfde werk tegen betaling moeten doen omdat zij in hun eigen levensonderhoud en dat van hun kinderen moeten voorzien. Opnieuw wordt bevestigd dat vrouwen in hun ondergeschikte positie nog steeds geen rechten kunnen doen gelden op werk en gelijke beloning, en op financiële onafhankelijkheid.

Voor de vrouwen in loondienst (ongeveer 30 pct) geldt dat zij naast hun betaalde baan de zorg voor huishouden en/of het gezin hebben. De positie van de vrouw binnen het gezin vormt de basis voor de positie van de vrouw binnen de maatschappij. Doordat de bestemming van de vrouw binnen het gezin wordt gezien, wordt haar werk daarbuiten al gauw als tijdelijk en niet belangrijk afgedaan. Op deze ideologie stoelt het feit dat vrouwenwerk minder beloond wordt en dat vrouwen dit nemen. Ook uit zich dat in de zwakke positie die de vrouwen innemen op de arbeidsmarkt. Zij vormen het arbeidsreserveleger. Het werk dat vrouwen buitenshuis verrichten ligt meestal in het verlengde van het huishoudelijk werk. We zien dan ook dat de vrouwelijke beroepsbevolking veel meer dan de mannelijke opeengenhoopt is in een beperkt aantal beroepen, vooral in het onderwijs, de verzorgende en dienstverlenende beroepen en de lagere administratieve en industriële beroepen.

De overheid zou als grootste werkgever het voorbeeld moeten geven door haar vrouwelijke werknemers in bovenstaande beroepen in hogere loonschalen onder te brengen, aan hen mogelijkheden tot scholing en vorming te bieden, hun promotiemogelijkheden te verruimen en in de sectoren waarin bijna geen vrouwen werken hun extra kansen te geven om de achterstand in te halen. Deze maatregelen zullen tevens afgedwongen moeten worden bij het bedrijfsleven.

74 Daarom wil de PSP:

- a Gratis kresjes
- b Goede maaltijden in betaalbare eetgelegenheden
- c Goedkope wasserijen
- d Huisvestingsmogelijkheden voor leefgemeenschappen
- e Woonvormen met centrale voorzieningen
- f Overblijfsgelegenheid op de scholen
- g Dezelfde schooltijden en schoolvakanties voor verschillende scholen in één gebied.

75 De PSP vindt dat alle vrouwen en mannen recht op werk hebben. Aansluitend op de huidige behoefte aan part-time arbeid moet de mogelijkheid tot part-time arbeid voor vrouwen en mannen worden uitgebreid, met dezelfde sociale zekerheden en rechten als voor een volledige dagtaak gelden. De PSP streeft ernaar dat de arbeid beter verdeeld wordt onder iedereen wat

een werktijdverkortings noodzakelijk zal maken.

76 Daarom wil de PSP:

- a Alle ongelijkheid van de vrouw (en de man) op het gebied van de belastingen en de sociale zekerheid snel wegwerken, zoals zelfstandig recht op AOW voor de gehuwde vrouw, geen discriminatie bij WWV en bijstanduitkeringen, gelijke invoering van de AAW voor vrouwen en mannen.
- b Uitkering voor de uitsluitend in het eigen gezin werkende vrouw of man bij ongeschiktheid voor deze arbeid teneinde vervangende hulp te kunnen bekostigen.
- c Ongehuwde moeders evenveel zeggenschap over haar kind(eren) geven als gehuwde. Ook als de vrouw in een bepaalde gemeente een beroep uitoefent moet de wooneenheid als aan die gemeente economisch gebonden worden beschouwd.
- d Registratie van alle vrouwelijke werknemers door de Gewestelijke Arbeids Bureaus, ook als ze part-time werk zoeken, zonder de verplichting een volledige baan te aanvaarden.
- e Uitbreiding van de zes weken zwangerschapsverlof tot een verzorgingsverlof van een jaar, op te nemen door één van de ouders/verzorgers.
- f Verlof bij ziekte van de kinderen, op te nemen door een van de ouders/verzorgers.

77 De PSP vindt dat het onderwijs en de vorming een bijdrage kunnen leveren tot het doorbreken van rolpatronen en het scheppen van voorwaarden die tot de bevrijding van de vrouw bijdragen. Het lesmateriaal van de scholen moet aangepast worden aan de huidige ontwikkelingen in de maatschappij rond de vrouw-man verhouding; schoolprojecten die hierop gericht zijn dienen extra faciliteiten te ontvangen. Onderwijsvormen, speciaal gericht op meisjes, die voorbereiden op moederschap en huisvrouw-zijn, dienen zo snel mogelijk te verdwijnen.

De PSP is tevens van mening dat vooral plaatselijke plannen, gericht op emancipatie van vrouwen, grote prioriteit behoren te krijgen in het subsidiebeleid.

78 Daarom wil de PSP:

- a Gelijke toegankelijkheid van alle beroepsopleidingen voor meisjes en jongens.
- b Het stimuleren van initiatieven en experimenten met moeder-mavo's en open school, waarbij de leerstof afge-

stemd wordt op de ervaring van de bezoekers.

- c Meer mogelijkheden voor her/omscholing voor vrouwen.
- d Ruime subsidies voor vrouwenhuizen, vrouwentelefoons, opvangcentra voor mishandelde vrouwen en stichting ombudsvrouw(en).

De PSP vindt dat de nog steeds bestaande taboes en discriminatie rond de seksualiteit mensen belemmeren om zich volledig seksueel te ontplooiën en onder andere voor hun eigen seksualiteit te kiezen. Voorlichting van jongsaf aan is een vereiste. Indien scholen geen leerkrachten hebben die seksuele voorlichting kunnen geven en ook geen lesmateriaal, zou deze taak tijdelijk gedaan kunnen worden door groepen buiten de school. Dergelijke groepen/verenigingen zouden hiervoor overheidssubsidie moeten ontvangen. Verder is de PSP van mening dat andere samenlevingsvormen dan het hetero-huwelijk dezelfde rechten moeten krijgen; zoals bij voorbeeld het woonrecht, en dat iedere discriminatie die de homofiele vrouw en man ondervindt, fel bestreden moet worden.

Wat de abortus betreft vindt de PSP dat er naar gestreefd moet worden dat abortus als iedere andere medische ingreep, onder het medisch tuchtrecht valt en dat de toetsingscommissie afgeschaft moet worden.

79 Daarom wil de PSP:

- a Verplichte seksuele opvoeding vanaf de kleuterschool.
- b Subsidies voor groepen die zich bezighouden met het doorbreken van de rolpatronen op seksueel gebied.
- c Abortus en sterilisatie in het ziekenfondspakket.
- d Alle voorbehoedsmiddelen in het ziekenfondspakket.

Welzijnswerk

80 In een op ongelijkheid gebaseerde maatschappij zullen altijd groepen zo in de knel komen dat zij niet meer bruikbaar zijn voor het in stand houden van die maatschappij. Het kapitalisme kent een tegenstelling tussen enerzijds het streven van de afzonderlijke ondernemers de arbeidskosten te drukken en hun gezamenlijke streven de staatsuitgaven laag te houden, en anderzijds de maatschappelijke behoefte aan het behoud van arbeidskracht.

Het welzijnswerk is gegroeid uit de liefdadigheid, gericht op groepen die in de maatschappij uit de boot zijn gevallen. Dit verklaart de nog altijd sterke verzuijing, de onoverzienbare chaos en het regentendom op dit gebied. Het welzijnswerk dient als smeermiddel voor de ergste wrijvingen en als opslapmiddel van de arbeidskracht. Wegens het belang van deze taken voor de ongestoorde voortzetting van de huidige maatschappij heeft de staat het welzijnswerk meer en meer aan zich getrokken. Ook het particuliere welzijnswerk bestaat dankzij de subsidies van de overheid.

De sterke specialisatie, de scheiding tussen beleidsbepalers en uitvoerders, het behandelen van de individuele problemen van de 'cliënt' zonder daar de maatschappelijke achtergronden bij te betrekken waaruit die problemen voortvloeien, dit alles leidt er toe dat welzijnswerk vaak de maatschappelijke werkelijkheid meer versluiert dan blootlegt, dat de bewustwording eerder wordt belemmerd dan bevorderd, en dat protesten in goede, dat wil zeggen ongevaarlijke banen worden geleid.

Naast het officiële welzijnswerk via de gevestigde instellingen komen nieuwe vormen van hulpverlening van de grond die zich niet langer tot doel stellen de cliënten aan de eisen van deze maatschappij aan te passen, maar hen willen bijstaan om tot een strijdvaardige houding te komen, zodat zij weigeren over zich te laten lopen en zelf kunnen opkomen voor hun rechten. Om te kunnen blijven draaien zijn ook deze vormen van subsidie afhankelijk, zodat ze voortdurend bedreigd worden met inkapseling.

Ook welzijnswerkers in de gevestigde instellingen proberen de ruimte die hun beroepsuitoefening biedt te gebruiken om onderdrukte groepen te helpen voor hun belangen te vechten. Maar hun onvoldoende rechtspositie en de ondemocratische structuur van de meeste welzijnswerkinstellingen perken deze mogelijkheden sterk in.

In deze maatschappij is in feite geen plaats voor groepen die niet (meer) werken. Dat blijkt heel duidelijk uit de behandeling die bejaarden ten deel valt. Van de ene dag op de andere valt het werk weg, zonder mogelijkheid zich geleidelijk op een ander levenspatroon in te stellen. Een zinvolle tijdsbesteding kost nu eenmaal extra geld, maar het inkomen daalt juist ineens. De tijd moet daarom vooral besteed worden aan pogingen de eindjes aan elkaar te knopen. Aan voorzieningen voor bejaarden is een groot tekort. De

wachttijden voor verzorgingstehuizen zijn lang, en in veel particuliere tehuizen heersen bovendien zulke omstandigheden dat een eerdere dood te verkiezen is.

Iedereen — tenzij hij eerder sterft — zal te zijner tijd tot deze groep behoren. Voor de enkele levensjaren die de mens na een arbeidzaam leven resten zou meer gezamenlijke zorg dan ook voor de hand liggen. Maar wie zo denkt vergeet de aard van deze maatschappij: bejaarden zijn niet productief en daarom afgedankt. En juist omdat ze niet meer binnen het productiesysteem passen, kunnen ze ook geen vuist maken om verbetering in hun omstandigheden af te dwingen.

Voor gehandicapten geldt in grote lijnen hetzelfde. Het deelnemen aan de samenleving wordt hun moeilijk gemaakt doordat de maatschappij bijna uitsluitend rekening houdt met een soort standaardmens. Daardoor worden aan hen mogelijkheden tot ontwikkeling en ervaringen onthouden die voor 'normale' mensen vanzelf spreken.

In een tijd van economische achteruitgang worden in het kapitalisme de gevolgen afgewenteld op de onderliggende groepen. Dit doet de behoefte aan welzijnsvoorzieningen toenemen. Tegelijk komt de overheid juist onder sterke druk van de ondernemers te staan om te bezuinigen. Geld voor de ene voorziening gaat daardoor ten koste van de andere. Bestaand welzijnswerk wordt afgestoten. Het jeugd- en jongerenwerk krijgt niet voldoende geld om de prijsstijgingen bij te houden, laat staan om tot noodzakelijke uitbreiding van jongerencentra en clubhuizen te komen. Sociaal-culturele voorzieningen als buurt- en clubhuizen zijn veeleer de sluitpost van de begroting. Het komt zelfs voor dat nieuw gebouwde buurthuizen dicht moeten blijven omdat er geen geld voor een staf ter beschikking wordt gesteld. Opeengevallen plaatsen in de maatschappelijke dienstverlening worden of niet meer opgevuld, of worden bezet door werklozen via de sociale voorzieningen, de WSW, de regeling Tijdelijke Arbeids-Plaatsen of de Interimregeling jeugdige werklozen. Dit gaat ten koste van formatieplaatsen met een rechtspositie en arbeidsvoorwaarden.

De decentralisering van het welzijnswerk onder deze omstandigheden vormt een grote bedreiging. Door het Rijk wordt onvoldoende geld beschikbaar gesteld, en de verdeling van het te weinig geld wordt overgelaten aan de willekeur van de plaatselijke, vaak rechtse autoriteiten.

81 De PSP vindt dat goede welzijnsvoorzieningen een recht zijn voor iedereen, geen liefdadigheid voor 'kansarme' groepen. Onder de huidige omstandigheden is uitbreiding van deze voorzieningen dringend noodzakelijk. De keuze tussen welvaart en welzijn die ons wordt voorgehouden moet als vals van de hand gewezen worden: als, zoals nu, het aantal arbeidsplaatsen in de materiële productiesector is teruggelopen, geeft dit ruimte tot het scheppen van nieuw werk in de niet-materiële sfeer.

Welzijnswerk dat gericht is op bewustmaking en het zich organiseren van onderdrukte groeperingen, moet alle ruimte krijgen. Alleen al om die reden is democratisering van de welzijnsinstellingen noodzakelijk. Degenen die het 'vuile werk' mogen opknappen moeten ook zelf betrokken zijn bij het beleid. Dat geldt ook voor de groepen aan wie hulp wordt verleend: uiteindelijk moet iedereen het recht hebben zelf de vormen van hulp mee te helpen bepalen. Alle starre regelingen die geen ruimte laten voor nieuwe ontwikkelingen, voor actiegroepenwerk of voor vormen van hulpverlening die buiten de gevestigde instellingen om groeien, zijn uit den boze.

Opbouwwerk moet in dienst staan van de bewoners van een buurt en hun strijd voor hun rechten. Dat is alleen mogelijk als de opbouwwerkers voor hun baan niet afhankelijk zijn van ambtelijke instanties. Anders is het onvermijdelijk dat het opbouwwerk zich gaat richten op het vertalen van de protesten van bewoners in wenspakketten voor ambtelijke inspraakprocedures.

Iedereen, dus ook bejaarden en gehandicapten, heeft recht op een zinvolle plaats in de maatschappij en op een zo zelfstandig mogelijk bestaan waarbinnen zijn mogelijkheden zo goed mogelijk tot hun recht komen. Daarom moet ook een louter medische benadering van zwakzinnigheid worden afgewezen, die ertoe leidt dat zwakzinnigen als 'ongeneeslijk ziek' in ziekenhuisachtige mammoet-inrichtingen worden 'verpleegd'.

Minderheden met een eigen cultuur horen ook de mogelijkheden te hebben deze cultuur te beleven. Het 'integreren in de Nederlandse samenleving' mag niet betekenen dat Surinamers, buitenlandse arbeiders, Zuid-Molukkers of woonwagenbewoners cultureel worden onderdrukt, of dat nu gebeurt door een spreidingsbeleid of door een gedwongen concentratie in regionale kampen. Het moet betekenen dat onze samenleving plaats biedt

aan verschillende vormen van culturele beleving.

Decentralisering kan een goede zaak zijn, maar alleen wanneer het recht van de bevolking op voldoende welzijnsvoorzieningen vastligt en niet door een gebrek aan middelen beperkt kan worden.

82 Daarom wil de PSP:

a Een kaderwet die aan bevolking en werkers het recht toekent op welzijnsvoorzieningen als buurtwerk, jeugdwerk, peuterspeelzalen, bibliotheken en vormingswerk.

b Uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen in het welzijnswerk via gegarandeerde formatieplaatsen.

c Verbetering van de rechtspositie van welzijnswerkers.

d Democratisering van alle welzijnsinstellingen en het betrekken bij het beleid van de groepen op wie de instelling zich richt. Een democratische structuur moet voorwaarde zijn voor subsidieverlening.

e Subsidies voor nieuwe vormen van hulpverlening zonder politieke voorwaarden of andere pogingen tot inkapseling.

f Opbouwwerkers verbonden aan buurthuizen of wijkcentra, zonder politieke controle van bovenaf.

g Een brede opleiding voor welzijnswerk met veel aandacht voor de praktijk en de mogelijkheid van vervolgoopleidingen.

h Welzijnsvoorzieningen als buurthuizen, kresjes en bibliotheken zoveel mogelijk gebundeld in gemeenschapscentra in iedere woonwijk. Deze centra moeten ook onderdak bieden aan creatieve activiteiten, gezondheidsvoorzieningen en eventueel scholen.

i Verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd tot 60 jaar, met dien verstande dat dit een recht is, maar dat men ook kan kiezen voor latere pensioenering. Bovendien moet het mogelijk zijn geleidelijk de werktijd te verminderen.

j Het vastleggen van de rechten van bewoners van bejaardenoordelen, waaronder medebestuur door gekozen vertegenwoordigers.

k Een zo normaal mogelijk gezinsleven voor gehandicapten, ook voor zwakzinnigen. Volledige uithuisplaatsing is een noodoplossing die voorkomen moet worden door wijkgerichte ondersteuning van gezinnen van gehandicapten en door uitbreiding van het aantal dagverblijven. Voor zover dit geen oplossing biedt zijn gezinsvervangende tehuizen nodig in plaats van

grote inrichtingen. Experimenten waarbij gehandicapten en niet-gehandicapten samenwonen of -werken moeten door de overheid gesteund worden.

l Geen winsttoegmerken, productienormen of prestatie-eisen in sociale werkplaatsen, maar een aangepaste werksituatie met afwisselend, ook creatief werk tegen een normaal loon.

m Verplichte voorzieningen voor gehandicapten, zoals drempelloze toegang in alle openbare gebouwen en gebouwen boven een bepaalde omvang.

n Opleidingen voor zwakzinnigheidszorg gericht op de ontwikkeling van de individuele mogelijkheden van zwakzinnigen, met inbegrip van de mogelijkheid met niet-zwakzinnigen om te gaan.

o Eigen sociaal-culturele voorzieningen voor minderheden met een eigen cultuur. Daarbij hoort ook het recht een eigen begeleiding te kiezen. Bevoogding en het opleggen van een standaardcultuurpatroon dienen te verdwijnen.

p Kleine woonwagenkampen, ten minste één in iedere gemeente, met voldoende standplaatsen voor tijdelijke bewoners en ruimte voor beroepsuitoefening. Ook zigeuners en anderen, ongeacht hun afstamming, die een trekkend bestaan verkiezen horen daar te mogen staan.

Gezondheidszorg

83 Een zieke die rijk is kan een betere verzorging krijgen dan iemand die weinig geld heeft: verpleging op klas- en onbegrensde inschakeling van specialisten. De meesten die in een ziekenhuis moeten worden opgenomen liggen daar alleen als 'medisch geval'; ook al krijgen zij een goede medische behandeling, met hun gevoelens wordt weinig rekening gehouden, en ook niet met hun behoefte aan menselijk contact, wellicht des te sterker doordat ze pijn of verdriet hebben of in verwarring en beangst zijn door wat er met hen gebeurt of gaat gebeuren. Doktoren praten in onbegrijpelijke termen over het hoofd van de patiënt heen en zeggen dan dat het allemaal wel goed komt; verpleegsters vermanen de zieke 'flink' te zijn.

De dood wordt in deze maatschappij verdrongen, weggestopt, ontkend. Dit leidt er soms toe dat medische handelingen niet meer gericht zijn op een menswaardig bestaan van de patiënt, maar nog uitsluitend op een zolang mogelijk voortduren van het leven, ten koste van wat dan ook.

De gezondheidszorg is duur. Daarbij spelen de hoge inkomens van artsen en vooral specialisten een rol, maar ook de hoge prijzen van medicijnen en van medische apparaten. Het belangrijkste is echter de toenemende technologische benadering van het medisch handelen, leidend tot steeds kostbaardere behandelingen die vanuit het belang van de patiënt niet altijd verantwoord zijn. Het inkomen van artsen wordt vaak verdedigd door te wijzen op hun lange en ongeregelde werktijden, zonder daarbij te vermelden dat dat inkomen mogelijk en die werktijden nodig zijn door een artsen tekort dat met studentenstops in stand gehouden wordt. Het is ook niet bevorderlijk voor de volksgezondheid wanneer artsen overwerkt zijn en geen tijd hebben om nieuwe ontwikkelingen bij te houden. Bovendien gelden voor het lager geschoolde verplegend personeel in ziekenhuizen minstens even lange en ongeregelde werktijden, maar voor hen uit zich dat niet in de hoogte van het loon.

Onafzienbare rijen nieuwe geneesmiddelen met dure fantasienamen worden via keiharde reclamecampagnes aan de artsen voorgehouden als de oplossing voor al hun problemen. Dit gebeurt terwijl in werkelijkheid de werking vaak onvoldoende bekend is of niet noemenswaardig verschilt van die van een veel goedkoper geneesmiddel.

Ziekenhuizen vormen een dankbaar – want weinig conjunctuurgevoelig – afzetgebied voor de fabrikanten van medische apparaten. Deze worden technisch steeds ingewikkelder en daarmee duurder, zonder dat daarmee ook altijd de werking beter wordt. Bovendien wordt niet nagegaan of wellicht een andere bestemming van hetzelfde geld binnen de gezondheidszorg veel meer resultaat zou afwerpen.

In plaats van vooral aandacht te geven aan maatregelen om ziekten te voorkomen, tovert de publiciteit een medische wereld voor van onbegrensde mogelijkheden, een triomf der techniek over de falende natuur. De patiënt verwacht van zijn arts dat hij aan dit onwerkelijke beeld beantwoordt en maar al te veel artsen komen ertoe deze rol te aanvaarden.

Laten de rechten voor ziekenhuispatiënten te wensen over, helemaal rechteloos is de patiënt in een psychiatrische inrichting. Wie gek is wordt in deze maatschappij als griezelig beschouwd en daarom opgeborgen in gestichten waar soms middeleeuwse toestanden heersen. In werkelijkheid zijn heel wat mensen in zulke inrichtin-

gen niet gekker dan vele anderen die – terecht – loslopen. Psychiatrische patiënten zijn in de eerste plaats mensen die niet de verantwoordelijkheden of conflicten aankunnen en die hun problemen of angsten niet voldoende de baas kunnen binnen het gedrag dat in deze maatschappij als 'normaal' wordt beschouwd. Het is veelzeggend dat de diagnose 'psychotisch', die vaak tot opname leidt, duidelijk vaker gesteld wordt bij patiënten uit een maatschappelijk lager milieu. Anderen zijn alleen maar 'neurotisch' en krijgen psychotherapie voorgeschreven.

84 De PSP vindt dat de gezondheidszorg zich onbeperkt tot iedereen hoort uit te strekken, ongeacht het inkomen. De beste weg daartoe is alle voorzieningen en diensten op gezondheidsgebied via een nationaal wettelijk kader in gemeenschapshanden te brengen, waarbij de kosten uit de algemene middelen worden betaald.

De toegang tot de gezondheidszorg mag geen drempels kennen. In alle gemeenten en wijken van grote steden moeten gezondheidscentra komen waar iedereen zonder bijzondere regelingen terecht kan met alle problemen op gezondheidsgebied. Voor alle niet-uitzonderlijke behandelingen moet een patiënt in zijn eigen regio in een ziekenhuis kunnen worden opgenomen.

Veel meer aandacht moet worden besteed aan het voorkomen of tijdig herkennen van ziekten. Dit vereist allereerst een betere voorlichting: om gezond te leven moet je weten wat wel en wat niet gezond is, en wie niet bij zichzelf de verschijnselen herkent die een doktersbezoek gewenst maken, zal ook niet naar zijn huisarts gaan. Vertrouwde ziekte en dood moet een vanzelfsprekendheid zijn.

Openheid en een goede voorlichting is ook noodzakelijk opdat de patiënt kan meedenken bij de afweging tussen de ernst van zijn kwaal en het risico dat nu eenmaal aan iedere medische handeling is verbonden. De beslissing over wat er met zijn lichaam gaat gebeuren, hoort uiteindelijk door de patiënt te worden genomen.

85 Daarom wil de PSP:

a Een algemene volksverzekering voor alle kosten op gezondheidsgebied. Het onderscheid tussen particuliere en fondspatiënten moet verdwijnen, evenals de klasseverpleging in ziekenhuizen.

b Gezondheidscentra in iedere gemeente en stadswijk, bemand door

een team van huisartsen, verpleegsters, therapeuten, maatschappelijk werkers, tandartsen, oogartsen en andere poliklinisch te raadplegen specialisten. Ook zonder verwijzing van de huisarts moeten psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers geraadpleegd kunnen worden.

c Samenvoeging van ziekenhuizen, verpleegtehuizen en verzorgingstehuizen, met een goede ruimtelijke spreiding zodat ieder gebied over een eigen algemeen ziekenhuis beschikt. Een wettelijk kader moet deze instellingen uit de sfeer van winstbejag en regentendheid halen. Onnodige beperkingen in de bezoeksregelingen en andere regels die geen medisch belang dienen, moeten worden afgeschaft.

d Kosteloze tandheelkundige verzorging. Het saneringsstelsel voor fondspatiënten is een grof schandaal en moet eerder vandaag dan morgen worden afgeschaft.

e Democratisering van de verschillende instellingen van gezondheidszorg. Dit houdt onder meer in:

– Het vastleggen van de rechten van de patiënten in ziekenhuizen, verzorgingstehuizen en psychiatrische instellingen. In geen geval mag een behandeling worden toegepast tegen de uitdrukkelijke wil van de betrokkene. Onvrijwillige opname voor langer dan een week mag alleen op bevel van de rechter.

– Wettelijke bevoegdheden tot mee beslissen voor patiënten-groepen en andere vormen van vertegenwoordiging.

– Medebestuur in gezondheidscentra door vertegenwoordigers van de bevolking.

– Artsen en specialisten in gezondheidscentra en ziekenhuizen in loondienst, net als de andere medewerkers. Bij het werken – zoveel mogelijk in teamverband – moeten medici en niet-medici als gelijkwaardig worden beschouwd. Dit moet ook in het loon tot uiting komen.

f Opheffing van de studentenstops voor medicijnen en tandheelkunde.

g Nationalisering van de geneesmiddelenindustrie en de industrie op het gebied van medische apparatuur. Prijsbeperking van ingevoerde geneesmiddelen.

h Aanpassing van de opleiding van artsen en geneeskundig personeel aan de maatschappelijke betekenis van hun beroepsuitoefening.

i Een goed begeleid bevolkingsonderzoek naar ziekten die bij vroegtijdige herkenning een aanzienlijk betere kans op genezing geven, zoals hart- en vaatziekten en kanker.

j Maatregelen die de volksgezondheid bevorderen, zoals:

– Een verbod op reclame voor nicotine, alcohol en andere middelen – ook geneesmiddelen – die schadelijk kunnen zijn. Geen strafbaarstelling van het gebruik van genotmiddelen (drugs) maar een goede voorlichting en een gemakkelijk toegankelijke begeleiding tot ontslaving.

– Voorlichting over voeding en de verplichting bij voedingswaren de samenstelling (ook kleur- en smaakstoffen en conserveringsmiddelen) en de calorische waarde te vermelden. In alle gelegenheden moet ook voedsel met verantwoorde voedingswaarde tegen redelijke prijzen verkrijgbaar zijn.

– Bevordering van de sportbeoefening door de bouw van voldoende goed uitgeruste sporthallen en de aanleg van voldoende sportterreinen. Amateurverenigingen moeten zoveel subsidie ontvangen dat de contributie geen belemmering kan betekenen.

k Op de praktijk gerichte gezondheidsopvoeding, te beginnen bij het basisonderwijs.

l Het centraal verzamelen van gegevens over het optreden van ziektegevallen, niet alleen van besmettelijke maar van alle ziekten. Deze gegevens moeten worden gebruikt om de oorzaken van bepaalde ziekten (bij voorbeeld het lozen van vergiftigde stoffen), op te sporen en weg te nemen.

m De wettelijke mogelijkheden tot vrijwillige euthanasie. De eerbied voor het leven mag niet zo worden uitgelegd dat iemand tegen zijn uitdrukkelijke wil gedwongen wordt tot een niet langer menswaardig bestaan.

n De beslissing over abortus bij de vrouw, zoals de beslissing over alle medische behandelingen uiteindelijk bij de ontvanger moet liggen.

o Een vrij gebruik van organen van overledenen voor transplantatiedoel-einden, tenzij uit een op het lichaam gedragen verklaring blijkt dat de betrokkene zich daartegen verzette.

p Zoveel mogelijk behoud van maatschappelijke zelfstandigheid voor psychiatrische patiënten, en voorrang voor daarop gerichte behandelingsmethoden. Er moeten voldoende crisis-interventiecentra komen om noodgevallen te kunnen opvangen en overbodige opname te voorkomen.

Recreatie

86 De strijd voor de verkorting van de arbeidsdag en de toegenomen

werkloosheid draagt bij tot meer vrijetijdsbesteding. De recreatieve voorzieningen houden lang geen gelijke tred met deze ontwikkeling. In plaats van zich inhoudelijk hieraan aan te passen, zien we slechts een uitbreiding in omvang van de oude aanvulling op het brood: de spelen. Het gevolg hiervan is het bekende beeld van het weekeinde, overvolle wegen, massale tijdelijke recreatie aan stranden en op voetbalvelden, en dergelijke. De prijzenwillekeur bij toeristische attracties maakt voor vele gezinnen het dagje uit tot een bijna onbetaalbare luxe.

Evenals het kapitalistische winstbejag de oorzaak is van de ruimtelijke scheiding van wonen en werken, is het de oorzaak van de ruimtelijke scheiding van wonen en recreëren. Op de dure grond kan men toch geen volkstuintjes of iets dergelijks laten aanleggen. Naast de ruimtelijke scheiding brengt de kapitalistische produktiewijze ook inhoudelijk een scheiding aan tussen werken en recreëren. Omdat het onder de huidige verhoudingen voor grote groepen van de bevolking onmogelijk is om werk te doen waarbij men zijn mogelijkheden zinvol gebruikt en ontwikkelt, spelen de 'spelen' de rol van geestelijke reproductie van de arbeidskracht: geestelijk weer voldoende bij komen om de arbeid te kunnen voortzetten.

De PSP vindt dat recreatieve voorzieningen zich moeten richten op de ontwikkeling van de mogelijkheden van de mens, of het nu gaat om sport, creatieve beleving of algemene ontwikkeling. Zij moeten voor iedereen in gelijke mate toegankelijk zijn.

Een zo goed mogelijke ontwikkeling van de mensen is ook van belang, omdat deze de voorwaarden helpt scheppen voor een vrije socialistische samenleving. De bevrijding van de mens betekent ook de bevrijding van geestelijke oogkleppen, van iedere vorm van opgedrongen misvorming.

Aan de ruimtelijke scheiding tussen wonen en recreëren moet een einde komen. In iedere buurt of wijk moeten voorzieningen op dit gebied aanwezig zijn. Voor de begeleiding van de verschillende activiteiten dient voldoende opgeleid personeel beschikbaar te zijn, evenals het nodige materiaal.

De natuur moet vrij toegankelijk zijn voor iedereen, behalve die gebieden die beschermd zijn vanwege broedplaatsen van vogels, zeldzame plantengroei e.d. Het openbaar vervoer hoort te voorzien in goede verbandingen met natuurgebieden die geschikt zijn voor recreatie op grote schaal.

87 Daarom wil de PSP:

a Gemeenschappelijke centra voor creatieve activiteiten in iedere woonwijk.

b Uitbreiding van groenvoorzieningen, volkstuinten, sportvelden, zwembaden en speelplaatsen tot iedere woonwijk en inpassing daarvan in bestaande nieuwbouwplannen.

c Behoud van bestaande volkstuinten. In geen geval mogen volkstuinten wijken voor andere plannen, als niet gelijkwaardige nieuwe ruimte wordt aangeboden tegen volledige schadeloosstelling.

d Een prijsbeschikking om aan de prijzenwillekeur bij toeristische attracties en campings een einde te maken.

e Beschikbaarstelling voor recreatie van alle nu nog militaire terreinen.

f Gratis toegang tot de nationale parken.

g Geen auto's in natuurgebieden maar meer fietspaden.

Bij de ingangen worden witte fietsen beschikbaar gesteld.

h Ook bij NS-stations: gratis beschikbaarstelling van fietsen.

i Een wettelijke regeling om de willekeur tegen te gaan van gemeenten en campingbazen ten aanzien van kampeerregels, die zich vaak zelfs bemoeien met wat er binnen tenten of vakantiehuysjes plaatsvindt.

j Alle bibliotheken gratis.

k Subsidies voor actieve recreatie in sportverenigingen.

l Gratis toegang tot de zwembaden. Alle zwembaden behoren ook op zondagen open te zijn.

Kunst

88 Oorspronkelijk komt de kunst voort uit het volk. Zij is ontstaan uit ambachtelijkheid (onder andere als versiering) en uit een religieuze beleving (onder andere kerkschilderingen). Al heel lang bestonden er daarnaast kunstvormen die als maatschappijkritisch beschouwd kunnen worden. Deze hielden op moralistische of satirische wijze de maatschappij een spiegel voor. Voorbeelden van deze vroege strijdcultuur zijn te vinden in sprookjes, in markt- en kermistoneel en in sommige schilderijen.

Maar uit deze 'kunstvormen voor het volk' ontstond ook een maatschappijbevestigende kunst. Kunstenaars gingen werken voor de heersende klasse en moesten zich voor een groot deel daaraan aanpassen (hofmusici, hofschilders). Deze maatschappijbevestigende kunst heeft in de loop van de

tijd de overhand gekregen. De kunst werd zo georganiseerd (musea en andere cultuurgebouwen, dure boeken, en dergelijke) dat nog slechts een elite die niet hard hoefde te werken zich de luxe kon veroorloven er kennis van te nemen.

Dit is tot op heden zo gebleven. Ook al hebben tegenwoordig veel meer mensen tijd en geld genoeg om naar de kunst toe te gaan, de traditionele drempels bestaan nog steeds en in de cultuurgebouwen komt slechts een elite publiek.

Sinds kort bestaan er groepen kunstenaars die de kunst willen terugbrengen naar de mensen: kunstenaars die kinderspeelplaatsen ontwerpen en lelijke muren beschilderen; toneelspelers die hun voorstellingen op straat en in de fabriek geven en die de mensen vermaken en tegelijk laten nadenken over hun eigen situatie; kunstenaars die de amateurkunst willen bevorderen door lessen te geven en materiaal beschikbaar te stellen; filmers die hun films liever vertoond zien in een buurthuis dan in de bioscoop.

Kunst kost geld, en wel om vier redenen:

- Er zijn instellingen nodig waar mensen zich als kunstenaar kunnen bekwamen.

- Om te werken hebben kunstenaars werkruimten en andere voorzieningen nodig.

- Het werk van de kunstenaar moet vertoond worden, en zo'n vertoning kost geld.

- De kunstenaar heeft recht op inkomsten.

Al dat geld wordt maar voor een klein deel betaald door de mensen die de kunstwerken 'consumeren', zoals museum- en schouwburgbezoekers. De rest wordt door de overheid bijgepast in de vorm van subsidies. Maar de laatste jaren is het subsidiebeleid achtergebleven bij de ontwikkelingen. Met name de 'vormingskunstenaars' worden met te lage subsidies afgescheept.

89 Omdat commercieel werken de kunstenaar dwingt zich aan te passen aan 'gangbare ideeën', vormt commercialisering een ernstige bedreiging van de kunst. Bovendien leidt commercialisering vaak tot mensonwaardige werkomstandigheden voor de kunstenaar (te lage lonen of veel te lange werktijden).

De PSP vindt dat de kunst terug moet naar het volk. Toch mogen kunstenaars niet gedwongen zijn om commercieel te werken. Daarom moeten alle kunstvormen volledig door de overheid gesubsidieerd worden.

De gevestigde kunstinstellingen moeten grondig gereorganiseerd worden. Deze instellingen moeten gedemocratiseerd worden en alle drempels die ze voor het gewone publiek ontoegankelijk maken moeten worden afgebroken.

Omdat kunst voortkomt uit een ontwikkelingsproces en het tijd kost voordat nieuwe kunstvormen hun plaats in de maatschappij hebben gevonden, zal er altijd een deel van de kunst zijn dat maar een kleine groep mensen bereikt. Juist voor de kunstenaars die zich met nieuwe kunstvormen bezighouden ligt er een taak deze zoveel mogelijk toegankelijk te maken.

Het moet mogelijk blijven dat kunst gemaakt en vertoond wordt in een daarvoor geschikte ruimte, zoals concertzaal of museum. Maar de kunstenaars die zich tot nu toe in deze culturgebouwen hebben teruggetrokken zullen zich ook bewust moeten worden van hun verantwoordelijkheid ten opzichte van de bevolking. Dit kunnen zij doen door vaker buiten hun vaste vertoningsplaatsen te treden en door hun voorstellingen te begeleiden en zoveel mogelijk in een maatschappelijk kader te plaatsen.

Ook de overheid heeft de taak de bevolking op kunstgebied te scholen, bij voorbeeld via het onderwijs. De vormingskunstenaars kunnen een grote rol spelen bij de scholing en activering van de bevolkingsgroepen die nu niet naar een theater of museum gaan. Dit is een reden te meer om hen te (blijven) subsidiëren. Daarbij gaat het niet alleen om groepen die politiserend werken, maar ook om groepen die alleen kunstvorming als hun taak zien.

De amateurkunst moet veel meer bevorderd worden. Vele werkloze kunstenaars kunnen hiervoor worden ingeschakeld. Het bevorderen van de zelfwerkzaamheid van de mensen wordt in de toekomst steeds belangrijker doordat steeds minder van de beschikbare tijd besteed hoeft te worden aan werken op kantoor of in de fabriek. Maar ook nu is de creatieve zelfwerkzaamheid al belangrijk, want het vermogen iets te scheppen is een van de meest wezenlijke menselijke eigenschappen.

90 Daarom wil de PSP:

a Subsidie van kunstproductie op exploitatiebasis, in plaats van per project. Hierdoor krijgt de kunstenaar bestaanszekerheid op langere termijn en komt hij in de gelegenheid continuïteit in zijn productie te brengen. Ook kunstenaars die bij hun kunstvorm afhan-

kelijk zijn van andere kunstenaars moeten hiervoor in aanmerking komen. Daarom is het nodig dat vaste kunstenaarscollectieven gevormd worden, ook in gebieden van de kunst waar dat tot nu toe ongebruikelijk was.

b Gelegenheid voor iedere kunstenaar om zich (zonder censuur) te uiten. Niet-commerciële initiatieven die dit bevorderen, zoals artotheken en filmhuizen, moeten voor subsidie in aanmerking komen.

c Podiumsubsidies voor niet-kosten-dekkende uitvoeringen en voorstellingen. Deze subsidies moeten per kunstvorm door democratische organen verdeeld worden die de subsidievoorwaarden vaststellen en de naleving daarvan controleren.

d Democratisering van de raden voor de kunst en andere overheidsadvieslichamen op het gebied van de cultuur. Hun vergaderingen moeten openbaar worden en de macht van de ambtenaren binnen deze instanties moet worden ingeperkt.

e Terugdringing van de vercommercialisering van de kunst. Subsidiefondsen die in handen zijn gegeven van commerciële instellingen moeten weer door de overheid in beheer worden genomen. Zo moet het productiefonds voor de Nederlandse speelfilm veranderen in een productiefonds voor niet-commerciële speelfilms.

f Een minimuminkomensregeling voor alle kunstenaars. Deze regeling moet uitgevoerd worden door democratische organen die de voorwaarden vaststellen en controleren. Kunstwerken die door deze regeling tot stand komen moeten zoveel mogelijk aan iedereen ten goede komen.

g Uitbreiding van de subsidies voor vormingskunst en met name strijdsculptuur.

h Gratis toegang voor musea, toneel, concerten en dergelijke.

Media

91 Te lang zijn de media – kranten en tijdschriften, radio en televisie – in handen geweest van een elite van uitgeverij en diensthoofden. De kwaliteit van de inhoud wordt namelijk bepaald door het streven naar winst of leden-tal. Binnen deze marges doen sommige journalisten en programmamakers wel pogingen om de media te gebruiken voor het weerbaar maken van de bevolking, maar helaas worden deze pogingen al te vaak gedwarsboomd door de verminderde advertentieomzet of de lage kijk- en luistercijfers.

De laatste jaren vindt een toenemende monopolisering plaats in dag- en weekbladpers. Het aantal zelfstandige dagbladondernemingen is de laatste twintig jaar gehalveerd van 55 naar 29. De monopolisering blijkt nog sterker uit de verdubbeling van het marktaandeel van de vier grootste dagbladondernemingen, namelijk van 26 naar 53 procent, dus meer dan de helft van alle oplagen samen. De oorzaak hiervan is dat uitgeverijen de toegenomen kosten voor het uitgeven van een blad hebben trachten op te vangen door het aandeel van de advertentie-opbrengsten in de bedrijfsvoering te verhogen. Voor adverteerders zijn de bladen met een groot dekkingspercentage voordeliger dan bladen die een minder grote dekking hebben. Daar zullen zij eerder hun advertentie in plaatsen. Grotere bladen krijgen dus meer middelen, waardoor zij en hun marktaandeel kunnen vergroten en de rationalisering van hun productie kunnen doorvoeren. Op een gegeven moment vallen de kleinere bladen uit de boot en moeten ze zich of opheffen of aansluiten bij een gigant.

Deze ontwikkeling is door de invoering van de STER-reclame versneld.

Naast de uitdunning van de zelfstandige, onafhankelijke pers heeft de invloed van adverteerders nog een ander kwalijk gevolg. Ter vergroting van hun marktaandeel zal de krant alles doen om zijn lezers te behagen, zoals het bevestigen van vooroordelen of het plaatsen van sensatieverhalen. Het is al zover, dat bepaalde bladen onderzoek doen naar de verhouding tussen het redactionele onderwerp en de naastliggende advertentiepagina. Zij lokken adverteerders door de redactionele onderwerpen daarop af te stemmen: veel sport, intieme informatie uit het leven van de 'sterren', en dergelijke. De monopolisering leidt dus tot de 'vertrossing' van de pers: informatie afgestemd op de vooroordelen van de kleurloze gemiddelden, zonder kritische uitschieters. De pers werkt dan systeem-bevestigend, en speelt geen rol bij het weerbaar maken van de burger.

Dezelfde ontwikkelingen zien we bij de omroepen: de dictatuur van de kleurloze middelmatigheid. Ook hier is sprake van monopolisering, maar dan met het ledental als oorzaak, in plaats van de winst. Gelukkig worden de kapitalistische wetten van vraag en aanbod van zendtijd enigszins geremd door de Minister van CRM via de bepalingen in de Omroepwet. Hieraan is het te danken dat Nederland niet zit opgescheept met één omroep AVRO/

TROS. Ook hier vinden we het ding naar de gunst der leden, met als gevolg de bekende vertrouwen.

Onder de huidige kapitalistische verhoudingen ontwikkelen de media zich steeds duidelijker tot systeembevestigings-, in plaats van voorop te lopen bij de verandering van de maatschappij. Om het simpel te zeggen: zij staan er borg voor dat arbeiders zonder opstandige gevoelens de volgende dag weer aan de slag gaan door hun wezenlijke informatie te onthouden of door hun de mogelijkheid te geven zich te vereenzelvigen met TV-helden en zich zo te vervreemden van de maatschappelijke werkelijkheid.

92 De PSP vindt het een eis van democratie dat iedereen recht heeft op goede informatie over alles wat van maatschappelijk belang is. Daarvoor is de veelgeprezen 'pluriformiteit', een veelzijdige informatiestroom naar de burgers toe, niet voldoende. Het is weliswaar een dringende noodzaak dat de vertrouwen wordt stopgezet, maar een werkelijke democratie vereist een democratische toegang tot de media en de mogelijkheid democratisch invloed uit te oefenen op de keuze van de onderwerpen waarover informatie wordt verstrekt en de manier waarop dit gebeurt. 'Pluriformiteit' en 'vrijheid van meningsuiting' blijven loze kreten zolang getalscriteria het beleid dicteren, in plaats van democratische beleidsvorming.

Voor kranten en tijdschriften moet bedrijfsvoering mogelijk zijn zonder afhankelijkheid van adverteerders of andere commerciële belangen. Zoals nu al de zendtijd voor radio en TV een publiek goed zijn, zo moet ook de gedrukte informatievoorziening een publiek goed zijn dat uit de algemene middelen wordt bekostigd. Drukkerijen moeten in gemeenschapshanden komen en door het personeel in opdracht van de gemeenschap worden beheerd.

Bij radio en TV zijn de mogelijkheden voor democratisering in aanleg al aanwezig. De omroepen zijn namelijk verenigingen waarvan iedereen lid kan worden. Dit is veel beter dan een nationale staatsomroep, die in een kapitalistische maatschappij gebruikt kan worden als instrument van de machthebbers. Maar in werkelijkheid is er van democratie in de zuilen geen sprake: de leden zijn slechts abonnees op een programmagids. De medewerkers hebben vooral ten aanzien van maatschappelijk belangrijke onderwerpen weinig vrijheid van handelen.

Daarom moet het lidmaatschap los

staan van het wel of niet abonnee zijn. Zendgemachtigd kunnen alleen omroepen zijn met een democratische structuur.

93 *Daarom wil de PSP:*

a Omvorming van het bedrijfsfonds voor de pers tot een subsidiefonds. Voor subsidie komen alle bladen in aanmerking die een democratisch statuut hebben. Zo'n statuut moet de zeggenschap garanderen van de redactie, het overige personeel en de abonnees. De maximale abonnementsprijs en het aanvullend subsidie hangen volgens een wettelijke regeling af van omvang en oplage. Het fonds dat ieder jaar aangepast moet worden wordt gevoed uit de algemene middelen en, zolang deze reclame niet is afgeschaft, uit de toeslag op de STER-reclame en een toeslag op de advertentie-inkomsten van bladen.

b Afschaffing van de kijk- en luistergelden. Bekostiging uit de algemene middelen.

c Ontkoppeling van het lidmaatschap van de omroepen en het abonnement op een programmagids.

d Wijziging van de omroepwet, zodat de omroepen een democratisch statuut moeten hebben om zendtijd te krijgen.

e Een schijvenstelsel voor de zendtijdverdeling, in plaats van het huidige stelsel van drempels en statussen. Het feit dat een kleine wijziging in ledental een grote statusverandering kan betekenen, werkt alleen maar krampachtige reclame in de hand.

f Afschaffing van de bepaling dat omroepen een 'totaalprogramma' moeten brengen.

g Geen STER-reclame. Commerciële zenders moeten verboden blijven.

h Kabelnetten alleen in gemeenschapshanden. Alle pogingen tot commerciële exploitatie van kabels moeten fel bestreden worden. De mogelijkheden van kabelomroep moeten gebruikt worden voor plaatselijke programma's.

i Instelling van een Media Plan-Bureau dat onderzoek doet naar zaken als het effect van bepaalde programma's, de mogelijkheden tot een minder eenzijdig gericht gebruik van de media en de levensvatbaarheid van nieuwe bladen. Dit onderzoek moet in de plaats komen van het kijk- en luisteronderzoek en de nationale dagbladenonderzoeken, die alleen maar getallen en statistieken geven waarop wel een commercieel, maar geen emanciperend beleid valt te baseren.

Justitie en politie

94 Op papier gaat het recht uit van gelijke rechten en plichten voor iedereen. Maar in de praktijk blijkt die gelijkheid vals te zijn. Beleggers mogen ongestraft hun panden jaren leeg laten staan, maar een gezin dat ten einde raad zo'n pand kraakt kan daar met de sterke arm zonder meer uit worden gezet. Een arbeider die zijn baas ietsel toebringt wordt veroordeeld, maar fabrieken mogen hun werknemers jaren lang in een ongezond werkklimaat laten werken. Winkeldiefstal wordt gestraft, maar niet de uitlokking daartoe door 'verkoopbevorderende' maatregelen. Wie geld heeft kan procederen zoveel hij wil; voor ieder ander is de drempel van goede rechtshulp nog steeds te hoog.

Het rechtssysteem is een uitdrukking van deze, op ongelijkheid gebaseerde, maatschappij. Daarom kan het niet de gelijkheid bevorderen, maar alleen de ongelijkheid versluieren. Dat is op veel punten zichtbaar. De wetten beschermen de huidige maatschappijvorm en de verhoudingen, hoe onrechtvaardig ook, die deze maatschappij in stand houden. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de bescherming van de particuliere eigendom van de produktiemiddelen, waardoor het niet mogelijk is op democratische wijze te beslissen wat en hoe er geproduceerd wordt.

Niet alleen de bestaande wetgeving maar ook de wijze waarop deze wetten worden toegepast, weerspiegelen de machtsverhoudingen in de maatschappij. Ook al worden de milieuwetten gemaakt, deze dienen voornamelijk als symbool; de uitwerking door duidelijke algemene maatregelen van bestuur blijft achterwege.

Voor sommige groepen, zoals kinderen en vreemdelingen, geldt dat enkele van de meest elementaire rechten hun onthouden worden. Veel algemener is het verschijnsel dat niet iedereen dezelfde kans heeft voor een strafbaar feit veroordeeld te worden. Bijna ieder mens begaat in zijn leven vele overtredingen en meestal ook een aantal misdrijven. Bij ieder van de stappen die uiteindelijk tot strafoplegging leiden, is de kans de dans te ontspringen des te groter naarmate de overtreder hoger op de maatschappelijke ladder staat; de kans om niet gepakt te worden, de kans dat de zaak geseponeerd wordt (dus geen vervolging van de verdachte) en ten slotte de kans op vrijspraak.

In theorie zijn de aanklager en de verdachte twee nagenoeg gelijkwaardig

dige partijen, die ieder voor de rechtbank hun zaak bepleiten, waarna de onafhankelijke rechter zijn oordeel uitsprekt. De werkelijkheid is heel anders. De verdachte moet het opnemen tegen een apparaat dat over veel mensen kan beschikken, dat gespecialiseerd is in het strafrecht en dat over dwangmiddelen beschikt. Van voorlopige hechtenis wordt maar al te gemakkelijk op grote schaal gebruik gemaakt, zodat verdachten vaak maanden worden opgeborgen onder een regime dat nog geestdodender is dan dat van de gevangenen. Zo worden zij al gestraft nog voor zij veroordeeld zijn.

Bij de terechtzitting wordt door een aantal gekostumeerde figuren een onduidelijk ritueel verricht. De verdachte heeft weinig kans iets naar voren te brengen, tenzij hem rechtstreeks een vraag wordt gesteld. Maar al te vaak geven rechters er blijk van geen flauw benul te hebben van de maatschappelijke omstandigheden waarin anderen verkeren. Of de oorzaak van de 'misstap' wellicht ligt in het recht dat de sterke beschermt, wordt niet in het onderzoek betrokken.

Als rechtvaardiging voor strafoplegging worden uiteenlopende gronden aangevoerd: het algemene afschrikwekkende karakter, de bevrediging van het rechtsgevoel van de gemeenschap, de bescherming van de gemeenschap tegen het misdadige individu en vooral de verbetering van dat individu. Nu is het op zich al onaannemelijk dat één middel zulke uiteenlopende doeleinden dient, maar bovendien blijkt dat niet zo zeer de hoogte van de straf afschrikwekkend werkt, als wel de kans gepakt te worden. Als er één middel ongeschikt is om iemand te 'verbeteren' (als dat al nodig mocht zijn), dan is dat hem gedurende enige tijd op vernederende wijze te isoleren van de maatschappij. Bij de terugkeer in de maatschappij volgt dan vaak de zwaarste straf: baan kwijt, grote moeilijkheden bij sollicitaties, gezinsproblemen, en dergelijke.

95 Het eerste contact met het justitiële apparaat komt meestal via de politie tot stand. Naast de taak van opsporingsapparaat heeft de politie ook de taak de 'openbare orde' te handhaven. Wat deze openbare orde inhoudt wordt in geen enkele wet omschreven, maar gezien de uitleg die de politie eraan geeft is het duidelijk dat vooral vormen van geweldloze massa-actie, zoals sit-down acties of een terrein bezet houden om de sloop van woningen te voorkomen, opgevat worden als in

strijd met die orde. Het is de orde van het kapitalistische systeem, de orde die de heersende klasse graag ziet, waarvan geen enkele bedreiging uitgaat voor gevestigde machtsposities.

Het hoort tot de instructie van de politie dat om de orde te handhaven geweld kan worden gebruikt. Daarbij gaat het niet om het dwangmiddel van de aanhouding, maar om het kwetsen, verminken of zelfs doden van 'oproer-kraaiers'. Ook bij de opsporingstaak kunnen vuurwapens worden gebruikt, zodat het voorkomt dat iemand voor een vrij licht vergriep in feite standrechtelijk wordt geëxecuteerd. De wijze van optreden, ook bij routinecontroles, wekt meer en meer de indruk van Amerikaanse misdaadseries te zijn afgekeken. In toenemende mate wordt de politie gemilitariseerd: karabijnbrigades, anti-terreurbrigades, sluipschutters, pantserwagens.

De hierbij gedane verwijzingen naar het toenemend gebruik van geweld in de maatschappij zullen ongetwijfeld zichzelf bewaarden.

Bovendien vindt bij de politie een centralisering plaats. De politie beschikt over ongecontroleerde registers waarin gegevens staan over meer dan 10 procent van de burgers, deels berustend op onbewezen en zelfs niet strafbare feiten (zoals het registreren van homofielen). In navolging van West-Duitsland is men hard bezig die gegevens centraal in computers op te slaan, en het systeem zelfs zo te verfijnen dat iedere agent vanuit zijn surveillancewagen met een druk op de knop de complete doopceel kan lichten van de burger die hij tegenkomt.

96 De PSP vindt dat het recht moet uitgaan van de bescherming van de machtelozen tegen de machthebbers, in plaats van het omgekeerde. Ook de rechten van minderheden moeten door de wet en de toepassing daarvan worden gewaarborgd. Het is niet de taak van de wetgever zich te bemoeien met van alles en nog wat uit de persoonlijke levenssfeer.

Bij het strafrecht moet het voorkómen van misdrijven voorop staan. Wanneer de maatschappelijke omstandigheden het overschrijden van wenselijke rechtsregels uitlokken, zal in de eerste plaats gewerkt moeten worden aan het veranderen van die omstandigheden, zoals de winkeldiefstal uitlokkende uitstalling van goederen, en eerder nog de ongelijkheid bij de maatschappelijke verdeling van de opbrengst van de productie. Maar zolang de rechtsregels juist bedoeld zijn om onrecht en ongelijkheid in stand

te houden, getuigt het niet van werkelijkheidszin te denken dat de strijd voor zulke veranderingen gevoerd kan worden binnen de beperkingen die de wetten willen opleggen. Voor PSP zijn strijdvormen als stakingen of bedrijfsbezettingen dan ook volledig gerechtvaardigd. Pas nadat de maatschappelijke ontwikkelingen die door deze strijd worden afgedwongen bestendigd zijn, kan verwacht worden dat de wetten daaraan worden aangepast. En de hulpverlener die zijn 'cliënt' in nood alleen kan helpen door een artikel van een of ander wetboek te overtreden, kan daarbij zonder meer op de steun van de PSP rekenen.

Na het voorkómen van misdrijven moet de volgende zorg gericht zijn op de slachtoffers van misdrijven, op hen wie onrecht is aangedaan. Het is volkomen ongeloofwaardig wanneer het hele justitie-apparaat kan worden ingeschakeld om 'het recht te doen zegevieren' terwijl de voornaamste bemoeienis met het slachtoffer uit een verhoor bestaat.

Zaken die geen slachtoffers vergen moeten veel minder dan nu het geval is als misdrijf worden aangemerkt. Met name de zedelijkheidswetgeving moet op de helling. Het gebruik van drugs moet eveneens uit de criminele sfeer worden gehaald.

In de strafrechtpleging horen de rechten van de verdachte hem in alle gevallen duidelijk te worden meegegeeld. Daarbij past een behandeling van de verdachte als van iemand van wiens onschuld vooralsnog wordt uitgegaan. De terechtzitting moet vooral dienen om te zamen na te gaan door welke omstandigheden een misstap kan worden begaan en welke oplossingen het beste zullen helpen herhaling te voorkomen. De gegevens die hierbij naar voren komen, door middel van regelmatige rapportering, kunnen gebruikt worden voor maatschappelijke maatregelen die preventief werken.

Vrijheidsstraffen in de gebruikelijke zin van opsluiting en wasknijpers produceren moeten verdwijnen als zinloos en misdaadbevorderend.

De militarisering van de politie moet worden teruggedraaid. Bij alle ingrepen in het maatschappelijk gebeuren dient de politie met de grootst mogelijke terughoudendheid en zorgvuldigheid op te treden. De taak van de politie hoort vooral te bestaan uit hulpverlening: uit het bijstaan van de burger bij het oplossen van dringende problemen, en uit het voorkomen dat zulke problemen zich voordoen. Dit is alleen mogelijk als de politie zoveel mogelijk gedecentraliseerd wordt en zich niet

gescheiden opstelt van de rest van de maatschappij.

97 Daarom wil de PSP:

- Schrapping van de bijzondere noodwetgeving die de mogelijkheid geeft alle burgerlijke rechten aan de kant te schuiven en die militaire bijstand van het politieoptreden mogelijk maakt.
- Volledige stakingsvrijheid.
- In elk opzicht dezelfde rechten voor niet-Nederlanders die in Nederland wonen als voor Nederlanders.
- Uitzetting van vreemdelingen alleen na rechterlijk vonnis. Hiertegen moet beroep openstaan. Uitzetting mag pas geschieden wanneer de beroepsmogelijkheden zijn uitgeput.
- Meer rechten voor minderjarigen. Daarbij hoort tenminste:
 - a vrije omgang met anderen naar eigen keuze;
 - b vrije keuze van de eigen hulpverlener en het recht een arts te raadplegen;
 - c hoorplicht bij echtscheiding en andere belangrijke beslissingen, zoals uithuisplaatsing, met kosteloze rechtsbijstand;
 - d vanaf het twaalfde jaar het recht zelf zijn opleiding te kiezen en naar eigen inzicht lid te worden van verenigingen of het lidmaatschap te beëindigen, en vanaf het zestiende jaar het recht zijn eigen verblijfplaats te kiezen en een arbeidsovereenkomst aan te gaan, dit alles met een beroepsmogelijkheid voor de ouders;
 - e vanaf het veertiende jaar handelingsbekwaamheid binnen redelijke grenzen;
 - f vanaf het achttiende jaar volledige meerderjarigheid.
- Een wettelijk verbod op discriminatie op grond van seksuele voorkeur, sekse of burgerlijke staat (wel/niet gehuwd). Voor het toezicht op de naleving moet een onafhankelijke instelling worden gevormd die maatregelen kan vorderen.
- Kinderbescherming uit de handen van Justitie.
- Aanleg van gegevenstoestanden over personen alleen met vergunning. Deze vergunning moet het doel en het gebruik van het bestand vastleggen, en de aard van de verzamelde gegevens. Ieder die geregistreerd wordt krijgt daarvan bericht en heeft het recht op inzage en correctie van zijn gegevens en de verwijdering daarvan bij overschrijding van de vergunning.
- Afschaffing van de militaire rechtsspraak en van alle vormen van tuchtrecht.

- Voorlopige hechtenis alleen als noodmaatregel in bijzondere gevallen.
- Geen toelating van de tekst van verhoren als bewijsmateriaal, tenzij uit het proces-verbaal blijkt dat verdachte duidelijk op zijn rechten is gewezen. Bij ieder verhoor heeft de verdachte recht op bijstand door een advocaat.
- Recrutering van leden van de rechterlijke macht uit andere dan zeer elitaire en conservatieve milieus. De huidige inteeltmethoden bij aanvulling moeten zoveel mogelijk worden opengebroken.
- Afschaffing van de rituelen ter terechtzitting. De rechter moet de procesgang duidelijk uitleggen. De verdachte moet ook kunnen zitten en desgewenst aantekeningen kunnen maken. Hij moet binnen de grenzen van de redelijkheid het woord kunnen voeren.
- Ruime aandacht voor maatschappelijke ontwikkelingen en de maatschappelijke achtergronden van strafbaar gedrag als onderdeel van de behandeling van het strafrecht, zowel bij de opleiding van juristen als bij de politieopleiding en de opleiding van bewaarders. Ook voor de huidige rechters, politiefunctionarissen en bewaarders is verdere scholing op dit gebied nodig.
- Een grondige herziening van de zedelijkheidswetgeving.
- Druggebruik uit het Wetboek van Strafrecht. De verkoop van verslavende hard-drugs ten behoeve van geregistreerde gebruikers moet door de overheid geregeld worden. Hierbij moet registratie voor verslaafden na medisch advies open staan. Alleen zo kan de illegale handel in hard-drugs, die telkens nieuwe slachtoffers maakt, bestreden worden, evenals de criminaliteit die ontstaat doordat verslaafden in geldnood komen. Bovendien is dit de enige methode voor kwaliteitsbewaking, zodat er geen doden meer hoeven te vallen door het gebruik van genotmiddelen van twijfelachtige samenstelling.
- Meer mogelijkheden voor (en dan ruime toepassing van) andere maatregelen dan vrijheidsstraf, zoals terechtwijzing of het werken in een zieken- of bejaardentehuis of een huis van bewaring.
- Snellere afwikkeling van strafzaken en civiele zaken.
- Verval van het recht (gevangenis) straffen uit te voeren als binnen twee maanden nadat het vonnis onherroepelijk werd, buiten schuld van de veroordeelde nog geen aanvang is genomen met de tenuitvoerlegging.
- Een betere voorbereiding van ge-

detineerden in gevangenissen op hun terugkeer in de maatschappij. In plaats van geestdodende arbeid tegen een belachelijke vergoeding moet arbeid tegen een normaal loon worden verricht. Veroordeelden horen zoveel mogelijk hun eigen arbeid te kunnen blijven verrichten. Voor het overige moet de arbeid zoveel mogelijk vormend werken voor verdere beroepsmogelijkheden. Ook studie valt in dit verband als arbeid aan te merken. Gedetineerden moeten het kiesrecht behouden.

- Vastlegging van de rechten van gevangenen. Deze omvatten ten minste:
 - a het recht op vrije briefwisseling, vrij telefoonverkeer en de ontvangst van tijdschriften zonder censuur;
 - b vrije toegang van belangenverenigingen voor gedetineerden tot strafinrichtingen;
 - c het recht minstens twee dagen per week buiten de inrichting door te brengen;
 - d het recht op beroep tegen maatregelen en beslissingen bij een onafhankelijke rechter, met kosteloze bijstand door een advocaat.
- Beperking van de grootte van huizen van bewaring tot hoogstens honderd gedetineerden.
- Geen discriminatie door de overheid van vroeger veroordeelden bij sollicitaties.
- Een mobiele, dag en nacht parate hulpverleningsinstelling voor slachtoffers van misdrijven en vergoeding van materiële schade.
- Geen inmenging van de politie in stakingen, bedrijfsbezettingen, kraakacties en andere conflicten waarbij de overheid niet rechtstreeks partij is.
- Geen relbestrijdingseenheden en anti-terreurbrigades bij de politie. Het dragen van vuurwapens bij de surveillance moet worden afgeschaft.
- Opheffing van de marechaussee, en dus zeker geen bijstand van militaire politie voor gemeentelijke politietaken.
- Herinvoering van de wijkagent. De maatregelen tijdens de Duitse bezetting die het nummer op de kraag afschafte, moet worden ingetrokken. Overplaatsingen naar andere wijken of gemeenten dienen beperkt te worden.
- Beperking van de politieregistratie, en een verbod op het verstrekken van inlichtingen aan buitenstaanders.

Buitenland

98 Het buitenlands beleid kan niet slechts gebaseerd zijn op morele verantwoordiging over wat er in de wereld aan onrecht plaatsvindt. Een poli-

iek-economische analyse van ongelijkheid en uitbuitingsrelaties is onontbeerlijk. Bij het beoordelen van conflicten blijkt dat daaraan vrijwel altijd een economische basis ten grondslag ligt, ook daar waar de economische strijd verpakt is in een andere vorm zoals die van racisme, godsdiensttwist of taalstrijd. We hoeven maar te wijzen op Zuid-Afrika, Noord-Ierland en Libanon of België. Daarmee beweren we niet dat ideologische en politieke conflicten niet ook een relatief zelfstandige ontwikkeling kunnen hebben: er kunnen factoren zijn die een conflict aan de gang houden, factoren die op zich niet direct met economische ongelijkheid en uitbuiting te maken hebben, maar waarvoor de voorwaarden geschapen zijn door de ontwikkelingen binnen het kapitalisme zelf.

We kunnen het ook niet alleen bij veroordelingen van ontwikkelingen in het buitenland laten, maar moeten goed beseffen dat Nederland een onderdeel is van de kapitalistische wereld en dat dat ook tot uitdrukking komt zowel in de buitenlandse politiek van Nederland als in de wijze waarop de 'ontwikkelingssamenwerking' gestalte krijgt. We hoeven ons dan ook geen illusies te koesteren dat er van regeringswege maatregelen worden genomen die het systeem als zodanig bedreigen. Alle mooie woorden ten spijt krijgt het Indonesische generaalsbeleid economische steun van de zijde van de Nederlandse overheid en helpt de Nederlandse ambassade in Chili nog steeds actief mee investeringsmogelijkheden te verkrijgen voor Nederlandse bedrijven.

We zullen nu nader ingaan op de relaties tussen de kapitalistische wereld en wat wel genoemd wordt de derde wereld. Hierbij dient opgemerkt te worden dat deze landen veelal zo nauw verbonden zijn met de kapitalistische wereld, dat de vraag gesteld kan worden of er naast de keus voor een anti-kapitalistische ontwikkeling in deze landen nog wel sprake kan zijn van een derde weg in de zin van echte niet-gebondenheid. Voor wat betreft de relaties binnen het kapitalistische westen verwijzen wij naar het hoofdstuk over de Europese gemeenschappen.

99 *Relaties kapitalistische wereld tot de zogenaamde derde wereld*

Kenmerkend voor het kapitalistische systeem is het in stand houden en uitbreiden door de machtigste groepen van een ingewikkeld netwerk van uitbuitingsrelaties, zowel intern gericht als tussen staten of statenblokken on-

derling. Een specifieke vorm daarvan wordt gevonden in de uitbuiting van deze 'derde wereld'-landen. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de rol die de staat, multinationale ondernemingen en de ontwikkelingshulp daarbij vervullen.

De rol van de staat in de kapitalistische wereld bestaat vooral in het vervullen van de voorwaarden die nodig zijn voor het handhaven van kapitalistische ontwikkelingen, en is dus met de kapitalistische belangen nauw verweven. Daarom moet steeds in het oog worden gehouden dat overheidsactiviteiten als het geven van krediet, belastingfaciliteiten, het zorgen voor infrastructuur en onderwijs aansluiten bij behoeften van die ontwikkelingen, net zo goed als herstructurering van de Nederlandse economie en het geven van hulp aan minder ontwikkelde landen.

Met na de tweede wereldoorlog versnelde ontwikkeling van de multinationale ondernemingen komt een ander accent te liggen op de rol van de staat: pleiten voor een internationale arbeidsverdeling en voor meer ontwikkelingshulp die voorziet in de behoeften van het internationale kapitaal. Veel meer dan voorheen gaan internationale organisaties zich uitbreiden en met economische ontwikkelingen bezig houden. De Europese Gemeenschappen, het Internationale Monetair Fonds, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, en in vele opzichten ook de Navo, gaan de rol van de nationale staten overnemen. Zo heeft de EG een belangrijke rol gespeeld bij de expansie van Europese bedrijven zowel binnen als buiten Europa, bij voorbeeld het verdrag van Lomé met een aantal Afrikaanse landen (zoals in het EG-hoofdstuk nader wordt uiteengezet).

Het gaat de multinationale onderneming, die zich in een derde wereldland vestigt, niet om het belang van de ontwikkelingen in dat land, maar in de eerste plaats om het bereiken van een zo hoog mogelijk rendement. Aanvankelijk ging het om het halen van grondstoffen uit de koloniën en de ontwikkelingslanden. Met de versnelde groei van multinationale ondernemingen is steeds meer de nadruk komen te liggen op arbeidsproductiviteit, technologische ontwikkeling en know-how. Daarna werd het aantrekkelijker arbeidsintensieve bedrijven over te hevelen naar derde wereldlanden onder de hierboven genoemde aantrekkelijke voorwaarden zoals investeringspremies, belastingfaciliteiten, infrastructuur, goedkope arbeidskracht etc. Hier-

mee hoopt men tegelijkertijd een antwoord te geven op het steeds minder rendabel worden van gastarbeid en op de problemen, die deze vorm van uitbuiting oproept. Deze overheveling betekent echter een vergroting van de structurele achterstand van de ontwikkelingslanden in die zin dat de meer geavanceerde, hoogwaardige produktiemethoden in het westen blijven en de meer eenvoudige naar de arme landen verhuizen. Daarbij blijven het kapitaal en de ontwikkeling van technische kennis eveneens in de westerse kapitalistische landen. Bij het beoordelen van het risico genationaliseerd te worden zullen de multinationale bedrijven het daarvan laten afhangen of ze zich zullen vestigen met bedrijven die snel kunnen worden afgeschreven dan wel met bedrijven met weinig resp. gemakkelijk weg te halen machines, of met bedrijven die niet te isoleren zijn van de rest van de multinationale ondernemingen. Nationalisatie van zo'n vestiging van een multinationale onderneming in een ontwikkelingsland heeft dan ook meestal weinig betekenis, afgezien van het mogelijk effect dat de arbeidersbeweging in deze landen versterkt wordt.

De ontwikkelingshulp begeleidt vaak kapitalistische uitbuiting en afhankelijkheidsrelaties. Immers, 'hulp' wordt vaak gegeven in de vorm van het verbeteren van het investeringsklimaat of regelrecht via bedrijven. Bij ontwikkelingshulp die industrialisatie van een land helpt mogelijk maken (op zich noodzakelijk voor de ontwikkeling van een land/gebied), is het belangrijk te bedenken wie controle krijgt over de produktiemiddelen en winsten. Zullen die ten goede komen aan ondernemingen, plaatselijke elites of aan de bevolking? Het kan zijn dat industrialisatie zonder marktbeheersing van de know-how enz. de afhankelijkheid van een land alleen maar vergroot. Daarom is het belangrijk dat ontwikkelingshulp die binnen kapitalistische machtsverhoudingen gegeven wordt, daar terecht komt waar een socialistische ontwikkeling aanwezig is of tot de mogelijkheden behoort; immers daar is het vormen van tegenmacht zoals een sterke arbeidersbeweging tegenover kapitalistische krachten mogelijk. Havens aanleggen in Vietnam heeft heel andere gevolgen dan het aanleggen van havens in een land als Indonesië. Overeenkomsten tussen grondstoffen producerende landen zullen het meeste vruchten afwerpen daar waar ze gebruikt worden als bundeling van tegenmacht in de strijd tegen de kapitalistische uitbuiting en waar voor-

delen ten goede komen aan de gehele bevolking.

100 *Daarom vindt de PSP:*

a dat hulp gegeven moet worden, gericht op de sociaal-economische bevrijding van de volkeren in de derde wereld. Daarom is de aard van de ontwikkelingshulp belangrijker dan de vraag aan welke landen ze gegeven wordt. Uiteraard zal in socialistische ontwikkelingslanden eerder de ontvangst van de hulp zodanig kunnen zijn, dat zij bijdraagt aan de sociaal-economische bevrijding. Derhalve komen in de eerste plaats socialistische landen voor hulp in aanmerking, evenals landen met een mogelijke ontwikkeling in de richting van het socialisme. Als voorbeeld van de eerste kunnen genoemd worden: Cuba, Vietnam, Laos en Cambodja. Tot de tweede categorie kunnen we rekenen: Mozambique, Guinee Bissao, Angola, Tanzania en Algerije. Goede projecten die bijdragen tot anti-imperialistische bewustwording en machtsvorming zijn echter ook denkbaar in andere landen. Te denken valt aan bepaalde medefinancieringsprojecten;

b dat bij voorkeur geld moet worden gegeven aan projecten die landen minder afhankelijk maken van het internationale kapitaal;

c dat geen ontwikkelingshulp mag worden gegeven in de vorm van gebonden hulp of in de vorm van leningen;

d dat rechtstreekse steun moet worden verleend aan bevrijdingsbewegingen of socialistische organisaties binnen een land;

e dat alles moet worden gedaan ter versterking van de internationale arbeidersbeweging als tegenwicht van het internationale kapitaal, ook al omdat daardoor meer inzicht in informatie kan worden verkregen in de multinationale onderneming en over de plaats die een vestiging in een bepaald land daar inneemt. Alleen op die manier kunnen arbeiders voorkomen dat ze tegen elkaar worden uitgespeeld.

101 *De ontwikkelingen in de Sovjet Unie, Oost-Europa en China*

De economische achterstand van de landen waarin een machtsovername door de communistische partijen heeft plaatsgevonden, maakte de realisering van een werkelijk socialistische samenleving op korte termijn onmogelijk. Mede heeft hiertoe bijgedragen de soms tientallen jaren durende isolatie en boycot (onder andere op econo-

misch, technisch en financieel terrein) door het omringende vijandige kapitalisme. Hoe meer de achterstand op het kapitalisme vermindert en de levensomstandigheden van de bevolking zich geleidelijk verbeteren, hoe meer voorwaarden vervuld worden voor de democratisering van bureaucratische structuren in staat, partij en industrie. Deze ontwikkeling is onevenwichtig en verschilt in karakter, tempo en inhoud van land. Helaas is er nu in deze landen weinig te merken van democratische vrijheden. Ook blijft de Sovjet Unie nog steeds een overheersende positie innemen in Oost-Europa. De strijd voor meer vrijheid in deze landen verdient dan ook de steun van de socialistische krachten. Deze steun moet niet vertroebeld worden door kritiek op de socialistische verworvenheden in deze landen, en dient niet te worden misbruikt voor anti-socialistische campagnes.

De verdere uitbouw van de materiële grondslagen voor de opbouw van het socialisme zoals: de nationalisatie van de grond, het monopolie van de buitenlandse handel, de genationaliseerde industrie, en het beheer van de kapitaalsuitgaven maken een positieve ontwikkeling naar een socialistische democratie mogelijk. Daarom is er binnen het communistische denken naast toenemende nationalistische tendenties, tevens sprake van experimenten binnen het systeem. Een grotere economische en socialistische democratie in deze landen zal de katalysator kunnen zijn voor het creëren van de socialistische maatschappijvorm.

De tegenstelling tussen de Sovjet Unie en China versterkt de neigingen van hun regeringen om bij het buitenlands beleid niet de internationale solidariteit maar de militaire en economische belangen van hun staat centraal te stellen. De Sovjet Unie geeft bij voorbeeld hulp aan de Indonesische regering. China stelt de bestrijding van de invloed van de Sovjet Unie zo centraal dat ze steeds vaker openlijk steun geeft aan ultrareactionaire bewegingen, zoals duidelijk werd in Angola en nog duidelijk is in Chili.

In het algemeen leidt de buitenlandse politiek van China tot een onaanvaardbare mate van samenwerking met reactionaire krachten binnen de kapitalistische wereld die een bedreiging voor de wereldvrede vormen. Dit laat onverlet de erkenning van de grote prestaties van het Chinese regime in het binnenland, zoals op de gebieden van beteugeling van hongersnood, beheersing van de waterhuishouding, medische verzorging en materiële vooruitgang in het algemeen.

Bovenstaande benadering leidt tot specifieke stellingname van de PSP inzake de NAVO, de westelijke verdediging en de Europese Gemeenschappen (zie de betreffende hoofdstukken) en tot de volgende standpunten ten aanzien van regionale ontwikkelingen:

102 *Afrika*

In een groot deel van de Afrikaanse staten is de dekolonisatie zeer oppervlakkig geweest. De massa van de bevolking is veelal niet bij dit proces betrokken geweest. Politieke zelfstandigheid betekende geen economische onafhankelijkheid en was bovendien voorbehouden aan een corrupte, door neokoloniale westerse machten in het zadel geholpen inheemse elite, die later vervangen werd door veelal even corrupte militairen.

Zuidelijk Afrika is door de nederlagen van het Portugese kolonialisme in Angola en Mozambique een reusachtige stap in de richting gekomen van de totale bevrijding van kolonialisme en racisme. Het apartheidsregime in Zuid-Afrika wordt door de PSP niet als een op zichzelf staand verschijnsel beschouwd, maar als een exponent van de kapitalistische ontwikkeling binnen dit land.

Daarom vindt de PSP:

a dat die bewegingen steun verdienen die strijden tegen neokoloniale dictaturen als die van Mobutu in Zaïre, en die willen werken aan echte dekolonisatie;

b dat de volken van Angola en Mozambique de grootst mogelijke steun verdienen bij de opbouw van hun land, evenals de volken van Guinee-Bissao en de Kaapverdische eilanden;

c dat de blanke minderheidsregimes in Rhodesië en Zuid-Afrika volledig dienen te worden geïsoleerd en geboycot. Niet alleen zou Nederland een initiatief moeten nemen ten aanzien van Zuid-Afrika binnen de VN; ook zullen met nog meer inzet acties moeten worden gevoerd tegen de consumptie van Zuidafrikaanse producten, tegen investeringen in dat land; tegen toerisme en immigratie. Ook dient de Nederlandse regering het cultureel akkoord onmiddellijk te verbreken;

d dat de bevrijdingsbeweging van het door Zuid-Afrika wederrechtelijk bezet gehouden Namibië, de SWAPO, en de bevrijdingsbewegingen in Zimbabwe (Rhodesië) en Zuid-Afrika alle mogelijke steun verdienen, en dat gewaarschuwd moet worden tegen pogingen van het westen neokoloniale

regeringen in Namibië en Rhodesië in het zadel te helpen;
 e dat geen erkenning mag plaatsvinden van de thuislanden in Zuid-Afrika, aangezien deze een belangrijke functie vervullen in het apartheidsbeleid;
 f dat het volk van Eritrea het recht verdient op zelfbeschikking en dat alle resten van (frans)kolonialisme worden opgeruimd (Somalië), evenals de 'regering' van Idi Amin.

103 Het Middellandse Zeegebied

De Noordafrikaanse staten zijn vanuit hun koloniale structuur in een economisch en politiek afhankelijke rol gedrongen. Ook Zuid-Europa is in deze eeuw meer en meer met handen en voeten gebonden, vooral door de greep die het Westeuropese en Amerikaanse kapitaal op de industrialisatie in deze landen heeft verworven. Deze industrialisatie is derhalve nooit ten goede gekomen van de bevolking; voor hen is de landbouw het belangrijkste middel van bestaan gebleven. Het beleid van de Zuid Europese staten is erop gericht het ondernemingsklimaat zo aangenaam mogelijk te maken, door het met kracht bestrijden van sociale onrust, door de eenzijdige verbetering van de infrastructuur, door het sluiten van associatieverdragen met de EG of door op andere wijze economische uitverkoop te houden. Het gevolg hiervan is een chronisch tekort op de betalingsbalans, hetgeen men tracht op te vangen door toerisme en gastarbeid. Door het laag en eenzijdig ontwikkelde peil in de periferie en het tekort aan arbeidskrachten in West-Europa in de 60-er jaren, heeft zich een belangrijke emigratie-beweging ontwikkeld vanuit de periferie naar West-Europa. Binnen deze landen is het leger ook een belangrijke steunpilaar voor binnen- en buitenlandse kapitaalsbelangen. Veel landen rond de Middellandse Zee worden dan ook beheerst door autoritaire of fascistische regimes. In Spanje en Portugal zijn deze jarenlang in stand gehouden; in Griekenland en Turkije zijn ze in het zadel geholpen. In Italië hebben de christendemocraten zich alleen door wanbeheer en corruptie kunnen handhaven. In Noord-Afrika hebben de koloniale heersers plaats gemaakt voor de kleine, corrupte binnenlandse elites, geleid door mensen als koning Hassan van Marokko en Bourguiba in Tunesië.

Het Middellandse Zeegebied is van grote militaire betekenis. Dit heeft het Cypriotische volk aan den lijve moeten ondervinden: nationalistische hysterie, gestimuleerd door de rechtse regimes in Athene en Ankara en de deel-

en heerspolitiek van resp. Engeland en de VS hebben tot gevolg gehad dat Cyprus een gescheurd eiland is, met grote aantallen vluchtelingen.

Daarom vindt de PSP:

- a dat die groepen en partijen in dit gebied moeten worden gesteund die fundamentele hervormingen nastreven, al heeft zij oog voor de functie die de meer reformistisch ingestelde partijen (sociaal-democratische en communistische in landen als Italië en Spanje) kunnen vervullen bij het verbeteren van de leefomstandigheden, en de strijd tegen het opdringen van rechts;
- b dat steun moet worden verleend aan socialistische tendensen in Portugal, zoals deze onder meer tot uiting komen in landbouwcoöperaties;
- c dat het regime van Juan Carlos in Spanje met kracht bestreden moet worden, aangezien de zogenaamde liberalisering geen echte wijzigingen inhoudt doch slechts ten goede komt aan de reeds machtige elites;
- d dat het democratisch verzet tegen het fascistoïde bewind in Turkije gesteund dient te worden, en dat met kracht dient te worden opgetreden tegen in ons land opererende rechtse Turkse organisaties als de Grijsse Wolven;
- e dat de staatkundige deling van Cyprus dient te worden afgewezen, mede omdat deze slechts dient ter verzekering van de belangen van de NAVO en de VS;
- f dat met kracht moet worden opgetreden tegen ook in ons land werkzame rechtse Marokkaanse organisaties als de Amicales, die slechts beogen het feodale regime in Marokko met zijn geweldige corruptie in stand te houden. De PSP steunt daarom ook het democratisch verzet;
- g dat ook de Frente Polisario niet alleen politieke en materiële steun verdient, doch ook de erkenning vertegenwoordiger te zijn van het Saharaanse volk, door niet alleen te strijden voor zelfbeschikking en onafhankelijkheid doch tevens voor een maatschappijvorm die tendeeft in de richting van het socialisme.

104 Midden Oosten

Palestina.

De PSP zal bij de bepaling van het beleid uitgaan van de volgende overwegingen:

Het 'Israëliisch-Arabisch geschil' (dat wil zeggen het geschil tussen de staat Israël enerzijds en de Arabische landen anderzijds) is in de periode, die

verstreek sinds de juni-oorlog, meer en meer gebleken te zijn wat het sinds 1917 al was: het Zionistische/Palestijnse conflict. De oorsprong en de kern van het conflict is de geslaagde poging een Joodse staat te stichten in Palestina, tegen de wil van de meerderheid van de bevolking: de Palestijnse Arabieren.

De Zionistische structuur van de staat Israël is in strijd met het zelfbeschikkingsrecht en de fundamentele belangen van deze groepen. Deze Zionistische structuur omvat onder andere de opvatting dat de staat Israël de soevereine staat is van het Joodse volk, de wet op de terugkeer, het uitgaan van zogenaamde historische rechten, ter bepaling van het grondgebied van de staat Israël en de weigering om de Palestijnse vluchtelingen te laten repatriëren. Deze structuur houdt de blijvende onderdrukking van de Palestijnse Arabieren in en maakt dus een bestaan in vrede en veiligheid van de Joodse Israël onmogelijk.

De voorwaarde voor een wezenlijke oplossing van het Zionistische/Palestijnse conflict is een sociale omwenteling in het gehele Midden-Oosten. Dit impliceert het verbreken van de afhankelijkheidsrelaties met de internationale machtsstructuren.

Een Amerikaans-Russische afspraak tot oplossing van het conflict (lees: ter verdeling van het Midden-Oosten in invloedssferen) kan slechts weinig verandering brengen in de sociaal-economische machtsstructuren en dus politieke status-quo; en is daarom in strijd met de fundamentele belangen van de gehele bevolking van het Midden-Oosten.

Elke benadering van het conflict, waarbij voorbijgegaan wordt aan het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnse Arabieren, is noodzakelijk onvruchtbaar. Evenzo dient het zelfbeschikkingsrecht van de Joodse bevolking van Israël door de Palestijnen erkend te worden.

Het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnse Arabieren omvat het recht op terugkeer naar de door hen in 1948 verlaten gebieden en hun recht om na terugkeer samen met de Palestijnse Arabieren van Israël en van de in 1967 bezette Palestijnse gebieden, zelf uit te maken hoe hun toekomstige politieke status zal zijn.

Het zelfbeschikkingsrecht van de Israëlische Joden omvat het recht op behoud van sociaal-culturele identiteit, in een staatsverband – welk dan ook – dat een bestaan in vrede en veiligheid waarborgt.

Door middel van bij voorbeeld een referendum onder de betrokkenen kan worden vastgesteld, welke staatsvorm in de toekomst gewenst wordt. Dit kan zijn een eenheidsstaat, een binationale staat, een federatie of twee autonome staten. De betrokkenen zullen in gemeenschappelijk overleg tot een billijke schikking moeten komen. In alle gevallen moet worden vermeden dat opnieuw een staat ontstaat waarin het mogelijk blijft om een racistische en onderdrukkende politiek te voeren als in de huidige staat Israël.

Als eerste stap naar een oplossing van het conflict dienen de in 1967 bezette gebieden te worden ontruimd. Een tijdschema daarvoor moet ten spoedigste door de Veiligheidsraad worden opgesteld. De Egyptische en Syrische gebieden dienen te worden teruggegeven aan Egypte en Syrië. De Gaza-strook en de Westoever dienen via de VN aan de Palestijnen te worden overgedragen.

Zolang de bezette gebieden niet zijn ontruimd, dienen alle maatregelen van de bezettende macht, die leiden tot wijziging van de status van deze gebieden achterwege te blijven.

De PSP verzet zich tegen de vestiging van Joodse kolonies (zowel goedgekeurde als niet-goedgekeurde door de Israëlische regering) in het kader van een annexatie-politiek.

De PSP verzet zich tegen verdere ont-eigening van Arabisch land in Israël ten behoeve van de verjoodsing van Galilea.

De PSP bepleit de terugkeer van de bewoners van dorpen als Bir'am en Ikrit in Galilea.

De vluchtelingen die tijdens de juni-oorlog van 1967 de door Israël bezette gebieden hebben verlaten, dienen onverwijld in de gelegenheid te worden gesteld naar hun vroegere woonplaatsen terug te keren.

De PSP ondersteunt de PLO als enige en wettige vertegenwoordiger van het Palestijnse volk en dringt bij de Nederlandse regering aan op officiële erkenning van de PLO als zodanig en dringt tevens aan op de opening des-gewenst van een PLO informatiebureau in Nederland.

De PSP ondersteunt de herformulering van de resolutie 242 van de Veiligheidsraad van 1976 in die zin dat de politieke rechten van de Palestijnen worden erkend. De PSP bepleit deelname van een Palestijnse delegatie zonder voorwaarden vooraf aan de vredesconferentie van Genève.

105. *Latijns Amerika en het Caraïbisch gebied*

De Latijns-Amerikaanse landen kenmerken zich door een sterke verbondenheid met het Noordamerikaanse kapitalisme. De meeste staten worden geregeerd door rechtse dan wel fascistische regimes, die niet schromen een gruwelijk onderdrukkingsapparaat in stand te houden om de belangen van de lokale elites, die parallel lopen met die van het Amerikaanse kapitaal, te garanderen. Een voorzichtig socialistisch experiment als dat in Chili werd op de meest brute wijze in de grond geboord en vervangen door een bewind dat zonder meer het etiket fascistisch kan worden opgeplakt. Het was dan ook niet verwonderlijk dat het eerste wat dit regime deed, naast het instellen van een sterke repressie, het teruggeven was van de onteigende Amerikaanse bedrijven en belangen. Ook het steeds verder naar rechts opgerukte peronistisch regime in Argentinië werd vervangen door een nog rechtser bewind. Andere ultra-rechtse dan wel fascistische regeringen vinden we in Brazilië, Paraguay, terwijl ook in Peru een ontwikkeling naar rechts te zien was. Positieve ontwikkelingen hebben eigenlijk alleen plaats in Cuba, Guyana, en in mindere mate in Venezuela waarbij wij wat de laatste twee landen betreft moeten opmerken dat het nationalisme beslist nog geen socialisme is. Ook Suriname, dat in 1975 eindelijk onafhankelijk werd, blijft zeer gebonden aan grote ondernemingen in de VS en Nederland.

Daarom vindt de PSP:

- a dat het anti-fascistische verzet in Chili alle mogelijke steun verdient, en dat de Nederlandse regering alles dient te ondernemen om te beletten dat Nederlandse bedrijven in dit land kunnen investeren;
- b dat verzetsbewegingen en andere linkse en socialistische groeperingen in de Latijns-Amerikaanse staten al onze steun verdienen in hun strijd tegen onderdrukking en uitbuiting;
- c dat het geslaagde socialistische experiment op Cuba alle steun verdient;
- d dat wat Suriname betreft in feite vooral steun aan de Surinaamse kleine landbouw nodig is. Het huidige ontwikkelingsplan met de nadruk op het West-Suriname project opgezet voor buitenlandse maatschappijen, moet afgewezen worden;
- e dat de Antillen zo spoedig mogelijk hun onafhankelijkheid dienen te krijgen en dat een integratie in het Caraï-

bisch gebied voor de ontwikkelingen van belang is; de afscheidingsbeweging van het rijkere Aruba van de andere eilanden verdient niet onze steun.

106 *Azië*

De nederlaag van het Amerikaanse imperialisme in Zuid-Oost Azië is van groot belang voor de bevrijdingsstrijd van onderdrukte volkeren. De opbouw van het zwaar geteisterde Vietnam verdient dan ook ons aller steun. De ontwikkeling in Cambodja dient veel kritischer te worden gezien. Naast deze ontwikkelingen in socialistische richting zijn helaas ook omgekeerde tendensen waar te nemen: zo werd het bewind in Bangladesh door een nog rechtser regime vervangen. Ook in Thailand grepen reactionaire krachten in om te voorkomen dat neutralistische tendensen zich zouden doorzetten. Het ultra-reactionaire regime op de Filipijnen weet zich dankzij uitgebreide Amerikaanse steun in het zadel te houden. Hetzelfde kan gezegd worden van Indonesië, waar de onderdrukking van politieke tegenstanders of wat daar voor doorgaat onverminderd verder gaat.

107 De PSP vindt dat:

- a dat de opbouw van de bevrijde landen van Z.O.Azië steun verdient;
- b dat de Nederlandse ontwikkelingshulp aan Indonesië dient te worden stopgezet;
- c dat steun dient te worden gegeven aan het Fretilin in haar strijd voor de bevrijding van Oost-Timor van alle vreemde overheersing.

De Europese Gemeenschap

108 Geschiedenis en achtergronden

De groeiende behoefte van de grote ondernemingen in Europa aan grotere afzetmogelijkheden ('economies of scale': produktie op grote schaal om de kosten te drukken in de concurrentiestrijd), de aan investeringsmogelijkheden, deed de nationale grenzen met hun tariefmuren en andere economische en politieke belemmeringen steeds meer als hinderpalen ervaren. Een eerste aanloop tot het opheffen van barrières werd genomen in 1951 met de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). In 1957 werd door dezelfde landen (Frankrijk, Duitsland, Italië en de Benelux-landen) bij het Verdrag van Rome de Europese Economische

Gemeenschap opgericht (alook Euratom). In 1968 werd een volledige tolunie (open grenzen naar binnen, gelijke tariefmuren naar buiten) bereikt. Andere Europese landen, voor een belangrijk deel van hun export aangewezen op de zes EEG-landen, waren vrijwel gedwongen toetreding te vragen. Per 1 januari 1973 werd de EEG daarom uitgebreid met Engeland, Ierland en Denemarken.

Intussen waren EGKS, EEG en Euratom al samengevoegd met één Commissie (het beheersapparaat, de uitvoerende macht) één Ministerraad, waarin de ministers van buitenlandse zaken zitten), één (tamelijk loos) Europees Parlement. Velen onderschatten nog altijd de betekenis van de EG. Zij vormen een macht die het best getypeerd kan worden als een verbond van Westeuropese kapitalistische hoogontwikkelde industriestaten, die voor een belangrijk deel het recent verlies van een koloniale invloedssfeer en bijna allen het lidmaatschap van de NATO gemeen hebben. Onder de druk van de economische dynamiek lijkt ze zich in de richting van een superstaat te bewegen. Een supermacht zijn de negen al: hun bevolking is groter dan die van de VS en de USSR, hun monetair reserves bedragen het dubbele van die van de VS, ze beheerst een groter deel van de wereldhandel dan de VS, de USSR en Japan te zamen. Voor het tempo van hun investeringen in de Derde Wereld, de gebonden 'hulp' daaronder begrepen, geldt hetzelfde.

109 *Gevolgen en resultaten*

Door het wegvallen van de economische barrières is de interne concurrentie in de Gemeenschap sterk toegenomen: dit leidde tot een 'sanering' van de industrie in de aangesloten landen, sluitingen en inkrimpingen, maar vooral ook tot een grotere kapitaalconcentratie (overnemingen, fusies). De positie van de grote ondernemingen (multinationals) werd versterkt. Tevens hing hiermee samen een enorme toename van de handel en investeringen tussen de landen onderling.

Een dergelijke 'koude sanering' in de landbouw, ten gevolge van het wegvallen van de binnentarieven zou echter voor de regeringen van verschillende landen (met veel onrendabele, kleine landbouwbedrijven) politiek gevaarlijke consequenties gehad hebben. Daarom heeft de EEG vooral op dit terrein een belangrijke taak toegevoegd. De harmonisatie van de landbouwprijzen betekende voor

de consumenten van de meeste landen alleen maar prijsverhogingen. De belangenorganisatie van de landbouw in de EEG (COPA) wordt gedomineerd door grootgrondbezitters die de prijzen zo hoog mogelijk opdrijven. De kleine boeren, met onrendabele bedrijven (te klein areaal, geen geld voor modernisering, machines) kunnen ondanks deze hoge prijzen het hoofd nauwelijks boven water houden. Dit geeft de COPA argumenten in handen voor het eisen van steeds grotere prijsverhogingen. Aangezien de subsidies uit het Landbouwfonds (bijna f 20 miljard op de begroting van 1977) aan de productieomvang zijn gebonden en niet 'gericht' zijn (op de meest behoeftigen), zijn het vooral de grote 'boeren' die van deze subsidies profiteren. Hierdoor worden niet alleen de ongelijkheden in de landbouw groter, maar wordt ook de productie van overschotten (hoe groter productie, hoe meer subsidies, inkomen) gestimuleerd, met name in de zuivelsector. Slechts met nieuwe subsidies (voor verwerking tot veevoer, of voor het dumpen van de overschotten in landen buiten de EEG) kunnen de overschotten worden weggewerkt (ook weer in het voordeel van de grootste producenten). Op den duur wil men de kleine boeren helemaal laten verdwijnen ('er is geen plaats meer voor het familiebedrijf') en de landbouw rationaliseren tot een kapitaalintensieve sector van grote bedrijven, in handen van een klein aantal 'boeren'. Een regionaal industriebeleid moet de industriële ontwikkeling in de voornamelijk agrarische regio's stimuleren, ten einde de 'weggesaneerde' boeren aan een nieuwe werkkring te helpen. Deze kant van het beleid is tot nu toe echter weinig succesvol.

De voltooiing van de nagestreefde economisch-monetair unie duurt veel langer dan men verwachtte. Er zijn belangrijke economische tegenstellingen. Italië heeft een 'Europees' noorden, welvarend, geïndustrialiseerd; het zuiden daarentegen is achter gebleven en hoort met Noord-Afrika, het Iberisch schiereiland en enkele Balkanlanden tot de periferie van West-Europa. Raakt Zuid-Italië nog verder achterop, dan zal Italië als langzamer schip het konvooi moeten verlaten. West-Duitsland, sterk op groei gericht en met een gedisciplineerde en agressieve economische organisatie, overschaduwde de zwakke landen van de Negen. Het Duitse succes gaat ten koste van die anderen. De groeiende ongelijkheid van welvaart tussen de Negen is een ernstig probleem. Een an-

der probleem vormt de opbouw van de economie. In alle EG-landen sluit de staat een deel van het nationaal inkomen in de grote bedrijven, in de vorm van belastingfaciliteiten, rechtstreekse subsidies, verholten subsidies: infrastructuur, renteloos geld, onderzoek, het toestaan van een royaal afschrijvingsbeleid, zeer winstgevend opdrachten aan monopolies. Maar in enkele landen, het sterkst in Italië en het Verenigd Koninkrijk, is een groot deel van de industrie direct met de staat verbonden en relatief achtergebleven. Het ondergaan van deze bedrijven in een bestand van open concurrentie zou catastrofaal zijn. Toch zullen de betrokken nationale overheden aan de ongelijke behandeling een einde moeten maken en de bijzondere subsidies moeten stopzetten.

Het rapport-Tindemans heeft in 1976 oplossingen willen aandragen voor de ingetreden stilstand. Het is een 'pragmatisch' rapport: de suggesties in het rapport gedaan schetsten nuchter een aan nieuwe ontwikkelingen aangepaste ontwikkelingslijn naar een 'Europa' (de Negen) bestuurd door wijze technocraten. Tindemans komt met de suggestie van een Europese integratie met verschillende snelheden.

Bedoeld is niet een geheel gelijke ontwikkelingsgang voor alle landen. Op alle gebieden zal de snelheid kunnen verschillen. Integratie zal daar plaats vinden waar ze economisch het dringendst of het meest winstgevend is. Een integratie op deelgebieden kan ingrijpende gevolgen hebben. Rechtse krachten en de economisch sterkere delen van het Europees bedrijfsleven streven duidelijk naar verdere integratie. In het rapport wordt de noodzaak van legitimatie genoemd. De nagestreefde 'Europese Unie' zal democratisch van lager gehalte zijn dan de bestaande nationale politieke systemen. Dit volgt uit de grotere betraptheid van het vergrote systeem en de overheersende positie die in de Unie aan de uitvoerende macht (de Commissie) wordt toebedeeld. Nu reeds hebben de lidstaten een groot deel van hun onafhankelijkheid, in feite hun soevereiniteit, ingeleverd.

Het is duidelijk dat met het slagen van economische integratie onvermijdelijk gepaard zal gaan het groeien van een politieke eenheid. Vooruitlopend op het tot stand komen van deze Europese Unie trachten de Negen nu reeds hun politieke standpunten zoveel mogelijk te harmoniseren.

Dit gebeurt in de vorm van de Europese Politieke Samenwerking en leidt reeds tot gemeenschappelijke stand-

puntbepalingen in de VN en ten aanzien van het Midden-Oosten.

De EG heeft met succes de fakkel overgenomen van de voormalige koloniale mogendheden in Afrika, traditioneel jachtgebied van het Europees imperialisme. De overeenkomst van Yaoundé van 1964 bond 18 deels zeer afgelegen en zeer zwakke ex-Franse, Belgische en Italiaanse koloniën aan de EG. De handelsmacht van de EG en de verhoging van haar buitentarieven dwong meer landen te volgen. Een voorlopig nieuw hoogtepunt bereikte de uitbreiding van de cliënteel van de EG in de EG-ACS overeenkomst van 28 juni 1975, gesloten in Lomé. Tot de ondertekenende arme landen in Lomé behoorden bijna alle Afrikaanse staten, enkele uit het Caraïbisch gebied (voormalige Britse koloniën, rietsuikerverbouwers) en uit Oceanië. Eind 1976 bedroeg het aantal aangesloten arme landen 46.

De 46 moeten hun grenzen geheel open stellen voor invoer van eindprodukten vanuit de EG. Daartegenover staat slechts een beperkte openstelling van de EG voor produkten uit de geassocieerde landen: er gelden quota en heffingen voor alle produkten die concurrerend kunnen zijn voor voortbrengselen van EG-landen, en naar mate de graad van bewerking van de produkten stijgt, vervaeelvoudigen zich de invoerheffingen en beperkingen. Het Europees Ontwikkelings Fonds en gesponsorde kleinere samenwerkingverbanden van aangesloten landen sturen de zaak bij waar nodig. Toetreding tot deze formidabele handelszaak staat niet voor alle ontwikkelingslanden open. Hoewel er formeel geen beperking tot Afrika alleen bestaat, lijkt daar feitelijk wel sprake van te zijn: andere gebieden zijn te nauw met Amerika/Japan verbonden, iets te ver ontwikkeld of passen om andere economische redenen niet in het systeem. In feite gaan de Negen in tegen de wereldwijde beweging naar gelijke behandeling en vooral tegen de VN-besluiten over de Meest-Begunstigde Naties (in de Lomé-verdragstekst aangehaald) door haar stelsel van selectieve voorkeur voor een binding van de geassocieerde staten. De nobele beginselverklaringen van Lomé bedriegen: de EG onderwerpen een groot deel van de derde wereld aan een nieuw stelsel van collectief kolonialisme. De EG-ontwikkelingskredieten zijn 'gebonden': ze moeten in de EG worden uitgegeven voor de aanschaf van luxe-goederen voor de smalle maatschappelijke bovenlaag en kapitaalgoederen voor een bedrijfsleven dat

beheerst wordt door Europese transnationale bedrijven. Minder dan 1% van de 'hulp' is bestemd voor het opzetten van kleine industrie bestemd om in eigen hand te blijven en qua opzet afgestemd op plaatselijke behoeften. De arme landen mogen aan de EG onverwerkte grondstoffen leveren waarbij de hele bewerkingsgang van de produkten in handen is van het Westeuropese bank- en industriekapitaal dat zijn greep op alle groeisectoren van de economieën ter plaatse enorm heeft versterkt. 70 à 95% van alle gebruikte technische kennis wordt daarbij geleverd door de ontwikkelde landen, die veelal ook onderwijs en onderzoek in handen hebben.

Er zijn lid-staten van de EG die bij diverse gelegenheden een (nog tot niets verplichtende) meer verlichte houding aannamen. Maar zij staan bloot aan toenemende druk om één harde lijn te trekken met de drie sterkste kapitalistische landen. De Negen zijn de grootste grondstoffenimporteur ter wereld. Zij zijn op zich in staat beslissende invloed uit te oefenen op de uitkomst van de vraag of de rechtvaardige verlangens van de derde wereld worden verwezenlijkt: beheersing van de markt van grondstoffen, een groter aandeel in het dienstenverkeer, koppeling van de prijzen van grondstoffen aan die van industriële eindprodukten, hervorming van het voor haar zo nadelige internationale geldstelsel, het recht de koers van de eigen ontwikkeling te bepalen. Tegelijk worden de Negen, met Japan, het hardst getroffen wanneer de uitbuiting van de derde wereld verzacht wordt. De overschotten uit de handel met de derde wereld dekken de tekorten die voortvloeien uit het verkeer met enkele olieleverende landen (energie) en de concurrenten Japan (vooral luxe goederen) en de USA (kapitaalgoederen, technologie). De logische tendens van de politiek-commerciële systemen van de Westeuropese landen is dan ook: de USA te volgen in een verzet met alle middelen tegen een meer rechtvaardige en evenwichtige economische orde. Eén lijn trekken met de Negen betekent voor Nederland, dat het met de luxe van de pretentie van een betrekkelijk onafhankelijke opstelling (woorden) en gedeeltelijk vrijwillige en eigenzinnige hulpverlening (dadend) gedaan zal zijn. Op de omvang en de richting van de Nederlandse vrijwillige hulpverlening (hulpverlening buiten EG-verband) wordt al sinds 1975 kritiek uitgeoefend.

110 Conclusies

Het eerst bereikte doel van de EG was de Europese Tolunie. Een economisch doel met ver strekkende politieke gevolgen. De sindsdien bestaande open grenzen binnen de EG maken het de lid-staten individueel onmogelijk om bij voorbeeld de VN-boycot tegen Rhodesië serieus te nemen zolang één van de landen niet meegaat. Hetzelfde geldt uiteraard ook voor een vakbondactie tegen de invoer van Chileens fruit.

Afspraken in EG-verband of het ontbreken daarvan zijn keer op keer oorzaak of argument waarom positief handelen achterwege blijft. Bij een overwicht binnen de EG van West-Duitsland, dat zich voorlopig op een keiharde kapitalistische lijn heeft opgesteld, en de bestaande ernstige crises in andere lid-staten, is een verbetering van de opstelling van de EG uitgesloten. Het beleid van de EG betekent voor de derde wereld een ramp. Aan de ontspanning in Europa en elders levert ze geen enkele bijdrage. Door blokvorming die zij oproept in Oost-Europa vermindert ze eerder de oost-westdialoog. Bij voortgaande integratie zullen de kleinere en zwakkere lid-staten hun politieke vrijheid verliezen. Naast de nu al moeilijk grijpbare, hoewel nog vrij kleine, bureaucratie van het apparaat van de Commissie, zal een moeilijker te controleren en gevaarlijker supra-nationaal militair en politieel apparaat groeien. Op milieugebied heeft de EG zich al evenmin onderscheiden. Er werd een sociaal handvest opgesteld, maar de ontwikkelingslijn van de Gemeenschap is onversneden liberaal. De geplande beperkte versterking en directe verkiezing van het Europese Parlement dient om aan het geheel een parlementaire façade te geven. Deze EG dient onmaskerd te worden als wat ze is: een belangengemeenschap van uitbuitende krachten. De mensen moeten zich de enorme onvermoede macht van deze Gemeenschap bewust worden en moeten op de gevaren gewezen worden die een verdere groei inhoudt. Deze EG dient door de PSP op alle terreinen bestreden te worden omdat ze gevaarlijk is.

Daarom vindt de PSP, dat:

- a dat geen verdere overdracht van nationale bevoegdheden aan enigerlei supra-nationaal EG-orgaan dient plaats te hebben;
- b dat gestreefd dient te worden naar vereniging van de socialistische krach-

ten in Europa, ten einde de strijd voor een socialistisch Europa effectiever te kunnen voeren;

c dat gecoördineerde acties gericht moeten zijn op de vestiging van het socialisme in de afzonderlijke landen.

d dat een direct verkozen Europees Parlement geen werkelijke controle inhoudt op de EG-besluitvorming, zolang dit parlement niet formeel de hoogste instantie is en zolang kapitalistische belangen ook hierin domineren.

Verkiezingen zoals nu voorbereid hebben dan ook alleen maar een propaganda-functie voor de kapitalistische superstaat;

e dat deelname aan de Europese verkiezingen en aan de activiteiten van het Europese Parlement door Europese socialistische groeperingen uitsluitend moet worden opgevat als middel om socialistische standpunten ook op Europees niveau naar voren te brengen en te verdedigen;

f socialisatie van de landbouw in Nederland in de plaats dient te komen van het verwerpelijke EG-landbouwbeleid.

Het militaire apparaat

111 Het Nederlandse leger en de Nederlandse wapenindustrie moeten bezien worden in het kader van de NAVO. De oprichting in '49 en het bestaan van de NAVO wordt ten onrechte verdedigd met de suggestie dat de Sovjet-Unie agressieve plannen zou hebben. In wezen is de NAVO de politiek-militaire bevestiging van de geslaagde poging West-Europa binnen de kapitalistische wereld en de Amerikaanse invloedssfeer te houden. De NAVO-legers zijn dan ook bestemd voor het tegenhouden van socialistische ontwikkelingen in de westerse landen zelf. En voor het neerslaan van sociale revoluties binnen hun imperialistische invloedssfeer in de zogenaamde derde wereld, waartoe de NAVO-landen al 37 keer optraden.

Daar de NAVO zelfs de burgerlijke democratie en vrijheden niet verdedigt, is niet alleen aannemelijk door de vooraanstaande rol die Hitler-officieren vervullen, maar blijkt doordat Portugal en Griekenland onder een fascistisch bewind als normaal NAVO-lid functioneerden. In Griekenland voltrok de machtsgreep van de kolonels in '67 zich volgens NAVO-plan; dit soort plannen, waarin onder andere het recht van de VS tot ingrijpen in voor haar belangen gevaarlijke ontwikkelingen is vastgelegd, bestaan voor alle

NAVO-landen. Ze sluiten nauw aan op de overal bestaande wetten op de noodtoestand.

De bewapeningspolitiek van de NAVO heeft een wapenwedloop met de Sovjet-Unie en haar bondgenoten die in '55 het Warschau-pact oprichtten veroorzaakt. Dit leidt tot nog steeds toenemende bewapeningsuitgaven en tot een toenemend gevaar voor vrede en veiligheid in de wereld.

Deze wedloop is achtereenvolgens verdedigd met de argumenten dat een militair overwicht op een later machts-evenwicht met de Sovjet-Unie nodig was. Feitelijk is de poging een militaire voorsprong te behouden nooit opgegeven: de bewapeningswedloop is door geen akkoord geremd en deze politiek zal iedere ontwapeningsconferentie en afspraak zonder blijvend resultaat maken. Deze ontwapeningsbesprekingen wekken bij grote delen van de bevolking een vals, en daarom gevaarlijk, gevoel van betrekkelijke veiligheid. De SALT betekende het maken van afspraken om de kwantiteit van minder ontwikkelde wapensystemen te beperken om ruimte te scheppen voor de ontwikkeling van meer ontwikkelde. Op dit moment wordt gestreefd naar een zo grote perfectie van het richten van raketkoppelen met atoomlading, dat het weer zinvol zou worden één eerste klap uit te delen. De 'second strike capability', als mogelijkheid om na een vernietigende aanval op het grondgebied van een land tot vergelding over te gaan, verdwijnt wanneer door grotere precisie van de aanvalsraketten de voor de 'second strike' bestemde lanceerinrichtingen vernietigd kunnen worden.

Telkens opnieuw blijkt dat de theorie van het 'vredebevorderende machts-evenwicht' slechts een alibi voor een verdergaande bewapeningswedloop is.

Een groot deel van de kapitalistische economie is van de bewapeningswedloop afhankelijk. De zekerheid van de afzet van wapensystemen heeft een dempende invloed op de conjunctuurschommelingen in de economie en maakt het mogelijk om anders voor particuliere bedrijven niet-rendabele research te bekostigen.

De ontwikkeling van de wapentechnologie gaat gepaard met een enorme groei van het aantal werkers in fabrieken, laboratoria, achter tekentafels en in het ambtenarenapparaat die van het militaire systeem afhankelijk zijn. De militarisering van de maatschappij komt ook tot uiting in de uitbreiding van het aantal oefenterreinen, militaire vluchten en munitiedepots. Deze tas-

ten het leefmilieu aan, verdringen andere vormen van werkgelegenheid en beperken de ruimte, met name voor recreatie, in ons dichtbevolkte land.

Tussen de toppen van industriële ondernemingen, het leger en ministeries van defensie is vanuit hun wederzijdse belangen een nauwe verstrengeling opgetreden: het zgn Militair-Industrieel-Complex. Dit door de aard van het militaire bedrijf oncontroleerbaar complex zorgt voor een doorlopende toename van de bewapeningswedloop tussen oost en west. Daarnaast wordt de derde wereld steeds meer een geliefd afzetterrein voor de wapenindustrie, waartoe de zgn ontwikkelingshulp wordt aangewend. Het Midden-Oosten is ook hierdoor letterlijk tot een brandhaard geworden.

Dit geldt in nog sterkere mate voor het zgn. Nucleair Industrieel Complex, dat iedere illusie om de kernwapen-verspreiding te beperken onmogelijk maakt. Het non-proliferatieverdrag wordt steeds meer een dode letter. De ontwerpers van dit verdrag hebben zelf de grootste voorraad kernwapens aangelegd, een voorraad die zij nog steeds uitbreiden en verbeteren. Hun streven naar beperking van het aantal atoommogendheden is daardoor hypocriet. Daar komt bij dat de export van kernenergie vanuit deze landen onverminderd doorgaat. Met name de landen die (potentieel) in oorlogsconflicten betrokken zijn of worden krijgen de beschikking over atoomwapens: Zuid-Afrika, Israël, Brazilië, West-Duitsland.

De toenemende macht van de militaire toppen op het buitenlands beleid versterkt de tendens van de VS en de Sovjet-Unie om de wereld in invloedssferen te verdelen. Het volk van Tsjecho-Slowakije werd hiervan in '68 het slachtoffer, terwijl de volkeren van zuidelijk Afrika hun vrijheid niet alleen op de binnenlandse onderdrukkers maar op de hele NAVO moeten bevochten.

De intern onderdrukkende functie van het leger is met de opgang van de klassenstrijd in West-Europa meer centraal komen te staan. Dit blijkt in Nederland bij voorbeeld door de oefeningen van bepaalde eenheden in 'relbestrijding' en sluit aan bij de ontwikkeling van zgn. terreurbrigades van de politie.

Daartegenover staat de ontwikkeling van een krachtige soldatenbeweging, met name de vakbond VVDM en de socialistische Bond Van Dienstplichtige militairen (BVD), die is gevormd in de strijd tegen de onderdrukking van de soldaten. Hierdoor kan het leger min-

der inzetbaar worden voor interventie in de sociale strijd ten gunste van de heersende klasse. De dienstweigerarsbeweging (VD) stelt het militarisme steeds meer ter discussie.

De ontwikkeling van de wapentechnologie, de opleiding van relbestrijdingseenheden en het onbetrouwbaar worden van dienstplichtigen leiden tot de wens de dienstplichtigen te vervangen door vrijwilligers. Geprobeerd wordt hiertoe een systeem van 'dienstvervulling naar keuze' in te voeren en om dienstplichtigen jonger op te roepen met afschaffing van het studieuitstel. Eén en ander moet leiden tot verzwakking van de soldatenbeweging. Bovendien leidt de ontwikkeling naar een vrijwilligersleger tot een toename van de militaire invloed op het onderwijs en de arbeidsmarkt. Vele jongens zullen aangespoord worden als vrijwilliger of beroepsmilitair in het leger te gaan om een opleiding te kunnen volgen of om uit het werkloze bestaan verlost te worden.

De PSP vindt dat het leger afgeschaft moet worden. Een strategie die gericht is op de bestrijding van het leger als instrument van de heersende klasse en op vergroting van de vrijheid en veiligheid in de wereld, moet de volgende uitgangspunten hebben:

Ontbinding van de militaire machtsblokken, Nederland moet zich losmaken uit de NAVO en op korte termijn iedere verdere integratie wat betreft wapensystemen en troepenonderdelen met andere NAVO-landen tegengaan, gaan.

Het Militair-Industrieel-Complex moet onmaskerd worden. In de vakbeweging moet een discussie op gang komen over de vraag of aan de strijd voor werkgelegenheid niet de strijd voor zinvol werk gekoppeld moet worden. De steeds grotere afhankelijkheid van het militaire systeem moet door de arbeidsbeweging bestreden worden. Voor de Nederlandse industrie moeten opdrachten komen in de plaats van de militaire opdrachten die nu verstrekt worden.

Democratische machtsvorming van de soldaten middels hun strijdorganisatie VVDM kan een steeds belangrijker rem op het gebruik van het leger ten gunste van de heersende klasse in eigen land en in de derde wereld betekenen. Iedere ontwikkeling naar een beroeps- en vrijwilligersleger moet bestreden worden, het aandeel van de dienstplichtigen in het leger moet vergroot worden.

Voor zover er vrijheden tegenover binnenlandse en buitenlandse (VC, West-Duitsland) anti-democratische

krachten verdedigd moeten worden, moet dit door een geweldloze massabeweging geschieden. Bij de vorming hiervan moet de kapitalistische staat geen rol spelen omdat anders geweldloze defensie dezelfde ideologische en misschien ook praktische rol tegenover het socialisme zou vervullen als het huidige defensieapparaat. Geweldloze strijdvormen moeten ontwikkeld worden als onderdeel van de klassenstrijd omdat het de arbeidersklasse is die de democratische vrijheden moet verdedigen en uitbreiden.

112 *Daarom wil de PSP:*

a Nederland uit de NAVO, de NAVO uit Nederland.

b Verwijdering van alle buitenlandse troepen en bases uit Nederland. Terugtrekken van alle Nederlandse troepen uit West-Duitsland.

c Sluiting van Afcen en Aircen.

d Verwijdering van alle kernwapens uit Nederland als bijdrage aan het non-proliferatieverdrag.

e Geen wapenleveranties aan het buitenland.

f Beperking van militaire oefenterreinen, munitiedepots en vliegbases. Alle oefenterreinen openstellen voor recreatie. Geen nieuw oefenterrein in Oost-Groningen; geen militaire bedreiging van de Waddenzee.

g Afbraak van de bewapeningsuitgaven.

h Strijd tegen de Europese kernmacht en de atoombewapening van West-Duitsland.

i Vervanging van de BB door een niet-militaire rampenorganisatie.

j Geen relbestrijdingseenheden en anti-terreurbrigades bij de politie.

k Geen stap in de richting van een vrijwilligersleger.

l Volledige vrijheid om in plaats van militaire dienst zelf gekozen alternatieve dienst te verrichten zonder extra dienstdtijd.

m Vrijheid van organisatie, meningsuiting en staking voor militairen.

n Afschaffing van het militair straffen tuchtrecht.

o Vrije keuze van het tijdstip van opkomst tussen 13 en 27 jaar.

p Wedde van dienstplichtigen optrekken naar het niveau van beroepsmilitairen. Wedde van hoge officieren verlagen.

q Dienstdtijdverkorting tot 6 maanden, door de opleiding van franje te ontdoen en de parate troepensterkte te verlagen.

r Bestrijding van oude en nieuwe vormen van militaire propaganda: parades en taptoes, vlootdagen en open vliegdagen.

Partij van de Arbeid

Voorwaarts, en niet vergeten...

PvdA

PvdA
Tesselschadestraat 31, Amsterdam
tel.: 020-12 58 11

Inleiding

A Vier jaar is niet genoeg

1 Wij willen voorwaarts. Voorwaarts op de weg van Eerlijk Delen. 4 jaar is niet voldoende om aan de ongelijkheid tussen mensen een eind te maken.

Herverdelen van inkomen, kennis, macht en arbeid; democratisering op alle terreinen, betekent een jarenlange strijd tegen gevestigde belangen.

2 Het kabinet-Den Uyl heeft daarmee duidelijk een begin gemaakt. De minimumloners gingen er in drie jaar tijd bijna 20% in hun besteedbaar inkomen op vooruit en de bijstandtrekkers nog beduidend meer. De arbeiders krijgen meer zeggenschap in hun bedrijven en gaan nu meedelen in de vermogensaanswas. Vele duizenden onderwijzers extra vonden hun weg naar de oude wijken waar de stadsvernieuwing duidelijk op gang komt. En voor de bestrijding van de meest schrijnende armoede – die in de Derde Wereld – heeft het kabinet méér uitgetrokken dan welk westers land dan ook.

3 Toch staan we nog maar aan het begin. De werkloosheid is tot onaantoonbare hoogte gestegen. De bewaapeningswedloop duurt onverminderd voort. Zeker een kwart van de mensen komt niet eens aan vakantie toe. De gewone werknemer zit om en nabij de nullijn, maar slimme rijkards stoppen hun geld belastingvrij op een Zwitserse bankrekening.

4 Daarom willen we na de volgende verkiezingen als we daarvoor de politieke ruimte krijgen, opnieuw regeren. Om nieuwe ideeën ingang te doen vinden en om de goede punten uit ons beleid te kunnen uitbouwen. Maar ook omdat een rechts kabinet een ramp zou betekenen voor de zwaksten in ons midden. Aan hun lot zullen wij on-

ze toekomst verbinden. Dat is de dure plicht van iedere socialist.

5 We zullen niet gaan regeren om het regeren zelf. We moeten wel resultaten kunnen boeken. Want we willen onze beloften niet verzaken. Daarom zoeken we naar versterking. Door samenwerking met andere progressieve partijen en met gelijkgezinden. Met radicalen en democraten, maar ook met de progressieve krachten uit de christen-democratie. Want alleen met een progressief kabinet kunnen missers uit het verleden voorkomen worden. Kunnen werkelijke veranderingen tot stand worden gebracht.

B Regeren is kiezen

6 Wie veranderingen wil in de samenleving, zodat mensen op een prettiger manier, op basis van gelijkwaardigheid met elkaar om kunnen gaan, moet zijn kansen nuchter afwegen. Want regeren is kiezen. Tussen tegenstrijdige belangen, maar ook tussen de eigen verlangens. We willen veel, maar we kunnen niet alles tegelijk. Wie het ene wil bereiken, moet soms bereid zijn elders een offer te brengen. Ook dat is een kwestie van eerlijk delen. Voorkomen moet worden dat we financieel verder springen dan onze polsstok lang is.

7 Daarom ziet ons programma er wellicht wat sober uit, aangepast aan de tijd zou je kunnen zeggen. Maar we hebben wel geprobeerd aan te geven voor welke dilemma's we in de komende jaren komen te staan, waarvoor we kiezen en wat de gevolgen van die keuzen zijn. We draaien er niet om heen dat een eerlijke verdeling van inkomen, kennis, arbeid en macht ons

hoofdthema blijft. Wie alles bij het oude wil laten, zal zich bij ons niet thuis voelen. Wie mee wil strijden omdat het werkelijke gevecht nog maar pas begonnen is, kan op ons rekenen.

C Een goede inkomensverdeling

8 Dat we een betere inkomensverdeling willen is gemakkelijk gezegd.

Maar hoe stellen we ons dat precies voor? Op wereldschaal is de inkomensverdeling nog allerbelabberd. In de landen van de Derde Wereld zijn talloze mensen afgrijselijk arm. Daar ligt dus onze eerste prioriteit. Op ontwikkelingshulp mag nimmer beknipt worden.

9 Ook in ons land zijn er ontoelaatbaar grote verschillen. Mensen met een minimumloon moeten elke gulden drie keer omdraaien om de eindjes aan elkaar te knopen. Anderen daarentegen leven als god in Frankrijk. Ook die inkomensverschillen willen we aanpakken: door het vastleggen van een maximum-inkomen en van een minimum-inkomen óók voor zelfstandigen. Door de inkomens van de vrije beroepen aan te pakken (eventueel door ze in overheidsdienst te nemen) en door sociale uitkeringen voor de volle 100% aan het minimumloon gekoppeld te houden.

10 Dat laatste, die solidariteit tussen hen die werken en hen die van een uitkering rond moeten komen, is des te belangrijker nu de groei van ons totale inkomen de komende jaren lager zal liggen dan we de afgelopen 20 jaar gewend waren. Maar een samenleving waarin de mensen met werk alles krijgen en de anderen aan hun lot worden overgelaten, is niet de onze.

D Volledige werkgelegenheid ging verloren

11 Door die verminderde economische groei is ons streven naar volledige werkgelegenheid goed de mist ingegaan. Voor jongeren is er te weinig werk. Ouderen raken hun baan kwijt. En voor de gehuwde vrouwen die nog niet eens aan bod zijn geweest, is er nu helemaal geen werk voorhanden.

12 Dat er minder werk is, komt gedeeltelijk door de economische teruggang op wereldschaal. Voor een ander deel is dit het gevolg van ingrijpende veranderingen in de produktiemethoden, in de structuur van de economie zoals dat heet. Waar vroeger mensen werkten, staan nu machines. Machines werken veel sneller dan mensen en zijn, al kosten ze nog zo veel, uiteindelijk toch vaak goedkoper.

13 In sommige opzichten kunnen we blij zijn met die ontwikkeling. Machines hebben immers ook vervelend, geestdodend werk vervangen. Maar met het totaalresultaat van die economische veranderingen: een werkloosheidscijfer ver boven de 200.000, zitten we lelijk in onze maag.

14 Hoe lossen we dat op? In ons programma geven we twee hoofdwegen aan: de beschikbare arbeidsplaatsen eerlijker verdelen en het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen door de investeringen aan te zwengelen. Dat eerlijker delen van de arbeid kan bijvoorbeeld door deeltijdarbeid te bevorderen, door een kortere werkdag, door meer vrije dagen of door de ouderen vrijwillig vervroegd met pensioen te laten gaan. Dat kost uiteraard geld, maar de veel te grote jeugdwerkloosheid moet worden teruggedrongen.

15 Nu de tweede weg: het bevorderen van de investeringen. Dat kan op twee manieren, via het particuliere bedrijfsleven en door de overheid zelf. We willen de particuliere bedrijven best steunen, maar dan alleen als we de garantie krijgen dat die meerdere winst ook wordt omgezet in meer werk en niet uitsluitend wordt geïnvesteerd in nog meer verfijnde machines, die nog meer arbeidskrachten uitstoten. Dat bedoelen we als we praten over een 'greep op de investeringen'. Die greep is nodig om de werklozen weer aan werk te helpen en om kwalitatief goede arbeidsplaatsen te behouden of te scheppen.

16 Omdat we niet geloven in het fabeltje van rechts dat die werkloosheid vanzelf verdwijnt als we het bedrijfsleven maar de ruimte geven, vinden we dat ook de overheid actief moet zijn bij het scheppen van nieuwe arbeids-

plaatsen. Daarbij hoeft niet steeds het economisch rendement voorop te staan, maar moet vooral ook gekeken worden naar het maatschappelijk nut van die overheidsinvesteringen. Het gaat ons om zinvolle arbeid, bijvoorbeeld in de dienstensector, maar ook investeringen in het openbaar vervoer en een grootscheepse aanpak van de stadsvernieuwing passen in dat beeld, evenals het stichten van gemeenschapsbedrijven in gebieden met grote werkloosheid.

17 Het zal duidelijk zijn dat het kapen met de botte bijl in de overheidsuitgaven, zoals de VVD wil door overal een paar honderd miljoen weg te snijden, funest is voor een actieve werkloosheidsbestrijding. Maar bovendien wordt door zo'n 'goedkope' politiek ons beleid van inkomensherverdeling volledig teruggedraaid. Zij die van een sociale uitkering rond moeten komen, worden dan het kind van de rekening. En ook aan zaken als herinvoering van het schoolgeld en de bibliotheekgelden, eigen risico in het ziekenfonds en aantasting van de individuele huursubsidies zal dan niet ontkomen worden. Het zal duidelijk zijn dat wij die weg niet wensen te bewandelen.

18 We zeiden reeds dat een greep op de investeringen noodzakelijk is om de werkloosheid effectief te kunnen bestrijden, maar daar is nog een reden voor aan te geven. Immers, in de afgelopen jaren van onstuimige economische groei zijn we pas de laatste tijd gaan beseffen dat we niet ongestraft kunnen doorgaan met het uitputten van schaarse grondstoffen, het verstoren van evenwicht in de natuur en het uitbuiten van de Derde Wereld. Als aan dat proces geen halt wordt toegevoerd, tekenen we het doodvonnis voor onze kinderen.

19 Intussen blijven we zitten met de vraag hoe we dat andere groeibeeld vorm en inhoud moeten geven. Minder economische groei heeft gevolgen voor iedereen. Dat hakt erin, want we waren eraan gewend dat het steeds beter ging. Dat we als persoon steeds meer konden besteden en dat er toch nog geld overbleef om ook de gemeenschappelijke voorzieningen uit te breiden.

20 Dat tijdperk is voorbij. Er moet gekozen worden. Welnu: onze keus is er niet één van halen, hebben en houden. Zeker niet ten koste van de laagstbetaalden, de sociale uitkeringen of de collectieve voorzieningen zoals beter onderwijs, beter en betaalbaar wonen.

E We zitten op elkaars lip

21 We willen op alle gebieden eerlijk delen. Ons land is zo'n 35.000 vierkante kilometer klein en op dat stuk grond wonen meer mensen dan waar ter wereld ook. Toch hebben sommigen in ons land een riante woning met een flinke tuin, terwijl anderen het met een 4-kamerflatje moeten doen. Sommigen hebben zelfs een tweede woning om de weekends door te brengen, anderen moeten vechten om een plekje op het strand.

22 Van een eerlijke verdeling van die ruimte is dan ook geen sprake. Wie meer geld heeft, kan beschikken over meer ruimte. Dat is niet verwonderlijk: wat schaars is, is duur en ruimte is schaars, maar wij wensen ons daar niet bij neer te leggen.

23 Om die ruimte wel eerlijk te kunnen delen, vinden we het zo belangrijk dat de grond in gemeenschapshanden komt, zodat we met z'n allen kunnen bepalen wat ermee gebeurt. Zodat de natuur eerlijk kan worden verdeeld en voor het behoud daarvan kan worden gewaakt. Zodat in stads- en dorpscentra niet uitsluitend kantoren en banken worden gebouwd, maar ook betaalbare woningen.

F Iedereen naar de universiteit?

24 Gelijke kansen voor iedereen is een slagzin die gemeengoed is geworden in het onderwijs. De vraag is echter: gelijke kansen waarop? Moet iedereen naar de universiteit? Onderwijs zal daardoor steeds minder een automatische ladder worden tot iets hogers en naast een goede beroepsvoorbereiding steeds meer een mogelijkheid bieden tot menselijke ontplooiing en bewuste deelname aan de samenleving. Daarom moeten we onder 'gelijke kansen' iets anders verstaan: iedereen moet haar of zijn talenten kunnen ontwikkelen.

25 Dat betekent doelbewust voorrang geven aan kinderen en vooral meisjes uit achtergestelde milieus. Daarbij spelen het verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden een heel belangrijke rol. Maar het is niet het enige wat telt. Jonge mensen hebben meer mogelijkheden en talenten, die ook in het onderwijs aan bod moeten kunnen komen. Onderwijs zal daardoor steeds minder een automatische ladder worden tot een hoger inkomen en steeds meer een mogelijkheid tot menselijke ontplooiing en bewuste deelname aan de samenleving. Dat

laatste geldt evenzeer voor het vormingswerk.

26 Onderwijs dat mensen tot zelfstandigheid brengt, gaat in tegen een samenleving waarin alles wordt opgedeeld in rangen en standen. Ook het sociaal-cultureel werk behoort in dat opzicht haaks op de maatschappij te staan. Dat moet geen belemmering, integendeel, eerder een aansporing zijn om zoveel mogelijk mensen bij dat werk te betrekken. Vandaar dat permanente educatie en de 'open school' een voorname plaats innemen in ons programma.

G Velen meer, enkelen minder macht

27 Zo'n samenleving van meer mondigere mensen is niet denkbaar zonder dat de macht anders is verdeeld. Mensen die thans machtig zijn, blijken echter meestal niet bereid hun macht af te staan. Voor een andere machtsverdeling zal daarom gevochten moeten worden, op velerlei terrein. Want machtsongelijkheid bestaat overal. In het bedrijfsleven, waar enkelingen beslissen over het lot van duizenden, maar ook – om een paar voorbeelden dicht bij huis te noemen – in woningbouwcorporaties, in ziekenhuizen en in scholen. Want wat hebben huurders, patiënten en scholieren (of hun ouders) nu werkelijk te zeggen?

28 Naast strijd die geleverd moet worden als het gaat om eerlijk delen van de macht, wordt moed gevraagd van mensen die hun macht wel met anderen willen delen, maar ook begrip voor mensen die zelf verantwoordelijkheid moeten gaan dragen. Er is moed nodig om een deel van je inkomsten af te staan als je goed verdient of om de fiets te nemen in plaats van de auto als dat in het belang van anderen is. Maar er is ook begrip nodig voor hen die mee moeten gaan beslissen, daar niet aan gewend zijn, soms zelfs bang zijn daarvoor.

29 Veranderingen voltrekken zich vaak langzamer dan we zouden willen. Dat hoort bij de democratie. De veranderingen zijn echter ook onmiskenbaar. Klein, maar tegelijk groot. Klein ten opzichte van onze wensen, maar groot ten opzichte van hen, die alles bij het oude willen laten. Dit programma is zo'n kleine, in de tijd begrensde, maar onmiskenbare stap in de richting van een eerlijker, rechtvaardiger samenleving, een stap in de richting van, hopen wij, democratisch socialisme. Daarom: Voorwaarts en niet vergeten...

1 Eerlijk delen van het geld

A Inkomensbeleid

30 De overheid is de eerst verantwoordelijke voor een meer gelijke inkomensverdeling. Het beleid wordt gericht op het bevorderen van een grotere gelijkheid van persoonlijke inkomens en vermogens, alsmede op een gelijke behandeling van man en vrouw. Er wordt een Kaderwet voor de vorming en normering van alle inkomens ingevoerd. Deze wet zal onder meer bevatten:

a instrumenten om de inkomens van vrije-beroepsbeoefenaren te regelen, waarbij te denken valt aan publikatie en normering van tarieven, vestigingsbeleid voor medici; dan wel het in publieke dienst nemen van vrije-beroepsbeoefenaren;

b maatregelen die leiden tot een maximum-inkomen, waarbij gedacht wordt aan vijf maal het netto-minimumloon;

c een minimum-inkomensgarantie voor – om te beginnen oudere – zelfstandigen als aanzet tot een tot stand te brengen wettelijke minimum-inkomensregeling voor zelfstandigen;

d een regeling van het minimum-urloon, gebaseerd op het wettelijk minimumloon, voor werknemers die in de arbeid werken.

31 Loonstijgingen worden in gelijke bedragen uitbetaald en niet meer in procenten.

32 De netto-uitkeringen in de sector van de sociale verzekeringen, alsmede de ABW-uitkeringen (Algemene Bijstandswet), blijven voor 100% gekoppeld aan het netto-minimumloon, dat verhoudingsgewijs meer stijgt dan de overige inkomensgroepen.

33 Het trendbeleid wordt zodanig herzien, dat de gevolgen van een her-

verdeling onder de loontrekkenden in de particuliere sector in dezelfde mate doorwerkt in de salarissen van ambtenaren in het algemeen en in versterkte mate in de salarissen van hoge ambtenaren, ministers, politieke vertegenwoordigers en functionarissen bij overheidsbedrijven en bedrijven die voor een belangrijk deel overheidsbezit zijn.

34 Alle werknemers dienen onder een c.a.o. te vallen. Zeker zolang dit niet is gebeurd, moet de ondernemingsraad inzicht krijgen in en controle uitoefenen op alle inkomens en financieel te waarderen voordelen, die aan de onderneming worden ontleend door werknemers, directieleden, adviseurs en anderen.

35 Persoonlijke inkomens, vermogens- en belastingbedragen worden openbaar.

36 Systemen van loonbepaling zoals bijvoorbeeld functie-waarderings- en personeelsbeoordelingssystemen worden openbaar.

37 Iedereen krijgt een gelijk netto bedrag aan vakantiegeld, zonder dat het totaal der lasten daardoor toeneemt.

38 Het aantal vakantiedagen wordt losgekoppeld van het salaris.

39 1 mei in te stellen als algemene feestdag.

B Sociale zekerheid

40 De gehele sociale zekerheidswetgeving wordt ondergebracht in één wetboek. Daarop vooruitlopend:

a komt er één werkloosheidswet, ter vervanging van de huidige werkloosheidswet, de wet werkloosheidsvoorziening en de rijksgroepsregeling werkloze werknemers;

b worden beheer en uitvoering van de sociale verzekeringen en voorzieningen vereenvoudigd; krijgt de overheid meer zeggenschap op het beheer van pensioenfondsen;

c worden programmering en budgettering van de sociale verzekeringen, ook in de gezondheidssector, via de rijksbegroting telkenjare door het parlement vastgesteld;

d wordt een inventarisatie van leemten in het huidige systeem van sociale zekerheid opgesteld, waarbij bestaande voorzieningen kritisch worden afgewogen. Op grond daarvan wordt voorgesteld welke leemten in welke volgorde worden weggenomen. Hierbij wordt met name gedacht aan:

- een blijvende uitkering bij voortdurende onvrijwillige werkloosheid,
- een aanvullend waardeverval pensioen,

- een uitkering krachtens de AWW (Algemene Weduwen- en Wezenwet), ook voor weduwnaars,
- betaald verlof voor ouders of verzorgers bij ziekte van kinderen.

Er is alleen financiële ruimte voor het nemen van dergelijke maatregelen, wanneer op andere onderdelen van de sociale zekerheid kan worden bespaard.

41 De wetten die een beheersing van de kostenontwikkeling in de gezondheidszorg beogen (wet ziekenhuisvoorzieningen, wet gezondheidsvoorzieningen, wet ziekenhuistarieven enz.) worden met grote spoed afgehandeld. De algemene volksverzekering voor gezondheidszorg, die – met premies naar draagkracht – ten minste het huidige pakket van ziekenfondswet en algemene wet bijzondere ziektekosten, alsmede diensten van kruisverenigingen omvat, wordt snel

ingevoerd. Dit geschiedt zodanig, dat de kosten van de gezondheidszorg daardoor in elk geval niet zullen stijgen.

42 Uitgaande van het draagkrachtbeginsel en van verantwoorde maxima, moet het individu en niet langer het gezin uitgangspunt van de sociale wetgeving worden. Om dat te bereiken wordt een plan in fasen opgesteld. Begonnen wordt met het zodanig wijzigen van de wet werkloosheidsvoorziening dat de gehuwde vrouw gelijke rechten krijgt als de gehuwde man.

43 Belasting- en premiedruk worden in elkaar verweven. Het draagkrachtbeginsel wordt uitgangspunt van de financiering der sociale verzekeringen.

44 Het systeem van kinderbijslag en kinderaftrek wordt vervangen door één toeslag, die belastbaar is, uitbetaald wordt aan ouders/verzorgers, eindigt boven een bepaald maximum en afgestemd is op een stelsel van studiefinanciering, dat gelijke kansen voor ieder waarborgt.

45 Commerciële instellingen zullen geen rol spelen in een door de overheid te voeren studiefinancieringsbeleid.

46 De (indirecte) financiering van bejaardentehuizen via de algemene bijstandswet wordt – zonder gevolgen voor de inkomenspositie van bejaarden – omgebouwd tot een aparte financieringsregeling.

Bejaardentehuizen worden in principe door niet-commerciële instellingen geëxploiteerd.

47 Bij vaststelling van alimentatie wordt rekening gehouden met leeftijd, duur van het huwelijk of de duur van de relatie en de mogelijkheid om een werkkring te aanvaarden en de mogelijkheid tot het volgen van een opleiding of tot om-, her- of bijscholing. Tussentijdse wijziging op grond van deze normen wordt mogelijk gemaakt.

Op verzoek van een van de partijen wordt de alimentatie geïnd en uitbetaald door een overheidsinstantie.

48 Teneinde het aantal uitkeringen in de sociale verzekeringssector terug te dringen wordt:

a het beleid gericht op het voorkomen dat mensen uit het arbeidsproces worden gedrukt;

b het wettelijk percentage van verplicht in dienst te nemen invalide werknemers verhoogd en de controle op naleving daarvan versterkt;

c mede met behulp van bij- en omscholing bevorderd, dat in een vroeger stadium dan thans het geval is bij arbeidsongeschiktheid ander werk wordt gevonden.

49 Misbruik en oneigenlijk gebruik

van sociale verzekeringen, zowel door werkgevers als werknemers, wordt bestreden.

50 Verlies van verworven pensioenrechten als gevolg van wijziging van werkkring wordt wettelijk tegengegaan.

51 Pensioenfondsen krijgen de verplichting pensioenuitkeringen te verstrekken aan een door de pensioengerechtigde aan te wijzen begunstigde (partnerpensioen).

C Financiën

52 Het wijzigen van belastingstelsel en tarieven wordt gericht op het bereiken van rechtvaardige inkomensverhoudingen. Mede daarom worden de premies van de volksverzekeringen ingevoegd in het belastingstelsel.

53 Beoordeling via de belastingen wordt o.a. tegengegaan door:

a het afschaffen van de fiscale aftrekbaarheid van representatiekosten en het verkleinen van de mogelijkheid tot aftrek van bepaalde reis- en verblijfskosten;

b het bedrag waarmee het belastbaar inkomen wordt verhoogd voor het gebruik van een bedrijfsauto, meer in overeenstemming te brengen met het genoten voordeel;

c het huidige stelsel van aftrekbaarheid van hypotheekrente en rente uit schulden voor particulieren te vervangen door een stelsel dat meer rekening houdt met draagkracht en dat hogere inkomens niet bevoordeelt;

d te onderzoeken of bij de belasting van rente een belastingvrije voet moet worden ingevoerd.

54 a De vrouw wordt door de fiscus gelijk behandeld als de gehuwde man, met inachtneming van de draagkracht van de gezinseenheid. Vanuit dit draagkrachtbeginsel worden alle duurzame samenlevingsvormen voor de belastingwetgeving gelijk gesteld.

b Opgesteld wordt een inventarisatie van leemten in het huidige systeem van belastingen. Op grond daarvan wordt voorgesteld welke leemten in welke volgorde worden weggenomen.

55 Vermogenswinsten en -verliezen worden in de inkomstenbelasting betrokken.

56 De vermogensbelasting en de belasting op erfenissen worden verhoogd.

57 De vennootschapsbelasting wordt direct na aangifte in rekening gebracht.

58 Op milieuvervuulende of grondstoffenverkwistende produkten, waarvoor alternatieven bestaan, worden

heffingen ingevoerd, dan wel wordt de produktie daarvan aan banden gelegd.

59 De uitkering aan de gemeente krachtens de ABW wordt op 100% gebracht, onder gelijktijdige vermindering van de uitkering uit het gemeentefonds.

60 Belastingontduiking en zwart geld worden intensiever opgespoord en hard aangepakt.

61 Het overheidsapparaat wordt onderzocht op grotere doelmatigheid. Soberheid wordt betracht ten aanzien van overheidsgebouwen en representatie.

62 De Rijkspostspaarbank, de Postcheque- en Girodienst en de Gemeentegiro van Amsterdam worden samengevoegd en uitgebouwd tot een als algemene bank optredende postbank in de vorm van een overheidsbedrijf.

63 Opggericht wordt een staatsverzekeringsbedrijf.

D Prijsbeleid

64 Het prijsbeleid wordt een instrument in het kader van anti-inflatiebeleid, inkomensbeleid en consumentenbeleid. Overtreders worden met hogere boetes dan nu het geval is gestraft.

65 Van de overheidstarieven (openbaar vervoer, PTT, energie) gaat een voorbeeldwerking uit en daarom stelt de overheid zich terughoudend op met prijsverhogingen.

66 De overheid krijgt, daartoe in staat gesteld door het bedrijfsleven, een goed inzicht in de prijsopbouw. In samenwerking met de consumentenorganisaties dient maximale voorlichting aan het publiek te worden gegeven.

67 Een doeltreffend overheidstoezicht op het prijsgedrag van economische machtsposities wordt nagestreefd.

68 Voorschriften worden uitgevaardigd ter verkrijging van uniformiteit in bank- en verzekeringstarieven en nutsbedrijven.

2 Eerlijk delen van het werk

A Economisch beleid

69 Het opvangen van de gevolgen van de verminderde economische groei zal grote inspanningen vergen, zeker omdat sociale onrechtvaardigheden voorkomen moeten worden.

Uitgangspunten voor een dergelijk beleid zijn:

- a de collectieve voorzieningen worden in stand gehouden, mede gezien hun betekenis voor de werkgelegenheid en een eerlijker inkomensverdeling; een forse uitbouw zal niet mogelijk zijn;
- b de individuele welvaart, vooral die van de zwaksten in de samenleving, wordt gehandhaafd;
- c het produktieve draagvlak wordt versterkt door nieuwe instrumenten te ontwikkelen en toe te passen om investeringen te bevorderen en te sturen;
- d de verhouding werkenden/niet-werkenden wordt zodanig gewijzigd dat meer mensen werk naar hun mogelijkheden kunnen vinden.

In het licht van deze uitgangspunten is een matiging van de stijging van de kosten van arbeid een voorwaarde.

70 De gemeenschap zal richting geven aan de economische ontwikkeling van ons land door:

- a het scheppen en eerlijk verdelen van voldoende arbeidsplaatsen voor mannen en vrouwen die werken kunnen;
- b het herverdelen van economische macht;
- c het toetsen van het te maken produkt of de te verrichten dienst aan de maatschappelijke behoefte;
- d indicatieve planning van de economische ontwikkeling, gebaseerd op democratisch vastgestelde doelstellingen

ten aanzien van grondstoffen- en energieverbruik, ruimtelijke ordening en milieu, verhouding tot de Derde Wereld, inkomens- en werkgelegenheidsbeleid en de gewenste collectieve voorzieningen en een redelijk rendement van het geïnvesteerde en te investeren kapitaal.

71 De volgende instrumenten en middelen zullen de overheid, binnen de grenzen die het open karakter van de economie stelt, ter beschikking staan bij het afstemmen van de investeringen op deze indicatieve planning:

- a voor de bestemming van de beleggingen van financiële instellingen worden voorschriften opgesteld;
- b uitbreiding van de selectieve investeringsregeling (SIR), bij voorkeur voor het hanteren van vergunningen, tot het gehele land;
- c voorwaarden ten aanzien van de omvang, plaats en richting van particuliere investeringen bij het verschaffen van financierings- en belastingfaciliteiten;
- d planningsovereenkomsten, af te sluiten met het bedrijfsleven, die richting geven aan doel, tijd, plaats en wijze van investeren;
- e uitbreiding van de werkingssfeer van de Nederlandse Herstructurerings Maatschappij (NEHEM);
- f een landelijk net van regionale ontwikkelingsmaatschappijen, die regionale plannen aantrekken, deelnemen in bedrijven en eventueel bedrijven oprichten. Bevoegdheden, controle, inspraak van de bevolking en financiering worden wettelijk geregeld; extra aandacht wordt daarbij besteed aan economisch zwakke regio's;
- g een wet ter beheersing van in- en uitvoer van kapitaal en goederen;
- h afspraken binnen EEG-verband, gericht op deze instrumenten.

72 Financiële steun van de overheid aan bedrijven gaat gepaard met overdracht van zeggenschap aan de overheid en de werknemers, onder andere door middel van de opbouw van democratisch samengestelde organen per bedrijfstak voor overleg en advies.

73 Er komt een investerings- en sluitingscode, zodat willekeur, respectievelijk sluiting van bedrijven en ontslag van werknemers wordt tegengegaan.

74 Waar nodig neemt de overheid initiatieven tot investeringen. Daarbij wordt niet alleen gelet op bedrijfseconomisch rendement.

75 Ondernemingen met meer dan 100 werknemers worden verplicht tot een jaarlijkse financieel-sociaal-economische röntgenfoto, welke aan stringente eisen moet voldoen.

76 De overheid steunt het onderzoek gericht op de ontwikkeling van nieuwe producten en nieuwe produktietechnieken. Dit onderzoek wordt in het bijzonder gericht op de besparing van energie en grondstoffen, op de verbetering van de kwaliteit van de arbeid en op de bescherming van het milieu.

77 Een reparatie-economie wordt bevorderd, onder meer door afschaffing van de BTW op reparatiewerkzaamheden en reparatie-onderdelen.

B Werkgelegenheid

78 De bevordering van de werkgelegenheid gebeurt zodanig dat een ieder die tot werken in staat is, de mogelijkheid krijgt zinvol werk te doen, gericht op vervulling van de behoeften van de samenleving en op persoonlijke ontplooiing. Daartoe worden meer zinvolle arbeidsplaatsen geschapen. De normale arbeidstijden worden zonodig

verkort waardoor de werkgelegenheid over een groter aantal mensen wordt verdeeld.

79 Het bedrijfsleven wordt gestimuleerd meer investeringen te doen die aan meer mensen werk bieden. Deze investeringen moeten passen in het hiervoor uiteengezette (sector) structuurbeleid van de overheid. Ongerichte steun in de vorm van investeringsaftrek wordt vervangen door dit soort gerichte steun.

80 Ook al kan de mobiliteit van sommige werknemers worden verhoogd, het uitgangspunt blijft dat het werk naar de mensen moet worden gebracht.

81 Onderwijs en scholingsbarrières, die het verkrijgen van zinvol werk in de weg staan, worden opgeheven; recht op scholing en vorming worden wettelijk geregeld ook voor die mensen, die niet in loondienst zijn. Om-, bij- en herscholing voor loontrekkenden wordt mogelijk met behoud van loon.

82 De positie van de jeugdige werknemers wordt versterkt door het aanbrengen van een verplichte koppeling van leer- en arbeidsovereenkomsten.

83 De overheid schept zelf arbeidsplaatsen om ook werkloze jongeren opleidingsmogelijkheden te bieden.

84 De Regionale Raden voor de Arbeidsmarkt worden beter toegerust en ingeschakeld bij de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de regio. De verhouding tot regionale ontwikkelingsmaatschappijen en politieke organen wordt nader geregeld.

C Arbeidsmarktbeleid

85 Arbeidsmarkt- en onderwijsbeleid worden zodanig op elkaar afgestemd dat het onderwijs rekening kan houden met toekomstige arbeidsmarktontwikkelingen. Dat betekent:

a het arbeidsmarktbeleid richt zich op een rijk geschakeerd aanbod van zinvol werk;

b het onderwijs biedt meer algemene opleiding en/of op dit aanbod afgestemde beroepsperspectieven in plaats van zich te richten op gespecialiseerde en hooggesalarieerde functies;

c er komt een beter systeem van opleidings- en beroepsvoorlichting en van studiebegeleiding;

d beroepsoriënterende stage-mogelijkheden worden daartoe in de opleiding opgenomen.

86 Indien een bedrijfssluiting onontkoombaar is, worden voorzieningen getroffen, waardoor het de werknemers mogelijk wordt gemaakt in een

bepaalde overbruggingsperiode ander werk te vinden.

87 Maatregelen worden genomen om meer schoolverlaters en jeugdige werklozen aan zinvol werk te helpen, onder andere door middel van subsidies en door het stellen van wettelijke verplichtingen voor de bedrijven.

88 Werknemers die gedeeltelijk arbeidsongeschikt worden verklaard en gehandicapt mogen niet buitenspel worden gezet. Bedrijven en instellingen worden verplicht dan wel in staat gesteld mensen, die maatschappelijk kwetsbaar zijn, in dienst te houden en te nemen. De overheid als werkgever geeft hierbij het goede voorbeeld.

89 Bedrijven en instellingen worden verplicht hun vacatures te melden bij het Gewestelijk Arbeidsbureau.

Het begrip 'passende werkgever' wordt geïntroduceerd door werkgevers te verplichten bepaalde werknemers die zich via het GAB melden ter vervulling van een vacature, in dienst te nemen.

Alleen in samenhang daarmee zullen de bepalingen met betrekking tot 'passende arbeid' worden verruimd ten aanzien van de verplichting tot om-, her- of bijscholing en het criterium woon-werkafstand.

Het systeem van om-, her- en bijscholing dient ook voor werklozen te worden verbeterd.

90 Commerciële uitzending van werknemers wordt verboden; arbeidsbureaus nemen de taak van de uitzendbureaus over.

91 Alle vrouwelijke werkzoekenden die zich aanmelden worden geregistreerd.

92 De arbeidsbureaus krijgen meer armslag, bij voorbeeld meer jeugdconsulenten, om in nauwe samenwerking met het welzijnswerk, de centrale plaats in te nemen bij de opvang en begeleiding van werkzoekenden.

93 Werkwijze, personele bezetting en huisvesting van de arbeidsbureaus worden afgestemd op de meer uitgebreide taken en bevoegdheden.

94 Deel-arbeid wordt, ook voor mannen, gestimuleerd. Deel-arbeid geeft overeenkomstige rechten als een volledige werkkring. De overheid geeft het goede voorbeeld door het scheppen van arbeidsplaatsen die in deel-arbeid kunnen worden vervuld.

95 Op basis van snel te verwerven inzicht in de maatschappelijke effecten van de diverse mogelijkheden van verkorting van de arbeidstijd, waarnaar spoedig onderzoek dient te worden ingesteld, wordt de grondslag gelegd voor een ingrijpende verkorting van de arbeidstijd. Met voorrang wordt geëx-

perimenteerd met verkorte arbeidstijden, zowel door verkorting van de normale dagelijkse c.q. wekelijkse arbeidstijd als door vervroegde of flexibele pensionering, voor bepaalde sectoren en groepen.

96 De positie van de oudere werknemer krijgt extra aandacht, onder andere door het afschaffen van continu-arbeid voor 60-jarigen en ouderen; aan hen wordt een continutoeslagderiving verleend.

97 Nagegaan wordt in hoeverre een verbod op overwerk voor bepaalde soorten werk gewenst is. Er komt een strakker ontheffingsbeleid en een sterkere controle op overwerk, dubbele banen en dubbel inkomen. Er komen maatregelen tegen het hebben van betaalde nevenfuncties; het vervullen van betaalde functies door mensen met een volwaardig pensioen wordt tegengegaan.

98 De arbeidsinspectie krijgt nieuwe bevoegdheden ter zake van het afdwingen van beter op de werkers afgestemde productie- en arbeidsomstandigheden.

Werken onder gevaarlijke omstandigheden (productie van gevaarlijke stoffen, explosiegevaar) is slechts toegestaan onder inachtneming van alle veiligheidsvoorschriften en indien de werknemer schriftelijk op de hoogte is gesteld van de risico's die hij loopt en de voorschriften die hij in acht moet nemen. Kennis van die voorschriften en de naleving daarvan worden getoetst en regelmatig gecontroleerd door of vanwege de bedrijfsleiding.

99 a Voor de buitenlandse werknemers en hun gezinnen geldt dat zij, als zij legaal in Nederland verblijven, dezelfde rechten hebben als EEG-werknemers. Toestemming tot werving wordt mede afhankelijk gemaakt van beschikbaarheid van goede huisvesting, goede opvang, begeleiding (onder andere verplichte mogelijkheid tot taalcursus in werktijd) en onderwijs.

b Onderzocht zal worden in hoeverre een heffing op het bedrijfsleven mee kan dienen tot financiering van deze maatregelen. In geen geval zal het bedrijfsleven bemoeienis mogen hebben met de besteding van de via de heffing verkregen gelden.

c In EEG-verband wordt gestreefd naar een regeling, welke de komst van nieuwe illegale buitenlandse werknemers onmogelijk maakt.

d De straffen voor het in dienst hebben van illegaal verblijvende buitenlanders worden ingrijpend verhoogd en de controle op het te werk stellen van illegaal in ons land verblijvende

buitenlandse werknemers wordt verscherpt.

100 Wie geen werk heeft en zich vrijwillig en onbetaald wil inzetten voor de samenleving en/of in eigen huishouding mag niet worden gestraft door een korting op haar/zijn uitkering.

D Technologie

101 Wie dank zij overheidssubsidie op technologisch onderzoek een octrooi verwerft, draagt het rendement daarvan af aan de gemeenschap.

102 De gemeenschap heeft zeggenschap over de aanwending van technologische kennis welke dank zij overheidssteun verworven is.

E Consumentenbeleid

103 Het consumentenbeleid moet een volwaardige plaats krijgen binnen het sociaal-economisch beleid.

104 De bevordering van consumptie van onnodige of schadelijke producten wordt tegengegaan. De reclame voor sterke drank, snoep, sigaretten en automobielen wordt aan banden gelegd. Radio- en tv-reclame hiervoor wordt direct afgeschaft. Reclame voor geneesmiddelen wordt verboden.

105 De rechtspositie van de consument tegenover fabrikanten, leveranciers en geldschietters wordt wettelijk geregeld.

106 De consument krijgt duidelijke en omvattende voorlichting over producten en diensten, teneinde een goede vergelijking en keuze mogelijk te maken. De consument krijgt inzicht in de herkomst, de samenstelling en de prijs per eenheid van allerlei producten. De consumentenbonden krijgen daartoe zendtijd.

107 Ingevoerd worden strengere eisen voor en grotere controle op de veiligheid en kwaliteit van voedsel, huishoudelijke apparaten en gebruiksvoorwerpen, zowel voor in Nederland geproduceerde als uit het buitenland ingevoerde goederen.

108 Het toezicht op reclame-uitingen, etikettering en geschillenregelingen wordt niet aan de betrokken partijen overgelaten, maar onder sterkere overheidscontrole geplaatst.

Misleidende en/of onvolledige reclame wordt strafbaar gesteld. De producent is aansprakelijk voor de producten die hij op de markt brengt. Bij geschillen berust bij hem de bewijslast.

F Midden- en kleinbedrijf

109 Er komt een vestigingsbeleid voor winkels en ambachtelijke bedrijven, dat een zo goed mogelijk evenwicht nastreeft tussen welzijns- en rentabiliteits-eisen. Hiervoor zijn nodig:

a distributienormen, vast te stellen door de overheid;

b kredietfaciliteiten voor kleine ondernemers, die niet alleen op rendementsoverwegingen gebaseerd zijn;

c kredietfaciliteiten en subsidiemogelijkheden voor woningbouwverenigingen voor het realiseren van nieuwe winkel- en bedrijfsruimte.

110 Het samenwerken van kleinere ondernemers door middel van coöperatieve verenigingen voor beheer van onroerend goed en voor inkoop wordt bevorderd.

111 De sociale en fiscale positie van de kleine ondernemer (ook in de landbouw) wordt gelijkwaardig gemaakt aan die van werknemers in loondienst door het garanderen van een minimum-inkomen zoals bedoeld in artikel 30 (punt c), het uitbreiden van de kinderbijslagregeling en het invoeren van de algemene volksverzekering voor gezondheidszorg.

112 Winkels en kleine ambachtelijke bedrijven die van wezenlijk belang zijn voor de leefbaarheid van wijk, buurt of dorp, wordt de kans geboden te overleven in stadsvernieuwingsgebieden of toegang te krijgen tot nieuwe winkelcentra. Daarbij is nodig vergoeding bij tijdelijke verplaatsing, onderbreking of opheffing.

113 De vestiging van warenhuizen in de wei wordt tegengegaan.

G Landbouw

114 Het markt- en prijsbeleid van de EEG wordt verbeterd door:

a directe prijsbeheersing en een betere onderlinge afstemming van de prijzen van verschillende landbouwproducten;

b de omvang van de produktie van landbouwproducten te beheersen in het kader van een voedselvoorradenbeleid op internationaal niveau.

115 Ter aanvulling op dit markt- en prijsbeleid worden waar nodig directe inkomensvoelagen verstrekt als voorloper van het minimum-inkomen voor zelfstandigen, zoals bedoeld in artikel 30 (punt c).

116 De zelfstandigen in de landbouw krijgen gelijke kansen door het ontwikkelings- en subsidiebeleid niet langer te binden aan een minimale omvang van het bedrijf.

117 Milieu-vriendelijke landbouwmethoden worden bevorderd door subsidies en door een deugdelijke voorlichting.

Grondpolitiek

118 De bevoegdheden van de minister tot controle op de naleving van de Pachtwet worden maximaal gebruikt en zonodig versterkt. Via een herzien, meer gedifferentieerd pachtnormensysteem wordt een meer gevarieerd pachtprijsbeleid mogelijk gemaakt.

119 De werking van de grondbank wordt verruimd door groottenormen voor de inbreng en teruggaaf van bedrijven of gedeelten daarvan te laten vervallen en door de erfpachtsvoorwaarden concurrerend te maken met die van gewone pacht. Met het oog op de prijsbeheersing van grond en ten behoeve van het structuur- en landinrichtingsbeleid krijgt de grondbank het voorkeursrecht bij verkoop van niet-verpachte grond in het landelijk gebied. Namens de overheid opereert er maar één koper op de markt voor landelijke eigendommen.

Structuurbeleid

120 Investerings- en landbouw worden ondersteund als zij leiden tot:

a het sterker binden van de produktie aan het grondgebied;

b de verbetering van arbeidsvoorwaarden en arbeidsorganisaties;

c een minder snelle toename van de investeringslast per arbeidskracht;

d een vergroting van de mogelijkheden tot aanpassing en omschakeling in het kader van het landbouwbeleid.

121 Samenwerkingsvormen met een coöperatief karakter worden bevorderd; het proces van ongeremde schaalvergroting wordt tegengegaan.

122 Sanering en afvloeiing uit de landbouw worden beperkt tot een natuurlijk verloop.

123 De afhankelijke positie van boeren en werknemers ten opzichte van de verwerkings- en afzetorganisaties wordt doorbroken via een wettelijke regeling.

124 Stapsgewijze ingrepen in de ruimtelijke structuur van het platteland hebben voorrang boven grootscheepse ruilverkavelingen.

125 Plaats en omvang van de bio-industrie worden gereguleerd en beperkt. Strengere controle op uitbuiting en mishandeling van het dier.

H Visserij

126 De internationale afspraken over beperking van de visvangst worden nagekomen onder verscherpte internationale controle.

127 De bevoorrechtiging van grotere reders via de regeling ter beperking van de nationale visvangst wordt tegengegaan.

128 Voor typische vissersplaatsen worden gerichte werkgelegenheidsmaatregelen genomen.

129 Er komen gerichte maatregelen die leiden tot verbetering van de liquiditeit van levensvatbare visserijbedrijven.

3 Eerlijk delen van het welzijn

A Welzijnsbeleid

130 Recht op welzijn geldt voor iedereen. Daarom wordt het welzijnswerk erop gericht dat mensen, met name in achterstandssituaties, hulp en mogelijkheden worden geboden hun leef-, werk- en woonsituatie te verbeteren. Daarnaast wordt bevorderd dat mensen door onderwijs, vorming en zelfwerkzaamheid zich kritisch bezig houden met de hen omringende samenleving en daaraan mee vorm geven.

131 Het welzijnswerk moet zich als het ware naast de deur afspelen. Mensen moeten gemakkelijker toegang krijgen tot dit werk en daarvoor verantwoordelijkheid willen dragen. Om dat te bereiken wordt het welzijnswerk anders ingericht.

132 Deze nieuwe wijze van inrichten (herstructureren) krijgt gestalte door het indienen van een Kaderwet op het welzijnswerk, waarin het beleid en de wetgeving op elkaar worden afgestemd. Uitgangspunten bij het opstellen van die Kaderwet zijn:

- a democratisering: het gezamenlijk verantwoordelijk maken van gebruikers, werkers en politieke organen voor de uitvoering – en wat de particuliere instellingen betreft ook voor het beheer – van het werk;
- b decentralisatie: het verhoudingsgewijs tobedelen van meer taken aan de gemeenten (of wijken), die immers het dichtst bij de mensen staan;
- c harmonisatie: het op elkaar afstemmen van de taken van rijk, provincies en gemeenten.

Op basis van deze drie uitgangspunten worden gemeenten, provincies en het rijk in samenspraak met de bevolking verplicht welzijnsplannen op

te stellen. De financiering daarvan wordt zodanig gegarandeerd dat op alle niveaus een voldoende voorzieningepakket ontstaat.

133 Zonder het algemene karakter van het welzijnswerk uit het oog te verliezen, wordt bij de afweging van de verschillende verlangens voorrang verleend aan bepaalde groeperingen, zoals vrouwen en (jeugdige) werklozen en aan bepaalde gebieden, zoals oude wijken en sommige plattelandstreken. In (ver-)nieuwbouwwijken moeten welzijnsvoorzieningen gelijk oplopen met ruimtelijke voorzieningen.

Kunstbeleid

134 Het kunstbeleid wordt doelbewuster in verband gebracht met andere beleidsterreinen. Dit houdt met name in:

- a het toegankelijk maken van de levende kunst voor mensen die hiervoor tot nu toe nauwelijks de kans hebben gekregen;
- b het rechtstreeks betrekken van kunstenaars en kunst in de vormgeving van het woon-, werk- en leefklimaat;
- c het vergroten van de mogelijkheden voor kunstzinnige vorming en creativiteitsontwikkeling in en buiten de school;
- d het uitbreiden van de mogelijkheden voor niet-beroepsmatige kunstbeoefening;
- e het verbeteren van de positie van vooral de scheppende kunstenaars, zoals schilders, beeldhouwers, schrijvers, componisten, filmers, fotografen, teneinde hun de kans te geven zich artistiek te blijven ontwikkelen;
- f het gratis toegankelijk maken voor minderjarigen gedurende een groot

deel van het jaar van alle musea, beheerd door de overheid.

Mediabeleid

135 In het mediabeleid wordt een veelvormige pers gewaarborgd, blijft de omroep vrij van commerciële exploitatie en wordt de STER-reclame geleidelijk afgeschaft. Aanleg en beheer van kabelsystemen zijn taken van de overheid en het verder ontwikkelen van regionale omroepen, opgebouwd uit overzichtelijke eenheden, wordt bevorderd.

Het abonnement op een omroepblad wordt ontkoppeld van het lidmaatschap van die omroep.

Bibliotheekwezen

136 Meer financiële armslag in het kader van de bibliotheekwet t.a.v. personeelsbeleid en boekenbezit.

Sportbeleid

137 In het sportbeleid wordt – in samenwerking met de georganiseerde sport – voorrang gegeven aan de sportieve recreatie, ook van de ongeorganiseerden. Uitwassen in de sportbeoefening worden tegengegaan.

138 Wijziging van het huidige transfersysteem is noodzakelijk (voetbal).

139 Er komt een CAO voor betaalde sportbeoefenaars.

140 De overheid zorgt in nauwe samenwerking met de federatie van hengelsportverenigingen voor voldoende goed en schoon viswater t.b.v. de ca. 1 miljoen hengelaars.

141 Er komt één publiekrechtelijk visdocument.

142 In het jeugdbeleid is de bevordering van de eigen verantwoordelijkheid en maatschappelijke zelfstandigheid richtsnoer. Jongeren worden in staat gesteld op te komen voor hun eigen woon-, werk-, leer- en leefsituatie. De kinderbescherming wordt opgenomen in het jeugdwelzijnsbeleid.

143 De kinderopvang wordt wettelijk geregeld. Voor subsidiëring van alle kindercentra komt één rijksregeling: de ouderbijdrage wordt geheven naar rato van het gezinsinkomen van ouders/verzorgers. Er moet relatie worden gelegd, inhoudelijk en organisatorisch, tussen alle vormen van kinderopvang en het kleuter- en basisonderwijs; tijdens de desbetreffende opleidingen van alle werkers in bovengenoemde werksoorten dient hieraan aandacht te worden geschonken.

Bejaardenbeleid

144 Bejaarden worden in staat gesteld zo lang mogelijk in hun eigen omgeving te blijven wonen. De (ambulante) dienstverlening wordt daarop afgestemd. Bejaardenoorden en bejaardenwoningen worden zo mogelijk zo gesitueerd dat bejaarden in of nabij hun eigen woonbuurten kunnen blijven. Bejaarden krijgen zeggenschap in de instellingen waarin zij verblijven. Bejaarde paren moeten in staat worden gesteld bij elkaar te blijven ook als een der partners geestelijke en/of lichamelijke verzorging nodig heeft.

Gehandicaptenbeleid

145 De belangenorganisaties worden daadwerkelijk betrokken bij het vaststellen van het gehandicaptenbeleid; daartoe in staat gesteld door overheidssubsidie. De bouw van zelfstandige woonvormen voor gehandicapten, aanpassing van verkeersvoorzieningen, alsmede de totstandkoming van een landelijke parkeeronthefing voor gehandicapten, worden bevorderd. Er komen bindende voorschriften voor de inrichting van openbare gebouwen en voorzieningen ter bevordering van de toegankelijkheid voor de gehandicapten.

Woonwagenebeleid

146 Woonwagenebewoners maken deel uit van onze samenleving: hun maatschappelijk isolement wordt doorbroken. In zo'n beleid past het in stand houden of aanleggen van behoorlijk uitgeruste, kleine woonwa-

gencentra, die niet in een uithoek van de gemeente worden gesitueerd. De huisvesting in woonwagens wordt gelijkgesteld met andere huisvesting en ondergebracht bij het ministerie van volkshuisvesting.

Culturele minderheden

147 Het beleid met betrekking tot culturele minderheden gaat uit van het recht op beleven van eigen culturele waarden. Het deelnemen aan het politieke, bestuurlijke en maatschappelijke leven in Nederland wordt bevorderd, b.v. door migrantenraden, inspraakorganen, voorlichting.

Oorlogsslachtoffers

148 Voor alle oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en van de bezetting worden vergelijkbare regelingen getroffen, die moeten uitmonden in een pensioenregeling voor vervolgden.

Emancipatie van de vrouw

149 De overheid stimuleert en subsidieert activiteiten, die gericht zijn op de emancipatie van de vrouw.

B Onderwijsbeleid

150 Onderwijs en vorming moeten de middelen verschaffen om op eigen benen te leren staan, inzicht te geven in de inrichting van de maatschappij inclusief de rol van personen en groepen daarin en te leren daaraan actief deel te nemen en mee vorm te geven aan de samenleving.

151 Uitgangspunt van het te voeren beleid is, dat onderwijs en vorming gemeenschapsvoorzieningen zijn, die in principe ten laste van de algemene middelen komen, zeker voor de leerplichtigen.

152 Omdat mensen verschillende talenten hebben en in verschillende omstandigheden verkeren, verdienen gerichte maatregelen de voorkeur boven globale. Extra financiële middelen worden beschikbaar gesteld voor groepen die zijn achtergesteld.

153 Naast kennisverwerving moet in het onderwijs een belangrijke plaats worden ingeruimd voor sociale, lichamelijke en culturele vorming.

154 Integratie van kleuter- en basisonderwijs wordt voortgezet. Invoering van de wet op het basisonderwijs (voor 4-12 jarigen) wordt met kracht bevorderd, gelijk met de omvorming van pedagogische academie en kleu-

terleidstersopleidingsschool tot een nieuwe opleiding voor het onderwijs.

Tevens wordt gewerkt aan een integratie van buitengewoon en gewoon basisonderwijs. De her- en bijscholing van leerkrachten wordt wettelijk verplicht.

155 In het algemeen wordt gestreefd naar het terugbrengen van de gemiddelde groepsgrootte in het basisonderwijs tot 24 voor jonge leerlingen (4-8 jaar) en tot 30 voor oudere leerlingen.

156 Het funderend onderwijs (tot 16 jaar) geniet voorrang. Een landelijk netwerk van plaatselijke of regionale schoolbegeleidingsdiensten wordt ontwikkeld.

157 Gestreefd wordt naar het verleggen van de keuze die verstreckende gevolgen heeft voor verdere opleiding en beroep naar 15 à 16 jaar.

158 Wanneer de experimenten daartoe aanleiding geven, wordt een wet op de middenschool ingediend.

159 Gestreefd wordt naar kleinere scholen bij het voortgezet onderwijs.

160 Gebouwen van bijzondere scholen die tot stand zijn gekomen met gemeenschapsgelden, worden in eigendom overgedragen aan de gemeentelijke overheid.

161 In een vrij onderwijsbestel bepalen de betrokkenen zelf de richting van het onderwijs op grond van levens overtuiging en maatschappijvisie. De openbare school vormt als een school voor allen, ongeacht hun levens- en wereldbeschouwing, een wezenlijk onderdeel van dat bestel.

162 Schoolbesturen, school- en ouderraden van openbare en bijzondere scholen worden democratisch samengesteld. Oudercommissies worden verplicht gesteld; de bevoegdheden met taakomschrijving worden verruimd en duidelijk in de wet omschreven.

163 Bij het opstellen van schoolwerkplannen worden leerkrachten, ouders, niet-onderwijsgevend personeel en – zo mogelijk – leerlingen betrokken. Ouderparticipatie en samenwerking tussen school en buurt worden bevorderd.

164 Het beroepsbegeleidend onderwijs en het vormingswerk voor werkende jongeren zullen ieder op hun eigen wijze en met gebruikmaking van elkaars specifieke deskundigheden en andere onderwijsvormen het participatieonderwijs moeten ontwikkelen.

Voor meisjes wordt de mogelijkheid om beroepsbegeleidend onderwijs te volgen gelijkgesteld aan die voor jongens.

Experimenten met streekcentra voor werkende jongeren worden uitgebreid.

165 Gestreefd wordt naar deelname voor allen aan het onderwijs tot 18 jaar. De wijze waarop en het tempo waarin dit moet gebeuren is afhankelijk van de ervaringen die worden opgedaan met gedeeltelijke leerplicht en het part-time onderwijs en van ontwikkelingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

166 De rechten en plichten van stagiaires, de onderwijsbegeleiding tijdens de stage en de toewijzing van stageplaatsen worden wettelijk geregeld.

167 Ingediend wordt een wet op het hoger onderwijs die een grotere variatie van studieprogramma's mogelijk maakt, die de integratie tussen wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs verzekert en die de opleiding van leerkrachten regelt.

168 Het invoeren van studentenstops is alleen aanvaardbaar als dit berust op betrouwbare cijfermatige ramingen van de maatschappelijke behoefte en als dit gepaard gaat met een actief overheidsbeleid, gericht op capaciteitsuitbreiding van studierichtingen, waaraan maatschappelijke behoefte bestaat, goede voorlichting en het voorzien in opleidingsalternatieven.

169 Het studiefinancieringssysteem dient uit te gaan van 3 elementen:

a een basisbedrag voor iedereen, onafhankelijk van het ouderlijk inkomen; b een aanvulling hierop, afhankelijk van de hoogte van het ouderlijk inkomen of eigen inkomen; c waar nodig een rentedragende lening, bij voorkeur bij de overheid. Afbetaling vindt plaats onder andere in relatie tot later verdiend inkomen.

170 De democratisering van het bestuur van universitaire instellingen wordt gehandhaafd en waar nodig verbeterd.

Voor het hoger beroepsonderwijs wordt een vergelijkbare democratisering doorgevoerd.

171 Jaarlijks wordt een wetenschapsplan ingediend, waarin ook het onderzoek van het bedrijfsleven wordt betrokken.

172 Gepoogd moet worden universitaire onderzoeken op elkaar af te stemmen en meer te richten op het oplossen van maatschappelijke problemen, zoals milieuvervuiling, alternatieve energie, etc.

Permanente educatie

173 Wettelijke regelingen worden tot stand gebracht, in het kader van een samenhangend educatief beleid, om iedereen, ongeacht leeftijd, in of buiten werktijd, de kans te geven zich te vormen, te ontwikkelen, bij- en om te

scholen, eventueel naast haar of zijn beroep, met voorrang van hen die nooit in de gelegenheid zijn geweest om een opleiding te volgen.

174 Voorrang wordt gegeven aan de ontwikkeling van plaatselijk educatief werk en van de open school, die bestaande voorzieningen voor verdere scholing en vorming na de eerste onderwijsweg op elkaar afstemt en eventuele nieuwe aanbiedt. Hierbij wordt de mogelijkheid van betaald educatief verlof bestudeerd en beproefd.

Tot slot

175 Van Kemenade moet (na)blijven om zijn werk af te maken.

C. Gezondheidszorg

Naar een nationale gezondheidszorg:

176 De gezondheidszorg wordt genationaliseerd; de farmaceutische industrie en de apotheken worden gesocialiseerd.

Omdat deze doelstellingen niet van de ene dag op de andere kunnen worden verwezenlijkt, wordt intussen het navolgende beleid tot uitvoering gebracht:

177 a het vaststellen van verstrekkingen en diensten;

b het erkennings- en vestigingsbeleid van medici en van andere beoefenaren van met de gezondheidszorg samenhangende beroepen;

c het vaststellen van normen voor omvang, kwaliteit en spreiding van instellingen van gezondheidszorg;

d het in dienstverband nemen van medici met handhaven van de mogelijkheid van vrije artskeuze;

e het wijzigen van de bedrijfsgeneeskundige diensten, zodat deze niet meer in dienstverband staan van de ondernemingen maar van de overheid.

178 Voorrang wordt gegeven aan de z.g. 1e lijnszorg: bouw van wijkgezondheidscentra, uitbreiding aantal huis- en tandartsen, wijkverpleegkundigen, ziekenverzorgeren, bejaardenhulpers, gezinsverzorgeren en tandheelkundige hulpkrachten (e.e.a. in nauwe samenwerking met andere welzijnsvoorzieningen). De samenwerking tussen de werkers in de 1e lijnszorg wordt bevorderd. Psycholoog en psychotherapeut worden opgenomen in de 1e lijnszorg, te betalen door ziekenfonds, c.q. ziektekostenverzekering.

179 De algemene volksverzekering voor gezondheidszorg wordt zo spoedig mogelijk ingevoerd.

Aan medewerkers, die niet bereid

zijn werkzaam te zijn ter uitvoering van deze volksverzekering, kan de vestigingsvergunning worden onthouden.

De verstrekkingen omvatten ten minste het huidige ziekenfondspakket, ook die waarvoor thans veelal aanvullende verzekeringen worden afgesloten bij ziekenfondsen, de diensten van kruisorganisatie, en geboorteregelingsadviezen.

Voorkomen is beter dan genezen

180 Voorrang wordt gegeven aan het voorkomen van ziekten.

181 Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding worden sterk uitgebreid.

182 Bevolkingsonderzoek, gericht op de vroege opsporing van ziekten, wordt ruimer toegepast.

183 Tandheelkundige zorg voor kinderen wordt uitgebreid, onder meer door aanstelling van hulpkrachten.

Fluoridering van het drinkwater ter bescherming van gebitten wordt mogelijk gemaakt. Aan bezwaarden wordt tegen dezelfde kosten ongefluorideerd drinkwater gemakkelijk beschikbaar gesteld.

184 Door het oprichten van crisiscentra en dagverblijven wordt opname in een psychiatrisch ziekenhuis zoveel mogelijk voorkomen.

185 Er komt een kwaliteitscontrole op medische verrichtingen. Het medisch tuchtrecht wordt afgeschaft en vervangen door het oordeel van de gewone rechter.

186 Het wordt verboden om aan voedingsmiddelen van mens of dier stoffen toe te voegen die een schadelijke invloed kunnen uitoefenen op mens, dier of milieu. Toegevoegde stoffen moeten de kwaliteit verbeteren.

187 De warenwet en de vleeskeuringswet worden afgestemd op de eisen van de volksgezondheid.

Beter en goedkoper

188 Voorrang wordt gegeven aan de bouw van kleinschalige voorzieningen t.b.v. de geestelijke volksgezondheidszorg.

189 Strenger toezicht op de kwaliteit en prijs van geneesmiddelen en medische apparatuur wordt ingevoerd, evenals strenger toezicht op de verstreking van geneesmiddelen op doktersvoorschriften en op beperking van de vrije verkoop van geneesmiddelen. Daartoe wordt onder andere de zogenaamde Regeling en Klapper (hiermee wordt bedoeld de lijst van voorwaarden en merken geneesmiddelen, die door de arts voor rekening van het ziekenfonds mogen worden voorge-

schreven) dwingend voorgeschreven en het aantal daarin opgenomen geneesmiddelen drastisch beperkt.

190 In het kader van de algemene volksverzekering gezondheidszorg worden geneesmiddelen en andere goederen centraal door de overheid ingekocht.

191 Totdat de wet 'algemene volksverzekering voor gezondheidszorg' in werking treedt, worden uitsluitingen van bepaalde risico's in particuliere ziektekostenpolissen bij de wet verboden en extra premies voor bepaalde risico's gebonden aan aanvaardbare grenzen.

192 De ziekenfondstarieven worden uniform. Alternatieve geneeswijzen kunnen worden opgenomen in het ziekenfondspakket.

193 Ziekenfondsen moeten eigen instellingen kunnen exploiteren (bij voorbeeld apotheken).

Inspraak ook hier:

194 Gekozen gemeenschapsorganen krijgen overwegende invloed op de samenstelling van besturen van instellingen. De werkers en de gebruikers worden betrokken bij het binnen de instellingen te voeren beleid.

195 De erkenning en bescherming van de rechten van patiënten worden wettelijk geregeld. De wijziging van de krankzinnigenwet wordt daarmee in overeenstemming gebracht.

196 Ziekenfondsen worden hervormd tot organisaties van gebruikers en worden belast met uitvoering van de algemene volksverzekering voor gezondheidszorg.

Maatregelen worden getroffen om het klassesysteem in ziekenhuizen en verpleeghuizen op te heffen.

197 De strafbaarstelling van zwangerschapsonderbreking door artsen wordt opgeheven. Dezelfde regels en waarborgen gelden als voor iedere andere medische ingreep.

198 Het wordt mogelijk dat ongeheelbare patiënten weigeren mee te werken aan een onnodige verlenging van het stervensproces, hetzij bij levenstestament, hetzij door een mondelinge verklaring tegenover de arts in het bijzijn van getuigen.

A Ruimtelijke ordening

199 Aan versterking en (her)inrichting van de steden wordt, onder andere gericht op behoud van oude stadskernen, voorrang gegeven door inzet van voldoende mankracht, wettelijke instrumenten en financiën.

200 De bevolkingsoverloop wordt zoveel mogelijk beperkt door een groot-scheepse aanpak van woning- en wijkverbetering en door verbetering van sociaal-culturele voorzieningen en het openbaar vervoer.

Alleen waar nodig vindt sloop plaats, met zo snel mogelijk daarna vervangende betaalbare nieuwbouw.

Wanneer sloop noodzakelijk is, worden sloop en vervangende nieuwbouw als één project opgezet, behandeld en uitgevoerd.

201 Voorzover de verhuisstroom uit de grote steden of de randstad niet geheel kan worden teruggedrongen, vindt de opvang ervan plaats in groeikernen en steden in de directe omgeving. In deze groeikernen en steden die voorzien worden van een goed ontwikkeld openbaar vervoer, wordt een behoorlijke eigen werkgelegenheid gecreëerd.

De centrale open ruimte in de randstad blijft gespaard.

202 Om de verplaatsingsbehoefte te beperken, worden wonen, werken en voorzieningen beter op elkaar afgestemd.

De woonruimtetwet wordt vervangen door een landelijk geldende huisvestingswet, regionaal toe te passen t.b.v. een zowel plaatselijke als regionale rechtvaardige verdeling van woonruimte en het voeren van een ruimtelijk beleid.

203 Regionale achterstanden en on-

gelijkheden op sociaal-economisch gebied of in het voorzieningenniveau worden verminderd, onder andere door een sociaal verantwoord en op overleg met betrokkenen gebaseerd spreidingsbeleid, passend in het inrichtingsbeleid, met een sterkere nadruk op de vestiging van nieuwe rijksdiensten, nieuwe overheidsbedrijven of vestigingen ervan en particuliere bedrijven in sociaal-economisch zwakke gebieden.

204 De leefbaarheid van kleine woonkernen wordt zo goed mogelijk gewaarborgd. Daarin past de mogelijkheid tot beperking van de vestiging van nieuwkomers via het woonruimte (verdelings)beleid en tot de vaststelling van een maximale uitbreiding van het woningbestand naar categorie (gesubsidieerde en vrije sectorbouw) in een bepaalde periode. Getalsnormen voor voorzieningen worden zonodig verlaagd. Er wordt meer gebruik van mobiele voorzieningen gemaakt.

Voor het tegengaan van vergrijzing van kleine kernen is het noodzakelijk dat met lokatiesubsidie sociale woningbouw voor de aanwas van de eigen bevolking wordt mogelijk gemaakt.

205 Bestaande natuurgebieden worden in stand gehouden en nieuwe ontwikkeld. De nota's nationale parken, nationale landschapsparken en relatie landbouw-natuurbehoud leiden tot het indienen van de landinrichtingwet, waarin beheer, gebruik en (her)inrichting van de landelijke ruimte beter wordt geregeld.

Er komt een voorkeursrecht voor de overheid voor met name aangewezen natuurgebieden en andere gebieden waarvan de verwerving op basis van een ontwerp-landinrichtingsplan nodig is.

206 Waddenzee en Waddeneilanden, Lauwersmeer, Oosterschelde en Biesbosch worden beschermd natuurgebied. Inpoldering van de Markerwaard vindt niet plaats voordat de noodzaak is aangetoond.

207 Het bouwen en bezitten van tweede woningen wordt tegengegaan en alleen via een speciale vergunning toegestaan volgens van regeringswege gestelde voorschriften.

208 Waar het natuurlijk milieu de aanleg van recreatiewoningen verdraagt, komt het beheer in handen van niet-winstbeogende instellingen en is uitsluitend huur voor beperkte termijn mogelijk.

209 Er komen voorschriften voor en een betere controle op het beheer van de openluchtrecreatievoorzieningen t.a.v. prijs, toegankelijkheid en onderhoud.

210 De grond wordt geleidelijk in gemeenschapshanden gebracht door verruiming van de verwervingsmogelijkheden en een verwervingsbeleid. Uitgifte vindt alleen plaats in erfpacht; er komt een landelijk financieringssysteem.

211 Voor het beheer van de grond komen er wettelijke, landelijke normen, die naar de regio toe kunnen worden uitgewerkt door de (nieuwe) provincies. Naast de gemeentelijke komen er provinciale grondbedrijven voor plangebieden, die op het terrein van meerdere gemeenten gelegen zijn.

212 De onteigeningsmogelijkheden worden verruimd. De procedures worden verkort.

213 De besluitvorming wordt gedemocratiseerd en de politieke beheersing van het ruimte-gebruik wordt versterkt, o.a. door:

a in de ruimtelijke ordening de mo-

gelijkheid van inspraak bij de totstandkoming van plannen uitdrukkelijk te regelen zodanig dat de inrichting van de directe woonomgeving in sterke mate bepaald kan worden door de bewoners, onder inkorting van de beroepsprocedures, met handhaving van een beroep op de Kroon. Adviserende en beslissende organen worden verplicht afwijkingen van inspraakresultaten te motiveren;

b bestemmingsplannen voor de bouwde kom dwingend voor te schrijven en aan een maximum geldigheidsduur van vijftien jaar te binden;

c streekplannen voor andere overheidslichamen een bindend karakter te geven;

d het misbruik van artikel 19 Wet op de Ruimtelijke Ordening tegen te gaan en het gebruik aan strikte regels te binden, waarbij informatie aan en de inspraak van de bevolking verzekerd worden.

B Verkeer en waterstaat

Openbaar en particulier vervoer.

214 Een totaal vervoersbeleid wordt ontwikkeld, waarin particulier en openbaar vervoer (incl. luchtvaart) een plaats krijgen.

215 Aan de verdere ontwikkeling van een geïntegreerd systeem van openbaar vervoer wordt voorrang gegeven door: vrije banen, voorrang op overig verkeer, autovrije en -arme zones, nieuwe verbindingen, het doorvoeren van een zodanig systeem van minimumfrequenties, dat ook kernen in minder dichtbevolkte gebieden goed bereikbaar blijven.

216 Het gebruik van openbaar vervoer wordt gestimuleerd door de tarieven zo laag mogelijk te houden. De mogelijkheid van gratis openbaar vervoer wordt serieus onderzocht om na te gaan of uiteindelijk de kosten geheel, i.p.v. zoals nu voor 50%, uit de algemene middelen dienen te worden gefinancierd en of dit een wezenlijke bijdrage vormt voor de verdere ontwikkeling van het openbaar vervoer. Gestreefd wordt naar invoering van gezinskaarten.

217 De bijpassing door de regering in de tekorten van het stedelijk openbaar vervoer mag niet leiden tot het ontnemen van de gemeentelijke zeggenschap over het vervoersbeleid ter plekke.

218 Gemeenten, die het openbaar vervoer-bevorderende maatregelen nemen, worden hiertoe financieel in staat gesteld.

219 Verder wordt voorrang gegeven

aan voetgangers en fietsers door: meer fietspaden en doorgaande fietsroutes, lagere maximum-snelheden in woonbuurten met voorrang voor fietsers en voetgangers (incl. schoolkinderen) of woonerfoplossingen, verdergaande scheiding van verkeerssoorten.

220 Aanleg van wegen wordt beperkt; het onderhoud niet in verband met de verkeersveiligheid. Het Rijkswegenfonds wordt afgeschaft.

Er komt een nationale vervoersrekening die inzicht geeft in alle kosten en baten van alle vormen van verkeer en vervoer. Het toerekenen van de hieruit voortvloeiende lasten wordt begrensd door de aanwezigheid van kwalitatief goede openbaar-vervoersverbindingen.

221 De versnipperde wetgeving wordt samengebracht in een wet openbaar vervoer.

222 Strengere voorschriften worden uitgevaardigd voor de veiligheid en tegen de geluidshinder van het gemotoriseerd verkeer en de soort en hoeveelheid van energieverbruik.

Tot slot

223 De maximum-snelheden blijven: vlug, veilig en voordelig.

Zee- en luchthavens

224 Gezien de toenemende betekenis van ruimtetekort en milieu-overlast, is een beheerste ontwikkeling van de groei van zeehavens en luchtvaart onvermijdelijk.

225 Er komt een nationaal plan voor de ontwikkeling en spreiding van activiteiten van onze zeehavens en de daarop gerichte industriële bedrijvigheid, rekening houdend met de milieu-overlast.

226 Het Europese luchtvaartverkeer wordt – via internationaal overleg – beperkt door uitbreiding van het Europese railnet. Getracht wordt te komen tot een Europees systeem van openbaar vervoer van personen en goederen.

227 De grens van de te benutten capaciteit van Schiphol wordt bepaald door de aanvaardbaarheid van de met de ontwikkeling van Schiphol gepaard gaande geluidshinder i.v.m. wonen en werken. Het aantal regionale vliegvelen wordt beperkt.

228 De aanleg van een aanvullende nationale luchthaven kan slechts worden overwogen indien in het kader van een totaal vervoersbeleid en na het bereiken van een maximale efficiency in het luchtverkeer behoefte bestaat aan

meer vliegbewegingen dan Schiphol en de regionale luchthavens op grond van de gestelde normen kunnen verwerken. Zowel voor het inter-Europese als voor het intercontinentale luchtvervoer moet op Europese schaal gedacht worden. Het bestaan van een eigen nationale luchtvaartmaatschappij is daaraan ongeschikt.

229 Nederland bevordert krachtig het bereiken van internationale regelingen tegen geluidshinder veroorzaakt door vliegtuigen. Voor supersonische vliegtuigen worden geen landingsrechten gegeven.

Waterhuishouding

230 De waterschappen worden aan een meer democratische controle onderworpen; waar mogelijk gaan de taken van de waterschappen over naar de nieuwe provincies, waardoor de zeer uiteenlopende normen en heffingen voor het beheer van de waterhuishouding worden herzien.

231 Verzwaring van rivierdijken wordt slechts in allernoodzakelijkste gevallen toegestaan in verband met belangen van milieu en landschap.

232 Het aantal motorboten in watersportcentra wordt afgeremd door invoering van een vaarbewijs, maximum-snelheden en een progressief werkende vaarbelasting. In rust- en stiltegebieden worden motorboten verboden. Verkoop van oevergebieden aan particulieren wordt verboden.

232 De overheid tracht gezamenlijk met de andere landen rond de Noordzee een beleid te voeren m.b.t. de delfstoffenwinning, afvallozing, visserij, zeescheepvaart en de bouw van hun kunstmatige eilanden.

De bouw van industrie-eilanden in de Noordzee wordt tegengegaan.

C Milieu

234 Vervuiling wordt zoveel mogelijk voorkomen en verminderd door uitbreiding van wettelijke voorschriften en toepassing van de best mogelijke technische middelen, alsmede het zgn. standstill beginsel (wat schoon is moet schoon blijven). Productie wordt belast met de vervuilingskosten.

235 Er komt een geïntegreerde milieuwetgeving. Milieu-effect-rapportage wordt wettelijk verplicht.

236 Gegevens over aard en omvang van lozingen worden openbaar. Behalve normen per lozing komen er normen per gebied om opeenhoping van vervuiling tegen te gaan. Lozing van sommige stoffen (de zgn. zwarte lijst) wordt verboden.

De Hinderwet wordt in dezelfde zin verruimd en gemoderniseerd.

237 Vergunningenprocedures worden op elkaar afgestemd, verkort en verbeterd.

238 Van reststoffen worden, zo mogelijk, nieuwe producten gemaakt. Onderzoek daartoe wordt bevorderd.

239 Productie van goederen die een grote aanslag pleegt op schaarse grondstoffen, wordt beperkt. Milieuvriendelijke productie wordt bevorderd.

Vervuulende produkten en produktiewijzen worden verboden, zodra milieuschone produkten en/of produktiewijzen beschikbaar zijn.

240 Nederland bevordert krachtig het bereiken van internationale regelingen voor grensoverschrijdende milieuverontreiniging. Internationaal overeengekomen normen worden beschouwd als minimum-normen.

241 Lagere overheden worden verplicht voor daarvoor in aanmerking komende gebieden rampenplannen op te stellen en te publiceren.

242 Ter wille van een actief opsporingsbeleid worden meer mensen en middelen beschikbaar gesteld en wordt de wetgeving ten aanzien van milieudelicten verbeterd.

243 Er komt een wet op de bodembescherming. Opgesteld wordt een structuurschema voor ontgrondingen.

244 In kwetsbare natuurgebieden worden boringen, anders dan voor drinkwater, verboden.

245 De waterverontreinigingsbijdrage wordt gekoppeld aan het waterverbruik. Gestreefd wordt naar een uniform drinkwatertarief in Nederland.

246 De normen voor thermische vervuiling worden verscherpt. De ontwikkeling van stadsverwarming wordt bevorderd.

247 Er komt een beperking van het fosfaatgehalte in wasmiddelen en een verbod op toevoeging van schadelijke smaak- en kleurstoffen aan voedingsmiddelen.

248 Wettelijke voorschriften worden uitgevaardigd voor het bezigen van verpakkingen. Eenmalige verpakkingen kunnen extra worden belast (met name blik voor limonades en bier).

Gekleurd en/of bedrukt keuken- en toiletpapier wordt verboden.

Statiegeld op glasverpakking wordt weer ingevoerd.

Spuitsbussen die het milieu aantasten worden geleidelijk verboden.

249 Het houden van autorally's in woonwijken en natuurgebieden wordt verboden.

Tot slot

250 De Rijn wordt weer rein.

D Energie

251 Gestreefd wordt naar een zo groot mogelijk beperking van het energieverbruik.

252 De opwekking van energie anders dan door middel van verbranding van fossiele brandstoffen of door middel van kernreactoren, wordt ter hand genomen zodra de resultaten van versterkt wetenschappelijk onderzoek dit wettigen. Dit wetenschappelijk onderzoek wordt allereerst gericht op energiebesparing zowel door besparing op het gebruik door de consument als door verhoging van het rendement bij de opwekking en transport. Daarnaast wordt onderzoek op het gebied van alternatieve energiebronnen krachtig ondersteund en gestimuleerd.

253 Er worden geen nieuwe kern-energiecentrales gebouwd.

254 Kalkar en UCN (Ultra Centrifuge Nederland) mogen geen vervolg hebben.

255 De overheid heeft een meerderheidsbelang bij exploratie en exploitatie van bronnen van fossiele brandstoffen. Particuliere ondernemingen die hierbij worden ingeschakeld, krijgen een passende beloning. De baten van de winning van bodemschatten komen geheel ten goede aan de gemeenschap.

256 Het beheer van elektriciteitscentrales moet volledig overgaan in handen van de landelijke overheid. De distributie kan worden overgelaten aan regionale of gemeentelijke energiebedrijven. De tarieven voor gas, water en licht worden landelijk uniform.

E Volkshuisvesting

257 Het volkshuisvestingsbeleid heeft ten doel het verwerklijken van:

a het recht op kwalitatief goede, zelfstandige en betaalbare huisvesting voor iedereen van 18 jaar en ouder;

b medezeggenschap van bewoners over hun woning en directe woonomgeving;

c rechtvaardige verdeling van de woonruimte en de woonlasten.

258 Ongerechtvaardigde verschillen in de positie van de huurders en eigenaar-bewoners, met name t.a.v. kwaliteit van de woning, zeggenschap en woonkosten, worden opgeheven door:

a het opzetten en ondersteunen van

voldoende experimenten met nieuwe vormen van gemeenschappelijk beheer en eigendom, die met name voor de laagstbetaalden van belang kunnen zijn;

b uitbreiding van de zeggenschap en rechten van de huurders;

c het wegnemen van niet te rechtvaardigen verschillen in financieel voordeel zowel tussen huren en kopen van woonruimte als binnen de koopsector;

d maatregelen waardoor ook lager betaalden een woning kunnen kopen (b.v. Beschut Eigen Woningbezit);

e prijsbeheersing van alle onroerend goed waarbij excessieve transactiewinsten worden tegengegaan.

259 Zolang aan deze voorwaarden niet is voldaan, wordt het percentage koopwoningen binnen de nieuwbouw niet uitgebreid. De regering heeft de plicht voor een voldoende aanbod van huurwoningen te zorgen. De stadsvernieuwing wordt met kracht voortgezet.

260 Het woonrecht voor jongeren gaat in op het 18e jaar. Ingespeeld wordt op verlangens van diegenen, die in alternatieve leefgemeenschappen willen leven.

Eerlijk delen van woonlasten

261 Een betere relatie wordt aangebracht tussen woonlasten, kwaliteit van de woning en draagkracht door:

a het huurwaardeforfait voor eigen woningen te verhogen en progressief te maken;

b het vaststellen van een minimum-percentage, dat iedereen van zijn inkomen moet verwonen, waarbij dat deel van de opbrengst dat niet voor exploitatie behoeft te worden aangewend, ten goede komt aan de gemeenschap;

c het doorvoeren van een sterkere verscheidenheid in de objectsubsidies en verbetering van het systeem van individuele huursubsidies, waarbij de achterstelling van alleenstaande jongeren ongedaan wordt gemaakt, alsmede het geven van een wettelijke grondslag daaraan;

d de jaarlijkse huurverhogingen in relatie te brengen met de kwaliteit van de woning en de trendmatige gemiddelde ontwikkeling van inkomens en prijzen en de afwijkingen boven de trend aan een maximum-percentage te binden.

262 Subsidie voor koopwoningen wordt gekoppeld aan het inkomen van de koper en gebonden aan een maximum-inkomensgrens. Bij het verlenen van een hypotheekgarantie wordt het inkomen van de werkende echtgeno(o)t(e) mede in beschouwing genomen.

263 De positie van de huurder wordt versterkt door exploitatie- en beheersvoorschriften voor particuliere huurwoningen, door de bevordering van de totstandkoming van bewonersraden per complex, door vergoeding bij vertrek van in overleg met de verhuurder aangebrachte verbeteringen, door verbeterde bepalingen t.o.v. huurovereenkomsten en door verbetering van de huurbescherming door algemene toepassing van de regel 'koop breekt geen huur'.

264 De positie van de koper van een eigen huis wordt beschermd door wettelijke bepalingen voor koop- en hypotheekovereenkomsten. Dit houdt o.a. in, dat woningen pas in eigendom kunnen overgaan wanneer er een notariële akte is gepasseerd, nadat de notaris een onafhankelijk taxatierapport heeft doen opstellen en de koper ter inzage heeft gegeven en deze 14 dagen bedenktijd heeft gehad.

De huidige huuradviescommissies worden gereorganiseerd en krijgen mede tot taak voor te lichten over problemen rond koop en beheer van eigen woningen.

265 Woningstichtingen worden omgezet in verenigingen wanneer de meerderheid van de bewoners dat wenst. Woningbouwverenigingen worden alleen als instelling toegelaten, wanneer alle bewoners het recht krijgen daarvan lid te worden.

Naar dat nodig is voor het realiseren van medezeggenschap over woningen en directe woonomgeving wordt het bezit van corporaties herverkaveld.

266 Gemeente- en corporatiewoningen worden, behalve in speciaal te regelen uitzonderingssituaties, niet aan particulieren verkocht. Woningwetwoningen worden in geen geval verkocht.

267 Gemeenten worden in staat gesteld een actief aankoopbeleid van particuliere huurwoningen te voeren, alsmede van eigen woningen in stadsvernieuwingsgebieden als de uitvoering van plannen dat vereist.

De overheid krijgt t.a.v. deze woningen het voorkeursrecht. Voorzover daarvan geen gebruik wordt gemaakt, heeft de huurder het recht van voorkeur. De verkoop ervan wordt aan een vergunning gebonden, aan het verlenen waarvan voorwaarden kunnen worden verbonden t.a.v. prijs en te verrichten werkzaamheden.

De gemeente of woningbouwcorporatie krijgt een voorkeursrecht en koopplicht t.a.v. eigen woningen die met overheidssteun zijn gebouwd en die ten verkoop aangeboden en leeg

opgeleverd worden. De prijs wordt afgeleid van de oorspronkelijke prijs door middel van toepassing van de prijsindex, waarbij rekening wordt gehouden met de uitgekeerde subsidies en de onderhoudstoestand. De koper krijgt in de regio waar hij na verhuizing gaat werken, voorrang bij de aankoop van een andere woning tegen een op dezelfde wijze berekende prijs. Subsidies voor woningverbetering worden slechts verstrekt onder bepalingen die speculatie tegengaan.

268 De woonruimtetwet wordt gemoderniseerd. De mogelijkheid van toepassing wordt verruimd tot alle categorieën woningen.

269 De bevoegdheid van de gemeenten om het splitsen van panden in appartementen te verbieden, wordt uitgebreid tot alle woningen. Splitsing kan ook verboden worden in het belang van een goede woonruimteverdeling.

Bouwproductie

270 Meer verscheidenheid wordt aangebracht in woonvorm, grootte en indeling van de woningen op basis van het woningbehoefteonderzoek.

271 Door een verbeterde behoeftenraming en meerjarenplanning op basis van het structuuronderzoek in de bouw, worden bouwprogramma's – ook regionaal – opgesteld, waarop het aantal in dienst zijnde (en op te leiden) bouwvakkers wordt afgestemd.

272 Er komen waarborgen voor beter onderhoud van het woningbestand.

273 De monopolievorming in de bouw wordt bestreden. De regels van aanbesteding worden herzien. Projectontwikkeling e.d. wordt aan strikte regels onderworpen.

F Monumentenzorg

274 Het restauratiebeleid moet erop gericht zijn dat:

a de door vroegere generaties aangebrachte (nu historische) elementen gehandhaafd blijven en toekomstige generaties noodzakelijke, eigentijdse elementen kunnen toevoegen;

b monumentale gebouwen die na restauratie hun oorspronkelijke bestemming niet kunnen herkrijgen, optimaal gaan functioneren in de maatschappij en wanneer ze met gemeenschapsgeld worden gerestaureerd, na herstel aan die gemeenschap worden teruggegeven;

c woonpanden slechts worden gerestaureerd, wanneer de woonlasten betaalbaar blijven voor de aanwezige bewoners;

d waardeinstijgingen van met gemeenschapsgelden gerestaureerde panden niet tot financieel voordeel van de eigenaar mogen leiden.

5 Eerlijk delen van de macht

A Bedrijfsdemocratie

275 Ieder bedrijf of iedere bedrijfsvestiging met meer dan 25 werknemers wordt verplicht een ondernemingsraad in te stellen.

Ook voor bedrijven met minder dan 25 werknemers moet een wettelijke regeling komen waarin voor deze werknemers overeenkomstige zeggenschapsrechten zijn vastgelegd.

276 In ondernemingen waar een Raad van Commissarissen wettelijk verplicht is wordt minstens de helft van de leden van de Raad van Commissarissen gekozen door of namens de werknemers, waarbij de door of namens de werknemers gekozen commissarissen verplicht zijn tot informatie van en communicatie met de werknemers of hun vertegenwoordigers.

De overige leden worden door de andere belanghebbenden aangewezen.

De voorzitter wordt gekozen door de Raad van Commissarissen.

De verplichting tot het instellen van een dergelijke Raad van Commissarissen geldt ook voor dochtermaatschappijen van grote ondernemingen.

277 Bij grote banken en bij de grootste ondernemingen benoemt het parlement een commissaris, die in het bijzonder toeziet op de behartiging van het gemeenschapsbelang en daarover jaarlijks verslag uitbrengt aan het parlement.

278 Het aantal commissarissen per persoon wordt aan een maximum van 3 gebonden. Ingesteld wordt een openbaar commissarissenregister.

279 De informatie- en verantwoordingsplicht van commissarissen wordt wettelijk geregeld.

280 Dochterondernemingen van binnen- en buitenlandse concerns wor-

den volledig aan Nederlandse wettelijke bepalingen onderworpen.

281 Nederlandse multi-nationale ondernemingen worden verplicht de internationale vakbeweging te erkennen als onderhandelingspartner.

282 Er komt een landelijke regeling, krachtens welke regionale sociale statuten kunnen worden opgesteld, met voorwaarden t.a.v. het sociale beleid bij nieuwe bedrijfsvestigingen.

283 Het beheer van gelden, gereserveerd t.b.v. pensioenuitkeringen, komt volledig in handen van de pensioengerechtigden.

284 Nieuwe vormen van bedrijfsorganisatie met een coöperatief karakter worden bevorderd, evenals arbeiderszelfbestuur-experimenten.

Publikatieplicht

285 Ondernemingen met meer dan 25 werknemers of een balanstotaal van meer dan 5 miljoen hebben, ongeacht hun rechtsvorm, dezelfde publikatieplicht als naamloze vennootschappen.

286 De publikatieplicht wordt uitgebreid zodat ook inzicht wordt gegeven in de absolute omzetcijfers van het bedrijf of de bedrijfsvestiging, de toekomstperspectieven en de resultaten van afzonderlijke bedrijfsonderdelen en vestigingen.

287 De beloning van iedere commissaris en adviseur wordt gepubliceerd.

Werknemersrechten

288 Werkoverleg wordt bevorderd. Elk onderwerp de onderneming betreffende mag in het werkoverleg aan de orde komen.

289 De mogelijkheden voor bedrij-

venwerk worden wettelijk geregeld.

De werknemersorganisaties krijgen in de bedrijven de beschikking over vergaderruimte, informatie- en communicatiemiddelen. Werknemers die aan het bedrijvenwerk deelnemen, worden beschermd tegen represailles.

290 Ingediend wordt een beginselenwet werknemersrechten. Hierin worden geregeld de rechten van iedere werknemer op actief en passief kiesrecht met betrekking tot de vertegenwoordigende organen, informatie, vrije meningsuiting, vergadering, werkoverleg, werkweigering op principiële gronden, uiting van levensovertuiging, verlof voor sociaal-politieke werkzaamheden, scholing en vorming naar vrije keuze, educatief verlof, gelijke behandeling en werkstaking.

Het klacht- en beroepsrecht wordt geregeld.

291 De medezeggenschap bij de overheid wordt, rekening houdend met de politieke verantwoordelijkheid op vergelijkbare wijze georganiseerd als bij het bedrijfsleven. Iedere ambtenaar heeft daarbij actief en passief kiesrecht. Bij de overheidsbedrijven wordt op het punt van de bedrijfsdemocratie een modelbeleid gevoerd.

292 Het stakingsrecht wordt grondwettelijk gegarandeerd en wettelijk geregeld, ook voor ambtenaren.

B Politieke democratie

293 De overheid is van en voor de burgers. Dat betekent:

a hoe dichter bij huis de beslissingen vallen, des te beter het is, dus:

– vorming van wijk- en dorpsraden met een behoorlijk takenpakket, eigen financiële middelen en bevoegdheden worden bevorderd;

– de gemeenten behouden de volwaardige bevoegdheid zelf vorm te geven aan de plaatselijke samenleving en worden daartoe systematisch en streeksgewijs heringedeeld, waarbij grote gemeenten worden opgedeeld en kleine gemeenten worden samen-gevoegd;

– vorming van provincies-nieuw-stijl als sterke bestuurslaag tussen rijk en gemeenten. Alle gemeenschappelijke regelingen, zoals pregewesten, haven-, industrie-, recreatieschappen e.d. worden hierin opgenomen;

– aanzienlijke decentralisatie van taken en bevoegdheden die thans door het rijk worden uitgeoefend naar de provincie-nieuw-stijl en zo mogelijk naar de nieuwe krachtige gemeenten, zoals die na herindeling ontstaan;

– de reeds functionerende gewesten moeten rechtstreeks gekozen worden; *b* het rijksbestuur wordt gereorganiseerd door een departementale herindeling en een versterkte coördinatie tussen de ministeries; door verplicht overleg stemmen alle overheden hun beleid beter op elkaar af;

c alle wetten worden nader bekeken op het gehalte van de daarin voor de burgers neergelegde inspraakmogelijkheden;

d openbaarheid wordt regel op alle bestuurlijke niveaus;

e de overheid drukt zich uit in begrijpelijke taal.

294 De kiezer krijgt een beslissende stem over kleur en samenstelling van een nieuw kabinet. Kabinetswisselingen zijn daarom niet denkbaar zonder voorafgaande verkiezingen.

Onze partij streeft ernaar, samen met de partijen die met haar willen regeren, voor de verkiezingen de hoofdlijnen te publiceren van hun gemeenschappelijk regeringsprogramma en de kern aan te duiden van het te vormen kabinet.

295 Buitenlanders, die langer dan 3 jaar in Nederland verblijven krijgen het actief en passief kiesrecht over de hele linie.

296 De positie van het parlement wordt versterkt door:

a aanzienlijke uitbreiding van de personele en materiële toerusting;

b vergemakkelijking en verbetering van de enquêtebevoegdheid;

c een budget, waaruit fracties en parlement kunnen putten om eigen onderzoeksopdrachten te verstrekken;

d adviesorganen en ambtelijke diensten in voorkomende gevallen niet alleen aan de regering, maar ook rechtstreeks aan het parlement advies te laten uitbrengen;

e het recht zonder toestemming van de minister ambtenaren te horen.

297 Provinciale Staten, gewestraden en gemeenteraden krijgen overeenkomstige rechten als vermeld in artikel 296.

298 De Eerste Kamer wordt afgeschaft. De Tweede Kamer wordt uitgebreid tot 225 leden.

299 Het combineren van openbare functies in één persoon wordt verboden. Het publiceren van nevenfuncties wordt verplicht gesteld.

Tweede-Kamerleden mogen geen betaalde nevenfuncties uitoefenen.

300 De burgemeester en de Commissaris der Koningin worden gekozen door respectievelijk gemeenteraad en Provinciale Staten. Vooruitlopend hierop krijgen raden en Staten alvast het recht van aanbeveling.

301 De opslag en het gebruik van persoonsgegevens wordt aan publieke controle onderworpen. De burger krijgt het grondrecht zijn gegevens in te zien en zonodig te corrigeren.

302 Het aantal functies bij de overheid waarvoor een veiligheidsonderzoek wordt verricht, wordt drastisch beperkt. Afwijzing is slechts toegestaan op grond van objectieve, scherp omschreven en geverifieerde normen. De controle op alle inlichtingendiensten wordt verbeterd door deze aan een wettelijke regeling te onderwerpen.

303 De overheid geeft bij haar personeelsbeleid voorrang aan het wegwerken van de achterstanden van vrouwen ten opzichte van mannen, ook in hogere functies.¹

304 De toewijzing van gelden aan provincies en gemeenten wordt vooral gebaseerd op:

a zo groot mogelijke bestedings- en beslissingsvrijheid;

b de aan de provincies en gemeenten toegewezen taken en bevoegdheden;

c opheffing van achterstandssituaties in provincies en gemeenten.

De uitkeringen ter zake van onderwijs, politie en wegenonderhoud worden structureel verbeterd.

Tot slot:

305 De schappen worden gedemocratiseerd of geschrapt.

¹ Noot: artikel 303 legt op de kandidaatstellen de organen van onze partij de morele plicht om dit punt ook waar te maken door bij de kandidaatstelling voor vertegenwoordigende lichamen, afdelings- en gewestelijke besturen vrouwen niet achter te stellen bij mannen. Gedacht wordt aan een bij reglement door het Partijbestuur vast te stellen percentage van – voorshands – 25

C Publieke democratie

306 Discriminatie van mensen op grond van hun ras, nationaliteit, godsdienstige of levensovertuiging, politieke overtuiging, geslacht of anderszins, is verwerpelijk; daarom:

wordt een wet op gelijke economische kansen ingediend, zodat de overheid aan het verlenen van vergunningen, subsidies, leningen enz. anti-discriminatievoorwaarden verbindt.

307 De overheid zorgt voor een huumaan vreemdelingenbeleid gericht op het waarborgen van de individuele rechtszekerheid. De criteria voor toelating van vluchtelingen worden verruimd. Uitzetting uit Nederland wordt met meer waarborgen omkleed met name ten aanzien van een redelijke termijn om te vertrekken en een beroepsmogelijkheid tegen uitzetting.

308 Bepalingen die het gelijkwaardig deelnemen van man en vrouw aan het maatschappelijk leven belemmeren, worden gewijzigd of geschrapt.

309 Voor alle duurzame samenlevingsvormen gaan gelijke rechten en plichten gelden. Hiertoe wordt een plan in fasen opgesteld.

Minderjarigen

310 De kinderbescherming wordt uit de justitiële sfeer gehaald. De nadruk moet liggen op preventieve hulpverlening. Plaatsing in huiselijke omstandigheden geniet de voorkeur. Instellingen voor kinderbescherming worden gedemocratiseerd. Belangenbehartiging binnen de inrichtingen wordt mogelijk gemaakt.

311 De herziening van het jeugdrecht in de zin van een verbetering van de rechtspositie van minderjarigen en van de bepalingen omtrent het ouderlijk gezag wordt met veel meer voortvarendheid dan tot dusver ter hand genomen. Zorgvuldige hulpverlening aan weggelopen minderjarigen dient niet meer strafbaar te zijn. Meerderjarigheid gaat in op het 18e jaar.

312 De adoptieregeling wordt verbeterd en de procedure wordt versneld.

Machtsmisbruik

313 Ambtelijke en niet-ambtelijke corruptie – zowel actief als passief – wordt krachtig bestreden.

314 Nederland bevordert krachtig het tot stand komen van een internationaal verdrag tegen corruptiepraktijken van (multi-)nationale bedrijven.

315 Via een wettelijke regeling wordt het mogelijk gemaakt het betalen van steekpenningen door Nederlandse be-

drijven aan het buitenland op te sporen en wordt zowel het betalen als het ontvangen van steekpenningen niet langer fiscaal begunstigd.

316 De overheid moet een voorhoederol spelen bij het helpen van ex-gedetineerden aan een nieuwe werkring, ook ten aanzien van overheidsfuncties.

317 Particuliere bewakings- en veiligheidsdiensten worden (semi-) overheidsinstellingen.

Strafrecht

318 De in maatschappelijke verhoudingen gelegen oorzaken van wetsovertredingen worden opgespoord en bestreden.

De samenstelling van de rechterlijke macht naar herkomst wordt zo goed mogelijk in overeenstemming gebracht met de samenstelling van de Nederlandse bevolking. De richtlijnen van het openbaar ministerie omtrent het al of niet overgaan tot vervolging worden openbaar en gelijkluidend over het hele land.

319 Vrijheidsstraffen worden slechts bij uiterste noodzaak opgelegd. Gezocht wordt naar straffen die de delinquent in staat stellen zoveel mogelijk het veroorzaakte leed of de toegebrachte schade te herstellen.

De productie-arbeid wordt afgeschaft en zoveel mogelijk vervangen door arbeidstherapie.

Geldelijke straffen dienen naar inkomen te worden berekend, geen zelfde geldboetes in guldens voor dezelfde overtreding; wel zelfde percentage van inkomen voor dezelfde overtreding.

320 De rechtspositie en het leefklimaat van gedetineerden worden verbeterd.

321 Het vergunningstelsel t.b.v. het vuurwapenbezit wordt streng gehanteerd.

322 Het werkklimaat van gevangenispersoneel wordt verbeterd door goede personele en ruimtelijke voorzieningen.

Er komen betere en meer gerichte opleidingen voor het personeel.

323 Meer politiemensen worden ingeschakeld als wijkagent en voor de oplossing van sociale conflicten.

324 Verkrachtingszaken waarbij een vrouw het slachtoffer is, zullen voornamelijk door vrouwelijke politiefunctionarissen worden behandeld.

Verdovende en stimulerende middelen

325 De handel in middelen, die een onaanvaardbaar risico met zich mee-

brengen (hard drugs) is een ernstig misdrijf en wordt krachtig bestreden door:

a verstrekking van deze middelen aan verslaafden van overheidswege, waardoor controle bestaat op de kwaliteit en waardoor de handel groten-deels ingeperkt wordt;

b een speciaal in het leven te roepen opsporingsapparaat, dat, gesteund door zware strafrechtelijke sancties, de handel geheel onmogelijk maakt.

326 Internationale verdragen die het de overheid beletten geen verantwoord beleid te voeren met betrekking tot de z.g. soft drugs worden herzien.

Rechtshulp

327 Iedere burger heeft recht op dezelfde rechtshulp, ongeacht zijn inkomen.

328 De overheid heeft tot taak het taalgebruik in de wet te vereenvoudigen en de voorlichting aan de burgers over hun rechten en plichten te verbeteren, met name door te wijzen op beroepsmogelijkheden.

Zedelijkheidswetgeving

329 De zedelijkheidswetgeving wordt deels afgeschaft (b.v. pornografie) en deels ondergebracht in terzake doende hoofdstukken van het Wetboek van Strafrecht (b.v. seksuele delicten).

A Uitgangspunten

330 De gehele buitenlandse en defensiepolitiek van Nederland wordt getoetst aan de volgende doelstellingen:

- a een actieve vredespolitiek gebaseerd op een mondiale solidariteit en een internationale rechtsorde;
- b bevordering van vrede, ontspanning en verlaging van het internationale bewapeningsniveau;
- c rechtvaardige verdeling van welvaart, macht, kennis en arbeid over de wereld, met name door te werken aan een nieuwe internationale economische orde, gebaseerd op socialistische beginselen;
- d bescherming van de rechten van de mens, zoals in de verklaring van de Verenigde Naties vastgelegd, alsmede bevordering van actieve deelname in de besluitvorming door een zo groot mogelijk deel van de wereldbevolking;
- e behoud en verbetering van het natuurlijke leefmilieu in de wereld;
- f versterking van de georganiseerde samenwerking met achtergestelde groepen, klassen, volken en landen dwars door de machtsblokken heen.

B Actieve vredespolitiek

331 Doelstellingen als ontspanning en minder bewapening worden niet bevorderd door de huidige strategie van 'het evenwicht der afschrikking'. Daarom dient Nederland initiatieven te nemen om de huidige militaire en economische machtsverhoudingen te helpen doorbreken.

332 In dat kader bevordert Nederland o.a.:

- a onderzoek naar militair-industriële belangengroepen;

- b verdragen die alle kernproeven verbieden en chemische, biologische en ecologische strijdmiddelen uitbannen;
- c het bestuderen van niet-gewelddadige vormen van verdediging;
- d het oprichten van instellingen die de bevolking bewust maken van de gevaren van de huidige bewapeningswedloop.

333 In dat kader werkt Nederland ook actief mee aan een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen de landen van Oost- en West-Europa.

334 Wederzijdse ontwapening is regel, maar ook eenzijdige ontspanningsstappen kunnen bijdragen aan een actief veiligheidsbeleid.

335 Bij de volkenrechtelijke erkenning van regeringen zal (meer) prioriteit worden gegeven aan het criterium, dat die regering de emancipatie en de onafhankelijkheid van de bevolking bevordert.

336 De Nederlandse regering zal kennisoverdracht, levering, aankoop of investeringen tegengaan in landen als Rhodesië, Zuid-Afrika en Chili, zolang in die landen de bevolking wordt onderdrukt.

337 Nederland zal niet meewerken aan de leverantie van nucleaire uitrusting en materialen aan landen die het verdrag tegen verspreiding van kernwapens niet hebben getekend.

338 De besluitvorming rond grote militaire aankopen wordt voortaan doorzichtiger, zodat betere parlementaire controle mogelijk is. Wapenproductie en -handel worden onder strenge overheidscontrole gebracht. Leveranties aan landen die de mensenrechten schenden worden verboden.

C Ontwikkelingssamenwerking

339 Solidariteit met de allerarmsten, emancipatie en onafhankelijkheid van de Derde Wereld-landen vormen de kern van het Nederlandse beleid. Ongelijkheden mogen niet worden versterkt door Nederlandse ontwikkelingshulp.

Aan de positie van de vrouw wordt speciale aandacht besteed.

340 Mede omdat in de Derde Wereld niet is voorzien in de basisbehoeften, wordt de kloof tussen rijk en arm steeds groter en hebben we te maken met schaarste aan voedsel en energie. Daarom wordt aanpassing van onze consumptie, zuinig omspringen met energie en terugdringing van verspilling in het algemeen bevorderd.

341 Nederland spant zich in voor het tot stand komen van een nieuwe internationale economische orde gebaseerd op socialistische beginselen, waarin de ontwikkelingslanden meer zeggenschap krijgen en het belang van de armsten voorrang heeft.

342 Nederland steunt vooral die landen die maatschappelijke hervormingen doorvoeren, waaraan de massa van de bevolking deelneemt en die vooral de armen ten goede komen, alsmede die landen voor wie de ontwikkelingsproblemen het grootst zijn. Nederland verleent in dat kader ook hulp aan vakbonden en organisaties van (kleine) boeren. De hulpverlening dient mede ten goede te komen aan de bevordering en handhaving van de Rechten van de Mens.

Het bilaterale beleid wordt kritischer aan deze normen getoetst. De centraliëlanden worden opnieuw aangewezen na beoordeling op deze uitgangspunten. De hulp aan Indonesië

wordt stopgezet. Hulp aan bevrijdingsbewegingen en aan groeperingen die opkomen voor de mensenrechten wordt opgevoerd.

De hoogte van de Nederlandse bijdrage aan internationale hulporganisaties wordt mede afhankelijk gesteld van de mate waarin de hierboven genoemde criteria door deze organisaties worden toegepast.

343 Voor ontwikkelingshulp blijft minimaal 1,5% van het nationaal inkomen bestemd. Het streven blijft erop gericht om 2% van het nationaal inkomen hiervoor te bestemmen. De hulp zal verder worden gezuiverd. Daarom neemt de ontwikkelingshulp een zeer hoge prioriteit in ingeval de ruimte voor collectieve uitgaven groter is.

Indien de financiële situatie tot matiging van de overheidsuitgaven moet leiden, blijven de uitgaven voor ontwikkelingshulp hiervoor in elk geval gespaard.

344 Herstructurering en werkgelegenheidsverdeling vormen een rechtvaardige eis van ontwikkelingslanden, waar de werkloosheid een veelvoud is van de Nederlandse.

Het stimuleren van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden is alleen toelaatbaar, indien het de welvaarts- en ontplooiingskansen van de bevolking van deze landen vergroot en indien garanties bestaan voor de overdracht van de beschikkingsmacht.

345 Nederland bevordert een Europese en wereldhandelspolitiek die ontwikkelingslanden hogere en stabielere opbrengsten uit hun exporten geeft. Dit kan o.a. door:

a erkenning van het recht van ontwikkelingslanden om zich aan te sluiten om hun onderhandelingspositie t.o.v. de rijke landen te versterken;
b preferentiële toegang tot de gemeenschappelijke markt en dus gemakkelijker invoer voor producten uit de ontwikkelingslanden;
c maatregelen tegen concurrentievervalsing en monopolievorming door particuliere ondernemingen;
d vervanging van UNCTAD en GATT door een internationale handelsorganisatie, zodat o.a. bovengenoemde maatregelen doeltreffend genomen kunnen worden.

346 De eigen voedselproductie in de ontwikkelingslanden moet worden opgevoerd. Nederland zet zich in voor een Europese landbouwpolitiek die mede daarop is gericht. Op korte termijn moet de voedselhulp nog sterk worden uitgebreid.

347 De minister voor ontwikkelings-samenwerking is verantwoordelijk voor het bilaterale en multilaterale

ontwikkelingsbeleid, waaronder het totale EEG-ontwikkelingsbeleid. Hij coördineert het Nederlandse beleid in internationale betrekkingen, voor zover er overwegende ontwikkelingsaspecten aan verbonden zijn.

348 De buitenlandse dienst in ontwikkelingslanden wordt steunpunt van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Er komen speciale ontwikkelingsattachés.

349 De Nederlandse Antillen worden volgens een nader overeen te komen tijdschema onafhankelijk. In overleg met de Antillen wordt de wijze bepaald waarop dit gaat gebeuren.

350 Het beleid tot verdere bewustwording en educatie van de Nederlandse bevolking is nodig om een vooruitstrevend ontwikkelingsbeleid te kunnen voeren. Een kernpunt daarbij is de bevordering van de solidariteitsgedachte tussen onderliggende groepen in de Derde Wereld en in Nederland.

De Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelings-samenwerking dient meer armslag te krijgen ten einde de bewustwording t.a.v. de ontwikkelingsproblematiek op brede schaal te kunnen bevorderen.

351 De salarissen en andere vergoedingen voor ontwikkelingswerkers worden meer afgestemd op het voorkomen van afstand scheppende verschillen met het gastland.

D Verenigde Naties

352 Nederland zet zich in voor versterking van de Verenigde Naties door uitbreiding en versterking van de bevoegdheden van de organisatie en de Algemene Vergadering. Nederland bevordert het aanstellen van een Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens.

Daarnaast werkt Nederland actief mee aan de vorming van een permanente politiemacht van de Verenigde Naties. Nederland bevordert de instelling van een speciale VN-organisatie die door vroegtijdig overleg geschillen tussen landen vreedzaam tracht op te lossen.

Nederland bevordert een actief vredesonderzoek in het kader van de Verenigde Naties, inclusief geweldloze methodes.

353 Nederland voert aangenomen VN-resoluties uit, behalve als zij in strijd zijn met de in de inleiding genoemde criteria.

354 Nederland verhoogt de bijdrage aan alle organisaties en fondsen van de VN die de slachtoffers van onder-

drukking en discriminatie ondersteunen.

355 Nederland bevordert in VN en EEG het tot stand komen en het naleven van een handvest over de economische rechten en plichten van staten en over de politieke en publieke controle op multinationale ondernemingen.

356 Activiteiten van internationale monetaire en financiële instellingen als Wereldbank en Internationaal Monetair Fonds worden sterker onder controle van de VN gebracht, zodanig dat de invloed van de Derde Wereld versterkt wordt.

357 Nederland bevordert dat er binnen de Verenigde Naties een organisatie wordt opgericht die alle bodemschatten onder de zeeën en oceanen onder beheer krijgt.

358 Nederland blijft binnen en buiten de VN de apartheid volstrekt afwijzen en is bereid hieraan politieke, financiële en economische consequenties te verbinden.

359 Nederland onderschrijft het beginsel van universaliteit der VN; elk land kan lid zijn van de VN.

360 Nederland bevordert het tot stand komen van vrede in het Midden-Oosten door het steunen van initiatieven in VN-verband, welke kunnen leiden tot de oprichting van een Palestijnse staat naast Israël.

E Europa

361 Medewerking aan de Europese samenwerking is noodzakelijk maar moet tevens getoetst worden aan de doelstellingen genoemd in artikel 330. In samenwerking met haar zusterpartijen streeft de Partij van de Arbeid naar een beslissende invloed op de besluitvorming op Europees niveau – in het kader van een parlementaire democratie. Nederland zet zich in voor een actief sociaal industrie- en consumentenbeleid ter bevordering van grotere sociale zekerheid en democratisering. Ook na toetsing kan de uitbreiding van taken en overdracht van bevoegdheden naar Europese instellingen alleen doorgaan op voorwaarde dat:

a vooraf de uitdrukkelijke instemming van het Nederlandse parlement is verworven;

b democratische zeggenschap en controle binnen de gemeenschap gewaarborgd zijn.

362 Van toetreding van niet democratische Europese staten, zoals Spanje, tot de Gemeenschap, kan geen sprake zijn.

363 Het Europese Parlement wordt rechtstreeks gekozen, krijgt wetgevend- en budgettaire bevoegdheden en heeft een doorslaggevende stem bij de benoeming van leden van de politiek samengestelde Europese Commissie. De leden van de Europese Commissie zijn ook individueel en collectief verantwoordelijk aan het Europese Parlement.

364 Het EEG-beleid wordt meer gericht op versterking van het kleine en middelgrote bedrijf. In het EEG-beleid zullen meer beleidsinstrumenten tegen ongewenste kapitaal- en speculatiebewegingen worden ontwikkeld respectievelijk bestudeerd.

365 Het EEG-beleid moet grote voorrang geven aan controle op de multinationale ondernemingen, het stimuleren van de groei van kleine bedrijven en de behartiging van de belangen van de consumenten.

F Vrede en Veiligheid

366 Voor een politiek gericht op Vrede en Veiligheid worden de hierna volgende middelen gebruikt, waaraan het Nederlandse NAVO-lidmaatschap wordt getoetst:

de opheffing van machtsblokken als NAVO en Warschaupact door de totstandkoming in Europa van een nieuw, collectief veiligheidssysteem, waarin ook de neutrale landen kunnen deelnemen en dat de betrokken landen hun nationale vrijheid verzekert;

dit nieuwe systeem dient een stap te zijn op weg naar een wereldomvattend veiligheidssysteem binnen het kader van de Verenigde Naties;

het NAVO-lidmaatschap beschouwd moet worden tegen de achtergrond van het feit, dat de NAVO enerzijds van belang is voor een moeilijk openbaar te controleren militair-industriële belangenverstrengeling, alsmede kan worden gehanteerd als middel van het Amerikaanse machtsbeleid. Anderzijds gevreesd moet worden, dat het uiteenvallen van de NAVO zonder dat er sprake is van een nieuw collectief Europees veiligheidssysteem, tot nog grotere instabiliteit leidt.

I Op het niveau van de staten

367 Het scheppen van nieuwe overleg- en samenwerkingsmodellen met alle landen die hun beleid door een of meer van de voornoemde doelstellingen laten leiden, zowel binnen als buiten de traditionele kaders van NAVO en EEG, met inbegrip van landen uit de Derde Wereld, om op die manier als

een 'actiegroep' van gelijkgezinden in internationaal verband te kunnen optreden.

368 Maatregelen te nemen dan wel in voorkomende gevallen te bepleiten, zoals:

a een verklaring van de NAVO om niet als eerste kernwapens te gebruiken en een dienovereenkomstige aanpassing van de strategie die afgestemd is op ontspanning door een meer defensief gerichte wapenopbouw op conventioneel gebied;

b de instelling van NBC-wapenvrije (Nucleaire, Bacteriologische, Chemische) zones in Europa;

c een belangrijke uitdunning van de tactische atoomwapens op weg naar een atoomvrij Europa;

d het op geen enkele wijze meewerken aan een systematische uitbreiding (ook niet door vervangingen) van het militair potentieel van de NAVO, noch aan de invoering van nieuwe offensieve wapensystemen; zoals cruise missies; mede daarom beperkt Nederland zich zoveel mogelijk bij het aantal aan te kopen F-16 toestellen en trekt openstaande opties in;

e instelling van een waarschuwingstijd van troepenmanoeuvres;

f het inbrengen door de NAVO van de tactische kernwapens en tactische luchtmachtkrachten en van de uitdunning daarvan in de ontwapeningsbesprekingen in het kader van de MBFR (Mutual Balanced Force Reduction); indien de NAVO dit niet voor 1978 doet, moet Nederland de kernwapens van eigen bodem verwijderen;

g het zetten van definitieve stappen naar wederzijdse vermindering van conventionele en nucleaire bewapening via de SALT (Strategic Arms Limitation Talks) en MBFR-besprekingen, als deze stappen in het kader van de MBFR uitblijven en als, in overleg met de bondgenoten, niet gekomen kan worden tot bezuinigingen, dient Nederland alsnog de voorgenomen bezuinigingen uit te voeren;

h het terugbrengen van de Nederlandse defensie-uitgaven tot ten hoogste 3% van het nationale inkomen tegen marktprijzen;

i het loodswezen wordt ondergebracht bij het Ministerie van Verkeer en Waterstaat;

j het Korps Mariniers wordt opgeheven;

k het niet aanleggen van nieuwe militaire oefenterreinen in Nederland en het opheffen van alle militaire terreinen in het gebied van de Wadden;

l het niet meer vervullen van nucleaire taken door de Nederlandse krijgsmachten;

m op nationaal niveau dient tenslotte de volledige afhankelijkheid van het bestaan van industrieën van militaire opdrachten te worden tegengegaan.

369 Het afwijzen van en weigeren mee te werken aan het tot stand komen van een Europese kernmacht door zich o.a. te verzetten tegen een eventuele integratie van de Franse en Engelse kernmachten, tegen multilaterale militaire researchprojecten en tegelijkertijd garanties te scheppen b.v. via het non-proliferatieverdrag, waardoor een dergelijke kernmacht wordt uitgesloten; evenzeer wordt afgewezen de eventuele ontwikkeling van een onoverzichtelijk en instabiel netwerk van bilaterale veiligheidsrelaties. Researchprojecten die strijdig zijn met wapensystemen, passend in de door ons gewenste veiligheidsconceptie, worden afgewezen alsmede multilaterale researchprojecten op defensiegebied.

370 Het voorkomen van verdere verspreiding van kernwapens heeft hoge prioriteit in het Nederlandse buitenlandse beleid. Daartoe wordt gestreefd naar terugdringen van kernwapens en naar versterking van het verdrag tegen de verspreiding van kernwapens.

371 Het aanwenden van het lidmaatschap van de NAVO om een actief ontspanningsbeleid in bovenstaande zin te bevorderen en om iedere poging aan de NAVO andere dan strikt militair-politieke taken te verstrekken af te wijzen, evenals uitbreiding van het verdragsgebied; het lidmaatschap van de NAVO zal slechts openstaan voor staten met een democratische regeringsvorm, die ook de mensenrechten buiten hun landsgrenzen moeten eerbiedigen; het NAVO-lidmaatschap zal de andere doelstellingen van beleid niet mogen blokkeren, terwijl tegelijkertijd een nauwkeurige parlementaire en publieke controle op doen en laten van het bondgenootschap en het Nederlands beleid terzake zal plaatsvinden.

372 Het handhaven van het Nederlands lidmaatschap van de NAVO onder voorwaarde dat een wezenlijke bijdrage tot ontspanning wordt geleverd, zoals bedoeld in de artikelen 368, 373 en 375, voortzetting van het voorwaardelijke lidmaatschap dient op zijn minst voor iedere regeringsperiode door het congres steeds opnieuw beoordeeld te worden; onvoorwaardelijk het lidmaatschap te beëindigen bij toekenning van een rol aan het Franse kernwapen (met medewerking van de Bondsrepubliek Duitsland) in Midden-Europa.

373 Het versterken van de Oost-West-dialoog en van de dialoog met

de Derde Wereld zowel op multi- als op bilateraal vlak.

In de Oost-West-dialoog moeten maatregelen om tot ontwapening te komen voorrang hebben op punten zoals vrije uitwisseling van nieuws, personen en gedachten.

374 Het versterken op voet van gelijkheid, van economische, technologische en culturele betrekkingen tussen Oost en West met de Derde Wereld.

375 Het tot stand brengen van een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen Oost en West, waarin procedures zijn ingebouwd voor een vreedzame oplossing van geschillen; zowel ter voorbereiding als ter ondersteuning van het nieuwe collectieve Europese veiligheidssysteem, dat geen nieuw blok mag vormen tegen de Derde Wereld.

376 De groeiende samenwerking tussen Oost en West, tot uitdrukking komend in afspraken en overeenkomsten, dient bij te dragen tot beëindiging van de uitbuiting en de inmeniging in de Derde Wereld. Een van de middelen om dit te bereiken, is het uitvoeren van gezamenlijke projecten van Oost en West t.b.v. de ontwikkeling in zelfstandigheid, die met name de arme bevolkingsgroepen in de Derde Wereld ten goede moeten komen.

377 De internationale samenwerking zowel in het kader van de VN als ook daarbuiten versterken.

Het bevorderen van bindende overeenkomsten, zodanig dat bestaande groeperingen van rijke en/of geïndustrialiseerde landen (zoals EEG, NAVO, Groep van Tien etc.) geen beslissingen kunnen nemen die de belangen van de Derde Wereld raken, zonder onderhandelingen met de betreffende landen in de Derde Wereld.

Het tegengaan van de toenemende groepsvorming van rijke en/of geïndustrialiseerde landen, die wereldwijde besluitvorming belemmert. De activiteiten van internationale monetaire en financiële instellingen, zoals de Wereldbank en het IMF, sterker onder controle brengen van de Verenigde Naties.

378 Het ontwikkelingsbeleid van Nederland zal primair gericht moeten zijn op de armste bevolkingsgroepen in de Derde Wereld; dit betekent dat sociale criteria bepalend moeten zijn voor de verdeling van de middelen voor hulp aan de Derde Wereld.

379 Uitvoering van het VN-Handvest met betrekking tot de economische rechten en plichten van staten, alsmede de nationale en internationale politieke controle op multinationale ondernemingen.

380 Het ondergeschikt maken van het instrument van Europese eenwording aan de verwezenlijking van een progressief beleid en aan de democratisering van de Europese instellingen.

381 Het bestrijden en met wettelijke maatregelen tegengaan van de internationale commerciële wapenhandel en het tegengaan van wapenproducties voor en wapenleveranties aan landen, die de mensenrechten schenden. Het onderzoeken, openbaar maken en zoveel mogelijk tegengaan van de militair-industriële belangenverstrengeling die een actieve vredespolitiek belemmert. Het nationaliseren van wapenindustrie.

382 Het nader bestuderen van niet-gewelddadige vormen van verdediging, zoals bijvoorbeeld sociale verdediging, dient plaats te vinden.

383 Het uitbreiden van bijdragen voor humanitaire en onderwijskundige projecten aan bevrijdingsbewegingen in landen, waar deze bewegingen de emancipatie van de bevolking bevorderen.

384 Het gestalte geven aan de principiële afwijzing van de apartheid door beëindiging van elke medewerking van de zijde van de overheid aan investeringen in Zuid-Afrika.

II Op het niveau van de partijen

385 Versterking en activering van de Socialistische Internationale bijvoorbeeld door een beleid gericht op toetreding van partijen en bewegingen uit de Derde Wereld, die socialistische maatschappijvormen nastreven en stimuleren van discussies over een actieve vredespolitiek.

386 Rechtstreekse steunverlening aan deze partijen en bewegingen en ook aan democratisch-socialistische partijen in landen waar belangrijke politieke verschuivingen gaande of te verwachten zijn, zoals bijvoorbeeld in Zuid-Europa.

387 Bevordering van socialistische partijvorming op Europees niveau.

388 Steun aan de Europese en internationale vakbeweging bij haar poging een tegenwicht te bieden aan machten die zich strijdig gedragen met de uitgangspunten van rechtvaardige verdeling – zoals de multinationale ondernemingen – en steun aan onafhankelijke vakbonden in landen, waar deze vakbonden verboden zijn of niet worden erkend.

389 Contacten en uitwisselingen met partijen en organisaties in Oost-Europa, zowel voor informatie-uitwisseling over het te voeren beleid in de Oost-West-verhouding, over elkaars maat-

schappijstructuren en over de verhouding met de Derde Wereld, alsook om wederzijdse kritiek te leveren en discussies aan te gaan met o.a. het doel de humanisering van de verschillende systemen te bevorderen.

G Vermaatschappelijking

390 Een uitsluitend dan wel grotendeels uit vrijwilligers bestaand leger wordt afgewezen.

391 Voor vrijstelling van militaire dienst worden objectieve maatstaven aangelegd. Huwelijk op zichzelf kan geen grond zijn voor vrijstelling.

392 De dienstdienst wordt verkort tot 12 maanden.

393 De ontslagleeftijd van beroepsmilitairen bij de drie krijgsmachtdelen wordt op elkaar afgestemd en verhoogd. Rangeninflatie wordt teruggedrongen.

394 Voortgaande democratisering en vermaatschappelijking van het leger wordt onder meer bereikt door:

a open sollicitaties binnen de krijgsmacht;

b het instellen van vrij te kiezen onderdeelen;

c betere garanties voor de vrijheid van meningsuiting door recht op verspreiding, recht op vergadering en vereniging, en recht op demonstratie buiten dienstdienst, zowel binnen als buiten de kazerne;

d optimale aandacht voor maatschappelijke, staatkundige en politieke vorming van zowel dienstplichtigen als vrijwillig dienend personeel door van het ministerie van defensie onafhankelijke instituten;

e het tot stand brengen van een regeling werk- en rusttijden in onderhandeling met de militaire vakbonden;

f het vervangen van de huidige inspectie-generaal door een burger ombudsman;

g het loskoppelen van geestelijke, lichamelijke en medische verzorging van de militaire hiërarchie;

h het aan de minister van defensie verbieden om verbindingen of contracten aan te gaan met minderjarigen.

H Gewetensbezwaarden

395 Mogelijkheden tot vrijstelling van militaire dienst wegens onoverkomelijke gewetensbezwaren worden verruimd in die zin, dat bezwaren van politieke aard ook erkend worden.

396 Gewetensbezwaarden kunnen zonder meer vervangende dienstplicht vervullen.

397 Vervangende dienstplicht mag niet langer duren dan de wettelijke militaire dienst.

398 De tijdsduur van de toetsingsprocedure wordt teruggebracht tot maximaal zes maanden (overschrijding van deze termijn wordt in mindering gebracht op de te vervullen dienstperiode).

Het sociaal en psychiatrisch onderzoek wordt afgeschaft.

Rooms Katholieke Partij
Nederland

Partijprogramma

RKPN

Rooms Katholieke Partij Nederland
Postbus 100, Voorburg.
tel.: 070-90 92 75

Verklaring

1 Op basis van de beginselverklaring van de Rooms Katholieke Partij Nederland is het navolgende partijprogramma ontwikkeld.

Algemene Zaken, Staatskundige Zaken en Justitie

2 De wettige overheid regeert bij de gratie Gods; zij zal derhalve nimmer wetten mogen uitvaardigen of maatregelen mogen nemen, die strijdig zijn met de geboden Gods.

3 Een evenredige volksvertegenwoordiging verdient in onze samenleving de voorkeur. Deze biedt tevens betere waarborgen voor een daadwerkelijke belangstelling van de kiezers.

4 Te grote gemeenten moeten worden voorkomen voor zover dat mogelijk is. De afstand tussen bestuurders en bestuurden wordt te groot, als de gemeenten een te grote omvang aannemen. Voorts nemen in te grote gemeenten de kansen toe dat de plaatselijke belangen niet in voldoende mate harmonisch kunnen worden behartigd.

5 Openbare orde, rust en veiligheid vormen de basis voor het welzijn van de bevolking, alsmede voor de welvaart.

6 Het politie-apparaat is onmisbaar in onze samenleving, waarin vele belangen gewaarborgd dienen te worden. Daarom dient een grote zorg besteed te worden aan de opleiding, duidelijke bevoegdheden en goede salariering.

7 Aangezien de overheid regeert bij de gratie Gods, dient zij zich in te spannen in het belang van het heil van de bevolking, uitgaande van de geboden

Gods, die immers tot heil van de gehele mensheid en iedere mens afzonderlijk strekken.

8 De misdaad dient met alle mogelijke en geoorloofde middelen te worden voorkomen en bestreden. In dit opzicht hebben de ouders en andere vormen de instituten met betrekking tot de jeugd een waardevolle preventieve taak.

9 Het toekennen van straf voor begane misdrijven en overtredingen dient te worden aanvaard als herstel van geschonden verhoudingen. Deze straffen dienen tevens een zinvolle voorbereiding te betekenen op de terugkeer in de samenleving.

10 In verband met Suriname en de Nederlandse Antillen rust op ons de taak, ten spoedigste deze rijkssdelen tot ontwikkeling te brengen. Op de eerste plaats moet daarbij aandacht worden besteed aan het onderwijs als basis voor elke verdere ontwikkeling. Bij een goed functioneren van het onderwijs behoeven de jongeren uit deze rijkssdelen hun geboorteland niet meer te verlaten voor hun studie. Blijvende industrieën en andere bedrijven behoren in deze rijkssdelen gevestigd te worden. De landbouw – vooral citrusvruchten – moet verder worden ontwikkeld. Aangezien het voornaamste emigratiemotief wordt gevormd door de werkloosheid, dient werkgelegenheid geschapen te worden.

Ook als er een volledige zelfstandigheid tot stand is gekomen, zullen wij – gezien de historische banden – ons verplicht weten goede contacten te onderhouden.

Volksgezondheid, Maatschappelijk Werk, Culturele Zaken en Recreatie

11 De overheid dient behulpzaam te zijn bij het verkrijgen en behouden van een behoorlijk bestaan.

Bij de uitvoering van sociale wetten en voorzieningen dienen effectieve – zoveel mogelijk preventieve controlemaatregelen toegepast te worden ter voorkoming van misbruik van bedoelde sociale wetten en voorzieningen.

12 Op grond van de authentieke leer van de H. Roomse Kerk waarop onze beginselverklaring steunt, is het huwelijk onontbindbaar.

Het gezin is de meest natuurlijke en daardoor ook de meest effectieve organisatie in ons maatschappelijk bestel, waar de opvoeding van de kinderen kan worden gerealiseerd. Uit dezen hoofde alleen reeds dient het gezin zo goed mogelijk moreel en materieel beschermd en beveiligd te worden tegen activiteiten, die het gezin als eenheid van opvoeding en vorming ondermijnen.

13 Een optimale opvang en begeleiding zal gegeven moeten worden aan de ongehuwde moeder. In dit kader willen wij alles in het werk stellen, mede met het oogmerk de adoptiemogelijkheden te verruimen.

14 De overheid dient, indien dit enigszins mogelijk is, maatregelen te nemen, waardoor kan worden bevorderd, dat voogdkinderen op zo kort mogelijke termijn in pleeggezinnen kunnen worden opgenomen, zulks uitgaande van onze onder 12 gegeven waardering van het gezin. Het gezinsleven zal juist aan deze kinderen een compensatie kunnen bieden voor hetgeen zij uit anderen hoofde moeten missen.

De voorgedijverenigingen dienen een constructief contact met de pleeggezinnen te onderhouden.

15 Het is alleen reeds uit hoofde van de door God aan de mensen gegeven opdracht onaanvaardbaar dat abortus provocatus op enigerlei wijze zou worden gelegaliseerd. Abortus provocatus is voor ons dan ook onaanvaardbaar. Dit wil echter niet zeggen, dat wij geen oog zouden hebben voor degenen, die als gevolg van zwangerschap in nood verkeren.

Aan hen die 'ongewenst' zwanger zijn, dient materieel en immaterieel hulp en bijstand te worden verleend, zulks met de doelstelling de belangen van de desbetreffende vrouw te behartigen en het leven van het ongeboren kind te beschermen. Mede met het oog op het menselijk leven, dat reeds in de moederschoot als 'ongewenst' wordt beschouwd, zullen op de belangen van het kind gerichte adoptiemogelijkheden verruimd en de adoptieprocedures versneld dienen te worden.

16 Onder 15 hebben wij de plicht onder woorden gebracht met betrekking tot de beveiliging van het ongeboren leven.

Ook voor het bestaande leven dient een groot respect opgebracht te worden. Uit dezen hoofde zullen wij dan ook alles in het werk stellen, waardoor het bestaande menselijk leven zo goed mogelijk wordt verzorgd en gerespecteerd. Wij zullen dan ook krachtig strijden tegen elke vorm van bekorting van het menselijk leven, zelfs als dat menselijk leven – naar menselijke maatstaven gemeten – minder of geen waarde zou bezitten voor onze samenleving.

17 Het al dan niet vrijwillig wegnemen van het voortplantingsvermogen bij man of vrouw is zedelijk niet geoorloofd. Activiteiten op dit terrein zullen dan ook krachtig worden bestreden.

18 Zedenkwetsende en zedenbederfende lectuur, woord of afbeelding, moet als strijdig met de natuurwet en schadelijk voor het heil van de mensengemeenschap met alle geoorloofde middelen worden bestreden.

19 De grootste aandacht moet worden besteed aan de preventieve gezondheidszorg.

Op de scholen dient belangstelling te worden gewekt voor de waarde van de verzorgende beroepen. Bij de opleiding van verpleegkundigen dient een ruime plaats gegeven te worden aan de ideële zijde van dit beroep.

20 Als schadelijk voor de geestelijke en lichamelijke gezondheid dient het druggebruik met kracht te worden bestreden. Er zal streng opgetreden moe-

ten worden tegen handelaren en gebruikers. Voorts dienen inrichtingen, die ontwenning beogen, te worden gesteund.

21 Voor het cultuurbeleid gelden de maatstaven van de christelijke zedelijkheidswetten. De overheid mag geen subsidiebeleid voeren, dat deze criteria in gevaar brengt. Vooral ten aanzien van communicatiemedia dient streng te worden toegezien, dat de geestelijke volksgezondheid niet wordt geschaad door Godslasterlijke of zedenkwetsende programma's, verslagen e.d. Met de belastinggelden mag nimmer worden gesubsidieerd wat strijdig is met de christelijke opvattingen.

22 Fluoridering van drinkwater wijzen wij af, aangezien men niet tegen zijn wil gedwongen mag worden het te gebruiken, afgezien van andere wettelijke bezwaren.

Onderwijs en wetenschappen

23 Wij willen onze jonge mensen een optimale vorm van onderwijs geven, dat hen vaktechnisch en mentaal geschikt maakt voor het ambt of beroep, dat zij gaan uitoefenen. De beste wijze om arbeidsvreugde te verwerven is een all-round opleiding, gekoppeld aan een mentale vorming.

De vrijheid van onderwijs dient gewaarborgd te blijven, alsmede de volledige gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs.

24 Bij alle vormen van onderwijs moet de gezagsverhouding: bestuur – leerkracht – leerling, op een effectieve wijze tot zijn recht komen. Dit is noodzakelijk voor goede studieresultaten en voor de vorming tot Nederlandse staatsburgers, die bereid en in staat zijn verantwoordelijkheid te dragen. Het juiste bestuur en de goede leerkracht zullen hier ruimte geven voor overleg naar leeftijd, ontwikkeling en mentale instelling.

25 De ouders hebben het alleenrecht, doch ook de strenge plicht hun kinderen seksuele voorlichting te geven. Onder geen voorwaarde zal het kunnen worden toegestaan, dat de school dit recht en deze plicht overneemt.

26 Naar onze opvatting dient aan hen, die bevoorrecht zijn met goede verstandelijke vermogens – indien de desbetreffende kandidaten voldoende geëngageerd zijn – de gelegenheid gegeven te worden wetenschappelijk onderwijs te volgen. Wij willen daartoe als gemeenschap grote offers brengen, aangezien zij in de toekomst onze gemeenschap in gewichtige taken zullen moeten dienen. De voorwaarde is

echter, dat zij zich optimaal inzetten. Wij steunen de instelling van studiebeurzen. Zelfs willen wij premies beschikbaar stellen aan diegenen, die uitstekende studieresultaten behalen of de studie binnen kortere tijd voltooien.

27 Het is dringend gewenst, dat de efficiency van het onderwijs zoveel mogelijk wordt bevorderd.

28 Er behoort een nauwkeurig omschreven leerplan ontwikkeld te worden met betrekking tot het vak 'maatschappijleer' zulks met de doelstelling een menswaardige ontplooiing van het individu mogelijk te maken.

29 In het belang van een goed onderwijs is het noodzakelijk, dat de twee lessen, welke aan het middelbaar onderwijs werden onttrokken en waardoor vooral de leerlingen van de brugklassen worden gedupeerd, wederom worden toegevoegd aan het studiepakket. Het maximale aantal leraarsuren dient derhalve te worden verhoogd van 37 naar 39.

Sociaal-economisch beleid

30 Het bedrijfsleven behoort zich in principe vrijelijk te kunnen ontwikkelen.

31 Daar waar een snellere groei van de werkgelegenheid noodzakelijk is, dienen gunstige vestigingsfactoren geëffectueerd te worden. Hierbij dient o.a. zorg gedragen te worden voor goede aan- en afvoerwegen, een goede infrastructuur, doch tevens dient de werklust te worden bevorderd.

32 Door overheidsmaatregelen dient te worden voorkomen, dat bedrijven wegtrekken, zeker als dit gevaren met zich brengt voor de werkgelegenheid ter plaatse.

33 Oneerlijke concurrentie en zgn. harde verkoopmethoden wijzen wij af.

34 Het loon- en prijsbeleid dient zodanig te worden opgebouwd, dat de zgn. loon-prijspiraal, welke de muntontwaarding bevordert, wordt voorkomen. Wel dient zorg gedragen te worden voor een rechtvaardige beloning, afgestemd op de produktiviteit. Een rendabele exploitatie van bedrijven dient zoveel mogelijk veilig gesteld te worden.

35 De loonvorming behoort in beginsel tot de verantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers. Wanneer de belangen van de nationale economie niet op de juiste wijze of onvoldoende worden behartigd, zal de overheid in het loon- en prijsbeleid regelend moeten optreden.

36 Het verschijnsel van de zogenaamde gastarbeid dient grondig bestudeerd te worden met betrekking tot

alle daaraan verbonden facetten en daaruit voortvloeiende consequenties.

37 Indien enig bedrijf van landbouw of visserij faciliteiten behoeft, behoort dit er niet toe te leiden, dat dit bedrijf aan banden wordt gelegd.

38 Met steun van de overheid dient een rendabele onderneming voor landbouw, veeteelt of visserij behouden te blijven. Veel aandacht moet worden besteed aan de uitvoer van de door deze bedrijven voortgebrachte producten.

39 In verband met ons leefklimaat dienen van overheidswege maatregelen te worden getroffen, teneinde de verontreiniging van bodem, water en lucht tegen te gaan dan wel te voorkomen. Een goede voorlichting op zo breed mogelijk terrein is noodzakelijk, opdat alle inwoners wordt gewezen op de grote waarde van een gezond en hygiënisch milieu. Zoveel mogelijk dienen maatregelen te worden genomen en projecten te worden ontwikkeld, teneinde het evenwicht waar dit is verstoord te herstellen.

40 De overheid dient over voldoende financiële mogelijkheden en middelen te beschikken, opdat zij de haar opgedragen taak naar behoren kan vervullen.

41 Op de overheidsuitgaven dient een streng toezicht te worden uitgeoefend zowel preventief als repressief. In het belang van het doen van verantwoorde uitgaven en ter voorkoming van verkwistingen als gevolg van onverantwoorde bestedingen is een afdoende preventieve controle op de bewaking van de verleende kredieten noodzakelijk. Voorts dient, waar mogelijk, de efficiency te worden bevorderd.

42 Een verzwaring van de belastingdruk moet zoveel mogelijk worden voorkomen. Mogelijkheden moeten worden onderzocht, teneinde te kunnen geraken tot een verlichting van de belastingen, onder andere middels een doelmatige aanwending van de beschikbare middelen.

43 De bejaardentehuizen en -oorden behoren doelmatig te worden gesubsidieerd, zodanig, dat daardoor voor elke bejaarde redelijke pension- en huurprijzen ontstaan. Dit heeft tot gevolg, dat de bejaarden in staat worden gesteld hun gevoel van eigenwaarde te behouden, aangezien in die situatie de bejaarden in het algemeen geen beroep meer behoeven te doen op de Algemene Bijstandswet. Vervolgens betekent deze maatregel meer efficiency in de besteding van de algemene middelen, aangezien de subsidie in een gering aantal posten ten laste van

's Rijks schatkist komt, zulks in tegenstelling tot de bestaande situatie, waarbij een zeer groot aantal bejaarden middels de gemeentelijke sociale diensten uitkeringen ontvangen, welke uiteindelijk ten laste van het Rijk komen.

Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting

44 De beschikbare ruimte dient daadwerkelijk geordend te worden met het oogmerk de bevolking van Nederland in de ruimste zin van het woord op een optimale wijze te huisvesten.

45 Door de overheid dient een actieve grondpolitiek te worden gevoerd met de doelstelling de gehele bevolking te dienen met de ruimtelijke mogelijkheden welke onze gemeenschap ten dienste staan.

46 Onze gezinnen en alleenwonenden moeten kunnen beschikken over kwalitatief goede en goed geoutilleerde woningen. Sanering moet in zo snel mogelijk tempo plaats hebben, waarbij aan renovatie of rehabilitatie de voorkeur moet worden gegeven. Kaalslag dient zoveel mogelijk te worden vermeden (vernietiging van kapitaal).

47 Het particuliere woningbezit dient door de overheid zoveel mogelijk te worden bevorderd door middel van premiestelsels en belastingfaciliteiten.

48 In het kader van het te voeren huurbeleid moeten de economisch zwakkeren, indien zij de huur voor een hen passende woning niet kunnen opbrengen, een huursubsidie ontvangen.

49 Wij zijn voorstanders van het scheppen van zodanige regelingen, waardoor een doorstroming aantrekkelijk wordt gemaakt.

50 In het belang van het sociaal klimaat, het milieu, de volksgezondheid en de ruimtelijke ordening dient het particuliere gemotoriseerde vervoer zoveel mogelijk te worden geconsolideerd en gematigd. Daarnaast dient het openbaar vervoer door frequentering en mogelijke tariefsverlaging zoveel mogelijk te worden bevorderd.

51 De verkeersveiligheid dient sterk bevorderd te worden, waarbij bijzondere aandacht zal moeten worden besteed aan het verantwoordelijkheidsbesef van ieder verkeersdeelnemer.

52 Verkeersdelicten dienen snel en streng berecht te worden. Zeker waar een grote mate van onzorgvuldigheid bij verkeersdelicten blijkt, zal intrekking van het rijbewijs voor lange(re) tijd op zijn plaats zijn.

53 Nagegaan dient te worden, in hoeverre het aanbeveling verdient de

motorrijtuigenbelasting, welke momenteel hoge perceptiekosten vereist, kan worden opgenomen in de benzineprijs (verbetering van de efficiency).

Buitenlandse zaken en defensie

54 Het is onze plicht de wereldvrede te bevorderen en spanningen te vermijden, dan wel te verminderen.

55 Wij zijn voorstanders van de Europese Economische Gemeenschap en zouden gaarne willen zien bevorderd, dat de samenwerkingsverbanden worden uitgebreid. Echter moet worden gewaakt tegen supra-nationale regelingen en bevoegdheden op allerlei terrein, waardoor de eigen identiteit verloren zou kunnen gaan. De belangen van alle binnen de gemeenschap bestaande sectoren dienen op een harmonische wijze behartigd en geregeld te worden.

56 Wij staan de vrede voor, doch niet middels het verwaarlozen van onze weerbaarheid. Het is dan ook van het grootste belang, dat wij de beschikking hebben over een goed toegerust leger met een hoog moreel peil. Voorts zijn wij voorstanders van een verlaging van de kosten, verbonden aan onze defensie, echter niet ten koste van de gevechtswaarde! Eerder zouden wij de uitgaven voor defensie onaangetast willen laten onder de voorwaarde, dat de weerbaarheid toeneemt. De militaire dienstplicht kan de weerbaarheid van het volk in zijn algemeenheid ten goede komen. Desondanks ware een onderzoek in te stellen met de intentie na te gaan, welke mogelijkheden er zijn het leger van dienstplichtigen om te vormen in een leger van vrijwilligers.

57 Wij zijn warme voorstanders van het bevorderen van een effectieve ontwikkelingshulp, enerzijds uit een oogpunt van de christelijke rechtvaardigheid ten opzichte van de minder bedeelde volkeren, anderzijds als een waarborg voor de bevordering van de wereldvrede.

Het realiseren van ontwikkelingshulp door de persoonlijke vrijgevigheid dient met alle mogelijke middelen te worden bevorderd.

Staatkundig Gereformeerde Partij

Gerechtigheid verhoogt een volk.
Ontwerp-programma
(De vaststelling van het definitieve
programma vond plaats na afsluiting
van dit boek)

SGP

SGP
Hooigracht 21, Den Haag
tel.: 070-46 86 88

Nederlanders en hun bestuur

1 De overheid heeft een hoge roeping. Ons ten goede. Want het doel van het bestuur is er voor te zorgen dat de bestuurden een stil en gerust leven kunnen leiden in alle eerbaarheid. Het is een dienende roeping – een roeping om de samenleving zo rechtvaardig mogelijk te dienen. Het goede bestuur staat in dienst van de gerechtigheid. Daar wil de SGP ernst mee maken.

Politie en justitie

2 Zorg voor de veiligheid – dat is de belangrijkste taak van justitie en politie. Aan de bestrijding van de toenemende misdadigheid moet de regering de komende jaren een groot gewicht toekennen om het onveiligheidsgevoel bij velen – zowel in de stad als op het platteland – weg te nemen.

Daarvoor is een goed bemand en toegerust politie-apparaat een eerste vereiste. Vooral de internationale onderwereld vergt een bestrijding met de modernste middelen. Ook is een betere en goed-geoliede samenwerking tussen rijks- en gemeentepolitie hoog nodig.

Het is niet alleen van belang dat de politie misdadigers in de kraag vat, maar ook voorkomt dat er misdrijven en overtredingen gepleegd worden. Daarvoor is de aanwezigheid van de politie vaak al voldoende. Daarom: regelmatig surveilleren. Dat geeft ook de burger moed. Hij ziet dat de politie op haar hoede is.

De politie heeft een zware – en soms ondankbare – taak. Vaak dreigt zij het stootkussen tussen de overheid en de bevolking te worden. Voor het moreel van de agent is het van groot belang

als hij weet dat de regering en de rechterlijke macht achter hem staan. Uiteraard is dit geen vrijbrief voor ontactvol en onbehoorlijk politie-optreden.

De opleiding en de salariëring van politie-agenten verdienen alle aandacht van de regering.

3 Overtredingen en misdrijven moeten rechtvaardig vergolden worden door een behoorlijke bestraffing. De wet moet het mogelijk maken dat in ernstige gevallen de doodstraf kan worden toegepast. Met 'alternatieve straffen' moet de overheid erg terughoudend zijn, zolang niet vaststaat dat ze net zo afschrikkend en vergeldend zijn als gevangenisstraffen en boetes.

Er moet in de gevangenissen voldoende capaciteit zijn om de veroordeelden zo snel mogelijk hun straf te laten ondergaan. De achterstand bij de tenuitvoerlegging van vonnissen dient snel te worden weggewerkt.

De wet van God en de van overlang heersende zeden en gewoonten moeten voor wetgeving en rechtspleging doorslaggevend zijn. En niet de publieke opinie die geneigd is goed te heten wat kwaad is en kwaad wat goed is. De wetgeving volgt ook niet de maatschappelijke ontwikkelingen, maar dient die veeleer te richten en in goede banen te leiden.

4 Tegen drieste uitingen van homofilie, prostitutie en pornografie en tegen agressieve sex-handel moet de overheid krasse maatregelen nemen. Aan de zedelijkheidswetgeving dient de hand te worden gehouden.

5 Ouders komt de zeggenschap en macht over hun minderjarige kinderen toe. Het ouderlijk gezag is een belangrijke steunpilaar voor de samenleving. Dit neemt niet weg dat vaders of moeders die zich te buiten gaan aan

hun kinderen uit de ouderlijke macht gezet kunnen worden.

6 De regering dient bij kapingen en gijzelingen doelbewust op te treden. In géén geval mag worden ingegaan op eisen van terroristen die de gijzelaars buiten onze grenzen brengen.

7 Een krachtiger en beslist optreden van de overheid tegen massale wetsontduiking (burgerlijke ongehoorzaamheid) is vereist.

8 Veel zorg en aandacht voor de morele en materiële schade die de misdaad aanricht mogen niet leiden tot een onderschatting van het kwaad. Een misdaad blijft een kwaad – ook als de gevolgen er van zo goed mogelijk worden opgevangen en verzacht.

Binnenlands bestuur

9 De overheid, het bestuur is naar bijbels getuigenis Gods dienaar. Die erkenning, die roeping en die afhankelijkheid behoort een vaste plaats in de Nederlandse grondwet te krijgen.

Maar dat alleen is niet voldoende. Alle wetten en regeringsbesluiten dienen in dat teken te staan. In het hele bestuur – van hoog tot laag – moet de eerbiediging van het nationaal-christelijk karakter van Nederland tot uiting komen. Het ambtsgebed moet weer worden ingevoerd.

De SGP staat pal voor de constitutionele monarchie die aan het Huis van Oranje is opgedragen. Leden van het Koninklijk Huis hebben recht op eerbied en gezag. Tegen alle ontluistering van het koningschap en de staatsinstellingen, tegen alle gezagsonderminning dient krachtig stelling te worden genomen.

10 Staatsrechtelijke 'nieuwigheden' – zoals een gekozen minister-pre-

sident of burgemeester – worden afge-
wezen. Een evenredige vertegenwoor-
diging van alle partijen in parlement,
staten en raden verdient verreweg de
voorkeur boven verkiezing door mid-
del van een districtenstelsel, waarvan
de kleinere partijen het slachtoffer
worden.

Het college van burgemeester en
wethouders dient in grove trekken
een afspiegeling van de politieke ver-
houdingen in de gemeenteraad te zijn.
Geen enkele partij wordt bij voorbaat
uitgesloten. Hetzelfde geldt voor gede-
puteerde staten.

11 De bestuurlijke indeling van ons
land is niet onaantastbaar. Maar bij
een ingrijpende reorganisatie dient de
regering uiterst behoedzaam te werk
te gaan. De richtlijn is: aan de zelfstan-
digheid van de gemeente mag geen af-
breuk worden gedaan. De lagere orga-
nen mogen in geen geval een verleng-
stuk van het rijk worden. Daarentegen
moet het rijk juist ernst maken met de
afstoting van taken en bevoegdheden
naar provincie en gemeente (decentra-
lisatie).

De ontwikkeling naar zo groot mo-
gelijke gemeenten en zo klein mogelij-
ke provincies verdient een daadkrach-
tig tegenspel. Het historisch geworde-
ne vraagt zo veel als het kan handha-
ving. De kleine gemeente waarin het
bestuur dicht bij de bestuurden staat
mag niet klakkeloos worden opgeof-
ferd. Kleinschaligheid is een groot
goed in een maatschappij waarin alles
steeds kolossaler en ondoorzichtiger
wordt.

12 Sterke gemeenten hebben een ge-
zonde financiële basis nodig. Om zwa-
re bestuurstaken te kunnen vervullen
en ver strekkende bevoegdheden te
kunnen uitoefenen moeten de ge-
meenten financieel volstrekt onafhan-
kelijk zijn van het rijk. Daarom moeten
de gemeenten een eigen belastingge-
bied krijgen. Via hun vertegenwoordi-
gers in de raad kunnen de burgers dan
beslissen of zij voor een bepaalde
voorziening zo'n offer wel willen bren-
gen.

Een voortgaande beperking van het
aantal noodlijdende gemeenten (arti-
kel-12-gemeenten) dient bij de rege-
ring voorrang te hebben.

13 Openheid en openbaarheid van
bestuur – hoezeer ook gewenst – mo-
gen in geen geval leiden tot grote ver-
traging of zelfs verlamming van het
beleid.

Nederlanders—hun geld en werk

14 De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. Er zijn bijna tweehonderdduizend werklozen. Veel bedrijven zitten in de rode cijfers en kunnen maar met moeite het hoofd boven water houden. Er worden meer ondernemingen gesloten dan bijgebouwd. De prijzen blijven maar stijgen. De gulden wordt steeds minder waard.

Niet alleen in Nederland zit het tegen. Overal ter wereld kampt men met economische moeilijkheden. Maar in ons land dat in grote mate afhankelijk is van z'n uitvoer komt de klap harder aan. Alleen de opbrengsten van het Groningse aardgas — onze 'goudmijn' — verbloemen dat nog.

Het antwoord van het kabinet-Den Uyl op de economische tegenslagen werkte averechts. In plaats van de tering naar de nering te zetten heeft het sinds 1973 de overheidsuitgaven bijkans verdubbeld. Ook de overheid heeft om uitgaven te kunnen doen inkomsten nodig. Dus: meer belasting en hogere sociale premies. Momenteel is de belastingdruk in Nederland hoger dan in welk ander westers land ook. De aardgasopbrengsten zijn voor een belangrijk deel over de balk gegoooid.

15 De gevolgen zijn niet uitgebleven. Het bedrijfsleven kon de lasten al gauw niet meer opbrengen. De reserves smolten als sneeuw voor de zon. Om de kosten zo laag mogelijk te houden werden (dure) arbeiders vervangen door (goedkopere) machines.

Daarbovenop kwam de klap van de energiecrisis. Olie en andere grondstoffen werden schrikbarend duur. De prijzen schoten omhoog. Voor de

werknemers geen nood: dank zij de automatische prijscompensatie krijgen zij elk procent prijsstijging in het loonzakje vergoed. Maar het bedrijfsleven kon 't allemaal niet meer opbrengen en raakte nog dieper in het moeras. Ontslagen werden onvermijdelijk.

Geld voor vernieuwing en uitbreiding van bedrijven was er niet meer. Voor duizenden werd de werkloosheid blijvend. De grote schuldlige: de loonkosten die door de druk van de sociale premies en de belastingen tot onvoorstelbare hoogte waren gestegen. De maatregelen van de regering schoten te kort. Nederland raakte in het slop.

16 De bakens moeten worden verzet. Werkgevers, werknemers en overheid moeten de handen ineen slaan om gezamenlijk de grote economische problemen aan te pakken. Om de economie weer op het rechte spoor te krijgen zal vergaand overheidsingrijpen onontkoombaar zijn. Niet als doel. Maar als middel naar méér gerechtigheid. Dat moet de leidraad voor het sociaal-economisch beleid zijn.

Werkgelegenheid

17 Arbeid is een zegen, werkloosheid een groot kwaad. Want de mens is als schepsel van God geroepen de aarde te bouwen en te bewaren, tot eer van zijn Maker en tot welzijn van zijn naasten. Werk stelt de mens in staat zijn verantwoordelijkheid beter te beleven — als een goed rentmeester. Daarom staat bij de SGP de werkloosheidsbestrijding zo hoog in het vaandel geschreven.

Een gezond bedrijfsleven is in het belang van de werkgelegenheid. Om de reusachtige werkloosheid te verminderen is daarom allereerst vergro-

ting van de weerstandskracht van de ondernemingen en herstel van de bedrijfswinsten nodig. Want alleen dan zijn bedrijven in staat te investeren en meer mensen in dienst te nemen.

De regering dient daarbij op alle mogelijke manieren te helpen. Om de lasten van het bedrijfsleven (belastingen en sociale premies) te verlichten moeten de overheidsuitgaven omlaag. De aardgasopbrengsten moeten worden gebruikt om het productieapparaat te vernieuwen en uit te breiden.

Noodlijdende ondernemingen moeten zo min mogelijk *rechtstreeks* door de regering gesteund worden. Dit maakt het bedrijf helemaal afhankelijk van de overheid. Alleen in noodgevallen mag — om ontslagen te voorkomen — directe overheidshulp gegeven worden.

Bij steunmaatregelen worden alle ondernemingen door de minister over één kam geschoren. Daarom: steun via algemeen werkende maatregelen, die niet concurrentievervalsing werken (bijvoorbeeld een belastingverlaging waar elk bedrijf evenveel van profiteert).

Het mag niet de bedoeling van hulpverlening zijn de greep van de overheid op het bedrijfsleven te versterken. Daarom moet de vervanging van de investeringsaftrek en de 'vervroegde afschrijving' door een subsidieregeling (via de investeringsrekening) achterwege blijven.

Overheidsuitgaven

18 Om de lasten van het bedrijfsleven te verlichten en de werkloosheid terug te dringen zijn de eerste jaren bezuinigingsmaatregelen op de overheidsuitgaven onvermijdelijk. Vooral

op de uitgaven voor onderwijs, cultuur, recreatie en maatschappelijk werk – die de laatste jaren uit de pan gerezen zijn – moet drastisch gesnoeid worden.

Er moet paal en perk gesteld worden aan de grote tekorten op de rijksbegroting. De tekorten moeten weer in de pas gaan lopen met de nationale besparingen. In 1980 zal het financieringstekort van de overheid niet meer dan 4 procent van het nationale inkomen mogen zijn.

Om de inflatie te beteugelen dient geleidelijk aan een eind gemaakt te worden aan de monetaire financiering ('bankbiljettenpers').

De overheid mag geen te grote 'schrokop' worden. Het deel van het nationale inkomen dat aan gemeenschapsvoorzieningen wordt uitgegeven moet in redelijke verhouding blijven tot het deel dat voor de 'private sector' (burgers en bedrijfsleven) bestemd is. Anders kan de verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven geen gestalte krijgen.

'Meevallers' bij de belastingen of de sociale premies mogen niet worden gebruikt om bezuinigingen af te wenden, maar dienen (via verlaging van de belastingen en sociale premies) aan burgers en bedrijven te worden teruggegeven.

Sociale zekerheid

19 Goede sociale voorzieningen zijn van groot belang. Maar ook op dit terrein zijn besnoeiingen onvermijdelijk, omdat de kosten van de sociale zekerheid onbetaalbaar dreigen te worden en het bedrijfsleven de premies niet langer kan opbrengen.

De bezuinigingen kunnen worden bereikt door verlaging van de arbeidsongeschiktheidsuitkering, bevestiging van de kinderbijslag voor het tweede kind, verlaging van uitkeringen aan mensen die geen kostwinner zijn. Het snoeiwerk dient op zo'n manier gehanteerd te worden dat de werkelijk sociaal zwakken in onze samenleving ontzien worden.

Zowel het misbruik – in de hand gewerkt door het afnemend normbesef – als het oneigenlijk gebruik van sociale voorzieningen – gevolg van mazen in de wet – dienen krachtig te worden tegengegaan.

Werklozen moeten minder gemakkelijk een baan kunnen afwijzen (verruiming van het begrip 'passende arbeid').

De gewetensbezwaren tegen elke vorm van verzekering moeten door de overheid worden erkend. In het alge-

meen moet de eigen verantwoordelijkheid van de burger versterkt worden. Deze verslapt door de verzekering van de wieg tot het graf. Ook dat kan besparingen opleveren.

Inkomensbeleid

20 De voortgaande vermindering van inkomensverschillen ('nivellering') door de regering moet gestopt worden. Dit heeft alleen maar een aantasting van de inkomens van de midden-groepen tot gevolg.

Er zou een rechtvaardiger inkomensverdeling ontstaan als de mensen hun verantwoordelijkheid tegenover elkaar beter verstonden. Inkomensverschillen moeten gebaseerd zijn op ontvangen talenten en verschillende verantwoordelijkheden.

Ter wille van de werkgelegenheid is de komende jaren loonmatiging dringend geboden. Loonsverhoging mag nooit ten koste gaan van de mogelijkheid voor bedrijven om uit te breiden of te vernieuwen. In sterkere bedrijfstakken kunnen hogere lonen dan in zwakke betaald worden.

Ook ambtenaren zullen hun steentje aan de loonmatiging moeten bijdragen.

Er moet meer tijd over heen gaan voordat werknemers hun maximum bereiken. Op die manier kan voorkomen worden dat elk jaar opnieuw looneisen gedaan worden. Want verreweg de meeste werknemers zitten al vrij jong aan de top.

De vermogensaanwasdeling moet zo veel mogelijk aan werknemers van bedrijven waar de winst 'afgeroomd' wordt ten goede komen. Dat betreft hen meer bij 'hun' bedrijf.

21 Steun aan werklozen is in de eerste plaats een taak voor kerken en andere maatschappelijke instellingen. Pas als de christelijke barmhartigheid te kort schiet, mag de regering bijspringen.

In het belang van de werkgelegenheid is het noodzakelijk dat de sociale uitkeringen (bijstand, WW) niet gelijke tred houden met het minimumloon. Anders worden de lonen te veel opgestuwd, waardoor het op den duur helemaal onmogelijk is de zwakkeren een uitkering te geven.

Sociaal beleid

22 Werkgevers en werknemers werken in de onderneming samen. Niet het eigen belang, maar de verantwoordelijkheid voor elkaar moet centraal staan. Vanuit die geest moeten ze met elkaar omgaan.

Daarom: géén verplichte medezeggenschap of van boven opgelegd overleg. Wel moet de werknemer zo veel mogelijk bij het werkoverleg worden betrokken. Ook moet hij er van op de hoogte worden gebracht wat er in de onderneming omgaat. Ondernemingsraden die uit en door de werknemers zijn gekozen en waarvan de directeur voorzitter is, kunnen daarbij goede diensten bewijzen.

Loononderhandelingen moeten in eerste aanleg door werkgevers en werknemers worden gevoerd. Pas als zij het niet eens worden of te kort schieten in verantwoordelijkheid tegenover elkaar, ligt het op de weg van de regering om in te grijpen.

23 Werkstaking en bedrijfsbezetting zijn ongeoorloofde pressiemiddelen. Staking van ambtenaren is in feite opstand tegen het overheidsgezag en mag onder geen beding worden toegestaan.

Werkwilligen moeten door de werkgever doorbetaald worden als zij vanwege stakingen niet aan het werk kunnen. Uitsluiting van werknemers is niet toegestaan.

24 De arbeidsomstandigheden in de bedrijven moeten verbeterd worden. De regering moet daarop toezien. Geestdodend werk (lopende band) moet zo veel mogelijk door machines overgenomen worden.

25 De toelating van buitenlandse werknemers moet – in verband met de hoge werkloosheid – worden beperkt. Dat legt de regering wel de verplichting op om op alle mogelijke manieren mee te werken aan vergroting van de werkgelegenheid in de landen waar de 'gastarbeiders' vandaan komen.

Prijsbeleid

26 De geldontwaarding (inflatie) is een groot sociaal onrecht. Iedereen probeert prijsstijgingen af te wentelen. De één krijgt elk procent prijsstijging vergoed, de ander berekent de hogere prijzen door. Wie niet kan afwentelen – renteniers, mensen met een klein pensioentje, kleine ondernemers – worden het zwaarst getroffen. Daarom behoort inflatiebestrijding voorrang te krijgen.

Dat is ook in het belang van de werkgelegenheid. Inflatie is de moeder van veel werkloosheid. Want veel bedrijven hebben werknemers moeten ontslaan, omdat ze de lonen die de prijzen op de voet volgen niet meer konden betalen. De prijsstijging noodzaakte arbeiders door machines te vervangen.

Ook bedreigen de hoog opgelopen prijzen onze internationale concurrentiepositie en daarmee onze werkgelegenheid.

Eigenlijk is inflatie zelfbedrog. Meer dan uitstel van de moeilijkheden – op kosten van de ander – is het niet.

Inflatie ontmoedigt de spaarzin, waardoor het voor het bedrijfsleven moeilijk wordt leningen te sluiten voor de aanschaf van machines en de vernieuwing van het fabrieksgebouw.

Inflatie is een uiting van moreel verval. Er spreekt een mentaliteit van egoïsme uit. Kortom – inflatiebestrijding is hard en hard nodig. Eén van de eerste maatregelen die tegen de inflatie genomen moeten worden is vermindering van de totale hoeveelheid guldens. Ook moet de monetaire financiering (het 'bijmaken' van geld om de tekorten van het rijk te dekken) gestopt worden. Want hoe meer geld er is, hoe meer er wordt uitgegeven, hoe meer de prijzen stijgen. Over beperking van overvloedige geldhoeveelheden moeten internationale afspraken gemaakt worden. De Nederlandse Bank moet de regering onophoudelijk wijzen op inflatiebevorderende beslissingen en ontwikkelingen.

De prijzen moeten scherp in de gaten gehouden worden. Als de prijzen de pan uit dreigen te rijzen, moet de regering onverwijld ingrijpen. De overheidstarieven dienen in de regel de prijsstijging bij het bedrijfsleven niet te boven te gaan.

Belastingen

27 De bezuinigingen op de overheidsuitgaven moeten worden aangewend voor belastingverlichting van burgers en bedrijven. De belastingdruk is in ons land veel te zwaar geworden.

Het beginsel van belasting naar draagkracht dient door de regering onverkort gehandhaafd te worden. De plannen om de kinderaftrek af te schaffen zijn daarmee in strijd en moeten afgewezen worden.

Ook aan de 'progressie' in de belastingen (hoe hoger het inkomen, hoe hoger de belasting) mag niet getornd worden. Als tegenwicht voor de inkomensnivellering moeten de 'schijven' verlengd worden. Dit is een tegemoetkoming voor de middengroepen die door de nivellering al zo in hun beurs getroffen zijn.

Het is een eis van rechtvaardigheid dat de inflatiecorrectie jaarlijks voor de volle honderd procent wordt toegepast. De fiscus mag niet extra profiteren van de geldontwaarding. Ook moet de regering rekening houden

met de ondermijning van winsten door de inflatie. De gulden is al lang geen gulden meer. Een gedeelte van de winst is schijnwinst. Het is niet meer dan rechtvaardig dat bedrijven daarover geen belasting behoeven te betalen.

Om ons land meer in de pas te laten lopen met de buurlanden moeten er minder directe belastingen (bijvoorbeeld inkomstenbelasting) en meer indirecte belastingen (bijvoorbeeld BTW) geheven worden.

28 Geleidelijk aan moet er een eind aan komen dat ongehuwden meer belasting dan gehuwden betalen.

De onderhoudskosten van het eigen huis moeten weer voor de belasting aftrekbaar gemaakt worden. De huurwaarde – het bedrag dat de huiseigenaar bij zijn inkomen moet tellen – kan dan enigszins opgetrokken worden.

Het is een taak van de overheid om belastingontduiking en fraude met de haar ten dienste staande middelen te bestrijden. Een goed controle-apparaat is daarbij onontbeerlijk. Vooral is het belangrijk om de neiging tot misbruik – een gevolg van het vervagen van de belastingmoraal, de hoge belastingdruk en de geestdodende nivelleringsmaatregelen – weg te nemen. Voorkomen is beter dan genezen.

Nederlanders en hun welvaart

29 De welvaartsroes van de zestiger jaren is voorbij. De grote werkloosheid en de economische tegenslagen hebben een eind gemaakt aan de illusie dat welvaart vanzelfsprekend is. Welvaart is een gave.

Toch moet er voor gewerkt worden. Daarom is een gezond bedrijfsleven, een sterke middenstand en een levenskrachtig kleinbedrijf méér dan een noodzakelijk kwaad. Het is een onmisbare voorwaarde voor welvaart. Dat moet de houding van de regering tegenover het bedrijfsleven bepalen.

Economische groei, werkgelegenheid, welvaart – het is géén doel op zichzelf. Nee, het zijn gaven ter wille van de gerechtigheid. Daarvoor moeten ze aangewend worden.

Economisch beleid

30 De regering moet de ondernemers zo veel mogelijk ruimte laten. Alleen ingrijpen als het niet anders kan. Het bedrijfsleven moet zijn verantwoordelijkheid voor het bouwen en bewaren van de schepping waar kunnen maken. De overheid mag dat rentmeesterschap niet in de weg staan.

Daarom moet de gemengde economische orde in ons land – die het midden houdt tussen staatssocialisme en vrij kapitalisme – in stand blijven. Dat geeft bedrijfsleven en overheid z'n plaats.

De regering heeft in het economisch leven een corrigerende taak. Zij moet inspringen daar waar de ondernemer verstek laat gaan, vergeet een goed rentmeester te zijn.

De overheid moet op de bres staan voor de belangen van de enkeling, de

groep, het land. Voor degenen die tussen wal en schip dreigen te vallen. Zo moet de regering zwakke regio's (het noorden, Twente, Limburg) en zwakke bedrijfstakken (scheepsbouw, textiel, papierindustrie) uit de put helpen.

Ook is het een regeringstaak er voor te zorgen dat de industrie in Nederland niet ongunstiger behandeld wordt dan in onze buurlanden. Dit voorkomt dat de bedrijvigheid uit ons land wordt weggezogen.

Ter wille van het bedrijfsleven zorgt de regering voor voldoende wegen, goede spoorwegverbindingen en een toereikend net van rivieren en kanalen.

Het bedrijfsleven moet door de regering in staat gesteld worden – ook op langer zicht – een voldoende weerstandskracht van de Nederlandse economie op te bouwen en daardoor voldoende én zinvolle werkgelegenheid aan de beroepsbevolking te verschaffen.

Het is daarom vereist dat regering en bedrijfsleven met elkaar op goede voet staan. Het onderlinge vertrouwen moet worden hersteld.

Kortom – het beleid moet er op worden gericht dat het weer goed ondernemen in Nederland is.

Midden- en kleinbedrijf

31 De SGP staat een levenskrachtig en gezond midden- en kleinbedrijf voor. Niet alleen in het belang van de werkgelegenheid, maar ook ter versterking van het particulier initiatief. Om dat te bereiken zijn een hele reeks maatregelen nodig:

- voor oudere zelfstandigen moeten dezelfde voorzieningen getroffen worden als voor oudere werknemers;
- er moeten speciale maatregelen

komen voor bedrijven met veel mensen in dienst (arbeidsintensieve bedrijven);

- om de kosten voor het midden- en kleinbedrijf laag te houden moet voorlopig een verhoging van het minimum-jeugdloon achterwege blijven;
- het midden- en kleinbedrijf mag niet de dupe worden van stadsvernieuwing. Tijdens de 'opknappbeurt' van de binnenstad moet zij van de overheid een overbruggingsuitkering krijgen.

Landbouw

32 Het goed geleide familiebedrijf moet voor de overheid de hoeksteen zijn voor een gezonde ontwikkeling in landbouw, veeteelt, tuinbouw en visserij. Vooral de kleinere bedrijven – die door de sterke mechanisatie toch al zo in moeilijkheden zitten – moet de hand boven het hoofd worden gehouden.

Als er – ondanks alle inspanning van de bedrijfshoofden en hun gezinsleden – geen boterham meer te verdienen valt, dient de regering te helpen bij omscholing of een behoorlijke financiële regeling te treffen. Behalve bij onteigening te algemenen nutte onthoudt de overheid zich van iedere vorm van dwang bij bedrijfsbeëindiging.

De overheidsbemoeiing met de agrarische sector mag er niet toe leiden dat de vrijheid van de ondernemer nodeloos wordt ingeperkt. Het gaat er om hem op een goed geleid bedrijf door goede – ook internationale – prijsafspraken in staat te stellen een goed inkomen te verdienen.

De overheid helpt bij het treffen van onmisbare voorzieningen in de land- en tuinbouw (zoals het aanleggen van

een doelmatige afwatering en van waterleidingen). Ook komt zij tegemoet aan rechtvaardige verlangens die het gevolg zijn van gewijzigde produktieomstandigheden.

33 Bij kavelruil, vrijwillige of wettelijke ruilverkaveling draagt de regering er zorg voor dat de rechten van de betrokkenen op geen enkele wijze worden aangetast. Het particuliere grondbezit wordt in ere gehouden. De regering laat maatregelen die grond op één of andere wijze in handen van gemeenten, provincies of het rijk brengt achterwege.

Indien de overheid grond verwerft, dient daarvoor een rechtvaardige prijs te worden betaald. De gebruikswaarde is een onbillijke schadevergoeding.

De pacht – voor de landbouw een belangrijk financieringsmiddel – moet behouden blijven. De pachtprizen dienen afgestemd te worden op de bedrijfsuitkomsten en op de waarde van de verpachte grond.

De landbouw moet rekening houden met de eisen van goed landschaps- en natuurbeheer. Maar dit mag niet zo ver gaan dat de boer, veehouder of tuin-der een parkwachter wordt. Land- en tuinbouw moeten op een doelmatige wijze beoefend kunnen worden.

De gezondheid van de veestapel dient een voortdurende zorg voor de overheid te zijn. Veehouders moeten niet tegen hun wil verplicht worden middelen te gebruiken die zij niet met hun geweten in overeenstemming kunnen brengen. Dieren mogen geen kunstbewerking ondergaan.

Bespoten groenten en fruit mag alleen verkocht worden als duidelijk vastgesteld is dat dit op geen enkele manier schadelijk is voor de menselijke gezondheid.

Visserij

34 De visserij zit diep in de moeilijkheden. De Nederlandse regering heeft zich internationaal aan vangstbeperkingen gebonden. De quotering noodzaakte vele vissers hun bedrijf aan de kant te doen. Het saneringsbeleid heeft de problemen wel verzacht, maar niet opgelost. De regering zal de vissers op nog meer manieren tegemoet moeten komen.

Er moeten stappen genomen worden om er een eind aan te maken dat vissersschepen uit landen buiten de EEG (Sowjet-Unie bijvoorbeeld) vrij en ongecontroleerd grote hoeveelheden vis uit de Europese visserijzone wegvissen.

Ook is het in strijd met de rechtvaardigheid dat EEG-landen als Engeland

en Ierland brede visserijzones voor hun vissers reserveren.

Energie

35 Energie is onmisbaar. De oliecrisis heeft dat opnieuw duidelijk gemaakt. De rijke aardgasvoorraden hebben Nederland voor grote schaarste behoed. Maar eens is ook 'Slochteren' uitgeput.

Daarom moet de opsporing van nieuwe gas- en oliewinplaatsen onverminderd doorgaan. Daarom moeten we zo zuinig mogelijk zijn met energie en onze woningen en gebouwen beter isoleren. Daarom moet het zoeken naar 'alternatieve energiebronnen' (zoals zonnewarmte en windkracht) niet gestaakt worden. Anders staan we straks – als het aardgas op is – in de kou.

Met kernenergie moet voorzichtig omgesprongen worden. De bouw van één of meer kerncentrales dient niet bij voorbaat uitgesloten te worden. Maar dan moeten er wel waterdichte waarborgen zijn tegen straling en sabotage. Ook moet er een oplossing gevonden worden voor de verwerking en opslag van kernafval.

De uraniumverrijkingsfabriek in Almelo moet – mede in het belang van de werkgelegenheid in het oosten van het land – uitgebreid worden. Er moeten garanties komen dat het Almelse uranium niet misbruikt wordt voor militaire doeleinden.

Nederlanders en hun welzijn

36 Welzijn is een modern woord voor een oud begrip. Voorspoed, geluk – al eeuwen is de mens er naar op zoek. Lange tijd stelde men zijn hoop op de ongestadigheid van de welvaart. Maar langzamerhand is het inzicht gerijpt dat geld niet gelukkig maakt.

Wat de welvaart niet kon, verwacht men nu van goed onderwijs, een hoog ontwikkelde cultuur, voldoende recreatie, voortreffelijk maatschappelijk werk, een prima gezondheidszorg en een schoon milieu. Hoezeer ook gewenst, kan dit het menselijk ongeluk niet wegnemen. Alleen gerechtigheid brengt het ware welzijn. Al het andere is surrogaat.

Onderwijs, CRM, volksgezondheid en milieuhygiëne moeten daarom in het teken van gerechtigheid staan.

Onderwijs

37 Voor het onderwijs in al zijn geleidingen en vormen moet Gods Woord centraal staan. In de eerste plaats als richtlijn. Maar ook vanwege de rijke inhoud en wijze lessen moet de Bijbel op school altijd openliggen.

Het is de taak van de overheid zulk bijbels onderwijs te geven. Nu dit nagelaten wordt, moet er alle vrijheid zijn voor onderwijs dat zich op Gods Woord en de belijdenisgeschriften baseert. De regering dient er voor te zorgen dat dit onderwijs zijn eigen gezicht ongeschonden kan bewaren en niet door benoemingen of toelatingen in moeilijkheden gebracht wordt.

Het reformatisch onderwijs – waarnaar de duidelijke voorkeur van de SGP uitgaat – mag op geen enkele wijze achtergesteld worden. Als het

aan de wettelijke vereisten en voorschriften voldoet, dient het zonder aarzelen erkend te worden. Deze normen dienen zo laag mogelijk te blijven.

Ook binnen de 'contouren' van het toekomstige onderwijsbestel moet er ruimte zijn voor de eigensoortigheid van het reformatisch onderwijs.

Aan het onderwijs mogen geen eisen van deugdelijkheid of andere voorwaarden die wezensvreemd zijn aan het karakter van reformatische scholen worden voorgeschreven.

38 In samenwerkingsscholen en grote scholengemeenschappen kan het reformatisch onderwijs moeilijk tot zijn recht komen. Daarom wordt dat afgewezen. In het algemeen verdienen kleine scholen toch de voorkeur boven grote. Op scholengemeenschappen is de leerling één van de velen, terwijl op kleine scholen de onderwijzer meer aandacht aan hem kan besteden. In dunbevolkte gebieden en op het platteland is de kleine school gewoonweg onmisbaar.

Een goed peil en een deugdelijke kwaliteit van het onderwijs moeten de regering aan het hart liggen. Tegen elke eenzijdigheid dient te worden gewaakt. Het gaat om de vorming van de mens, zijn toerusting tot alle goed werk. Het hele onderwijsbeleid moet er op gericht zijn dat iedereen een opleiding kan volgen die bij zijn capaciteiten past.

De verantwoordelijkheid van de ouders voor het onderwijs is doorslaggevend. Die moet tot uiting komen in de keus van de school. De oudercommissie mag het schoolbestuur niet van z'n plaats dringen. De oudercommissie heeft een adviserende stem, het bestuur beslist, zo moet de stelregel zijn.

39 Een geleidelijke samensmelting

van het kleuter- en basisonderwijs verdient steun. Maar dat mag niet ten koste gaan van de kleuters. Ook dient het peil van het basisonderwijs er niet door omlaag gehaald te worden.

Sexuele voorlichting is géén taak voor de onderwijzer, maar voor de ouders.

Algemene schoolbegeleidingsdiensten voor het kleuter- en lager onderwijs moeten gewaardeerd worden. Er dient plaats gemaakt te worden voor een afzonderlijke reformatische begeleidingsdienst. De wettelijk te regelen subsidie aan deze diensten moet via de scholen worden uitgekeerd.

40 De regering moet een open oog hebben voor het onderwijs aan geestelijk en lichamelijk gehandicapte kinderen. Ook schipperskinderen moeten in staat gesteld worden naar school te gaan. Goede internaten zijn daarvoor onmisbaar.

41 Het voortgezet onderwijs mag niet al te nivellerend zijn. Geschonken talenten moeten op school tot ontplooiing kunnen komen. Onderzocht moet worden of de 'vakkenpakketten' op de middelbare scholen niet afgeschaft kunnen worden. Daardoor krijgen de scholieren vaak een te eenzijdige opleiding of kiezen ze een 'richting' waarmee ze later niet uit de voeten kunnen. Ook de 'doorstroming' heeft dringend verbetering.

42 Algemene ontwikkeling is van groot gewicht. Maar daarnaast is – zeker voor het lbo en het mbo – een goede beroepsopleiding een eerste rang eis om aansluiting op de toekomstige werkkruis niet te missen. Goed vakmanschap is een blijvende en waardevolle kwaliteit.

43 Proeven met nieuwe onderwijsmethoden en schooltypen zijn waarde-

vol om het onderwijs 'bij de tijd' te houden. Maar in het belang van het onderwijs moet de overheid niet voortdurend alles willen vernieuwen. De middenschool kan beter nog een paar jaartjes wachten. Eerst moet maar eens geprobeerd worden de 'mammoet' goed op gang te krijgen. Ook met het oog op de beperkte financiële middelen.

44 De leerplicht moet niet verder worden uitgebreid. Veel jongens en meisjes zitten tegen hun zin op school. Het motiveren tot meer studie en vorming is van veel meer belang. Er moet groter nadruk gelegd worden op het leerrecht.

45 Een degelijke opleiding van onderwijzers en leraren is van groot belang. Aan de scholing van de leerkrachten moeten behoorlijke eisen gesteld worden. Ook moeten zij – in het belang van zichzelf en hun leerlingen – voortdurend 'bijgeschoold' worden.

46 De loting voor het hoger onderwijs moet verdwijnen. Er moet naar betere middelen gezocht worden om de overvloedige studenten uit te schiften. Op de universiteiten en hogescholen moet de nadruk gelegd worden op onderwijs en onderzoek. Democratisering mag niet ten koste gaan van het (kostbare) wetenschappelijk onderwijs. Zuinigheid op de universiteit behoort vanzelfsprekend te zijn.

47 De vormingscentra voor werken- de jongeren moeten het karakter krijgen van normale scholen met ruime mogelijkheden voor praktische vorming. Grotere mogelijkheden voor 'tweede kansen' voor ouderen – men is nooit te oud om te leren – verdienen steun.

48 In het onderwijs dient het besef te worden bijgebracht dat de verworven kennis in dienst van de naaste en tot eer van de Schepper gebruikt moet worden.

Cultuur en ontspanning

49 Cultuur, recreatie en maatschappelijk werk moeten onderworpen zijn aan de evangelische maatstaven en strekken tot gerechtigheid. Alleen dan bereikt CRM het hoogste doel: het welzijn van de mens en de verheerlijking van God.

Net als het onderwijsbeleid dient het cultuurbeleid de mens te helpen bij zijn vorming en ontplooiing.

Voor het bevorderen van de cultuur is de overheid niet de eerst aangewezene. De regeringstaak is wel ontarding, uitspattingen en uitwassen – vooral wanneer die indruisen tegen

Gods woord en wet – te verhinderen en terug te dringen. Als de regering geen zedemeester wil zijn, dan ligt het zeker niet op haar weg om de goede zeden af te breken en te verwoesten.

De overheid moet er in de eerste plaats voor zorgen dat alle burgers over voldoende financiële middelen beschikken om kunstgenot en betamelijke ontspanning te bekostigen. Dat is ook in het belang van de cultuur. Democratisering en medezeggenschap in de kunst leiden alleen maar tot vervlaking en middelmaat. Er moet op toegezien worden dat niet alleen goeden van kunstsubsidies profiteren. Het rijk dient het subsidiëren van kunstuitingen zo veel mogelijk aan provincie en gemeente over te laten.

Voor kunstbeoefening door amateurs verdient aanmoediging van de overheid.

De zorg voor monumenten en cultuurschatten uit het verleden moet bij de regering hoog op het verlanglijstje staan. Daarbij verdient de restauratie van kerken speciale aandacht. Het wegwerken van de opgelopen achterstanden bij de musea moet voorrang hebben. De Friese taal en cultuur mogen niet verwaarloosd worden.

50 Radio, televisie en kranten dienen de goede zeden niet uit het oog te verliezen. De regering moet strenge maatregelen nemen tegen publikaties en uitzendingen die godslasterlijk of zedenkwetsend zijn.

Speciale steunmaatregelen aan noodlijdende kranten, weekbladen of tijdschriften moeten afgeschaft worden. Daarvoor in de plaats komt een regeling die alle persorganen over één kam scheert. Dit voorkomt bevoorrechtiging van sommige bladen.

51 De overheid gaat misleidende en agressieve reclame tegen. De STER-reclame op radio en televisie dient in elk geval afgeschaft te worden. De zondag blijft er van gevrijwaard.

52 In een wereld die steeds meer uit steen, beton en asfalt gaat bestaan zijn goede en verantwoorde recreatievoorzieningen onmisbaar. Ook om ledigheid en doelloosheid tegen te gaan. Tegen massale vermaaksindustrie en malle sportverdwazing dient gewaakt te worden. Aan de subsidiëring van prof-sport moet een einde gemaakt worden.

In het bijzonder hoort de overheid de zondagsontheiliging tegen te gaan. Alle zondagssport moet naar de zaterdag worden verschoven. De zondag kan als rustdag bij uitstek een oase in ons jachtige leven zijn – een dag waarop wij de eer van God en het welzijn van de naaste dienen te zoeken.

53 Het gezin is de pijler van de samenleving. Het onvoldedige gezin dient meer aandacht van de overheid te krijgen. Vooral de moeilijke positie van weduwen en weduwnaren met kinderen moet de regering meer ter harte gaan.

54 In het jeugd- en jongerenwerk moet ruimte zijn voor een levensbeschouwing die zich naar de Bijbel wil richten.

55 De overheid moet een open oog hebben voor de problemen van de bejaarden en de gehandicapten. Niet als een voogd die alles voor hen regelt en hen zonder meer in bejaardentehuizen of inrichtingen stopt, maar als een vader die er voor zorgt dat zij volwaardig mee kunnen doen. Bejaarden moeten de mogelijkheid om op zichzelf te wonen zo lang mogelijk houden. Hun huisvesting vraagt speciale voorzieningen.

56 Voor de maatschappelijke zorg is het particuliere initiatief vanuit persoonlijke gedrevenheid en bewogenheid een kostbaar bezit. Niet alleen uit financieel oogpunt. Het is een goed tegenwicht tegen de voortschrijdende verambtelijking en professionalisering. Daarom: voorrang voor het vrijwilligerswerk. De kerk moet van de overheid alle ruimte krijgen haar opdracht op dit terrein te kunnen vervullen.

57 De vreemdelingen in onze poorten mogen niet vergeten worden. Zij moeten – voorzover zij dat wensen – als volwaardige Nederlanders behandeld worden, zonder gelijkgeschakeld te worden. Voor hun opvattingen en bedoelingen dient alle begrip en respect te bestaan. Dit geldt in het bijzonder voor de Zuid-Molukkers, tegenover wie wij een ereschuld hebben.

58 CRM is bij uitstek een ontmoetingsplaats tussen rijken en armen, tussen voldane en tekortgedane mensen. Het besef dat God hen beiden gemaakt heeft dwingt tot het nastreven van gerechtigheid. Alleen dan is het meest wezenlijke welzijn gewaarborgd.

Gezondheidszorg

59 Voor een gezonde geest (die dank zij het onderwijs tot ontwikkeling komt en zich in culturele activiteiten ontplooit) is een gezond lichaam een belangrijke voorwaarde. Dit maakt de gezondheidszorg tot een aangelegen punt voor de regering.

60 Toch zijn er duidelijke grenzen aan de overheidsbemoeienis met onze gezondheid. Waar persoonlijke en gezinsverantwoordelijkheden in het geding zijn, is er voor de overheid geen taak.

Daarom: geen regeling van het aantal geboorten of voorlichting over het voorkomen van zwangerschap (bevolkingspolitiek).

Daarom: geen anti-conceptie op kosten van het ziekenfonds.

Daarom: geen fluoridering van het drinkwater of welk medicijn ook in voedingsmiddelen.

Daarom: geen euthanasie.

Daarom: geen abortus, tenzij het leven van de vrouw ernstig gevaar loopt (medische indicatie).

Voor een rechtsstaat is eerbied en bescherming van het menselijk leven – hoe pril of hoe oud – van wezenlijk belang. Het besef dat het leven een gave van God is dient voorop te staan. Met menselijke levens mag op geen enkele wijze 'gesold' worden. Bij elke medische behandeling moet domineren dat de levende mens een beeldrager van de Heere God is.

67 De kosten van de gezondheidszorg dreigen de pan uit te rijzen. Besnoeiing en beheersing zijn onvermijdelijk om te voorkomen dat straks de volksgezondheid onbetaalbaar wordt. Er moet meer op de voorgrond staan dat voorkomen beter is dan genezen.

Bij de onontkoombare bezuinigingen dient een beleid te worden gevoerd dat voldoet aan de eisen van rechtvaardigheid voor allen.

De nadruk zal meer moeten vallen op het bevorderen van de gezondheidszorg buiten ziekenhuizen en inrichtingen (extra-murale activiteiten). Dat bespaart handen vol geld.

Er mag niet klakkeloos bezuinigd worden. Zo is het voor het terugdringen van de kostbare tweede lijns-gezondheidszorg (specialisten) een vereiste dat de voorzieningen in de 'eerste lijn' (huisarts, wijkverpleegster) goed zijn.

62 Tegen het gebruik en de handel van 'hard' en 'soft' drugs (opium, heroïne, marihuana, hasj) dient de regering actief op te treden. Brede voorlichting over de gevaren van het druggebruik is broodnodig. Voor verslaafden aan verdovende middelen moeten er meer klinieken komen. Naast de aanpak van het drugprobleem mag de strijd tegen het alcoholmisbruik niet verslappen.

63 Ernstige volksziekten (hart- en vaatziekten, kanker) verdienen grote aandacht, onderzoek en bestrijding.

64 Zieken mogen aanspraak maken op een persoonlijke behandeling. Een toenemend gebruik van medicijnen is niet altijd het juiste antwoord op menselijke spanningen, die vaak diepliggende oorzaken hebben.

Milieu

65 Een schoon milieu is een kostbaar bezit. Bestrijding van de milieuverontreiniging is een scheppingsopdracht. De taak die op de schouders van de mens gelegd is, is Gods schepping ongerept 'bewaren'.

Daarom moet alles in het werk worden gesteld om water, bodem en lucht weer zo schoon en fris mogelijk te krijgen. Internationale 'milieu-afspraken' zijn onontbeerlijk.

In eerste instantie moet het regeringsbeleid er op gericht zijn dat het milieu niet verder achteruit gaat ('standstill-principe').

Milieu-onvriendelijke en vervuilende producten moeten stapje voor stapje worden teruggedrongen. De overheid geeft daarbij zelf het goede voorbeeld. De herwinning van belangrijke grondstoffen uit afval dient met kracht te worden bevorderd. Producten moeten ook een langere levensduur krijgen.

Milieuhygiëne en werkgelegenheid staan vaak op gespannen voet. Een fabriek waar honderden hun brood verdienen kan de omgeving behoorlijk vervuilen. Rijnmond – één en al schoorsteen die smog uitbraakt – is een 'goudmijn' voor onze economie. Bij het opleggen van milieumaatregelen moet de regering daarom zo veel mogelijk rekening houden met de werkgelegenheid. Zo mag de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven er niet onnodig door ondermijnd worden.

Het is van belang dat onze 'wegwerp-economie' geleidelijk aan vervangen wordt door een 'reparatie-economie'. Tegenover een vermindering van werkgelegenheid bij produktiebedrijven staat dan een toename van werk bij de dienstverlenende ondernemingen.

66 Gemeenten en waterschappen moeten – met financiële steun van het rijk – voor een behoorlijke en doelmatige waterzuivering zorgen. Ontoelaatbare stijging van waterschapslasten en reinigingsrechten dient vermeden te worden.

Voor het tegengaan van het overvloedige afval van de moderne welvaartsstaat zijn een afvalstoffenwet en een wet die de bodem beschermt hard nodig. Ook zijn maatregelen tegen geluidshinder dringend gewenst.

De voorlichting over de noodzaak van milieureiniging wordt krachtiger ter hand genomen. Iedereen moet beseffen hoe hard dat nodig is.

Nederlanders en hun wensen

67 Met elkaar hebben we nogal wat noten op onze zang. Goed wonen is wel het minst. Een auto, goed openbaar vervoer, een winkelcentrum in de buurt, niet te ver van het werk af.

Het zijn vaak tegengestelde wensen. De afstand tussen de woon- en werkplaats mag niet te groot zijn. Maar van files en smog willen we ook verschoond blijven. We zeggen allemaal dat het platteland leefbaar moet blijven. Maar wie wil er niet buiten wonen?

We hebben niet allemaal dezelfde wensen. Ook al zijn we burens. De een wil een betere bus- of treinverbinding. De ander is blij dat hij rijdt en wil niets weten van beperking van het autobezit.

Allemaal vinden we dat de regering moet doen wat wij willen. Dat kan niet. Al was het alleen maar omdat de financiële mogelijkheden beperkt zijn. De regering zal aan het één voorrang moeten geven boven het ander. Daarbij dient zij in de eerste plaats in gerechtigheid te handelen.

Verkeer en vervoer

68 Zonder verkeer kunnen we niet. Verkeer en vervoer – of het nu over de weg, over de rails, door het water of door de lucht gaat – zijn voor de samenleving even onmisbaar als de wielen van een auto. Wegen zijn voor het verkeer en het vervoer nodig. Daarom moet de overheid zorgen voor voldoende autowegen, redelijke spoorwegverbindingen en een goed net van waterwegen.

Een goed stelsel van wegen is ook in het belang van de veiligheid. Vergro-

ting van de verkeersveiligheid is een vereiste, want het aantal doden en gewonden in het verkeer is nog altijd erg groot. Een reeks maatregelen zijn nodig:

- er moet strenger opgetreden worden tegen alcoholmisbruik bij automobilisten;
- er moet meer worden gedaan aan de verbetering van het rijgedrag en de verkeersopvoeding van weggebruikers;
- auto's moeten aan een verplichte keuring worden onderworpen;
- de maximum-snelheden blijven gehandhaafd;
- drukke wegen moeten zo veel mogelijk ongelijkvloerse kruisingen krijgen en gevaarlijke 'flessehalzen' dienen opgeheven te worden;
- de beveiliging van spoorwegovergangen moet worden vergroot. Hetzij met automatische knipperlichten of met bediende spoorbomen, hetzij – bij erg druk treinverkeer – met tunnels.

69 Beperking van het particuliere autobezit is onvermijdelijk – vooral in het westen van het land. Hand in hand daarmee dient het openbaar vervoer (trein, bus, tram) bevorderd te worden. Met name de verbindingen op het platteland zijn aan verbetering toe.

Het openbaar vervoer dient de zondag als de dag des Heeren te eerbiedigen.

In de steden moeten de verkeerssoorten gescheiden worden. Het winkelend publiek dient zo weinig mogelijk last van auto's te hebben. Dit mag niet zo ver gaan dat winkels niet meer behoorlijk bevoorrad kunnen worden en de klanten kilometers moeten lopen om een parkeerplaats voor hun auto te vinden. De parkeerkosten zijn voor de parkeerders en niet – via een gemeente-

lijke verordening – voor de middenstand.

70 Tussen het wegvervoer, het railvervoer en het vervoer over water moet een juist evenwicht zijn. Het goederenvervoer over de weg en de binnenscheepvaart moeten beschermd worden tegen oneerlijke concurrentie van de spoorwegen, waarvan de tekorten grotendeels uit de schatkist worden betaald. In overleg met de buurlanden moet de regering de belemmeringen voor het internationale wegtransport zo veel mogelijk uit de weg helpen.

De openingstijden van sluizen en bruggen moeten meer aan de verlangens van de scheepvaart worden aangepast. De regering moet tijdig maatregelen nemen tegen de valse concurrentie van schepen uit Oost-Europa ('de rode vloot') die na opening van het Rhein-Main-Donau-Kanaal op de Westeuropese wateren zullen verschijnen.

Ter bescherming van de scheepvaart dient de regering ook passende maatregelen te nemen tegen de oneerlijke concurrentie van de Oostbloklanden ('staats handelslanden').

71 Een tweede nationale luchthaven – een nieuw Schiphol – zal in de Markerwaard gevestigd moeten worden. Dit is één van de redenen waarom inpoldering van dit stuk IJsselmeer nodig is. Een nieuwe nationale luchthaven legt beslag op minstens 40.000 ha. Zo'n oppervlakte kan niet dan met afbraak van duizenden woningen in West-Brabant gevonden worden. Zuidelijk Flevoland – waar nog genoeg ruimte is – ligt te dicht bij Schiphol en dat geeft verkeerstechnische moeilijkheden.

72 De strijd tegen het water mag niet verslappen. Het beheer, het onderhoud en de verbetering van dijken die het land tegen overstromingen beschermen heeft voortdurende medewerking en toezicht van de overheid nodig.

Afsluiting van zeearmen en dijkverzwaringen langs grote rivieren is in de eerste plaats nodig uit een oogpunt van veiligheid. Maar de belangen van visserij, milieu en landschap mogen daarbij niet verwaarloosd worden.

Internationale afspraken om de Rijn weer rein te maken zijn broodnodig. Ook de vervuiling van de Maas dient met kracht bestreden te worden. Er moeten duidelijke en controleerbare maatregelen komen om het zoutgehalte in het Rijn- en Maaswater te beperken en de verontreiniging met zware metalen tegen te gaan.

Ook in het binnenland moet de zuivering van rivieren en kanalen krachtiger ter hand worden genomen. Dit is van groot belang. Voor de watervoorziening is ons land steeds meer op de oppervlaktewateren aangewezen. Het zal niet lang meer mogelijk zijn drinkwater en water voor de tuinbouw en de industrie aan de grond te onttrekken zonder dat landbouw en gebouwen er schade van ondervinden.

Wonen

73 De woningnood is nog niet voorbij. Nog altijd vinden mensen onderdak in krotten of wonen in te dure huizen. Het bouwen van goede en betaalbare woningen is daarom één van de belangrijkste taken van de regering. Niet alleen van woningwetwoningen, maar ook van eigen woningen.

Op alle mogelijke manieren moet het eigen woningbezit bevorderd worden (o.a. door de onderhoudskosten weer aftrekbaar te maken voor de belasting).

De huurder moet in staat zijn de huur zelf op te brengen. In uitzonderingsgevallen kan de overheid bijspringen. Bijvoorbeeld wanneer de bewoner een te groot deel van zijn inkomen aan huur moet uitgeven. Er moet nauwlettend op toegezien worden dat 'sociale woningbouw' werkelijk ten goede komt aan de laagstbetaalden.

Het bouwen van woningen voor andere samenlevingsvormen dan het gezin moet terstond worden gestopt.

74 Het platteland mag niet uitgebouwd worden. Een overmatige groei van kleine kernen schaadt de rust – inclusief de zondagsrust – en de aantrek-

kelijkheid van het platteland. Maar aan de andere kant dient de ontwikkeling van de dorpen niet zo beknot te worden dat op den duur de plaatselijke bevolking gedwongen is te verhuizen en de middenstand er geen boterham meer kan verdienen.

De 'uitbouw' van de steden dient evenwichtig te geschieden. De binnenstad mag niet verwaarloosd worden of in de handen van projectontwikkelaars vallen. Stadsvernieuwing, woningverbetering en krottenopruiming dienen met kracht ter hand te worden genomen.

Afzonderlijke stadswijken moeten als het even kan een eigen winkelcentrum krijgen. De vestiging van supermarkten buiten de stad (weidewinkels) dient tegengegaan te worden. Kleine winkeltjes met specialiteiten mogen niet uit de stadscentra verdreven worden. Naast grote winkelbedrijven moet ook voor hen plaats zijn.

* Nederlanders en de wereld

75 Oorlog is onmenselijk. De mens is naar bijbels getuigenis niet geroepen om zijn medemens te beoorlogen, maar om in vrede met hem de aarde te bouwen en te bewaren.

Het handhaven van vrede en het voorkomen van oorlog is daarom één van de belangrijkste doelstellingen van de Nederlandse buitenlandse politiek.

Vrede kan nooit afgedwongen worden. Het recht moet centraal staan bij het oplossen van internationale geschillen. Gerechtigheid verhoogt alle volken.

Buitenlands beleid

76 Om tegenwicht te kunnen bieden aan de aspiraties van de Sovjet-Unie is een krachtig Atlantisch bondgenootschap – onder aanvoering van de Verenigde Staten – onmisbaar. Nederland zal een behoorlijke bijdrage moeten betalen aan de verdediging van het vrije Westen. De christelijke vrijheid – achter het IJzeren Gordijn onmogelijk – is een groot goed.

De Nederlandse regering moet op alle mogelijke manieren protesteren tegen geloofsvervolgingen. In welk land dit ook gebeurt – in de Sovjet-Unie of in Chili. Nederland stelt de grenzen voor de vervolgdten ter wille van het geloof wijd open.

Discriminatie van ras, geloof of huidskleur dient uitgebannen te worden. Nederland spant zich daarvoor in. In de eerste plaats via diplomatieke kanalen. De ontwikkelingshulp kan als pressiemiddel voor het beëindigen van verdrukking worden gebruikt.

77 De staat Israël heeft recht op een

eigen soevereiniteit binnen veilige en erkende grenzen. Zolang de Palestijnse bevrijdingsorganisatie Israël niet wenst te erkennen, mag ze niet tot het vredesoverleg over het Midden-Oosten worden toegelaten.

Degenen van het oude bondsvolk die naar Israël – het beloofde land – willen emigreren, moet alle mogelijke medewerking worden verleend. Op landen die de Joodse emigratie willen verhinderen moet krachtige druk worden uitgeoefend.

78 Tegenover Zuid-Afrika past zeer grote behoedzaamheid. In geen geval mag het westerse systeem als het enig mogelijke aan dit land worden opgedrongen. Met begrip voor de moeilijke situatie is in zuidelijk Afrika meer te bereiken dan met politieke of economische drukmiddelen. Een sanctiewet die de Nederlandse naleving van een internationale boycot afdwingt dient achterwege te blijven.

De Nederlandse regering houdt zich verre van boycotacties, die de werkgelegenheid van een land grote schade berokkenen. In het bijzonder de zwaksten en weerlozen worden daarvan het slachtoffer.

79 Economische samenwerking tussen landen en het verwijderen van internationale handelsbarrières (zoals in de EEG) verdienen steun. Maar de samenwerking mag nooit zo ver gaan dat de nationale samenwerking in het gedrang komt. In een verenigd Europa gaat ons reformatisch erfgoed helemaal verloren. De oprichting van een monetaire unie en de rechtstreekse Europese verkiezingen worden – als nieuwe stappen naar een verenigd Europa – afgewezen.

De Europese Gemeenschap moet niet te veel macht krijgen. Een supra-

nationaal orgaan als de Europese Commissie moet niet zijn wil kunnen opleggen aan de lid-staten. Daarom moeten de Eerste en Tweede Kamer een grotere greep op het Europese gebeuren krijgen.

Tot het toelaten van nieuwe landen tot de EEG (Griekenland, Portugal en op langer zicht ook Spanje en Turkije) moet niet te snel worden besloten. Het zou een te zware belasting voor de Gemeenschap betekenen.

Defensie

80 De dreiging van achter het IJzeren Gordijn blijft. De defensie van de westerse landen – verenigd in de NAVO – mag daarom niet eenzijdig verzwakt worden. Integendeel – de opgelopen achterstand moet juist weggewerkt worden. Ter wille van zijn vrijheid en zelfstandigheid zal ook Nederland hiervoor offers moeten brengen.

De vernieuwing van het defensiematerieel moet versneld worden. De Nederlandse wapenaankopen moeten zo veel mogelijk bij Nederlandse bedrijven worden gedaan.

Om de kosten van de defensie niet uit de hand te laten lopen kan een herverdeling van taken binnen de NAVO goede diensten bewijzen. Maar Nederland moet z'n leger, marine en luchtmacht zo veel mogelijk in stand houden.

Voortdurend dient door de NAVO-landen gestreefd te worden naar standaardisatie van de defensie-uitrusting. Dit bevordert alleen maar de hechtheid van de NAVO-verdediging.

Het eigen karakter van de krijgsmacht mag niet aangetast worden. Democratisering en vermaatschappelijking ondermijnen de morele kracht en

de bereidheid om ingezet te worden. De discipline en de krijgstucht moeten strikt rechtvaardig worden gehandhaafd. Er moet voor gewaakt worden dat militairen in gedrag, in woord of in kleding de krijgsmacht te schande maken.

De dienstplicht moet gehandhaafd worden. Dus: geen beroeps- of vrijwilligersleger. Vrijstelling en uitstel van de opkomst moeten rechtvaardiger geregeld worden. De dienstplicht kan worden verkort, mits land-, lucht- en zeemacht goed geoefend en voor hun taak berekend blijven.

Alleen aan dienstplichtigen met godsdienstige gewetensbezwaren kan vervangende dienst (buiten de kazernes) worden verleend. Politieke bezwaren tegen de militaire dienst mogen niet worden erkend.

De geestelijke verzorging in het leger moet gebaseerd zijn op de bijbel en de reformatische geloofswaarheden. Het vaste uur voor geestelijke verzorging dient onmiddellijk weer te worden ingevoerd.

Er moet scherper worden toegezien op de naleving van het verbod om te vloeken. Slechts in werkelijk onvermijdelijke gevallen mag zondagsdienst worden gevestigd.

Ontwikkelingssamenwerking

81 Ontwikkelingshulp is een dure plicht. De bijbel gebiedt de hongerigen te voeden, de dorstigen drinken te geven, de berooiden te helpen en de vreemdelingen onderdak te geven. De gerechtigheid vergt dat wij een stukje van onze welvaart afstaan aan de armen in de arme landen. Behalve voor de overheid ligt hier een taak voor kerken, particuliere organisaties en het bedrijfsleven.

Bij de hulpverlening gaat het niet alleen om het bestrijden van de armoede, maar ook om de verkondiging van het evangelie. Daarom moet de regering de zending financieel steunen (door middel van goede medefinancieringsprogramma's).

De ontwikkelingshulp moet vooral de allerarmsten ten goede komen. Niet alleen door leniging van de directe noden. Dat lost het ontwikkelingsvraagstuk niet op. Alles moet gedaan worden om de armen in staat te stellen zelf voor hun kleding, voedsel en huisvesting te zorgen. Het uiteindelijke doel van de hulpverlening is de onderontwikkelde landen uit hun achterlijkheid op te heffen en economisch weerbaar te maken.

Daarom is het van belang dat producten uit de arme landen een ruimere toegang tot de Europese markt krijgen.

Nederland kan uiteraard niet alle arme landen helpen. De hulp moet gericht worden op een beperkt aantal 'concentratielanden'. Landen die geen godsdienstvrijheid hebben (zoals Cuba en Oeganda) dienen van de Nederlandse hulpverlening uitgesloten te worden.

Nederlandse Antillen

82 In het bijzonder heeft de Regering de taak de zes eilandjes van de Nederlandse Antillen vooruit te helpen. Geleidelijk aan zullen de Antillen op eigen benen moeten gaan staan. Maar Nederland mag de eilandjes nooit de onafhankelijkheid opdringen.

De toekomstmogelijkheden voor de Antillen zijn niet bijzonder rooskleurig. Industrie, scheepvaart, landbouw, visserij en toerisme zullen zo veel mogelijk op elkaar afgestemd moeten worden om de Antilliaanse economie te versterken.

Bij de Nederlandse hulpverlening moet vooral aandacht aan het onderwijs op de eilanden geschonken worden. Zo veel mogelijk jonge mensen moeten een voor hen passende opleiding in eigen land ontvangen. Ook bij de opbouw van een eigen defensie moet Nederland de Antillen behoorlijk helpen.

De Nederlandse ontwikkelingshulp moet er op gericht zijn de grote tegenstellingen tussen rijk en arm op de eilanden te verkleinen. Voor de armsten moeten in de eerste plaats goede woningen gebouwd worden.

Voorkomen moet worden dat dank zij de Nederlandse hulp casino's tot stand komen op de Antillen.

Volkspartij voor Vrijheid en
Democratie

Visie in vrijheid. Ontwerp-programma

(De vaststelling van het definitieve
programma vond plaats na afsluiting
van dit boek)

VVD

VVD
Koninginnegracht 57, Den Haag
tel.: 070-61 41 21

Program in hoofdlijnen

Naar liberale opvatting is de overheid er voor de burgers en niet omgekeerd. De overheid heeft een dienende taak, dienend ten aanzien van alle burgers.

De samenleving bestaat uit individuen met eigen persoonlijkheid, eigen waarde en eigen verlangens. Het tot zijn recht doen komen van de waarde van ieder mens moet naar het inzicht van de VVD het niet aflatend streven van de overheid zijn.

Wij geloven dat de kracht van onze samenleving schuilt in de vrijheid van het individu en in de mate waarin de samenleving die vrijheid gestalte wil geven. Vrijheid in verantwoordelijkheid, geen vrijheid in ongebondenheid. De strijd voor vrijheid is een moeilijke, nimmer beslechte, strijd. Telkenmale moet worden gewogen of onvervreembare rechten van het individu geen geweld wordt aangedaan.

Wij stellen het vrijheidsbeginsel voorop. Wij zijn er diep van overtuigd dat de mens zich alleen in vrijheid en bewust van de eigen verantwoordelijkheid kan ontplooiën. Alleen in vrijheid kan de mens zijn creativiteit en inventiviteit ontwikkelen. Alleen vrije mensen in een vrije maatschappij kunnen zelf en in samenwerking met anderen, de problemen waar wij nu en in de toekomst voor staan, tot oplossing brengen.

De vrije mens wil op waarde geschat en naar inzet beloond worden. Is bereid offers te brengen om de sociaal zwakken gerechtigheid te bieden. Eist goed onderwijs voor zijn kinderen. Verwacht van de overheid dat deze hem aanmoedigt kansen te grijpen. Wil geen grauwe gelijkheid, maar het recht om zichzelf te zijn.

Vanuit die kijk op de mens en samenleving zal de VVD de komende jaren werken.

Werkloosheid en inflatie

a De VVD is van mening dat in de komende jaren absolute voorrang moet worden gegeven aan een samenhangende bestrijding van werkloosheid en inflatie.

b Wij kiezen om dat doel te bereiken voor het tot stand brengen van een evenwichtig pakket van bezuinigingsmaatregelen, gericht op het bereiken van de nullijn voor de collectieve sector.

c Wij willen door lastenverlichtingen voor burgers en bedrijfsleven de economische groei stimuleren.

d De VVD beschouwt de particuliere ondernemingsgewijze produktie als hoeksteen van onze samenleving, bron van welvaart en waarborg tegen concentratie van macht.

Sociale zekerheid

a De VVD is van oordeel dat het komend kabinet zich zal moeten inzetten voor het in stand houden van ons stelsel van sociale zekerheid.

b Wij kiezen voor herwaardering van ons gehele pakket van sociale voorzieningen en voor herziening van die onderdelen daaruit, die minder dringend zijn geworden, of tot een onbedoeld gebruik ervan hebben geleid.

c Wij zijn ervan overtuigd dat, als deze herwaardering en herziening van de sociale voorzieningen niet of onvoldoende worden aangepakt, ons sociale gebouw in zijn fundamenteën zal worden aangetast.

d De VVD kiest voor een beleid, dat bejaarden, zieken, arbeidsongeschikten en werklozen vrij doet zijn van vrees voor hun bestaan.

Onderwijs

a De VVD vindt dat onderwijs en vorming moeten opleiden tot mondige mensen.

b Wij zijn van mening dat onderwijs en vorming moeten aansluiten bij de eigen aard en bekwaamheden van het individu en ertoe moeten bijdragen dat ieder zijn talenten ten volle kan ontplooiën.

c Wij willen onderwijs van hoge kwaliteit en willen niet dat het onderwijs wordt misbruikt om bepaalde politieke en maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen.

d De VVD wijst aantasting van de vrijheid van onderwijs af.

Rechtsbescherming

a De VVD is van oordeel dat de rechtsorde in ons land gehandhaafd moet blijven, dat wetten dienen te worden nageleefd en dat de wetgeving tijdig moet worden aangepast aan veranderende opvattingen in onze maatschappij.

b Wij vinden dat de overheid de vrijheid, de rechten en de persoonlijke levenssfeer van de burgers dient te waarborgen en te beschermen.

c Wij vinden dat de overheid harmonie en overleg in de samenleving dient te bevorderen en zich moet keren tegen acties die de vrijheid van de burgers beperken en onze parlementaire democratie ondermijnen.

d De VVD is van mening dat de overheid de misdaad krachtig moet bestrijden en dient te zorgen voor de veiligheid van de burgers in ons land.

Veiligheid in de wereld

- a De VVD vindt dat ons land zich moet beijveren voor het versterken van de internationale rechtsorde.
- b Wij zijn van oordeel dat Nederland zich ter wille van de verdeling van de vrije westerse wereld moet inzetten voor de instaphouding en versterking van de NAVO.
- c Wij menen dat Nederland de komende jaren meer vaart moet geven aan de eenwording van een democratisch Europa, dat nauw dient samen te werken met de Verenigde Staten.
- d De VVD wil dat de ontwikkelingssamenwerking wordt gericht op het wegnemen van armoede en op het steunen van die landen, die hun eigen ontwikkeling ter hand nemen.

Leefbaar land

- a De VVD is van oordeel dat de ontplooiing van ieder mens in belangrijke mate wordt bepaald door de kwaliteit van het leefmilieu.
- b Wij willen dat speciale aandacht wordt gegeven aan het versterken van de zwakke regio's en aan het woonklimaat in de grote steden.
- c Wij wijzen een anti-autobeleid af.
- d De VVD wenst krachtige bevordering van het eigen woningbezit.

Een verantwoordelijke maatschappij

- a De VVD vindt dat de mens het aan zichzelf en aan de samenleving verplicht is zijn talenten ten volle te gebruiken.
- b Wij kiezen voor een maatschappij, gegrond op overleg en samenwerking.
- c Wij strijden voor een samenleving, gekenmerkt door verdraagzaamheid, verantwoordelijkheid en sociale rechtvaardigheid.
- d De VVD zet zich in voor een vrije maatschappij voor vrije mensen.

1 *Strijd tegen werkloosheid en inflatie*

De VVD is van mening dat in de komende jaren absolute voorrang moet worden gegeven aan een samenhangende bestrijding van werkloosheid en inflatie.

Het de afgelopen jaren gevoerde beleid is er in belangrijke mate de oorzaak van, dat de werkloosheid in ons land tot onaanvaardbare hoogte is gestegen. Werkloos zijn is een straf. Het maakt gezinnen stuk, tast de eigenwaarde van de mens aan en vervreemdt mensen van elkaar en van de samenleving.

Wij wensen daarom dat het komend kabinet als centrale doelstelling kiest het terugdringen van werkloosheid en inflatie, op zijn minst tot het niveau dat bestond bij het laatste kabinet waaraan de VVD deelnam. Een getal van 125.000 werklozen is voor ons overigens allerminst ideaal. Er zal blijvend moeten worden gestreefd dit getal in de jaren '80 nog verder omlaag te brengen.

De werkloosheid in ons land is zonder een frontale aanval op de inflatie niet radicaal te bestrijden. Nederland kan dat niet in isolement. Europese samenwerking en eenwording is, gezien de verwoestende werking die de inflatie heeft op werk en welvaart en dus op de toekomst van de vrije westerse samenleving, noodzakelijk. Wij beschouwen het nemen van initiatieven op dit terrein als een van de belangrijkste elementen van liberale Europese politiek.

Onze initiatieven zullen echter slechts geloofwaardig klinken, als wij de geldontwaarding in eigen land te lijf gaan. Inflatiebestrijding is ook soci-

ale politiek. De gevolgen van de geldontwaarding worden immers veelal afgewenteld op de rug van hen die zich niet kunnen verweren. Om de geldontwaarding te bestrijden is medewerking van allen nodig. De overheid kan het niet alleen.

Zij kan en moet wel het voorbeeld geven. Zij dient haar eigen uitgaven te matigen en de collectieve lasten terug te dringen.

Alleen als de overheid dat doet, krijgt zij ons volk achter zich en kan zij het vertrouwen tussen overheid, werknemers en werkgevers herstellen.

De VVD bepleit voor de komende kabinetsperiode het navolgende samenstel van maatregelen om werkloosheid en inflatie tegen te gaan en om de economische groei weer op gang te brengen:

- a Het bereiken van de nullijn voor de collectieve sector.
- b Indamming, beperking en bewaking van de overheidsuitgaven.
- c Herwaardering van de sociale voorzieningen.
- d Het vergroten van koopkracht van de individuele burger.
- e Herstel van een gezond ondernemingsklimaat.
- f Het scheppen van een juiste verhouding tussen overheid en ondernemen.
- g Het versterken van de economische structuur van ons land.

2 *Nullijn collectieve sector*

Bestrijding van werkloosheid en inflatie is naar ons oordeel niet mogelijk als de groei van de collectieve sector niet aan banden wordt gelegd. Hoe paradoxaal het ook mag klinken: de groei van de collectieve uitgaven moet nu

worden teruggebracht om de gemeenschapsvoorzieningen in de toekomst veilig te stellen. Inperking van de groei van de overheidsuitgaven zal door de daarmee samengaande lagere fiscale en premielasten en geringere inflatie, de groei van onze economie positief beïnvloeden. Groei van de collectieve uitgaven achten wij aanvaardbaar. Die groei mag echter jaarlijks niet groter zijn dan de groei van ons nationaal inkomen.

De verhouding tussen collectieve en particuliere bestedingen moet worden gestabiliseerd. De groei van de collectieve sector wordt weer aan een vaste norm gebonden: wij kiezen voor de nullijn van de collectiviteit.

Ook los van de strijd tegen werkloosheid en inflatie, bepleiten wij een pas op de plaats in de verhouding tussen de particuliere en collectieve sector. Wij doen dat, omdat wij een grotere greep van de overheid op onze samenleving afwijzen. Wij doen dat, omdat wij menen dat, als de burgers zoveel mogelijk zelf kunnen beslissen over de besteding van hun inkomen, als zij zich kunnen ontplooiën en hun initiatieven worden gestimuleerd en beloond, de samenleving daar als geheel mee wint.

3 *Overheidsuitgaven*

Beperking van de groei van de overheidsuitgaven betekent, naast het wegsnoeien van wildgroei, ook dat op bepaalde uitgaven dient te worden bezuinigd die in zeer reële behoeften voorzien. Harde maatregelen zullen

nodig zijn. De bomen groeien niet tot in de hemel, de wortels van onze welvaart zijn aangetast.

Voor de komende periode is een beleid vereist, waarbij ieder zijn steen bijdraagt. Wij kiezen daarbij voor een beleid dat de sociaal en economisch zwaksten zoveel mogelijk ontziet.

Geen enkel departement wensen wij van bezuinigingen uit te sluiten. De grootste groeiers zullen het scherpst onder de loep worden genomen. Die departementen die rechtstreeks bijdragen aan onze welvaart zullen ruime armslag kunnen krijgen.

a De groei van het overheidspersoneel dient de komende jaren gelijke tred te houden met de groei van de Nederlandse bevolking.

b Bezuinigingen in de sfeer van de overheidsuitgaven worden uitgevoerd volgens de wegen, aangegeven in het rapport 'Puinruimen en opbouwen' uit 1976.

c Alle departementen worden door deskundigen kritisch doorgelicht.

d Er wordt een daadwerkelijk begin gemaakt met een aanpassing van geldverslindende onderliggende wetten.

e Bij het tot stand brengen van toekomstige wetgeving dient het financieel effect op lange termijn te worden betrokken.

f Het overheidsbeleid wordt voortdurend getest aan normen van doelmatigheid.

4 Sociale zekerheid

De VVD is van oordeel dat het komend kabinet zich zal moeten inzetten voor het in stand houden van het gebouw van de sociale zekerheid, want sociale zekerheid is onmisbaar. Wij kiezen voor een samenleving van vrije mensen die in staat en bereid zijn verantwoordelijkheid te dragen, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor elkaar.

Wij kiezen voor een samenleving van sociale rechtvaardigheid en onderlinge solidariteit. Het is om die reden, dat er voor gewaakt moet worden dat ons stelsel van sociale zekerheid zichzelf niet wurgt door ongeremde woekering. Wij zijn er van overtuigd, dat het ongebreideld verder oplopen van de sociale kosten onontkomelijk zal leiden tot het onbetaalbaar worden van de sociale voorzieningen en het onbeheersbaar worden van het sociale stelsel. Dat zal leiden tot het ondergraven van de solidariteit van de werkenden met de niet-werkenden. Die ontwikkeling moet worden gekeerd. Daarom kiezen wij voor een herwaardering van ons gehele pakket van sociale voorzieningen.

a Voorlopig kan het pakket van sociale voorzieningen niet verder worden uitgebreid.

b Bestaande voorzieningen worden herzien en herwaardeerd, volgens de in het geschrift 'Sociale Zekerheid Nu en Morgen' van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting aangegeven wegen.

c De ontwikkeling van de sociale uitkeringen wordt losgekoppeld van die van het minimumloon.

d De sociale uitkeringen worden voorlopig waardevast gemaakt en kunnen weer extra worden verhoogd als de economische groei daartoe de ruimte biedt.

e De uitkeringen voor bejaarden (AOW) en weduwen en wezen (AWW) blijven welvaartsvast.

f Er wordt jaarlijks een sociaal budget opgesteld en aan de Staten-Generaal voorgelegd.

g Er komt een rekenkamer voor de sociale voorzieningen.

5 Vergroting koopkracht

De belastingdruk in ons land is naar de mening van de VVD te hoog. Verlaging ervan achten wij noodzakelijk. Wij wensen de koopkracht van de burgers op peil te houden en te verbeteren. Wij zijn van mening dat de burgers zoveel mogelijk zelf moeten kunnen bepalen hoe zij hun inkomen willen besteden.

Wij achten een beperking van de loonkosten, zonder dat dit leidt tot aantasting van het reëel beschikbare inkomen, een belangrijk onderdeel van de strijd tegen de geldontwaarding. Voor de verbetering van de concurrentiepositie van ons land is het noodzakelijk dat de hoogte van belastingen en sociale lasten meer in overeenstemming wordt gebracht met die van de ons omringende landen.

Het belastingstelsel dat de VVD voor ogen staat, is doorzichtig en redelijk. Het bevordert de ontplooiing en ontwikkeling: de lasten voor de midden-groepen, die in de afgelopen jaren zijn verzwakt, worden verlicht. Het dient de belastingmoraal: de in verhouding tot de huidige welvaart te hoog opgelopen belastingdruk werkt fraude in de hand.

a In de komende kabinetsperiode zal een plan tot ingrijpende vereenvoudiging van ons belastingstelsel worden ontwikkeld.

b De belastingharmonisatie binnen de EG dient krachtig te worden bevorderd.

c De inflatiecorrectie in de loon- en inkomstenbelasting wordt jaarlijks voor honderd procent toegepast.

d De te scherpe progressie in de

loon- en inkomstenbelasting wordt afgezwakt.

e Inkomensverbetering voor de werknemers door belastingverlaging beperkt de loonkosten en dient zo de strijd tegen de inflatie.

f De trekkers van vaste inkomens – zoals kleine spaarders en rentetrekkers – behoren door het belastingstelsel tegen inflatie te worden beschermd.

g De vaste bedragen in de belastingen moeten periodiek worden aangepast aan de geldontwaarding.

6 Ondernemingsklimaat

Het ondernemingsklimaat is de laatste jaren verzwakt. De lasten voor het bedrijfsleven zijn verzwakt. Het bedrijfsleven is op tal van manieren aan banden gelegd. Rendementen zijn scherp teruggelopen, faillissementen zijn sterk toegenomen en nieuwe investeringen zijn achtergebleven. Het zijn naar onze mening niet alleen en ook niet in de eerste plaats de lastenverzwaringen die het bedrijfsleven hebben verzwakt. Het de laatste jaren gevoerde beleid heeft uitgemunt door onbegrip. Daar waar snel en doeltreffend handelen van de overheid noodzakelijk was, bleek gebrek aan besluitvaardigheid. De belangen van het ondernemen in ons land en daarmee van de werkgelegenheid werden opgeofferd aan dogmatisme en ideologie. Van goed samenspel tussen overheid, vakbeweging en werkgevers – zo noodzakelijk om de werkloosheid tegen te gaan – was geen sprake.

Het nieuw te vormen kabinet zal het vertrouwen tussen overheid, vakbeweging en werkgevers moeten herstellen. Het ondernemen moet weer op waarde worden geschat. Wij zien de particuliere ondernemingsgewijze productie als hoeksteen van onze samenleving, bron van welvaart en waarborg tegen concentratie van macht. Het herstel van het vertrouwen tussen overheid en vakbeweging eist een loonbeleid waarbij het ingrijpen van de overheid in de loonontwikkeling uitzondering is. Het kabinet biedt de sociale partners aan, jaarlijks, voordat het zich zet aan het ontwerpen van de rijksbegroting, gezamenlijk overleg te plegen over de sociaal-economische ontwikkeling en het ter zake te voeren beleid.

a Direct na zijn optreden nodigt het nieuw gevormde kabinet werknemers en werkgevers uit voor een topberaad over het herstel van het ondernemingsklimaat.

b Het kabinet pleegt jaarlijks, voordat het zich zet aan de opstelling van de

rijksbegroting, overleg met de sociale partners over het te voeren sociaal-economisch beleid.

c De arbeidskosten voor het bedrijfsleven worden verlicht.

d De vennootschapsbelasting wordt verlaagd en in die belasting wordt een belastingvrije voet ingebouwd.

e De belastingheffing over schijnwinsten wordt beperkt.

7 Overheid en ondernemen

Niet alleen is de positie van de Nederlandse ondernemingen de laatste jaren verzwakt, ook de economische voorsprong die Nederland op zijn buurlanden had door de rijkdom van ons aardgas en onze geografische ligging is niet uitgebuit. De opbrengst van ons aardgas is niet gebruikt om de economische ruggegraat van ons land te versterken, maar is potverteerd. De industriële ontwikkelingen in de randstad zijn doelbewust afgeremd en tegengegaan.

Het beleid dient de komende jaren gericht te zijn op het inlopen van de ontstane achterstand en op het scheppen van een goede startpositie voor ons bedrijfsleven in de jaren '80. De overheid zal een sociaal-economisch beleid moeten voeren dat gericht is op het verbeteren van de concurrentiepositie van ons bedrijfsleven. De investeringen moeten door algemene maatregelen worden gestimuleerd. Onderscheid naar regio en bedrijfstak kan nodig zijn. Steun aan individuele bedrijven behoort tot het uiterste beperkt te blijven, omdat die leidt tot concurrentievervalsing, rechtsongelijkheid en vergroting van de greep van de overheid op het economisch leven. Stille socialisatie door het verkrijgen van duurzame zeggenschap van de overheid in ondernemingen is voor ons onaanvaardbaar. De investeringsbeslissingen moeten in de ondernemingen worden genomen. Wij kiezen voor decentralisatie van besluitvorming en tegen concentratie van macht.

a De investeringsbeslissingen worden in de ondernemingen genomen.

b Bij het stimuleren van investeringen kiest de overheid principieel voor globale maatregelen.

c Bij het stimuleren van investeringen kan de overheid onderscheid maken naar bedrijfstak en regio.

d Steun aan individuele bedrijven wordt tot het uiterste beperkt.

e De overheid treedt in overleg met het bedrijfsleven over de vraag op welke wijze de export kan worden bevorderd.

f De overheid stroomlijnt en verkort

de procedures waarmee het bedrijfsleven bij vestiging en uitbreiding te maken heeft.

g De wet selectieve investeringsregeling wordt ingetrokken.

8 Economische groei en energie

De groei van de produktie per hoofd van de bevolking in de wereld als geheel zal door moeten gaan. Grote groepen van de wereldbevolking leven nog steeds aan de rand van het bestaansminimum en aan redelijke verlangens in eigen land kan nog niet worden voldaan. Wij kiezen doelbewust voor een beleid van verantwoorde economische groei. In veel sterkere mate dan voorheen moet rekening worden gehouden met milieu-eisen en de schaarste van energie en grondstoffen.

De aardgasbaten moeten voor een deel worden gebruikt om het bedrijfsleven financieel in staat te stellen zich aan te passen aan de hogere eisen die de bescherming van het milieu vraagt. Een ander deel van de aardgasbaten moet worden gebruikt voor het creëren van een aantrekkelijk klimaat in ons land voor speerpuntindustrieën, voor een goede economische structuur en voor de ontwikkeling van nieuwe energiebronnen. De nationale energievoorziening moet daarbij zo onafhankelijk mogelijk van internationale verhoudingen worden gemaakt. In nauw overleg met onze Europese partners en met onze andere bondgenoten in de vrije westerse wereld moeten wij onze toekomstige energievoorziening veilig stellen. Dit geldt zowel voor de verdere ontwikkeling van klasieke energiedragers, zoals aardgas, kolen en olie, als voor het ontwikkelen van de kernenergie. De overheid moet een zuinig energiegebruik door burgers en bedrijfsleven stimuleren. Wij denken daarbij o.a. aan huizenisolatie en aan het gebruik van afvalwarmte. Te zamen met de ontwikkeling van nieuwe energiebronnen moeten deze maatregelen ertoe leiden, dat onze toekomstige energievoorziening wordt veilig gesteld. Bovendien draagt dit beleid bij tot het scheppen van werkgelegenheid waar ons land behoefte aan heeft.

a De economische groei wordt, rekening houdend met milieueisen en de schaarste aan grondstoffen en energie, bevorderd.

b Uit de aardgasopbrengst worden de ondernemingen in staat gesteld zich aan te passen aan hogere milieueisen.

c Er wordt een aantrekkelijk klimaat

in ons land geschapen voor het versterken van de economische structuur, waaronder begrepen het behouden en aantrekken van speerpuntindustrieën en het onderzoek naar nieuwe energiebronnen.

d Te zamen met de Europese partners en onze andere bondgenoten van de vrije westerse wereld wordt een internationale energie-politiek tot stand gebracht.

e De overheid stimuleert een zuinig gebruik van energie.

2 De ontplooiing van de mens

9 Onderwijs

De VVD vindt dat onderwijs en vorming moeten opleiden tot mondige mensen. Wij zijn van mening dat onderwijs en vorming moeten aansluiten bij de eigen aard en bekwaamheden van het individu en ertoe moeten bijdragen dat ieder zijn talenten ten volle kan ontplooiën. Uitgangspunt van liberale onderwijspolitiek is dat ieder kind – meisje of jongen – dat onderwijs kan volgen dat haar of hem in de samenleving de beste kansen biedt.

Het onderwijs behoort de individuele ontwikkeling en ontplooiing te dienen. Het moet ertoe leiden dat ieder in eigen verantwoordelijkheid zijn plaats in de maatschappij kan vinden. Wij zien het onderwijs als het breekijzer bij uitstek in versterkte maatschappelijke verhoudingen. Het onderwijs moet de mens in staat stellen kritisch aan het maatschappelijk gebeuren deel te nemen en draagt zo bij aan de verdere ontwikkeling en hervorming van onze samenleving. Wij bepleiten een onderwijsbeleid waarbij vooropstaat:

- a Het zoveel mogelijk opheffen van achterstanden en het geven van eerlijke kansen aan iedereen.
- b Het brengen van rust in het onderwijs opdat toekomstige ontwikkelingen kunnen plaatsvinden op een hecht en goed doortimmerd onderwijsfundament.
- c Het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs.
- d Het aankweken van verdraagzaamheid en respect voor anderen.
- e Het opleiden van mondige, maatschappelijk weerbare burgers, die – eenmaal volwassen geworden – zelf bepalen hoe de maatschappij ingericht moet worden.

10 Basisonderwijs

Binnen het geheel der collectieve uitgaven kent de VVD aan onderwijs en vorming hoge prioriteit toe. Binnen de sector van het onderwijs wenst de VVD voorrang te geven aan het kleuter- en basisonderwijs. Wij kiezen hiervoor, omdat reeds in de vroege levensjaren het ene kind, door het gezin waarin het is geboren, een betere startkans heeft dan een ander. Het zijn vooral sociale en psychologische factoren, waaraan het te wijten is dat niet ieder kind een eerlijke ontplooiingskans krijgt. Het onderwijs dient erop gericht te zijn die barrières te slechten.

- a Het nemen van de kalenderleeftijd van het kind als uitgangspunt voor de toelating tot het onderwijs is, gezien de individuele verschillen in ontwikkeling, ondeugdelijk.
- b In het kleuter- en basisonderwijs moet allereerst aandacht worden geschonken aan de bevordering van de kennis en een goed gebruik van de Nederlandse taal.
- c De leer- en ontwikkelingsprocessen in het basisonderwijs dienen aan te sluiten bij de individuele aard en talenten van het kind.
- d Voor de ontplooiingskansen van het kind is het betrekken van de ouders bij het onderwijs en het schoolgebeuren belangrijk.

11 Voortgezet onderwijs

Men kan het bieden van kansen bevorderen door de onderwijskundige eisen te verlagen. Liberalen kiezen voor een andere weg. Wij willen ieder in staat stellen uit zich te halen wat in hem of haar zit. Onderwijs moet de kennis van ieder verbreden en verdiepen. Massifi-

catie in het onderwijs is uit den boze. Een uniforme middenschool, die gelijke kansen denkt te bieden door de ontplooiingsmogelijkheden te nivelleren, wordt door ons afgewezen. Afhankelijk van de uitkomst van de in gang gezette experimenten wordt bezien of het wenselijk is naast het bestaande schoolbestel, invoering van een middenschool mogelijk te maken.

Een uniforme middenschool ontkent dat ieder mens een eigen persoonlijkheid is. De overheid is ervoor om aan ieder ruimte te bieden, mag mensen niet tot dezelfde produkten inblikken.

Dat betekent ook, dat de overheid de jonge mens, die niet verder wil leren, die de praktijk van het leven in wil, niet moet dwingen langer op de schoolbanken te zitten. Zij heeft er wel voor te zorgen dat een ieder, die op latere leeftijd zijn kennis wil verbreden en verdiepen, een tweede kans krijgt. Zeker ook voor de emancipatie van de vrouw achten wij een dergelijk beleid gewenst.

a De doorstromingsmogelijkheden binnen het algemeen vormend onderwijs en tussen beroepsonderwijs en algemeen vormend onderwijs dienen te worden verbeterd.

b Het streven naar eenvormige schooltypen doet aan de individualiteit van hen die onderwijs volgen wezenlijk te kort en wordt om die reden afgewezen.

c Een uniforme middenschool wordt niet ingevoerd, omdat deze de kans op persoonlijke ontplooiing verkleint.

d Leerlingen uit gezinnen zonder studietraditie hebben recht op individuele begeleiding bij hun studie.

e De leerplicht wordt niet verlengd.

f Zij die op latere leeftijd hun kennis

willen verbreden en verdiepen, krijgen een daartoe kansen biedend leerrecht. *g* De overheid stelt zich positief op ten opzichte van het avond- en schriftelijk onderwijs.

12 Hoger onderwijs

De samenleving heeft behoefte aan afgestudeerden van hoge kwaliteit. Zij getroost zich om dat doel te bereiken, grote offers. Offers die haar het recht geven eisen te stellen. Iemand die het voorrecht heeft te kunnen studeren, heeft ook plichten.

De plicht om zijn of haar studie in een zo kort mogelijke tijd af te ronden. De plicht om zelf een redelijke bijdrage te leveren in de kosten die de gemeenschap voor hem of haar maakt. De universiteiten hebben zorg te dragen voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek van hoge kwaliteit. Het beheer aan de universiteiten moet zich kenmerken door grote doelmatigheid en moet voldoen aan hoge eisen van onderwijskundig, financieel en personeel beleid. De Wet universitaire bestuurs-hervorming moet op de helling.

De totale capaciteit van het hoger onderwijs dient zodanig te zijn, dat ieder die over de vereiste vooropleiding beschikt zoveel mogelijk toegang krijgt. Bij de bepaling van de capaciteit van specifiek beroepsgerichte opleidingen zal de maatschappelijke behoefte aan afgestudeerden een maatstaf moeten zijn die des te zwaarder weegt naarmate de opleiding duurder is.

a Er dient een geleidelijke ontwikkeling plaats te vinden naar één stelsel van hoger onderwijs, waarin wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs zijn opgenomen.

b De Wet universitaire bestuurshervorming wordt herzien.

c Er komt een nieuw stelsel van studiefinanciering, gegrond op de eigen verantwoordelijkheid van de student.

d Als beperking in de toelating tot een studierichting nodig is, kiest de VVD voor selectie volgens vaste en objectieve normen.

e De Staatssecretaris van wetenschappelijk onderwijs heeft ook het wetenschapsbeleid onder zijn hoede.

13 Kwaliteit van het onderwijs

Wij willen onderwijs van hoge kwaliteit. De onderwijspolitiek, die wij voorstaan zorgt ervoor dat er in het onderwijs in al zijn geledingen een zekere mate van stabiliteit tot stand wordt gebracht. Het ontbreekt in ons onderwijs thans aan broodnodige rust. De dupe

daarvan zijn de kinderen. Het kind vaart het best in een duidelijk vaststaand onderwijsstelsel.

Kennis is macht. De VVD doet niet mee aan de anti-kennishouding in het onderwijs. Goed onderwijs kan alleen door bekwame onderwijzers worden gegeven. Het studieprogramma van de pedagogische academies wordt verzwakt.

Tot de eisen van hoge kwaliteit die wij aan het onderwijs en de onderwijsgeveinden stellen, behoort ook dat het onderwijs niet mag worden gebruikt om bepaalde maatschappelijke en politieke veranderingen te bewerkstelligen. Geen misbruik mag worden gemaakt van de beïnvloedbaarheid van de leerlingen.

a Onderwijsvernieuwing moet niet via een vloed van regeringsnota's van bovenaf worden opgelegd, maar dient voort te komen uit de praktijk van het onderwijs.

b Deelverbeteringen die leiden tot een hogere kwaliteit van de inhoud van het onderwijs, hebben voorrang boven het theoretisch sleutelen aan onderwijsstructuren.

c Het studieprogramma van de pedagogische academies wordt verzwakt.

d Zij, die werkzaam zijn in het kleuter- en basisonderwijs, krijgen een hogere functiewaardering.

e Eénzijdige maatschappelijke en politieke voorlichting en informatie vormen een inbreuk op de geestelijke vrijheid.

f Voor het krijgen van goede startkansen is goed onderwijs in taal, rekenen, lezen en schrijven, onmisbaar.

14 Vrijheid van onderwijs

Onderwijswetgeving die te kort doet aan de grondwettelijk vastgelegde vrijheid van onderwijs wordt door de VVD met kracht afgewezen. Wij wensen dat niet wordt getornd aan de onderwijs-specificatie. Het liberalisme erkent en acht de persoonlijke levensovertuiging van een ieder. Wij geloven in een maatschappij in verscheidenheid.

Daarom mag geen afbreuk worden gedaan aan de vrijheid en de rechten van het bijzonder onderwijs, dient het bijzonder neutraal onderwijs zich te kunnen ontplooiën en moet in het openbaar onderwijs het beginsel van de vrijheid van onderwijs meer gestalte krijgen. Zij die het meest bij het onderwijs betrokken zijn, te weten: ouders en leerkrachten moeten meer bevoegdheden krijgen en zitting hebben in bestuurscommissies.

a De VVD wijst aantasting van het grondwettelijk vastgelegde recht op

vrijheid van onderwijs van de hand. *b* Het bestuur van het openbaar onderwijs wordt in handen gelegd van zelfstandige bestuurscommissies, die door de gemeenteraad worden benoemd.

15 Cultuur en sport

Het cultuurbeleid van de VVD is erop gericht ons volk kennis te laten nemen van de verworvenheden van de cultuur en de culturele bewustwording te stimuleren. Geïnteresseerden behoort de kans te worden geboden zich te verdiepen in die facetten van onze cultuur, waarnaar hun belangstelling uitgaat. Het bij velen bestaande gebrek aan culturele belangstelling dient voor een belangrijk deel te worden toegeschreven aan onbekendheid. De overheid heeft de plicht bij te dragen aan het wegnemen van die onbekendheid. Zij dient bij haar beleid als uitgangspunt te nemen, dat elk mens het recht heeft zelf zijn wijze van ontplooiing te kiezen. Te kiezen voor het bijwonen van een theatervoorstelling of van een voetbalwedstrijd.

Actieve sportbeoefening is van groot belang voor de volksgezondheid en voor de besteding van de vrije tijd. De overheid dient te zorgen voor goede lichamelijke oefening op de scholen. Zij acht de ongeorganiseerde sportbeoefening zoals sportieve recreatie, van grote betekenis voor welzijn en ontspanning. En zij stelt zich positief op tegenover de organisaties die zich bezighouden met het bevorderen van actieve sportbeoefening.

a Het onderwijs moet de culturele belangstelling bevorderen.

b De kunstbeoefening door amateurs vormt een van de pijlers van de culturele bewustwording van een volk.

c Het behoud van unieke, onvervangbare culturele waarden, waaronder monumenten, verdient grote zorg.

d De bevoorrechtiging van de beeldende kunstenaar ten opzichte van andere scheppende kunstenaars wordt opgeheven.

e Voor het bijwonen van culturele en sportieve voorstellingen dient in beginsel een reële eigen bijdrage in de kosten ervan te worden betaald.

f Het actief beoefenen van sport dient door de overheid, ook in het belang van de volksgezondheid, te worden bevorderd.

16 Mediabeleid

Wij wensen niet dat de mens wordt gestuurd. Wij willen dat hij in vrije keu-

ze zelf zijn richting kan bepalen. Wij willen een maatschappij van mensen, die zelf willen en kunnen uitmaken, waar zij het mee eens zijn en waarmee niet. Welke krant zij willen lezen en welke radio- en televisieprogramma's zij willen horen en zien. Naar onze mening mag de overheid niet via een gericht subsidiebeleid beïnvloeden welke kranten blijven voortbestaan en welke niet. De parlementaire democratie kan niet functioneren zonder een vrije en onafhankelijke pers. Een overheid, die individuele persorganen steunt, ondergraaft de onafhankelijkheid van de pers. Die onafhankelijkheid achten wij wezenlijk voor het behoud van de persvrijheid.

Zolang ons omroepbestel nog is gegrond op omroepverenigingen dient de verdeling van de zendtijd eerlijk te zijn. De huidige verdeling geeft onvoldoende het verschil in aanhang van de verscheidene omroepverenigingen weer. AVRO en TROS hebben dan ook recht op uitbreiding van hun zendtijd.

Bestudeerd zal moeten worden hoeveel zendtijd de NOS voor het vervullen van haar taak, zoals omschreven in de omroepwet, nodig heeft. Programma's die door de omroepverenigingen kunnen worden verzorgd, behoren niet door de NOS te worden geproduceerd.

a De steun aan individuele persorganen wordt beëindigd en afgeschaft.

b Algemene, niet concurrentievervalsende, maatregelen voor de gehele Nederlandse pers zijn aanvaardbaar.

c De zendtijdverdeling tussen de omroepverenigingen wordt herzien en meer in overeenstemming gebracht met hun ledentallen; TROS en AVRO krijgen uitbreiding van zendtijd.

d De zendtijd van de NOS wordt in overeenstemming gebracht met de taak die zij volgens de omroepwet heeft.

e De radio en televisie moeten meer dan voorheen gebruikt worden voor educatieve doeleinden.

17 Rechtszekerheid

De vrijheid die wij voorstaan is een vrijheid in gebondenheid.

De vrijheid van de een houdt op daar waar de vrijheid van de ander wordt aangetast. Het is de taak van de overheid regels te stellen ter bescherming van de vrijheid. De overheid moet de vrijheid en gelijkheid in waardigheid en rechten van de individu waarborgen. Zij heeft de zorg voor de handhaving van de rechtsorde.

Wetgeving dient naar liberale overtuiging gegrond te zijn op rechtvaardigheid en verdraagzaamheid, de uitvoering van de wet dient strikt en consequent te zijn. Het beleid moet erop gericht zijn de ontwikkeling waarbij burgerlijke ongehoorzaamheid een aanvaard pressiemiddel dreigt te worden, terug te draaien. De overheid moet zich duidelijk voor ogen stellen, dat acties waarbij de wet wordt overtreden, een oorzaak kunnen vinden in onvrede en wanhoop. Zij voert daarom een beleid dat het ondernemen van dergelijke acties voorkomt, door de oorzaken ervan tijdig te onderkennen en weg te nemen. Voor dreiging met geweld en het veroorzaken van overlast mag de overheid niet uit de weg gaan.

Zij ziet erop toe dat wetten worden nageleefd en dat de wetgeving tijdig wordt aangepast aan veranderende opvattingen in onze samenleving.

De VVD stelt zich op het standpunt dat de al dan niet toelaatbaarheid van abortus door een ieder persoonlijk beantwoord zal moeten worden en dat aan die beantwoording veelal religieuze, levensbeschouwelijke en/of ethische motieven ten grondslag liggen waarover een algemene politieke par-

tij of de overheid zich niet behoren uit te laten. Zij wil respecteren het oordeel zowel van degenen die voor zichzelf abortus onder de voor hen geldende omstandigheden toelaatbaar achten als van degenen die deze ingreep ontoelaatbaar achten. Een wettelijke regeling dient zo veel mogelijk gebaseerd te zijn op criteria die zijn neergelegd in het wetsontwerp zwangerschapsafbreking, dat in 1975 is ingediend door mevrouw Veder-Smit en de heer Geurtsen (nr. 13302), waarbij:

1 het vereiste van met de duur van de zwangerschap toenemende zorgvuldigheid in de besluitvorming wordt geformaliseerd door te bepalen dat de arts, die overweegt de ingreep te verrichten een andere deskundige dient te raadplegen, indien de zwangerschap langer dan een bepaalde termijn (ongeveer drie maanden) heeft geduurd, zonder dat dit buiten de wens van de vrouw mag leiden tot een door die andere deskundige in te stellen zelfstandig onderzoek;

2 de in de wet op te nemen levensvatbaarheidsgrens wordt geconcretiseerd in een na ingewonnen medisch advies vast te stellen termijn, waarna afbreken van de zwangerschap strafbaar zal zijn tenzij een medische noodzaak wordt aangetoond;

3 het toezicht op een verantwoorde en zorgvuldige gang van zaken is opgedragen aan een onafhankelijke commissie, waarbij ook het staatstoezicht op de volksgezondheid zijn taak behoudt;

4 de vrijheid van artsen, verpleegkundigen en andere medewerkers in ziekenhuizen en klinieken wordt gewaarborgd om op grond van andere dan medische motieven hun medewerking aan de ingreep te weigeren.

a De overheid zorgt voor handhaving van de rechtsorde.

b De wetgeving dient rechtvaardig en verdraagzaam te zijn en aan te sluiten op zich wijzigende maatschappelijke opvattingen.

c Wetten worden nageleefd en strikt en consequent toegepast.

d De overheid keert zich omwille van de democratie tegen acties waarbij de wet wordt overtreden, overlast wordt veroorzaakt en burgers in hun vrijheid worden beperkt.

e Het wetboek van strafrecht wordt herzien; de zedelijkheidsbepalingen worden geliberaliseerd en de strafbepalingen tegen gijzelingen, kapingen en andere vormen van terreur worden verscherpt.

f De overheid onthoudt zich van een algemeen geldend verbod van zwangerschapsafbreking;

g De beslissing tot afbreking van de zwangerschap ligt bij de vrouw.

18 Burger en overheid

De overheid zal ter wille van de vrijheid van de burgers regels moeten stellen. Regels die voorkomen dat de vrijheid van de één de vrijheid van de ander in gevaar brengt. Regels die burgers beschermen tegen elkaar.

Ook regels die de individuele burger beschermen tegen de overheid. Ieder mens wil vrij zijn. Centralisatie en bureaucratie maken hem machteloos.

Door veelheid en ingewikkeldheid van voorschriften en regelingen dreigt hij vaak het zicht op zijn rechten en plichten te verliezen. Het overheidsbeleid moet doortrokken zijn van het besef dat de overheid zich terughoudend dient op te stellen. De overheid is er voor de burgers, de burgers zijn er niet voor de overheid.

- a Er komt een door het parlement te benoemen onafhankelijke ombudsman.
- b De persoonlijke levenssfeer wordt gewaarborgd en beschermd
- c De automatisering van persoonsgegevens wordt slechts verder ontwikkeld, als de persoonlijke levenssfeer geen geweld wordt aangedaan.
- d De overheid wordt verplicht bij elke beschikking mee te delen waar en binnen welke termijn beroep mogelijk is.

19 Kiesstelsel en parlement

Het huidige kiesstelsel gegrond op de evenredige vertegenwoordiging, dient onverkort te worden gehandhaafd. De volksvertegenwoordiging behoort een afspiegeling te zijn van de in ons volk levende politieke stromingen. Meer dan enig ander kiessysteem biedt het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging opening aan politieke vernieuwing. Meer dan enig ander kiesstelsel is het waarborg voor politieke stabiliteit.

Onze overtuiging is het, dat het Nederlandse volk, verscheiden in zijn achtergronden, de democratie het best kan beleven in het thans bestaande stelsel van evenredige vertegenwoordiging. De staatsrechtelijke regels geven het kader aan waarbinnen de parlementaire democratie kan functioneren.

De kritiek op de parlementaire democratie moeten het parlement en de daarin werkende fracties zich aantrekken. De verdeling van de macht is in ons staatsrecht evenwichtig geregeld. Er dreigt echter het gevaar dat het beleid in ons land steeds minder wordt bepaald door regering en parlement en steeds meer door technocraten, bureaucraten en pressiegroepen, geen van alle op democratische wijze gekozen. Bovendien dreigt de verhouding tussen regering en parlement te worden verstoord. Een parlement dat zich laat bedelven door nota's, dat akkoord gaat met het in ijf tempo bespreken van beleid dat wezenlijk is voor toekomst en richting van onze samenleving, maakt zichzelf onmachtig. Een parlement moet zich bezighouden met de grote lijnen van het regeringsbeleid en zich niet verliezen in details. Een klein parlement, dat niet omkomt in bureaucratie, met kamerleden die zich in de eerste plaats volksvertegenwoordigers voelen, zou een betere tegenspeeler van de regering zijn en zo de parlementaire democratie kunnen dienen.

- a Het huidige kiesstelsel wordt onverkort gehandhaafd.
- b Invoering van een kunstmatige kiesdrempel wordt afgewezen.

- c Nederlanders in het buitenland wonend, wordt het kiesrecht toegekend.
- d De Tweede Kamer wordt teruggebracht tot 100 leden; de Eerste Kamer tot 50.
- e Het beleidsvoorbereidend apparaat van de regering staat het parlement in zijn medewetgevende en controlerende taak bij.
- e Er komt geen nieuw kameergebouw.

20 Departementale herindeling

Doelmatigheid behoort de maatstaf bij de departementale indeling te zijn.

Het aantal departementen moet uit een oogpunt van efficiency en doelmatig bestuur zo beperkt mogelijk zijn. Herverkaveling van departementen is noodzakelijk. De eenheid van beleid van de ministerraad is gediend met een zo beperkt mogelijk aantal ministers. Het aantal staatssecretarissen wordt verminderd. Deze opvatting voert ons tot de volgende voorstellen voor verandering in de departementale indeling.

- a Het instituut van de minister zonder portefeuille wordt afgeschaft.
- b De ministers van buitenlandse zaken, van economische zaken en van financiën zijn verantwoordelijk voor de Nederlandse ontwikkelingspolitiek; zij worden bijgestaan door een staatssecretaris voor de ontwikkelingssamenwerking.
- c De minister van onderwijs en wetenschappen is verantwoordelijk voor het wetenschapsbeleid; hij wordt bijgestaan door een staatssecretaris voor wetenschappelijk onderwijs en wetenschapsbeleid.
- d De ministers van binnenlandse zaken en van justitie zijn verantwoordelijk voor het politiebeleid; zij worden bijgestaan door een staatssecretaris van politie.
- e De departementen van volksgezondheid en milieuhygiëne, van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening en van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk worden opgeheven.
- f Er komt een departement van milieubewaking en ruimtelijke ordening, waaraan toegevoegd een staatssecretaris van volkshuisvesting.
- g Het departement van sociale zaken krijgt de zorg voor het maatschappelijk werk en de volksgezondheid.
- h Het departement van onderwijs en wetenschappen krijgt de zorg voor cultuur en recreatie.

21 Veiligheid

De zorg voor de veiligheid is bij uitstek een taak die de overheid ten behoeve

van de gemeenschap en de individuele burgers heeft te vervullen. De burger is niet vrij als hij zich niet veilig voelt. De overheid heeft de taak onveiligheid en misdaad te bestrijden. Wij verwachten in dit opzicht meer van verbeterde opsporing door uitbreiding en versterking van het politie-apparaat dan van zwaardere strafbedreiging. Het politie-apparaat dient te worden versterkt en gereorganiseerd.

- a Er komt één nationaal politiecorps, dat provinciaal wordt ingedeeld.
- b De aanpak van de harde misdaad wordt nationaal gecoördineerd.
- c Er komt een staatssecretaris van politie, werkend onder verantwoordelijkheid van de ministers van binnenlandse zaken en van justitie.

4 Vrijheid en veiligheid

22 Buitenlands beleid

De vrije westerse samenleving is het waard verdedigd te worden. Basis voor het buitenlands beleid dat de VVD voorstaat, is de zorg voor vrijheid en veiligheid. Behoud en versterking van de geestelijke waarden, de welvaart en het welzijn dienen door het buitenlandse beleid te worden bevorderd. Vanuit dit uitgangspunt staan wij voor:

- a Versterking van de internationale rechtsorde.
- b Instandhouding en versterking van de NAVO.
- c Een krachtige en geloofwaardige defensie-inspanning.
- d Verdere eenwording van een nauw met de Verenigde Staten samenwerkend Europa.
- e Verhoging van het welvaartspeil van de landen van de derde wereld.

23 Internationale rechtsorde

Nederland keert zich uit traditie tegen aantasting van de internationale rechtsorde en draagt positief bij aan de ontwikkeling van het internationale recht. Dat geldt in het bijzonder voor de eerbiediging van de rechten van de mens, waarbij wij ons niet laten verleiden tot selectieve verontwaardiging, maar iedere schending van deze rechten gelijkkelijk afkeuren. Gezien het wijd verbreid voorkomen van die schendingen en de beperkte mogelijkheden van eenzijdige actie daartegen, verdient gezamenlijk optreden met in dit opzicht onverdachte landen de voorkeur. De Raad van Europa kan hierbij een waardevolle rol spelen.

De Verenigde Naties zijn de laatste jaren in hun taak de internationale rechtsorde te beschermen en te ver-

sterken, te kort geschoten. De geloofwaardigheid van de Verenigde Naties heeft door de onverdraagzaamheid van een aantal landen en landengroepen sterk geleden. Het negeren van minderheden, het misbruiken van de internationale volkerenorganisatie, hebben haar gezag aangetast.

- a De internationale rechtsorde moet worden beschermd en versterkt.
- b De internationale gemeenschap moet de vrije geestelijke en maatschappelijke ontplooiing van alle mensen – zonder onderscheid naar geestelijke overtuiging, nationaliteit, geslacht, ras, huidskleur, taal of maatschappelijke positie – met kracht bevorderen.
- c Nederland zet zich in voor de totstandkoming van een daadwerkelijke internationale aanpak van het terrorisme.
- d Nederland moet zich beijveren voor het herstel van het gezag en de effectiviteit van de Verenigde Naties.
- e Ons land werkt mee aan de instelling van een permanente internationale vredesmacht.
- f Nederland bepleit het aanstellen van een hoge commissaris voor de rechten van de mens.

24 NAVO

Ons land dient zich duidelijk en bewust als deel van de vrije westelijke wereld te blijven beschouwen en gedragen. Het Atlantisch bondgenootschap is onmisbaar voor het behoud van vrede en veiligheid en voor het bevorderen van werkelijke ontspanning in de wereld. Wij willen streven naar verantwoorde afspraken en overeenkomsten tussen oost en west omtrent het beperken van de bewapening. Dat streven slaagt alleen als het westen bereid is en blijft

een krachtige en geloofwaardige defensie-inspanning te leveren. Het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO eist van ons land de bereidheid zijn aandeel in de verdediging van het westen te nemen.

a Voor het behoud van vrede en veiligheid in de wereld is het noodzakelijk dat het machtsverwicht tussen oost en west niet verder ten nadele van het westen wordt verstoord.

b Eenzijdige vermindering van de Nederlandse defensie-inspanning wordt als in strijd met het streven naar duurzame ontspanning en vrede afgewezen.

c Een krachtige conventionele strijdkracht doet de afhankelijkheid van nucleaire wapens verminderen.

d De Europese NAVO-partners dienen een reëel aandeel in de westelijke verdediging te dragen.

e De Europese NAVO-landen dienen financieel bij te dragen aan de voor de veiligheid van Europa onmisbare aanwezigheid van de Amerikaanse strijdkrachten.

f De NAVO-partners leggen zich toe op standaardisatie van materieel en specialisatie van taken.

25 Defensie

Onze strijdkrachten moeten voldoende geoefend en paraat zijn om hun taak te kunnen vervullen. De uitrusting van onze militairen moet zodanig zijn dat zij in een mogelijke oorlog tegen de vijand opgewassen zijn en een maximale kans op overleving hebben. Hun veiligheid dient door tijdige aanschaf van modern materieel en goed onderhoud van het bestaande, zoveel mogelijk te worden gegarandeerd. Het in de Defensienota-1974 voorziene pro-

gramma van investeringen zal moeten worden uitgevoerd. De topstructuur op Defensie dient zodanig te zijn, dat ruimte wordt geboden aan de verscheidenheid van de drie krijgsmacht-onderdelen. De werkelijkheid van dit ogenblik dat slechts éénderde van de voor de vervulling van de dienstplicht in aanmerking komenden de dienstplicht vervult, brengt een onrechtvaardige verdeling van lasten met zich mee. De Nederlandse krijgsmacht dient bij voorkeur uit vrijwillig dienenden te bestaan, onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de Staat te allen tijde moet kunnen beschikken over de vereiste aantallen militairen om aan nationale en internationale verplichtingen te kunnen voldoen. Democratisering van de krijgsmacht dient bevorderd te worden binnen de grenzen die het goed functioneren van de krijgsmacht stelt.

a De in de Defensienota-1974 voorziene investeringen worden volledig uitgevoerd.

b De topstructuur van Defensie biedt ruimte aan de verscheidenheid van de drie krijgsmacht-onderdelen.

c De Koninklijke Marine dient een belangrijke taak te vervullen bij het veiligstellen van de voor de vrije westerse wereld wezenlijke verbindingen ter zee.

d De Koninklijke Land- en Koninklijke Luchtmacht moeten zo uitgerust en geoefend zijn, dat zij hun taak in de verdediging van de centrale sector van Europa voor honderd procent kunnen vervullen.

e De mogelijkheden tot studie in diensttijd worden bevorderd en zij, die hun dienstplicht hebben vervuld, krijgen voorrang bij toelating tot de door hen gekozen opleidingen.

f Er wordt gestreefd naar een krijgsmacht die bestaat uit beroepsmilitairen, burgerpersoneel en vrijwillig dienenden.

g De democratisering van de krijgsmacht behoort ten dienste te staan van haar taak: het verdedigen van onze vrijheid.

26 Europa

Het voortbestaan van onze op vrijheid gebaseerde economische en staatkundige orde komt in gevaar, wanneer de Europese eenwording niet voortgaat. Een actieve en krachtige voortzetting van het Europese eenwordingsproces is hard nodig. Het élan van de tijd waarin de Europese Gemeenschap is opgebouwd, is weggeëbd. Het streven naar Europese eenwording lijkt in het slop te zijn geraakt. Het is de taak van

Nederland de komende jaren meer vaart te geven aan de eenwording van een democratisch Europa. Ons land neemt initiatieven die bijdragen aan een gemeenschappelijk economisch, sociaal en monetair beleid. Onmisbaar voor Europa is een vrij gekozen Europees Parlement met werkelijke bevoegdheden. Het Europa, dat ons voor ogen staat, werkt nauw samen met de Verenigde Staten.

a Nederland neemt initiatieven tot een gemeenschappelijke Europese aanpak van de inflatie.

b Gestreefd moet worden naar de totstandkoming van een economische en monetaire unie en naar de verdere uitbouw van de politieke samenwerking in Europa.

c De medewetgevende bevoegdheden van het, volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging te kiezen, Europees Parlement worden versterkt.

d Nauwe samenwerking tussen de Verenigde Staten en West-Europa is levensvoorwaarde voor de handhaving van het machtsevenwicht in de wereld.

e Het Europees Parlement moet de afstand tussen de Europese Gemeenschap en de individuele Europeaan verkleinen; het helpt het Europa van de burgers scheppen.

27 Ontwikkelingssamenwerking

Het opkomen voor de vrijheid in de wereld is eigen aan het liberalisme. Wij willen ons ervoor inzetten dat de volkeren van de derde wereld tot werkelijke vrijheid kunnen komen, vrij worden van onderdrukking, vrij van armoede en vrij van honger en ellende. De levenskansen van de volkeren in de ontwikkelingslanden moeten worden vergroot, hun levenspeil omhoog gebracht. De middelen om dat doel te bereiken, moeten meer dan voorheen afgestemd zijn op de situatie in de ontwikkelingslanden zelf. Meer aandacht voor de immense verscheidenheid in de derde wereld is nodig.

Multilaterale en bilaterale steun werpt de meeste vruchten af als de ontwikkelingshulp de inspanningen van het te steunen land aanvult en versterkt. Daarbij moet gelijkelijk aandacht worden besteed aan de economische en sociale aspecten.

Het beleid moet nuchter, zakelijk en efficiënt worden gevoerd. Die benadering vraagt inschakeling van overheid, bedrijfsleven en particuliere organisaties. Het tot ontwikkeling komen van de derde wereld is een uitdaging voor de westerse industrielanden.

De ontwikkelingslanden zullen een markt zoeken voor hun produkten en het westen krijgt grotere afzetgebieden. Het Nederlandse bedrijfsleven moet die uitdaging aankan. De overheid helpt daarbij.

Nederland moet actief meewerken aan een zodanige herstructurering van de Verenigde Naties, dat de doelmatigheid van de onder verantwoordelijkheid van deze organisatie te verlenen hulp, wordt vergroot. Het ontwikkelingsbeleid van de EG heeft nog weinig inhoud. Ons land moet de totstandkoming van een Europese ontwikkelingsstrategie bevorderen. De door ons gewenste gemeenschappelijke Europese aanpak van de inflatie is ook voor de toekomst van de ontwikkelingslanden van grote betekenis. Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid moet langs dezelfde lijnen worden gevoerd als dat van onze Europese partners. De Nederlandse, buitenlandse, economische en monetaire politiek is daarbij richtsnoer.

De snelle uitbreiding van het aantal landen waaraan Nederland steun verleent, heeft nodeloze verspilling van gelden tot gevolg gehad. Nederland moet zijn beleid richten op een beperkt aantal landen. Dat houdt in dat ons land zijn beleid moet concentreren op die landen, waarmee het bijzondere betrekkingen onderhoudt, op landen, die onze hulp het meest nodig hebben en op landen, uit wier politiek blijkt, dat zij zich inzetten om tot eigen ontplooiing te komen. Voorts zal onze hulp het meeste effect hebben als Nederland zich richt op die projecten, waarbij ons land zijn speciale bekwaamheden kan tonen. Hulp in nood-situaties moet te allen tijde mogelijk zijn.

Het bedrag op de rijksbegroting, bestemd voor de ontwikkelingssamenwerking, wordt vastgesteld met inachtneming van: het streven naar het voldoen aan internationale normen, de financieel-economische situatie in ons land en de opname- en bestedingscapaciteit van de hulpontvangende landen en organen.

a De Nederlandse overheid dient investeringen van het Nederlands bedrijfsleven in de landen van de derde wereld krachtig te ondersteunen.

b Nederland bevordert de totstandkoming van een gemeenschappelijke Europese ontwikkelingsstrategie.

c De Nederlandse, buitenlandse, economische en monetaire politiek is richtsnoer voor het Nederlandse ontwikkelingsbeleid.

d De ministers van buitenlandse zaken, van economische zaken en van fi-

g Nederland verstrekt directe voedselhulp aan de armste landen.

28 Bestuurlijke organisatie

De bestuurlijke organisatie in ons land moet dienstbaar zijn aan het behoud en de versterking van de democratische rechtsstaat. Onze rechtsstaat bestaat bij de gratie van de wil van de bevolking. Om die te behouden, is het nodig dat de burgers geïnteresseerd zijn in hun bestuur.

Onze bestuurlijke organisatie schiet te kort. Zij is ondoorzichtig, inefficiënt en duur. De wet gemeenschappelijke regelingen biedt voor het voeren van een samenhangend beleid onvoldoende mogelijkheden, belet het stellen van prioriteiten en onttrekt belangrijke beslissingen aan publieke en politieke controle. De toepassing ervan doet afbreuk aan de democratie in ons land.

Integraal bestuur moet regel zijn, het binnenlandse bestuur moet worden georganiseerd in volledige bestuurslagen. Wij kiezen voor drie bestuurslagen en gedecentraliseerd bestuur. Het bestuur moet zo dicht mogelijk bij de burgers worden gebracht. Wij zijn zeer bezorgd voor het voortsluipen van het bestuurlijk centralisme. Daarom vinden wij dat een aantal van de taken die thans door het rijk worden uitgeoefend, waarbij wij met name denken aan taken, liggend op het terrein van cultuur, recreatie, volkshuisvesting, volksgezondheid, milieubewaking en ruimtelijke ordening, door de provincies kan worden overgenomen. Daarom kiezen wij voor een zo groot mogelijke gemeentelijke autonomie.

De grootste provincies zijn te groot voor het adequate doebestuur, dat wij bepleiten. Het aantal provincies zal dan ook moeten worden uitgebreid. Wij bepleiten het tot stand brengen van 15 à 16 provincies. Inwonertallen

en/of oppervlakten zijn voor ons niet heilig. De omvang en begrenzing van de provincies moeten een goede vervulling van de regionale taken dienen.

Deze bestuurlijke reorganisatie brengt met zich mee dat gewesten als Rijnmond en Eindhoven niet blijven voortbestaan, maar worden opgenomen in de provincies nieuwe stijl.

Het aantal gemeenten dat een provincie telt moet zodanig zijn, dat de provincie haar coördinerende en toezichhoudende taak zo goed mogelijk kan vervullen.

Het beleid ten aanzien van het herindelen van gemeenten wordt meer vaart gegeven. Het inwonertal kan daarbij niet als een algemeen geldende norm worden gehanteerd. Als een van de maatstaven geldt wel het aantal gemeenschappelijke regelingen waaraan gemeenten deel hebben. De gemeentelijke indeling dient het optimaal vervullen van gemeentelijke taken als uitgangspunt te hebben. Gemeenten die te klein zijn, worden opgeheven. Gemeenten die te groot zijn, worden opgesplitst. Wij kiezen voor bestuurskrachtige gemeenten en zo voor versterking van de lokale democratie.

a Het binnenlands bestuur wordt georganiseerd in drie lagen.

b Een aantal thans door het rijk vervulde taken wordt aan de provincies overgedragen.

c Het aantal provincies wordt uitgebreid tot 15 à 16.

d Het beleid ten aanzien van de gemeentelijke herindeling is gericht op het vormen van bestuurskrachtige gemeenten en het versterken van de lokale democratie.

29 Ruimtelijke ordening

Een liberaal ruimtelijk beleid kenmerkt zich door terughoudendheid. Wij kiezen voor een ordening die zoveel mogelijk ruimte laat aan de burger. Het is de individuele burger die het best kan bepalen, hoe zijn directe leefruimte zal worden ingericht. Een liberaal ruimtelijk beleid is een bescheiden beleid. Het is gegrond op het besef dat het slechts kan slagen, als de burgers bereid zijn mee te werken aan het beleid dat de overheid ontwikkelt. Het beschermt de belangen en rechtszekerheid van de burger.

De inspraak in het ruimtelijk gebeuren wordt wettelijk geregeld. In een zo vroeg mogelijk stadium moeten de burgers, op een bestuursniveau dat zo dicht mogelijk bij hen ligt, hun verlangens kunnen uiten. De inspraak dient zodanig geregeld te zijn, dat zij niet kan worden misbruikt door individuen en groepen om noodzakelijke veranderingen te blokkeren.

Het is de taak van de overheid algemene en bijzondere belangen voortdurend af te wegen. Vereist het algemeen belang aantasting van particuliere belangen, dan moet de overheid de schade vergoeden.

Het ruimtelijk beleid dient bij te dragen aan het versterken van de economische positie van de zwakke regio's. Er wordt een evenwichtig en afgewogen spreidingsbeleid gevoerd. De vestiging van ondernemingen in de zwakke regio's wordt door het economisch en ruimtelijk beleid van de overheid gestimuleerd. Het ruimtelijk beleid bevordert het woon- en leefklimaat in de grote steden en mag de uitbreiding van de kleine kernen op het platteland

niet zo aan banden leggen, dat het leefklimaat wordt aangetast.

Het groene hart van Holland wordt zoveel mogelijk gespaard. De Waddenzee blijft open. Het beheer over de Waddenzee blijft bij de betrokken provincies en gemeenten. Een over de grenzen reikend ruimtelijk beleid is nodig.

a De inspraak bij het ordenen van de ruimte wordt wettelijk geregeld.

b Er dient een onderzoek te worden ingesteld naar de mogelijkheid de regeling van planschade te verbeteren.

c Het woonklimaat in de grote steden en op het platteland wordt door het ruimtelijk beleid bevorderd.

d Nederland neemt initiatieven voor het ontwikkelen van een Europees ruimtelijk beleid.

e Nederland brengt in overleg met onze nabuurlanden een samenhangend ruimtelijk beleid voor de grensgebieden tot stand.

30 Milieu

De VVD is van mening, dat de ont-plooiing van ieder mens in belangrijke mate mede bepaald wordt door de kwaliteit van het leefmilieu. Het tot stand brengen van een goed leefmilieu is de individuele en collectieve verantwoordelijkheid van alle burgers. Een harmonisch samenspel tussen de mens en zijn omgeving is daarbij noodzakelijk. Als de milieueisen een beperking van de individuele vrijheid met zich meebrengen, dan is die alleen aanvaardbaar, wanneer aangetoond is dat deze beperking uit een oogpunt van bescherming van het leefklimaat noodzakelijk is.

Wij zijn van mening dat ons maatschappelijk stelsel, gebaseerd op de particuliere ondernemingswijze productie met het prijsmechanisme als het belangrijkste ordeningsmechanisme, bij uitstek geschikt is om de problemen van milieu en schaarste aan te vatten.

Wij menen dat een overheidsbeleid, waarvan het milieubeleid een integraal onderdeel is, niet tot stand kan worden gebracht zonder een adequate wetgeving. Normstelling is een essentiële voorwaarde om te komen tot een goed en doorzichtig milieubeleid. Het geeft rechtszekerheid aan industrie en bevolking en biedt een toetsinstrument aan lagere overheden. De uitvoering van milieuwetgeving dient op provinciaal niveau plaats te vinden. Deze uitvoering moet door de provincies gelijkelijk geschieden. Het vergunningenbeleid. Bij het normstellingsbeleid. Het stelsel van beroepsmogelijkheden

en het toezicht moeten zo zijn geregeld, dat de minister van milieubewaking en ruimtelijke ordening de eerstverantwoordelijke is voor het vergunningenbeleid. Bij het normstellings- en heffingenbeleid zal rekening moeten worden gehouden met de internationale concurrentie en de gevolgen voor de werkgelegenheid. Door in bepaalde gevallen gerichte en in de tijd aflopende subsidies te verlenen, kan worden bereikt dat voor de betreffende bedrijfstakken de aanpassing aan de hogere eisen en de heffingen eenvoudiger wordt en dat de werkgelegenheid behouden blijft. Dat houdt in dat de milieu-kwaliteitsnormen slechts geleidelijk strenger kunnen worden.

Nederland zal er met alle mogelijke middelen naar moeten streven dat een effectief internationaal milieu- en grondstoffenbeleid wordt geformuleerd en dat de verschillende landen zich verplichten aan dit beleid mee te werken.

a Het maatschappelijk stelsel, gebaseerd op de particuliere ondernemingswijze productie, is bij uitstek geschikt de problemen van milieu en schaarste aan te vatten.

b De kosten om vervuiling van het milieu te voorkomen of ongedaan te maken, worden in beginsel door de vervuilers gedragen.

c Er wordt een milieukaderwet tot stand gebracht.

d Zo spoedig mogelijk wordt voor die onderdelen van het milieubeleid waar dat mogelijk is, tot normstelling overgegaan.

e De milieu-hygiënische eisen worden in het belang van de continuïteit van het ondernemen slechts geleidelijk – volgens plan – verscherpt.

f Nederland bevordert de internationale samenwerking in OESO en EG op het terrein van het milieubeheer.

g De minister van milieubewaking en ruimtelijke ordening is verantwoordelijk voor een gecoördineerde aanpak van de bewaking van het milieu.

31 Verkeer

De vrijheid van keuze bij het wonen, werken en recreëren, die wij voorstaan, brengt met zich mee, dat burgers vrij hun vervoer kunnen kiezen. Particulier en openbaar vervoer moeten elkaar aanvullen. Wij wensen het particulier vervoer niet ondergeschikt te maken aan het openbaar vervoer. Wij willen dat het openbaar vervoer het particulier vervoer aanvult en bevordert wordt, daar waar een overmaat aan autoverkeer leidt tot aantasting van het leefmilieu. De bewaking van

de steden moeten bereikbaar zijn. Voor voldoende parkeerruimte in de stadscentra wordt gezorgd.

In de komende jaren zal moeten worden bezuinigd op de subsidies die de rijksoverheid aan het openbaar vervoer verleent. De overheid dient een beleid te voeren, gericht op sterke bevordering van het taxigebied.

Een anti-autobeleid wijzen wij af. Voor velen in de niet-stedelijke gebieden is de auto onmisbaar. Voor het woon-werkverkeer in de stedelijke agglomeratie kan het openbaar vervoer zeer geschikt zijn. Voor de recreatie van de stedeling is de auto een middel tot ontspanning en ontspanning.

De verbetering en waar nodig nieuwe aanleg van autosnelwegen tussen de randstad en de regio is voor de bevordering van onze economie en met name voor de versterking van de economische situatie in de regio's van grote betekenis.

Ter bescherming van het milieu dient verbetering van het wegennet zoveel mogelijk plaats te vinden door verbreding van bestaande wegen, het wegnemen van knelpunten daarin en door de aanleg van rondwegen. De verkeersveiligheid maakt een integraal onderdeel uit van het verkeersbeleid. Aan kinderen wordt goed verkeersonderwijs gegeven.

a Het particulier en openbaar vervoer dienen elkaar aan te vullen.

b Het openbaar vervoer wordt doorgevoerd en op maatschappelijk aanvaardbare wijze gesaneerd.

c In de tariefstelling van het openbaar vervoer wordt nauwere aansluiting gezocht bij de kosten ervan.

d Een anti-autobeleid wordt afgewezen.

e Goede wegverbindingen tussen de randstad en de regio's zijn voor de economische ontwikkeling van ons land essentieel.

f Het Nederlandse verkeersveiligheidsbeleid wordt afgestemd op het Europese.

32 Wonen

Bevordering van het eigen woningbezit is hoeksteen van een liberaal volkshuisvestingsbeleid. Bezit maakt vrij en dient de onafhankelijkheid van de mens. Voor hen die bezit willen vormen, is het kopen van een eigen huis een goed begin. Het biedt waardevast bezit en zekerheid.

Het huurbeleid behoort de bestrijding van de woningnood en een rechtvaardige verdeling van de woningvoorraad te dienen. Door het naoor-

logse huurbeleid is het verband tussen huur- en kostprijs volkomen zoek geraakt. Door vrijmaking van de huren en door grondige verandering van het subsidiestelsel kan de woningvoorraad eerlijker worden verdeeld.

Wij zijn voorstander van het voortzetten van de huurliberalisatie in die gebieden van ons land waar genoeg woningen zijn. Wij kiezen voor een beleid van huurharmonisatie in die gebieden van ons land waar nog een tekort aan woningen bestaat. De huurprijs moet de vertaling zijn van het woongenot, dat het huis biedt. Wie de werkelijke huurwaarde van zijn woning niet kan betalen wordt individueel gesubsidieerd.

Bouwwereld, regering en parlement moeten zich gezamenlijk inspannen de woningproductie weer te brengen op een peil dat noodzakelijk is om aan de vraag naar nieuwe woningen te voldoen. Om jonge gezinnen een woning te bieden, oude woningen te vervangen, de binnensteden op te knappen en groepen, zoals ongehuwden, bejaarden, werkende jongeren en buitenlandse werknemers aan een behoorlijke huisvesting te helpen, zullen in de komende tijd meer nieuwe woningen per jaar worden gebouwd, dan thans het geval is.

Het beleid, gericht op de stadsvernieuwing moet ten doel hebben de kwaliteit van het wonen en leven in de steden te verbeteren. Zeer zorgvuldig zal daarbij steeds gekozen moeten worden tussen verbetering van de bestaande huizen, sanering of nieuwbouw. De gemeenten moeten de eigenaren van woningen in buurten die vernieuwd moeten worden positief tegemoet treden. Zij dienen de huiseigenaren te stimuleren hun woningen te vernieuwen. Zij moeten steunen en dienstverlening. Particuliere eigenaren moeten van dezelfde financiële regelingen gebruik kunnen maken, als die welke gelden voor gemeentelijke woningen. Een bijzondere regeling wordt getroffen voor gedupeerde zelfstandigen.

a Het eigen woningbezit wordt krachtig bevorderd.

b De onderhoudskosten van de eigen woning worden weer aftrekbaar gemaakt voor de loon- en inkomstenbelasting.

c Huurders van woningwetwoningen wordt het recht gegeven hun woning te kopen.

d De huren worden verder geliberaliseerd en geharmoniseerd.

e De woningproductie in die gebieden met het grootste woningtekort wordt opgevoerd.

f De overheid voert een zodanig beleid, dat het voor beleggers weer aantrekkelijk wordt hun gelden in de woningbouw te beleggen.

g De gemeenten stimuleren de eigenaren van woningen gelegen in buurten die moeten worden vernieuwd, steunen hen financieel en treden dienstverlenend op.

33. Welzijn

Het hebben van werk, van een goed huis, van sociale zekerheid, is voor het welzijn van de mens wezenlijk. De overheid beslist niet wat welzijn is, maar schept algemene voorwaarden, die het persoonlijk welzijn van de mensen bevorderen. Welzijn is een persoonlijke ervaring, die deel uitmaakt van de onaantastbare levenssfeer van ieder individu.

Het welzijnsbeleid dat wij voorstaan, bevordert de vrijheid, de ontplooiing van de mens en het dragen van eigen verantwoordelijkheid. Vanuit die visie kiezen wij voor een beleid dat gericht is op het verbeteren van de leef-, werk- en woonomstandigheden van de zwakkeren in onze samenleving. Vanuit die visie zijn wij van mening dat het welzijnsbeleid het beste door de gemeenten kan worden gevoerd en vinden wij dat de burger voor zijn welzijn, indien hij daartoe in staat is, een redelijk deel zelf moet betalen.

a In het welzijnsbeleid wordt voorrang gegeven aan het verbeteren van de leefomstandigheden van de zwakkeren.

b De gemeenten zijn verantwoordelijk voor het welzijnsbeleid.

c Bejaarden worden in staat gesteld zolang mogelijk zelfstandig in hun eigen omgeving te blijven wonen.

d De bouw van zelfstandige woonvormen voor gehandicapten en de aanpassing van gebouwen aan hun omstandigheden worden bevorderd.

e Ondernemers en overheid zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de woon- en arbeidsomstandigheden van buitenlandse werknemers.

f Het beleid ten aanzien van culturele minderheden houdt rekening met hun eigen cultuur en waarden.

34. Volksgezondheid

Gezondheid is een kostbaar goed.

Volksgezondheid is kostbaar.

Dank zij het particulier initiatief heeft de gezondheidszorg in ons land een hoog peil bereikt. Willen wij dit peil ook in de toekomst kunnen handhaven en de daarvoor benodigde mankracht en middelen kunnen opbrengen, dan

is een aantal maatregelen nodig. Want de gezondheidszorg dreigt onbeheersbaar en onbetaalbaar te worden.

De belangrijkste oorzaak van de enorme stijging van de kosten van de gezondheidszorg is dat de instanties die zorg verlenen, te gemakkelijk tot uitbreidingen, verbeteringen en andere kostenverhogende maatregelen kunnen overgaan, zonder verantwoordelijk te zijn voor de financiële consequenties ervan. Een effectief instrumentarium om deze kostenstijging aan banden te leggen, moet worden geschapen. Nieuwbouw van ziekenhuizen wordt aan banden gelegd. Voorts is het nodig dat de werkers in de gezondheidszorg streven naar doelmatigheid en kostenbewaking bij het verrichten van hun arbeid. De instellingen voor de gezondheidszorg dienen zich toe te leggen op samenwerking, zowel op plaatselijk niveau als in provinciaal verband. Het vaststellen van maatstaven die de kwaliteit van de gezondheidszorg bewaken, gelijktijdig met de beheersing van de kostenontwikkeling, is noodzakelijk.

Particuliere instellingen, zoals de kruisverenigingen, achten wij voor de preventieve gezondheidszorg van groot belang. Hun plaats en taak moet worden versterkt.

De patiënt heeft recht op vrije keuze van zijn arts, op informatie, op bescherming van zijn persoonlijke levenssfeer en op inspraak bij behandeling en verpleging.

Door gerichte voorlichting inzake geboorteregeling en anti-conceptie wordt zwangerschapsafbreking zoveel mogelijk voorkomen. Aan begeleiding bij ongewenste zwangerschappen wordt bijzondere aandacht besteed.

a De gezondheidsvoorlichting en de preventieve gezondheidszorg worden uitgebreid.

b Er wordt een eigen bijdrage in de ziekenfondsverzekering ingevoerd.

c De kostenontwikkeling in de gezondheidszorg wordt door wetgeving aan banden gelegd.

d Het jaarlijks te ontwerpen sociaal budget verschaft het raamwerk van de kostenontwikkeling van de gezondheidszorg.

e Een algemene volksverzekering tegen ziektekosten wordt niet ingevoerd.

f De grondrechten van de patiënt worden bij wet vastgelegd.

35 Inkomen en bezit

De inkomenspolitiek die wij voorstaan, beoogt een redelijk en rechtvaardig inkomen voor iedereen. Het bereiken van dat doel staat en valt met het centraal stellen door overheid en samenleving van de bestrijding van de inflatie.

Wij streven naar een samenleving waarin ieder zeker is van een behoorlijk bestaansminimum. Zij die door ziekte, ouderdom, invaliditeit of gedwongen werkloosheid niet in staat zijn in hun eigen levensonderhoud te voorzien, moeten de zekerheid hebben dat zij kunnen beschikken over een inkomen, voldoende voor hun levensbehoeften. De zwakkeren wensen wij te beschermen.

Wij gronden onze inkomenspolitiek op de overtuiging dat het dragen van verantwoordelijkheid en het nemen van initiatieven moeten worden gestimuleerd, omdat onze samenleving daar wel bij vaart. Geen mens is gelijk aan een ander, in een liberale maatschappij zullen daarom altijd inkomensverschillen bestaan.

Bepalend voor de beloning die men voor zijn werk ontvangt, behoren te zijn: de prestatie die men levert, de verantwoordelijkheid die men draagt, de inzet waarmee men werkt en de betekenis van de verrichte arbeid voor de samenleving. De inkomensvorming moet in beginsel aan de samenleving worden overgelaten. Als de overheid de inkomensverhoudingen van bovenaf tracht te regelen, leidt dat tot verstarring. Een dergelijke politiek miskent de dynamiek van onze voortdurend veranderende samenleving.

Wij zijn voorstanders van persoonlijke bezitsvorming. De overheid moet

de voorwaarden scheppen om het vormen van bezit – sparen, kopen van een eigen huis en winstdeling – mogelijk en aantrekkelijk te maken.

Een wettelijk opgelegde vermogensaanwasdeling in collectief beheer gaat ten koste van bestaande winstdelingsregelingen en is strijdig met ons streven naar persoonlijke bezitsvorming. Wij geloven in een maatschappij van mondige mensen. Wij willen de werknemers de verantwoordelijkheid bieden met elkaar en in overleg met de bedrijfsleiding te beslissen over de vorm van hun aandeel in de winst.

a Het bestrijden van de inflatie is voorwaarde voor een redelijk en rechtvaardig inkomen voor iedereen.

b Het totaal van belasting- en premiedruk wordt niet verhoogd.

c Het belastingstelsel moedigt het leveren van prestaties en het nemen van initiatieven aan.

d Persoonlijke bezitsvorming wordt gestimuleerd.

e Een vermogensaanwasdelingsregeling in collectief beheer wordt afgevoerd.

36 De onderneming

Een bloeiend bedrijfsleven biedt werk en welvaart en vormt het draagvlak van onze collectieve voorzieningen. De overheid moet een goed ondernemingsklimaat bevorderen. Binnen de onderneming moet een klimaat bestaan, dat leiding en werknemers zich gezamenlijk doet inzetten voor een goed functioneren ervan. Wij willen dat de werknemers meer eigen verantwoordelijkheid kunnen dragen. De werknemers moeten zich één kunnen voelen met hun bedrijf, met plezier kunnen werken, zich in hun bedrijf

thuis en gelukkig kunnen voelen.

De leiding van een onderneming zal doelbewust moeten streven naar het meer inschakelen van de werknemers bij het beleid. Wij hechten grote waarde aan goed werkoverleg in de onderneming.

De positie van de ondernemingsraad moet verder worden versterkt. Over ingrijpende beslissingen – zoals inkrimping, uitbreiding en overdracht – moet de ondernemingsraad om advies worden gevraagd. Scholing en vorming van de leden van de ondernemingsraad en het contact tussen de leden van die raad en hun achterban worden bevorderd. In kleinere ondernemingen bestaat aan een wettelijk geregelde ondernemingsraad minder behoefte. Het overleg daarin kan beter en intensiever minder formeel geschieden. Wel zal overwogen moeten worden een ondernemingsraad in te stellen voor ondernemingen, die tussen de 25 en 100 werknemers hebben, als meer dan de helft van de vaste werknemers dit vraagt.

Wij wijzen het binnenhalen van de polarisatie binnen de onderneming van de hand. Wij kiezen voor harmonie. De ondernemingsleiding dient daarom deel te blijven uitmaken van de ondernemingsraad.

De wijze waarop de raad van commissarissen thans wordt samengesteld, waarbij de benoeming van alle commissarissen aan het oordeel van zowel de aandeelhoudersvergadering als de ondernemingsraad is onderworpen, waarborgt een harmonische samenstelling van de raad van commissarissen. Voor de interne structuur van de vennootschappen blijven wij uitdrukkelijk het harmoniemodel boven het conflictmodel verkiezen.

Tussen de drie componenten van de onderneming kunnen conflicten rijzen, omdat op de korte termijn de verschillende belangen kunnen botsen. Maar op de lange termijn is er een gezamenlijk doel: de continuïteit van de onderneming, het optimaal functioneren ervan en de werkgelegenheid, die de onderneming biedt.

a Het werkoverleg binnen de onderneming wordt bevorderd.

b De positie van de ondernemingsraad wordt verder versterkt.

c Scholing en vorming van de leden van de ondernemingsraad worden gestimuleerd.

d Voor de kleinere ondernemingen wordt de instelling van een ondernemingsraad verplicht gesteld, als een meerderheid van de werknemers dit wenst.

e In de wet op de ondernemingsraden blijft vastgelegd, dat de leiding van de onderneming deel uitmaakt van de raad.

f De structuurwetgeving van 1971, gebaseerd op het harmoniemodel, blijft onverkort van kracht.

37. Zelfstandigen

Het overheidsbeleid in de meest brede zin dient gericht te zijn op bevordering van het zelfstandig ondernemerschap. Bestrijding van de inflatie, belastingverlichting en verlaging van de kosten van de sociale voorzieningen dragen daartoe bij. Het nemen van initiatieven, het dragen van verantwoordelijkheid en de bereidheid risico's te aanvaarden – eigen aan het ondernemen – zijn onmisbaar voor onze economie. De overheid dient te zorgen voor een klimaat, waarin de zelfstandigen hun belangrijk werk zo goed mogelijk kunnen verrichten. Het bestaan van gezonde middelgrote en kleine bedrijven is van belang voor onze gehele maatschappij. Deze bedrijven leveren een belangrijk deel van de werkgelegenheid en bieden een goed arbeidsklimaat. Het bestaan ervan is van zodanige betekenis dat het beleid ten aanzien van het midden- en kleinbedrijf geïntegreerd moet zijn in het gehele overheidsbeleid.

Wij bepleiten een overheidsbeleid dat door globale maatregelen een gezond en sterk ondernemerschap dient. Maatregelen die leiden tot concurrentievervalsing, die de middenstand in de greep van de overheid brengen, wijzen wij af.

Beunhazerij moet worden bestreden. Paracommercialisme wordt tegengegaan.

De gemeenten dienen ervoor te wa-

ken dat buurt- en dorpshuizen niet op oneerlijke wijze concurreren met het particuliere horecabedrijf. In hun ruimtelijke ordeningsbeleid moeten de gemeenten paal en perk stellen aan het vestigen van winkelbedrijven op weilanden, industrieterreinen en andere perifere gebieden. Het door de overheid te voeren prijsbeleid moet ten hoogste globaal zijn. Behalve in een situatie waarin diepgaande ingrepen in onze economie nodig zijn, moet het doorberekenen van kosten mogelijk zijn.

Overheid en bedrijfsleven moeten zich inzetten voor het bevorderen van de keuzevrijheid van de mens als consument. Goede en terzake doende voorlichting zowel door de producenten zelf als door onafhankelijke organisaties is nodig.

Prijs- en hoeveelheidsaanduidingen moeten worden gestandaardiseerd. Op verpakkingen en etiketten moet de consument echte informatie aantreffen.

De consument moet tegen opdringerige verkoopmethoden worden beschermd.

a Bestrijding van de inflatie is voor een gezond zelfstandig ondernemerschap essentieel.

b Het fiscaal winstbegrip wordt aangepast aan de bijzondere functie van het ondernemersinkomen.

c In afwachting van een aanpassing van het fiscaal winstbegrip wordt een rechtvaardige zelfstandigenaftrek in de inkomstenbelasting gehanteerd.

d Er is een staatssecretaris die tot taak heeft ervoor te zorgen, dat het zelfstandigenbeleid geïntegreerd is in het algemeen overheidsbeleid.

e Inkomensgaranties worden, omdat zij leiden tot concurrentievervalsing, afgewezen.

f Beunhazerij en paracommercialisme worden bestreden.

g De vestiging van winkels in de wei wordt beperkt.

h Het prijsbeleid dient globaal te worden gevoerd.

i Producenten, overheid en onafhankelijke consumentenorganisaties zetten zich in goed samenspel in voor het bevorderen van de keuzevrijheid van de consument.

38. Landbouw

Wij kennen aan de economische betekenis van de land- en tuinbouw een grote waarde toe. Instandhouding van een modern en goed uitgerust agrarisch produktie-apparaat achten wij noodzakelijk om in de toekomst over voldoende en betaalbaar voedsel te kunnen beschikken.

Het beleid ten aanzien van het zelfstandig ondernemerschap dat wij voorstaan, ligt ten grondslag aan onze politiek voor land- en tuinbouw.

De specifieke problemen waarmee het agrarisch bedrijfsleven te kampen heeft, vereisen een adequaat en doelgericht nationaal en Europees beleid. Het in Europees verband te voeren markt- en prijsbeleid behoort, in het belang van de producent en consument, gericht te zijn op het stabiliseren van de prijsontwikkeling van de belangrijkste landbouwprodukten, het vormen en in stand houden van voorraden in verband met de wereldvoedselvoorziening en een bevredigende inkomensvorming van de agrariërs.

De structuur van de agrarische bedrijven moet zo sterk mogelijk zijn.

De overheid zal de agrarische ondernemer de ruimte moeten laten om op dynamische wijze zijn bedrijfsvoering aan moderne inzichten aan te passen.

Niet alle bedrijven zullen in stand kunnen blijven. Goede regelingen voor bedrijfsbeëindiging zijn noodzakelijk voor de direct betrokkenen en voor vergroting van andere bedrijven.

De ontwikkelingen bij de moderne landbouw maken een voortdurende afweging noodzakelijk van belangen tussen landbouw en landschap. Schaalvergroting in de landbouw en ruilverkaveling vormen daarbij essentiële onderdelen.

De overheid mag haar taken op cultuur-technisch terrein niet verminderen. Aan landschappelijke waarden dient bijzonder grote aandacht te worden besteed. Een integratie van zowel landbouwkundige als landschappelijke aspecten is noodzakelijk. Daar waar zwaardere landschappelijke eisen de bedrijfsuitoefening beperken, is compensatie van inkomensderving noodzakelijk. Het instituut van de pacht wordt versterkt. Een geleidelijke verhoging van de pacht prijzen is noodzakelijk. De prijs van de grond blijft bepaald door vraag en aanbod.

Bij onteigening wordt de werkelijke waarde vergoed.

a De inkomens van de producenten in de agrarische sector moeten primair komen uit de prijs van de agrarische produkten.

b Het prijsbeleid van de overheid moet zodanig zijn, dat de continuïteit van het bedrijf en een redelijke levensstandaard voor de producent en zijn gezin gewaarborgd zijn.

c De mogelijkheid van bedrijfsbeëindiging op termijn wordt geopend; de vrijkomende grond wordt zoveel mogelijk gebruikt voor bedrijfsvergroting.

d Er wordt een structuurbeleid ge-

voerd, gericht op bedrijfsaanpassingen en verbeteringen.

e Stimulering en uitvoering van cultuur-technische werken worden onverminderd voortgezet.

f De behartiging van de belangen van de landbouw dient volledig geïntegreerd te zijn in het beleid ten aanzien van natuur en landschap.

g Het instituut van de pacht wordt versterkt.

h De VVD blijft vasthouden aan ont-eigening op basis van marktwaarde.

39 Arbeidsmarkt

Werkloosheid ondermijnt het zelfbewustzijn en het zelfvertrouwen van de mens. Het is een ongeluk ontslagen te worden. Zij die werkloos worden, worden getroffen door verlies van contacten, door verlies van maatschappelijke status en vaak ook door verminderd respect thuis. Werkloosheid, vooral als ze langdurig is, werkt in hoge mate demoraliserend. Het is uit dit besef, dat wij van mening zijn, dat de overheid alles moet doen aan de bestrijding en vooral ook aan het voorkomen van werkloosheid.

Voor heel veel jongeren is het nu onmogelijk een plaats op de arbeidsmarkt te verkrijgen. Het is menselijk niet verantwoord jonge mensen aan het begin van hun beroepsleven het gevoel te geven overbodig te zijn en redelijke toekomstverwachtingen niet te kunnen vervullen. Er zal daarom moeten worden gestreefd naar een betere aansluiting van leerprogramma's in het onderwijs aan het toekomstig beroepsleven. De voorlichting over beroeps- en plaatsingsmogelijkheden en de arbeidsbemiddeling moeten worden versterkt. De forse verhoging van het minimumjeugdloon heeft bijgedragen aan de enorme stijging van de werkloosheid onder de jongeren. Pas op de plaats met de minimumjeugdloonen is noodzakelijk vooral voor de kansen en de toekomst van de jongeren zelf. En het is bij uitstek sociaal de wijze waarop schoolverlaters een beroep op de werkloosheidsvoorzieningen kunnen doen, kritisch te bezien, zowel wat de hoogte van de uitkeringen betreft, als voor wat betreft de toepassing van het begrip passende arbeid.

Herziening van het begrip passende arbeid is ook in algemene zin nodig. De mobiliteit van de arbeid moet worden opgevoerd. De mogelijkheden tot her- en bijscholing worden verbeterd en zij die werkloos zijn, worden verplicht zich te laten her- en bijscholen, als dat uitzicht biedt op een toekomstige plaats in het arbeidsproces. De

taakvervulling van de gewestelijke arbeidsbureaus wordt verbeterd.

Tot een betere arbeidsbemiddeling zal onder meer bijdragen een hechtere samenwerking tussen de gemeentelijke sociale diensten en de arbeidsbureaus.

De werkloosheid in ons land is veel groter dan de officiële cijfers zeggen.

De WAO is een verkapt werkloosheidswet geworden. Via de WAO zijn de laatste jaren veel oudere werknemers buiten het arbeidsproces geplaatst. Een aantal van hen is niet meer in staat werk te verrichten, maar een ander deel zal heel wel een plaats in het arbeidsproces kunnen behouden. En velen van hen willen dat ook. Er zijn maatregelen nodig die de ontwikkeling, waarbij oudere werknemers naar de WAO worden gesluisd, ombuigen.

Onze visie op de functie van de arbeid in het persoonlijk leven en voor het functioneren van onze samenleving doet ons kiezen voor een beleid dat het mogelijk maakt dat mensen die willen werken, kunnen werken. Wij zijn van oordeel dat het leveren van een prestatie die materieel of ideëel nut afwerpt, wezenlijk is voor een volwaardig menselijk bestaan. Dat geldt gelijk voor vrouwen en mannen. Beiden behoren bij het vervullen van hun arbeid gelijkwaardig te worden behandeld.

Dat eist in de situatie waarin ons land verkeert, die gekenmerkt wordt door hoge, niet binnen enkele jaren weg te nemen werkloosheid, een politiek waarbij aandacht wordt gegeven aan de bestudering van de mogelijkheden van deeltijdarbeid, verkorting van de arbeidstijd binnen het economisch mogelijke en vervroegde of flexibele pensionering. Bovenal echter zal de komende jaren strijd moeten worden geleverd om de werkloosheid en de inflatie te lijf te gaan. Daarom eindigen wij ons program waar wij begonnen: De VVD is van mening dat in de eerstkomende jaren absolute voorrang moet worden gegeven aan een samenhangende bestrijding van werkloosheid en inflatie.

a De leerprogramma's op de scholen moeten beter aansluiten aan de eisen die het toekomstig beroepsleven stelt.

b Het minimumjeugdloon wordt voorlopig niet verhoogd.

c De wijze, waarop schoolverlaters een beroep kunnen doen op de werkloosheidsvoorzieningen, wordt kritisch bezien.

d De criteria voor het aanvaarden van passende arbeid en omscholing bij werkloosheid worden verbeterd en stringenter toegepast.

e De taakvervulling van de gewestelijke arbeidsbureaus wordt verbeterd en de coördinatie met de gemeenschappelijke sociale diensten wordt versterkt.

f De plaatsingsmogelijkheden voor gehandicapte en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werknemers worden in goed samenspel tussen overheid en bedrijfsleven verbeterd.

g Er worden studies in gang gezet over deeltijdarbeid, verkorting van de arbeidstijd en vervroegde of flexibele pensionering.

h In de komende jaren wordt absolute voorrang gegeven aan een samenhangende bestrijding van werkloosheid en inflatie.

Nawoord

De kiezers kunnen uit ons program zien waar wij staan.

Ons program is een sober program. Ons program markeert onze positie in de Nederlandse politiek. Het bedoelt de lijnen die ons scheiden van anderen zichtbaar te maken. Het is geschreven uit de intentie die scheidslijnen niet overdreven aan te zetten.

Die scheidslijnen niet te laten worden tot onoverkomelijke barrières voor samenwerking met anderen.

Onafhankelijk, niet aan anderen gebonden, gaan wij de verkiezingen in. De kiezers zullen bepalen in welke richting zij wensen dat ons land in de komende jaren wordt bestuurd. Zij zullen verwachten dat wij met hun stem verantwoordelijk handelen. Van ons verwachten dat wij bij de vorming van het nieuwe kabinet ons sterk zullen maken voor de verwezenlijking van ons program. Ook van ons verwachten, dat wij bereid zullen zijn ons program niet als een dictaat bij de formatie op tafel te leggen, maar zullen trachten op basis van gelijkwaardigheid en respect het met anderen eens te worden.

Ons program is doortrokken van ons vrijheidsideaal.

De vrijheid die ons beweegt is een vrijheid in verantwoordelijkheid.

Een vrijheid die haar grenzen vindt daar waar de vrijheid van de één de vrijheid van de ander aantast. Onze vrijheid is een vrijheid in verdraagzaamheid, is een vrijheid in sociale rechtvaardigheid.

Met die beginselen gaan wij de verkiezingsstrijd in.

Wij zullen strijden voor ons ideaal: een vrije maatschappij voor vrije mensen.

Voor die strijd vragen wij uw steun.

THE JOURNAL OF THE AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION
PUBLISHED WEEKLY
535 N. Dearborn St., Chicago, Ill. 60610-5424
Subscription Service Department
Telephone (312) 462-5000
Telex 167763 JAMA
Cable 5050
Second-class postage paid at Chicago, Ill.
Postmaster: Send address changes in U.S.A. to JAMA, 535 N. Dearborn St., Chicago, Ill. 60610-5424. Outside U.S.A.: JAMA, P.O. Box 98, London W2 6PG, England.
Copyright © 1991 by American Medical Association
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the American Medical Association.
Printed in the U.S.A.

Registers

Gebruikte afkortingen

BP	Boerenpartij
CDA	Christen Democratisch Appèl
CPN	Communistische Partij van Nederland
DAC	Demokratisch Aktie Centrum – Vrijzinning Democraten
D'66	Democraten '66
DS'70	Democratisch Socialisten '70
GPV	Gereformeerd Politiek Verbond
PPR	Politieke Partij Radikalen
PSP	Pacifistisch Socialistische Partij
PvdA	Partij van de Arbeid
RKPN	Rooms Katholieke Partij Nederland
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

1 Rubricering van trefwoorden in groepen en sub-groepen

Groep I: buitenlands beleid, defensiebeleid, ontwikkelingssamenwerking en veiligheidsbeleid

Sub-groep I-a: buitenlands beleid

trefwoorden:

Antillen: zie Nederlandse Antillen;
 apartheid: zie Zuidelijk Afrika;
 buitenlands beleid;
 Europees Parlement: zie Europese samenwerking;
 Europese Gemeenschap: zie Europese samenwerking;
 Europese samenwerking;
 Griekenland;
 gijzelingen: zie terrorisme, bestrijding van;
 Indonesië;
 Internationaal Monetair Fonds (IMF): zie internationale monetaire samenwerking;
 internationale economische samenwerking;
 internationale monetaire samenwerking;
 Israël: zie Midden-Oosten;
 kapingen: zie terrorisme, bestrijding van;
 mensenrechten: zie rechten van de mens;
 Midden-Oosten;
 Molukkers: zie Zuid-Molukkers;
 multinationals;
 NAVO;
 Nederlandse Antillen;
 Nieuw-Guinea: zie Papoea's;
 Noord-Atlantische Verdragsorganisatie: zie NAVO;
 Oost-West verhouding;
 Palestijnen: zie Midden-Oosten;
 Papoea's;
 Portugal;
 rechten van de mens;
 Rhodesië: zie Zuidelijk Afrika;

Spanje;
 terrorisme, bestrijding van;
 Verenigde Naties;
 Warschau-Pact: zie Oost-West verhouding;
 Wereldbank: zie internationale monetaire samenwerking;
 Zuid-Afrika: zie Zuidelijk Afrika;
 Zuidelijk Afrika;
 Zuid-Molukkers.

Sub-groep I-b: defensiebeleid

trefwoorden:

beroepsleger: zie militaire dienstplicht;
 defensiebeleid;
 democratisering van de krijgsmacht;
 dienstplicht: zie militaire dienstplicht;
 gewetensbezwaren: zie militaire dienstplicht;
 krijgsmacht: zie defensiebeleid;
 militaire dienstplicht;
 militaire dienstplicht;
 vrijwilligersleger: zie militaire dienstplicht.

Sub-groep I-c: ontwikkelingssamenwerking

trefwoorden:

concentratie landen: zie ontwikkelings-samenwerking;
 Derde Wereld: zie ontwikkelingssamenwerking;
 Lomé, verdrag van: zie ontwikkelings-samenwerking;
 Nationale Commissie Ontwikkelings-samenwerking: zie ontwikkelingssamenwerking;
 Noord-Zuid relatie: zie ontwikkelings-samenwerking;
 ontwikkelingshulp: zie ontwikkelings-samenwerking;

ontwikkelingslanden: zie ontwikkelingssamenwerking;
 ontwikkelingssamenwerking.

Sub-groep I-d: veiligheidsbeleid

trefwoorden:

atoomwapens: zie nucleaire bewapening/ontwapening;
 bewapening: zie veiligheidsbeleid;
 Europees veiligheidsstelsel;
 kernwapens: zie nucleaire bewapening/ontwapening;
 NAVO;
 non-proliferatie: zie nucleaire bewapening/ontwapening;
 Noord-Atlantische Verdragsorganisatie: zie NAVO;
 nucleaire bewapening/ontwapening;
 ontwapening: zie veiligheidsbeleid;
 Oost-West verhouding;
 wapenbeheersing: zie veiligheidsbeleid;
 Warschau-Pact: zie Oost-West verhouding.

Groep II: cultuurbeleid, mediabeleid, recreatie en sportbeleid

Sub-groep II-a: cultuurbeleid

trefwoorden:

bibliotheekbeleid;
 cultuurbeleid;
 kunstbeleid: zie cultuurbeleid;
 monumenten: zie cultuurbeleid;
 museumbeleid.

Sub-groep II-b: mediabeleid

trefwoorden:

advertenties: zie reclame;
 Bedrijfsfonds voor de Pers: zie mediabeleid;

dagbladen: zie mediabeleid;
kabeltelevisie: zie mediabeleid;
mediabeleid;
omroep: zie mediabeleid;
pers: zie mediabeleid;
radio: zie mediabeleid;
reclame;
redactiestatuut: zie mediabeleid;
STER-reclame: zie reclame;
televisie: zie mediabeleid;
weekbladen: zie mediabeleid.

Sub-groep II-c: recreatie

trefwoorden:
recreatie;
volkstuinten: zie recreatie;
vrijtijdsbesteding: zie recreatie.

Sub-groep II-d: sportbeleid

trefwoord:
sportbeleid.

Groep III: economisch, financieel en sociaal beleid

Sub-groep III-a: economisch beleid

trefwoorden:
advertenties: zie reclame;
bedrijfsschappen: zie Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie;
bedrijfssluiting;
consumentenbeleid (zie ook reclame);
consumentenbonden: zie consumentenbeleid;
consumentenvoorlichting: zie consumentenbeleid;
economisch beleid;
economische macht: zie herstructurering Nederlandse economie;
economisch structuurplan: zie herstructurering Nederlandse economie;
fusies;
herstructurering Nederlandse economie;
investeringsbeleid;
investeringsaftrek: zie investeringsbeleid;
kapitaalvlucht;
kartelvorming: zie fusies;
kleine zelfstandigen: zie zelfstandigen;
middenstand: zie zelfstandigen;
monopolies: zie fusies;
multinationals;
nationalisatie: zie socialisatie;
Nehem: zie regionale ontwikkeling;
noodlijdende bedrijven;
octrooien;
patenten: zie octrooien;
PBO: zie Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie;
productiebeperking;
prijsbeleid;
Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie;

Randstad: zie regionale ontwikkeling;
reclame;
regionale ontwikkeling;
regionale ontwikkelingsmaatschappijen: zie regionale ontwikkeling;
selectief investeringsbeleid: zie investeringsbeleid;
socialisatie;
spreiding rijksdiensten: zie regionale ontwikkeling;
STER-reclame: zie reclame;
steun aan bedrijven: zie noodlijdende bedrijven;
trustvorming: zie fusies;
VAD: zie vermogensaanwasdeling;
vermogensaanwasdeling;
verzekeringsmaatschappijen;
vrije beroepen: zie zelfstandigen (zie ook: artsen);
winstdeling: zie vermogensaanwasdeling;
zelfstandigen.

Sub-groep III-b: financieel beleid

trefwoorden:
anti-inflatiepolitiek: zie inflatie;
banken;
belastingdienst: zie belastingen algemeen;
belastingdruk: zie belastingen algemeen;
belastingen algemeen (zie ook: belastingen en gehuwde vrouw; belastingen en eigen woning; inflatiecorrectie; inkomstenbelasting; kinderaftrek; loonbelasting; successierechten; vennootschapsbelasting; vermogensbelasting; zwart geld);
belasting en eigen woning;
belasting en gehuwde vrouw;
belastingontduiking: zie zwart geld;
belastingstelsel: zie belastingen algemeen;
bezuiniging overheidsuitgaven: zie collectieve uitgaven;
collectieve uitgaven;
financieel beleid;
fiscaal beleid: zie belastingen algemeen;
geldontwaarding: zie inflatie;
gemeenschapsvoorzieningen: zie collectieve uitgaven;
hypotheekrente, aftrek van: zie belasting en eigen woning;
huurwaarde: zie belasting en eigen woning;
inflatie;
inflatiecorrectie;
inkomstenbelasting;
kinderaftrek;
loonbelasting;
onderhoudskosten woningen: zie belasting en eigen woning;
overheidsuitgaven: zie collectieve uitgaven;

progressie in belastingstelsel: zie belastingen algemeen;
spaargelden;
successierechten;
vennootschapsbelasting;
vermogensbelasting;
vermogenswinstbelasting;
winstbelasting: zie vermogenswinstbelasting;
zwart geld.

Sub-groep III-c: sociaal beleid

trefwoorden:
Algemene Bijstandswet (ABW): zie sociale voorzieningen;
Algemene Ouderdomswet (AOW): zie sociale voorzieningen;
Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW): zie sociale voorzieningen;
arbeiderszelfbestuur: zie democratisering in de bedrijven;
arbeidsbemiddeling: zie werkgelegenheid;
arbeidsbureau: zie werkgelegenheid;
arbeidsinspectie: zie werkomstandigheden;
arbeidsmarkt: zie werkgelegenheid;
arbeidsongeschiktheid: zie sociale voorzieningen;
arbeidstijdverkorting: zie werkgelegenheid;
bedrijfsbezetting: zie stakingsrecht;
bedrijvenwerk:
zie werkomstandigheden;
vakbeweging;
bijscholing arbeid: zie omscholing arbeid;
Bijstandswet (ABW): zie sociale voorzieningen;
bijsandtrekkers: zie sociale voorzieningen;
deelarbeid: zie werkgelegenheid;
democratisering in de bedrijven;
inkomensbeleid: zie loon- en inkomensbeleid;
inkomensnivellering: zie loon- en inkomensbeleid;
jeugdwerkloosheid: zie werkgelegenheid;
kinderbijslag: zie sociale voorzieningen;
koopkracht: zie loon- en inkomensbeleid;
loon- en inkomensbeleid;
loonmatiging: zie loon- en inkomensbeleid;
loonoverleg: zie loon- en inkomensbeleid;
loonsverhogingen: zie loon- en inkomensbeleid;
maximum-inkomen: zie loon- en inkomensbeleid;
minimum-inkomen: zie minimumloon;
minimumloners: zie minimumloon;
minimumloon;
omscholing arbeid;

ondernemingsraad (zie ook: democratisering in de bedrijven);
openbaarheid van inkomens;
oudere werknemers;
overwerk: zie werkgelegenheid;
part-time werk: zie werkgelegenheid;
passende arbeid: zie sociale voorzieningen;
pensioenen;
pensioenfondsen;
pensionering, vervroegde: zie werkgelegenheid;
prijscompensatie: zie loon- en inkomensbeleid;
publikatieplicht bedrijven: zie democratisering in de bedrijven;
Raad van Commissarissen;
secundaire arbeidsvoorwaarden: zie werkomstandigheden;
SER: zie Sociaal-Economische Raad;
sociaal beleid;
Sociaal-Economische Raad;
sociale premies: zie sociale voorzieningen;
sociale verzekeringen: zie sociale voorzieningen;
sociale voorzieningen;
sociale werkplaatsen: zie werkomstandigheden;
sociale wetgeving: zie sociale voorzieningen;
stakingsrecht;
trendbeleid: zie loon- en inkomensbeleid;
tweelingbanen: zie werkgelegenheid;
vacatures: zie werkgelegenheid;
vakbeweging, vakbonden;
werkgelegenheid;
werkloosheid: zie werkgelegenheid;
Werkloosheidswet (WW): zie sociale voorzieningen;
werkomstandigheden;
werktijdverkorting: zie werkgelegenheid;
werkzoekenden: zie werkgelegenheid;
Wet Werkloosheidsvoorzieningen (WW): zie sociale voorzieningen;
Ziektewet: zie sociale voorzieningen.

Groep IV: energiebeleid, grondstoffenbeleid en milieubeleid

Sub-groep IV-a: energiebeleid

trefwoorden:
alternatieve vormen van energie: zie energiebeleid;
elektriciteitscentrales: zie energiebeleid;
energiebeleid;
Kalkar: zie kernenergie;
kernenergie;
kweekreactor: zie kernenergie;
radio-actief materiaal, opslag van: zie kernenergie;
snelle-kweekreactor: zie kernenergie;

UCN: zie kernenergie;
Ultra Centrifuge Nederland: zie kernenergie.

Sub-groep IV-b: grondstoffenbeleid

trefwoorden:
aardgas: zie grondstoffenbeleid;
bodemschatten: zie grondstoffenbeleid;
grondstoffenbeleid.

Sub-groep IV-c: milieubeleid

trefwoorden:
afvalverwerking: zie milieubeleid;
Biesbosch: zie landschap;
bodembescherming: zie milieubeleid;
geluidshinder: zie milieubeleid;
landschap;
Lauwersmeer: zie landschap;
Markerwaard: zie landschap;
milieubeleid;
milieubescherming: zie milieubeleid;
milieuverontreiniging/vervuiling: zie milieubeleid;
nationale parken: zie landschap;
natuurbescherming: zie landschap;
natuurgebieden: zie landschap;
Oosterschelde: zie landschap;
ruilverkaveling: zie landschap;
Waddengebied: zie landschap.

Groep V: grondpolitiek en landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij en visserij)

Sub-groep V-a: grondpolitiek

trefwoorden:
erfpacht: zie pacht;
grondpolitiek;
grondprijzen: zie grondpolitiek;
grondspectatie: zie grondpolitiek;
onteigening van grond: zie grondpolitiek;
pacht.

Sub-groep V-b: landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij en visserij)

trefwoorden:
bio-industrie;
intensieve veehouderij: zie bio-industrie;
landbouwbeleid;
landbouwschap: zie Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie;
landschap;
Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie;
ruilverkaveling: zie landschap;
tuinbouw: zie landbouwbeleid;
veehouderij, intensieve: zie bio-industrie;

visserij;
voedselproductie;
voedselvoorzieningen: zie voedselproductie.

Groep VI: inrichting van de staat

trefwoorden:
actie- en pressiegroepen;
afspiegelingscolleges:
zie gemeentelijk bestuur;
provinciaal bestuur;
ambtenaren;
buitenparlementaire oppositie: zie actie- en pressiegroepen;
burgemeester: zie gemeentelijk bestuur;
Burgemeester en Wethouders: zie gemeentelijk bestuur;
burgerlijke ongehoorzaamheid: zie actie- en pressiegroepen;
buurtraden: zie wijk- en buurtraden;
Commissaris van de Koningin: zie provinciaal bestuur;
decentralisatie van bestuur;
democratisering in de staat (zie ook: Staten-Generaal);
departementale indeling;
dorsraden: zie wijk- en buurtraden;
Eerste Kamer: zie Staten-Generaal;
enquête-recht: zie Staten-Generaal;
Gedeputeerde Staten: zie provinciaal bestuur;
gemeentelijk bestuur;
gemeentelijke herindeling: zie decentralisatie van bestuur;
gemeenteraden: zie gemeentelijk bestuur;
gewesten;
inrichting van de staat;
inspraak: zie democratisering;
kabinetsformatie (zie ook: kabinetsformatie 1977);
kiesstelsel: zie Staten-Generaal;
meerderheidscolleges:
zie gemeentelijk bestuur;
provinciaal bestuur;
ministerraad, ministers: zie regering;
ombudsman;
openbaarheid van bestuur: zie democratisering in de staat;
parlement: zie Staten-Generaal;
pressiegroepen: zie actie- en pressiegroepen;
programcolleges:
zie gemeentelijk bestuur;
provinciaal bestuur;
provinciale herindeling: zie decentralisatie van bestuur;
Provinciale Staten: zie provinciaal bestuur;
regering (zie ook: departementale indeling);
Staatssecretaris: zie regering;
Staten-Generaal;

Tweede Kamer: zie Staten-Generaal;
waterschappen;
wijk- en buurtraden.

Groep VII: onderwijs en wetenschap

trefwoorden:

basisonderwijs: zie lager onderwijs;
beroepsonderwijs;
buitengewoon onderwijs;
bijzonder onderwijs: zie openbaar en
bijzonder onderwijs;
collegegeld: zie studiekosten;
crèche: zie peuterspeelplaatsen;
democratisering in het onderwijs;
gratis onderwijs: zie studiekosten;
herstructurering onderwijs;
Hoger Beroepsonderwijs;
Hoger Onderwijs: zie Wetenschappe-
lijk Onderwijs;
Hogescholen: zie Wetenschappelijk
Onderwijs;
klassegrootte: zie school;
kleuterleidsters: zie leerkrachten;
kleuteronderwijs;
lager onderwijs;
leerkrachten;
leerlingenschaalverlaging: zie school;
leerplan: zie school;
leerplicht;
middenschool: zie herstructurering
onderwijs;
numerus fixus;
zie Wetenschappelijk Onderwijs;
Hoger Beroepsonderwijs;
onderwijs en wetenschap;
onderwijsgeveenden: zie leerkrachten;
onderwijsvernieuwing: zie herstructu-
ring onderwijs;
onderwijsvrijheid: zie openbaar en bij-
zonder onderwijs;
onderwijzend personeel: zie leerkrach-
ten;
openbaar en bijzonder onderwijs;
open school: zie herstructurering on-
derwijs;
Pedagogische Academie: zie leer-
krachten;
permanente educatie: zie herstructu-
ring onderwijs;
peuterspeelplaatsen;
samenwerkingsscholen: zie openbaar
en bijzonder onderwijs;
school;
schoolbegeleidingsdienst: zie school;
schoolgeld: zie studiekosten;
Stichting Leerplan Ontwikkeling
(SLO): zie herstructurering onderwijs;
studentenstops;
zie Wetenschappelijk Onderwijs;
Hoger Beroepsonderwijs;
studiefinanciering: zie studiekosten;
studiekosten;
studieloon: zie studiekosten;
universiteiten en hogescholen: zie
Wetenschappelijk Onderwijs;

Vorbereidend Wetenschappelijk On-
derwijs: zie Voortgezet en Vorberei-
dend Wetenschappelijk Onderwijs;
Voortgezet en Vorbereidend Weten-
schappelijk Onderwijs;
vormingswerk;
vrijheid van onderwijs: zie openbaar
en bijzonder onderwijs;
wederkerend onderwijs: zie herstruc-
turering onderwijs;
werkende jongeren, onderwijs aan: zie
vormingswerk;
Wetenschappelijk Onderwijs;
wetenschappelijk onderzoek: zie we-
tenschapsbeleid;
wetenschapsbeleid;
Wet Universitaire Bestuurshervormin-
gen;
zie democratisering in het onderwijs;
Wetenschappelijk Onderwijs;
WUB:
zie democratisering in het onderwijs;
Wetenschappelijk Onderwijs.

Groep VIII: verkeer en waterstaat (inclusief posterijen)

trefwoorden:

autobezit: zie autoverkeer;
autoverkeer;
autovrije zones: zie autoverkeer;
binnenscheepvaart;
Eemshaven: zie zeehavens en zee-
scheepvaart;
fietsers en voetgangers;
gemotoriseerd verkeer: zie autover-
keer;
goederenvervoer;
kanalen: zie binnenscheepvaart;
koopvaardijvloot: zie zeehavens en
zeescheepvaart;
luchthavens en luchtvaart;
luchtvaart: zie luchthavens en lucht-
vaart;
maximum-snelheid: zie autoverkeer;
metro: zie openbaar vervoer;
motorrijtuigenbelasting: zie autover-
keer;
openbaar vervoer;
parkeren, parkeervoorzieningen: zie
autoverkeer;
posterijen;
posttarieven: zie posterijen;
PTT: zie posterijen;
Rijkswegenfonds: zie autoverkeer;
spoorwegen: zie openbaar vervoer;
streekvervoer: zie openbaar vervoer;
tarieven openbaar vervoer: zie open-
baar vervoer;
taxi's: zie openbaar vervoer;
telefoon: zie posterijen;
telegraaf: zie posterijen;
tramwegen: zie openbaar vervoer;
treinverkeer: zie openbaar vervoer;
verkeer en waterstaat (incl. posterij-
en);
verkeersveiligheid: zie autoverkeer;

voetgangers: zie fietsers en voetgan-
gers;
vrachtprijzen: zie goederenvervoer;
vrachtovervoer: zie goederenvervoer;
waterstaat: zie verkeer en waterstaat;
wegenbouw: zie autoverkeer;
wegvervoer: zie goederenvervoer;
openbaar vervoer;
Welschap: zie luchthavens en lucht-
vaart;
woonerf: zie autoverkeer;
zeehavens en zeescheepvaart;
zeescheepvaart: zie zeehavens en zee-
scheepvaart.

Groep IX: volksgezondheid (geeste- lijke en lichamelijke gezondheid)

trefwoorden:

abortus;
alcoholverslaving: zie verdovende
middelen;
Algemene Wet Bijzondere Ziektekos-
ten (AWBZ): zie gezondheidszorg;
anticonceptie;
apothekers;
artsen;
bedrijfsgeneeskundige diensten;
bevolkingsonderzoek: zie preventie
van ziekten;
bijsluiters geneesmiddelen: zie genees-
middelen;
controlerend geneesheer: zie bedrijfs-
geneeskundige diensten;
democratisering in de gezondheids-
zorg;
drinkwater: zie fluoridering drink-
water;
drugs: zie verdovende middelen;
echtscheiding: zie huwelijk;
eerste-lijnszorg: zie ziekenverzorging;
euthanasie;
farmaceutische industrie: zie apothe-
kers;
fluoridering drinkwater;
fondspatiënten: zie gezondheidszorg;
geboorteregeling: zie anticonceptie;
geneesmiddelen;
gezinsproblemen: zie huwelijk;
gezondheidsopvoeding: zie preventie
van ziekten;
gezondheidsvoorlichting: zie preven-
tie van ziekten;
gezondheidsvoorzieningen: zie ge-
zondheidszorg;
gezondheidszorg;
hard drugs: zie verdovende middelen;
hennepproducten: zie verdovende
middelen;
huwelijk;
kalmeringsmiddelen: zie verdovende
middelen;
kruisverenigingen: zie ziekenverzor-
ging;
medici: zie artsen;
medicijnen: zie geneesmiddelen;

medisch tuchtrecht: zie artsen;
onvolledige gezinnen: zie huwelijk;
opwekkende middelen: zie verdovende middelen;
patiënten: zie ziekenverzorging;
pornografie;
preventie van ziekten;
psychiatrische instellingen;
psychiatrische patiënten:
zie psychiatrische instellingen;
ziekenverzorging;
samenlevingsvormen anders dan huwelijk: zie huwelijk;
slaapmiddelen: zie verdovende middelen;
socialisering gezondheidszorg: zie gezondheidszorg;
soft-drugs: zie verdovende middelen;
sterilisatie: zie anticonceptie;
stervensbegeleiding: zie euthanasie;
Structuurnota Gezondheidszorg: zie gezondheidszorg;
tabaksverslaving: zie verdovende middelen;
tandheelkundige verzorging;
verdovende middelen;
verpleegtehuizen: zie ziekenverzorging;
verplegend personeel: zie ziekenverzorging;
verslaafden: zie verdovende middelen;
Vleeskeuringswet: zie preventie van ziekten;
volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke gezondheid);
volksziekten: zie preventie van ziekten;
voorbehoedsmiddelen: zie anticonceptie;
Warenwet: zie preventie van ziekten;
wijkverpleging: zie ziekenverzorging;
ziekenfondsen: zie gezondheidszorg;
Ziekenfondsraad: zie gezondheidszorg;
Ziekenfondswet: zie gezondheidszorg;
ziekenhuizen: zie ziekenverzorging;
ziekenverzorging;
ziektelastenverzekering: zie gezondheidszorg;
zwakzinnigen:
zie psychiatrische instellingen;
ziekenverzorging;
zwangerschapsafbreking: zie abortus;
zwangerschapsvoorkoming: zie anticonceptie.

Groep X: volkshuisvesting en ruimtelijke ordening

Sub-groep X-a: volkshuisvesting

trefwoorden:
belasting en eigen woning;
bouwvergunningen: zie woningbouw;
democratisering in volkshuisvesting en ruimtelijke ordening;

huuradviescommissie: zie woningbezit;
huurbeleid: zie woningbezit;
huurliberalisatie: zie woningbezit;
huursubsidie: zie woningbezit;
huurwaarde: zie belasting en eigen woning;
hypotheekrente, aftrek van: zie belasting en eigen woning;
koopwoningen: zie woningbezit;
onderhoudskosten woningen: zie belasting en eigen woning;
tweede woning;
volkshuisvesting;
woningbezit;
woningbouw;
woonomstandigheden.

Sub-groep X-b: ruimtelijke ordening

trefwoorden:
bevolkingsoverloop;
democratisering in volkshuisvesting en ruimtelijke ordening;
overloop: zie bevolkingsoverloop;
renovatie: zie stadsvernieuwing;
ruimtelijke ordening;
stadsuitbreiding: zie stadsvernieuwing;
stadsvernieuwing.

Groep XI: welzijnsbeleid en vormingswerk, vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen

Sub-groep XI-a: welzijnsbeleid en vormingswerk

trefwoorden:
buurt- en clubhuiswerk: zie buurt- en dorpshuizen;
buurt- en dorpshuizen;
jeugdbeleid: zie jongeren;
jongeren;
maatschappelijke dienstverlening: zie welzijnsbeleid;
maatschappelijk werk: zie welzijnsbeleid;
minderjarigen/minderjarigheid: zie jongeren;
opbouwwerk: zie welzijnsbeleid;
vormingswerk;
weduwen, weduwnaars: zie alleenstaanden;
welzijnsbeleid;
welzijnsinstellingen: zie welzijnsbeleid;
welzijnsvoorzieningen: zie welzijnsbeleid.

Sub-groep XI-b: vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen

trefwoorden:
alleenstaanden;
bejaarden;

belasting en gehuwde vrouw;
buitenlandse werknemers;
gastarbeiders: zie buitenlandse werknemers;
gehandicapten;
homofilie;
invaliden: zie gehandicapten;
man-vrouw, gelijkstelling van: zie vrouwenemancipatie;
Molukkers: zie Zuid-Molukkers;
ongehuwden: zie alleenstaanden;
oorlogsslachtoffers;
Surinamers;
vrouwenemancipatie;
woonwagenbeleid;
Zigeuners: zie woonwagenbeleid;
Zuid-Molukkers.

Groep XII: wetshandhaving en politiebeleid (Justitie)

Sub-groep XII-a: wetshandhaving

trefwoorden:
abortus;
adoptie van kinderen;
criminaliteit: zie wetshandhaving;
democratisering in het gevangeniswezen;
drugs: zie verdovende middelen;
euthanasie;
gevangenis: zie wetshandhaving;
gezagshandhaving: zie wetshandhaving;
gijzelingen: zie terrorisme, bestrijding van;
hard drugs: zie verdovende middelen;
hennepprodukten: zie verdovende middelen;
Huis van Bewaring: zie wetshandhaving;
jongeren;
Justitie: zie wetshandhaving en politiebeleid;
kapingen: zie terrorisme, bestrijding van;
kinderbescherming: zie jongeren;
minderjarigen/minderjarigheid: zie jongeren;
pornografie;
rechtshulp: zie wetshandhaving;
rechtspraak: zie wetshandhaving;
reclassering;
soft-drugs: zie verdovende middelen;
stervensbegeleiding: zie euthanasie;
terrorisme, bestrijding van;
verdovende middelen;
verslaafden: zie verdovende middelen;
voogdij: zie jongeren;
vrijheidsstraffen: zie wetshandhaving;
wetshandhaving;
zedelijkheidswetgeving;
zwangerschapsafbreking: zie abortus.

Sub-groep XII-b: politiebeleid

trefwoorden:

antecedentenonderzoek: zie sollicitanten, bescherming van;
asielrecht: zie vluchtelingen;
Justitie: zie wetshandhaving en politiebeleid;
persoonsgegevens;
politie-apparaat: zie politiebeleid;
politiebeleid;
uitwijzing: zie vluchtelingen;
sollicitanten, bescherming van;
vluchtelingen.

Groep XIII: diversen

trefwoorden:

financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma;
kabinet-Den Uyl;
kabinetsformatie 1977.

2 Verwijzingen naar de verkiezingsprogramma's voor de groepen en de sub-groepen uit register 1

Verwijzingen naar de artikelen van de
programma's

Groep I: buitenlands beleid, defen- siebeleid, ontwikkelingssamenwer- king en veiligheidsbeleid

BP 9, 10, 13
CDA 82, 86, 87, 168–201
CPN 2, 6–8
DAC 4, 9, 10
D'66 2
DS'70 25–28
GPV 2, 8, 13–27
PPR 1–33, 107, 109, 141
PSP 1, 4, 10, 98–112
PvdA 2, 8, 18, 70, 330–398
RKPN 10, 54–57
SGP 25, 75–82
VVD 20–27

Sub-groep I-a: buitenlands beleid

BP 9, 10, 13
CDA 168–198
CPN 6, 7
DAC 9, 10
D'66 2
DS'70 25–28
GPV 13–17, 21–27
PPR 1–27
PSP 4, 98–112
PvdA 330–389
RKPN 10, 54, 55, 57
SGP 75–82
VVD 22–24, 26, 27

Sub-groep 1-b: defensiebeleid

CDA 196–200
CPN 2, 6, 8
DAC 10
D'66 2
DS'70 28
GPV 8, 13–19, 20, 22

PPR 26–31
PSP 111, 112
PvdA 330, 332, 338, 366, 368, 381,
390–398
RKPN 56
SGP 80
VVD 22, 24, 25

Sub-groep I-c: ontwikkelingssamen- werking

BP 10
CDA 82, 86, 87, 180, 183, 186–195,
201
CPN 2
DAC 4
D'66 2
DS'70 7, 25, 26
GPV 27
PPR 3, 4, 8, 11, 14–22, 32, 33, 86, 107,
109, 141
PSP 1, 10, 98–100, 108–110
PvdA 2, 8, 18, 70, 330, 339–348, 350,
351, 356, 367, 373–378, 382, 385, 389
RKPN 10, 57
SGP 25, 76, 81, 82
VVD 20, 22, 27

Sub-groep I-d: veiligheidsbeleid

CDA 172, 182, 196–198
CPN 2, 6
D'66 2
DS'70 25
GPV 2, 14–17
PPR 1, 2, 24–28
PSP 4, 111, 112
PvdA 330–334, 336, 337, 352,
366–373, 375, 381, 382
RKPN 54
SGP 80
VVD 21, 22, 24, 25

Groep II: cultuurbeleid, mediabeleid, recreatie en sportbeleid

BP 11, 14, 22
CDA 59–69, 79, 81, 136, 167
CPN 15
DAC 24
DS'70 5, 15, 22–24
GPV 59, 63, 64
PPR 103, 106, 126, 131–133
PSP 34, 38, 49, 85–93
PvdA 17, 104, 108, 134–141, 208, 209,
232, 274
RKPN 21
SGP 18, 49–52
VVD 15, 16, 28, 31, 41

Sub-groep II-a: cultuurbeleid

CDA 60–63, 136
CPN 15
DS'70 23
GPV 63, 64
PPR 131, 132
PSP 87–90
PvdA 17, 134, 136, 274
RKPN 21
SGP 18, 49
VVD 15, 28

Sub-groep II-b: mediabeleid

BP 11, 22
CDA 59, 66–69, 79, 81
DAC 24
DS'70 5, 17, 22
PPR 126, 132
PSP 34, 38, 85, 91–93
PvdA 104, 108, 135
RKPN 21
SGP 50, 51
VVD 16

Sub-groep II-c: recreatie

BP 14
CDA 60, 64
CPN 15
DS'70 15, 23, 24
GPV 59, 63
PPR 133
PSP 49, 86, 87, 89
PvdA 137, 208, 209
SGP 18, 52
VVD 15, 31

Sub-groep II-d: sportbeleid

CDA 64, 65, 167
DS'70 24
GPV 59
PPR 103, 106, 133
PSP 85-87
PvdA 137-141, 232
SGP 52
VVD 15

Groep III: economisch, financieel en sociaal beleid

BP 1-5, 8, 20, 23, 24
CDA 22-27, 31-35, 59, 68, 70, 71, 76, 78-81, 87-91, 93-95, 98-129, 139, 145, 167, 176, 178-180, 192, 201
CPN 1-5, 10, 11, 13
DAC 3, 9, 11, 13-18, 21, 22, 24, 27
D'66 4-13, 23
DS'70 1, 3, 5-7, 10-12, 17, 22
GPV 2, 33-37, 39-41, 46-50, 60, 71, 75
PPR 14, 21, 32-42, 44-56, 81, 83, 86, 87, 90, 94, 97, 101, 102, 109, 111, 112, 116, 118, 121, 123, 124, 126-129, 132, 147, 149
PSP 1-5, 7-44, 46, 48, 49, 56, 63, 64, 75, 76, 78, 80, 82, 85, 87, 90-93, 96, 97, 99, 100, 109
PvdA 1-3, 7-19, 30-60, 62-75, 78-98, 101-116, 120, 122, 126-128, 133, 135, 148, 173, 201, 203, 239, 252, 255, 256, 258, 261, 262, 275-292, 305, 314, 315, 342-344, 355, 361, 364, 365, 379, 381, 388
RKPN 11, 30-35, 40-42, 47, 53
SGP 12, 14-32, 51, 65, 73, 74
VVD 1-8, 26, 27, 29-32, 35-39

Sub-groep III-a: economisch beleid

BP 4, 23
CDA 23-27, 31-35, 59, 68, 70, 71, 76, 78-81, 87-91, 93-95, 98-100, 107, 110, 127, 139, 180, 192, 201
CPN 1, 2, 5
DAC 13, 16, 24, 27
D'66 5, 6, 8, 11, 12
DS'70 5-7, 10-12, 17, 22
GPV 37, 39-41, 46, 47, 71, 75

PPR 14, 21, 32-34, 49-56, 86, 87, 90, 94, 111, 112, 116, 118, 124, 126, 132
PSP 1-5, 8, 10-19, 21-25, 30, 31, 33, 34, 38-44, 46, 48, 49, 63, 85, 87, 91-93, 99, 100, 109
PvdA 2, 9, 14-16, 19, 30, 58, 63-74, 79, 84, 86, 101-116, 120, 122, 126, 127, 135, 201, 203, 239, 252, 255, 256, 281, 305, 314, 344, 355, 361, 364, 365, 379, 381, 388
RKPN 30, 33-35
SGP 14, 17, 20, 26, 29-32, 51, 74
VVD 1, 5-8, 29-31, 35-38

Sub-groep III-b: financieel beleid

BP 1, 3-5
CDA 33, 34, 94, 107, 115, 119-129, 176, 178, 201
CPN 2-5
DAC 3, 9, 11, 14, 15
D'66 4-9
DS'70 6, 7, 10, 11
GPV 2, 33-37
PPR 32-34, 40, 49-52, 97, 101, 102
PSP 4, 11-13, 16, 24-26, 31-40, 56, 76
PvdA 17, 43, 44, 52-57, 60, 62, 64, 69-71, 111, 258, 261, 315, 343
RKPN 34, 35, 40-42, 47, 53
SGP 12, 14, 15, 17, 18, 26-28, 73
VVD 1-3, 5, 6, 26, 27, 32, 35, 37, 39

Sub-groep III-c: sociaal beleid

BP 2, 3, 8, 20, 24
CDA 22, 24-27, 35, 70, 71, 87, 93, 95, 101-109, 111-118, 145, 167, 176, 179, 201
CPN 1-5, 10, 11, 13
DAC 13-18, 21, 22
D'66 4-10, 12, 13, 23
DS'70 1, 3, 6, 7, 10-12
GPV 2, 33, 34, 37, 46-50, 60
PPR 32-42, 44-51, 81, 83, 109, 111, 118, 121, 123, 127-129, 147, 149
PSP 2-5, 7-32, 34, 36-38, 40, 41, 46, 49, 64, 75, 76, 78, 80, 82, 90, 96, 97
PvdA 1-3, 7-18, 30-53, 59, 64, 69, 70, 72, 75, 78-98, 111, 115, 120, 122, 128, 133, 148, 173, 201, 261, 262, 275-292, 342, 344, 388
RKPN 11, 31, 32, 34
SGP 14, 15, 17-31, 65
VVD 1, 2, 4-6, 8, 30, 35-39

Groep IV: energiebeleid, grondstoffenbeleid en milieubeleid

BP 7, 16
CDA 23, 70-80, 82-88, 96, 103, 121, 140, 142, 144, 178, 179, 183, 187, 201
CPN 1, 2, 6, 11
DAC 7
D'66 6, 10-13
DS'70 6, 8, 9, 14-17, 24, 26
GPV 2, 21, 37-39, 44, 45, 64, 69, 70

PPR 14, 20, 32, 33, 36, 59-61, 86-89, 93, 94, 100, 102, 103, 106, 109, 110, 115-117
PSP 10, 11, 41, 44-47, 49, 65, 86, 87, 99, 109
PvdA 18, 58, 70, 76, 117, 124, 172, 186, 205, 206, 208, 222, 224, 225, 227, 229, 231-256, 330, 357
RKPN 39
SGP 14, 15, 17, 33, 35, 65, 66, 72
VVD 7, 8, 20, 28-31, 38

Sub-groep IV-a: energiebeleid

CDA 70, 71, 78, 82-85, 87, 103, 121, 179, 183
CPN 6, 11
DAC 7
D'66 10-12
DS'70 14, 16, 17
GPV 38, 39, 70
PPR 33, 56-61, 115-117
PSP 44, 45, 47
PvdA 70, 76, 172, 222, 251-256
SGP 35
VVD 8

Sub-groep IV-b: grondstoffenbeleid

CDA 82-84, 86, 87, 103, 121, 183, 187
CPN 1, 2
D'66 10-12
DS'70 17, 26
GPV 38, 39
PPR 14, 20, 116
PSP 11, 44-47, 99, 109
PvdA 18, 70, 76, 233, 255, 357
SGP 14, 15, 17, 35
VVD 7, 8, 30

Sub-groep IV-c: milieubeleid

BP 7, 16
CDA 23, 70-80, 83, 87, 88, 96, 103, 140, 142, 144, 178, 179, 201
CPN 11
D'66 6, 10, 13
DS'70 6, 8, 9, 14-16, 24
GPV 2, 21, 37, 44, 45, 64, 69, 70
PPR 32, 33, 36, 86-89, 93, 94, 100, 102, 103, 106, 109, 110, 115-117
PSP 10, 41, 44, 46, 47, 49, 65, 86, 87
PvdA 18, 58, 70, 76, 117, 124, 172, 186, 205, 206, 208, 222, 224, 225, 227, 229, 231-250, 330
RKPN 39
SGP 33, 65, 66, 72
VVD 8, 20, 28-31, 38

Groep V: grondpolitiek en landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij en visserij)

BP 5, 7
CDA 75, 77, 92-97, 161-166
CPN 5, 10
DAC 11-13
D'66 9, 13
DS'70 8, 15
GPV 42-45, 70, 73
PPR 18, 88-94, 109-113, 126, 134
PSP 4, 40, 41, 49, 51, 109
PvdA 111, 114-129, 186, 205, 210-212, 232, 233, 247, 346
RKPN 37, 38, 45
SGP 32-34, 72
VVD 38

Sub-groep V-a: grondpolitiek

CDA 161-166
CPN 10
D'66 9, 13
DS'70 15
GPV 73
PPR 89-92
PSP 4, 40, 41, 49, 51
PvdA 23, 118, 119, 205, 210-212, 232
RKPN 45
SGP 32, 33
VVD 38

Sub-groep V-b: landbouwbeleid

BP 5, 7
CDA 75, 77, 92-96, 166
CPN 5
DAC 11-13
D'66 13
DS'70 8, 15
GPV 42-45, 70
PPR 18, 88-90, 92-94, 109-112, 134
PSP 40, 41, 109
PvdA 111, 114-117, 120-125, 205
RKPN 37, 38
SGP 32, 33, 72
VVD 38

Groep VI: inrichting van de staat

BP 5, 6, 8, 15, 25
CDA 19-22, 28-30, 112, 130-137
CPN 8, 9
DAC 1, 2, 8, 22
D'66 3, 7, 27
DS'70 1, 2, 4, 12
GPV 5, 6, 28-32, 44
PPR 62-85, 137
PSP 4-9
PvdA 33, 211, 230, 291, 293-304, 361
RKPN 2-4, 7
SGP 7, 9-13, 66
VVD 17-21, 28

Groep VII: onderwijs en wetenschap

BP 19
CDA 21, 36-49
CPN 12
DAC 19, 20
D'66 14-19
DS'70 13, 14
GPV 51-57
PPR 120-123, 129, 130
PSP 4, 42, 43, 66-70, 77, 78
PvdA 24-26, 44, 45, 81-83, 143, 150-175, 304
RKPN 23-29
SGP 18, 37-48
VVD 9-15, 20, 39

Groep VIII: verkeer en waterstaat (incl. posterijen)

CDA 74, 83, 142-147
DAC 26
DS'70 9
GPV 35, 74-77
PPR 87, 99-108, 117
PSP 49, 63-65, 86, 87
PvdA 62, 65, 104, 200, 201, 214-229, 368
RKPN 50-53
SGP 67-72
VVD 31

Groep IX: volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke gezondheid)

BP 18, 21
CDA 3-8, 13, 55-58, 121, 129, 148-153, 167
CPN 4, 5, 13
D'66 7, 20-23
DS'70 3, 6, 18, 20
GPV 2, 5, 6, 9-12, 65-68
PPR 119, 124-128, 132, 133, 138, 142, 150
PSP 27, 78, 79, 83-85, 97
PvdA 41, 104, 111, 144, 176-198, 309, 329
RKPN 12, 14-22
SGP 3, 53, 59-64
VVD 15, 17, 28, 34

Groep X: volkshuisvesting en ruimtelijke ordening

BP 2
CDA 83, 103, 122, 123, 138-141, 154-160, 167
CPN 1, 10
DAC 25-27
D'66 4, 8, 9, 22
DS'70 9, 15, 21
GPV 71-74
PPR 87, 88, 90, 91, 93-98, 102, 117, 119, 135

PSP 18, 48-62, 86
PvdA 2, 16, 17, 21-23, 53, 70, 124, 199-213, 224, 257-274
RKPN 44-49
SGP 28, 31, 47, 73, 74
VVD 20, 28, 29, 32, 33, 35

Sub-groep X-a: volkshuisvesting

BP 2
CDA 122, 123, 140, 141, 154-160, 167
CPN 1, 10
DAC 25
D'66 4, 9
DS'70 21
GPV 71-73
PPR 87, 94, 96-98, 119
PSP 48-62
PvdA 17, 21, 53, 199-202, 204, 207, 208, 213, 257-274
RKPN 44, 46-49
SGP 28, 73, 74
VVD 20, 28, 29, 32, 33, 35

Sub-groep X-b: ruimtelijke ordening

CDA 83, 103, 138-141, 159
CPN 10
DAC 26, 27
D'66 8, 9, 22
DS'70 9, 15
GPV 71, 73, 74
PPR 88, 90, 91, 93-98, 102, 117, 135
PSP 18, 48, 49, 58, 59, 86
PvdA 2, 16, 21-23, 70, 124, 199-206, 208-213, 224, 259, 267
RKPN 44-46
SGP 31, 47
VVD 20, 28, 29, 32

Groep XI: welzijnsbeleid en vormingswerk, vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen

BP 4, 17
CDA 1-4, 7-17, 39, 44, 124, 126, 136, 137, 142, 151, 154, 155, 188
CPN 3, 4, 7, 10, 12, 14
DAC 3, 5, 24
D'66 5, 6, 8, 22, 23, 25
DS'70 3, 7, 13, 19, 21, 27
GPV 2, 9, 10, 24, 27, 46, 58-61, 63, 71, 72
PPR 13, 34, 40, 43, 51, 81, 119, 122, 125, 129, 130, 135, 136, 138-149
PSP 1, 9, 20-22, 28-30, 34, 62, 65, 71-82, 95
PvdA 25, 30, 40, 42, 46, 48, 54, 81-83, 88, 91, 92, 99, 130-134, 142-150, 153, 164, 178, 261, 303, 308, 339
RKPN 10, 13, 36, 43, 46
SGP 4, 18, 25, 28, 36, 40, 47, 53-58
VVD 11, 33, 35, 39

Sub-groep XI-a: welzijnsbeleid en vormingswerk

CDA 1-3 10-12, 44, 136
CPN 12, 14
DAC 5
D'66 22
DS'70 13, 19
GPV 58, 59
PPR 119, 129, 130, 135, 136, 140, 142, 143
PSP 20-22, 28, 29, 70, 80-82
PvdA 25, 81-83, 92, 130-134, 142-150, 153, 164
SGP 18, 36, 47, 54, 56
VVD 33

Sub-groep XI-b: vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen

BP 4, 17
CDA 3, 4, 7-9, 13-17, 39, 124, 126, 137, 142, 151, 154, 155, 188
CPN 3, 4, 7, 10
DAC 3, 5, 24
D'66 5, 6, 8, 22, 23, 25
DS'70 3, 7, 13, 19, 21, 27
GPV 2, 9, 10, 24, 27, 46, 60, 61, 63, 71, 72
PPR 13, 34, 40, 43, 51, 81, 119, 122, 125, 130, 138-141, 143-149
PSP 1, 9, 30, 34, 62, 65, 71-79, 80-82, 95
PvdA 30, 40, 42, 46, 48, 54, 88, 91, 99, 144-146, 148, 149, 178, 261, 303, 308, 339
RKPN 10, 13, 36, 43, 46
SGP 4, 25, 28, 40, 53-55, 57, 58
VVD 11, 33, 35, 39

Groep XII: wetshandhaving en politiebeleid (Justitie)

BP 12, 21
CDA 11-13, 18, 50-58, 135, 149
CPN 7, 8
DAC 23, 24
D'66 21, 22, 24-26
DS'70 1, 3, 4, 20
GPV 5, 6, 8, 9, 11-13, 67
PPR 85, 102, 103, 124, 136-138, 140, 142, 150, 151
PSP 9, 78, 83, 85, 93-97
PvdA 197, 198, 301, 302, 304, 307, 310-329
RKPN 5, 8, 9, 13-16, 18, 20, 21, 52
SGP 2-8, 60, 62
VVD 17, 18, 20, 21, 23, 34

Sub-groep XII-a: wetshandhaving

BP 12, 21
CDA 11-13, 50, 52-58, 149
CPN 7
DAC 23, 24
D'66 21, 22, 24, 25

DS'70 1, 3, 4, 20
GPV 5, 8, 9, 11-13, 67
PPR 85, 124, 136-138, 142, 150, 151
PSP 78, 83, 85, 94-97
PvdA 197, 198, 310-316, 318-322, 324-329
RKPN 5, 8, 9, 13-16, 18, 20, 21, 52
SGP 2-8, 60, 62
VVD 17, 18, 23, 34

Sub-groep XII-b: politiebeleid

CDA 18, 51, 135
CPN 8
DAC 23
D'66 24
DS'70 4
GPV 6
PPR 102, 103, 137, 140, 151
PSP 9, 93, 95-97
PvdA 301, 302, 304, 307, 311, 317, 323
RKPN 6
SGP 2
VVD 20, 21

3 Trefwoordenregister met verwijzingen naar de verkiezingsprogramma's

Verwijzingen naar de artikelen van de programma's

aardgas:
zie grondstoffenbeleid

abortus:
BP 21
CDA 56, 57, 149
CPN 13
DS'70 20
GPV 5, 6, 11, 12
PPR 125
PSP 78, 79, 85
PvdA 197
RKPN 15
SGP 60
VVD 17, 34

actie- en pressiegroepen:
DAC 22
DS'70 1, 4
GPV 6, 44
PPR 64, 85
PSP 2-4, 7-9, 15, 60-62, 81
SGP 7
VVD 17, 19

adoptie van kinderen:
CDA 56
DS'70 4
PvdA 312
RKPN 13, 15

advertenties:
zie reclame

afspiegelingscolleges:
zie gemeentelijk bestuur
provinciaal bestuur

afvalverwerking:
zie milieubeleid

alcoholverslaving:
zie verdovende middelen

Algemene Bijstandswet (ABW):
zie sociale voorzieningen

Algemene Ouderdomswet (AOW):
zie sociale voorzieningen

Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW):
zie sociale voorzieningen

Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ):
zie gezondheidszorg

alimentatie:
zie huwelijk

alleenstaanden:
BP 4
CDA 4, 13, 154
DAC 3
GPV 71
PSP 76
PvdA 40, 42, 261
RKPN 13, 46
SGP 28, 53

alternatieve vormen van energie:
zie energiebeleid

ambtenaren:
CDA 112, 201
DAC 15, 22
D'66 4, 5, 7
GPV 33, 49
PPR 71, 79-83, 102
PSP 18
PvdA 33, 291, 292, 296, 297, 303, 313
SGP 20, 23
VVD 3, 19

antecedentenonderzoek:
zie sollicitanten, bescherming van

anticonceptie:
CDA 57
DS'70 18
GPV 9
PPR 125
PSP 79
PvdA 179
RKPN 17
SGP 60
VVD 34

anti-inflatiepolitiek:
zie inflatie

Antillen:
zie Nederlandse Antillen

apartheid:
zie Zuidelijk Afrika

apothekers:
PPR 125
PSP 83, 85
PvdA 176, 193

arbeiderszelfbestuur:
zie democratisering in de bedrijven

arbeidsbemiddeling:
zie werkgelegenheid

arbeidsbureau:
zie werkgelegenheid

arbeidsinspectie:
zie werkomstandigheden

arbeidsmarkt:
zie werkgelegenheid

arbeidsongeschiktheid:
zie sociale voorzieningen

arbeidstijdverkorting:
zie werkgelegenheid

artsen:
CDA 6, 149, 152, 153
DS'70 20
PPR 125, 128
PSP 78, 83, 85
PvdA 30, 177, 178, 185
SGP 61
VVD 34

asielrecht:
zie vluchtelingen

atoomwapens:
zie nucleaire bewapening/ontwapening

autobezit:
zie autoverkeer

autoverkeer:
CDA 83, 142, 143
DAC 26
DS'70 7, 9, 15
GPV 75-77
PPR 87, 100-104, 108, 117
PSP 49, 63-65
PvdA 104, 145, 215, 219, 220, 223, 249, 304
RKPN 50-53
SGP 30, 68, 69
VVD 31

autovrije zones:
zie autoverkeer

banken:
CPN 2
GPV 35, 36
PPR 33
PSP 4, 11, 40
PvdA 62, 68, 277

basisonderwijs:
zie lager onderwijs

bedrijfsbezetting:
zie stakingsrecht

Bedrijfsfonds voor de Pers:
zie mediabeleid

bedrijfsgeneeskundige diensten:
PPR 127
PvdA 177

bedrijfsschappen:
zie Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie

bedrijfssluiting:
CPN 1
DS'70 6
PSP 14, 15, 19
PvdA 73, 86, 122
SGP 32

bedrijvenwerk:
zie vakbeweging
werkomstandigheden

bejaarden:
CDA 9, 126, 142, 151, 188
CPN 4, 10
DAC 5, 24
D'66 22, 23
DS'70 19
GPV 9, 60
PPR 119, 143, 147, 149
PSP 30, 65, 80-82
PvdA 46, 144, 178
RKPN 43
SGP 55
VVD 33, 35

belastingdienst:
zie belastingen algemeen

belastingdruk:
zie belastingen algemeen

belastingen algemeen:
BP 1, 4, 5
CDA 33, 34, 94, 119, 121, 126, 201
CPN 2, 3, 5
DAC 3, 9, 14
D'66 4, 5, 8
DS'70 6, 10
GPV 33, 34
PPR 40, 49-51, 101, 102
PSP 24-26, 31-39
PvdA 43, 52-54, 71, 111, 315
RKPN 42, 53
SGP 12, 14, 15, 17, 18, 27
VVD 2, 5, 35, 37

belasting en eigen woning:
CDA 122, 123
D'66 4
PPR 50, 97
PSP 56
PvdA 53, 258, 261
RKPN 47
SGP 28, 73
VVD 32

belasting en gehuwde vrouw:
CDA 124
CPN 3
DAC 3
PPR 51
PSP 34, 76
PvdA 54
SGP 28

belastingontduiking:
zie zwart geld

belastingstelsel:
zie belastingen algemeen

beroepsleger:
zie militaire dienstplicht

beroepsonderwijs:
CDA 42-44, 101
D'66 16
DS'70 13
GPV 46, 53
PPR 119
PSP 69, 70, 78
PvdA 87, 164
RKPN 23
SGP 42
VVD 11, 39

bevolkingsonderzoek:
zie preventie van ziekten

bevolkingsoverloop:
PPR 95
PSP 18, 48
PvdA 200, 201, 204

bewapening:
zie veiligheidsbeleid

bezuiniging overheidsuitgaven:
zie collectieve uitgaven

bibliotheekbeleid:
PPR 132
PSP 82, 87
PvdA 17

Biesbosch:
zie landschap

binnenscheepvaart:
CDA 145
CPN 5
GPV 74
PPR 100, 117
SGP 30, 70

bio-industrie:
CDA 75
D'66 13
DS'70 8
PPR 110, 134
PSP 40, 41
PvdA 125

bodembescherming:
zie milieubeleid

bodemschatten:
zie grondstoffenbeleid

buitengewoon onderwijs:

CDA 40
D'66 15
PPR 122
PSP 66, 69
PvdA 154

buitenlands beleid:

BP 9, 10, 13
CDA 168-198
CPN 6, 7
DAC 9, 10
D'66 2
DS'70 25-28
GPV 13-17, 21-27
PPR 1-27
PSP 4, 98-112
PvdA 330-389
RKPN 10, 54, 55, 57
SGP 75-82
VVD 22-24, 26, 27

buitenlandse werknemers:

BP 17
CDA 14-16, 154
CPN 3
D'66 8
DS'70 7, 19
GPV 2, 27, 46, 71
PPR 13, 43, 122, 140, 141
PSP 1, 9, 62, 81
PvdA 99
RKPN 36
SGP 25
VVD 33

buitenparlementaire oppositie:
zie actie- en pressiegroepen

bouwvergunningen:
zie woningbouw

burgemeester:
zie gemeentelijk bestuur

Burgemeester en Wethouders:
zie gemeentelijk bestuur

burgerlijke ongehoorzaamheid:
zie actie- en pressiegroepen

buurt- en clubhuiswerk:
zie buurt- en dorpshuizen

buurt- en dorpshuizen:
CDA 10
CPN 14
PPR 119, 130
PSP 80, 82
VVD 37

buurtraden:
zie wijk- en buurtraden

bijscholing arbeid:
zie omscholing arbeid

bijsluiters geneesmiddelen:
zie geneesmiddelen

Bijstandswet (ABW):
zie sociale voorzieningen

bijstandtrekkers:
zie sociale voorzieningen

bijzonder onderwijs:
zie openbaar en bijzonder onderwijs

collegegeld:
zie studiekosten

collectieve uitgaven:

BP 1
CDA 107, 201
DAC 11
D'66 4-6
DS'70 6, 10
GPV 37
PSP 4, 11-13, 36
PvdA 17, 69, 70, 343
RKPN 40-42
SGP 17, 18, 27
VVD 1-3

Commissaris van de Koningin:
zie provinciaal bestuur

concentratiegebieden:
zie ontwikkelingssamenwerking

consumentenbeleid:
CDA 78-80
DAC 13
D'66 6
DS'70 22
PPR 54, 55, 116
PSP 17, 38
PvdA 64, 66, 103-107, 252, 361, 365
RKPN 33
VVD 37

consumentenbonden:
zie consumentenbeleid

consumentenvoorlichting:
zie consumentenbeleid

controleerend geneesheer:
zie bedrijfsgeneeskundige diensten

crèche:
zie peuterspeelplaatsen

criminaliteit:
zie wetshandhaving

cultuurbeleid:
CDA 60-63, 136
CPN 15
DS'70 23
GPV 63, 64
PPR 131, 132
PSP 87-90

PvdA 17, 134, 136, 274
RKPN 21
SGP 18, 49
VVD 15, 28

dagbladen:
zie mediabeleid

decentralisatie van bestuur:

BP 25
CDA 29, 30, 131, 132
D'66 3
GPV 28-30
PSP 9
PvdA 211, 230, 293
SGP 11
VVD 28

deelarbeid:
zie werkgelegenheid

defensiebeleid:

CDA 196-200
CPN 2, 6, 8
DAC 10
D'66 2
DS'70 28
GPV 8, 13-19, 20, 22
PPR 26-31
PSP 111, 112
PvdA 330, 332, 338, 366, 368, 381, 390-398
RKPN 56
SGP 80
VVD 22, 24, 25

democratisering in de bedrijven:

CDA 24, 25
CPN 3
DAC 16
D'66 6, 8
DS'70 1
GPV 48
PPR 34-38, 81
PSP 4, 5, 7, 9, 11, 13, 19, 21, 23
PvdA 72, 75, 275-281, 284-291
SGP 22

democratisering in het gevangeniswezen:

CDA 52
PPR 142
PSP 97

democratisering in de gezondheidszorg:

CDA 150
CPN 13
D'66 22
DS'70 20
PPR 124, 125
PSP 85
PvdA 27, 144, 194-196
VVD 34

democratisering in de krijgsmacht:

CPN 8
DS'70 28
GPV 18
PPR 30
PSP 2, 9, 111, 112
PvdA 394
SGP 80
VVD 25

democratisering in het onderwijs:

CDA 21, 46
DS'70 13
GPV 57
PPR 121-123
PSP 2, 9, 42, 43, 69, 70
PvdA 27, 162, 163, 170
RKPN 24
SGP 46
VVD 14

democratisering in de staat
(zie ook Staten-Generaal):

BP 5, 6
CDA 19, 130
CPN 8
DAC 1
D'66 3, 27
DS'70 1, 2
GPV 31
PPR 62, 64, 80-82
PSP 1, 4-9
PvdA 293-304, 361, 380
SGP 13
VVD 19, 28

democratisering in volkshuisvesting en ruimtelijke ordening:

D'66 9
DS'70 21
PSP 4, 48, 49, 56-58, 62
PvdA 27, 213, 257, 258, 263, 265
VVD 29

departementale indeling:

CDA 137
DS'70 2
GPV 27
PvdA 293, 368
VVD 20, 21, 27, 37

Derde Wereld:

zie ontwikkelingssamenwerking

dienstplicht:

zie militaire dienstplicht

dierenbescherming:

zie bio-industrie

dorpsraden:

zie wijk- en buurtraden

drinkwater:

zie fluoridering drinkwater

drugs:

zie verdovende middelen

echtscheiding:

zie huwelijk

economisch beleid:

BP 4, 23
CDA 23-27, 31-35, 59, 68, 70, 71, 76, 78-81, 87-91, 93-95, 98-100, 107, 110, 127, 139, 180, 192, 201
CPN 1, 2, 5
DAC 13, 16, 24, 27
D'66 5, 6, 8, 11, 12
DS'70 5-7, 10-12, 17, 22
GPV 37, 39-41, 46, 47, 71, 75
PPR 14, 21, 32-34, 49-56, 86, 87, 90, 94, 111, 112, 116, 118, 124, 126, 132
PSP 1-5, 8, 10-19, 21-25, 30, 31, 33, 34, 38-44, 46, 48, 49, 63, 85, 87, 91-93, 99, 100, 109
PvdA 2, 9, 14-16, 19, 30, 58, 63-74, 79, 84, 86, 101-116, 120, 122, 126, 127, 135, 201, 203, 239, 252, 255, 256, 281, 305, 314, 344, 355, 361, 364, 365, 379, 381, 388
RKPN 30, 33-35
SGP 14, 17, 20, 26, 29-32, 51, 74
VVD 1, 5-8, 29-31, 35-38

economische macht:

zie herstructurering Nederlandse economie

economisch structuurplan:

zie herstructurering Nederlandse economie

Eemshaven:

zie zeehavens en zeescheepvaart

Eerste Kamer:

zie Staten-Generaal

eerste-lijnszorg:

zie ziekenverzorging

elektriciteitscentrales:

zie energiebeleid

energiebeleid:

CDA 70, 71, 78, 82-85, 87, 103, 121, 179, 183
CPN 6, 11
DAC 7
D'66 10-12
DS'70 14, 16, 17
GPV 38, 39, 70
PPR 33, 56-61, 115-117
PSP 44, 45, 47
PvdA 70, 76, 172, 222, 251-256
SGP 35
VVD 8

enquête-recht:

zie Staten-Generaal

erfpacht:

zie pacht

Europees Parlement:

zie Europese samenwerking

Europees veiligheidsstelsel:

CDA 182, 198
CPN 6
D'66 2
DS'70 25
GPV 16
PPR 4, 10, 11, 24, 26
PSP 112
PvdA 369, 372, 375
VVD 26

Europese Gemeenschap:

zie Europese samenwerking

Europese samenwerking:

BP 9
CDA 62, 71, 92, 121, 176-180, 182, 183, 195, 198
CPN 2, 6, 12
DAC 9, 12
D'66 2, 13
DS'70 6, 8, 25, 26
GPV 21, 38, 43
PPR 9-14, 26, 109
PSP 10, 16, 36, 40, 99, 108-110
PvdA 71, 99, 114, 345-347, 355, 361-365, 367, 377, 380, 387, 388
RKPN 55
SGP 34, 79
VVD 1, 22, 26, 27, 38

euthanasie:

CDA 58, 149
DS'70 20
GPV 11
PPR 124
PSP 83, 85
PvdA 198
RKPN 16
SGP 60

farmaceutische industrie:

zie apothekers

fietsers en voetgangers:

CDA 142
DS'70 9
GPV 77
PPR 102-104
PSP 65
PvdA 219

financieel beleid:

BP 1, 3-5
CDA 33, 34, 94, 107, 115, 119-129, 176, 178, 201
CPN 2-5
DAC 3, 9, 11, 14, 15
D'66 4-9
DS'70 6, 7, 10, 11

GPV 2, 33–37
PPR 32–34, 40, 49–52, 97, 101, 102
PSP 4, 11–13, 16, 24–26, 31–40, 56, 76
PvdA 17, 43, 44, 52–57, 60, 62, 64,
69–71, 111, 258, 261, 315, 343
RKPN 34, 35, 40–42, 47, 53
SGP 12, 14, 15, 17, 18, 26–28, 73
VVD 1–3, 5, 6, 26, 27, 32, 35, 37, 39

financiële verantwoording van het verkiezingsprogramma:

CDA 201
PSP 39

fiscaal beleid:

zie belastingen algemeen

fluoridering drinkwater:

BP 18
GPV 68
PvdA 183
RKPN 22
SGP 60

fondspatiënten:

zie gezondheidszorg

fusies:

CDA 35, 99
GPV 40
PPR 34
PSP 11, 17, 44, 91, 109

gastarbeiders:

zie buitenlandse werknemers

geboorteregeling:

zie anticonceptie

Gedeputeerde Staten:

zie provinciaal bestuur

gehandicapten:

CDA 7, 8, 13, 142, 154, 155
D'66 6, 23
DS'70 13, 19, 21
GPV 61, 71
PPR 40, 119, 125, 143, 148
PSP 62, 65, 80–82
PvdA 48, 88, 145
SGP 40, 55
VVD 33, 35, 39

geldontwaarding:

zie inflatie

geluidshinder:

zie milieubeleid

gemeenschapsvoorzieningen:

zie collectieve uitgaven

gemeentelijk bestuur:

BP 8
CDA 20, 29, 30, 131–134
CPN 9
DAC 8

D'66 3

DS'70 2, 10

GPV 28–30, 73

PPR 69, 73, 74, 76

PSP 9, 14, 19, 32, 34, 65

PvdA 59, 211, 217, 218, 293, 297, 300

RKPN 4

SGP 10–12, 66

VVD 28

gemeentelijke herindeling:

zie decentralisatie van bestuur

gemeenteraden:

zie gemeentelijk bestuur

gemotoriseerd verkeer:

zie autoverkeer

geneesmiddelen:

CDA 152
PPR 124–126, 132
PSP 83, 85
PvdA 104, 189, 190
SGP 64

gevangenis:

zie wetshandhaving

gewesten:

CPN 9, 14
PSP 6
PvdA 293, 297
VVD 28

gewetensbezwaren:

zie militaire dienstplicht

gezagshandhaving:

zie wetshandhaving

gezin:

zie huwelijk

gezinsproblemen:

zie huwelijk

gezondheidsopvoeding:

zie preventie van ziekten

gezondheidsvoorlichting:

zie preventie van ziekten

gezondheidsvoorzieningen:

zie gezondheidszorg

gezondheidszorg:

CDA 149, 152
CPN 4, 5, 13
D'66 7, 20, 22
DS'70 6, 20
GPV 65, 66
PPR 119, 124, 125, 127
PSP 27, 83–85
PvdA 17, 41, 111, 176–179, 190–193,
196

SGP 61

VVD 34

goederenvervoer:

CDA 142, 146, 147
DS'70 9
GPV 74
PPR 100, 104, 105, 107, 117
PSP 65
SGP 70

gratis onderwijs:

zie studiekosten

Griekenland:

CDA 181
PSP 103, 112
SGP 79

grondpolitiek:

CDA 161–166
CPN 10
D'66 9, 13
DS'70 15
GPV 73
PPR 89–92
PSP 4, 40, 41, 49, 51
PvdA 23, 118, 119, 205, 210–212, 232
RKPN 45
SGP 32, 33
VVD 38

grondprijzen:

zie grondpolitiek

grondspectatie:

zie grondpolitiek

grondstoffenbeleid:

CDA 82–84, 86, 87, 103, 121, 183, 187
CPN 1, 2
D'66 10–12
DS'70 17, 26
GPV 38, 39
PPR 14, 20, 116
PSP 11, 44–47, 99, 109
PvdA 18, 70, 76, 233, 255, 357
SGP 14, 15, 17, 35
VVD 7, 8, 30

gijzelingen:

zie terrorisme, bestrijding van

hard drugs:

zie verdovende middelen

hennepproducten:

zie verdovende middelen

herstructurering Nederlandse economie:

CDA 23–27, 70, 87–89, 99, 100, 180
D'66 6, 12
GPV 40
PPR 21, 32, 33, 86, 87
PSP 1–5, 8, 10–13, 21, 24, 25, 39, 44
PvdA 69–71, 79

RKPN 30
SGP 30
VVD 1, 6, 7, 30, 36

herstructurering onderwijs:

CDA 37, 40-43, 47
CPN 12
DAC 19
D'66 8, 12, 14, 16, 17, 19
DS'70 13
GPV 52, 53
PPR 121, 122, 130
PSP 67-70, 78
PvdA 26, 156-158, 173, 174
SGP 43, 47
VVD 11, 13

Hoger Beroepsonderwijs:

CDA 45, 46
CPN 12
DAC 20
D'66 14, 17
DS'70 13
GPV 54, 55
PPR 122
PSP 67, 70
PvdA 167, 168, 170
VVD 12

Hoger Onderwijs:

zie Wetenschappelijk Onderwijs

Hogescholen:

zie Wetenschappelijk Onderwijs

homofilie:

GPV 9, 72
PSP 62, 71, 78, 95
SGP 4

Huis van Bewaring:

zie wetshandhaving

huuradviescommissie:

zie woningbezit

huurbeleid:

zie woningbezit

huurliberalisatie:

zie woningbezit

huursubsidie:

zie woningbezit

huurwaarde:

zie belasting en eigen woning

huwelijk:

CDA 3, 4, 13, 129
DS'70 3
GPV 2, 9, 10, 71, 72
PPR 51, 138, 141
PSP 62, 78, 97
PvdA 47, 54, 309, 391
RKPN 12
SGP 53, 73

hypotheekrente, aftrek van:
zie belasting en eigen woning

Indonesië:

CPN 2, 6
GPV 64
PPR 146
PSP 98, 99, 101, 106, 107
PvdA 342

inflatie:

CDA 107, 115, 119, 125, 176, 178, 201
CPN 2, 4
DAC 15
D'66 6, 9
DS'70 6, 7, 10, 11
GPV 2, 33, 36
PPR 32, 52, 101
PSP 16, 32
PvdA 64
RKPN 34, 35
SGP 14, 18, 26, 27
VVD 1, 2, 5, 26, 27, 35, 37, 39

inflatiecorrectie:

CDA 125
DS'70 10
GPV 34
SGP 27
VVD 5

inkomensbeleid:

zie loon- en inkomensbeleid

inkomensnivellering:

zie loon- en inkomensbeleid

inkomstenbelasting:

BP 3
CDA 125
D'66 4
DS'70 10
PPR 50
PSP 24, 31, 34
PvdA 55
SGP 27
VVD 5, 37

inrichting van de staat:

BP 5, 6, 8, 15, 25
CDA 19-22, 28-30, 112, 130-137
CPN 8, 9
DAC 1, 2, 8, 22
D'66 3, 7, 27
DS'70 1, 2, 4, 12
GPV 5, 6, 28-32, 44
PPR 62-85, 137
PSP 4-9
PvdA 33, 211, 230, 291, 293-304, 361
RKPN 2-4, 7
SGP 7, 9-13, 66
VVD 17-21, 28

inspraak:

zie democratisering

intensieve veehouderij:
zie bio-industrie

Internationaal Monetair Fonds (IMF):

zie internationale monetaire samenwerking

internationale economische samenwerking:

CDA 173, 179, 180, 187, 191
D'66 2
DS'70 25
PPR 4, 14, 18, 20, 21
PSP 4
PvdA 330, 341, 342, 345, 355, 379
SGP 79
VVD 26, 27

internationale monetaire samenwerking:

CDA 178, 179, 187
DS'70 25
GPV 21
PPR 19
PSP 99
PvdA 356, 377
VVD 26, 27

invaliden:

zie gehandicapten

investeringsaftrek:

zie investeringsbeleid

investeringsbeleid:

CDA 23, 71, 87, 88, 94, 201
CPN 5
DAC 16
D'66 8, 11, 12
DS'70 6, 7
GPV 37, 40
PPR 33, 34, 118
PSP 4, 15, 23, 24, 40, 99
PvdA 14-16, 69-74, 79, 120, 344
SGP 17
VVD 6, 8

Israël:

zie Midden-Oosten

jeugdbeleid:

zie jongeren

jeugdwerkloosheid:

zie werkgelegenheid

jongeren:

CDA 10-12, 101
CPN 3, 10
DAC 3, 21, 24
D'66 8, 22, 25
DS'70 3, 4, 19
GPV 6, 46, 59, 61, 77
PPR 40, 142
PSP 80, 82, 97
PvdA 82, 87, 92, 133, 134, 142, 143, 164, 260, 261, 310-312, 394

RKPN 14
SGP 5, 31, 54
VVD 39

kabeltelevisie:
zie mediabeleid

kabinet-Den Uyl:
CPN 10
GPV 2, 3, 5
PSP 3, 4
PvdA 2
SGP 14

kabinetsformatie:
(zie ook kabinetsformatie 1977):
D'66 27
PPR 65, 66
PvdA 294

kabinetsformatie 1977:
CDA 137
D'66 27
GPV 5
PvdA 4, 5

Kalkar:
zie kernenergie

kalmeringsmiddelen:
zie verdoovende middelen

kanalen:
zie binnenscheepvaart

kapingen:
zie terrorisme, bestrijding van

kapitaalvlucht:
PPR 50
PSP 12
PvdA 71, 364

kartelvorming:
zie fusies

kerenergie:
CDA 85, 183
CPN 6, 11
DAC 7
D'66 11
DS'70 16, 17
GPV 38, 39, 70
PPR 60, 115, 117
PSP 44, 45, 47
PvdA 252-254
SGP 35
VVD 8

kernwapens:
zie nucleaire bewapening/ontwapening

kiesstelsel:
zie Staten-Generaal

kinderaftrek:
GPV 34
PPR 51
PvdA 44
SGP 27

kinderbescherming:
zie jongeren

kinderbijslag:
zie sociale voorzieningen

klassegrootte:
zie school

kleine zelfstandigen:
zie zelfstandigen

kleuterleidsters:
zie leerkrachten

kleuteronderwijs:
CDA 40
D'66 15
DS'70 13
GPV 53
PPR 121, 122
PSP 68-70
PvdA 143, 154, 156
SGP 39
VVD 10

koopkracht:
zie loon- en inkomensbeleid

koopvaardijvloot:
zie zeehavens en zeescheepvaart

koopwoningen:
zie woningbezit

kruisverenigingen:
zie ziekenverzorging

krijgsmacht:
zie defensiebeleid
militaire dienstplicht

kunstbeleid:
zie cultuurbeleid

kweekreactor:
zie kernenergie

lager onderwijs:
CDA 40
D'66 15, 16
DS'70 13
GPV 53
PPR 121, 122
PSP 66, 68-70
PvdA 143, 154, 156
SGP 39
VVD 10

landbouwbeleid:
BP 5, 7
CDA 75, 77, 92-96, 166
CPN 5
DAC 11-13
D'66 13
DS'70 8, 15
GPV 42-45, 70
PPR 18, 88-90, 92-94, 109-112, 134
PSP 40, 41, 109
PvdA 111, 114-117, 120-125, 205
RKPN 37, 38
SGP 32, 33, 72
VVD 38

Landbouwschap:
zie Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie

landschap:
BP 7
CDA 77, 96, 142
CPN 11
D'66 10, 13
DS'70 6, 8, 9, 15, 16, 24
GPV 44, 45, 64, 70
PPR 87-89, 93, 94, 103, 117
PSP 41, 46, 47, 49, 86, 87
PvdA 124, 205, 206, 231, 244, 249
SGP 33, 72
VVD 29, 38

Lauwersmeer:
zie landschap

leerkrachten:
CDA 39, 40, 48
CPN 12
D'66 18
DS'70 13
PPR 121, 122
PSP 69, 70
PvdA 143, 154
SGP 45
VVD 13

leerlingenschaalverlaging:
zie school

leerplan:
zie school

leerplicht:
BP 19
CPN 12
DAC 19
D'66 14
DS'70 13
GPV 53
PPR 121, 122
PSP 15, 69, 70
PvdA 165
SGP 44
VVD 11

Lomé, verdrag van:
zie ontwikkelingssamenwerking

loonbelasting:

BP 3, 4
D'66 4
DS'70 10
PPR 50
PSP 31, 34
VVD 5

loon- en inkomensbeleid:

BP 3, 8, 20
CDA 93, 95, 107-109, 111, 112, 201
CPN 1-4
DAC 15, 17, 18
D'66 4-8
DS'70 10, 11
GPV 33, 34, 46, 47
PPR 32, 33, 40, 41, 49, 50, 81, 109, 111, 121, 128
PSP 10-13, 15-17, 20, 24-27, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 64, 90
PvdA 1, 2, 7-10, 17, 18, 30-37, 52, 53, 64, 69, 115, 261, 262
RKPN 34
SGP 15, 20-22, 26-28
VVD 2, 5, 6, 35, 37, 38

loonmatiging:

zie loon- en inkomensbeleid

loonoverleg:

zie loon- en inkomensbeleid

loonsverhogingen:

zie loon- en inkomensbeleid

luchthavens en luchtvaart:

CDA 144
DAC 26
DS'70 9
PPR 100, 106, 117
PSP 65
PvdA 214, 224, 226-229
SGP 71

luchtvaart:

zie luchthavens en luchtvaart

maatschappelijke dienstverlening:

zie welzijnsbeleid

maatschappelijk werk:

zie welzijnsbeleid

man-vrouw, gelijkstelling van:

zie vrouwenemancipatie

Markerwaard:

zie landschap

maximum-inkomen:

zie loon- en inkomensbeleid

maximum-snelheid:

zie autoverkeer

mediabeleid:

BP 11, 22
CDA 59, 66-69, 79, 81
DAC 24
DS'70 5, 17, 22
PPR 126, 132
PSP 34, 38, 85, 91-93
PvdA 104, 108, 135
RKPN 21
SGP 50, 51
VVD 16

medici:

zie artsen

medicijnen:

zie geneesmiddelen

medisch tuchtrecht:

zie artsen

meerderheidscolleges:

zie gemeentelijk bestuur
provinciaal bestuur

mensenrechten:

zie rechten van de mens

metro:

zie openbaar vervoer

Midden-Oosten:

CDA 183, 184
DS'70 25
GPV 26
PPR 6
PSP 104, 111
PvdA 360
SGP 77

middenschool:

zie herstructurering onderwijs

middenstand:

zie zelfstandigen

milieubeleid:

BP 7, 16
CDA 23, 70-80, 83, 87, 88, 96, 103, 140, 142, 144, 178, 179, 201
CPN 11
D'66 6, 10, 13
DS'70 6, 8, 9, 14-16, 24
GPV 2, 21, 37, 44, 45, 64, 69, 70
PPR 32, 33, 36, 86-89, 93, 94, 100, 102, 103, 106, 109, 110, 115-117
PSP 10, 41, 44, 46, 47, 49, 65, 86, 87
PvdA 18, 58, 70, 76, 117, 124, 172, 186, 205, 206, 208, 222, 224, 225, 227, 229, 231-250, 330
RKPN 39
SGP 33, 65, 66, 72
VVD 8, 20, 28-31, 38

milieubescherming:

zie milieubeleid

milieuverontreiniging/vervuiling:

zie milieubeleid

militaire dienstplicht:

CDA 200
CPN 6
D'66 2
DS'70 28
GPV 18, 19
PPR 30, 31
PSP 111, 112
PvdA 390-398
RKPN 56
SGP 80
VVD 25

minderjarigen/minderjarigheid:

zie jongeren

minimum-inkomen:

zie minimumloon

minimumloners:

zie minimumloon

minimumloon:

CDA 115
CPN 5
DAC 14
GPV 47
PPR 50, 51, 111, 121, 147
PSP 24-26, 29
PvdA 2, 9, 30, 32, 111, 115
SGP 21, 31
VVD 39

ministerraad, ministers:

zie regering

Molukkers:

zie Zuid-Molukkers

monopolies:

zie fusies

monumenten:

zie cultuurbeleid

motorrijtuigenbelasting:

zie autoverkeer

multinationals:

CDA 35, 192
DS'70 6
PPR 14
PSP 11, 99, 100, 109
PvdA 281, 314, 355, 365, 379, 388

museumbelaid:

CDA 63
DS'70 23
PSP 88-90
PvdA 134

Namibië:

zie Zuidelijk Afrika

*Nationale Commissie Ontwikkelings-
samenwerking:*
zie ontwikkelingssamenwerking

ationale parken:
zie landschap

nationalisatie:
zie socialisatie

natuurbehoud/bescherming:
zie landschap

natuurgebieden:
zie landschap

NAVO:
CDA 175, 182, 196–198
CPN 2, 6, 12
DAC 10
D'66 2
DS'70 25, 27
GPV 13, 15–17, 22
PPR 25, 26
PSP 4, 99, 111, 112
PvdA 366–368, 371, 372, 377
SGP 76, 80
VVD 22, 24

Nederlandse Antillen:
BP 13
CDA 186
CPN 7
DS'70 27, 28
PPR 23, 147
PSP 105
PvdA 349
RKPN 10
SGP 82

Nehem:
zie regionale ontwikkeling

Nieuw-Guinea:
zie Papoea's

non-proliferatie:
zie nucleaire bewapening/ontwapening

noodlijdende bedrijven:
GPV 41
PPR 33
PvdA 72
SGP 17, 30

*Noord-Atlantische Verdrags-
organisatie:*
zie NAVO

Noord-Zuid relatie:
zie ontwikkelingssamenwerking

nucleaire bewapening/ontwapening:
CDA 172, 175, 182
CPN 6
D'66 2, 11

GPV 15, 16
PPR 26, 27, 60
PSP 111, 112
PvdA 331, 332, 337, 368–370, 372
SGP 35
VVD 24

numerus fixus:
zie Hoger Beroepsonderwijs
Wetenschappelijk Onderwijs

octrooien:
PPR 33
PSP 42, 43
PvdA 101, 102

ombudsman:
DAC 2
D'66 3, 22
PPR 63
VVD 18

omroep:
zie mediabeleid

omscholing arbeid:
CDA 104
DS'70 7
GPV 46
PPR 42
PSP 13, 15, 19, 78
PvdA 47, 48, 81, 89, 120, 173
SGP 32

onderhoudskosten woningen:
zie belasting en eigen woning

ondernemingsraad:
(zie ook democratisering in de bedrij-
ven):
CDA 24–26
CPN 3
D'66 6
DS'70 1
GPV 48
PPR 33, 34, 37, 42, 123
PSP 5, 11, 22
PvdA 34, 275
SGP 22
VVD 36

onderwijs en wetenschap:
BP 19
CDA 21, 36–49
CPN 12
DAC 19, 20
D'66 14–19
DS'70 13, 14
GPV 51–57
PPR 120–123, 129, 130
PSP 4, 42, 43, 66–70, 77, 78
PvdA 24–26, 44, 45, 81–83, 143,
150–175, 304
RKPN 23–29
SGP 18, 37–48
VVD 9–15, 20, 39

onderwijsgeevenden:
zie leerkrachten

onderwijsvernieuwing:
zie herstructurering onderwijs

onderwijsvrijheid:
zie openbaar en bijzonder onderwijs

onderwijzend personeel:
zie leerkrachten

ongetrouwen:
zie alleenstaanden

ontginning van grond:
zie grondpolitiek

ontwapening:
zie veiligheidsbeleid

ontwikkelingshulp:
zie ontwikkelingssamenwerking

ontwikkelingslanden:
zie ontwikkelingssamenwerking

ontwikkelingssamenwerking:
BP 10
CDA 82, 86, 87, 180, 183, 186–195,
201
CPN 2
DAC 4
D'66 2, 5
DS'70 7, 25, 26
GPV 27
PPR 3, 4, 8, 11, 14–22, 32, 33, 86, 107,
109, 141
PSP 1, 10, 98–100, 108–110
PvdA 2, 8, 18, 70, 330, 339–348, 350,
351, 356, 367, 373–378, 382, 385, 389
RKPN 10, 57
SGP 25, 76, 81, 82
VVD 20, 22, 27

onvolledige gezinnen:
zie huwelijk

oorlogsslachtoffers:
CPN 4
PPR 145
PvdA 148

Oosterschelde:
zie landschap

Oost-West verhouding:
CDA 173–175, 196
CPN 6
D'66 2
GPV 1–3, 6, 8, 9, 13–15, 17, 22, 23
PPR 24, 25, 27, 29
PSP 101, 110, 111
PvdA 333, 366, 368, 371, 373–376,
389
SGP 76, 80
VVD 24

opbouwwerk:
zie welzijnsbeleid

openbaar en bijzonder onderwijs:

CDA 21, 36, 37, 39, 40, 46
GPV 2, 51, 53, 55, 57
PPR 121
PSP 68-70
PvdA 160, 161
RKPN 23
SGP 37-39, 48
VVD 14

openbaarheid van bestuur:
zie democratisering in de staat

openbaarheid van inkomens:

CDA 109
DAC 17
PPR 35, 50
PSP 11
PvdA 30, 35, 287

openbaar vervoer:

CDA 142, 143
DAC 26
DS'70 7, 9
GPV 75, 76
PPR 100-104, 106, 117
PSP 49, 63-65, 86, 87
PvdA 16, 65, 200, 201, 214-218, 220, 221, 226
RKPN 50
SGP 30, 67-70
VVD 31

open school:
zie herstructurering onderwijs

opwekkende middelen:
zie verdovende middelen

oudere werknemers:

DAC 21
GPV 46
PPR 40, 48
PvdA 96
VVD 39

overheidsuitgaven:
zie collectieve uitgaven

overloop:
zie bevolkingsoverloop

overwerk:
zie werkgelegenheid

pacht:

CDA 163, 166
D'66 13
PPR 92
PSP 40, 41
PvdA 118, 119, 210
SGP 33

Palestijnen:
zie Midden-Oosten

Papoea's:
BP 13
GPV 24

parkeren, parkeervoorzieningen:
zie autoverkeer

parlement:
zie Staten-Generaal

part-time werk:
zie werkgelegenheid

passende arbeid:
zie sociale voorzieningen

patenten:
zie octrooien

patiënten:
zie ziekenverzorging

PBO:
zie Publiekrechtelijke Bedrijfs-organisatie

Pedagogische Academie:
zie leerkrachten

pensioenen:
CDA 112
DAC 15, 16
D'66 5, 7, 9, 23
DS'70 10, 12
GPV 2, 33, 60
PPR 40, 49, 81
PSP 15, 27, 30, 82
PvdA 14, 40, 50, 51, 97, 148, 283
VVD 39

pensioenfondsen:
D'66 9

PPR 33, 34
PSP 4, 11, 27, 30
PvdA 40, 51

pensionering, vervroegde:
zie werkgelegenheid

permanente educatie:
zie herstructurering onderwijs

pers:
zie mediabeleid

persoonsgegevens:
PPR 137
PSP 9, 97
PvdA 301

peuterspeelplaatsen:
PPR 122
PSP 70, 72, 74, 82

politie-apparaat:
zie politiebeleid

politiebeleid:
CDA 18, 51, 135
CPN 8
DAC 23
D'66 24
DS'70 4
GPV 6
PPR 102, 103, 137, 140, 151
PSP 9, 93, 95-97
PvdA 301, 302, 304, 307, 311, 317, 323
RKPN 6
SGP 2
VVD 20, 21

pornografie:
CDA 55
GPV 9
PvdA 329
RKPN 18
SGP 3

Portugal:
CDA 181
CPN 6
PSP 103, 112
PvdA 386
SGP 79

posterijen:
GPV 35
PPR 108
PvdA 62, 65

posttarieven:
zie posterijen

pressiegroepen:
zie actie- en pressiegroepen

preventie van ziekten:
CDA 13, 148
D'66 20
DS'70 20, 22
GPV 65
PPR 119, 124, 126, 128
PSP 84, 85
PvdA 180-182, 186, 187
RKPN 19
SGP 61, 63
VVD 34

produktiebeperking:
CDA 71, 76, 78, 100
DS'70 6
PPR 32, 116
PSP 10, 46
PvdA 19, 58, 70, 114, 126, 127, 239
VVD 7, 8

programcolleges:
zie gemeentelijk bestuur
provinciaal bestuur

progressie in belastingstelsel:
zie belastingen algemeen

provinciaal bestuur:

BP 8
CDA 20, 131–134
DAC 8
D'66 3
DS'70 2
GPV 28
PPR 69, 74, 76
PSP 9, 14, 19, 32, 34
PvdA 211, 230, 297, 300, 304
SGP 10, 11
VVD 28

provinciale herindeling:

zie decentralisatie van bestuur

Provinciale Staten:

zie provinciaal bestuur

prijisbeleid:

CDA 107
CPN 2, 5
D'66 6
DS'70 10, 11
GPV 46
PPR 49, 52, 56, 111, 116
PSP 11, 16, 17, 31, 40, 41, 87
PvdA 64–68, 114, 115
RKPN 34, 35
SGP 14, 26
VVD 37, 38

prijiscompensatie:

zie loon- en inkomensbeleid

psychiatrische instellingen:

CDA 7, 151
GPV 65
PPR 125, 127
PSP 81–83, 85
PvdA 184, 188, 195

psychiatrische patiënten:

zie psychiatrische instellingen
ziekenverzorging

PTT:

zie posterijen

publikatieplicht bedrijven:

zie democratisering in de bedrijven

Publiekrechtelijke Bedrijfs-organisatie:

BP 5
CPN 2
PPR 112
PSP 33, 34, 40, 41
PvdA 305

Raad van Commissarissen:

CDA 27
D'66 6
DS'70 1
PPR 34
PSP 23
PvdA 276, 278, 279, 287
VVD 36

radio:

zie mediabeleid

radio-actief materiaal, opslag van:

zie kernenergie

Randstad:

zie regionale ontwikkeling

rechten van de mens:

CDA 171, 180, 189
D'66 2
GPV 23
PPR 3, 4, 7, 8
PvdA 330, 338, 342, 352, 371, 381
VVD 23

rechtshulp:

zie wetshandhaving

rechtspraak:

zie wetshandhaving

reclame:

CDA 59, 68, 79, 81
DAC 24
DS'70 5, 17, 22
PPR 126, 132
PSP 38, 85, 91–93
PvdA 104, 108, 135
SGP 51

reclassering:

CDA 52
D'66 22, 24
PPR 137, 151
PSP 97
PvdA 316

recreatie:

BP 14
CDA 60, 64
CPN 15
DS'70 15, 23, 24
GPV 59, 63
PPR 133
PSP 49, 86, 87, 89
PvdA 137, 208, 209
SGP 18, 52
VVD 15, 31

redactie-statuu:

zie mediabeleid

regering:

(zie ook departementale indeling):

BP 8
CDA 137
D'66 3, 7, 27
DS'70 2, 12
GPV 32
PPR 65, 67–70, 84
PSP 5
PvdA 33, 294, 296
SGP 10
VVD 19, 20

regionale ontwikkeling:

CDA 90, 91, 98
CPN 1

DAC 27

DS'70 11

GPV 37, 39, 71, 75

PPR 33, 118

PSP 18, 19, 23, 48, 49

PvdA 71, 84, 201, 203

SGP 30

VVD 29, 31

*regionale ontwikkelings-
maatschappij:*

zie regionale ontwikkeling

renovatie:

zie stadsvernieuwing

Rhodesië:

zie Zuidelijk Afrika

ruilverkaveling:

zie landschap

ruimtelijke ordening:

CDA 83, 103, 138–141, 159
CPN 10
DAC 26, 27
D'66 8, 9, 22
DS'70 9, 15
GPV 71, 73, 74
PPR 88, 90, 91, 93–98, 102, 117, 135
PSP 18, 48, 49, 58, 59, 86
PvdA 2, 16, 21–23, 70, 124, 199–206,
208–213, 224, 259, 267
RKPN 44–46
SGP 31, 47
VVD 20, 28, 29, 32

Rijkswegenfonds:

zie autoverkeer

*samenlevingsvormen anders dan
huwelijk:*

zie huwelijk

samenwerkingsscholen:

zie openbaar en bijzonder onderwijs

school:

CDA 39
CPN 12
D'66 14, 15, 19
DS'70 13
GPV 51–53
PPR 121, 122
PSP 66–70
PvdA 155, 156, 166
RKPN 25, 28
SGP 38, 39
VVD 13

schoolbegeleidingsdienst:

zie school

schoolgeld:

zie studiekosten

secundaire arbeidsvoorwaarden:

zie werkomstandigheden

- selectief investeringsbeleid:*
zie investeringsbeleid
- SER:*
zie Sociaal-Economische Raad
- slaapmiddelen:*
zie verdovende middelen
- snelle-kweekreactor:*
zie kernenergie
- sociaal beleid:*
BP 2, 3, 8, 20, 24
CDA 22, 24-27, 35, 70, 71, 87, 93, 95, 101-109, 111-118, 145, 167, 176, 179, 201
CPN 1-5, 10, 11, 13
DAC 13-18, 21, 22
D'66 4-10, 12, 13, 23
DS'70 1, 3, 6, 7, 10-12
GPV 2, 33, 34, 37, 46-50, 60
PPR 32-42, 44-51, 81, 83, 109, 111, 118, 121, 123, 127-129, 147, 149
PSP 2-5, 7-32, 34, 36-38, 40, 41, 46, 49, 64, 75, 76, 78, 80, 82, 90, 96, 97
PvdA 1-3, 7-18, 30-53, 59, 64, 69, 70, 72, 75, 78-98, 111, 115, 120, 122, 128, 133, 148, 173, 201, 261, 262, 275-292, 342, 344, 388
RKPN 11, 31, 32, 34
SGP 14, 15, 17-31, 65
VVD 1, 2, 4-6, 8, 30, 35-39
- Sociaal-Economische Raad:*
CDA 22, 27, 35
DAC 13
PPR 34
- sociale premies:*
zie sociale voorzieningen
- sociale verzekeringen:*
zie sociale voorzieningen
- sociale voorzieningen:*
BP 24
CDA 104, 111, 113-118, 167, 201
CPN 1, 3-5
DAC 14
D'66 4, 7, 8
DS'70 7, 10-12
GPV 34, 50
PPR 37, 51, 129, 149
PSP 12, 22, 25, 27-30, 34, 76
PvdA 2, 9, 17, 32, 40-46, 48, 49, 59, 88, 89, 111
RKPN 11, 43
SGP 14, 15, 18, 19, 21, 27
VVD 1, 4, 5, 35, 37, 39
- sociale werkplaatsen:*
zie werkomstandigheden
- sociale wetgeving:*
zie sociale voorzieningen
- socialisatie:*
CDA 192
CPN 1, 2
PPR 90, 124
PSP 2, 4, 10, 11, 13, 18, 19, 23, 30, 63, 92, 99
PvdA 16, 72, 255, 256, 381
VVD 8
- socialisering gezondheidszorg:*
zie gezondheidszorg
- soft-drugs:*
zie verdovende middelen
- sollicitanten, bescherming van:*
PPR 137
PSP 93
PvdA 302
- spaargelden:*
CDA 125
CPN 2
D'66 7
DS'70 10
GPV 36
PSP 34
SGP 26
VVD 35
- Spanje:*
CDA 181
CPN 6
GPV 22
PSP 103
PvdA 362, 386
SGP 79
- spoorwegen:*
zie openbaar vervoer
- sportbeleid:*
CDA 64, 65, 167
DS'70 24
GPV 59
PPR 103, 106, 133
PSP 85-87
PvdA 137-141, 232
SGP 52
VVD 15
- spreiding rijksdiensten:*
zie regionale ontwikkeling
- Staatssecretaris:*
zie regering
- stadsuitbreiding:*
zie stadsvernieuwing
- stadsvernieuwing:*
CDA 103, 140, 141, 159
CPN 10
D'66 8, 9, 22
DS'70 15
GPV 71, 73
PPR 88, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 102, 135
- PSP 48, 49, 58, 59
PvdA 2, 16, 112, 199, 200, 259, 267
RKPN 46
SGP 31, 74
VVD 32
- stakingsrecht:*
CPN 3
DAC 22
GPV 49
PPR 34, 83
PSP 96, 97
PvdA 292
SGP 23
- Staten-Generaal:*
BP 6, 8, 15
CPN 8
DAC 1, 2
D'66 3, 7, 24, 27
DS'70 2, 12
GPV 5, 32
PPR 64-72
PSP 5-9, 65
PvdA 277, 294-296, 298, 299, 338, 361
RKPN 3
SGP 10, 79
VVD 19
- sterilisatie:*
zie anticonceptie
- STER-reclame:*
zie reclame
- stervensbegeleiding:*
zie euthanasie
- steun aan bedrijven:*
zie noodlijdende bedrijven
- Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO):*
zie herstructurering onderwijs
- streekvervoer:*
zie openbaar vervoer
- Structuurnota Gezondheidszorg:*
zie gezondheidszorg
- studentenstops:*
zie Hoger Beroepsonderwijs
Wetenschappelijk Onderwijs
- studiefinanciering:*
zie studiekosten
- studiekosten:*
CDA 49
CPN 12
DS'70 13
GPV 56
PPR 121
PSP 30, 67, 69, 70
PvdA 17, 44, 45, 169

RKPN 26
VVD 12

studieloon:
zie studiekosten

successierechten:
BP 4
CDA 129
D'66 4
PPR 50
PSP 26, 32, 34
PvdA 56

Surinamers:
CDA 17
CPN 7
DS'70 13, 19, 27
PPR 119, 147
PSP 76
RKPN 10

tabaksverslaving:
zie verdovende middelen

tandheelkundige verzorging:
CDA 150
D'66 20
PPR 125, 126
PSP 85
PvdA 178, 183

tarieven openbaar vervoer:
zie openbaar vervoer

taxi's:
zie openbaar vervoer

telegraaf:
zie posterijen

telefoon:
zie posterijen

televisie:
zie mediabeleid

terrorisme, bestrijding van:
DS'70 4
SGP 6
VVD 17, 23

tramwegen:
zie openbaar vervoer

treinverkeer:
zie openbaar vervoer

trendbeleid:
zie loon- en inkomensbeleid

trustvorming:
zie fusies

tuinbouw:
zie landbouwbeleid

Tweede Kamer:
zie Staten-Generaal

Tweede woning:
D'66 4
PPR 94
PvdA 21, 207

tweelingbanen:
zie werkgelegenheid

UCN:
zie kernenergie

uitwijzing:
zie vluchtelingen

Ultra Centrifuge Nederland:
zie kernenergie

Universiteiten en Hogescholen:
zie Wetenschappelijk Onderwijs

vacatures:
zie werkgelegenheid

VAD:
zie vermogensaanwasdeling

vakbeweging, vakbonden:
CPN 3
DAC 16
D'66 6
GPV 49
PPR 34, 42, 49
PSP 2-4, 8, 12, 19, 22, 23
PvdA 281, 289, 290, 342, 388
VVD 6

veehouderij, intensieve:
zie bio-industrie

veiligheidsbeleid:
CDA 172, 182, 196-198
CPN 2, 6
D'66 2
DS'70 25
GPV 2, 14-17
PPR 1, 2, 24-28
PSP 4, 111, 112
PvdA 330-334, 336, 337, 352, 366-373, 375, 381, 382
RKPN 54
SGP 80
VVD 21, 22, 24, 25

vennootschapsbelasting:
DS'70 6
PPR 34
PSP 31, 34
PvdA 57
SGP 17
VVD 6

verdovende middelen:
CDA 13
DAC 23

D'66 21
DS'70 4, 20
GPV 2, 59, 67
PPR 132, 133, 142, 150
PSP 85, 96, 97
PvdA 104, 325, 326
RKPN 20
SGP 62

Verenigde Naties:
CDA 168-171
DS'70 25, 26, 28
GPV 23
PPR 4, 7, 8
PvdA 330, 352-360, 366, 377, 379
VVD 23, 27

verkeer en waterstaat (incl. posterijen):
CDA 74, 83, 142-147
DAC 26
DS'70 9
GPV 35, 74-77
PPR 87, 99-108, 117
PSP 49, 63-65, 86, 87
PvdA 62, 65, 104, 200, 201, 214-229, 368
RKPN 50-53
SGP 67-72
VVD 31

verkeersveiligheid
zie autoverkeer

vermogensaanwasdeling:
CDA 110
DAC 16
D'66 5
DS'70 11
GPV 47
PPR 34
PSP 11, 24, 34, 38
PvdA 2
SGP 20
VVD 35

vermogensbelasting:
CDA 127
D'66 4
GPV 34
PPR 50
PSP 26, 31, 32
PvdA 56

vermogenswinstbelasting:
CDA 128
PPR 50
PSP 37, 38
PvdA 55

verpleegtehuizen:
zie ziekenverzorging

verplegend personeel:
zie ziekenverzorging

verslaafden:
zie verdovende middelen

verzekeringsmaatschappijen:

PPR 33
PSP 4, 11
PvdA 63, 86

visserij:

CDA 97
DS'70 8
PPR 113
PvdA 126-129, 233
RKPN 37, 38
SGP 32, 34, 72

Vleeskeuringswet:

zie preventie van ziekten

vluchtelingen:

CDA 18
D'66 24
PPR 140
PSP 97
PvdA 307
SGP 76

voedselproductie:

GPV 42
PPR 18, 109, 126
PSP 40
PvdA 114, 186, 247, 346
VVD 38

voedselvoorziening:

zie voedselproductie

voetgangers:

zie fietsers en voetgangers

volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke gezondheid):

BP 18, 21
CDA 3-8, 13, 55-58, 121, 129, 148-153, 167
CPN 4, 5, 13
D'66 7, 20-23
DS'70 3, 6, 18, 20
GPV 2, 5, 6, 9-12, 65-68
PPR 119, 124-128, 132, 133, 138, 142, 150
PSP 27, 78, 79, 83-85, 97
PvdA 41, 104, 111, 144, 176-198, 309, 329
RKPN 12, 14-22
SGP 3, 53, 59-64
VVD 15, 17, 28, 34

volkshuisvesting:

BP 2
CDA 122, 123, 140, 141, 154-160, 167
CPN 1, 10
DAC 25
D'66 4, 9
DS'70 21
GPV 71-73
PPR 87, 94, 96-98, 119
PSP 48-62
PvdA 17, 21, 53, 199-202, 204, 207, 208, 213, 257-274

RKPN 44, 46-49
SGP 28, 73, 74
VVD 20, 28, 29, 32, 33, 35

volkstuinen:

zie recreatie

volksziekten:

zie preventie van ziekten

voogdij:

zie jongeren

voorbehoedsmiddelen:

zie anticonceptie

Voorbereidend Wetenschappelijk

Onderwijs:

zie Voortgezet en Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs

Voortgezet en Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs:

CDA 39, 42
D'66 16
GPV 53, 54
PPR 121, 122
PSP 68, 70
PvdA 156, 157, 159
RKPN 29
SGP 41
VVD 11

vormingswerk:

CDA 44
CPN 12
DS'70 13
PPR 129, 130
PSP 70, 82
PvdA 25, 81-83, 130, 134, 150, 153, 164
SGP 47, 54

vrachtprijzen:

zie goederenvervoer

vrachtvervoer:

zie goederenvervoer

vrouwenemancipatie:

CDA 3, 39, 137, 187
CPN 3
DAC 3
D'66 5, 8
DS'70 3, 13
GPV 10
PPR 34, 51, 81, 130, 138
PSP 1, 71-79
PvdA 30, 42, 54, 91, 149, 303, 308, 339
VVD 11, 39

vrije beroepen:

zie zelfstandigen (zie ook artsen)

vrijtijdsbesteding:

zie recreatie

vrijheidsstraffen:

zie wetshandhaving

vrijheid van onderwijs:

zie openbaar en bijzonder onderwijs

vrijwilligersleger:

zie militaire dienstplicht

Waddengebied:

zie landschap

wapenbeheersing:

zie veiligheidsbeleid

Warenwet:

zie preventie van ziekten

Warschau-Pact:

zie Oost-West verhouding

waterschappen:

BP 25
DS'70 16
PPR 78
PSP 34, 41, 47
PvdA 230
SGP 66

waterstaat:

zie verkeer en waterstaat

wederkerend onderwijs:

zie herstructurering onderwijs

weduwen, weduwnaars:

zie alleenstaanden

weekbladen:

zie mediabeleid

wegenbouw:

zie autoverkeer

wegvervoer:

zie goederenvervoer
openbaar vervoer

Welschap:

zie luchthavens en luchtvaart

welzijnsbeleid:

CDA 1-3, 10, 136
CPN 14
DAC 5
D'66 22
DS'70 19
GPV 58, 59
PPR 119, 129, 135, 136, 140, 142, 143
PSP 20-22, 28, 29, 80-82
PvdA 92, 130-133, 142-149
SGP 18, 36, 56
VVD 33

welzijnsinstellingen:

zie welzijnsbeleid

welzijnsvoorzieningen:
zie welzijnsbeleid

Wereldbank:
zie internationale monetaire samenwerking

werkende jongeren, onderwijs aan:
zie vormingswerk

werkgelegenheid:
BP 2
CDA 70, 71, 87, 101-104, 106, 176, 179, 201

CPN 1, 3, 10
DAC 21
D'66 4-6, 8, 10, 13
DS'70 3, 6, 7, 11, 12
GPV 37, 46
PPR 32, 33, 39, 40, 44, 118, 121
PSP 4, 10, 12-16, 18, 19, 23, 27, 36, 31, 46, 49, 75, 76, 80, 82
PvdA 3, 11-18, 48, 69, 70, 78-95, 122, 128, 133, 201, 344
RKPN 31, 32
SGP 14, 15, 17, 18, 20, 21, 25, 26, 29-31, 65
VVD 1, 2, 6, 8, 30, 36, 37, 39

werkloosheid:
zie werkgelegenheid

Werkloosheidswet (WW):
zie sociale voorzieningen

werkomstandigheden:
CDA 25, 105, 145
CPN 3, 11, 13
D'66 8, 12
DS'70 11
GPV 48
PPR 45-47, 127
PSP 10, 19-23
PvdA 38, 39, 87, 88, 98, 120, 282, 288-290
SGP 24
VVD 36

werktijdverkorting:
zie werkgelegenheid

werkzoekenden:
zie werkgelegenheid

Wetenschappelijk Onderwijs:

CDA 45, 46
CPN 12, 13
DAC 20
D'66 14, 17
DS'70 13, 14
GPV 54-57
PPR 122, 123
PSP 42, 67, 70, 85
PvdA 167, 168, 170
RKPN 26
SGP 46
VVD 12

wetenschappelijk onderzoek:
zie wetenschapsbeleid

wetenschapsbeleid:

CPN 12
DAC 20
D'66 12
DS'70 14
GPV 57
PPR 123
PSP 42, 43
PvdA 171, 172, 252
SGP 46
VVD 12, 20

wetshandhaving:

BP 12, 21
CDA 11-13, 50, 52-58, 149
CPN 7
DAC 23, 24
D'66 21, 22, 24, 25
DS'70 1, 3, 4, 20
GPV 5, 8, 9, 11-13, 67
PPR 85, 124, 136-138, 142, 150, 151
PSP 78, 83, 85, 94-97
PvdA 197, 198, 310-316, 318-322, 324-329
RKPN 5, 8, 9, 13-16, 18, 20, 21, 52
SGP 2-8, 60, 62
VVD 17, 18, 23, 34

Wet Universitaire Bestuurshervormingen (WUB):

zie democratisering in het onderwijs
Wetenschappelijk Onderwijs

Wet Werkloosheidvoorzieningen (WWW):

zie sociale voorzieningen

winstbelasting:
zie vermogenswinstbelasting

winstdeling:
zie vermogensaanwasdeling

winsten:
zie loon- en inkomensbeleid

woningbezit:

CDA 122, 123, 156, 157, 159
CPN 1, 10
DAC 25
D'66 4, 9
DS'70 21
GPV 72
PPR 97, 98
PSP 50, 52-57, 59, 60, 62
PvdA 17, 21, 53, 257, 258, 261-269, 274
RKPN 47-49
SGP 28, 73
VVD 32, 35

woningbouw:

BP 2
CDA 74, 83, 140, 158-160

CPN 10
D'66 9
DS'70 15, 21
GPV 71, 72
PPR 88, 94, 97, 98
PSP 48-51, 62
PvdA 23, 200, 204, 213, 259, 267, 270-273
SGP 73
VVD 32

woonerf:
zie autoverkeer

woonomstandigheden:

PPR 119
PSP 50
PvdA 202
VVD 33

woonwagenbeleid:

DS'70 19
PPR 144
PSP 62, 81, 82
PvdA 146

WUB:

zie democratisering in het onderwijs
Wetenschappelijk Onderwijs

wijk- en buurtraden:

CDA 132
GPV 29
PPR 77
PSP 9
PvdA 293

wijkverpleging:
zie ziekenverzorging

zedelijkheidswetgeving:

GPV 5, 9, 12
PPR 138
PSP 96
PvdA 329
RKPN 18, 21
SGP 4
VVD 17

zeehavens en zeescheepvaart:

CDA 145
DS'70 9
GPV 74, 75
PPR 100, 107, 117
PSP 49
PvdA 224, 225, 233

zeescheepvaart:
zie zeehavens en zeescheepvaart

zelfstandigen:

BP 23
CDA 31-34, 93-95, 98, 99, 127, 139
CPN 5
DS'70 6, 10-12

GPV 41
PPR 51-53, 94
PSP 25
PvdA 9, 30, 109-113, 116
SGP 29, 31, 74
VVD 5, 37

ziekenfondsen:
zie gezondheidszorg

Ziekenfondsraad:
zie gezondheidszorg

Ziekenfondswet:
zie gezondheidszorg

ziekenhuizen:
zie ziekenverzorging

ziekenverzorging:
CDA 5, 6, 13, 58, 149-151, 153
CPN 13
D'66 20, 23
DS'70 20
GPV 65
PPR 119, 124, 125, 128
PSP 83-85
PvdA 40, 41, 144, 178, 179, 195, 196
RKPN 19
SGP 61, 64
VVD 34

ziektekostenverzekering:
zie gezondheidszorg

Ziektewet:
zie sociale voorzieningen

zigeuners:
zie woonwagenbeleid

Zuid-Afrika:
zie Zuidelijk Afrika

Zuidelijk Afrika:
CDA 185
CPN 6
GPV 25, 64
PPR 5
PSP 98, 102, 110
PvdA 336, 358, 359, 384
SGP 78

Zuid-Molukkers
BP 13
CDA 17
DS'70 19
GPV 24, 63
PPR 146
PSP 81
SGP 57, 58

zwangerschapsvoorkoming:
zie anticonceptie

zwart geld:
CDA 120
DAC 14
PPR 50
PSP 34
PvdA 60
SGP 28

zwakzinnigen:
zie psychiatrische instellingen

zwangerschapsafbreking:
zie abortus